İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MEVCUT BELGELER IŞIĞINDA SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİNİN YAPIM SÜRECİ

DOKTORA TEZİ
Y. Mimar Serpil ÇELİK
(502930401012)

112255

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16 Şubat 2001
Tezin Savunulduğu Tarih : 5 Temmuz 2001

Tez Danışmanı	**:**	**Doç.Dr. İlknur KOLAY**
Diğer Jüri Üyeleri	**:**	**Prof.Dr. Filiz ÖZER**
		Prof.Dr. Erol GÜRDAL
		Doç.Dr. Nadide SEÇKİN (Y.T.Ü.)
		Doç.Dr. Suphi SAATÇİ (M.S.Ü.)

TEMMUZ 2001

ÖNSÖZ

Çalışmalarım süresince sevgisini ve yardımlarını esirgemeyen hocam Doç.Dr. İlknur KOLAY'a, bana yol gösteren hocam Prof. Doğan KUBAN'a ve özverisinden dolayı kızım Yağmur Pelin ÇELİK'e teşekkür ederim.

Şubat, 2001 Serpil ÇELİK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sayfa no

İÇİNDEKİLER iii

TABLO LİSTESİ viii
ŞEKİL LİSTESİ x
FOTOGRAF LİSTESİ xii
ÖZET xiv
SUMMARY xv

1. GİRİŞ 1

2. BETİMLEME 7
2.1. Mekansal Betimleme 7
2.1.1. Cami 7
2.1.1.1. Girişler 7
2.1.1.2. Merdivenler 13
2.1.1.3. İç Sofalar 13
2.1.1.4. Dış Sofalar 18
2.1.1.5. Mahfiller 21
2.1.1.6. Mihraplar 21
2.1.1.7. Minareler 22
2.1.1.8. Abdesthaneler(Subasman Bölgesi) 22
2.1.1.9. Şadırvan 23
2.1.1.10. Helalar 23
2.1.2. Matbah 23
2.1.3. Tabhane 25
2.1.4. Bimarhane/Darüşşifa 25
2.1.5. Tıp Medresesi 26
2.1.6. Medreseler 26
2.1.7. Öğrenci Yurdu 27
2.1.8. Darülhadis 27
2.1.9. Sıbyan Mektebi 28
2.1.10. Darülkurra 28
2.1.11. Hamam 28
2.1.12. Kadın Efendi (Hürrem Sultan) Türbesi 28
2.1.13. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi 29
2.1.14. Dükkan Dizileri 31
2.2. Yapısal Betimleme 31
2.2.1. Cami 31
2.2.1.1. Temel 31
2.2.1.2. Beden Duvarları ve Duvar Ayakları 32
2.2.1.3. Ayaklar 33
2.2.1.4. Sütunlar 34
2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar 34

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı 34
2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata 34
2.2.1.4.1.3. İskenderiye'den Gelen İki Sütun 38
2.2.1.4.2. Öteki Sütunlar 38
2.2.1.5. Sütun Kaideleri 40
2.2.1.6. Sütun Başlıkları 42
2.2.1.6.1. Mukarnaslı Sütun Başlıkları 42
2.2.1.6.2. Baklavalı Sütun Başlıkları 42
2.2.1.7. Kemerler 42
2.2.1.7.1. Ana Kubbe Askı Kemerleri 42
2.2.1.7.2. Ana Boşaltma Kemerleri 44
2.2.1.7.3. Sofa Kemerleri 44
2.2.1.7.3.1. İç Sofa Kemerleri 44
2.2.1.7.3.2. Dış Sofa Kemerleri 48
2.2.1.7.4. Mahfil Kemerleri 48
2.2.1.7.5. Avlu Kemerleri 48
2.2.1.8. Düz Atkılar 49
2.2.1.9. Kubbeler ve Tonozlar 49
2.2.1.10. Cepheler 51
2.2.1.11. Dış Avlu ve Hazire Çevre Duvarları 57
2.2.1.12. Döşeme Kaplamaları 57
2.2.2. Matbah 77
2.2.3. Tabhane 79
2.2.4. Bimarhane/Darüşşifa 80
2.2.5. Tıp Medresesi 81
2.2.6. Medreseler 81
2.2.7. Darülhadis 85
2.2.8. Sıbyan Mektebi 86
2.2.9. Darülkurra 87
2.2.10. Hamam 88
2.2.11. Kadın Efendi (Hürrem Sultan) Türbesi 88
2.2.12. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi 89
2.2.13. Dükkan Dizileri 92

3. YAPI MALZEMELERİ 93
3.1. Taş 93
3.1.1. Taş Malzemelerin Getirildiği Yerler 94
3.1.2. Belgelerde Yer Alan Taş Malzeme 98
3.1.2.1. Karataş 98
3.1.2.2. Od Taşı 98
3.1.2.3. Küfeki 101
3.1.2.4. Marmara Mermeri 104
3.1.2.5. Hereke Pudingi 109
3.1.2.6. Mısır Graniti ve Eski Kırmızı Porfir 113
3.1.2.7. Kestanbol Graniti 113
3.1.2.8. Armutlu Graniti 115
3.1.2.9. Serpantin Breşi ve Eski Yeşil Porfir 115
3.1.2.10.Mermer-i Ablak (Muğla Tektonik Breş Mermeri) 116
3.1.3. Belgelerde Cinsi Belirtilmeyen Taş Malzeme 116

3.1.4. Belgelerde Yer Almayan Taş Malzeme 117
3.1.4.1. Gebze Rüdist Fosilli Kalkeri 117
3.1.4.2. Gebze Kırmızı Killi Kırmızı Bej Dalgalı Kireç Taşı 117
3.1.4.3. Bandırma Breşi 117
3.1.4.4. Kapıdağ Graniti 118
3.2. Pişmiş Toprak Yapı Malzemeleri 118
3.2.1. Düşey Taşıyıcılarda ve Kemerlerde Kullanılan Tuğlalar 118
3.2. 2. Örtü Elemanlarında Kullanılan Tuğla ve sebular 119
3.2. 3. Döşeme Kaplamalarında Kullanılan Tuğlalar 120
3.2. 4. Örtü Kaplama Sisteminde Kullanılan Kiremitler 121
3.2. 5. Su Donanımında Kullanılan Künk Boru ve Dirsekler 121
3.2. 6. Süreç 121
3.3. Lüleler 131
3.4. Sıvalar ve Harçlar 131
3.4.1. Gec/Kireç 131
3.4.2. Horasan 133
3.4.3. Riyg (İnce Kum) 135
3.4.4. Keten 135
3.4.5. Alef (Saman) 135
3.4.6. Alçı 136
3.4.7. Lökün 136
3.5. Çub (Ahşap) 136
3.5.1. Ahşap Kaynakları 136
3.5.2. Ahşap Standartları 139
2.5.3. Süleymaniye Külliyesinin Yapımında Kullanılan Ahşap Cinsleri ve Ahşap Eleman Tipleri 145
3.5.4. Ahşap Elemanların Bedelleri 156
3.5.5. Ahşap Çatı ve Kepenkler 156
3.5.6. Ahşap Kapılar 159
3.5.7. Ahşap Pencereler 159
3.5.8. Kürsü 161
3.6. Ahen (Demir) 161
3.6.1. Demir Kaynakları 161
3.6.2. Süleymaniye Külliyesinin Yapımında Kullanılan Demir Cinsleri ve Demir Eleman Tipleri 162
3.6.2.1.Kiriş, Kened, Mismar ve Ahen 163
3.6.2.2.Bab, Ahen-i Pençere, Kol, Reze, Bahü, Bend-i Köşe, Bini, Döşek, Mandal, Halka, Kufl ve Çengal 170
3.7. Sürb (Kurşun) 176
3.8. Nuhas (Bakır) 180
3.9. Pirinç 181
3.10.Tenüke (Teneke) 185
3.11. Zücac (Cam) 185
3.11.1. Düz Pencere Camları 186
3.11.2. Dairesel Petek Pencere Camları 186
3.11.3. Renkli Revzen Pencere Camları 186
3.11.4. Filgözleri 187
3.11.5. Kandiller 187

3.12. Kaşi (Çini) 189
3.13. Altın Varak, Altın Yaldız, Nakışlı Top Aynalar ve Kalemişi 190
3.13.1. Kullanım Alanları ve Kullanılan Malzemeler 190
3.13.2. Altın Varak 198
3.13.2.1. Alemler 198
3.13.2.2. Rezeler 198
3.13.2.3. Şamdanlar 198
3.13.2.4. Sütun Bilezikleri 199
3.13.3. Altın Varaklı Nakışlar 199
3.13.3.1. Kubbe ve Saçaklar 199
3.13.3.2. Aynalar 199
3.13.3.2.1. Top Aynalar 199
3.13.3.2.1. Düz Aynalar 199
3.14. Halı ve Hasır 200

4. EKİPLER VE ÖRGÜTLENME 201
4.1. Yapı Malzemesi Sağlayan Ekipler ve Örgütlenme 202
4.1.1. Taş Ekipleri ve Örgütlenme 202
4.1.1.1. Taş Derleme Ekipleri ve Örgütlenme 202
4.1.1.2. Taş Ocağı Ekipleri ve Örgütlenme 205
4.1.1.3. Taş Gemisi Ekipleri ve Örgütlenme 208
4.1.2. Ahşap Ekipleri ve Örgütlenme 209
4.1.3. Kurşun ve Demir Ekipleri ve Örgütlenme 210
4.1.4. Kalemişi ve Altın Varak Ekipleri 211
4.2. Yapım Ekipleri ve İşçilik Bedelleri 211
4.2.1. Mekansal Elemanlar 211
4.2.2. Yapısal Elemanlar 216
4.3. Taşıma ve Örgütlenme 218
4.4. İşlikler ve Depolar 220

5. YAPIM SÜRECİ 221
5.1. Yapım Sürecine İlişkin Belgeler 221
5.2. Parasal Kaynak 223
5.3. Proje ve Maket Çalışmaları 223
5.4. Yer Seçimi 225
5.5. İstimlak 226
5.6. Yapım 227
5.6.1. Cami 227
5.6.1.1. Yapısal Elemanlar 227
5.6.1.1.1. Temel 227
5.6.1.1.2. Duvarlar, Duvar Ayakları ve Ayaklar 234
5.6.1.1.3. Sütunlar 237
5.6.1.1.3.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar 237
5.6.1.1.3.1.1.İskenderiye'den Gelen İki Sütun 237
5.6.1.1.3.1.2. Kıztaşı 239
5.6.1.1.3.1.3. Colona Istoriata 240
5.6.1.1.3.2. Öteki sütunlar 240
5.6.1.1.4. Sütun Kaideleri 242
5.6.1.1.5. Sütun Başlıkları 242

5.6.1.1.6. Kemerler 243
5.6.1.1.6.1. Ana Kubbe Askı Kemerleri 243
5.6.1.1.6.2. Ana Boşaltma Kemerleri 243
5.6.1.1.6.3. Sofa Kemerleri 245
5.6.1.1.6.4. Avlu Kemerleri 246
5.6.1.1.7. Kubbeler 247
5.6.1.1.7.1. Yarım Kubbeler 247
5.6.1.1.7.2. Ana Kubbe 247
5.6.1.1.8. Pencereler 248
5.6.1.1.9. Çevre Duvarları 250
5.6.1.1.10. Döşeme Kaplamaları 251
5.6.1.2. Mekansal Elemanlar 252
5.6.1.2.1. Girişler 252
5.6.1.2.2. Hünkar Mahfili 254
5.6.1.2.3. Mihraplar 254
5.6.1.2.4. Minareler 254
5.6.1.2.5. Abdesthaneler 255
5.6.1.2.6. Şadırvan 256
5.6.1.2.7. Helalar 256
5.6.1.3. Caminin Açılışı 256
5.6.2. Matbah 257
5.6.3. Tabhane 258
5.6.4. Bimarhane 259
5.6.5. Tıp Medresesi 260
5.6.6. Medreseler 261
5.6.7. Darülhadis 262
5.6.8. Sıbyan Mektebi 262
5.6.9. Darülkurra 262
5.6.10. Hamam 263
5.6.11. Hürrem Türbesi 264
5.6.12. Kanuni Türbesi 266
5.6.13. Dükkan Dizileri 268

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 269

KAYNAKLAR 298

EK 307

Süleymaniye Külliyesine İlişkin Belgeler (Bölüm 3-4) İçin Sözlük 307

ÖZGEÇMİŞ 322

TABLO LİSTESİ **Sayfa no**

Tablo 3.1	Taş etkinliği.	96
Tablo 3.2	Davutpaşa küfeki ocaklarından gelen taş yapı malzemeleri.	103
Tablo 3.3a	1550 ve 1551 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler.	123
Tablo 3.3b	1554 ve 1555 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler.	124
Tablo 3.3c	1556-1558 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler.	125
Tablo 3.4	Tuğla bileşenleri ve taşıma bedeli.	127
Tablo 3.5	Tuğla harmanlama döneminde ırgatlara ödenen ücret ve nafaka.	128
Tablo 3.6	Tuğla pişirme döneminde ırgatlara ödenen ücret ve nafaka.	128
Tablo 3.7	Tuğla fırınları için 10 temmuz 1554'de alınan dişbudak odunu.	128
Tablo 3.8	Tuğla fırınları için 1556 yılında alınan dişbudak odunu.	129
Tablo 3.9	Tuğlanın fırınlardan şantiyeye taşınması.	130
Tablo 3.10	3-15 şubat 1554'de alınan İstanbul kireci (gec-i İstanbul).	132
Tablo 3.11	3-15 şubat 1554'de alınan Anadolu kireci (gec-i Anatolu).	133
Tablo 3.12	11-17 temmuz 1556'da tuğla kırığına yapılan ödeme.	134
Tablo 3.13	10-16 temmuz 1557'de tuğla kırığına yapılan ödeme.	134
Tablo 3.14	27 ağustos-9 eylül 1558 döneminde alınan horasan miktarı.	135
Tablo 3.15	20 mayıs 1568 tarihli ahşap standartı.	139
Tablo 3.16a	6 mart 1562 tarihli iri boyutlu ahşap standartı.	140
Tablo 3.16b	6 mart 1562 tarihli küçük boyutlu ahşap standartı.	141
Tablo 3.17a	1640 tarihli ahşap taşıyıcı sistem elemanı standartı.	142
Tablo 3.17b	1640 tarihli ahşap levha, eğri vs.standartı.	144
Tablo 3.18	Ahşap elemanların yıllara göre dağılımı.	155
Tablo 3.19a	1550 ve 1551 yıllarında alınan demir elemanlar.	167
Tablo 3.19b	1552 yılında alınan demir elemanlar.	168
Tablo 3.19c	1554, 1556-1558 yıllarında alınan demir elemanlar.	169
Tablo 3.20	Kiriş, kened, mismar ve ahen alımının yıllara göre dağılımı.	170
Tablo 3.21	1554-1558 yıllarında alınan bab, ahen-i pençere, kol, reze, bahü, bend-i köşe, bini, döşek, mandal, halka, kufl ve çengal.	175
Tablo 3.22	Bakır elemanların yıllara göre dağılımı.	181

Tablo 3.23	Pirinç elemanların yıllara göre dağılımı.	184
Tablo 3.24	Cam elemanların yıllara göre dağılımı.	188
Tablo 3.25	Çini elemanların yıllara göre dağılımı.	189
Tablo 3.26a	1556 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.	193
Tablo 3.26b	1557 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.	196
Tablo 3.26c	1558 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.	197
Tablo 4.1	Davutpaşa küfeki ocağında çalışan ekip.	208
Tablo 5.1	Cami yapımının başlangıç tarihi.	228
Tablo 5.2	16.yy-18.yy dönemi için bir süreç karşılaştırma denemesi 1.	230
Tablo 5.3	Cami yapımının bitiş tarihi.	257
Tablo 6.1	Süleymaniye külliyesinin yapım süreci (kaba yapı).	296
Tablo 6.2	16.-18. yüzyıllar için bir süreç karşılaştırması 2.	297

ŞEKİL LİSTESİ **Sayfa no**

Şekil 2.1	Süleymaniye külliyesi konum planı.	8
Şekil 2.2	Süleymaniye camisi avlu ana girişi.	9
Şekil 2.3	Süleymaniye camisi avlu güney yan girişinden ayrıntı.	10
Şekil 2.4	Süleymaniye camisi, renkli taş kullanımı.	16
Şekil 2.5	Süleymaniye camisi, renkli taş kullanımı.	17
Şekil 2.6	Süleymaniye camisi, abdesthane, plan, Ö:1/20.	19
Şekil 2.7	Süleymaniye camisi, şadırvan tavan planı. (Cantay, T., XVI. Yüzyıl Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları, 1986. *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim veTeknoloji Tarihi Kongresi*, 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, C 2, 53-65, s 65).	24
Şekil 2.8	Cami ana sütun-kaide arakesit ayrıntısı.	35
Şekil 2.9	Havariyun kilisesi yakınında Kıztaşı, 1422. (Gilles, P., 1729. The Antiquities of Constantinople, London, Pl. 2).	36
Şekil 2.10	Eski Saray dış avlusunda Colona Istoriata, 1533. (Coeck, P., 1873. The Turks in MDXXXIII: a series of drawings made in that year at Constantinople, London, s IX).	37
Şekil 2.11	Sütun derleme çalışmaları yapılan Baalbek tapınak alanı. (Kürth, H., Kutschmar, A., Baustilfibel, Bauwerke und Baustile von der Antike bis zur Gegenwart mit Zeichnungen, von Ruth und Rudolf Peschel, Berlin, 1969, s.45).	39
Şekil 2.12	Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, plan.	45
Şekil 2.13	Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, iç görünüş.	46
Şekil 2.14	Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, dış profil, Ö:1/2. 47	
Şekil 2.15	Cami avlu pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.	52
Şekil 2.16	Cami kuzey ve batı cemaat yan giriş pencere söve ayrıntısı,Ö:1/10.	52
Şekil 2.17	Cami mihrap duvarı pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.	53
Şekil 2.18	Cami son cemaat yeri pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.	53
Şekil 2.19	Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.	54
Şekil 2.20	Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.	54
Şekil 2.21	Kanuni türbesi dış çevrel revak, Marmara mermeri sütun-korkuluk eklemlenme ayrıntısı, plan, Ö:1/10.	58
Şekil 2.22	Hazire çevre duvarı, ayrıntı, Ö:1/10, 1/50.	59

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Şekil 2.23	Cami çevre duvarı, ayrıntı, Ö:1/10, 1/50.	60
Şekil 2.24	Avlu ana girişi döşeme kaplama düzeni, plan, Ö: 1/50.	61
Şekil 2.25	Avlu güney yan giriş döşeme kaplama dokusu, plan, Ö: 1/50.	63
Şekil 2.26	Avlu doğu yan giriş döşeme kaplama dokusu, plan, Ö: 1/50.	64
Şekil 2.27	Avlu sofası döşeme panosu, tip 1, plan, Ö:1/50.	66
Şekil 2.28	Avlu sofası döşeme panosu, tip 2, plan, Ö:1/50.	66
Şekil 2.29	Son cemaat yeri mihrap nişleri, seccade kurgulu Hereke pudingi döşeme bordürü, plan, Ö: 1/50.	73
Şekil 2.30	Cami ana girişi döşeme kaplama dokusu, 1/50.	74
Şekil 2.31	Cami batı cemaat yan girişi döşeme kaplama dokusu, Ö:1/50.	75
Şekil 2.32	Cami kuzey cemaat yan girişi döşeme kaplama dokusu, Ö:1/50.	76
Şekil 2.33	Cami iç sofa üst kat merdiven sahanlıkları döşeme kaplama dokusu, Ö:1/50.	77
Şekil 3.1	Taş derlenen Marmara, Ege ve Akdeniz antik sit alanları.	95
Şekil 3.2	Kyzikos antik kenti planı. (Başaran, C., 1990. Yeni Topografik Gözlemler Işığında Kyzikos", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 9, 29-34, s.29).	97
Şekil 3.3	Süleymaniye külliyesi yapımında kullanılan ahşap kaynakları.	138
Şekil 3.4	Süleymaniye külliyesi yapımında kullanılan ahşap cinsleri.	157
Şekil 3.5	Süleymaniye külliyesi yapımında en çok kullanılan ahşap cinsi.	157
Şekil 3.6	Süleymaniye külliyesi yapımında kullanılan ahşap elemanlar.	157
Şekil 3.7	Süleymaniye külliyesi yapımında en çok kullanılan ahşap eleman.	158
Şekil 3.8	Süleymaniye külliyesi yapımında kullanılan taşıyıcı ahşap elemanlar.	158
Şekil 3.9	Süleymaniye külliyesi yapımında kullanılan ahşap gereçler.	159
Şekil 5.1	Sfendon sütunları. (Coeck, P., 1873. The Turks in MDXXXIII: a series of drawings made in that year at Constantinople, London, Pl. VII).	261
Şekil 5.2	Kanuni Sultan Süleyman'ın 28 kasım 1566 tarihindeki gömü töreni. (Nakkaş Osman, Tarih-i Sultan Süleyman (1579-1580), vr 115b, Chester Beatty Library, Dublin, MS 413).	267

FOTOGRAF LİSTESİ **Sayfa no**

Foto 2.1	Süleymaniye camisi avlu ana giriş kapısı.	9
Foto 2.2	Süleymaniye camisi avlu güney yan girişi.	10
Foto 2.3	Süleymaniye camisi ana girişi.	11
Foto 2.4	Süleymaniye camisi ana giriş mukarnas örtüsü.	11
Foto 2.5	Süleymaniye camisi kuzey cemaat yan girişi.	12
Foto 2.6	Süleymaniye camisi güney özel yan girişi.	12
Foto 2.7	Süleymaniye camisi doğu minare girişi.	14
Foto 2.8	Süleymaniye camisi kuzey minare girişi.	14
Foto 2.9	Süleymaniye camisi batı minare girişinde yarım kalmış profiller.	15
Foto 2.10	Foto 2.9'dan ayrıntı.	15
Foto 2.11	Süleymaniye camisi güneybatı dış sofa arkatları ve abdesthaneler.	19
Foto 2.12	Süleymaniye camisi güneybatı dış sofa arkatları.	19
Foto 2.13	Süleymaniye camisi, güneybatı dış sofa, üst kat.	20
Foto 2.14	Süleymaniye camisi, güneybatı dış sofa, alt kat.	20
Foto 2.15	Süleymaniye camisi, şadırvan iç görünüşü.	24
Foto 2.16	Süleymaniye camisi, batı Mısır graniti ana sütun kaidesi.	35
Foto 2.17	Baalbek sütunları, 1898. (Çizgen, E., 1987. Photography in the Ottoman Empire (1839-1919), İstanbul, s. 167).	39
Foto 2.18	Baalbek sütunları, 1898. (Çizgen, E., 1987. Photography in the Ottoman Empire (1839-1919), İstanbul, s. 106).	39
Foto 2.19	Süleymaniye camisi, avlu üç'lü ana girişi.	41
Foto 2.20	Foto 2.19'dan ayrıntı.41	
Foto 2.21	Süleymaniye camisi, son cemaat yeri sütun kaidesi.	43
Foto 2.22	Süleymaniye camisi, son cemaat yeri sütun kaidesi.	43
Foto 2.23	Kanuni türbesi iç kubbe kilit taşı ve çevresindeki 4 pişmiş toprak eleman.	50
Foto 2.24	Foto 2.23'den ayrıntı.	50
Foto 2.25	Kıble bölgesi Hereke pudingi sövesi.	55
Foto 2.26	Kıble bölgesi Hereke pudingi söve eşiği, demir halkalı pencere taşı ve pencere içi mozayiği.	55
Foto 2.27	Cami dış sofa üst kat Marmara mermeri dış söve sistemi.	56
Foto 2.28	Cami avlusu Marmara mermeri dış sövesi ve kesme küfeki beden duvarı üzerinde oluşturulmuş çevre profili.	56
Foto 2.29	Kanuni türbesi dış çevrel revak, Marmara mermeri sütun-korkuluk arakesiti.	58
Foto 2.30	Kanuni türbesi dış çevrel revak, Marmara mermeri korkuluk arakesit yüzeyindeki yonu izleri.	58
Foto 2.31	Avlu ana girişi döşeme kaplama dokusu.	62
Foto 2.32	2.31'den ayrıntı.	62

Foto 2.33	Avlu sofası ve cami ana girişi döşeme kaplama bordürü.	66
Foto 2.34	Avlu sofa panoları.	66
Foto 2.35	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan iri çakıllı Hereke pudingi. (Sayar, M., Erguvanlı, K., 1955.Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul, Pl XII 2).	67
Foto 2.36	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan küçük çakıllı Hereke pudingi. (Sayar, M., Erguvanlı, K., 1955.Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul, Pl XII 1).	67
Foto 2.37	Avlu döşeme panosu ve bordürlerinde kullanılan Bandırma breş mermeri. (Sayar, M., Erguvanlı, K., 1955.Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul, Pl III 1).	68
Foto 2.38	Avlu döşeme panosu ve bordürlerinde kullanılan Bilecik Vezirhan Taşkesen breşi. (Sayar, M., Erguvanlı, K., 1955.Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul, Pl XIV 2).	68
Foto 2.39	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan Gebze kırmızı killli kırmızı bej dalgalı kireç taşı. (Erguvanlı, K., Ahunbay, Z., 1989. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri, *Mühendislik JeolojisiBülteni,* 11, 109-114, s 112).	69
Foto 2.40	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan Gebze kırmızı killli kırmızı bej dalgalı kireç taşı. (Erguvanlı, K., Ahunbay, Z., 1989. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni*, 11, (109-114), s 112).	69
Foto 2.41	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan Denizli Akköy traverteni. (Sayar, M., Erguvanlı, K., 1955.Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, İstanbul, Pl IX 1).	70
Foto 2.42	Avlu döşeme kaplaması pano ve bordürlerinde kullanılan Kurtbağrı. (Cafer Çelebi, Risale-i Mimariye, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Yeni Yazma, no 339, 60b).	70
Foto 2.43	Cami ana girişindeki pano düzenlemesi.	72
Foto 2.44	Foto 2.41'den ayrıntı.	72
Foto 2.45	Son cemaat yeri mihrapları, seccade kurgulu Hereke pudingi döşeme kaplama bordürü.	73
Foto 2.46	Hereke pudinginden avlu revağı dörtgen döşeme panoları ve avlu sofası Marmara mermeri döşeme kaplamalarında altıgen yama.	73
Foto 2.47	Cami ana girişi döşeme kaplama dokusu.	74
Foto 3.1	Süleymaniye su yolu ve pişmiş toprak künkler.	122
Foto 3.2	Süleymaniye su yolu ve pişmiş toprak künkler.	122

ÖZET

"Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci" isimli bu tez çalışmasında, Süleymaniye külliyesi inşaat defterleri temel alınarak ulaşılabilen mevcut belgeler ile yapısal veriler arasında kurulan ilişkiler yardımıyla Osmanlı yapı teknolojisinin bu dönemine ilişkin bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Karşılaşılan temel sorun, eldeki mevcut belgelerin yalnızca yapı malzemesi ve işgücü alımlarına yönelik giderlerin belgelendiği inşaat defterleri olmasıdır. Bu kapsamda, belli bir yapı ya da yapı elemanı tamamlandığında gerçekleştirilen şerbetli kutlama için bal ("asel") satın alınması, ekibe bahşiş ("adet-i üstadan") dağıtılması ve hamam külhanı yakılırken adamak için kurban satın alınması gibi belgelere yansıyan olaylar, sürecin belirlenmesine yardımcı olacak net bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, ekiplerin yapılar arasındaki hareketleri ya da yapı içinde belli bölümlerde yoğunlaşmaları da çalışmaya ışık tutmuştur. Tez, giriş, betimleme, yapı malzemesi, ekipler ve örgütlenme, süreç, sonuç ve değerlendirme olmak üzere 6 bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmanın amacı ve kapsamı ile karşılaşılan temel sorunlar dile getirilerek konuya ilişkin Osmanlı yapı teknolojisi tarihi çalışmaları özetlenmiştir.

İkinci bölümde, külliye kapsamındaki sıbyan mektebi, darülkurra (?), darülhadis, medrese (toplam 4 adet), tıp medresesi, bimarhane, matbah, tabhane, hamam, Hürrem türbesi, Kanuni türbesi, dükkan dizileri ve özellikle belgelerde yoğun olarak geçen caminin yapısal ve mekansal betimlemeleri yapılarak belgelerle ilişkilendirilecek veriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle renkli mermer ya da kesme küfeki taş yapı malzemesinin kullanıldığı sütun, kemer, dekoratif döşeme kaplaması, söve ve duvarlardaki taş boyutları ve cinsleri belirlenerek plan ve kesit rölöveleri çizilmiştir.

Üçüncü bölümde, mevcut belgeler taranarak, külliye yapımında kullanıldığı saptanan taş, ahşap, tuğla, kiremit, künk, sebu, horasan, ince kum, kireç, keten, alçı, demir, kurşun, pirinç, bakır, teneke, cam, renkli cam, filgözü, kandil, ayna, top ayna, çini, boya, altın varak, altın yaldız, deve kuşu yumurtası, halı ve hasır gibi malzemelerin bir tipolojisi yapılarak, kimlikleri, kaynakları, elde edilme ve taşınma süreçleri, kullanım alanları, kullanım miktarları, boyutları ve bedelleri, alındığı yıl, kullanıldığı yapı ve aşama ile dönüşümlülüğü ortaya koyulmuştur.

Dördüncü bölümde, ekipler, ekip içi örgütlenme, üretim, yönetim ve denetim kadroları değerlendirilmiştir. Taş, ahşap, kurşun, demir, kalemişi ve altın varak malzemelerini sağlayan, taşıyan ve uygulamayı gerçekleştiren ekipler ve işçilik bedelleri incelenmiştir.

Beşinci bölüm, tezin ana bölümü olup, Süleymaniye külliyesinin yapım sürecine ilişkin belgeler, parasal kaynak, proje ve maket çalışmaları, yer seçimi, istimlak ve yapım aşamalarına ayrılmıştır. Belgelerde ağırlık camiye verildiğinden, buna koşut olarak inceleme cami üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Altıncı bölümde, bu çalışmada elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar özetlenmiş, konuyla ilgili ileride yapılabilecek çalışmalardan söz edilmiştir.

THE CONSTRUCTION PROCESS OF THE SÜLEYMANİYE COMPLEX WİTHİN THE LİGHT OF AVAİLABLE DOCUMENTS

SUMMARY

The aim of this study "Mevcut Belgeler Işığında Süleymaniye Külliyesinin Yapım Süreci" is to explore the information on the process of the Ottoman construction technology based on the construction Register of the Süleymaniye Complex through the correlation of the available documents and the structural data.

The main problem is that the available documents are generally the accounting records for the new construction or the intervention works carried out showing the expenses related to workers or purchased materials. Within this context, cases reflected in the records, like the purchase of honey ("asel") for celebrating the completion of the construction work, or giving tips, gifts to the construction team ("adet-i üstadan"), as well as money spent on sacrifice etc., occur as sources of clear information about the historical period. Furthermore, the assignement of the team members or the concentration of the workers on one or more different areas during the work also have been a valuable information for this study.

This thesis is composed of 6 separate chapters as; introduction, description, the construction materials, teams and organization, the construction process and the conclusion.

In the introduction, pointing out the main problems faced in relation with the objectives and the scope of this thesis, the historical studies about the Ottoman construction technology are summarized.

In the second chapter, with the help of structural and spatial description of the Süleymaniye Complex including the sıbyan mektebi (primary school), darülkurra (?) (school of Kor'an readers), darülhadis (school of theology), medrese (madrassah) -4 in total-, tıp medresesi (school of medicine), bimarhane (hospital), matbah (kitchen), tabhane (hospice), hamam (Turkish bath), Hürrem türbesi (the tomb of Hürrem), Kanuni türbesi (the tomb of Kanuni) and the rows of shops the foundings that are verified through documentary correlations are given. Types and dimensions of the columns, arches, decorative wall coverings, casings, and the stones, which are especially decorated by colorful or proconessian marbles or cut lime-stones are determined, and their plans and measured drawings are drawn.

In the third chapter, bringing the typology of the materials (stone, timber, brick, tile, terra-cotta pipes, "sebu" (pitcher), khorasan, fine sand, lime, flax, gypsum, iron, lead, brass, copper, tin, glass, "filgözü", "kandil", mirror, glazed-tile, paint, gold-leaf, gold-gilding, ostrich eggs, carpet and mat etc.) used for the construction of the Complex into light through the research of the available documents, the characteristics, from where they were purchased, fields of use, purchase quantity, dimensions and costs, reversibility, and purchase year, their obtaining and

transporting processes, as well as the buildings they were used for are evaluated in relation to the phase of the construction.

In the fourth chapter, the managing and monitoring construction teams and organization within the teams are evaluated. Also, teams obtaining and transporting the building materials (stone, timber, lead, iron, penwork, gold leaf), and the ones working for the construction, as well as their pays are analyzed in detail.

The core of the thesis, the fifth chapter, presents documents related to the construction process of the Süleymaniye Complex, financial sources, project and model studies, land selection and acquisition, and construction phases. In the thesis, the emphasis has been more on the mosque since most of the available documents are about the mosque of the Complex.

In the final chapter, the findings and the results of the study are summarized, as well as further studies that can be carried out in this issue are mentioned.

1. GİRİŞ

Külliye, Türk kentinde, toplumun din, eğitim, sağlık, temizlik, beslenme, barınma, sosyal dayanışma ve ticaret gibi temel gereksinimlerini gidermeyi amaçlayan planlanmış yapılar dokusu olarak ön plana çıkmaktadır. Cami-medrese ve cami-hastane ikilisine 13. yy'dan başlayarak bani türbesinin de eklendiği gözlenmektedir. Devletin askeri, ekonomik ve örgütsel gücü arttıkça imaret programı da genişlemektedir. Külliyede gider ve gelir yapıları biraradadır.

Süleymaniye Camisi, Celalzade tarafından Kabe'den [1, s. 473b], İlyas Efendi tarafından ise Kabe, Medine ve Mescid-i Aksa'dan sonra en kutsal yer olarak nitelendirilmiş [2, s. 248] ve dünyanın yedi harikası ile yarışabilecek nitelikte bulunmuştur [3, s. 37].

Bu çalışmada, yayımlanmış olan mevcut belgeler ışığında Süleymaniye Camisi ve külliyesinin mimari bir değerlendirmesi yapılarak yapım sürecine ilişkin kavramların netleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Karşılaşılan en önemli sorun, tüm mimarlık tarihi araştırmalarında olduğu gibi, belgelerin yazıldıkları dönemin yapı teknolojisi düzeyini ve yapım sürecini belirleyen veriler olarak ele alındığında oldukça sınırlı kalmasıdır.

Belgeler, genellikle keşif, tamirat, keşif ve tamirat, tamirat-mühimmat, tamirat-mübayaat, inşaat, malzeme-i inşaiye, mesarif-i inşaiye, amele ücreti ve inşaat muhasebe gibi defterlerdir [4]. Özellikle imparatorluk çapındaki büyük yapım etkinliklerinden Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet, Nuruosmaniye ve Ayazma külliyelerine ilişkin Süleymaniye külliyesi muhasebe defterleri ve yazışmaları, Sinan'ın özgeçmişleri, Risale-i mimariyye, Tarih-i Camii-i Şerif-i Nur-u Osmani ve Ayazma camisi inşaat defteri gibi kaynaklarda, ağırlıkla durulan konular, caminin mihrap temeline ilk taşın (temel atma) ve ana kubbe kilit taşının konması, açılışın ilk cuma namazı kılınarak

kutlanması, ana kubbe askı kemeri, yarım kubbe ve ana kubbe tamamlandığında yapılan şerbetli kutlama, ustalara bahşiş dağıtma ve hamam külhanının yakılması gibi törenler ile bu törenlerde kesilen kurbanlar, dağıtılan sadaka ve hediyelerdir. Kaynaklar üzerinde, uzun süreden buyana yapılan ayrıntılı araştırmalarla, yapı türleri, yapı malzemesi kullanımı, sağlandığı yer, taşınma şekli, kullanım yeri, kullanım miktarı, ölçü ve bedel sistemleri, idari ve teknik kadrodaki hiyerarşi, örgütlenme ve üretim düzeni netleştirilmeye ve süreç kavramına ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Süleymaniye külliyesi için birincil kaynak Ö.L.Barkan tarafından yayımlanmış olan ve Süleymaniye külliyesinin yapımını belgeleyen gider göstergeleridir (Bölüm 5.1). Yapım sürecinin 1549-1553 dönemini belgeleyen en erken belge, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda no 1424'de yer alan [5, s. 44] ve 311 yazışmayı içeren "kavanin, ahkam ve evamir-i humayun suretleri"dir. Suretler, 1024 yılı receb ayının ilk perşembe günü (30 temmuz 1615), Sultanahmet külliyesinin yapımında yararlanmak amacıyla kopyalanmıştır [5,s.44-46]. 311 suretten 2'si 956/**1549**, 106'sı 957/**1550**, 64'ü 958/**1551**, 47'si 959/**1552**, 32'si 960/**1553**'e tarihlenirken 60'ı tarihsizdir [5,s. 44-46]. İkinci belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D.44'de yer alan ve 9 kasım 1553-7 aralık 1553 dönemini kapsayan ayrıntılı muhasebe defteridir. Üçüncü belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D.43'de yer alan 72.'si kayıp olan 165 adet ayrıntılı muhasebe defteridir [5, s. 1]. 3 muharrem 961/9 aralık 1553 - 13 receb 966/22 nisan 1559 dönemini kapsamaktadır [5, s. 8-13]. Dördüncü belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D 45 A'da yer alan 5 adet icmal (genel toplam) defteridir [5, s. 15-36]. Belgelere, daha sonra Bölüm 5.1'de ayrıntılı olarak değinilecektir.

Konuya ilişkin olabilecek ikincil kaynaklar, 1917-2000 dönemine aittir.

1917, 1930, 1931 ve 1932 yıllarında A. Refik [6, 7, 8 ve 9], 15. yy sonu-19. yy sonu dönemine tarihlenen Divan hükümlerini sınıflandırarak yayımlamıştır. Belgeler, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının yanısıra mimarlık ortamının örgütlenme, üretim ve yasal düzenlerine, yapı malzemesi standartalarına ışık tutmuştur.

1926 yılında A. Cevdet [10, 11 ve12], **1944 yılında T. Öz** [13], **1975 yılında Z. Nayır** [14], **1976 yılında O. Ş. Gökyay** [15] ve **1987 yılında H. Crane** [16] Cafer Çelebi'nin **Risale-i Mimariyye'sini** [17] incelemiştir. Mimar Mehmet Ağa'nın hayatını

ve yapıtlarını içermesinin yanısıra, kelimelerin arapça ve farsça karşılıklarını da içeren bir mimarlık-müzik sözlüğü denemesi olan yapıt üzerindeki araştırmalar, Sultanahmet külliyesi özelinde 17. yüzyıl Osmanlı mimarlığında yer seçimi, istimlak, proje aplikasyonu, kubbe kilit taşı koyma ve ilk cuma namazı törenleri, yapı malzemesi kullanımı, ölçü ve bedel sistemine ilişkin bilgileri gün ışığına çıkartmıştır.

1955 yılında M. Sayar ve K. Erguvanlı, Anadolu'daki taş ocaklarını, ocaklardan çıkartılan taş cinslerini ve özelliklerini incelemiştir [18].

1957 yılında Ali Saim Ülgen [19], **1976 yılında İ.H. Aksoy** [20], **1978 yılında H. Peynircioğlu, İ.H. Aksoy, K.Özüdoğru** [21], **1981 yılında H. Peynircioğlu, E. Toğrol ve İ. H. Aksoy** [22], **1982 yılında Aksoy** [23] zemin sondajları yaparak Süleymaniye, Sultanahmet, Yeni cami ve Nuruosmaniye camilerinin zemin koşullarını ve zemin koşullarına göre seçilen temel sistemlerini incelemiş ve belgelemiştir.

1962 yılında K. E. Kürkçüoğlu, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan 6 mayıs 1557 tarihli Süleymaniye vakfiyesinin transkripsiyonunu ve tıpkı basımını yayımlamıştır [24]. Vakfiye, kısaca, külliye yapıları için hangi mülklerin vakfedildiğine, genel giderlere, yapılarda çalışan personelin içeriğine ve binaların işlevlerine ışık tutmuştur.

1972 yılında Ö. L. Barkan [5 ve 25], **1981 yılında Z. Nayır** [26] ve **1982 yılında J. M. Rogers** [27] tarafından belgeler üzerinde ayrıntılı incelemeler yapılmış ve Süleymaniye külliyesi özelinde 16. yüzyıl Osmanlı mimarlığının bu dönemdeki yapı teknolojisine dair bilgiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Nayır, vakfiyeyi de ele alarak tarihi kaynakların Süleymaniye külliyesinin tanınmasına katkısı konusunda bir çalışma yapmıştır. Çalışma, genel olarak, külliye programı, arazinin elde edilmesi, genel yerleşim şeması ve yapım kronolojisine değinmektedir. Rogers, ağırlıklı olarak taş ve dekorasyona ilişkin belgeleri incelemiştir. Korelasyonlar kurarak bir sistematik içinde derlediği belgelerle özellikle renkli taş yapı elemanlarının ve iç dekorasyona yönelik malzemelerin elde edilme sürecini ve terminolojisini ortaya koymuştur.

1978 yılında N. Asgari, Roma ve erken Bizans dönemlerinde kullanılan Marmara adası Marmara mermeri ocaklarını, ocaklardan taş çıkarma yöntemlerini, ocakta işlenen yapı elemanlarını ve çalışmalarda kullanılan araç ve gereçleri araştırmıştır [28].

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

1981 yılında K. Erguvanlı, Anadolu'daki taş ocaklarını ve bu bölgedeki taş teknolojisinin tarihsel gelişim sürecini incelemiş ve gün ışığına çıkartmıştır [29].

1981 ve 1982 yıllarında D. Kuban [30] ve **1986 yılında P. Hochhut** [31] **Ahmed Efendi'nin "Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani"**sini [32] incelemiş ve Nuruosmaniye camisi özelinde 18. yüzyıl Osmanlı mimarlığı kargir yapı teknolojisini, yapım evresi kutlamalarını, temel kazı ve iksa çalışmalarını, temel yapımını, iskele sistemini, demir donatı düzenlerini araştırmış ve padişahın isteği ile büyük bir levha üzerine çizilen ve yapının içini de gösteren üç boyutlu bir çizim ("mücessim tersim") yapıldığını, istimlak bedelinin mimarbaşı tarafından düzenlenen keşif ve tahrir defterleriyle belirlendiğini, işlemlerin şeyhülislam, sadrazam, bostanıyan evkafı müfettişleri, mimarbaşı, iki mimar ve katiplerden oluşan bir ekip ile yapı alanında gerçekleştirildiğini, yapı malzemesi kullanım anlayışını, yapı malzemesi kaynaklarını, yapı malzemelerinin taşınmalarını, ölçü ve bedel sistemlerini, işgücü, yönetim ve denetim kadrolarını gün ışığına çıkartmıştır.

1983 yılında M. Kütükoğlu [33] ve **1992 yılında Y. Yücel** [34], **1640 tarihli narh defterini** [35] inceleyerek 17. yy ortalarında kullanılan yapı malzemelerini, kaynaklarını, ölçü ve bedel sistemlerini gün ışığına çıkartmıştır.

1983 yılında M. Rogers [36] ve **1985 yılında Ö. Küçükerman** [37] Osmanlı mimarlığında cam kullanımına ışık tutacak çalışmalar ortaya koymuştur.

1986 yılında İ. Aktuğ (Kolay) [38] ahşap, tuğla, kiremit, çivi, kurşun, teneke ve kireç yapı malzemelerinin çeşitlerini, boyutlarını ve kullanım yerlerini, **S. Akman vd** [39] horasan harcının tarihsel ve yapısal özelliklerini, **K. Erguvanlı** [40] ocaklardan keserek taş çıkarma yöntemlerini ortaya koymuştur.

1988 yılında K. Erguvanlı vd [41], **1989 yılında K. Erguvanlı ve Z. Ahunbay** [42], **K. Erguvanlı vd** [43], Mimar Sinan'ın İstanbul'daki eserlerinde kullandığı taşların mühendislik jeolojisi ve mimari özellikleri ile Marmara bölgesi eski taş ocaklarının işletilebilme ve ocaktan çıkartılan taşların restorasyonda kullanılabilme olanaklarını, **G. Tanyeli ve U. Tanyeli,** Osmanlı mimarlığında devşirme yapı malzemesi kullanımını [44] ve 15. ve erken 19. yüzyıllar arasındaki dönemde demirin

strüktürel kullanımını [45], **Y. Demiriz** [46] Mimar Sinan dönemi bezeme çalışmalarını incelemiştir.

1990 yılında G. Tanyeli [47], **G.Tanyeli vd** [48] Osmanlı mimarisinde kullanılan demir taşıyıcı sistem elemanlarının üretim ve kullanım teknolojisini gün ışığına çıkarmıştır.

1991 yılında İ. Aktuğ (Kolay) ve **Ahmet Ersen** [49], 15. yüzyıl genelinde ve Tahtakale hamamı özelinde yapım tekniklerini, taşıyıcı sistem elemanlarını, külhan ve ahşap hatıl sistemlerini, **Y. Kahya** [50] taştan sonra ikinci önemli kargir geleneksel yapı malzemesi olan tuğlanın İstanbul-Bizans özelinde fiziksel ve mekanik özelliklerini, **U. Tanyeli** [51] Kanuni ve II.Selim türbelerinin ilk yapım ve onarım evrelerini, çift kubbe uygulamasını ve yapı malzemelerini, **G. Tanyeli** [52] Kanuni ve II.Selim türbelerinin ayrıntılı rölöve ve krokilerini de vererek yapım tekniklerini, yapı malzemesini ve özellikle demir taşıyıcı sistem ögelerini, **A. Ersen** ve **Ahmet Güleç** [53] Tahtakale hamamında kullanılan 79 adet harç örneğini araştırmıştır.

1991 ve 1994 yıllarında İ. Aktuğ (Kolay) [54 ve 55], **1991 yılında N. Sönmez** [56], **Seyyit İshak'ın Ayazma Camii İnşaat Defteri'ni** [57] incelemiş ve Ayazma camisi özelinde 18. yüzyıl Osmanlı mimarlık teknolojisine, yapı malzemesi kullanım anlayışına, yapı malzemesi kaynaklarına, ölçü ve bedel sistemlerine dair bilgileri gün ışığına çıkarmıştır.

1993 yılında G. Tanyeli ve U. Tanyeli, 16. yüzyılda Osmanlı mimarlık teknolojisi, yapım süreci ve aşamaları, mimar, sürveyan ve yapı mühendislerinin kullandıkları aletleri ve yapı malzemesi sağlama yöntemleri konusunda kapsamlı bir çalışma yapmıştır [58].

1995 yılında Z. Ahunbay, Osmanlı mimarlığında od taşı kullanımını incelemiş, boyut ve biçimlerine göre ocaktan ya da Bizans yapılarından elde edilmiş olabileceklerine değinmiştir [59].

2000 yılında İlknur Aktuğ Kolay [60] Osmanlı ahşap yapı elemanlarının tanımlarını, kökenlerini, boyut ve biçim özelliklerini gün ışığına çıkarmıştır.

Bu çalışmada, Barkan tarafından yayımlanmış olan yapı malzemesi ve işçilik giderlerine ilişkin belgeler, mevcut mimarlık tarihi bilgi birikimi ışığında Süleymaniye külliyesine ilişkin yapısal verilerle desteklenerek incelenmiş ve **mimari açıdan** değerlendirilmiştir.

Ortaya konan geleneksel yapı malzemesi kaynakları, boyut ve bedel sistemleri, kullanım alanları, tipolojisi ve terminolojisi restorasyon alanında, malzemelerin alındığı ve kullanıldığı tarihlere ilişkin bilgiler ise mimarlık tarihi alanında yarar sağlayacaktır.

Çalışmada, genel olarak, Süleymaniye külliyesi yapıları ve yapım süreçleri, yer seçimi, proje ve maket çalışmaları, arazi tesviyesi, projenin araziye aplikasyonu, temel kazısı, istinat yapıları, temel çukuru iksası, temel yapımı, iskele çalışmaları, taş, tuğla, kiremit, künk, ince kum, kireç, horasan, pamuk, lökün, alçı, ahşap, demir, kurşun, teneke, bakır, pirinç, cam (düz, dairesel, renkli, filgözü, kandil), çini, kalemişi, altın varak, altın yaldız, ayna (top ayna, düz ayna) gibi yapı malzemelerinin tipolojisi, kullanımı, kaynakları, derlenme, ocaktan çıkarma, taşıma ve depolama çalışmaları, boyut ve bedel sistemleri, üretim, yönetim, denetim ve destek kadroları, aralarındaki örgütlenme düzeni, yapılar arasındaki faaliyetleri, yetki ve sorumluluk dağılımı, işin aksatılması halinde uygulanacak cezalar, yapılan işler, ücretler, nafakalar, üretim zincirinde zamanlama ve yapıların zaman dizinsel aşamaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. BETİMLEME

2.1. Mekansal Betimleme

2.1.1. Cami

2.1.1.1. Girişler

Camiye Tiryakiler Çarşısı, Şifahane sokak, Mimar Sinan ve Dökmeciler caddelerinden ulaşılmaktadır (Şekil 2.1). Mimar Sinan ve Dökmeciler caddeleri alt kotta yer aldıklarından buradaki girişler merdivenli ve rampalıdır. Merdivenli kuzeydoğu dış avlu girişi, ücreti ödenerek saray dışından İstanbul'lu bir taşçıya yaptırılmıştır. 2 mermer sütun ("direk"), sütun kaidesi ("kürsi"), sütun başlığı ("ser-sütun"), döşeme ve "koltuk"lardan (?) söz eden sözleşme, "tuğlaya varınca vaki olan taş tahtasıyla ve kafa tahtası ... tuğla ile olacak kubbeden gayrı ne kadar taş yapu olursa" hepsini kapsamaktadır [25, s. 78, belge no 143]. Yerinde yapılan incelemede kubbe ve pandantiflerin de taş olduğu saptanmıştır*.

Avluya kuzeybatı (Şekil 2.1, 2.2, Foto 2.1), güney (Şekil 2.3, Foto 2.2) ve doğu girişleri ile ulaşılmaktadır**.

Tüm cami girişleri revaklıdır (Foto 2.3-2.6). Cemaat, ana giriş (Foto 2.3, 2.4) ile belgelerde "bab-ı yan-ı cami'-i şerif" (cami yan kapısı) olarak adlandırılan [25, s. 87, belge no 166] kuzey ve batı yan girişlerini kullanmaktadır (Foto 2.5). Ayrıca hünkar mahfili için doğu ve müezzin mahfili için güney özel girişleri düzenlenmiştir (Foto2.6).

---

* Belgeye göre, dış avlu kapılarının profilleri 30 zira ya da 22.71m-tul'dur [25, s. 87, belge no 166].
** Belgeye göre, kuzeybatı kapısı söve profilleri 44 zira ya da 33.3m-tul'dur [25, s. 87, belge no 166].

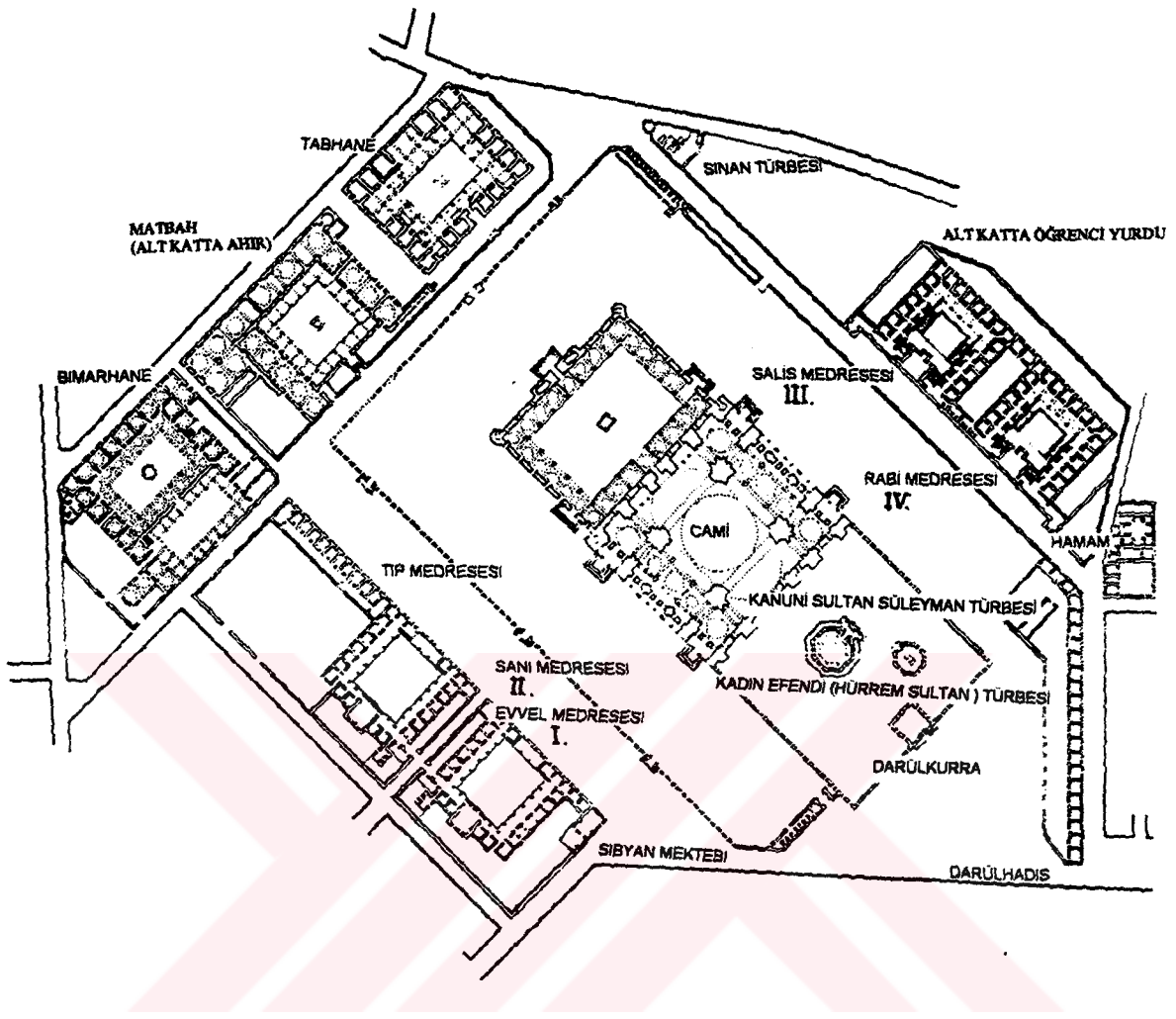

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

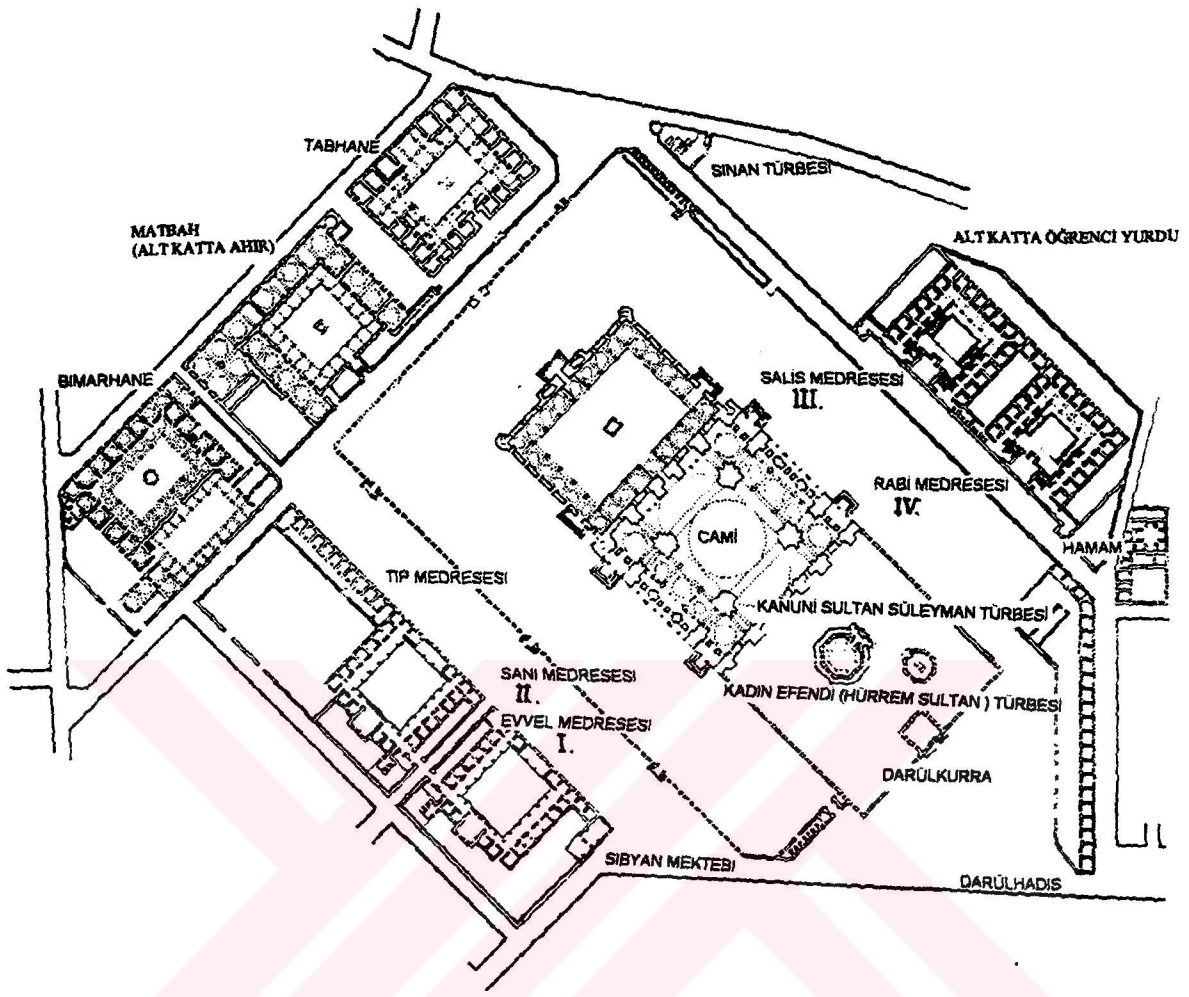

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

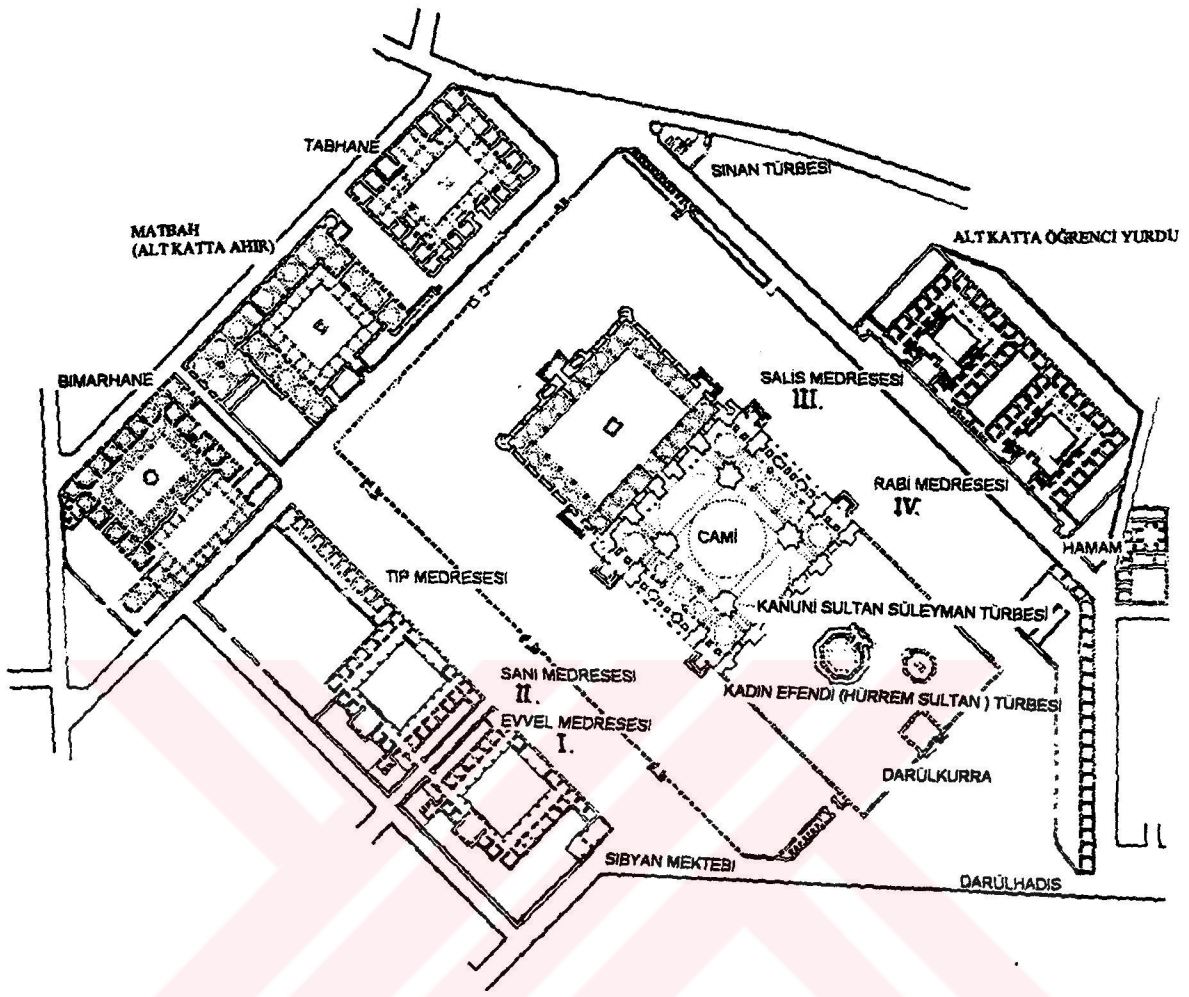

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

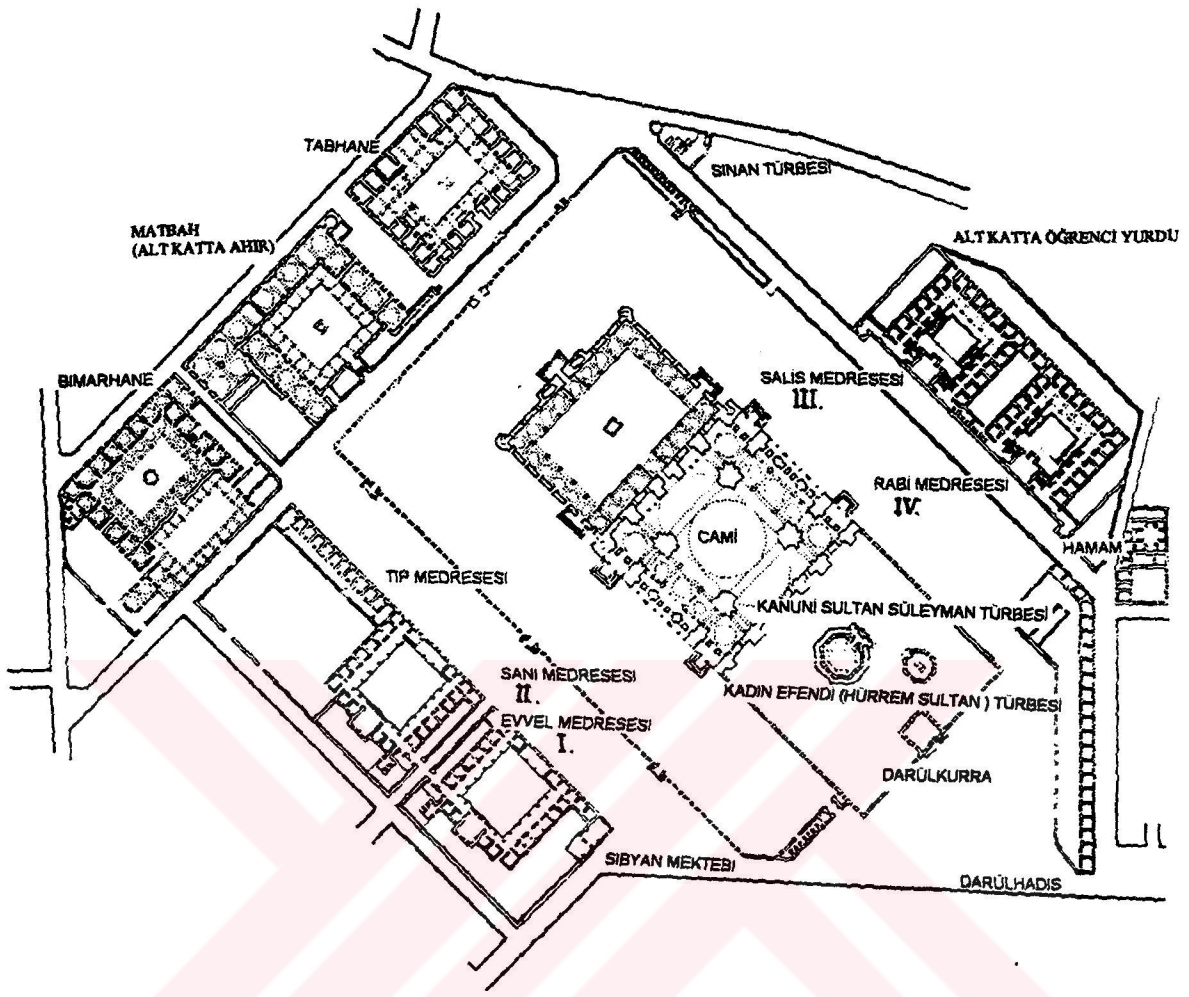

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

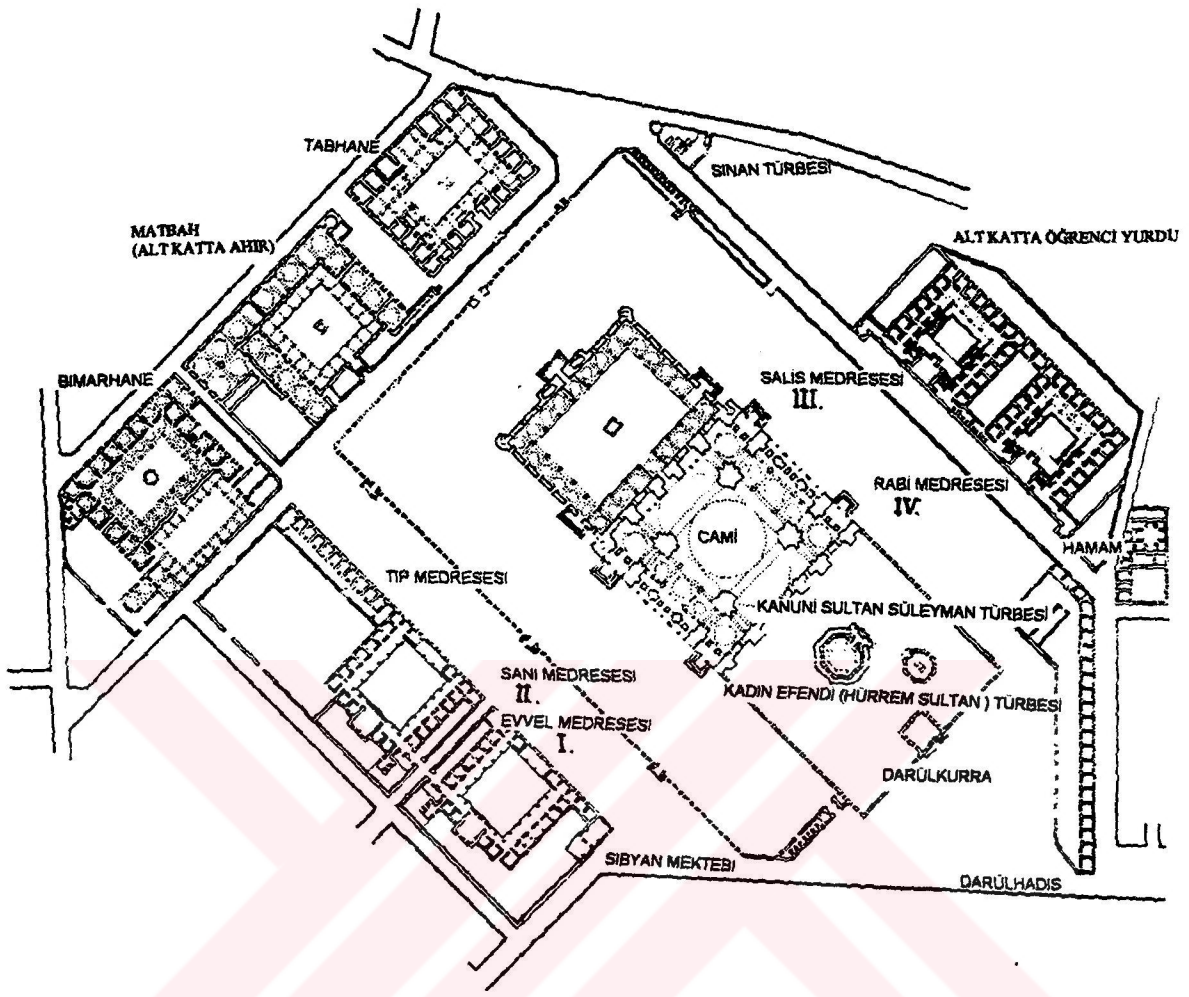

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

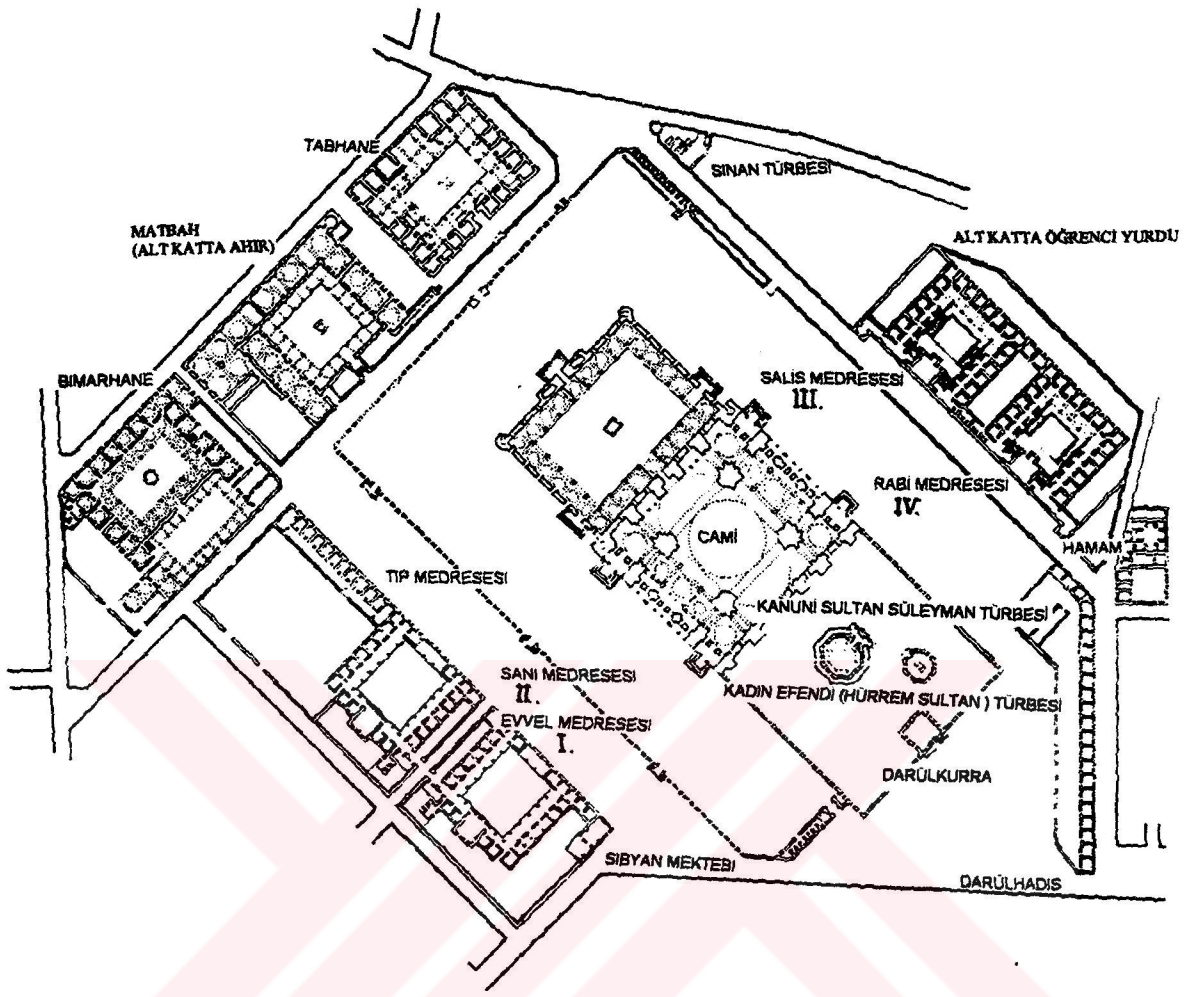

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

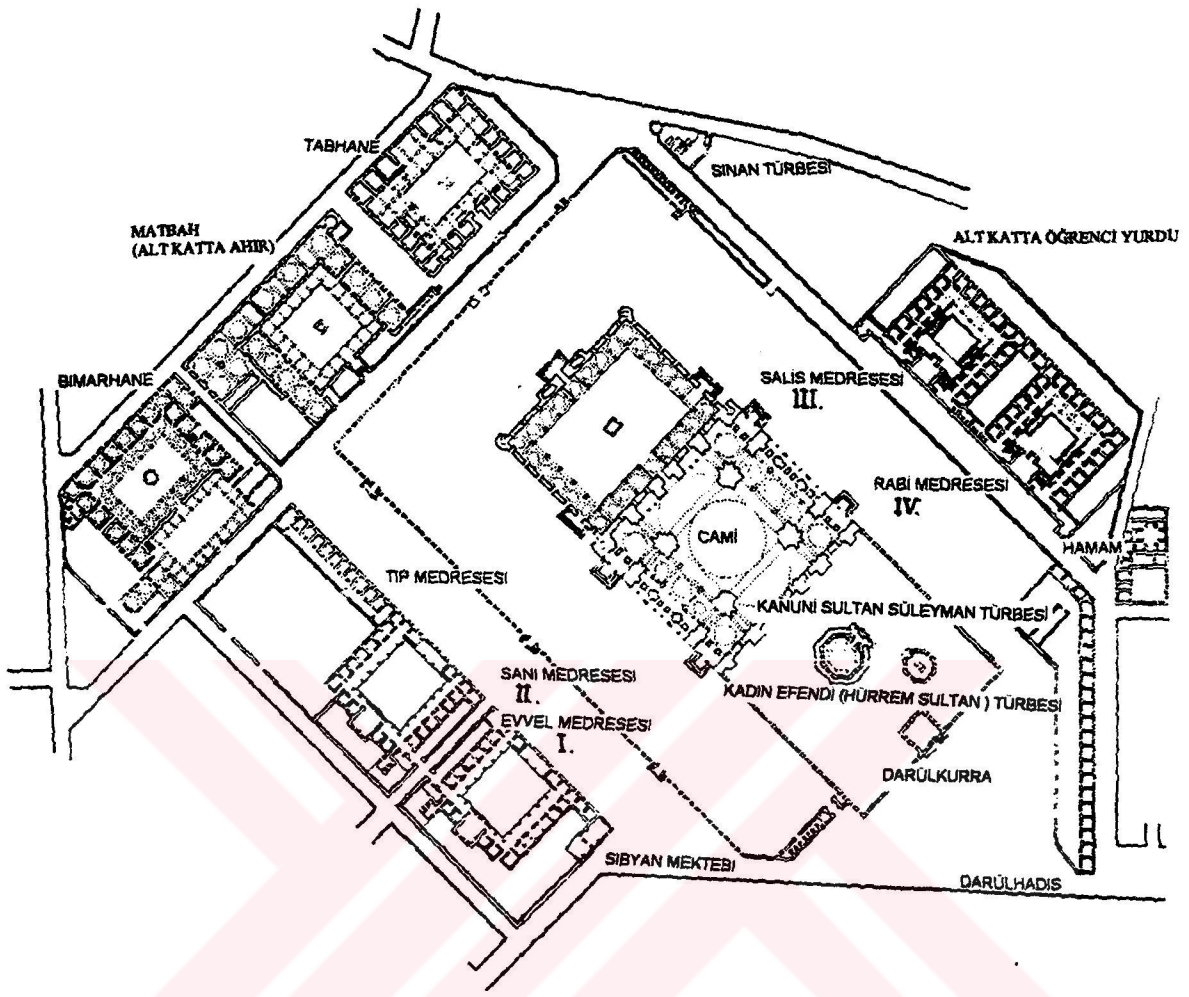

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

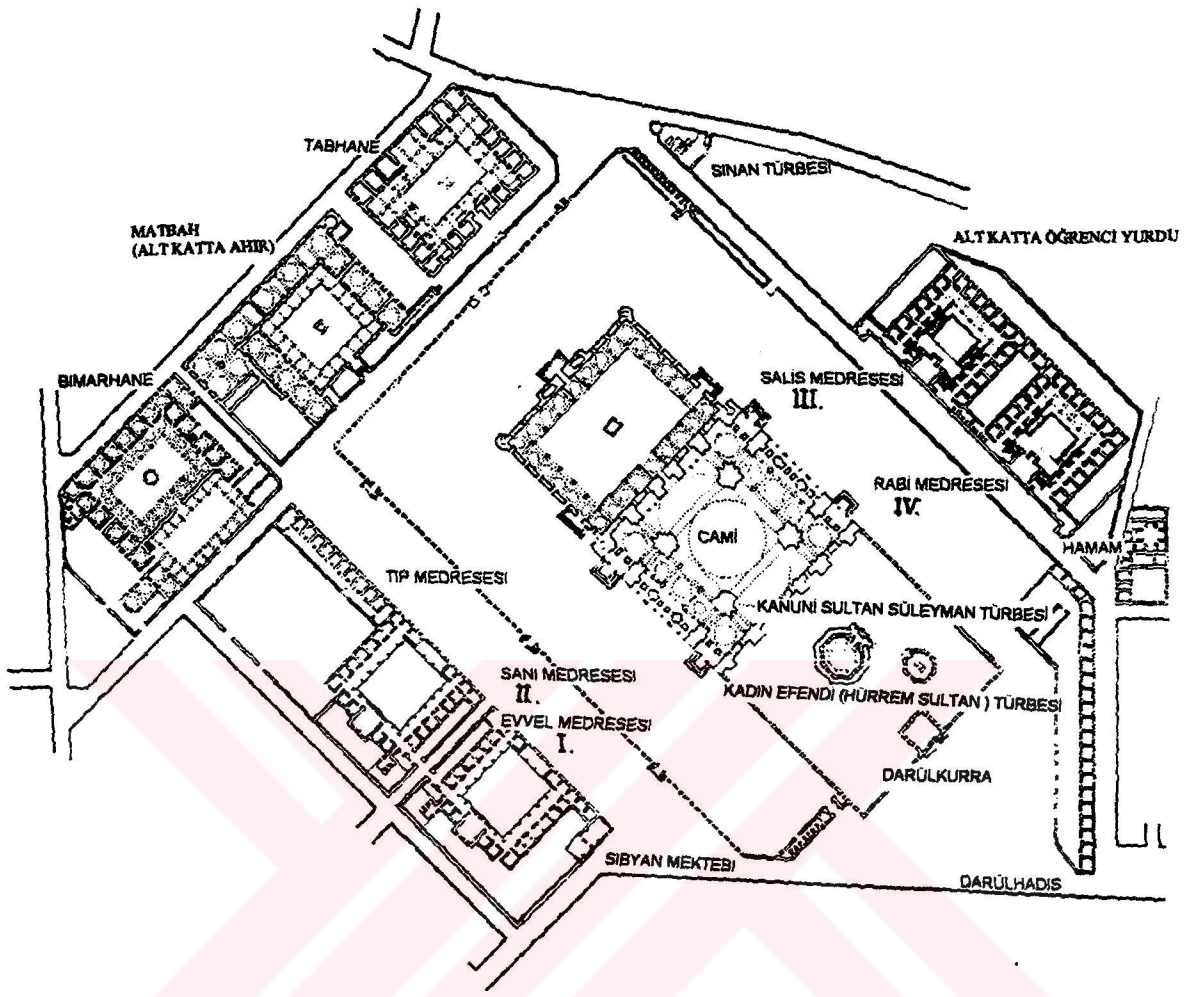

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

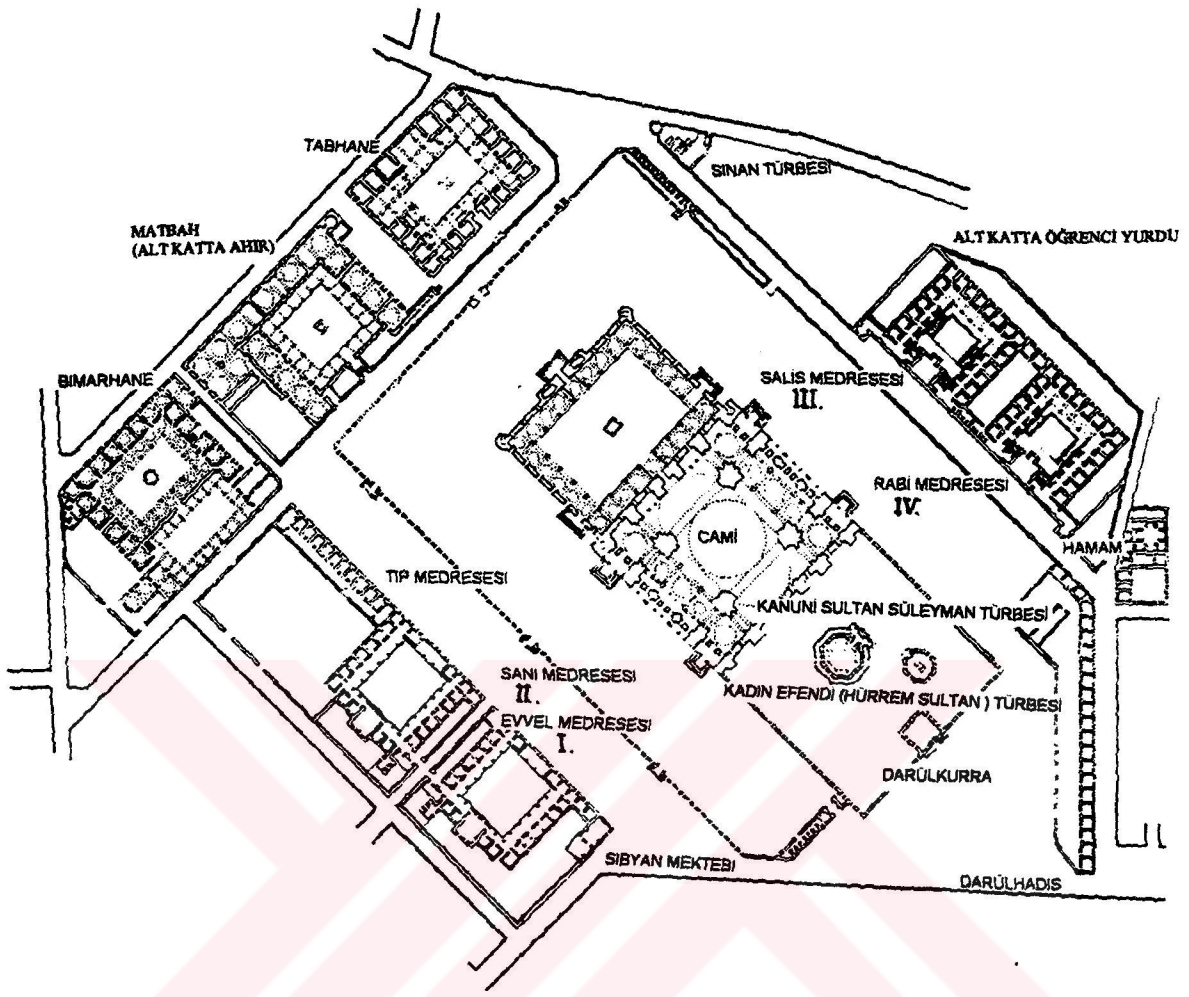

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

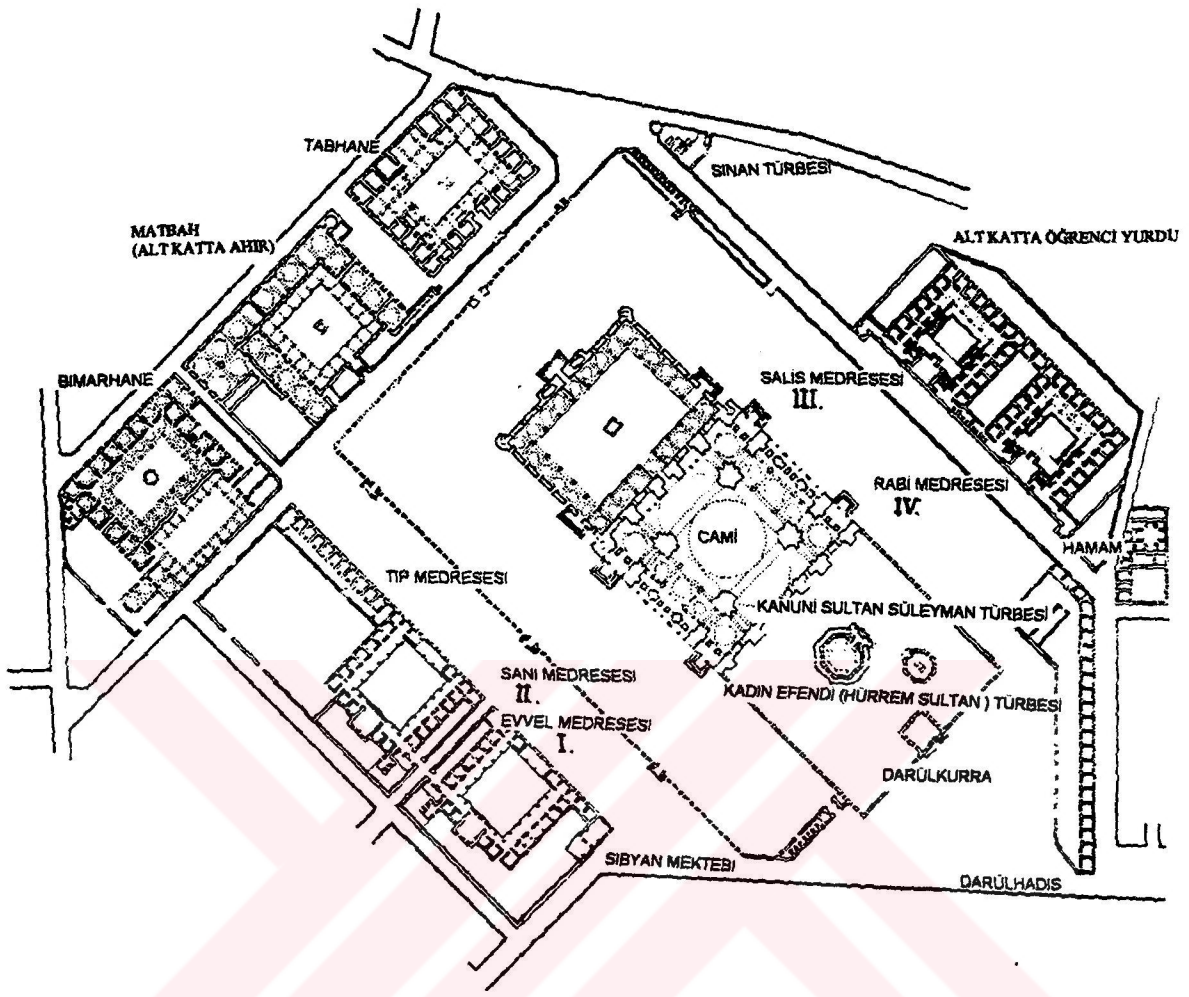

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

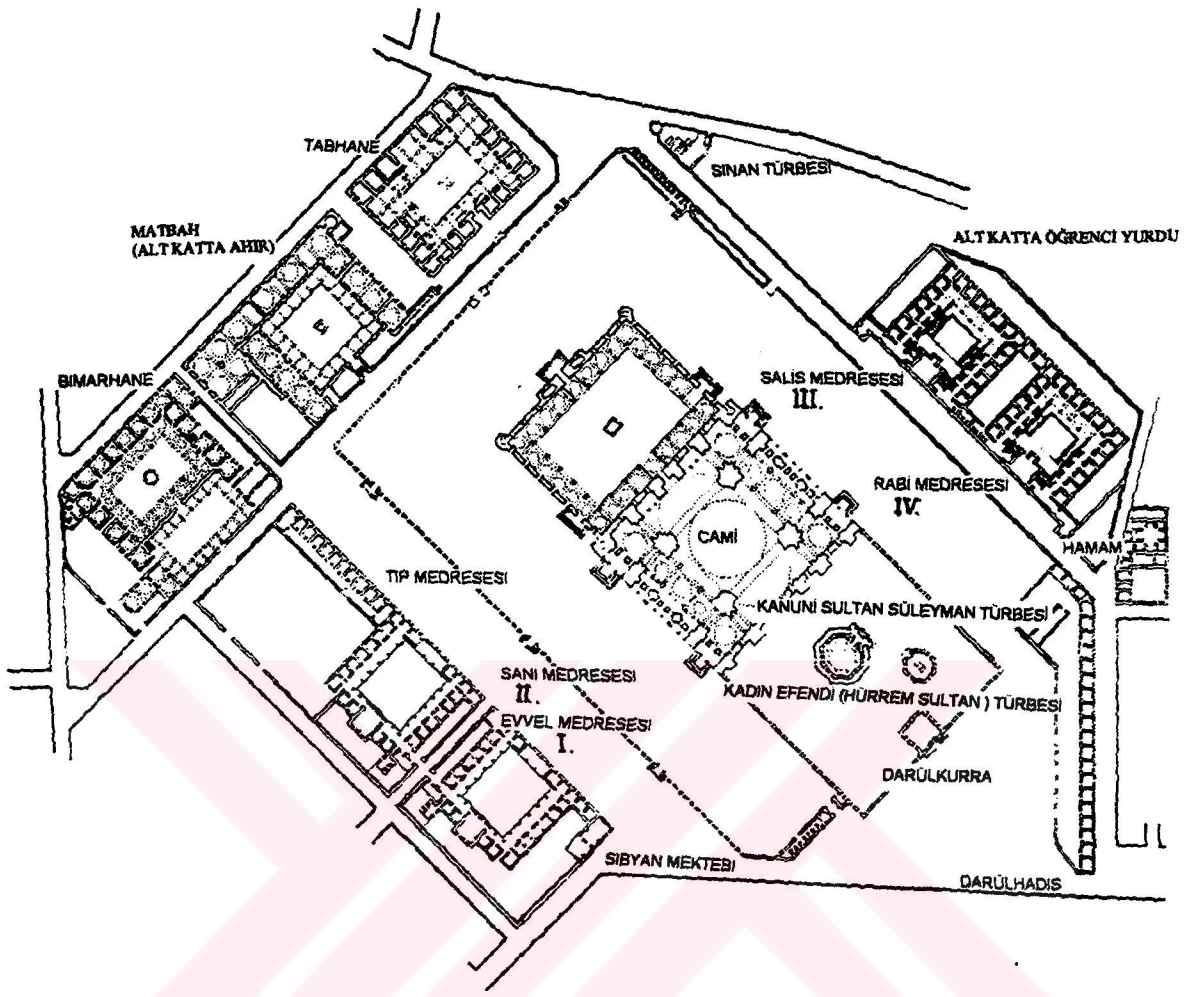

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

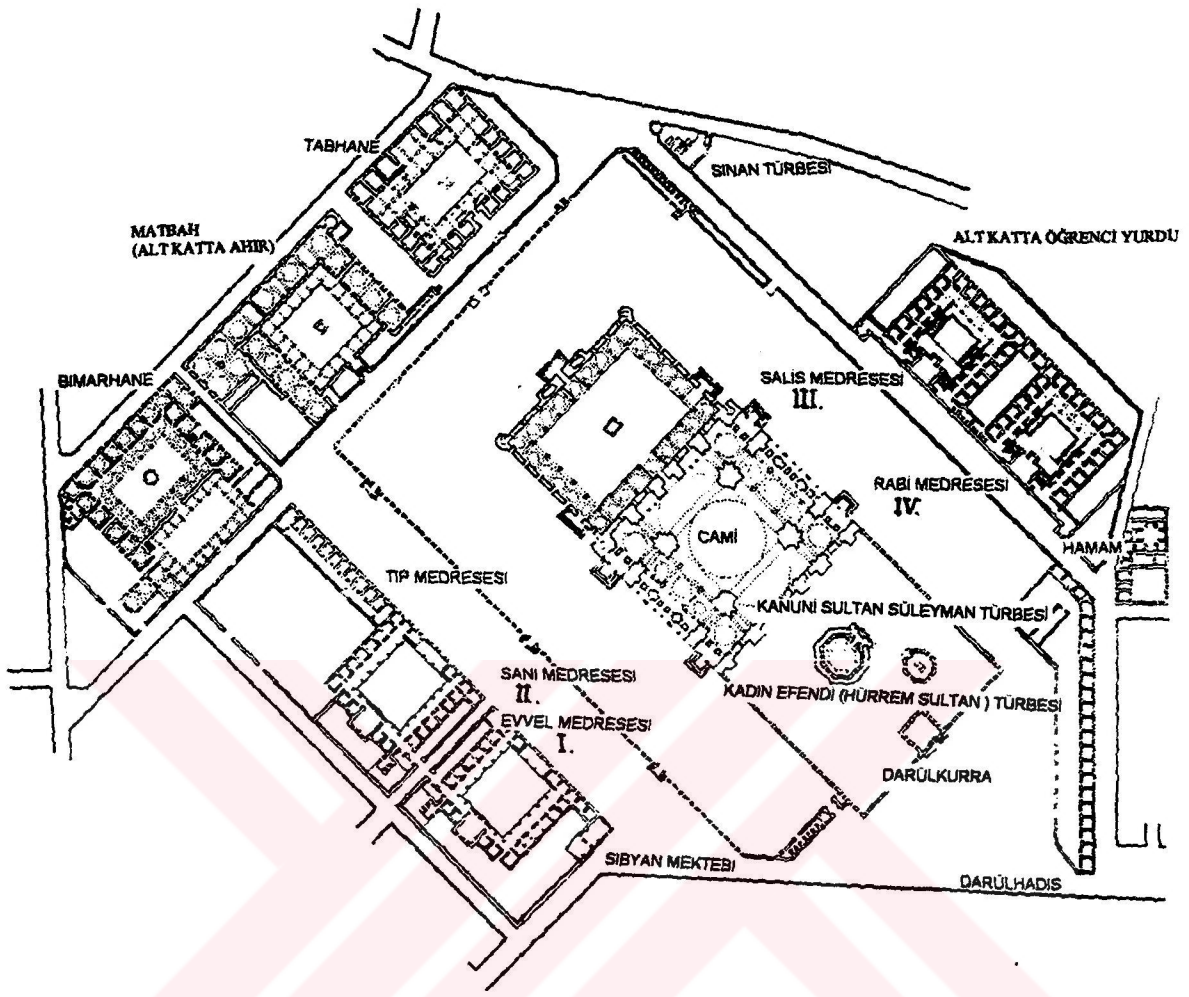

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

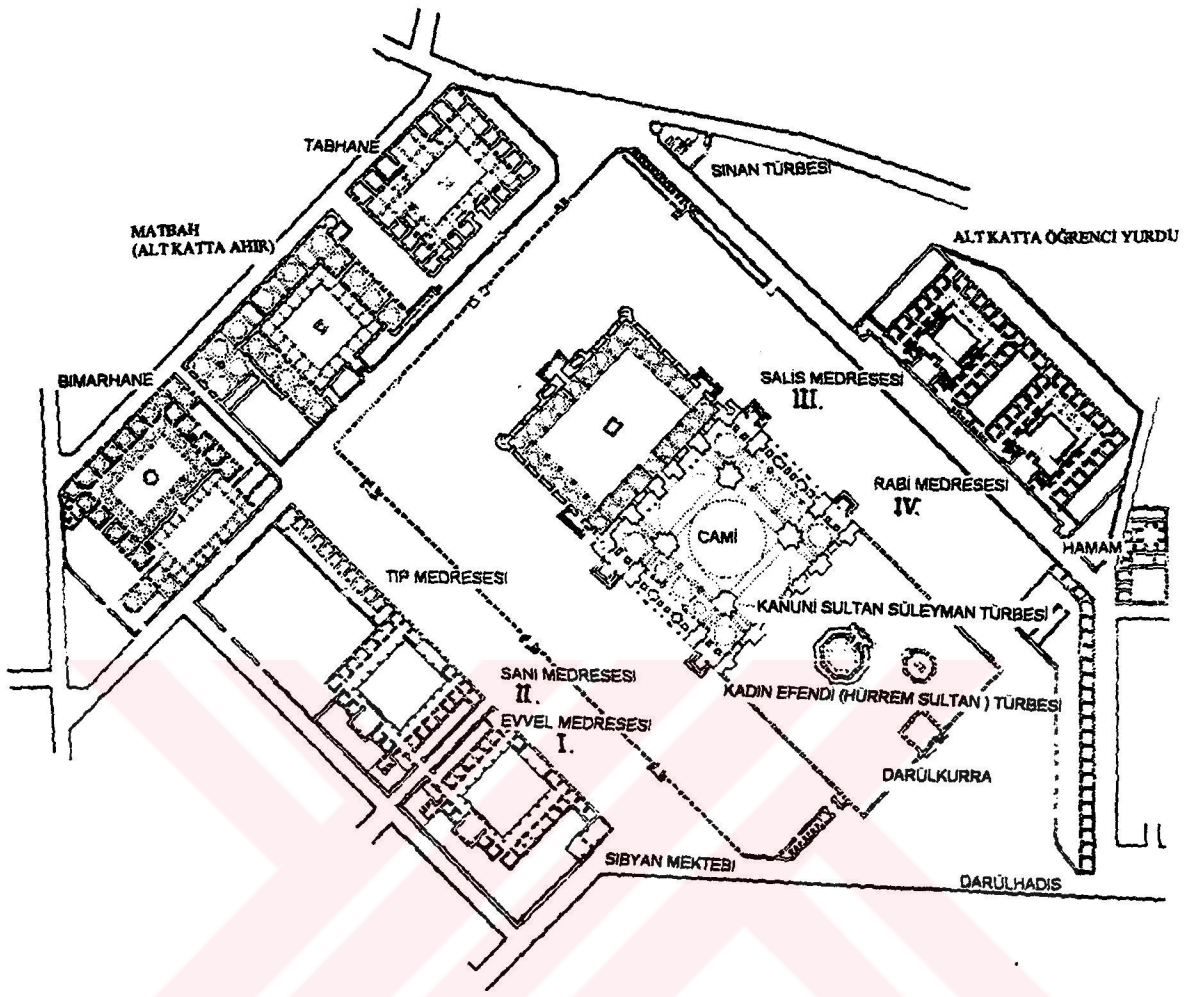

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

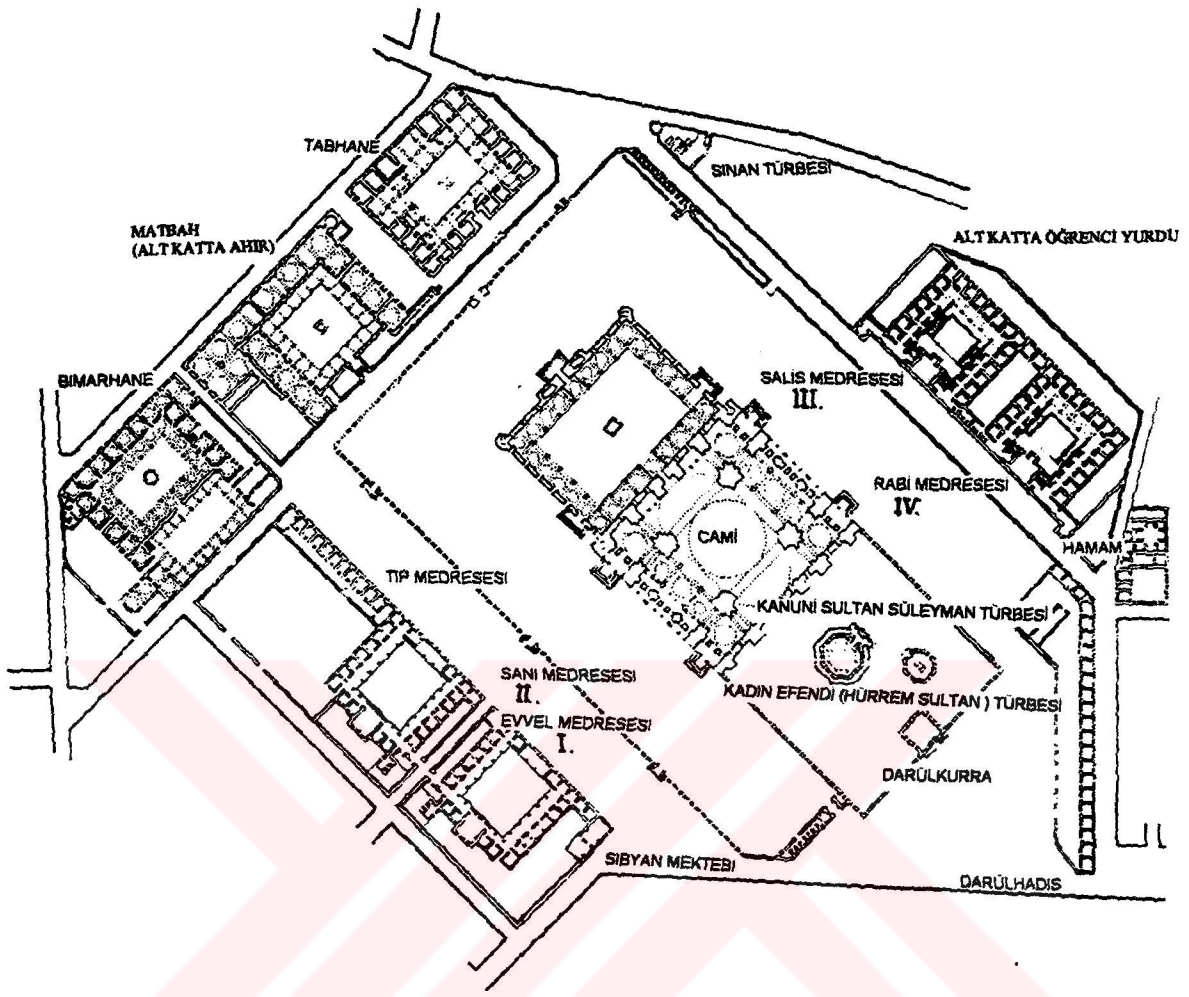

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

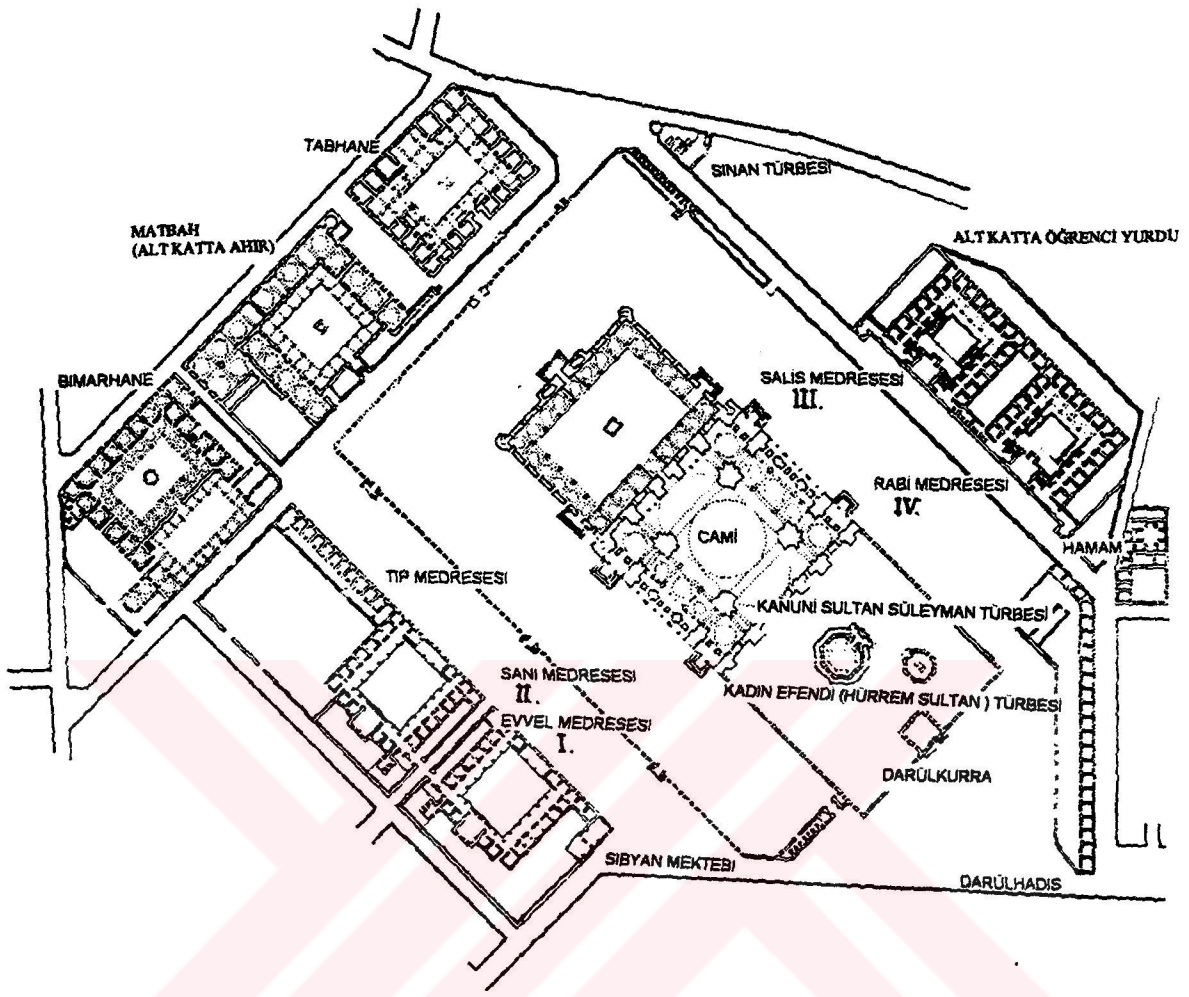

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

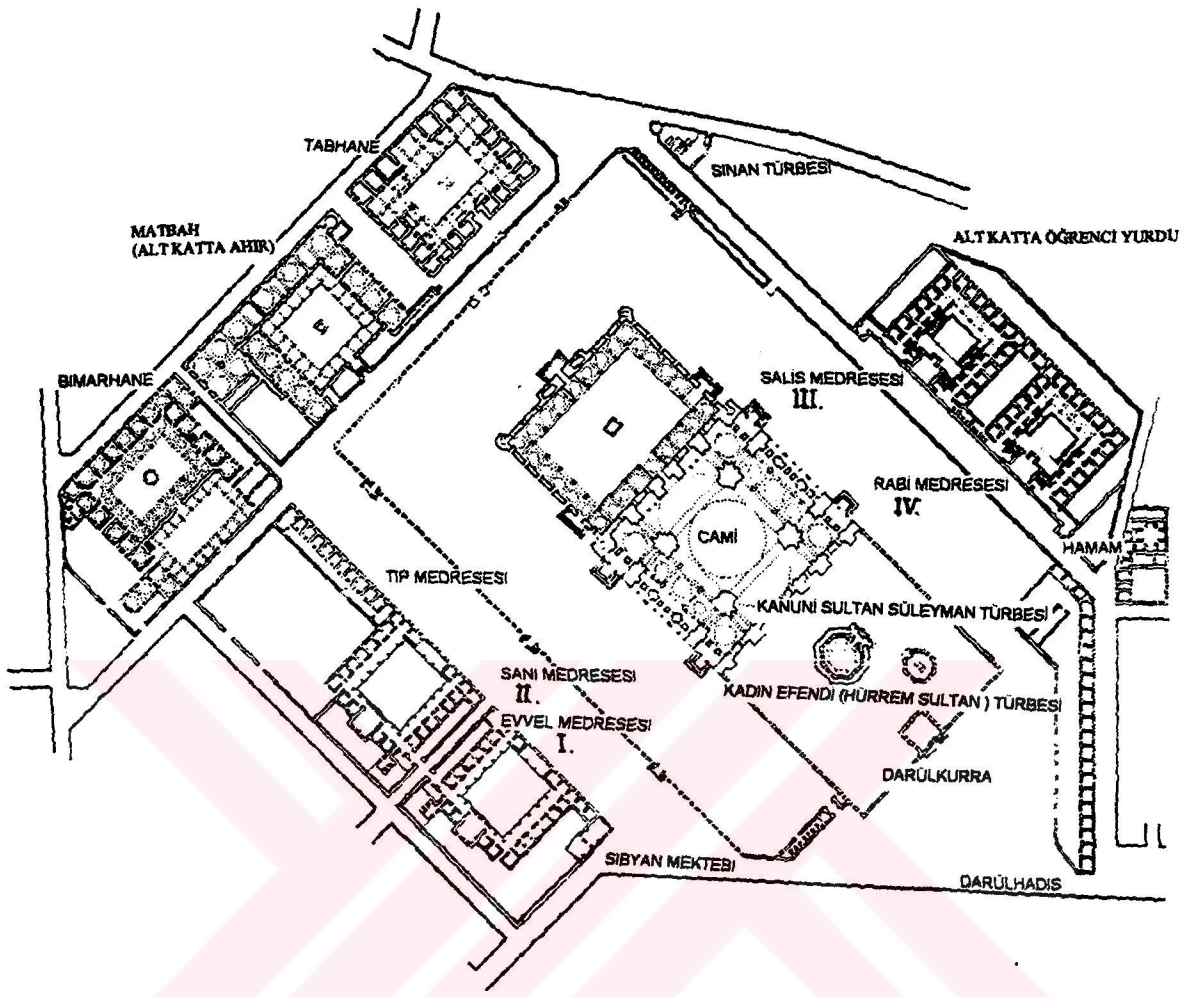

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

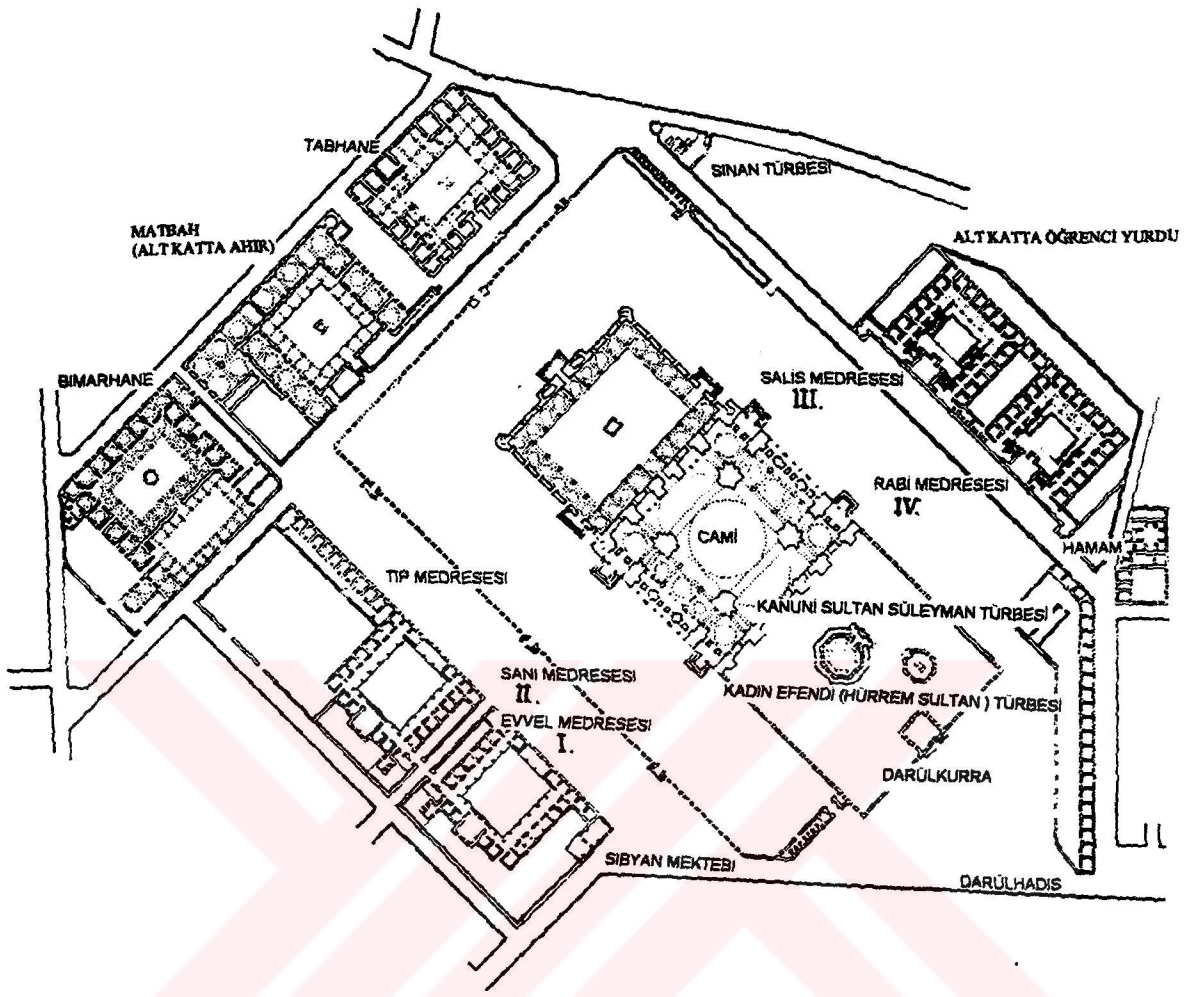

Şekil 2.1 Süleymaniye külliyesi konum planı.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

yemekhane. Saf mermerden iyi tıraşlanmış süslü çeşmeler ve havuzlar. Alim, amir, büyük, zengin, talebe, fakir, muhtaç, yorgun, aç ve gariplere sabah kahvaltısı ve ikindiden sonra çok güzel, ekşi ve mideye rahatlık veren yemekler sunulmaktadır. Tabhanede konaklayanların hayvanlarına da ot sağlanmaktadır. Misafirler için sağlanan olanaklar 3 gün 3 gece bedelsizdir. Mutfak, hayırlı ve bereketlidir" [1, s. 477a] [70, s. 340].

Belgede, pencere boşluklarında yer alan sıvalar "siyah ve beyaz" olarak adlandırılmaktadır [5, s. 76]. Siyah sıva kaba sıva, beyaz sıva ise ince sıva olmalıdır.

2.1.3. Tabhane

Belgelere göre tabhanede 8 sofa ve 12 hücre vardır. Hücrelerde yüklük ve ocak yer almaktadır. Duvar ve kubbe yüzeyleri sıvalı döşemeler ise tuğla kaplıdır. Pencerelerde çift söve düzeni vardır. Sövelerin iki yüzü de ("du-ruy") işlenmiştir ("tıraşiden"). Tabhane, Celalzade tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Caminin girişinde misafirler için .. ev gibi rahat 18 kapılı geniş bir misafirhane (tabhane), misafirler için büyük bir yemekhane (matbah)" [1, s. 477a] [70].

Belgeye göre saçak silmesi ("kafa tahtası"), 56 zira ya da 42.39 m-tul; hela sahanlığı döşeme kaplamaları ise 32 zira ya da 24.22m^2'dir.

2.1.4. Bimarhane/Darüşşifa

Hasta, fakir, kimsesiz ve akıl hastaları için oda, çeşme ve hamamı olan bimarhanenin ya da darüşşifanın (üniversite hastanesi) güneydoğusunda tıp medresesi ve eczanesi vardır [67]. Hastanede tanı ve tedavi (dış avlu), poliklinik ve yatakhane (iç avlu) [69, 199] bölümlerinin yanısıra hamam, cami (1182/1769) [69, s. 202], yatak tamirhanesi (1200/1786) [69, s. 203], 24 basamaklı bir merdiven ile inilen alt katta [25, s. 96, belge no 198] 6 basamaklı bir merdiven ile çıkılan "abhane" ve "abdesthane"li [25, s. 96, belge no 195] bir hela yer almaktadır. 24 basamaklı merdiven 48 zira ya da 36.33m-tul'dur (işçilik: 8akçe/zira) [25, s. 96, belge no 198].

Personel, 6 cerrah-i evvel (birinci cerrah), 6 cerrah-i sani (ikinci cerrah), 30 tabib-i evvel (birinci doktor), 15 tabib-i sani (ikinci doktor), 10 tabib-i salis (üçüncü doktor),

6 kehhal-i evvel (birinci göz doktoru) ve 3 kehhal-i sani'den (ikinci göz doktoru) oluşmaktadır [24, s. 142-144).

2.1.5. Tıp Medresesi

Darüşşifanın güneydoğusunda yer almaktadır. Ayrıca eczanesi de vardır [67]. Öğrenciler, medresenin üst katında kalmaktadır [68, s. 260].

1557'de hazırlanan vakfiyede tıp medresesi müderrisine 20 akçe ayrılırsa da ilk müderrise 60 akçe [69, s. 195], danişmendlere (öğrencilere) 2 akçe yevmiye ödenmektedir [24, s. 88].

2.1.6. Medreseler

Fatih'in tefsir, usul-ı fıkıh, fıkıh, kelam, arap dili eğitimi veren ilahiyat, islam hukuku ve arap edebiyatı fakültelerinden (sahn-ı seman medreseleri) [63, s. 33] yaklaşık bir asır sonra Kanuni, üniversite programına teorik tıp, matematik (riyaziye) ve hadis eğitimi veren (darü'l-hadis) fakülteleri de eklemiştir.

972/1564-65'te tamamlanan Mekke Kanuni medresesi 15'er öğrencili 4 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde 1'er derslik ve 1'er muid odası vardır. Hanefi bölümünde tefsir, tıp ve usul, Şafii bölümünde fıkıh, Hanbeli bölümünde kutub-i sitte öğretilmektedir. Maliki bölümünün müderrisi aynı zamanda Mekke kadılığı da yapmaktadır [64, s. 351]. Eğitim kadrosu, kadı, müftü, müderris, cami görevlisi ve hatipten oluşmaktadır.

Süleymaniye'nin altmışlı 4 medresesinde toplam 83 öğrenci [65, s. 42], fıkıh, kelam, usul-ı fıkıh, hadis ve tefsir öğrenimi görmektedir. Salı, perşembe ve cuma günleri tatildir [65, 43]. Uygulamalı dersler, camide yapılmaktadır [65, s. 45]. Müderrisler 4 günlük haftalık ders programında 5'er ders vermektedir [65, s. 44]. Ders aralarında defter ve kitap almak için mola verilmektedir [65, s. 44].

I. ve II. medrese, külliyenin güneybatısında simetrik olarak planlanmıştır (Şekil 2.1). Giriş, Ayşe Kadın Hamamı Sokak'tan sağlanmaktadır. Girişteki iki birimli bevvab (kapıcı) odası, helalar ve iki katlı müderris konutu ile birlikte medreselerde 26 hücre, bir açık ve bir de kapalı derslik bulunmaktadır.

III. ve IV. medrese, oldukça eğimli olan Süleymaniye yamaçlarına yerleşim özelliği açısından Osmanlı mimarlık tarihinde kendine özgü planlamasıyla tek örnektir. Giriş, Mimar Sinan Caddesi'nden merdivenle 105cm inilerek sağlanmaktadır. Alt katta, yeni mezunların staj süresince kalacakları 18 hücreli öğrenci yurdu yer almaktadır.

Medreselerin nişlerle genişletilen ve sütunlarla manzaraya açılan giriş sofasından sonra aynalı çapraz tonozlarla örtülen rampalı ve düz üç eşit geçiş mekanı ile dersliğe yönelinmektedir. Derslik bir cumba ile avlu yönünde genişletilmiş ve 6 basamaklı bir merdivenle yükseltilmiştir. Kazanılan yükseklikle cumba altında avluya açılan eşsiz bir beş gözlü çeşme tasarımı gerçekleştirilmiştir. Derslikte, sirkulasyon alanından 0.10m yükseltilen oturma alanında mukarnaslı bir mihrap nişi, karşısında 0.50/0.96/1.82m boyutlarında bir dolap nişi, müderris cumbasında iki adet raflı kitap nişi ve sirkulasyon alanında güneybatı beden duvarı üzerinde ortada bir çeşme yer almaktadır. Hücreler, revaklar ve avlu, eğime paralel olarak basamaklanmaktadır. Revaklarda, merdivenlerle birlikte oturma sekileri planlanmıştır.

2.1.7. Öğrenci Yurdu

Arazinin eğimli oluşundan dolayı III. ve IV. medreselerin altında geliştirilen yurt, 18 hücreden oluşmaktadır. Vakfiyeye göre "müminiinsalihler, alimler ve mülazımlar (yeni mezunlar) için" [24, s. 26] yapılmıştır. III. ve IV. medreseyi bitiren yeni mezunlar (mülazım) göreve atanmadan önce yapacakları ücretsiz staj süresince bu hücrelerde barınmaktadır.

2.1.8. Darülhadis

Darülhadis külliye programına ilk defa Süleymaniye'de alınmıştır. Usul-i hadis ve hadis eğitimi verilen [63, s. 38] darülhadis, külliyenin doğusunda yer almaktadır (Şekil 2.1). Külliyenin çatılı tek yapısıdır. 19 hücre ve bir derslikten oluşan darülhadise derslerle bağlantılı olarak camiden kuzeydoğu dış avlusundan ulaşılmaktadır. Ayrıca, caminin güneydoğusundaki üçgensel meydandan ve bir rampa yardımıyla Dökmeciler caddesinden de ulaşılmaktadır. Hücrelerde, 2 pencere, bir kapı, bir ocak, ve 0.44/1.04/1.64m boyutlarında düz atkılı bir niş ve 0.45/0.50/1.35m boyutlarında 2 küçük raflı sivri kemerli bir niş yer almaktadır. Duvarlar sıvalı, düz tavan boyalı,

döşeme ise dörtgen tuğla kaplıdır. Yükseltilerek ana kütleden koparılmış derslik, sıbyan mektebine benzer biçimde tasarlanmıştır. Sütunlarla manzaraya açılan girişten ulaşılan kapalı bölümde tepe pencereli pencere sistemi, dolaplar ve ocak yer almaktadır. 1557'de hazırlanan vakfiyede müderrise 50 akçe ayrılırsa da ilk atamada 100 akçe ödenmektedir [65, s. 601].

2.1.9. Sıbyan Mektebi

Alfabe, yazma, okuma, 4 işlem ve kur'an eğitimi verilen sıbyan mektebi, açık ve kapalı iki bölümden oluşmaktadır. Açık bölüm tek kubbeli baldaken türü bir yapıdır. Döşemesi yükseltilerek altta ayakkabı koymak için nişler oluşturulmuştur. Düz tonozla örtülü bir girişi olan kapalı bölüm tek kubbeli bir yapıdır (Şekil 2.1).

2.1.10. Darülkurra

Evliya'nın söz ettiği [66, s. 318] yapı vakfiyede yer almamaktadır. Kübik ve tek kubbeli yapı, giriş portaline ve iki sıralı pencere düzenine sahiptir. Altta yer alan su sarnıcı nedeniyle iki kollu ve 9 basamaklı bir merdivenle yükseltilmiştir. Sarnıca giriş, merdiven altından sağlanmaktadır.

2.1.11. Hamam

Hamam, darülhadisin güneydoğusunda, Dökmeciler Hamamı sokağı (eğim %12) ile Dökmeciler Sokağı'nın (eğim %18) kesiştiği noktada oldukça eğimli bir bölgede konumlandırılmıştır. Yapı, oldukça eğimli konumundan dolayı kendine özgü bir planlamayla geliştirilmiştir. Giriş, soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, sıcak su deposu, külhan ve odun deposunun bulunduğu avlu bölümlerinden oluşmaktadır. Sıcaklık bölümü, 4 eyvanlı ve köşelerde 4 halvet hücreli tipolojiye girmektedir.

2.1.12. Kadın Efendi (Hürrem Sultan) Türbesi

Hürrem Sultan (Roxelana, Roza, Rossa, Rosanne, Ruziac, La Rossa) Kanuni ile birlikte kışı geçirdiği Edirne'den dönüşünde 1558'de İstanbul'da ölmüştür. Hürrem Sultan Türbesi, caminin güneydoğu avlusunda geleneksel yerleşim kurgusu düzeninde, avlunun doğu köşesinde yer almıştır. Türbe, Hürrem'le birlikte, II. Selim'in oğlu

Mehmet, Kanuni'nin kızkardeşi Hatice'nin kızı Hanım ya da II. Ahmed'in kızına ait ahşap sandukaları barındırmaktadır.

Vakfiye'de "Kadın Efendi türbesi için" başlığı altında sadece Hürrem Sultan Türbesinin giderleri yer almaktadır [24, s. 10,11]. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi için özel bir bütçe belirtilmemekte; türbe giderleri isim verilmeksizin "türbedarlık" başlığı altında genel olarak sıralanmaktadır. Yıllık giderler, türbelerde çalışan 139 kişi için 115.112 akçe, Hürrem Sultan Türbesinde çalışan 132 kişi için ise 87.500 akçe olarak belirlenmiştir [24, s. 10,11].

Türbe, Bursa'daki 1527 tarihli Gülruh Hatun türbesi ile gelişen mihrap nişi yerine duvar ve dolap nişi yapma geleneğini izlemiştir [73, s. 134]. 8 cepheli Hürrem Sultan Türbesi, içte köşelere yerleştirilen 8 duvar nişi yardımıyla 16 cepheli bir yapıya dönüşmüştür [73, s. 148]. Kütlesel özellikleriyle yaygın, yazıtlı silindirik kubbe sekisi ile özgündür.

Yazılar celi sülüs tekniğindedir. Silindirik kubbe sekisinde taş üzerinde, besmele, Ayete'l-Kürsi ve Al-i İmran suresinin 18., 19. ve 26. Ayetleri, kapı, pencere ve girişin iki yanındaki çini panoların üstlerinde, kapı kanatlarının üst tablalarında Kelime-i Tevhid ve dualar yer almaktadır [73, s. 146]. Kapının solundaki İznik çinisi pano, Louvre müzesindedir [64, s. 101].

2.1.13. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Kanuni, 900/1494'de Trabzon'da doğmuş, 926/1519-20'de tahta çıkmış ve 974/1566'da Sigetvar'da vefat etmiştir. Sigetvar'da mumyalanmış* cenaze, 82 gün sonra 28.11.1566'da Edirnekapı'dan Süleymaniye'ye ulaştırılarak [71, s. 305] Süleymaniye'de kılınan 3. cenaze namazından sonra toprağa verilmiştir. Tören, Nakkaş Osman'ın bir minyatüründe (Bölüm 5.6.12, Şekil 5.2) canlandırılmaktadır. Türbe, Kanuni, kızı Mihrimah, II.Süleyman, annesi Dilaşup Saliha, II.Ahmet, annesi Rabia ve kardeşi Asiye'nin ahşap sandukalarını içermektedir.

---

* Sigetvar'daki meşatlık üzerine, II.Selim'in emriyle Budin (Buda) beylerbeyi Sokollu Mustafa paşa tarafından 1566'da yaptırılan görkemli türbe Osmanlıların Macaristan'dan çekilmesinin (1689) ardından, 1693'de Gabriele di Vecchi'nin emriyle subay Gallo Tesch tarafından yıktırılmış, yerine bir kilise yaptırılmış ve taşları subay lojmanlarının yapımında kullanılmıştır. Türbe, Macaristan müzesinde yer alan bir gravürde izlenmektedir [64, s.100].

Türbenin yapım yılına ilişkin bir yazıt yoktur. Celi sülüs tekniği ile kapı ve iki yandaki çini panolara Kasas suresinin 88. ayetinin son bölümü ("Allah'tan başka herşey yok olur"), kapı kanatlarının üst tablalarına ise Kelime-i Tevhid yazılmıştır. İçte, pencereler üzerindeki çevrel yazıtta çini üzerinde Besmele, Ayete'l-Kürsi ve Bakara suresinin 256-258. ayetleri yer almaktadır. Osmanlı mimarlık tarihinde ilk kez çini ile kaplanan [72, s. 238] pandantiflerde Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin; sütun başlıklarında, Ya Alim, Ya Halik, Ya Razık, Ya Muhyi, Ya Mümit, Ya Kavi, Ya Semi ve Ya Nasir yazılıdır [73, s. 154].

Kıble özel avlusu (hazire), dış avludan çıkıntılı olarak planlanmıştır (Şekil 2.1). Girişler, kuzey ve batıdandır. Evliya'ya göre "Mihraptan ok atımı uzakta gül bahçesi yarım dünya içinde" [66,s. 152-164] yer alan türbe, geleneksel yerleşim kurgusu düzeninde, mihrap doğrultusu üzerinde odak konumda yer almaktadır. Türbeye kuzeydoğusundan Hürrem Sultan Türbesi ile ortak mermer meydandan girilmektedir. Meydan, bir zamanlar üzeri bir pergola ile örtülü olan [74] kıble duvarına paralel yaya yoluna bağlanmaktadır. Darülkurra, güneydoğudadır. Türbeler sekizgen planlı, darülkurra ise kare planlı tek kubbeli yapılardır.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi ile birlikte, çift kubbeli mekansal kurgular denenmektedir. Sekizgen planlı beden duvarı içte ve dışta sekizgen planlı revaklar ile çevrelenmektedir. İç kubbe iç revak tarafından, dış kubbe ise beden duvarı tarafından desteklenmektedir. Evliya, Kanuni Sultan Süleyman Türbesindeki çift kubbe için "küçük bir kubbe üzerine bir kat büyük kubbe yapıp eşi yoktur" demektedir [66, s. 164].

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, iç ve dış olmak üzere çift çevrel revak ve çift kubbe kurgularıyla mimarlık tarihi içinde özel bir yere sahiptir. Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde, 1562'de çini onarımı geçirmiş [64, s. 273] olan Kubbetüs Sahra camisi (Kudüs, 72/692) kütle (kubbe-revak basamaklanması) ve plan (odak kubbeyi saran çift çevrel revak) özellikleri açısından Kanuni Sultan Süleyman Türbesiyle ilginç benzerlikler göstermektedir. Gulamoğlu tüebeyi, Şah Sarayı Divanhane'sine (Bakü, Şirvan,15.yy) [75, s. 193], Kuban Diokletian'ın Split'teki mezarına [76, s. 588], Eyice ise St. Sergius ve Bacchus kilisesine benzetmektedir [77, s. 235].

Sanduka alanından yükseltilen iç çevrel revak, vakfiyeye göre 90 kişinin kuran okuduğu [24, s. 10] özel amaçlı bir mekandır [78, s. 3]. Burada kuran okumaya yönelik ekipmanlar için özel duvar nişleri (0.40/0.40/0.75m) ve dolaplar düzenlenmiştir.

Evliya, cephedeki Marmara mermeri işçiliğini "kat kat kafesli mermer işi" diyerek övmektedir [66, 164].

2.1.14. Dükkan Dizileri

Külliyenin üç yönde de oldukça eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılmış olmasından dolayı yapılarının araziye yerleştirilmelerinde toprak itkisine dik yönde geliştirilmiş tonozlu alt yapılara gereksinim duyulmuştur. Alt yapılar, kuzeydoğuda cami dış avlusu altında (34 adet) ve III. ve IV. medresenin giriş cephesinde (38 adet, günümüzde mevcut değildir), güneybatıda ise sıbyan mektebi, I. ve II. medrese ve tıp medresesi altında (18 adet), doğuda darülhadis altında (18 adet) ve batıda bimarhane altında (9 adet) tonozlu dükkan dizileri şeklinde düzenlenmiştir. Bimarhane altındaki dükkan dizileri dışındakiler benzer özelliktedir: 1.5 ya da 2 tuğla kalınlığındaki tuğla beşik tonozlar, kesme küfeki beden duvarlarına oturmaktadır. Tonozlar üzerinde, taş iki tuğla yinelemesinde almaşık duvarlar yer almaktadır. Bimarhane altındakiler ise iri boyutlu yüksek payandalarla desteklenen kesme küfeki beden duvarlarına sahiptir. Cephede, üstte 2 adet pencere, altta ise bir kapı ile ışık ve hava geçişini sağlayan bir yarık yer almaktadır.

2.2. Yapısal Betimleme

2.2.1. Cami

2.2.1.1. Temel

Grovak killi şist ana kaya üzerine oturan [22, Şekil 2] Süleymaniye Camisinde temel sistemi sağlam zemine göre seçilmiştir. Ali Saim Ülgen'in 1957'deki onarım çalışmaları sırasında yapılan temel sondajlarından elde edilen ve İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nde arşivlenen rölöve bilgilerine [19] göre temel, ilk ampatmandan

başlayarak mihrap duvarında 5.90m, minarelerde ise 6.38m yüksekliktedir. 1975 tarihli zemin sondajlarına [22, s. 39] göre temeller, suni dolgu alınarak, dış avlu düzeyinin 4.00-5.00m altında yer alan grovak-killişist ana kaya üzerine oturtulmuştur*. Ana kaya ile temel duvarları arasında ahşap hatıllı ve 0.20m kalınlıkta bir horasan düzeç katmanı yer almaktadır. Temel duvarları, yükü zemine yaymak amacıyla kademeli olarak genişlemektedir. Beden duvarı ve ana ayaklar, zemine 4.37kg/cm^2 gerilme aktarmaktadır [22, s. 39]. Bir karşılaştırma için bu değer, Ayasofya'da ana ayaklarda 10.5kg/cm^2'dir [22, s. 40]. Barkan'ın yayımladığı sözlü bir bilgiye göre [5, s. 49], temel meşe hatıl ve 0.20m kalınlığında horasan katman üzerinde yükselen yaklaşık 2.00m yükseklikteki 3 sıra od taşı ve daralarak 3.90m yükselen anpatmanlı küfeki duvarlardan oluşmaktadır. Belgelerde temel taşı ("sengha-i temel") [25, s. 52, belge no 105], od (ateş) taşı, öd-taşı [25, s. 52, belge no 103] ve seng-i ateş [25, s. 52, belge no 103] olarak anılmaktadır. Od taşı, Kadıköy (30 ocak 1550-23 mayıs 1553), Marmara Ereğli (5 mart 1550-21 şubat 1552) ve Karamürsel-Kavak (29 mart 1550-19 mayıs 1554) taş ocaklarından elde edilmiş, Edirne Eski Saray (27 eylül 1550), Edirne-Bağlar ve Karamürsel-Nikola Körez'den derlenmiştir.

2.2.1.2. Beden Duvarları ve Duvar Ayakları

Caminin beden duvarlarında ve duvar ayaklarında ince derzli kesme küfeki duvar örgüsü izlenmektedir. Belgelerde, yüzey taşı "kor taşı" ya da "seng-i zira", yüzeyler arasındaki dolgu taşı ise "seng-i helik" olarak adlandırılmaktadır. Kor, 7.5 zira ya da 5.67m-tul uzunluktaki taş sırasını bildiren duvar ölçü birimidir [25, s. 95, belge no 194]. Taşlar, genellikle, cami iç mekanında 0.29- 0.37m yükseklikte ve en çok 1.50m uzunlukta, avlu kuzeybatısında 0.29m, 0.325m ve 0.335m, son cemaat yerinde 0.375m yükseklikte ve 0.425-1.25m uzunluktadır. Kuzeybatı beden duvarında 0.30/0.40/1.46m boyutlarında blok saptanmıştır. Kesme küfeki taş örgü, cami iç ve dış cephesinde kesme küfeki silmeler ile bitirilmektedir.

---

* Gevşek zemin üzerine oturan Nuruosmaniye camisinde, temel, 4 arşın derinlikte açılan sondaj kuyusuyla ("kulaguz", kılavuz) belirlenen zemin suyu düzeyinden 2 arşın daha derine çakılan 3.5 arşın boyunda demir pabuçlu ahşap "sağlam topaç direkleri" ile sıkılaştırılarak iyileştirilen zemine inşa edilebilmektedir. "Rıhtım" (radye) bir kaç arşın yüksekliktedir ve 2 katman kireç, 1 katman saf horasan ve moloz taştan oluşmaktadır [32, vr. 9, 36].

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Küfeki, devlete ait ("miri") Davudpaşa küfeki ocaklarından (12 mart 1550-19 mayıs 1554) elde edilmiş ve az miktarda da Marmara Ereğli'deki (Persepolis) ve Edirne Eski saraydaki (27 eylül 1550) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir.

Mahfil, sofa ve boşaltma arkatı dış cephesinde Marmara mermeri izlenmektedir [25, s. 86, belge no 163/a]. Bu yüzeyler (167 zira (111.27m-tul) [25, s. 86, belge no 163/a]) belgede "elvah-ı mermer" (mermer levhalar) olarak geçmektedir. Mermer, duvar bloğu yerine levha olarak nitelendirilmektedir. Mermer kaplı duvar yüzeyinin traşiden (traşlama) işlemine traşiden-i ruy-ı elvah-ı mermer (mermer levhanın bir yüzünün işlenmesi) denmektedir. İki yüzeyin birden işlenmesi gereken hallerde işlem, traşiden-i du-ruy-ı elvah-ı mermer (mermer levhanın iki yüzeyinin işlenmesi) olarak adlandırılmaktadır. Traşiden aşamasından sonra uygulanan parlatma işlemi, belgelerde perdahtkerden olarak geçmektedir.

Marmara mermeri, Edincik (Aydıncık, Ek, "Aydıncık" mad.) (4 nisan 1550-25 temmuz 1555), Pınarhisar (27 temmuz 1551-17 eylül 1551), Edirne Eski saray (27 eylül 1550) ve Selanik'ten (24 kasım 1552-12 mart 1553) sağlanmıştır. Edirne Eski Saray'dan 20-75/150cm, 40/30-75/100cm ve 150/250cm boyutlarında 200 adet, Selanik'ten 150-200cm boyutlarında 50 adet kaplama levhası getirilmiştir.

Sofalarda, mermer kaplama üzerinde sütun akslarında yüzeyden geri çekilmiş 0.45 m çapında ve 1.5cm kalınlıkta ince porfir diskler yer almaktadır. Diskler, sütunlar ile aynı renktedir. Örneğin, serpantin breşi sütun üstünde eski yeşil porfir, Mısır graniti sütun üstünde ise eski kırmızı porfir disk kullanılmıştır. Sütun ve cephe disklerindeki yeşil ve kırmızı renk ardışık düzeni, iç ve dış sofalarda da yinelenmektedir.

Dış sofa arkat duvarı, tuğladandır. Dıştan Marmara mermeri içten ise Horasan sıva ile kaplıdır.

2.2.1.3. Ayaklar

Ayaklar, belgede "payeha-i cami'-i şerif" (cami ayakları) olarak adlandırılmaktadır [25, s. 89, belge no 173]. Yüzeyde ince derzli kesme küfeki duvar örgüsü gözlenmektedir. Taşlar, genellikle, 0.43, 0.50, 0.60 ve 0.63m yükseklikte ve en çok 1.90m uzunluktadır. Doğu ayakta 0.63/1.50/≥1.00m ve 0.61/0.75/2.60m boyutlarında

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

taşlar saptanmıştır. Taşlar, Davutpaşa küfeki ocağından elde edilen ve 7 tanesi 35 zira (26.49m) [25, s. 65, belge no 127] uzunlukta olabilen "seng-i kalıp" (kalıp taşı) ve "seng-i büzürk" (büyük taş) olarak adlandırılan iri bloklardan üretilmektedir.

Ayaklarda yer alan poligonal planlı ve mukarnaslı mihrap nişlerini çevreleyen profiller belgede "guluyha-i payeha-i cami'-i şerif" (cami ayak profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 28 zira 6 parmak (40m-tul) uzunluktadır. Mukarnaslar ise "guluyha der-daire-i mukarnas" (mukarnas profilleri) olarak adlandırılmaktadır ve 22 zira (16.65m-tul) uzunluktadır [25, s. 89, belge no 173].

2.2.1.4. Sütunlar

2.2.1.4.1. Mısır Graniti Ana Sütunlar

2.2.1.4.1.1. Kıztaşı

Kıztaşı isimli sütun, belgede [25, s. 24, belge no 44] taş cinsi belirtilmeksizin Kıztaşı olarak geçmekle birlikte yerinde yapılan incelemede camideki 4 ana sütunun da porfir yapılı Mısır graniti olduğu saptanmıştır. Kıztaşı, Mısır granitindendir. Yerinde yapılan incelemeye göre, yapıda tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.9, Foto 2.16).

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ocakları, Mısır'daki Duhan dağındadır [42, s. 113]. Belgelerde, Mısır graniti somaki [1, vr. 473b], eski kırmızı porfir ise serçe gözü gibi kırmızı renginden dolayı, serçe gözi ya da kızıl serçe gözi olarak geçmektedir [17, s. 57b].

2.2.1.4.1.2. Colona Istoriata

Colona Istoriata, camide kullanılmış olmakla birlikte uzak bir yerden taşınmadığından belgelerde yer almamaktadır. Mısır granitindendir. Yapıda, tek parçalı olarak 1.203m, 1.229m, 1.238m ya da 1.269m alt çapında ve 9.10m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5, 2.8, 2.10, Foto 2.16).

kesme küfeki olmasına rağmen yüzeyi Hereke pudingi ve Marmara mermeri almaşıklığına öykünen bir biçimde boyanmıştır (Şekil 2.12-2.14). Kemer üzengi düzeyi, polikromik taş kullanımını da bitiren küfeki bir silme yardımıyla belirlenmektedir. Silme, belgede "kafa tahta der-dayire-i cami'-i şerif" (cami iç mekanı bitiş silmesi) olarak adlandırılmaktadır [25, s. 92, belge no 183].

2.2.1.7.2. Ana Boşaltma Kemerleri

Cami iç mekanında kuzeydoğu ve güneybatıda üç açıklıklı bir düzen içinde yer alan ana boşaltma kemerleri, Hereke pudingi ve Marmara mermeri almaşık sivri kemerlerdir. Ortadaki büyük açıklıklı kemer, 1.50m kalınlığında, yaklaşık 10.00m açıklığında ve 5.80m yüksekliğindedir. Küçük açıklıklı kemerler, yaklaşık 5.00m açıklığında ve 2.80m yüksekliğindedir. Üzengi düzeyi, 10.85m yüksekliktedir. Üzengi ve gül bezekli kilit taşları, Hereke pudingindendir. Kemer taşları, yaklaşık 0.35-0.40/0.75/1.50m boyutlarındadır. Büyük açıklıklı kemerlerde, 23 Hereke pudingi ve 22 Marmara mermeri, küçük açıklıklı kemerlerde ise 13 Hereke pudingi ve 12 Marmara mermeri blok kemer taşı kullanılmıştır. Hereke pudingi kemer taşları, toplam 98 adetdir.

2.2.1.7. 3. Sofa Kemerleri

2.2.1.7.3.1. İç Sofa Kemerleri

İç sofalarda, kuzeydoğu ve güneybatıda 7, kuzeybatıda 3 açıklıklı bir düzen içinde 0.45m kalınlığında, 2.65m açıklığında ve 1.50m yüksekliğinde Hereke pudingi ve Marmara mermeri almaşık sivri kemer kullanılmıştır. Üzengi düzeyi, 3.00m yüksekliktedir. Kemerlerde 0.23/0.23/0.45m boyutlarında 13 Hereke pudingi ve 12 Marmara mermeri kemer taşı bulunmaktadır. Hereke pudingi kemer taşları toplam 313 adetdir. Üzengi ve kilit taşları Hereke pudingindendir. Ana sütunlara bitişik kemerler, Hereke pudingi üzengi taşı yerine sütun gövdesinde oluşturulmuş iki kademeli yüzeysel mukarnas programlı çıkıntılara oturmaktadır. Aynı profil, iç sofa kat silmelerinde ve üst kat dış sofa pencere çevrelerinde izlenmektedir.

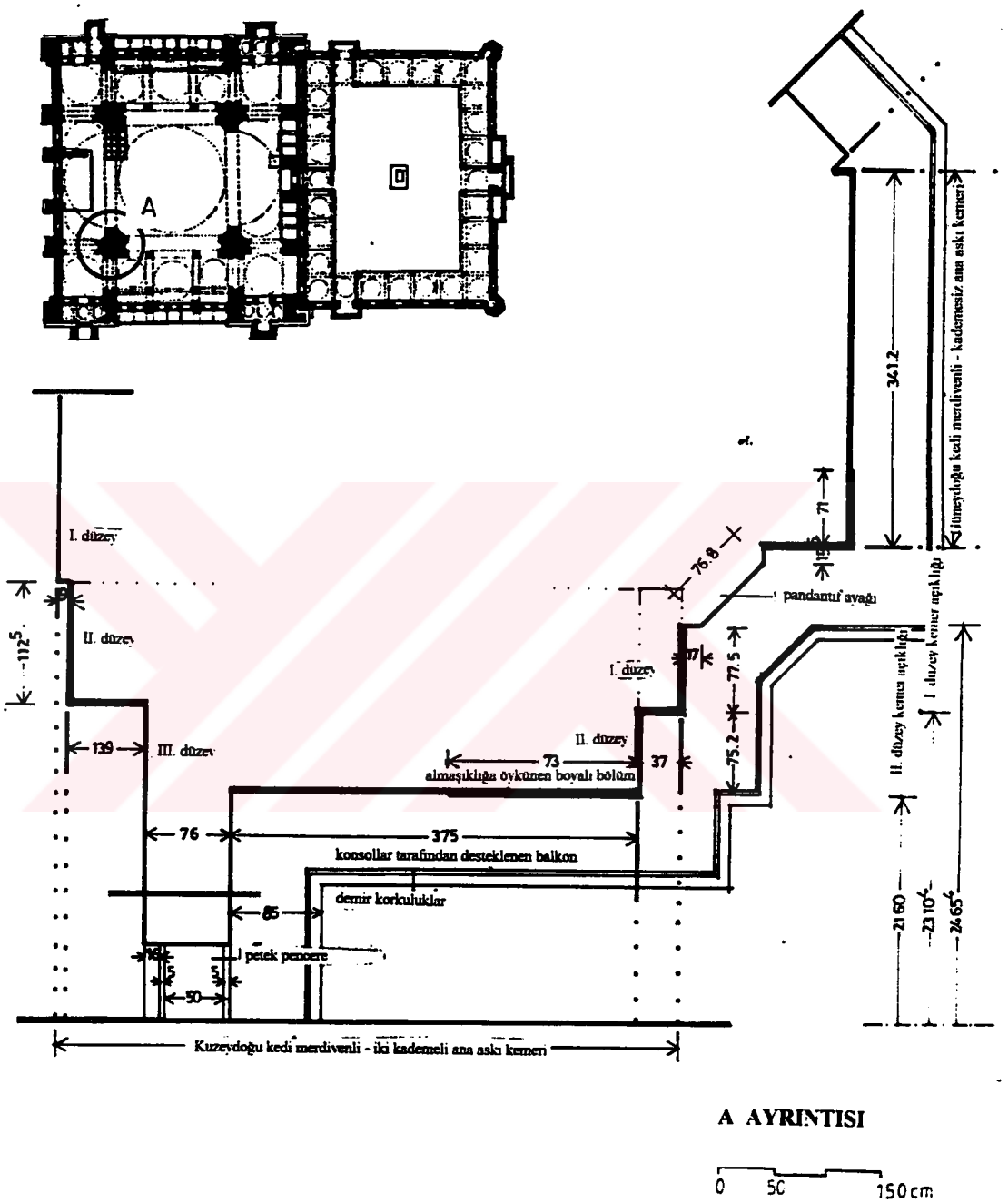

Not: kemer taşları, karında tek parça, alında ise iki parçalı ve kesme kufeki dir
Yarım kubbe köşelerindeki trompların kemerlerinde 12x15-10x16cm² kesitli bir demir gergi yer almaktadır

Şekil 2.12 Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, plan.

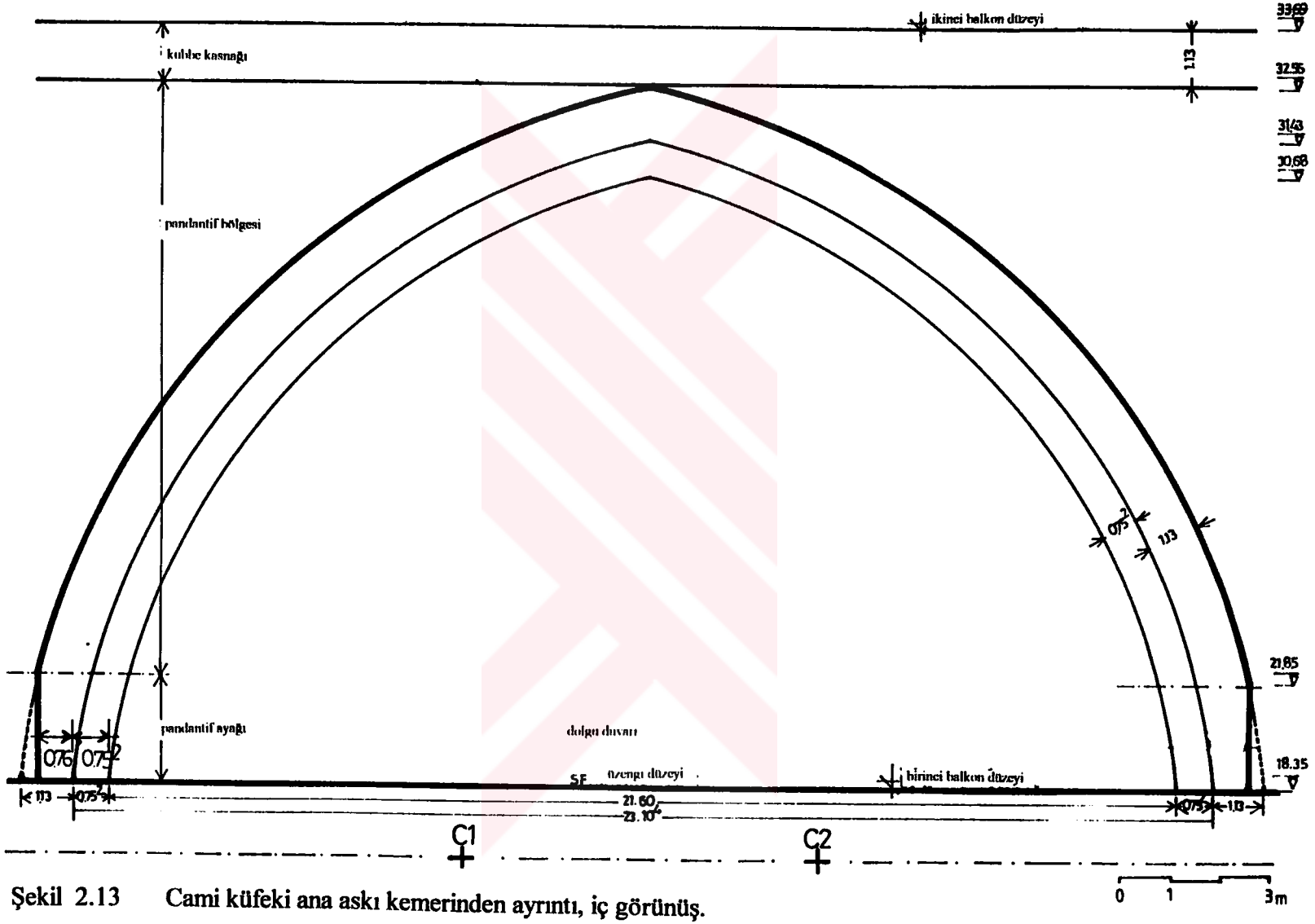

Şekil 2.13 Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, iç görünüş.

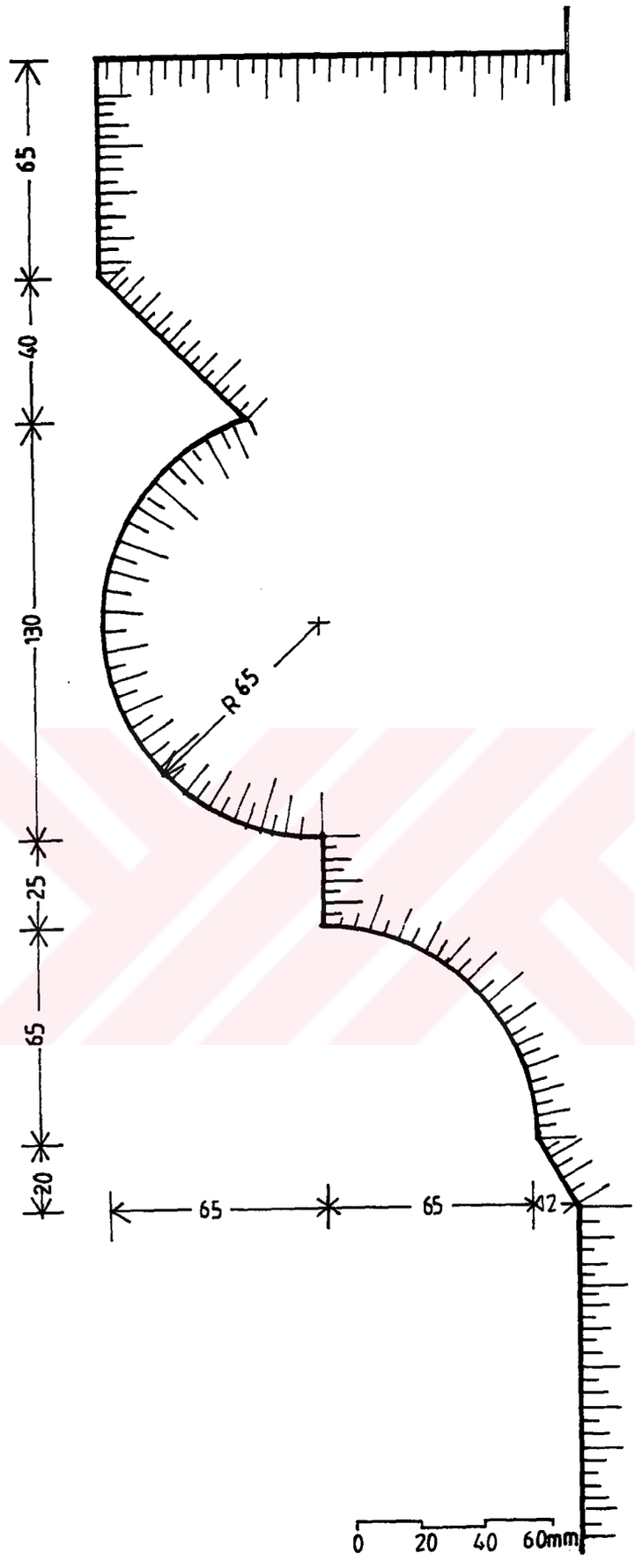

Şekil 2.14 Cami küfeki ana askı kemerinden ayrıntı, dış profil, Ö:1/2.

2.2.1.7.3.2. Dış Sofa Kemerleri

Dış sofa üst katta, 0.37m kalınlığında, 1.20m açıklığında ve 0.70m yüksekliğinde Marmara mermeri sivri kemerler izlenmektedir. 2 küçük açıklıkta Marmara mermeri üstten teğet sivri kemer kullanılmıştır. Sivri kemer taşları, yaklaşık 0.23/0.23/0.37m boyutlarındadır. Eğik çatı nedeniyle cepheden algılanamazlar. Arkata dik uzanan 0.37m kalınlıkta kesme küfeki basık kemerler, kesme küfeki beden duvarları içine yerleştirilen S profilli ve 0.20/0.30/0.37m boyutlarındaki Marmara mermeri üzengi taşlarına oturmaktadır (Foto 2.12, 2.13).

Dış sofa alt katta, 0.37 m kalınlıkta, 2.65m açıklığında ve 1.50m yüksekliğinde Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri kemerler kullanılmıştır. Kemerlerde 0.23/0.23/0.45m boyutlarında 13 Hereke pudingi ve 12 Marmara mermeri kemer taşı bulunmaktadır. Üzengi ve kilit taşları Hereke pudingindendir (Foto 2.12, 2.14).

Dış sofalarda toplam 210 adet Hereke pudingi kemer taşı kullanılmıştır.

2.2.1.7.4. Mahfil Kemerleri

Hünkar mahfilinde 0.50m kalınlığında, 2.65m açıklığında ve 1.50m yüksekliğinde, **doğu mahfilde** 0.18m kalınlığında Marmara mermeri sivri kemerler izlenmektedir. Doğu mahfilde kemer, simetrik iki kemer taşından oluşmaktadır.

2.2.1.7.5. Avlu Kemerleri

Avlu arkatında 0.75m kalınlığında, 5.00m açıklığında ve 3.75m yüksekliğinde Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri kemerler kullanılmıştır. Üzengi düzeyi, 5.50m yüksekliktedir. Kemerlerde yaklaşık 23/35/100cm boyutlarında 21 Hereke pudingi ve 20 Marmara mermeri kemer taşı yer almaktadır. Ortadaki büyük açıklıklı kemerlerde daha iri kemer taşı blokları kullanılarak taş sayısı sabit tutulmaktadır. Kuzeybatı arkatında küçük açıklıklı 2 kemerde 19 Hereke pudingi ve 18 Marmara mermeri kemer taşı kullanılmıştır (Foto 19, 20). Avlunun batı köşesinde kesişen 5 kemerde, Hereke pudinginin yetmemesi üzerine Bandırma breşi [18, s. 11] kemer taşları kullanılmıştır (Şekil 4, 5). Avluda toplam 920 Hereke pudingi, 105 Bandırma breşi ve 976 Marmara mermeri blok kemer taşı kullanılmıştır. Arkata dik

kemerler, kesme küfeki sivri kemerlerdir. Ayrıcalıklı olarak, son cemaat yerinde tüm kemerler almaşıktır. Girişlerde de arkata dik kemerler almaşık olarak planlanmıştır. Üzengi ve kilit taşlarında farklı motiflerde gül bezekler yer almaktadır.

2.2.1.8. Düz Atkılar

Müezzin mahfili 0.16/0.34m boyutlarında, kuzey ve batı mahfilleri ise 0.11/0.17m boyutlarında kesit ölçüsüne sahip Marmara mermeri düz atkı elemanları ile desteklenmektedir (Şekil 2.4, 2.5). Atkılar, sekizgen sütunlara göre şekillendirilmektedir.

2.2.1.9. Kubbeler ve Tonozlar

Camide yan giriş, sofa ve mahfillerde yer alan oldukça basık aynalı tekne tonozlar dışında tüm örtü kubbelerden oluşmaktadır. Kuzeydoğu dış avlu girişindeki taş kubbe dışında tüm kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi iç ve dış kubbelerinde 5-5.6/23-24cm boyutlarında tuğla kullanılmıştır. Yüzey, sıvalı ve kalemişi ile bezelidir. Cami ana kubbesi mihrap doğrultusunda yerleştirilen yarım kubbelerle desteklenmektedir. Ana kubbe 26.10m çapında ve 14m yüksekliğindedir. Üzengi düzeyi, 33.69m yüksekliktedir. Köşelerde ve yan sahınlarda 6.35m ve 8.65m, yan girişlerde 2.65m, avluda 5.00m çapında kubbeler yer almaktadır. Cami ana kubbesinde 255 adet "sebu" (testi) isimli pişmiş toprak eleman (rezonatör?) kullanılmıştır [25, s. 171, belge no 418]. Beşik tonozlu helalarda ışık ve hava geçişini sağlayacak şekilde beşik tonoza ışınsal olarak yerleştirilmiş 0.19m çapında ve 0.33m boyunda pişmiş toprak elemanlar izlenmektedir. Benzer elemanlar, Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iç kubbede 0.34m çapında 0.25m çıkıntılı küfeki kilit taşı çevresinde 0.13m çapında ve 0.35m boyunda 5cm çıkıntılı olarak (4 adet) izlenmektedir (Foto 2.23, 2.24). Türbede boruların iç mekana bakan ağızları, Şehzade camisinin ana kubbesindeki rezonatörlerin iç mekana bakan ağızlarındaki gibi delikli ince metal levhalarla kapatılmaktadır. Şehzade camisinde bir ağızlı olan elemanlar Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iki ağızlı boru şeklindedir ve iki kubbe arasındaki boşluğa açılmaktadır. Ağızlarındaki delikli metal objeler yardımıyla sesin iç boşluğa alınarak soğurulması sağlanmaktadır.

kemerler, kesme küfeki sivri kemerlerdir. Ayrıcalıklı olarak, son cemaat yerinde tüm kemerler almaşıktır. Girişlerde de arkata dik kemerler almaşık olarak planlanmıştır. Üzengi ve kilit taşlarında farklı motiflerde gül bezekler yer almaktadır.

2.2.1.8. Düz Atkılar

Müezzin mahfili 0.16/0.34m boyutlarında, kuzey ve batı mahfilleri ise 0.11/0.17m boyutlarında kesit ölçüsüne sahip Marmara mermeri düz atkı elemanları ile desteklenmektedir (Şekil 2.4, 2.5). Atkılar, sekizgen sütunlara göre şekillendirilmektedir.

2.2.1.9. Kubbeler ve Tonozlar

Camide yan giriş, sofa ve mahfillerde yer alan oldukça basık aynalı tekne tonozlar dışında tüm örtü kubbelerden oluşmaktadır. Kuzeydoğu dış avlu girişindeki taş kubbe dışında tüm kubbe ve tonozlarda tuğla kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi iç ve dış kubbelerinde 5-5.6/23-24cm boyutlarında tuğla kullanılmıştır. Yüzey, sıvalı ve kalemişi ile bezelidir. Cami ana kubbesi mihrap doğrultusunda yerleştirilen yarım kubbelerle desteklenmektedir. Ana kubbe 26.10m çapında ve 14m yüksekliğindedir. Üzengi düzeyi, 33.69m yüksekliktedir. Köşelerde ve yan sahınlarda 6.35m ve 8.65m, yan girişlerde 2.65m, avluda 5.00m çapında kubbeler yer almaktadır. Cami ana kubbesinde 255 adet "sebu" (testi) isimli pişmiş toprak eleman (rezonatör?) kullanılmıştır [25, s. 171, belge no 418]. Beşik tonozlu helalarda ışık ve hava geçişini sağlayacak şekilde beşik tonoza ışınsal olarak yerleştirilmiş 0.19m çapında ve 0.33m boyunda pişmiş toprak elemanlar izlenmektedir. Benzer elemanlar, Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iç kubbede 0.34m çapında 0.25m çıkıntılı küfeki kilit taşı çevresinde 0.13m çapında ve 0.35m boyunda 5cm çıkıntılı olarak (4 adet) izlenmektedir (Foto 2.23, 2.24). Türbede boruların iç mekana bakan ağızları, Şehzade camisinin ana kubbesindeki rezonatörlerin iç mekana bakan ağızlarındaki gibi delikli ince metal levhalarla kapatılmaktadır. Şehzade camisinde bir ağızlı olan elemanlar Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iki ağızlı boru şeklindedir ve iki kubbe arasındaki boşluğa açılmaktadır. Ağızlarındaki delikli metal objeler yardımıyla sesin iç boşluğa alınarak soğurulması sağlanmaktadır.

2.2.1.10. Cepheler

Pencereler, avluda tek camide iki katlı dörtgen alt sıra ve avluda tek camide 3 katlı üstten teğet sivri kemerli petek üst sıra pencerelerden oluşmaktadır. Alt sıra pencerelerin kemer aynalarında çıkıntılı dolgular yer almaktadır. Avlu alt sıra pencerelerinin Marmara mermerinden S profilli iç ve pahlı dış söveleri, geniş ve derin S profillerle çevrelenmektedir (Şekil 2.15, Foto 2.28). Profil, dış cephede, pencere kemerini de çevreleyen bir dış S ile genişletilmektedir.

Cami kıble duvarında, güney ve doğu yan girişlerinde yer alan Hereke pudingi iç söveler (Foto 2.25, 2.26) dışındaki tüm söveler Marmara mermerindendir ve S profillidir. Sadece, cami ana giriş, kuzey ve batı yan giriş, kıble ve yan cephe alt sıra pencere dış söveleri pahlıdır. Duvar, 4 cm çıkıntılı ve profilsizdir* (Foto 2.27). Cami dörtgen pencere sistemlerinde söve düşey bileşeni, 23.5-25.6 / 32.5-33.2 / 279.4-280.9cm, söve yatay bileşeni ise 23.5-25.6 / 32.5-33.2 / 213-217cm boyutlarındadır. Pencere boşluğu 163-167 / 289-290.5cm, söve boşluğu ise 147-151 / 273-274.5cm boyutlarındadır. Yan sofa üst katta pencere söveleri (Şekil 2.19, Foto 2.27) düşey bileşeni 17/28/194cm, yatay bileşeni ise 17/28/169cm boyutlarındadır. Alt katta, söve, iç sofa kat silmesinde de uygulanan iki kademeli yüzeysel mukarnas programı ile çevrelenmektedir (Şekil 2.20).

Korkuluklar, Marmara mermerindendir. Hünkar mahfilinde 9-9.3cm kalınlıkta ve 50cm yükseklikte Bursa kemerli, kuzey, doğu ve batı mahfillerinde 7cm kalınlık ve 33.5cm yükseklikte ajurlu geometrik desenli korkuluklar yer almaktadır. Diğer tüm korkuluklar, 9.3cm kalınlıkta, 45cm yükseklikte ve 2.1-4.2m boyunda çıkıntılı aynalı Marmara mermeri blok korkuluklardır. Dış sofa üst katta yer alan 48.5cm yükseklikteki aynalı blok korkuluk kademelenerek dış cephede 68.5cm yüksekliğe ulaşmaktadır. Görsel açıdan iki katta da eşit sütun yüksekliği sağlamak amacıyla dış sofa alt katta olduğu gibi sütunların önünde değil, sütun kaidelerinin arasında yer almaktadır (Foto 2.12, 2.13).

---

* Gözlemler sırasında yarım kalmış pek çok profil çalışmasının gözlenmiş olması, süre ya da parasal kaynak sağlanabilseydi bu çıkıntıların da mukarnas ya da S profil programlarına dönüşecek olduğunu düşündürmektedir.

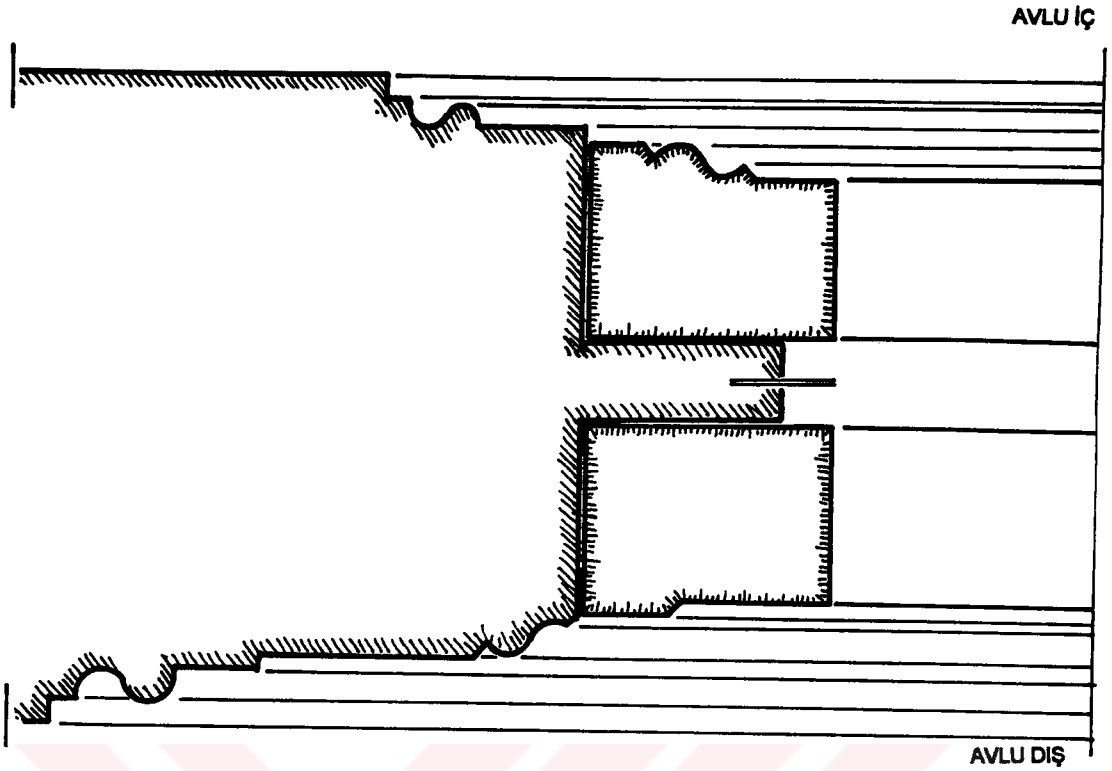

Şekil 2.15 Cami avlu pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

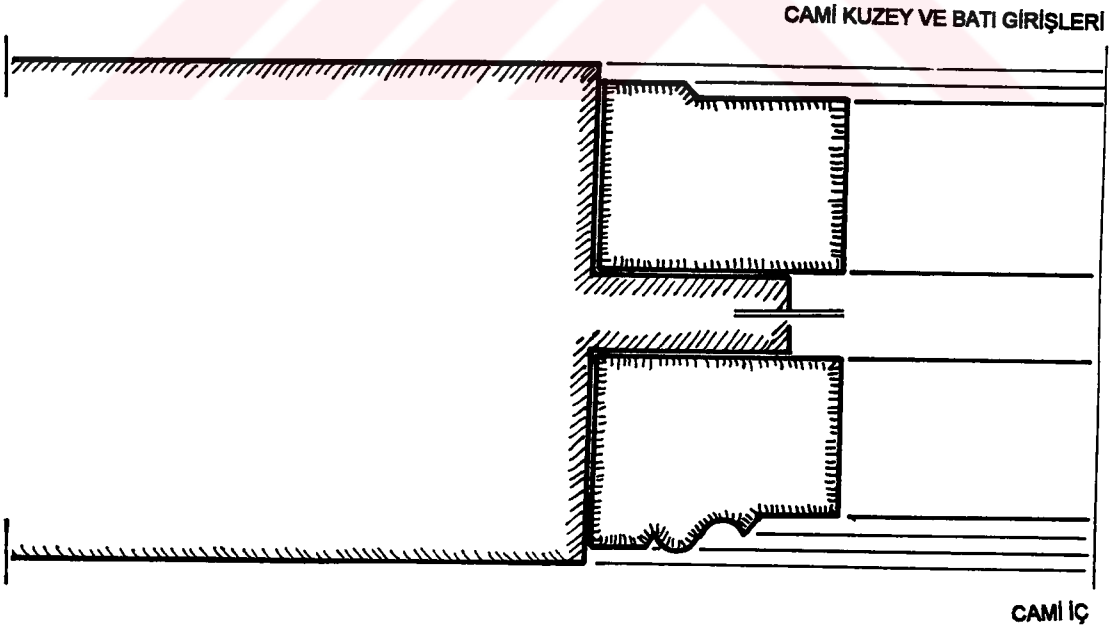

Şekil 2.16 Cami kuzey ve batı cemaat yan giriş pencere söve ayrıntısı,Ö:1/10.

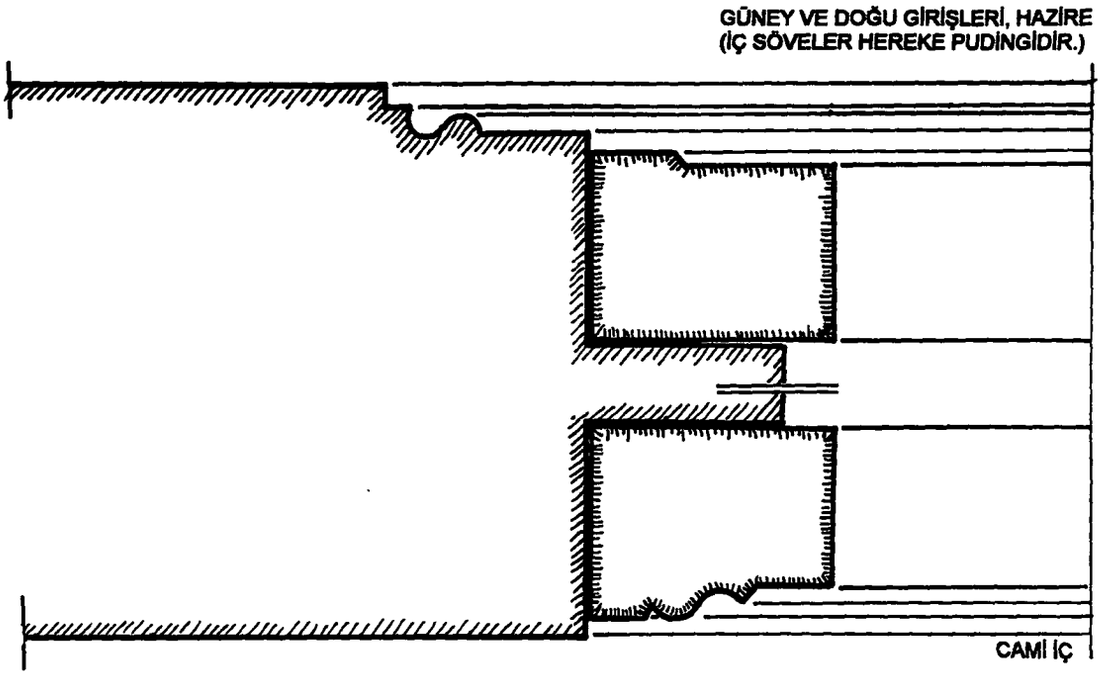

Şekil 2.17 Cami mihrap duvarı pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

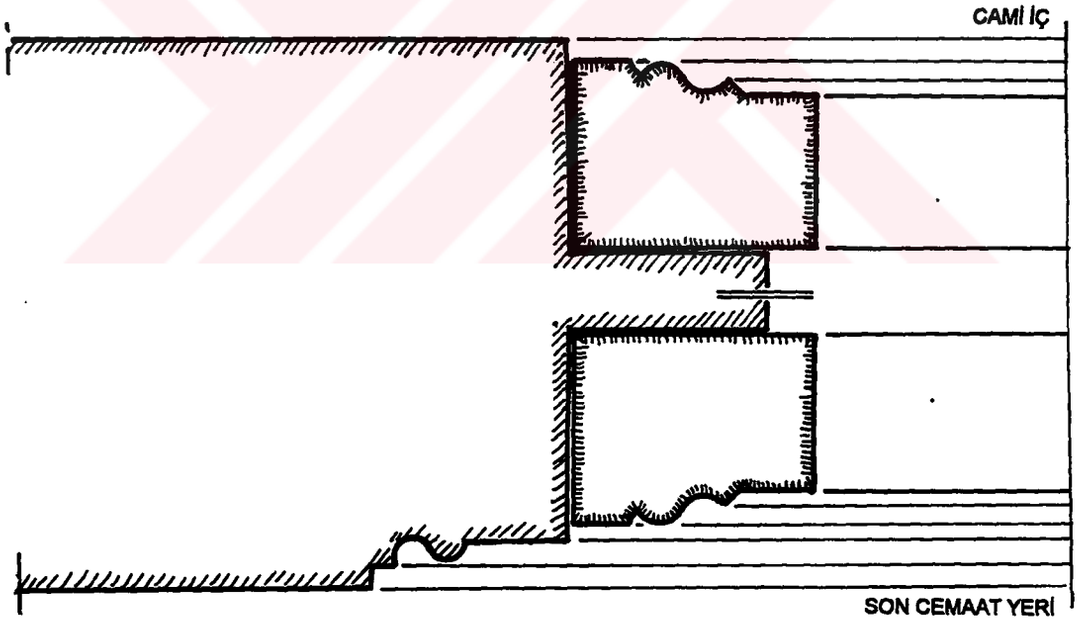

Şekil 2.18 Cami son cemaat yeri pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

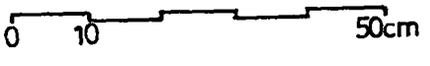

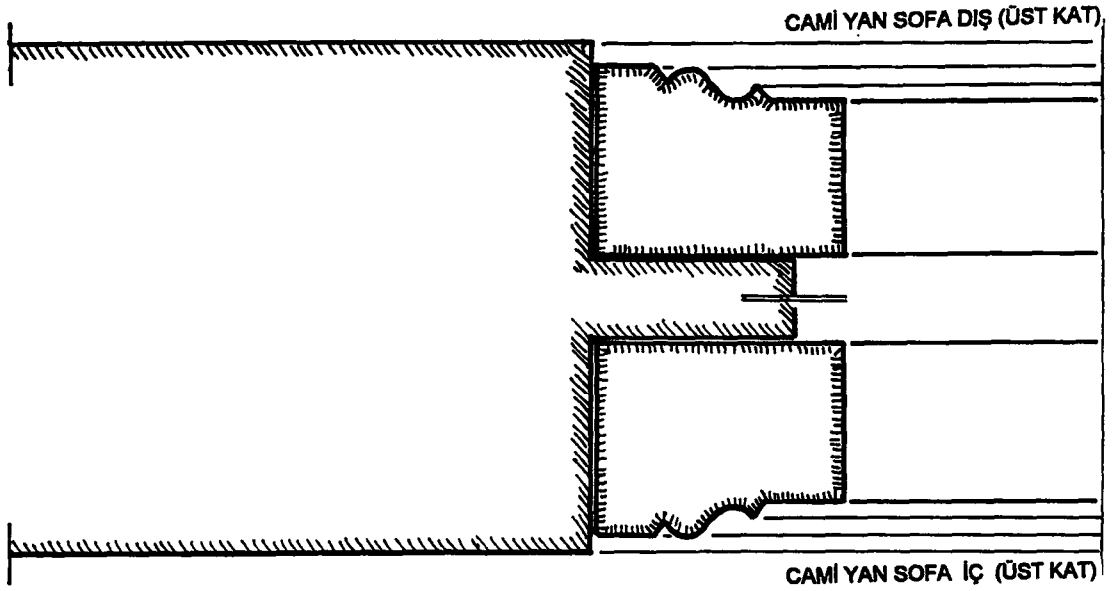

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

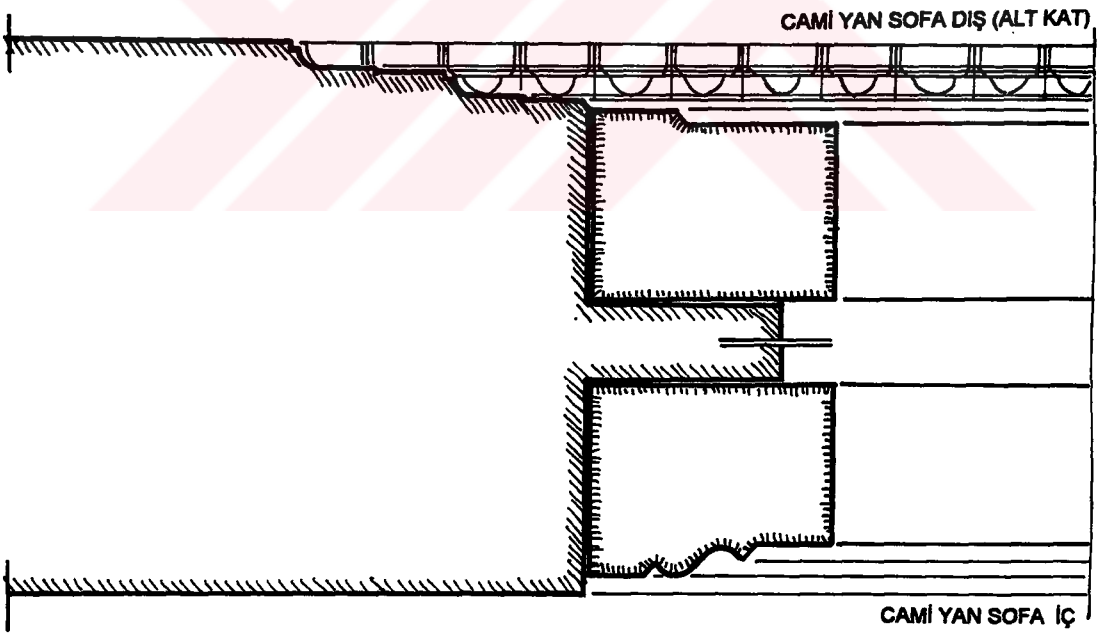

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

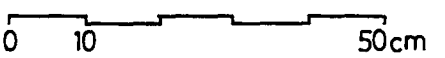

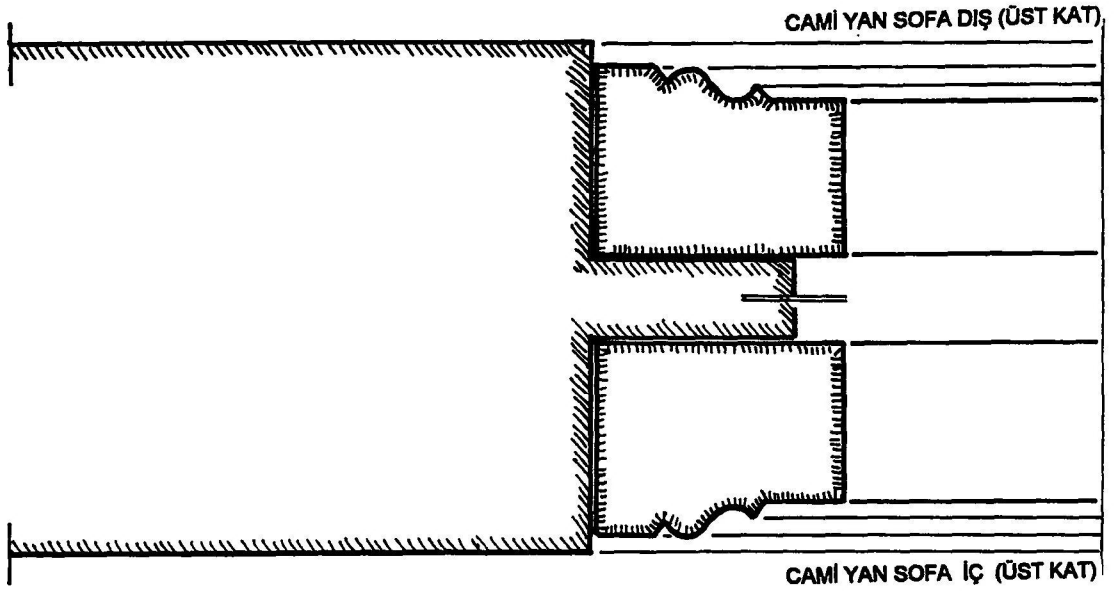

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

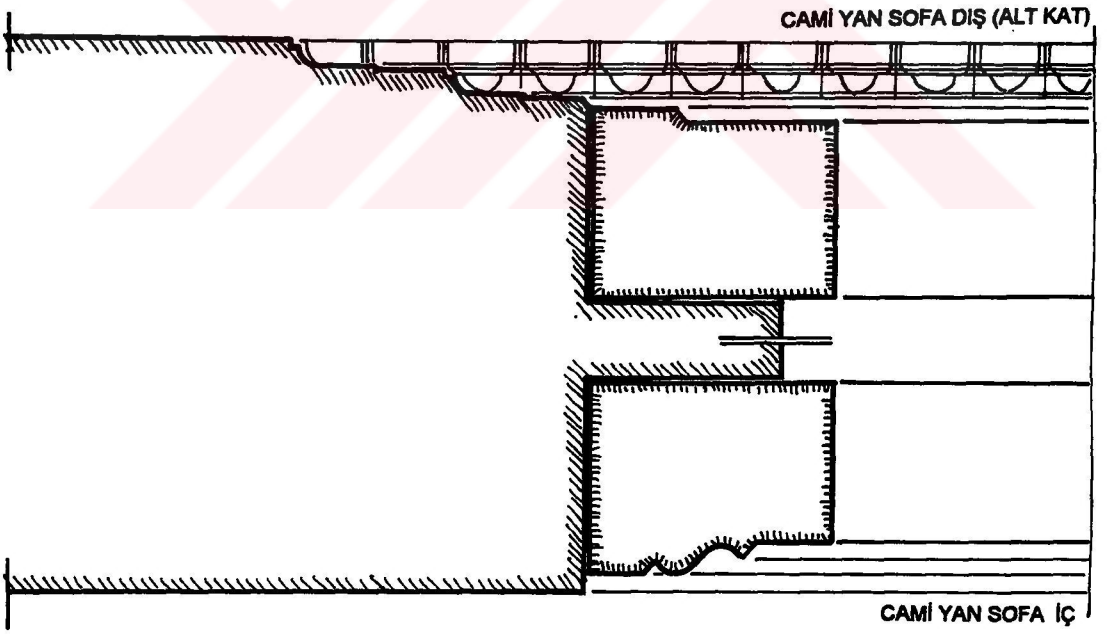

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

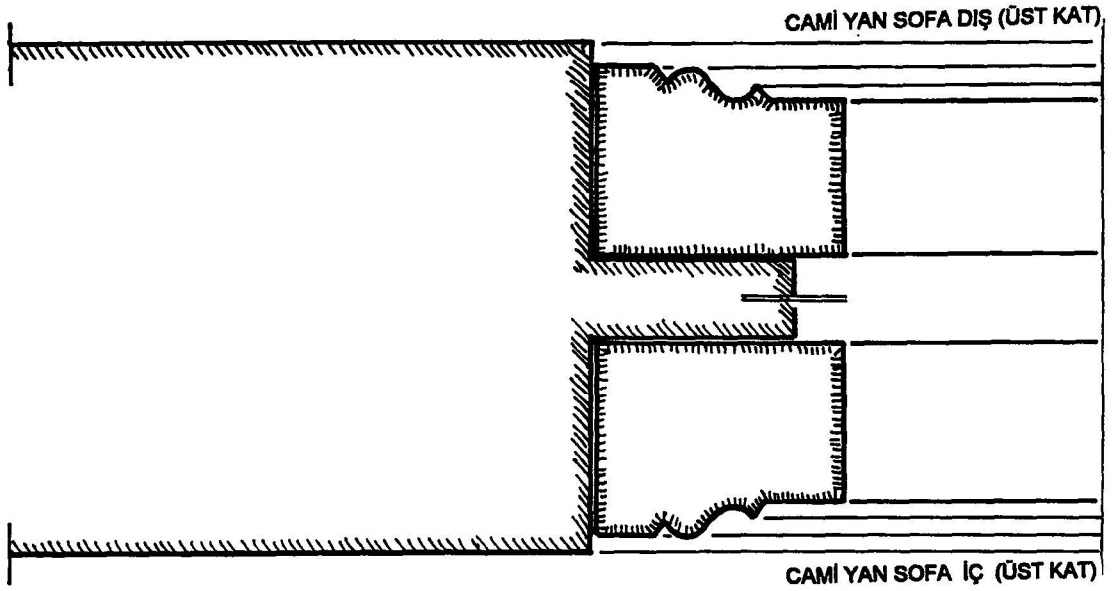

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

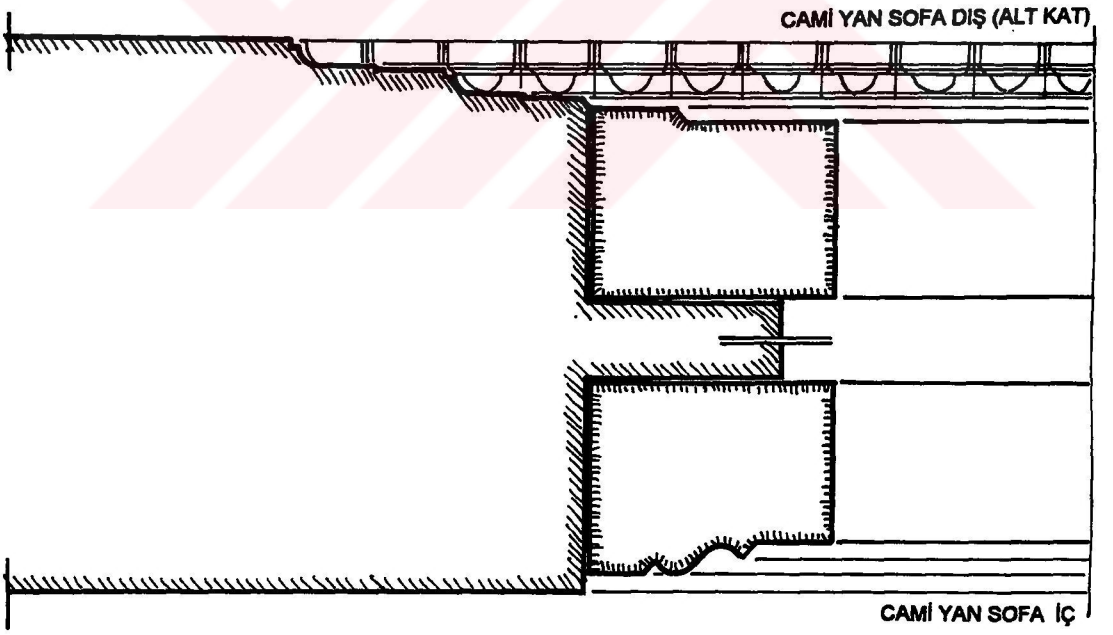

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

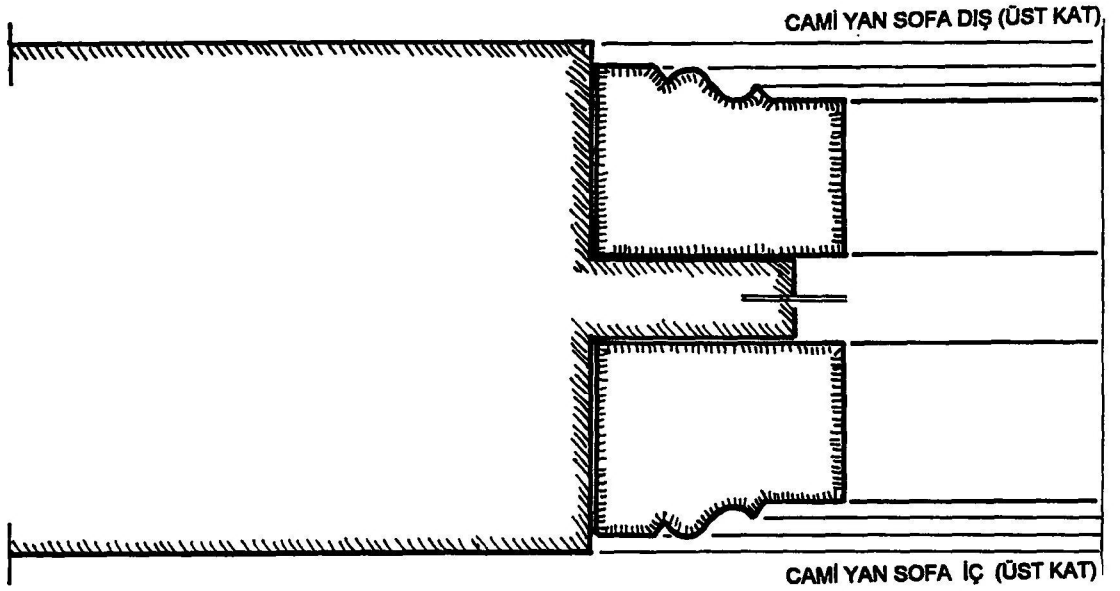

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

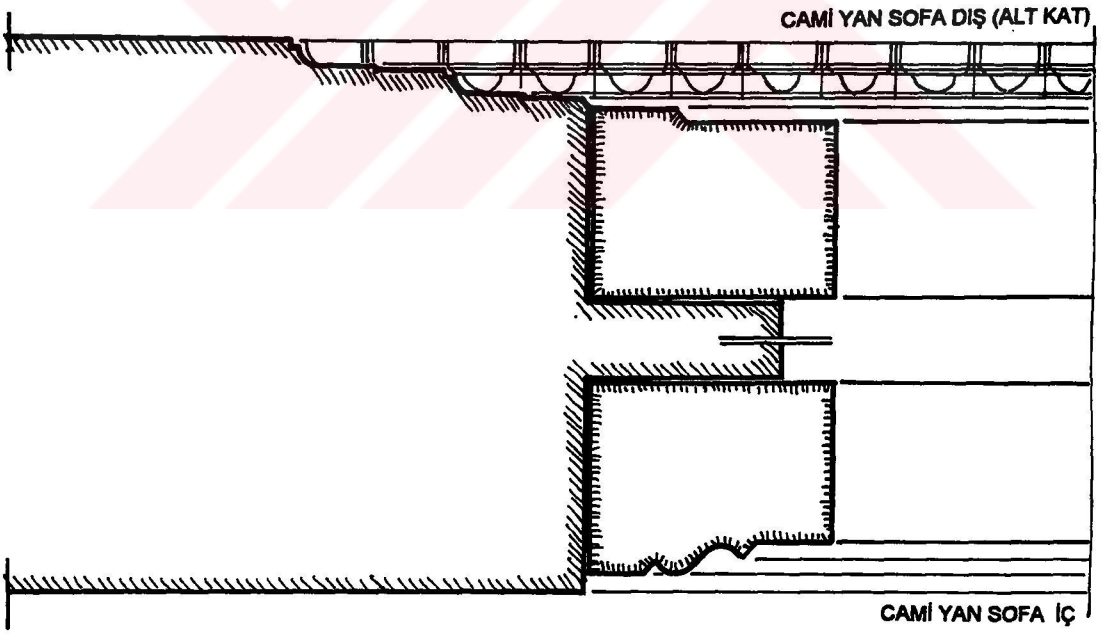

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

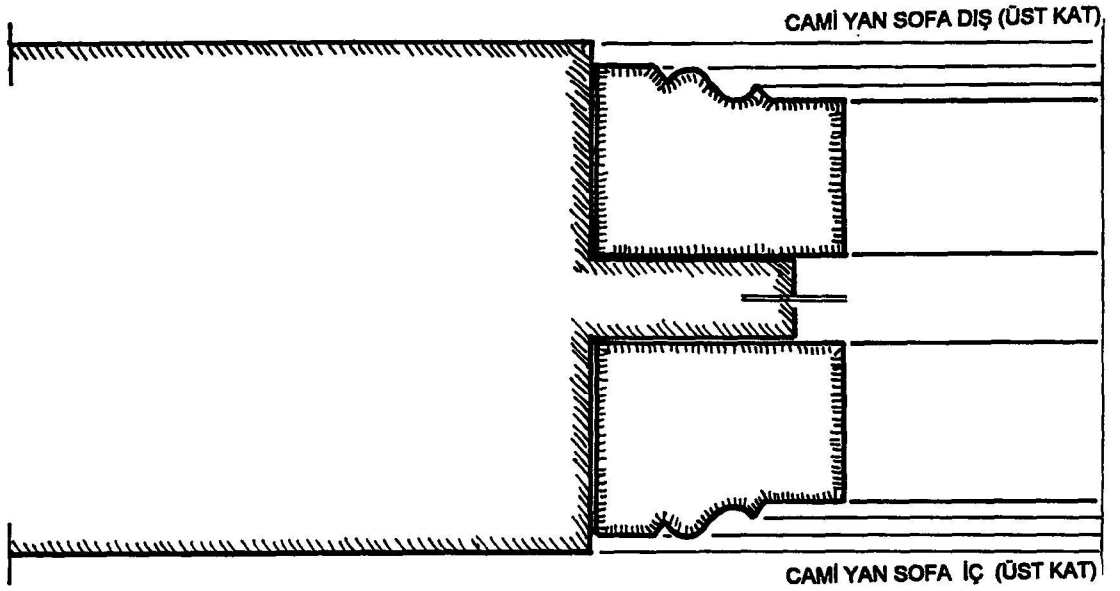

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

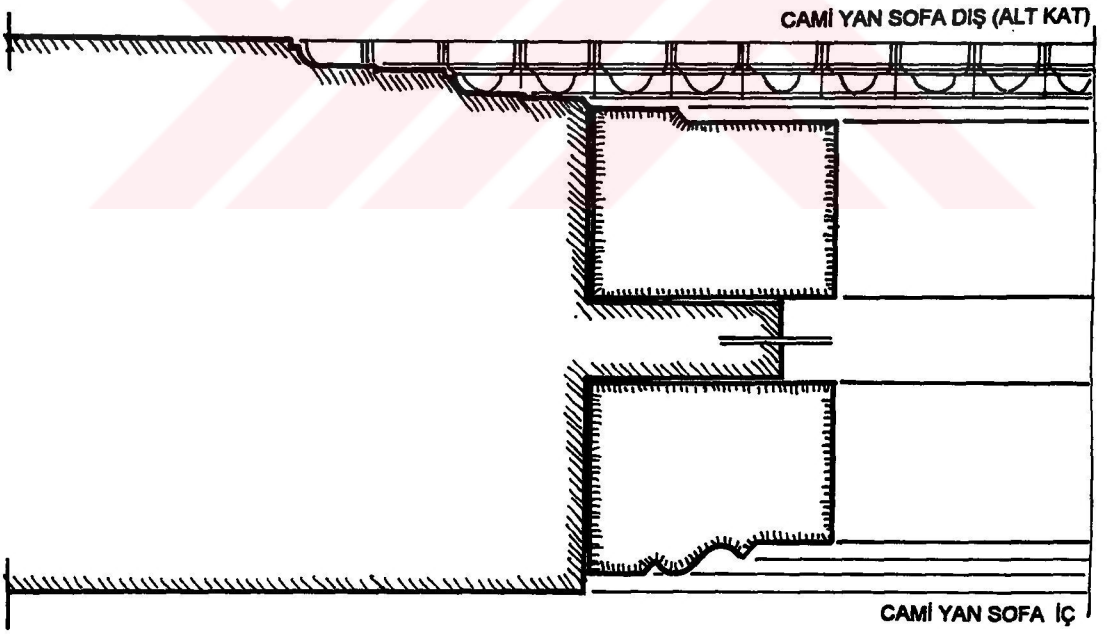

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

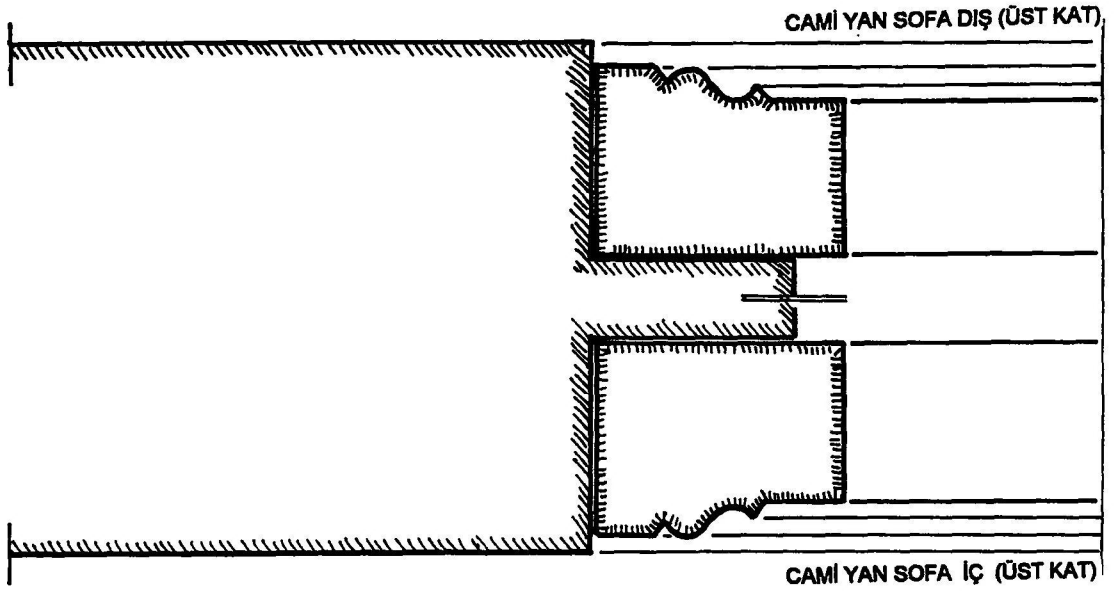

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

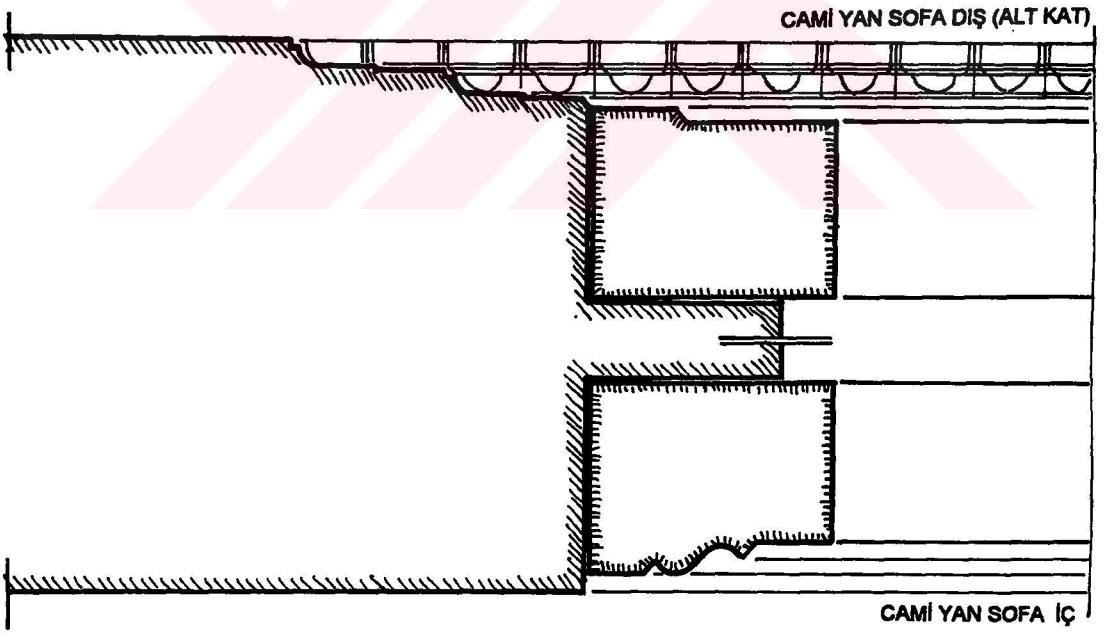

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

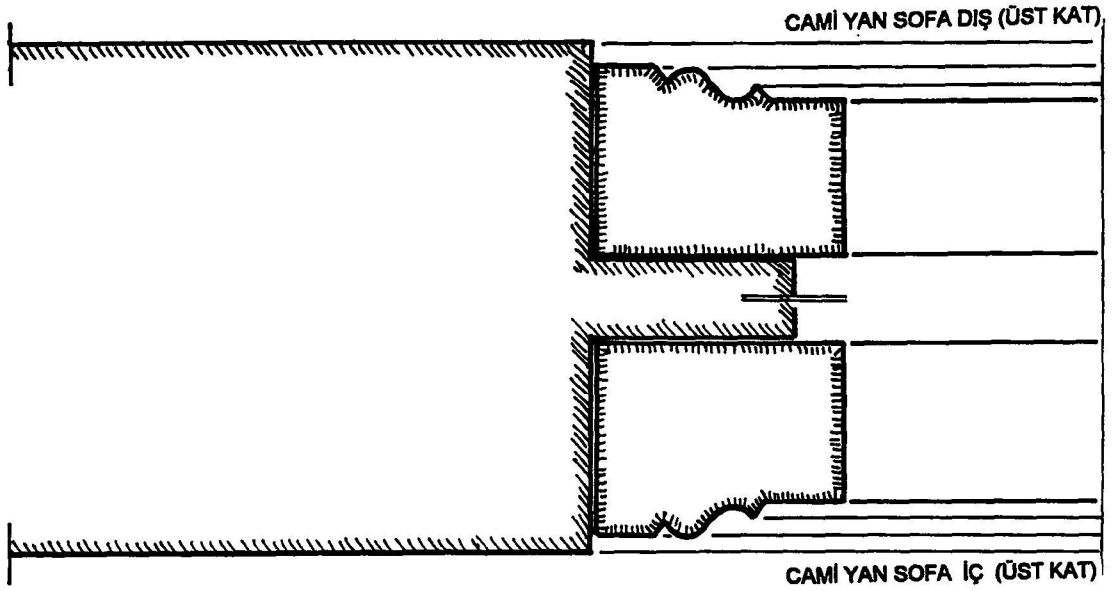

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

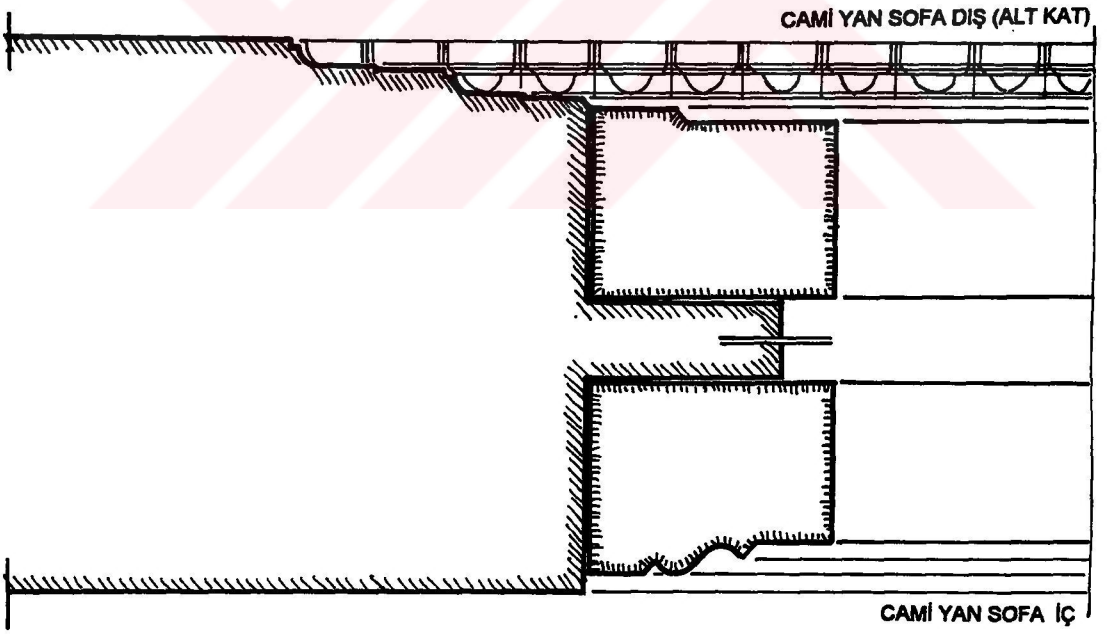

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

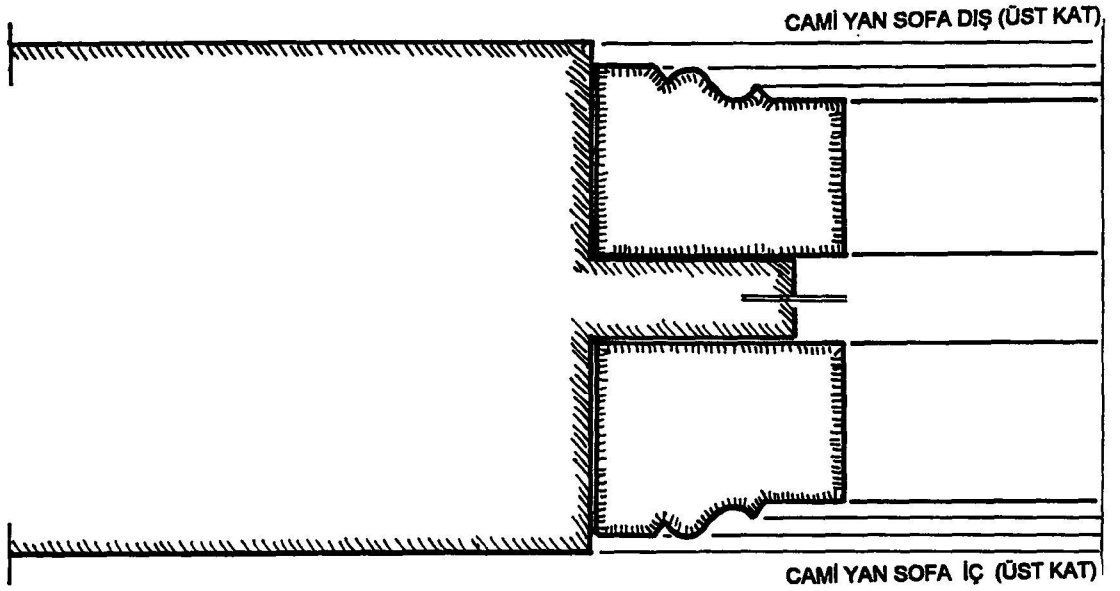

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

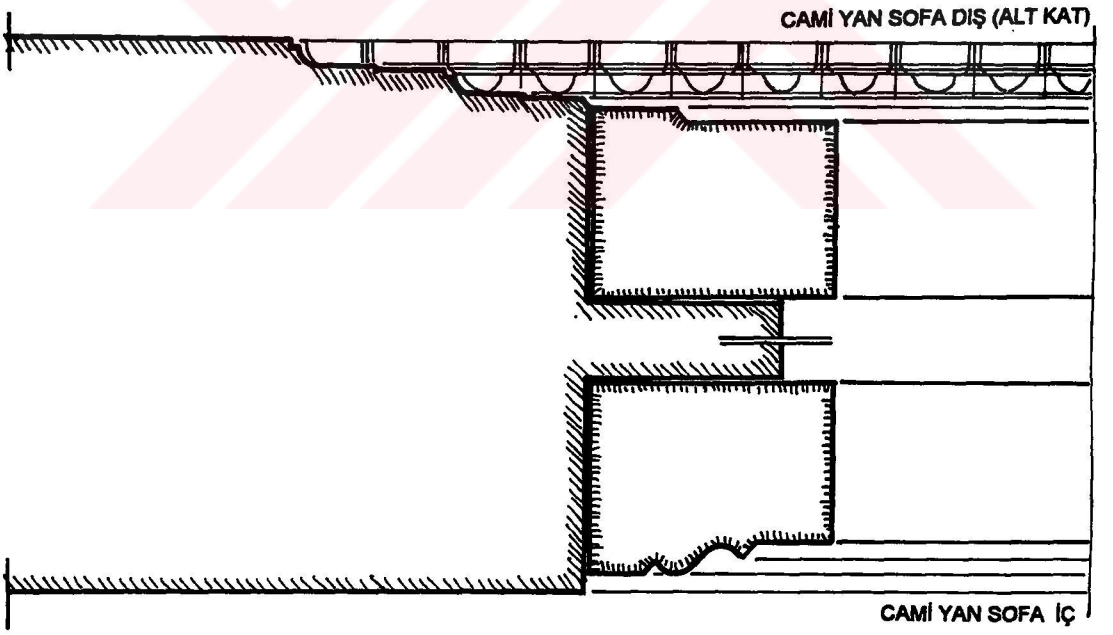

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

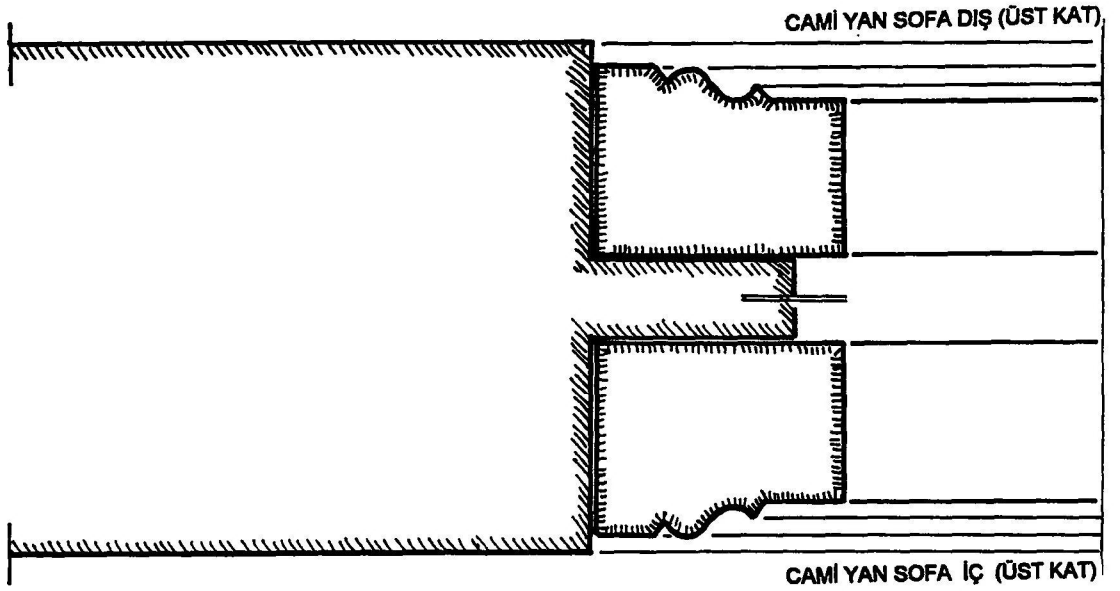

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

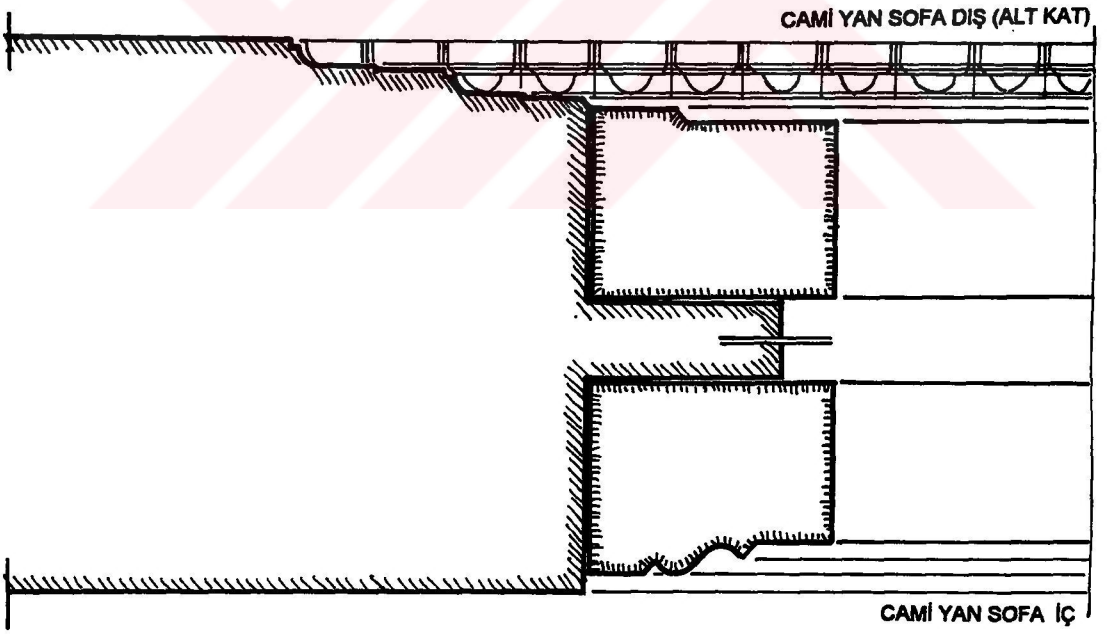

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

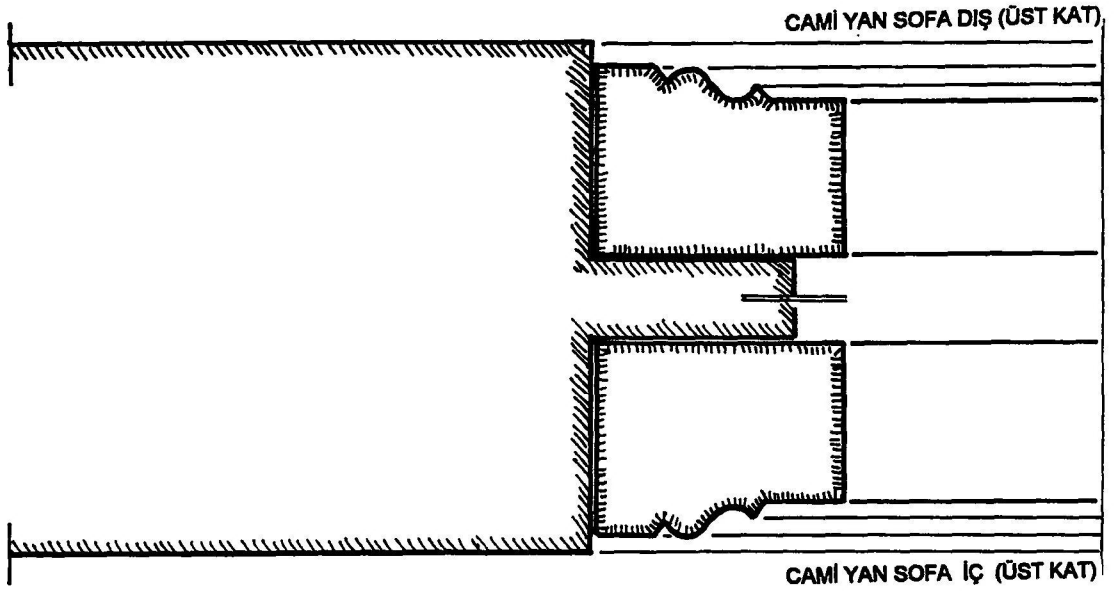

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

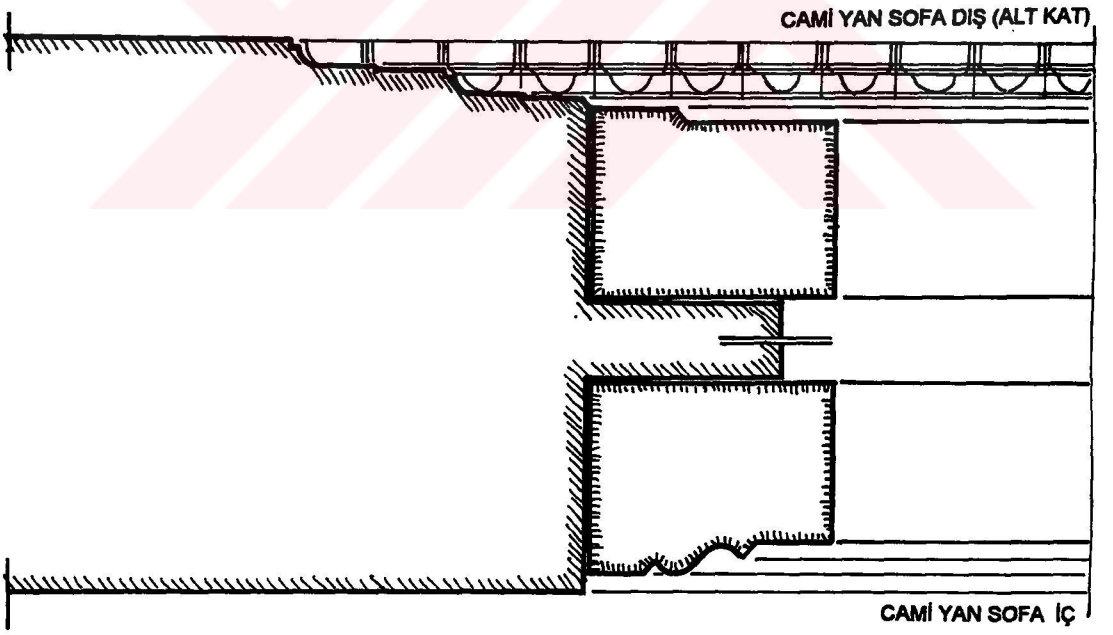

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

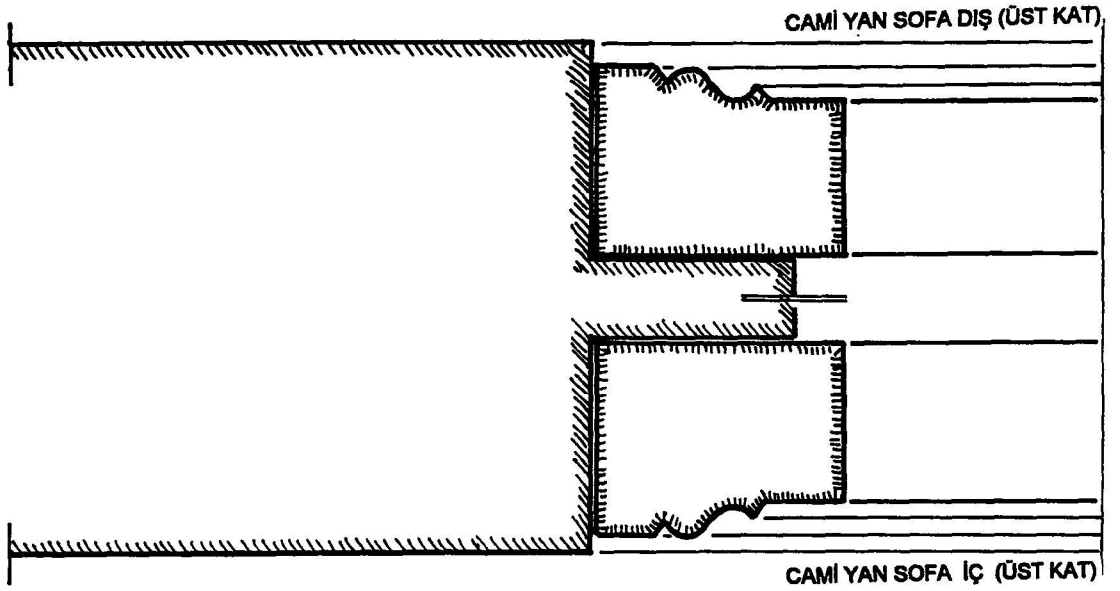

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

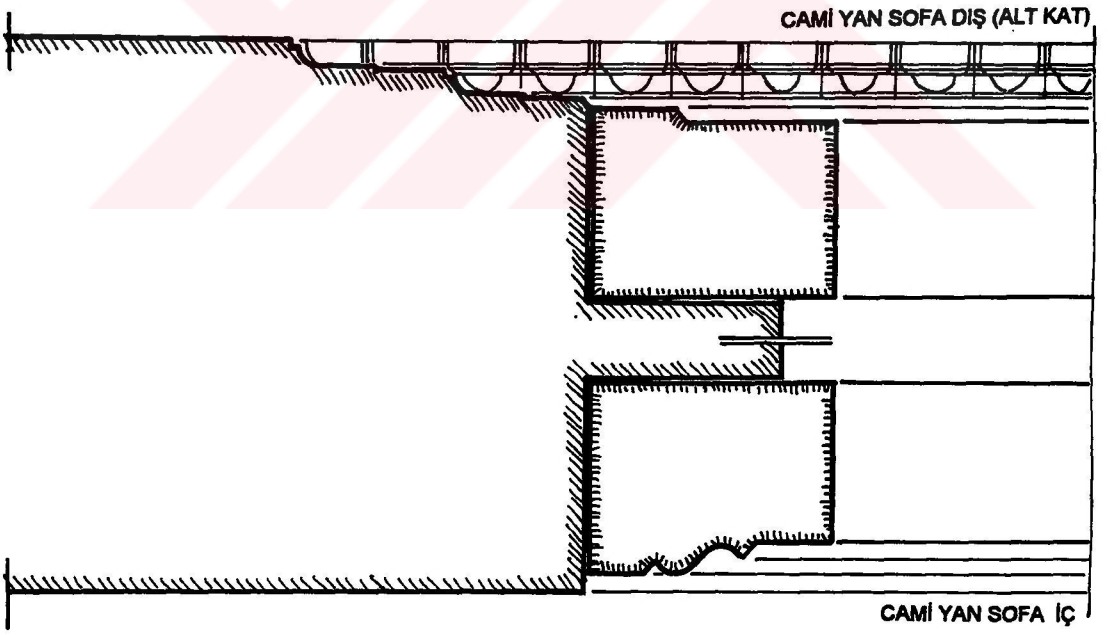

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

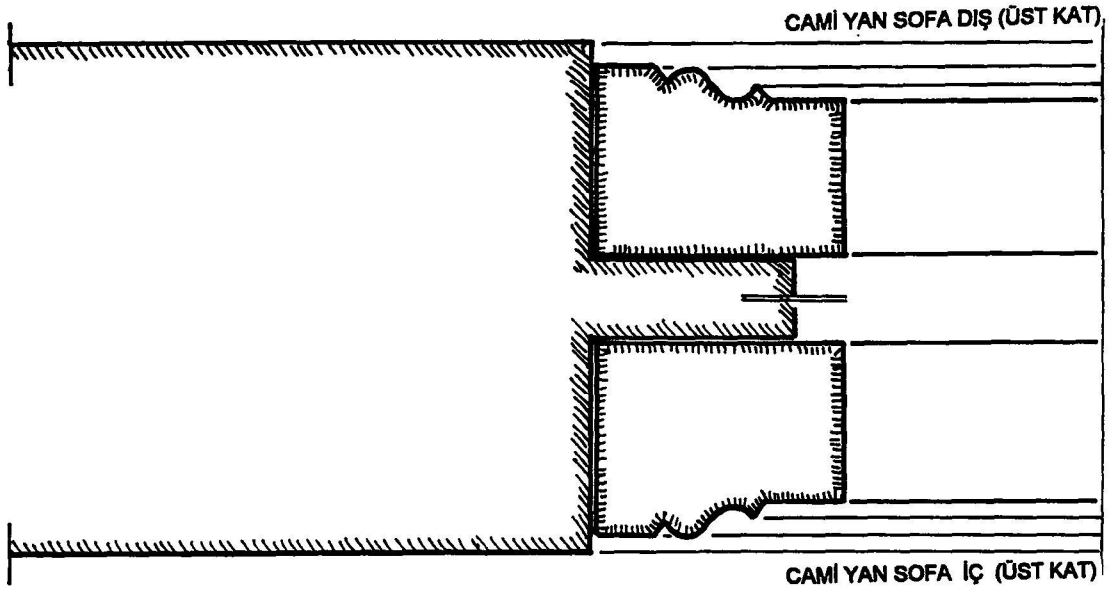

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

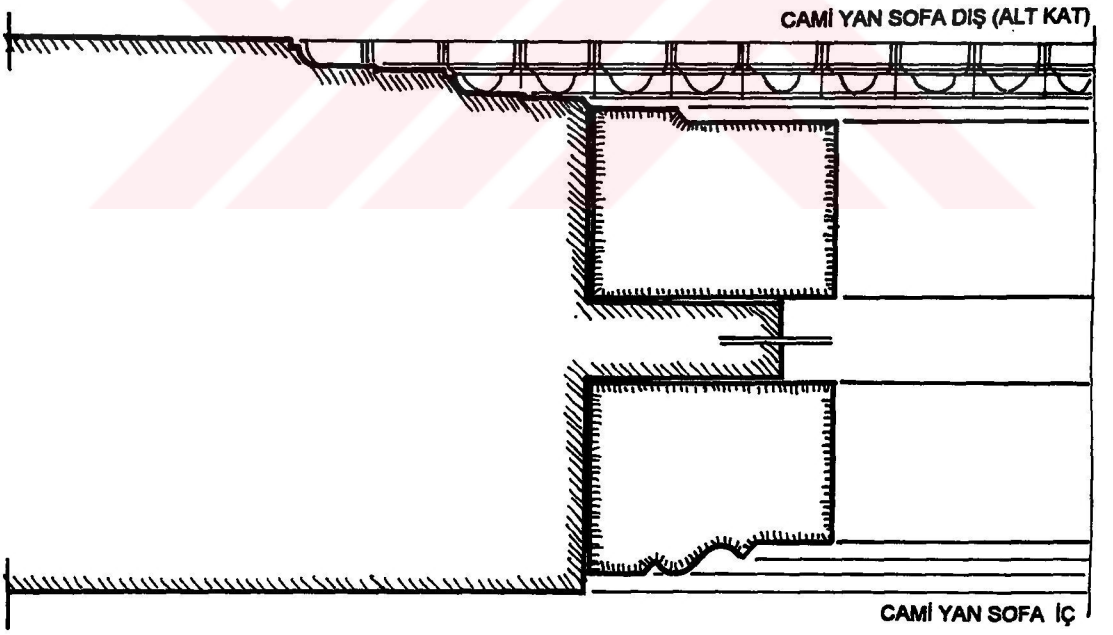

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

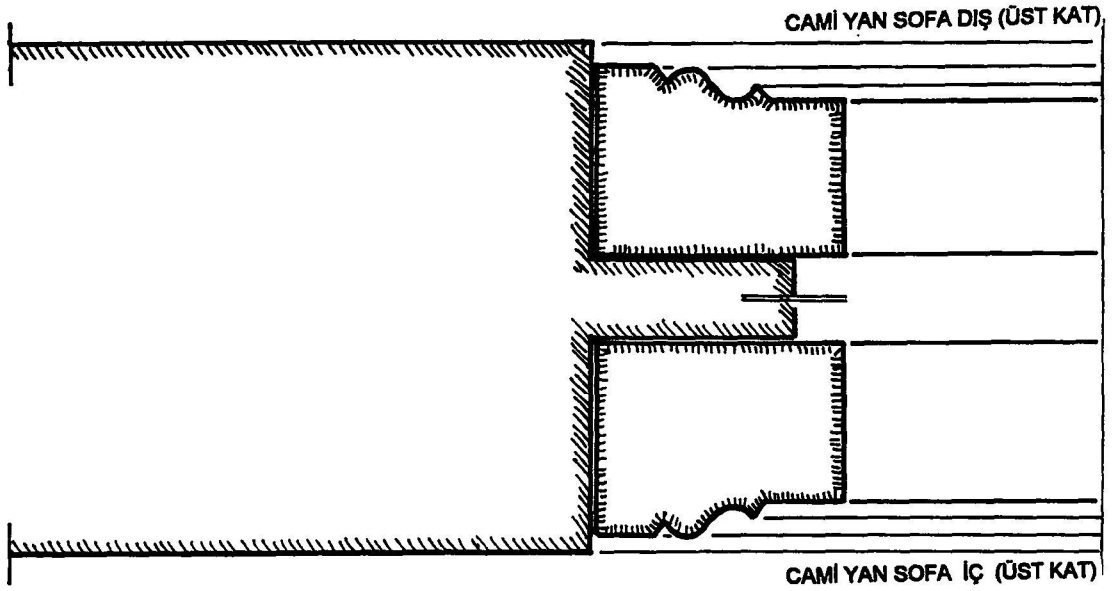

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

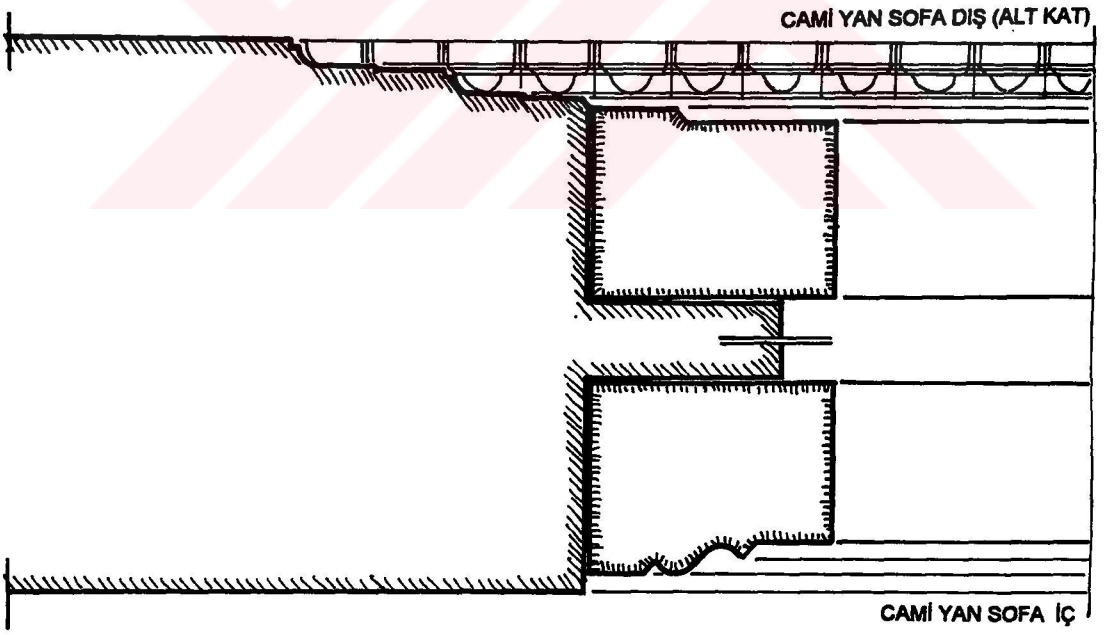

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

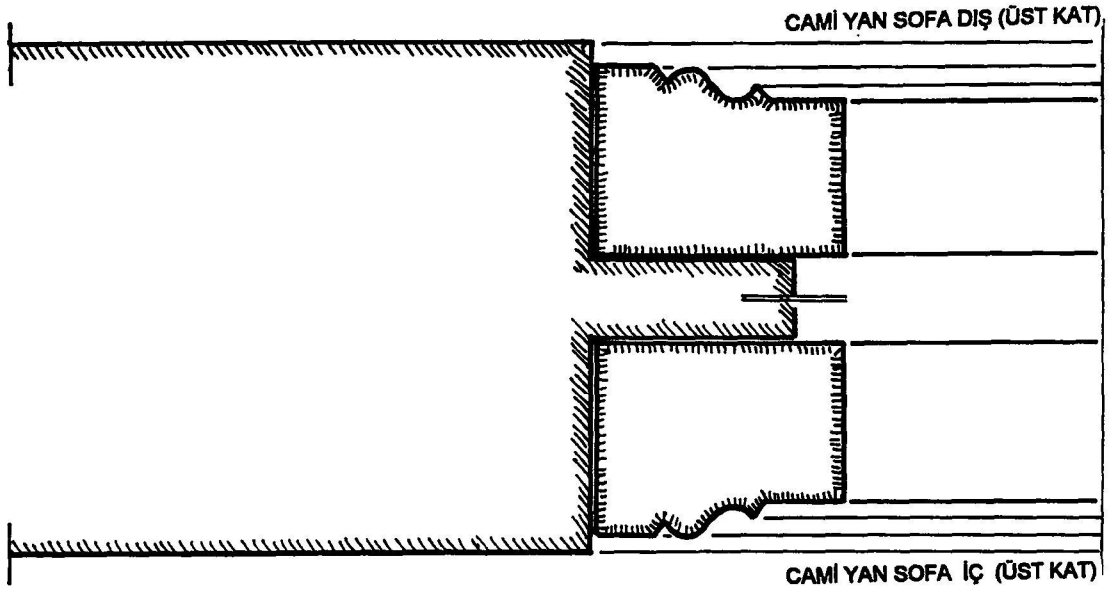

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

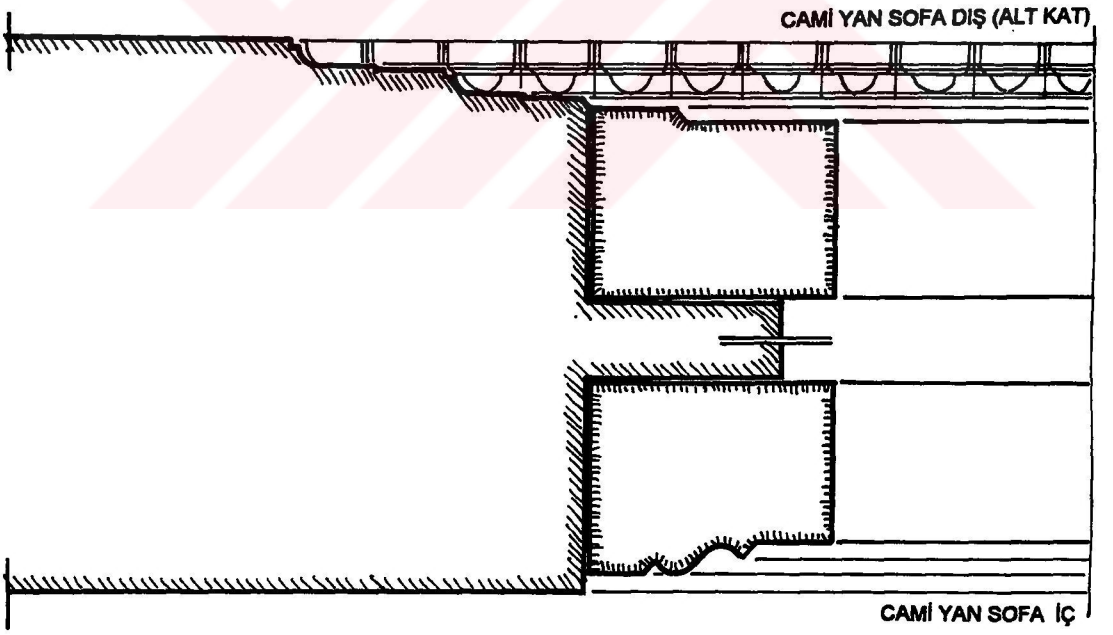

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

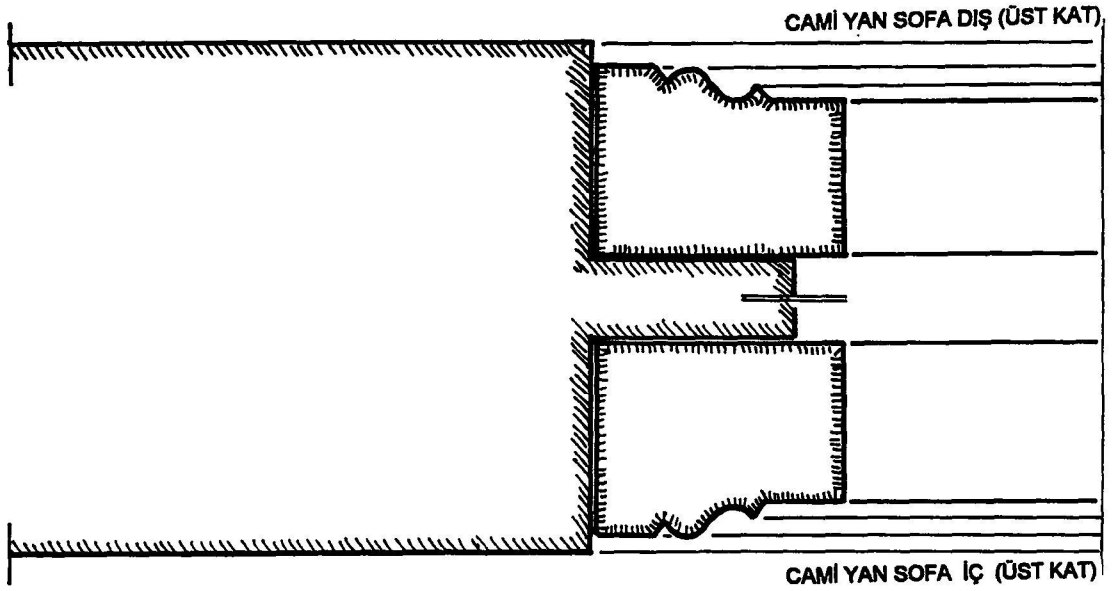

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

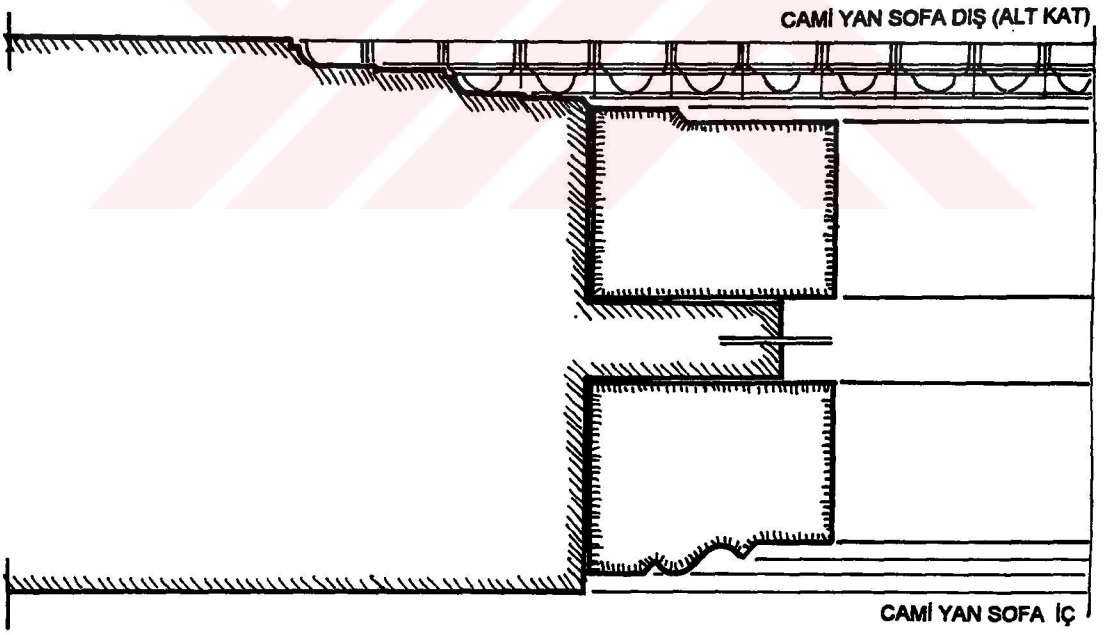

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

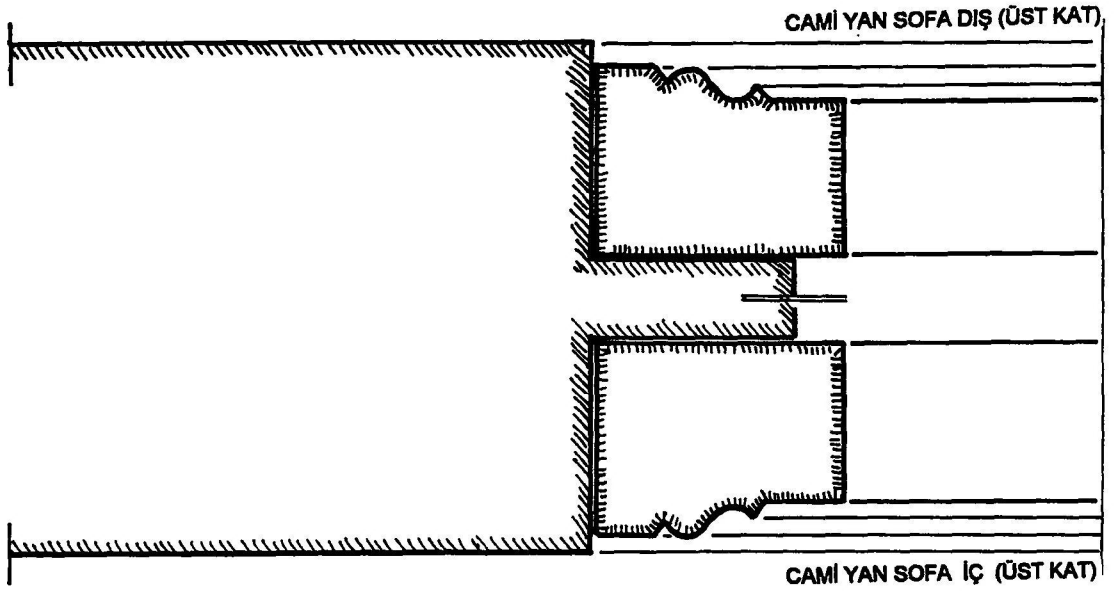

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

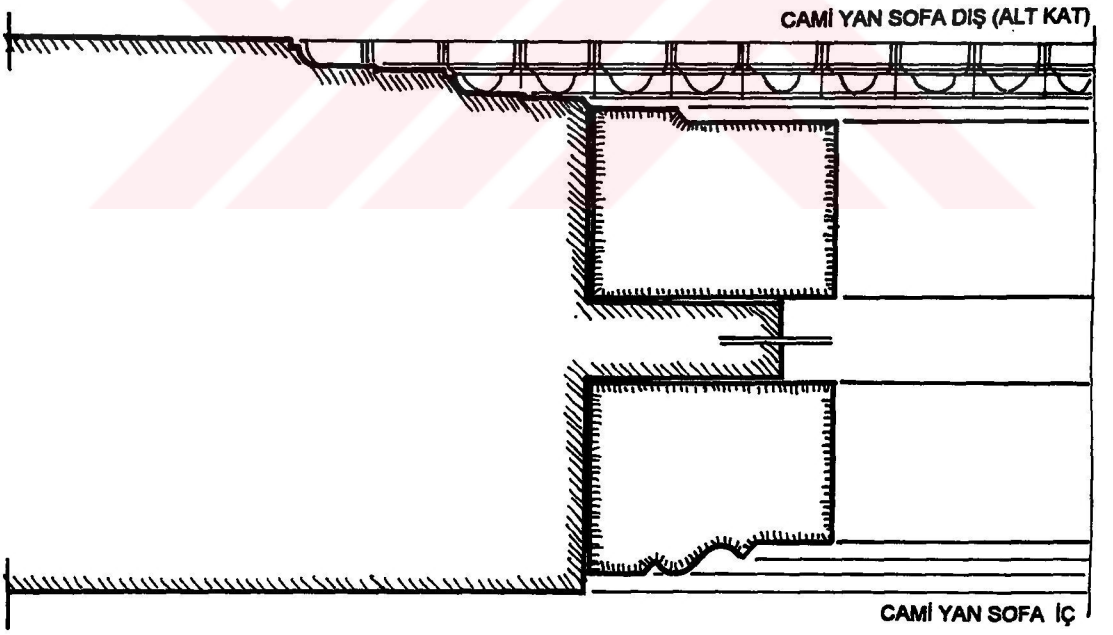

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

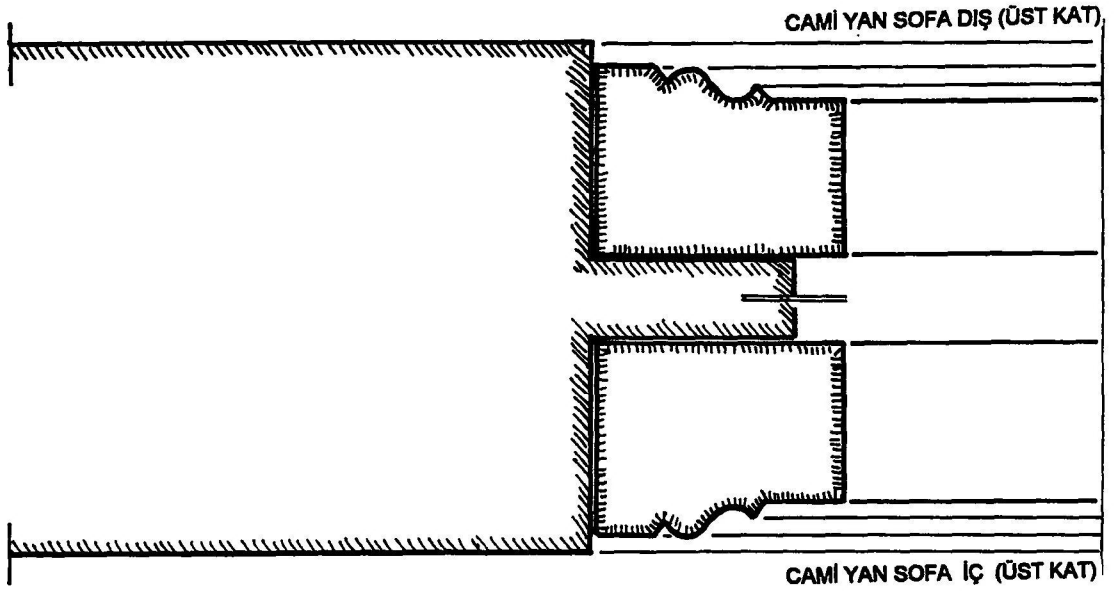

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

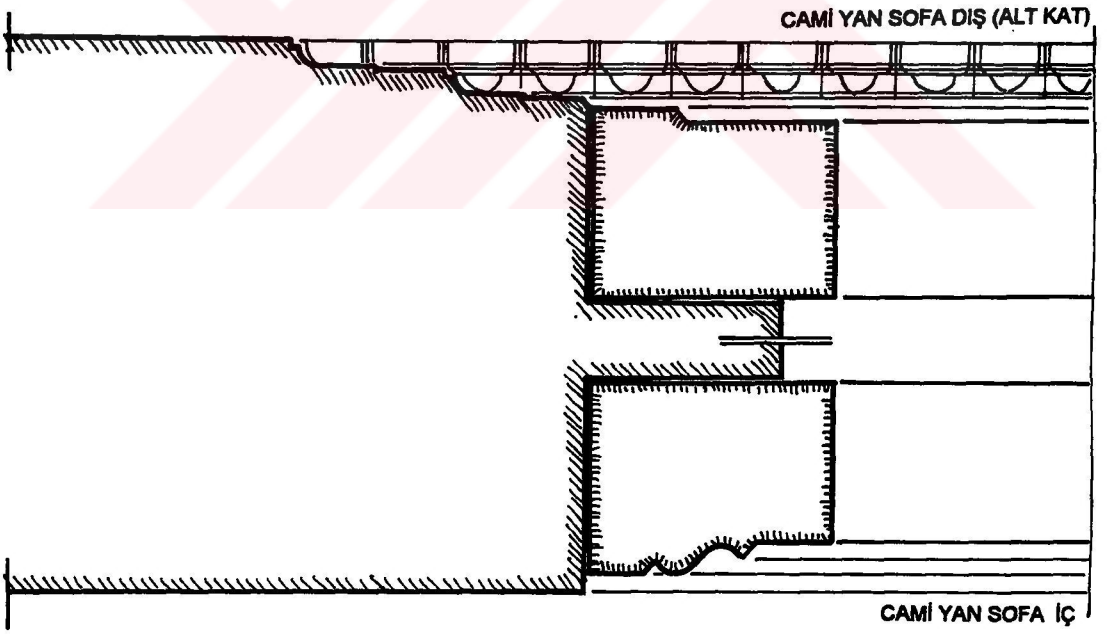

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

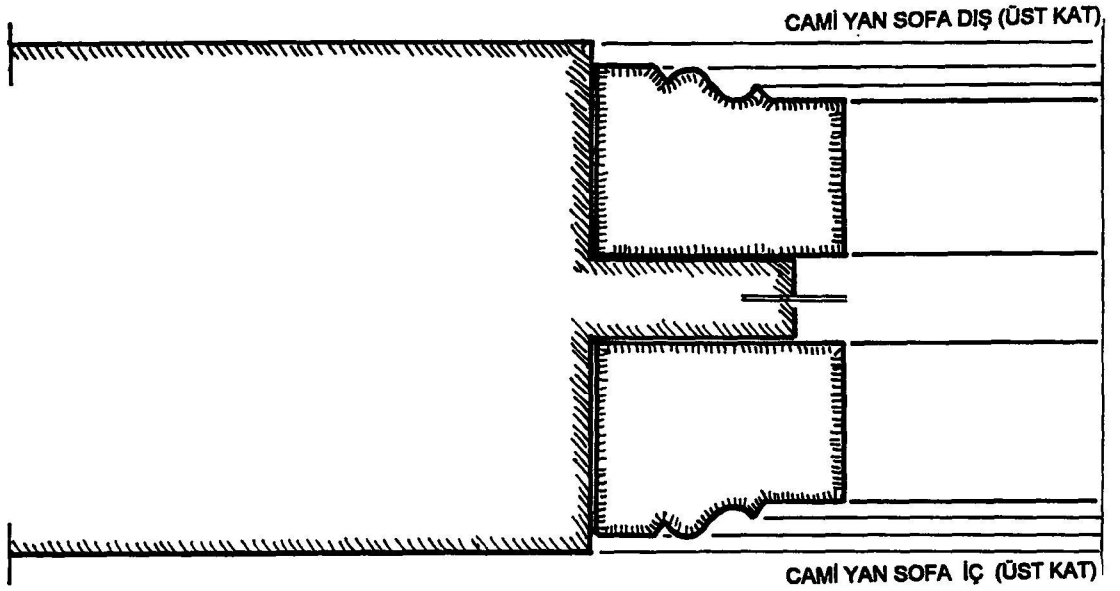

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

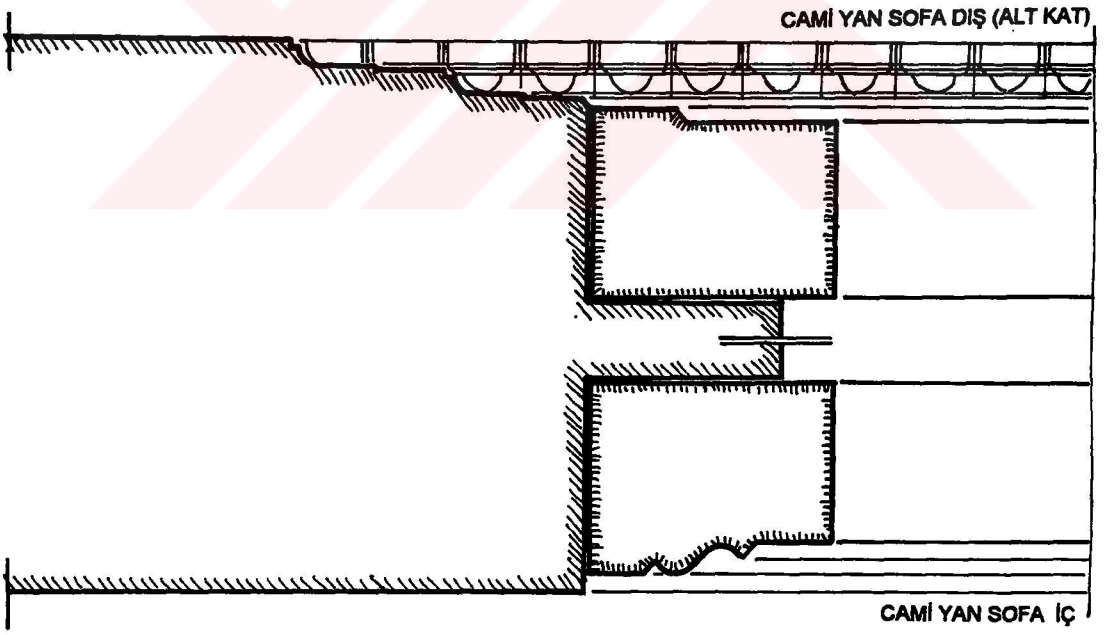

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

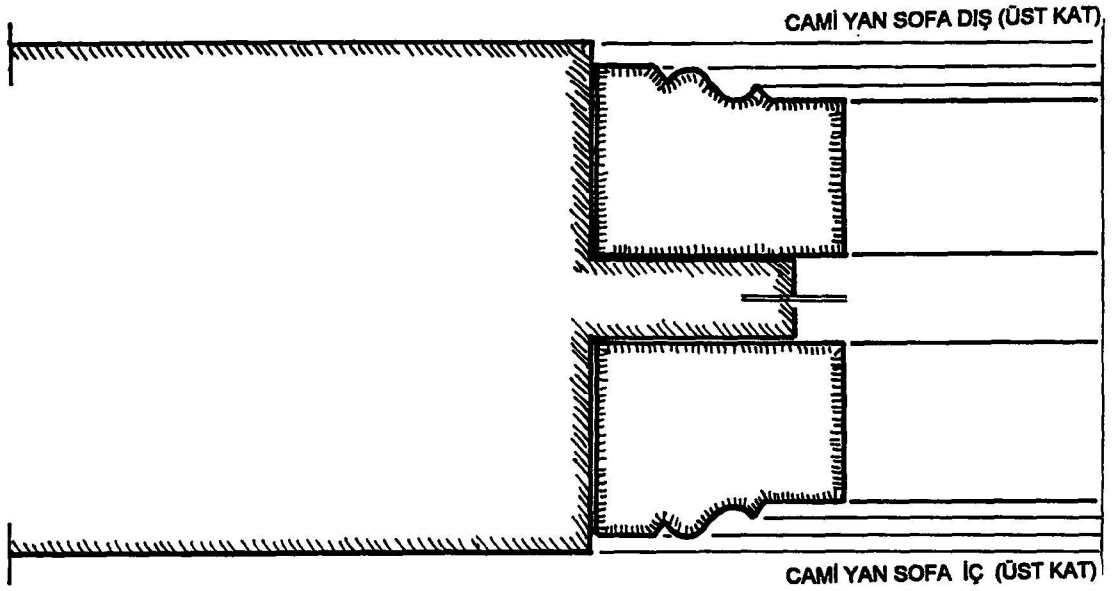

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

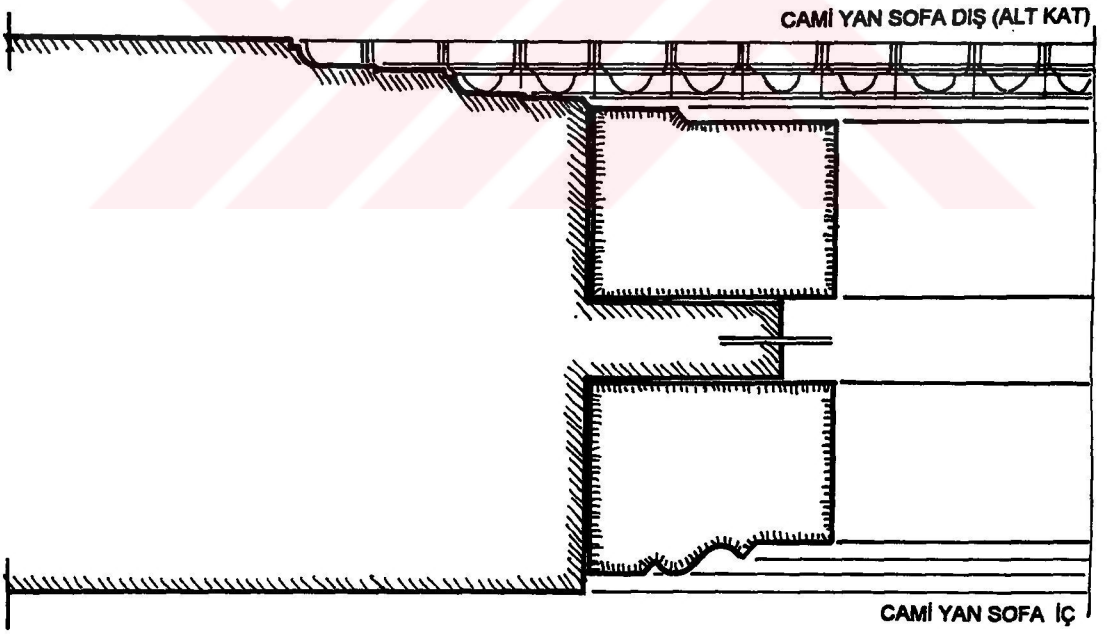

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

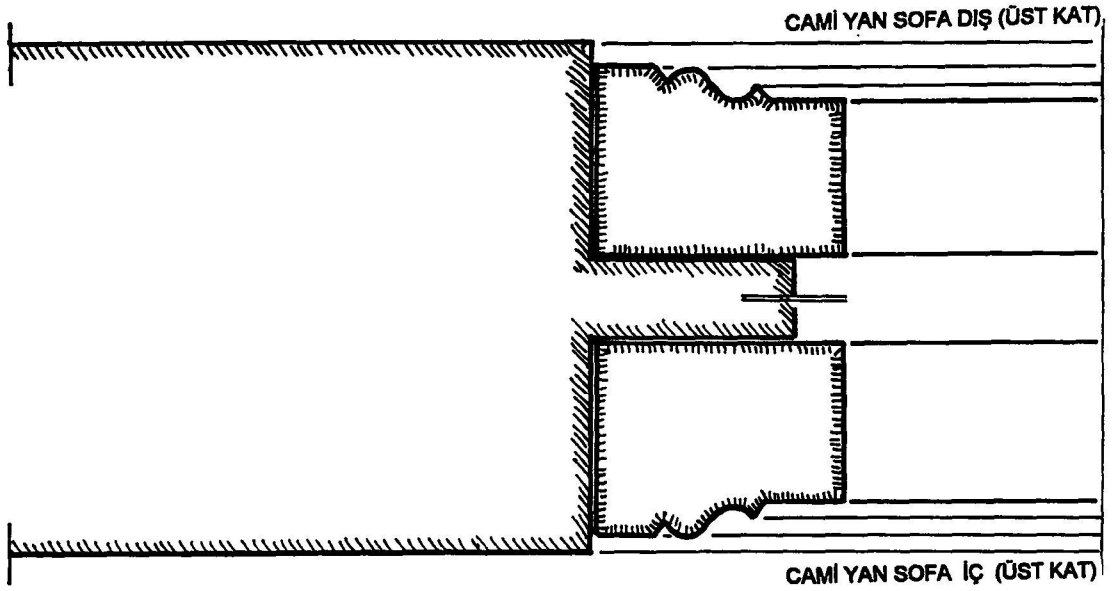

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

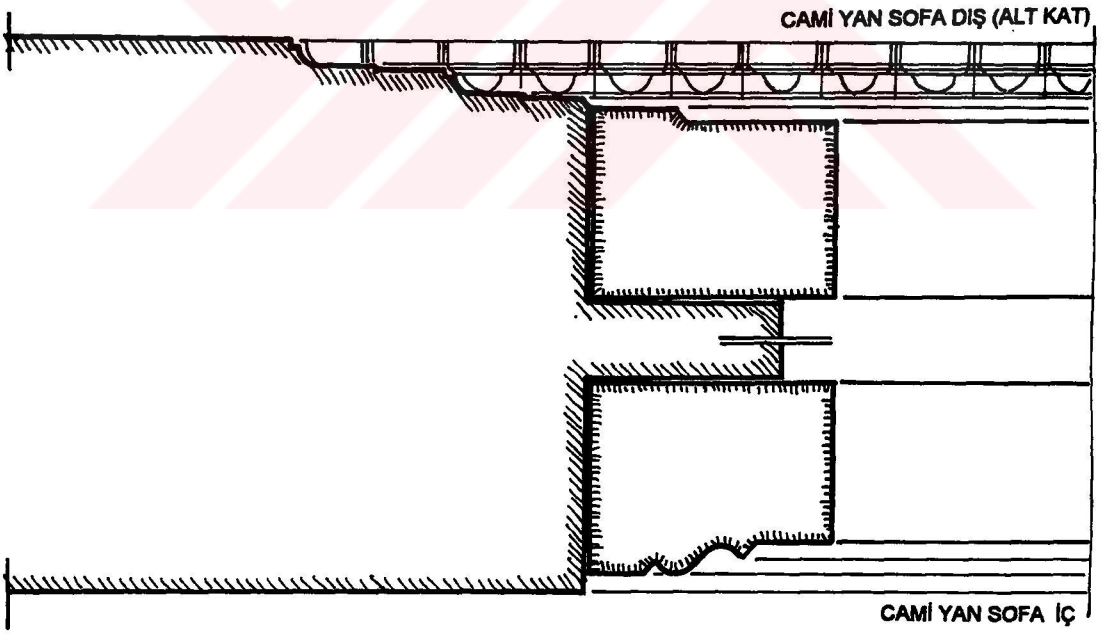

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

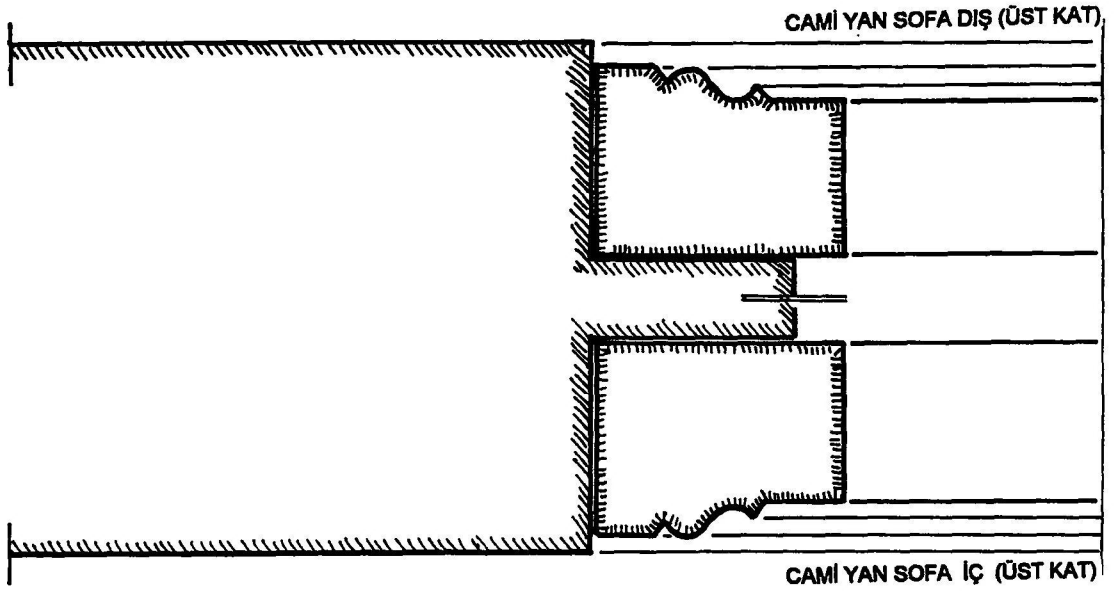

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

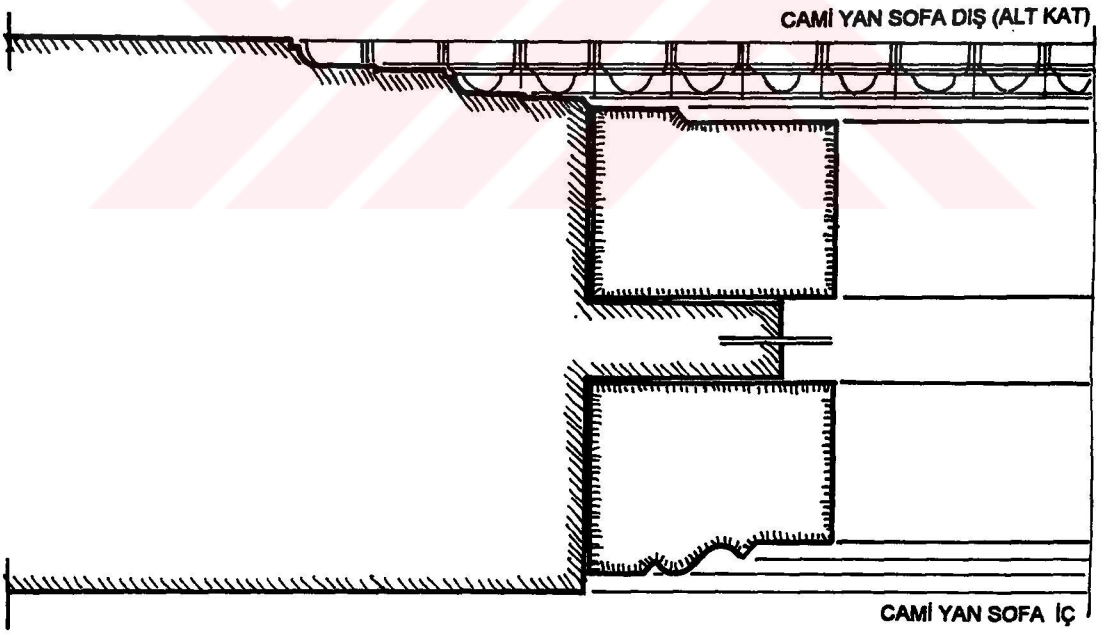

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

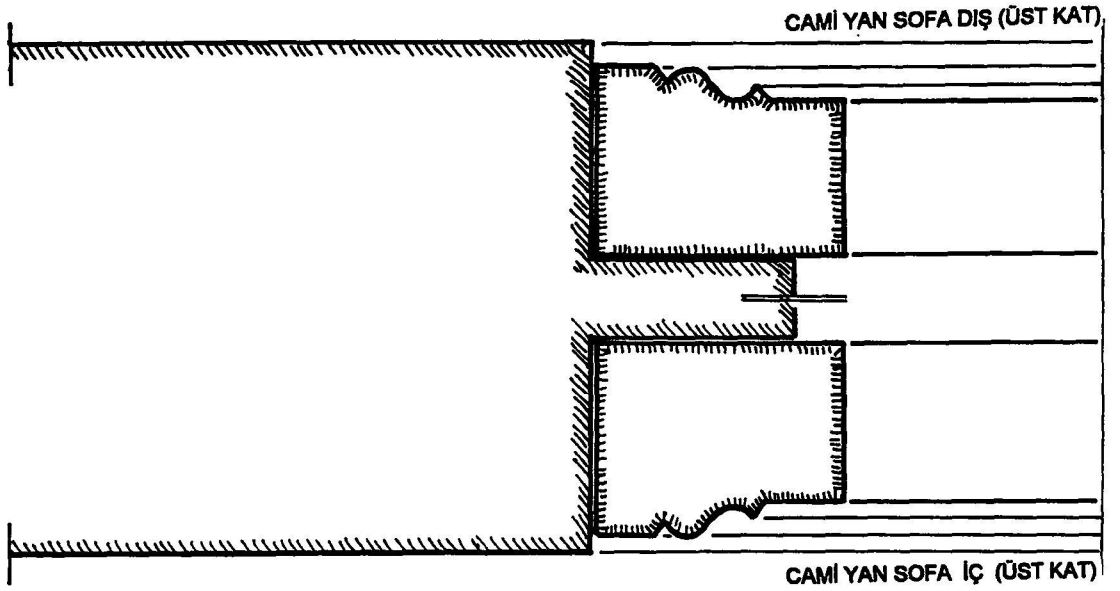

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

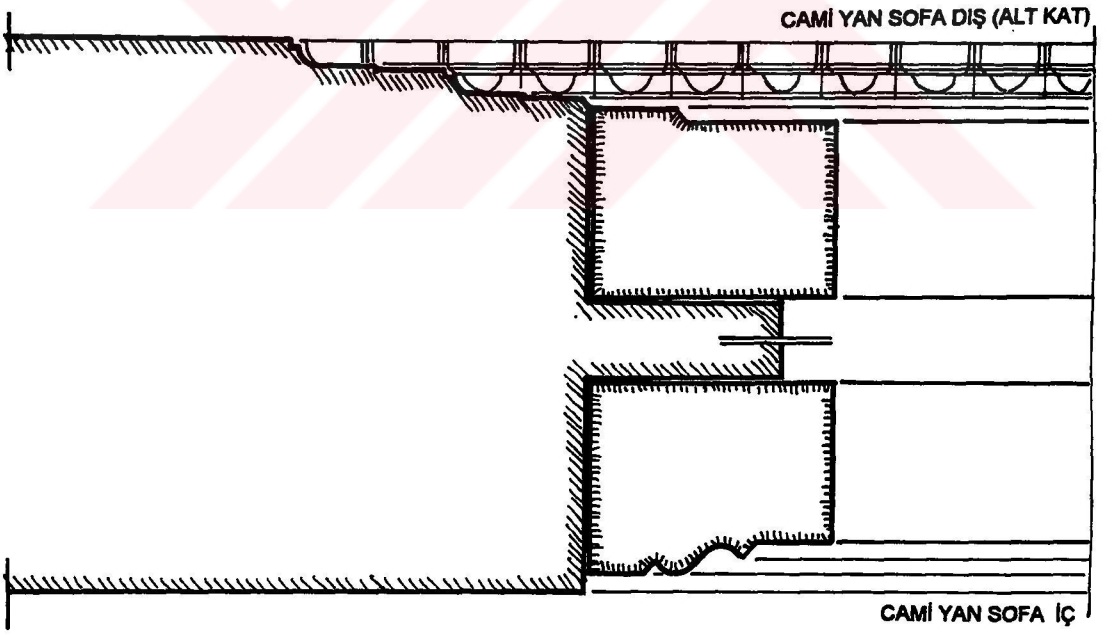

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

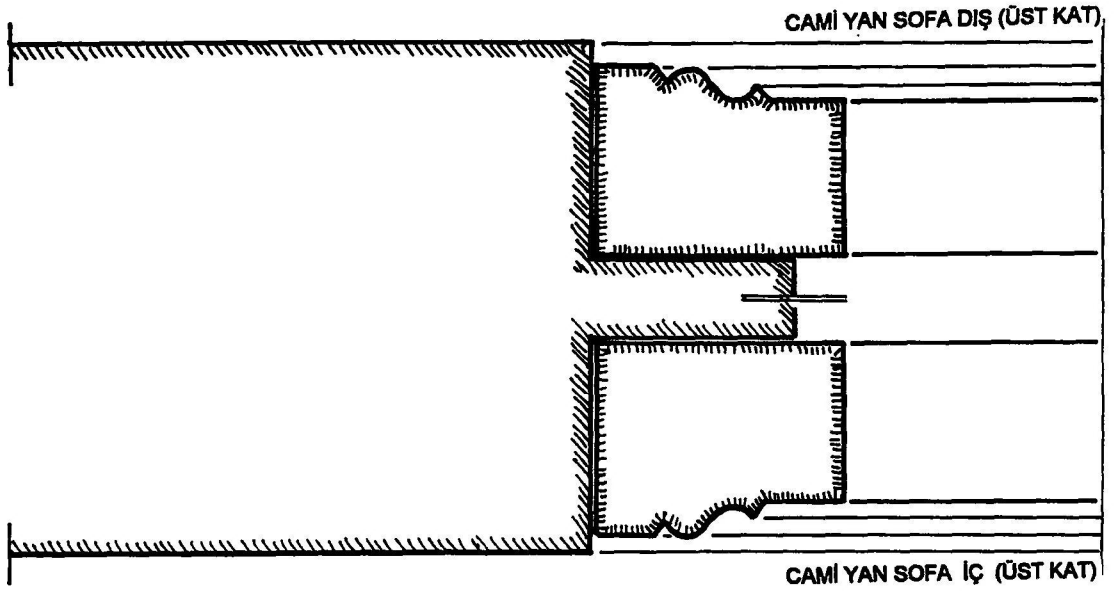

Şekil 2.19 Cami dış sofa üst kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

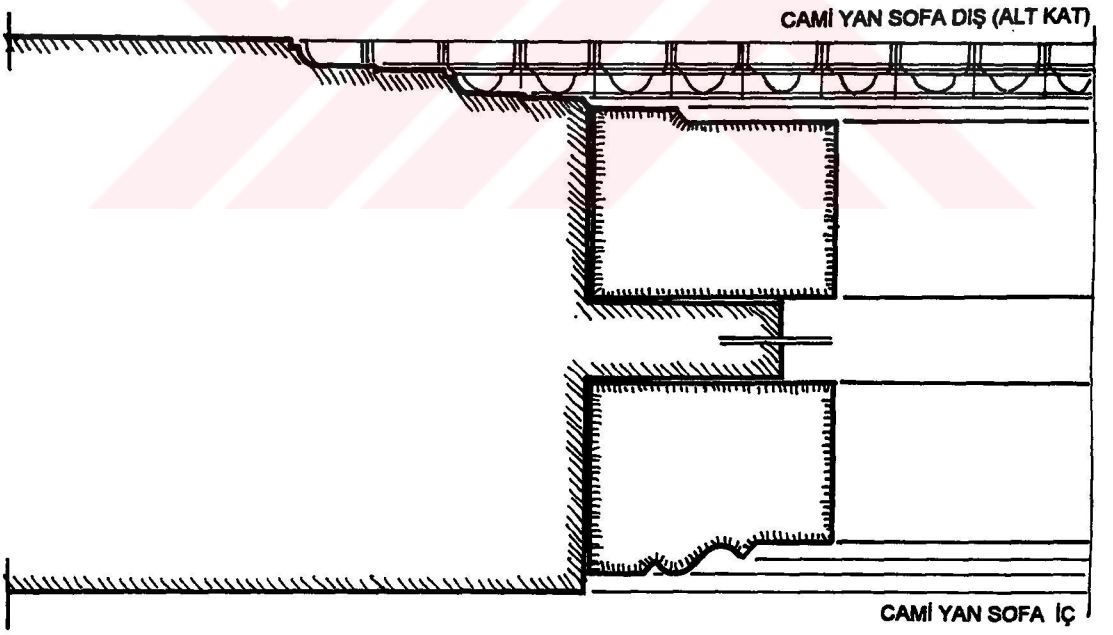

Şekil 2.20 Cami dış sofa alt kat pencere sövelerinden ayrıntı, Ö:1/10.

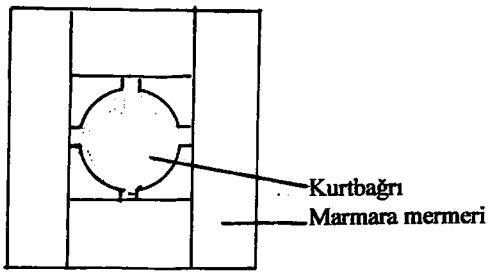

Şekil 2.33. Cami iç sofa üst kat merdiven sahanlıkları, döşeme kaplama düzeni, ölçek 1/50.

Cami alt sıra pencere içlerinde, eşsiz polikromik ve geometrik düzenlerde taş mozaik döşeme kaplama dokuları sergilenmektedir (Foto 2.26).

2.2.2. Matbah

Matbah, oldukça eğimli arazi nedeniyle büyük payandalarla desteklenen kesme küfeki alt yapı üzerinde yükselmektedir. Alt yapı, tabhane için ahır geliştirilmiştir.

Avlu revak temelinin ilk ampatmanı 0.18m genişliktedir.

Alt ve üst kat beden duvarları, küfeki bir silme ile ayrılmaktadır. 0.175m çıkıntılı ve 0.25m yüksekliğindeki silme, içbükey ve dışbükey profil programlarından oluşmaktadır. Alt katta 0.76-1.75m boyunda ve 0.23-0.36m yüksekliğinde, üst katta ise 0.715-0.96m boyunda ve 0.22-0.31m boyutlarında kesme küfeki blok kullanılmıştır. Cidar taşı derinliği ortalama 0.26-0.27m'dir. Horasan harçlı derzler, alt katta 0.01m, üst katta ise 0.003-0.004m genişliktedir. 0.01m genişlikteki derzde, 0.006m'e varan çaplarda tuğla agrega izlenmektedir. Alt katta yer alan payandalar, köşelerde 0.30/1.98m olmak üzere 0.30/1.61m boyutlarında dörtgen planlıdır.

Matbah güneybatı beden duvarları kaba yonudur. Horasan harç bağlayıcılı duvarda yüksekliği 0.16-0.20m, boyu 0.40-0.50m ve eni 0.20-0.30m olan kaba yonu küfeki taşlar kullanılmıştır. Yüzey kayıpları yardımıyla yüzeyin 10-12 cm gerisinde bir ahşap hatıl sistemi olduğu saptanmıştır. Ahşap hatıl sistemi, duvar boyunca uzanan 0.07-

0.075/0.175-0.19m boyutlarında kesitli ve onun üstünde duvara dik doğrultudaki 1.26m aralıklarla yerleştirilmiş 0.085-0.095/0.145m boyutlarında kesitli ahşap elemanlardan oluşmaktadır. Ahşap hatılda düşey bir eleman saptanamamıştır. Üst kat döşeme düzeyinde yer alan horasan harç bağlayıcılı ve iki sıralı tuğla hatılda 0.045-0.05/0.34-0.355m boyutlarında dörtgen tuğlalar kullanılmıştır. Hatılın 0.09m altında matbah temiz su donanımı yer almaktadır. Yüzeyden 0.12 m içerde yer alan su donanımında 0.127m iç, 0.189m dış çapında ve 0.37m boyunda künk borular izlenmektedir. Boruların uçtan 3.7cm'lik bölümlerinde geçmeyi sağlamak amacıyla 2 cm'lik dişler oluşturulmuştur. Su geçirimsizliği, 2cm kalınlıkta lökün tabakası ile sağlanmıştır.

Duvarlar, dışbükey ve içbükey profillerden oluşan silme programıyla bitirilmiştir. Kurşun kaplama, silme üzerine kıvrılarak damlalık oluşturmaktadır.

Avluda, 0.379m çapında ve 2.95m boyunda 20 adet Marmara mermeri sütun kullanılmıştır. Marmara mermeri sütun başlıkları, baklavalıdır. Marmara mermeri sütun kaideleri, 0.36/0.66/0.87m boyutlarında dörtgen planlıdır. Üstten, 0.19m yüksekliğindeki bölüm, 0.55/0.55m boyutlarında kare planlıdır ve köşelerdeki pahlarla sekizgene dönüştürülmüştür.

Avlu kemerleri, kesme küfeki üstten teğet sivri kemerlerdir. İki kademeli olarak yüzeyden geri çekilmişlerdir. Geri plandaki –olasılıkla tuğla- kemerler, sıvalıdır.

Örtü sistemi kubbelerden oluşmaktadır. Yemek pişen bölümdeki kubbelerde, havalandırmayı sağlamak amacıyla fenerler düzenlenmiştir.

Avluda, pencerelerde S profilli kapılarda profilsiz olmak üzere küfeki söveler vardır. Küfeki kapı söveleri, 0.17/0.26m boyutlarındadır. Söve, üst başlığı 0.50m yüksekliğinde lento şeklindedir. Karnı kemer biçiminde oyularak 0.32m'ye inceltilmiştir. Ayrıca, 5 kapıda 0.24/0.345m boyutlarında profilsiz Marmara mermeri söve vardır. Marmara mermeri sövelerin dış yüzüne kurşun yardımıyla halka şeklindeki demir menteşe yuvaları monte edilmiştir.

Dış cephede, alt sırada kesme küfeki sivri kemerli, profilsiz küfeki söveli ve demir parmaklıklı pencereler vardır. Kemer aynasında çıkıntılı küfeki blok yer almaktadır.

Üst sırada, küfeki sivri kemerli petek pencere izlenmektedir. Alt kat, 0.125/1.79m boyutlarındaki yarıklarla aydınlatılmakta ve havalandırılmaktadır.

Ana girişteki iri küfeki bloklar dışında döşeme kaplamalarında kenar boyu 0.27m olan altıgen döşeme kaplama tuğlası kullanılmıştır.

2.2.3. Tabhane

Temelin ilk ampatmanı, 24-25cm genişlikte ve 36cm yükseklikte, ikinci ampatman ise 29cm genişlikte ve 31cm yüksekliktedir. Temel ampatmanları, beden duvarları gibi ince derzli kesme küfekidendir ve sokağın eğimine göre kademelenmektedir. Kesme küfeki kuzeydoğu beden duvarı altında ise yine sokağın eğimine göre kademelenen ilki 0.04m genişlikte ve 0.16m yükseklikte, ikincisi ise 0.05m genişlikte olan ampatmanlara sahip kaba yonu temel duvarlarına rastlanmaktadır. Örgüde, 0.17-0.39m boyunda ve 0.11-0.20m yüksekliğinde düzensiz kaba yonu küfeki taşlar kullanılmıştır.

Kesme küfeki beden duvarlarında, alt katta 0.32-1.82m boyunda ve 0.29-0.31m yüksekliğinde, üst katta ise 0.28-1.50m boyunda ve 0.26-0.27m yüksekliğinde küfeki bloklar kullanılmıştır. 0.003-0.004m genişliğindeki derzlerde yer alan Horasan harç katmanında 0.006m boyutlarında tuğla agrega izlenmektedir. Beden duvarı alt katta 0.40/1.11m boyutlarında dörtgen planlı payandalarla desteklenmektedir. Duvar ve payandalar birlikte örülmüştür. Duvar taş sıraları payandalarda da devam etmektedir. Duvarların iç mekana bakan yüzleri sıvalıdır.

Avlu revakları, 0.538m çapında ve 3.62m boyunda kuzeybatıda ortada iki adet serpantin breşi ve yanlarda iki adet eski kırmızı porfir olmak üzere Marmara mermeri sütunlar tarafından desteklenmektedir. Avlu eyvanlarında ise Kestanbol graniti sütunlar (2 adet) yer almaktadır. Sütunlar, 0.16m yüksekliğindeki revak sekisi üzerinde 0.22m yükselen ve bir içbükey ve bir dışbükey profillerden oluşan dairesel Marmara mermeri sütun kaidesine oturmaktadır. Marmara mermeri sütun başlıkları mukarnaslıdır.

Avluyu çevreleyen kemerler, Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık üstten teğet sivri kemerlerdir. Geri planda, kesme küfeki sivri kemerler yer almaktadır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Avlu kapı ve pencerelerinde S profilli 0.15/0.225m boyutlarında Marmara mermeri söveler vardır. Dış cephedeki söveler ise pahlı Marmara mermeri sövelerdir.

Döşemeler, avluda iri Marmara mermeri levhalarla, 0.20/0.42m boyutlarında kesme küfeki bordürle çevrelenen revak sekilerinde ise kenar boyu 0.20m olan altıgen döşeme kaplama tuğlası ile kaplıdır.

2.2.4. Bimarhane/Darüşşifa

Temelde ilk ampatman, 0.17m genişliğinde ve 0.27m yüksekliğinde, ikinci ampatman ise 0.19m genişliğinde ve 0.20m yüksekliğindedir.

Beden duvarları üst katta 0.90m, alt katta ise yaklaşık 1.50m'dir. Duvarlar, 0.18m çıkıntılı ve 0.24m yüksekliğindeki pahlı kesme küfeki kat silmesi altından itibaren 0.30/1.12m boyutlarında payandalarla desteklenmektedir. Dış yüzey taşı, 0.23-0.42m yüksekliğinde ve 0.25-1.53m boyunda kesme küfekidendir. Blok derinliği, yaklaşık 0.28m'dir. Horasan harçlı derzler, 0.003m genişliğindedir. Duvarın iç yüzü, sıvalıdır. Sıvanın dökülmüş olduğu bir bölgede, T/2t almaşıklığında bir duvar örgüsü saptanmıştır. Örgüde, küfeki taşlar 0.255-0.285/0.49-0.56m, tuğlalar ise 0.042/0.27m boyutlarındadır. Derzlerde, taş-tuğla arasında 0.04m, tuğla-tuğla arasında 0.05m, tuğla-taş arasında ise 0.025m kalınlığında horasan harç katmanı yer almaktadır.

İç avluda, 0.57m çapında ve 3.70m boyunda toplam 16 adet, dış avluda ise 0.475m çapında ve 2.95m boyunda toplam 20 adet Marmara mermeri sütun kullanılmıştır. Sütun başlıkları, Marmara mermerinden ve mukarnaslıdır. 0.80/0.80m boyutlarındaki sütun kaideleri ise küfekidendir ve üstten 0.20m yüksekliğindeki bölümleri silindiriktir.

Avlu kemerleri, kesme küfeki üstten teğet sivri kemerlerdir. Kemerlerin arasında, kemerlerle aynı yüzeyde kesme küfeki duvar izlenmektedir.

Avlular, Marmara mermeri ve Hereke pudinginden dekoratif geçmeli basık kemerli bir kapı ile birbirine bağlanmaktadır. Avluda, sıvası dökülen bir bölgede pencere kemerlerinin 1.5 tuğla kalınlığında yarım dairesel tuğla kemer olduğu saptanmıştır. Kemerde T/2t almaşık duvar örgüsünde kullanılan tuğla (4.2/27cm) ve 4.2/13.5cm boyutlarındaki yarım tuğla kullanılmıştır. Pencerelerde 12/20cm, kapılarda ise 16/20cm boyutlarında profilsiz küfeki söveler izlenmektedir.

Alt katta, arka cephede, profilsiz küfeki söveli ve yarım dairesel küfeki kemerli pencereler yer almaktadır. Küfeki kemer aynası, düşey eksene göre simetrik iki parçadan oluşmaktadır. Dükkan girişlerinde, söve yatay bileşeninde (lento) pembe, düşey bileşeninde ise yeşil renkli od taşlarının (0.19/0.32m) kullanılmıştır. Lento, 0.19/0.49m boyutlarındadır. Karnı kemer biçminde oyularak 0.49m'den 0.33m'ye inceltilmiştir. Lento üzerinde, bir kilit ve iki eşit kemer taşından oluşan, alın genişliği 0.42m küfeki basık hafifletme kemeri yer almaktadır. Kemer taşları ve kemer aynasındaki küfeki dolgu duvar örgüsündeki sıraları izlemektedir. Kapıların yanlarında 0.55/1.10m ve 0.20/1.13m boyutlarında pencere açıklıkları vardır. Açıklıklar, duvar örgüsündeki iri bloklarla geçilmiştir. Pencerelerde, demir parmaklıklar vardır. Yarık niteliğindeki açıklıklarda ise 2.4cm çapında bir adet demir çubuk kullanılmıştır.

2.2.5. Tıp Medresesi

Alt kat beden duvarlarında ve ayaklarda, kemer üzengi düzeyine kadar 22-88cm boyunda ve 19-23cm yüksekliğinde kesme küfeki kullanılan ince derzli örgü izlenmektedir. Kemer üzengi düzeyi üzerinde ise taş iki tuğla yinelemesinde almaşık duvar yer almaktadır. Taşlar, 43-75cm boyunda ve 29-33cm yüksekliğinde küfekidendir. Tuğlalar ise 4.2/27cm boyutlarındadır. Horasan harçlı derzler, taş-tuğla arasında 2.6cm, tuğla-tuğla arasında 3.5cm, tuğla-taş arasında ise 2.5cm genişliktedir.

Kemerler, 1.5 tuğla kalınlığındadır (4.2cm). 4.2/27cm boyutlarında tuğla ve 4.2/13.5cm boyutlarında yarım tuğla ile şaşırtılarak örülmüştür. Tuğla sırt çizgisi 3cm çıkıntılıdır.

Pencere ve kapılarda bir tuğla kalınlığında yarım dairesel tuğla kemerler izlenmektedir. Kemerlerin yarım tuğladan kemerle hemyüz sırt çizgileri vardır.

2.2.6. Medreseler

I. ve II. medresede avlu revak temelinde ilk ampatman, 24cm genişlikte ve 17cm yüksekliktedir.

Beden duvarları, içinde 6mm çapında tuğla agrega bulunan Horasan harçlı 3-4mm genişlikte ince derzli 0.28-1.60m boyunda ve 23-29cm yüksekliğinde kesme küfeki bloklardan oluşmaktadır. Duvarın iç yüzü, kaba yonudur.

Hücre beden duvarları, taş iki tuğla yinelemesindeki almaşık duvarlardır. Almaşık duvarda 4.2/27cm ve 4.2-5.5/30-31cm boyutlarında tuğlalar ve 22-78cm boyunda ve 15-20cm yüksekliğinde küfeki taşlar kullanılmıştır. Taş-tuğla arasında 2cm, tuğla-tuğla arasında 3cm, tuğla-taş arasında ise 2.5cm genişlikte Horasan harçlı derzler vardır. Duvar, iki sıralı kirpi saçakla bitirilmiştir.

Güneybatı çevre duvarlarında, temel düzeyinde, sokak düzeyinden 52cm'e kadar hücre beden duvarlarındaki gibi taş iki tuğla yinelemesindeki almaşık duvar izlenmektedir. Almaşık duvarın üstünde ise taşları yatay ve düşey tuğla kırıkları sıkıştırılarak düzeçlenen moloz duvar örgüsü yer almaktadır.

Ayaklar, 0.75/1.12m boyutlarında dörtgen planlıdır. Köşelerdeki 9cm genişlikteki pahlarla görünümü inceltilmiştir. İnce derzli, 0.50-1.12m boyunda ve 21-30.5cm yüksekliğinde ve yaklaşık 27cm derinliğinde kesme küfekiden örülmüştür. Üstte, sıbyan mektebinde olduğu gibi 20cm yüksekliğinde ve 8cm çıkıntılı pahlı küfeki üzengi taşı oluşturulmuştur.

Kemerler, 34cm kalınlıkta kesme küfeki üstten teğet sivri kemerlerdir. Geri plandaki kemerler sıvalıdır. Kemerlerde, 0.06/0.085m boyutlarında demir gergiler kullanılmıştır. Arkat duvarı, kemerden 0.03m çıkıntılıdır.

Hücre ve derslikler kubbelerle, avlu revakları ise çapraz tonozlarla örtülüdür.

Alt sıra pencereler, üstten teğet kesme küfeki sivri kemerli, 17/27cm boyutlarında Marmara mermeri söveli ve demir parmaklıklıdır. Kemer aynasında çıkıntılı küfeki dolgu yer almaktadır. Hücre kapılarında 15/21cm boyutlarında profilsiz küfeki, derslik kapısında ise dekoratif geçmeli almaşık basık kemeri destekleyen 18.5/32cm boyutlarında Marmara mermeri söveler vardır.

Revak sekilerinde 16/37cm boyutlarında kesme küfeki bordürle sınırlanan alanda darülhadiste olduğu gibi 24/34cm boyutlarında ve 2.5cm derzli dörtgen döşeme

kaplama tuğlaları izlenmektedir. Derslik ve derslik girişlerinde ise 3cm derzli ve kenar boyu 26cm olan altıgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır.

III. ve IV. medresede ana girişlerde, avluda ve dersliklerde beden duvarı örgüsünde ince derzli 34-66cm boyunda ve 29-31cm yüksekliğinde kesme küfeki kullanılmıştır. Ana giriş salonunda, niş kemerlerinin üzengi düzeyi üstünde yatay ve düşey tuğla kırıklarıyla düzeçlenen moloz küfeki taşlardan oluşan moloz duvar örgüsü izlenmektedir. Derslikte ise zemin katta daha iri ve genellikle 0.33/1.70m boyutlarında ve 50cm derinliğinde küfeki blokların kullanıldığı izlenmektedir.

Hücre dış beden duvarları, yer yer tuğlaları izlenen kaba yonu küfeki duvarlardır.

Güneybatı beden duvarları, moloz duvarlardır. Yüzey kayıpları yardımıyla ortaya çıkan ahşap hatıl sistemi yüzeyin sadece 10-12 cm gerisinde yer almaktadır. Ahşap hatıl sistemi, duvar boyunca uzanan 7-7.5x17.5-19 cm^2 kesitli ve duvara dik doğrultuda uzanan 53cm aralıklarla yerleştirilmiş 8.5-9.5x14.5 cm^2 kesitli ahşap elemanlardan oluşmaktadır.

Sütunlar, ana girişte 0.245m çapında ve 1.90m boyunda Marmara mermeri, derslik ana girişinde 0.385m çapında ve 1.90m boyunda Kapıdağ graniti, avlu kuzeydoğu revağında 0.373m çapında ve 1.87m boyunda ortada bir adet Mısır graniti, yanlarda ise Marmara mermerindendir. Sütun başlıkları Marmara mermerindendir ve baklavalıdır. Avlu kuzeydoğu revağındaki sütun başlıkları 0.58/0.58/0.58m boyutlarındadır. Ortadaki Mısır graniti sütunda baklavalı sütun başlığına alttan iki kademe de mukarnas eklenmiştir. Sütunlar doğrudan döşemeye oturmaktadır. Sadece kuzeydoğu revağındaki sütunlarda 0.10m yüksekliğindeki revak sekisi üzerinde 0.20m yüksekliğinde pahlı dairesel sütun kaideleri vardır.

Derslik cumbası ise 0.37/0.37m boyutlarında kare planlı Marmara mermeri iki adet sütun tarafından desteklenmektedir. Geri planda, yarım sütunlar yerine kesme küfeki beden duvarları üzerinde 0.19/0.37m boyutlarında dörtgen planlı duvar ayakları oluşturulmuştur.

Ayaklar, avlu revaklarında 0.58/0.58m boyutlarında kare planlı ve 2.30-2.35m boyundadır. Örgü, 0.34-0.66m boyunda ve 0.29-0.31m yüksekliğinde ince derzli kesme küfekiden oluşmaktadır.

Kemerler, 0.58m genişliğinde kesme küfeki üstten teğet sivri kemerlerdir. Kemer üzengi düzeyinde 0.06/0.10m boyutlarında demir gergiler vardır.

Nişlerde, 0.055/0.35m boyutlarında tuğla kullanılan üstten teğet sivri tuğla kemerler yer almaktadır. Tuğlaların arasında 0.045m kalınlığında Horasan harç vardır.

Ana giriş salonundan dersliğe geçişi sağlayan ve 0.27m genişliğinde ve 0.10m derinliğinde profil programıyla çevrelenen portalde giriş, dekoratif geçmeli Marmara mermeri basık kemerlidir. Kemer, 0.185/0.31m boyutlarında profilsiz Marmara mermeri söveyle desteklenmektedir.

6 basamakla çıkılan derslik girişi, dekoratif geçmeli Marmara mermeri ve kırmızı renkli bir mermerden almaşık basık kemerlidir. Kemer, 0.185/0.295m boyutlarında Marmara mermeri düşey sövelerle desteklenmektedir. Pencerelerde içte ve dışta 0.165/0.255m boyutlarında, dolaplarda ise 0.125/0.25m boyutlarında profilsiz Marmara mermeri söveler vardır. Dolap sövelerinde ahşap kapak için 0.04/0.04m boyutlarında yuvalar oluşturulmuştur.

Hücre cephelerinde, iki adet dötgen alt sıra ve ortada bir adet petek üst sıra pencere izlenmektedir. Alt sıra pencerelerinde yarım tuğla kalınlığında üstten teğet tuğla sivri kemerler yer almaktadır. Kemer aynasında tek parça küfeki bloktan dolgu izlenmektedir. Pencere iç ve dış söveleri 0.15/0.195m boyutlarında, hücre kapı söveleri ise 0.165/0.21m boyutlarında profilsiz kesme küfekidendir.

Oturma sekileri, 0.12/0.35m boyutlarında küfeki korkulukla çevrelenmektedir.

Giriş, tek eğimli ahşap çatı, dersliğin iki yanındaki üç mekan aynalı çapraz tonoz, derslik, hücreler ve revaklar kubbe ile, derslik cumbası ise yarım çapraz tonoz ile örtülmektedir. Kubbelerde geçiş ögesi pandantiftir. Derslik kubbesinde kısmen kalemişi bezeme izlenmektedir.

Döşemelerde küfeki döşeme kaplama levhaları izlemektedir. Derslikte, hücre girişlerinde, hücrelerde ve hücre girişlerinden bir basamakla yükseltilen avlu oturma sekilerinde kenar boyu 0.30m olan altıgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır. Tuğla döşeme kaplaması küfeki döşeme kaplamasından derslikte 0.37m, hücre girişlerinde 0.53m, oturma sekilerinde ise 0.20m genişliğinde küfeki bordürle

ayrılmaktadır. Tüm yapıda izlenen küfeki basamaklar ise genellikle 0.10m rıht yüksekliğinde ve 0.73m basış genişliğindedir.

2.2.7. Darülhadis

Revak sekisinin 0.27/0.34/1.00m boyutlarında kesme küfeki bordürü altında 0.05m genişlikte ampatman yapan moloz temel duvarı izlenmektedir

Ahşap konstrüksiyonlu çatıyla örtülen yapının beden duvarları, taş iki tuğla yinelemesinde almaşık duvarlardır. Horasan harcı bağlayıcılı almaşık duvarlarda, 0.16-0.75m boyunda ve 0.23-0.37m yüksekliğinde kesme küfeki taş ve 0.042/0.27m boyutlarında tuğlalar kullanılmıştır. Küfeki bloklar arasındaki düşey derz, 0.011m genişliğindedir. Yatay derzler, taş-tuğla arasında 0.032m, tuğla-tuğla arasında 0.025m, tuğla-taş arasında 0.034m genişliktedir. Beden duvarları iki sıralı kirpi saçakla bitirilmiştir.

Revağı örten tek eğimli geniş ahşap saçak, 0.375/0.375m kare planlı ve 2.62m boyunda tek parça küfeki sütunlarla desteklenmektedir. Sütun köşeleri, pahlanmıştır.

Derslik girişinde 0.269m çapında ve 1.74m boyunda 3 tam 2 yarım Marmara mermeri sütun yer almaktadır. Sütunlar doğrudan döşemeye oturmaktadır. Marmara mermeri sütun başlıkları baklavalıdır. Sütunlara oturan kemerler, kesme küfeki beden duvarından 0.02m geriye çekilmiş 0.22m kalınlıkta ve 0.38m genişlikte kesme küfeki sivri kemerlerdir. Pencere kemerleri, tek tuğla kalınlığında tuğla sivri kemerlerdir. Kemer aynaları doludur. Tepe penceresi yoktur. Pencere boşlukları, 0.15/0.20m boyutlarında profilsiz kesme küfeki sövelerle çevrelenmektedir. Korkuluklar, 0.125cm kalınlıkta ve 0.70m yükseklikte Marmara mermerindendir. Boyları, 2.20m'ye ulaşan bloklar 0.02m genişlikte ve 0.24m uzunlukta demir kenetlerle bağlanmıştır. 0.025m genişlikteki kened yuvalarına kurşun akıtılmıştır.

Dış cephede, 0.0042/0.175-0.18m boyutlarındaki tuğladan bir tuğla kalınlığında sivri kemerli ve 0.135/0.20m boyutlarında profilsiz küfeki söveli pencereler yer almaktadır. Kemer sırt çizgisi, yarım tuğladan ve hemyüzdür. Pencere kemeri aynasında almaşık duvar örgüsü devam etmektedir. 0.0042/0.175-0.18m boyutlarında yarım tuğla ve

0.0042/0.27m boyutlarında tam tuğlanın kullanıldığı dolgu vardır. Kapılarda da 0.15/0.22m boyutlarında kesme küfeki söveler kullanılmıştır.

Döşemelerde 0.35/0.35m boyutlarında dörtgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır. Derzler, 0.018m genişliktedir. Tavanda ızgaralı ahşap kaplama yer almaktadır.

2.2.8. Sıbyan Mektebi

0.97m kalınlıktaki beden duvarlarında 0.30-0.92m boyunda ve 0.25-0.39m yüksekliğinde kesme küfeki bloklardan oluşan ince derzli örgü izlenmektedir. Açık bölümde, pencere kemeri üzengi düzeyinden itibaren duvar sıvalıdır. Dış çevre duvarları, taş iki tuğla (0.042/0.27-0.28m) yinemesindeki moloz duvarlardır.

Açık bölümdeki 0.94/0.94m boyutlarında kare planlı ayakta, ince derzli 0.25-0.31/0.94m boyutlarında ve 0.25m derinlikte kesme küfeki bloklar kullanılmıştır. Kemer üzengi düzeyinde 0.20m yüksekliğinde, 0.08m çıkıntılı ve pahlı üzengi taşı oluşturulmuştur. Kubbe askı kemeri, 1.5 tuğla (0.042/0.27-0.28m) kalınlığında ve 0.88m genişliğindeki basık yarım dairesel tuğla kemerlerdir. Kubbeye geçiş pandantifler yardımıyla sağlanmıştır. Kubbe ve pandantifler sıvalıdır.

Kapalı bölüm, beden duvarları ve 1.00m genişliğinde askı kemeri tarafından desteklenen bir kubbe ve bir düz tonoz ile örtülmektedir. Yüzeyler sıvalıdır.

Pencerelerde 0.15/0.18m boyutlarında dış ve 0.11/0.18m boyutlarında iç, kapalı bölüme giriş kapısında ise 0.15/0.22m boyutlarında profilsiz küfeki söveler vardır. Kapı sövesinde söve üst başlığı lento gibi çalışmaktadır. Karnı kemer biçiminde oyulmuştur.

Açık bölümde 0.066/0.35m boyutlarında küfeki korkuluklarla çevrelenen 0.60m yüksekliğindeki sekide 0.37m genişliğindeki küfeki bordürle çevrelenen döşeme, kenar boyu 0.20m olan altıgen döşeme kaplama tuğlaları ile kaplıdır.

2.2.9. Darülkurra

Sekizgen sekili tek kubbeli darülkurra, altta yer alan sarnıç alt yapısı üzerinde yer almaktadır.

Beden duvarlarında örgü, ince derzli 0.21/2.37m boyunda ve 16/34.5cm yüksekliğinde kesme küfeki bloklardan oluşmaktadır. Beden duvarları ve bitişik çevre duvarları birlikte örülmüştür. Darülkurra beden duvarı taş sıraları bitişik çevre duvarlarında da devam etmektedir. Küfeki bloklardan birinin 57cm'inin darülkurrada 1.87m'sinin ise hazire çevre duvarında devam ettiği saptanmıştır. Aynı süreklilik şaşırtıcı bir biçimde yapının portalinde izlenmez. Beden duvarı taş sıraları portalde devam etmemektedir. Beden duvarları, bir içbükey ve bir dışbükey profilden oluşan saçak kornişi ile bitirilmiştir.

10cm derinliğinde ve 0.38m genişliğinde profil programıyla çerçevelenen portalde 23cm derinlikteki sivri kemerli niş içinde dekoratif geçmeli Marmara mermeri ve serpantin breşi almaşık basık kemerli geçiş yer almaktadır. Kemer, söve düşey bileşenleri olan ve 17.5/34.5cm boyutlarındaki Marmara mermeri elemanlara oturmaktadır.

Üstten teğet sivri küfeki kemerli pencerelerde, S profilli ve 18/26cm boyutlarında Marmara mermeri söveler vardır. Kemer aynasında çıkıntılı tek parça küfeki blok izlenmektedir.

Merdiven korkulukları, 10.5/70cm boyutlarında Marmara mermerindendir. Korkuluklar bir ucu ikiye yarılarak 17cm boyunda kenet şeklinde düzenlenmiş olan 2.4cm çapındaki demir çubuk ile birbirlerine bağlanmış ve beden duvarına çakılmıştır. Montaj kurşun yardımıyla sağlanmaktadır. Kenedin uçları 3.5cm kıvrıktır. 9-9.4cm aralıklarla yerleştirilen 2/2/9cm boyutlarında demir zıvanalar, korkulukları alttan beden duvarlarına bağlamaktadır.

Döşemelerde, girişte, oldukça iri Marmara mermeri döşeme kaplama levhaları kullanılmıştır.

2.2.10. Hamam

Temel, arsa eğiminden dolayı soyunmalık doğu duvarında moloz taş duvar olarak izlenmektedir.

Beden duvarları, taş iki tuğla (T/2t) yinelemesindeki almaşık duvarlardır. Örgüde, 0.17-0.29/0.55-1.60m boyutlarında kesme küfeki bloklar ve 5/31.5-33.5cm boyutlarında dörtgen tuğlalar kullanılmıştır. Derzlerde taş-tuğla arasında 3.5cm, tuğla-tuğla arasında 4cm ve tuğla-taş arasında 3cm kalınlıkta horasan harç tabakası yer almaktadır. Çift sıralı kirpi saçakla bitirilen almaşık beden duvarlarının iç yüzeyleri sıvalıdır.

2.85m boyunda Marmara mermeri sütunlar, tuğla ayaklara oturmaktadır. Mukarnaslı Marmara mermeri sütun başlıkları, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde de izlendiği gibi sekizgen planlamaya göre biçimlendirilmiştir.

Kemerler, sütunlar arasında üstten teğet sivri, sütun-duvar arasında ise yarım daireseldir. Pencerelerde, bir tuğla kalınlığında ve duvar örgüsündeki T/2t almaşık sıraların takip ettiği T/2t almaşık kaş kemerler yer almaktadır. Alt sıra pencerelerde kemer aynaları doludur.

Döşeme sistemi tuğla ayaklarla desteklenen atkılara oturan Marmara mermeri iri döşeme kaplama plakalarından oluşmaktadır.

Örtü sisteminde kubbe, yarım kubbe, tekne tonoz ve beşik tonozlar kullanılmıştır.

2.2.11. Kadın Efendi (Hürrem Sultan) Türbesi

İlk temel ampatmanı 0.37m genişlikte ve 0.38m yükseklikte, ikinci temel çıkıntısı ise 0.28m genişliktedir. Kenar boyu 4.83-4.85m olan 8'gen planlı yapının temel ve beden duvarlarında örgü, 0.001m genişliğinde derzli, 0.30-1.30m boyunda ve 0.345-0.48m yüksekliğinde kesme küfeki bloklardan oluşmaktadır.

Girişte, 0.299m çapında ve 2.16m boyunda 4 tam ve 2 yarım Marmara mermeri sütun kullanılmıştır. Sütunlar ikişerli olarak, 0.36/0.42/1.83m boyutlarında Marmara mermeri sütun kaidelerine oturmaktadır. Aynı anlayışa Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde de rastlanmaktadır. Marmara mermeri sütun başlıkları, 40/40/40cm

boyutlarında ve mukarnaslıdır. Marmara mermeri kemerler, 20/40cm kesit ölçüsünde üstten teğet sivri kemerlerdir.

İki yanda çini panolar yer alan giriş kapısında Marmara mermeri ve kırmızı renkli bir mermerden dekoratif geçmeli almaşık basık kemer yer almaktadır. Söve düşey bileşenleri, Marmara mermerindendir. İç mekanda köşelere yerleştirilen nişlerle 16'gen planlı bir yapıya dönüşmektedir. Yarım 12'gen planlı nişler, 1.06m genişlikte ve 4.68m yüksekliktedir. Duvarlar, içte, kenar boyu 29cm olan altıgen çinilerle kaplıdır. Çini kaplama 43cm yükseklikten başlamaktadır ve nişlerin üst düzeyinde bitmektedir.

İki sıralı pencere düzeninde her cephede birer pencere vardır. Alt sıra pencereler, küfeki üstten teğet sivri kemerli, 16/22cm boyutlarında pahlı Marmara mermeri söveli ve pirinç parmaklıklıdır. Kemer aynasında tek parça Marmara mermeri blok yer almaktadır. Ayna, 0.10m genişlikte Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı bordür dolaşmaktadır. Üstte, küfeki üstten teğet sivri kemerli petek pencere yer almaktadır. Pencereler, S ve C'lerden oluşan 37.5cm genişlikte ve 15cm derinlikte bir profil programıyla çerçevelenmektedir. Benzer bir profil, tüm cepheyi çevrelemektedir.

Yapı, tek kubbelidir. Yazıtlı kubbe sekisi daireseldir.

Korkuluklar, 0.08/0.44m boyutlarında Marmara mermeri bloklardan oluşmaktadır.

Girişte oldukça iri Marmara mermeri döşeme kaplama levhaları izlenmektedir.

2.2.12. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Kenar boyu 6.37-6.45m olan sekizgen planlı yapıda beden duvarlarında dış yüzeyde Marmara mermeri iri bloklar, izlenmektedir. Marmara mermeri yüzey, çizgisel bitki motifli dairesel bezeklerle süslenmektedir. Köşelerde Hereke pudingi panolar ve geometrik düzenli Marmara mermeri kafesler düzenlenmiştir. Kafesler, iki kubbe arasına ışık ve hava girişini sağlamaktadır. Beden duvarı, mukarnas damlalık ve palmet dizisinden oluşan bir saçak silmesi ile bitirilmiştir. Duvarın iç yüzeyinde ise çini kaplama izlenmektedir. Çini kaplama sekiden 3.65m yükselmektedir. Alt sıra

pencerelerinin 0.145m üstünden başlayan 0.75m genişliğinde çini yazıt kuşağı ve üzerindeki bordürle sonlanmaktadır.

Giriş revağı, üç açıklıklıdır. 0.369m çapında ve 2.56m boyunda ortada iki adet serpantin breşi, yanlarda iki adet Hereke pudingi ve geri planda iki adet yarım Marmara mermeri sütun yer almaktadır. Sütunlar, ikişerli olarak 0.44/0.55/2.40m boyutlarında Marmara mermeri tek parça sütun kaidelerine oturmaktadır. Kaide köşeleri profillerle yumuşatılmıştır. 0.45/0.45/0.45m boyutlarında mukarnaslı Marmara mermeri sütun başlıklarına mesnetlenen Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık üstten teğet sivri kemerler, 1.55m açıklığında ve 0.85m yüksekliğindedir. Kemer taşları, 0.20/0.20/0.50m boyutlarındadır. Üzengi taşları, Marmara mermeri, kilit taşları ise Hereke pudingindendir. Arkat duvarında Marmara mermeri bloklar kullanılmıştır.

İç çevrel revak, 1.30m genişliktedir ve 24cm'lik seki ile ana mekandan yükseltilmiştir. 43.6cm alt çapında ve 3.42m boyunda Marmara mermeri sütunlar tarafından desteklenmektedir. Girişteki sütunlar (toplam iki adet) Gebze rüdist fosilli kalkerindendir. Sütunlar, seki üzerinde konumlanan 0.45m yükseklikteki üçgensel planlı tek parça Marmara mermeri kaidelere oturmaktadır. Mukarnaslı sütun başlıkları, 0.65/0.65/0.65m boyutlarındadır. Kesme küfeki sivri kemerler, dekoratif geçmeli Hereke pudingi ve Marmara mermeri almaşık kemer gibi boyanmıştır. Kemer, dış cepheye Hereke pudingi ve Marmara mermeri almaşık kemer olarak taşınmıştır. Kemer açıklığı 3.40m, yüksekliği 2.10m, alın yüksekliği ise 35cm'dir. Kemerler, sütun başlıklarına ve beden duvarına mesnetlenmektedir. İç kubbeye geçiş, yüzeyi ilk kez çini ile kaplanan pandantifler yardımıyla sağlanmaktadır.

Dış çevrel revak, 1.75m genişliktedir. 24.5m çapında ve 2.04m boyunda Marmara mermeri sütunlar tarafından desteklenmektedir. Giriş cephesinde yer alan sütunlardan öndeki ikisi gri renkli bir taştan, arkadaki ikisi ise Hereke pudingindendir. Ayrıca, ana giriş eksenine paralel iki kenarda köşelerde siyah-beyaz ve kırmızı-beyaz hareli sütunlar yer almaktadır. Güney köşedeki sütunda, cami güneybatı üst kat dış sofadaki bir sütunda da olan haç şeklindeki işaret izlenmektedir. İşaret iki sütunda da aynı konumdadır. Sütunlar, doğrudan döşemeye oturmaktadır. Baklavalı sütun başlıkları 40/40/40cm boyutlarındadır. Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri kemerler, 0.95m yüksekliğinde ve 1.80m açıklığındadır. Kemer taşları, 20/20/40cm

boyutlarındadır. Üzengi taşları, Hereke pudingi, kilit taşları ise Marmara mermerindendir. Bir kemerde 9 adet Hereke pudingi ve 7 adet Marmara mermeri kemer taşı vardır. Kilit taşları üzerinde gül bezekler yer almaktadır. Kemer üzengi düzeyinde 5.5x7cm^2 kesitli demir kuşaklama gergisi yer almaktadır. Arkat duvarında Marmara mermeri bloklar izlenmektedir.

İç ve dış kubbe 5-5.6/23-24cm boyutlarında tuğladandır. İç kubbe, 9.95m açıklığında ve 5m yüksekliğinde; dış kubbe ise 13.7m çapında ve 8m yüksekliğindedir. İç kubbede 34cm çapında 26cm çıkıntılı küfeki kilit taşı yer almaktadır. Kilit taşının çevresinde 13cm çapında ve 35cm boyunda, et kalınlığı 8mm olan 5cm çıkıntılı 4 adet pişmiş toprak boru izlenmektedir (Foto 2.23). Boruların iç mekana bakan ağızları, 7mm kalınlığındaki ajurlu ince metal levhalarla kapatılmıştır. Dış kubbe, çekme bölgesinde 1.21m aralıklarla yerleştirilmiş 0.25/0.47/3.00m boyutlarında omurgalarla geliştirilmiştir.

Balkona çıkan dairesel planlı kesme küfeki merdivenin basamak genişliği 0.56m'dir. Ortadaki mil, 0.18-0.20m çapındadır. Milin ortasında 0.035/0.035m boyutlarında kare planlı ve 0.045m çıkıntılı demir zıvana yer almaktadır.

Ana giriş, Marmara mermeri ve serpantin breşi dekoratif geçmeli almaşık basık kemerlidir. Söve düşey elemanları Marmara mermerindendir. İç mekanda, pencere ve kapılarda 0.15/0.19m boyutlarında S profilli Marmara mermeri söveler kullanılmıştır.

Her cephede iki adet dörtgen alt sıra ve üç adet petek üst sıra pencere vardır. Pirinç parmaklıklı ve 0.94/1.69m boyutlarında olan pencere boşlukları, 0.175/0.22m boyutlarında Marmara mermeri S profilli söveyle çevrelenmektedir. 0.29m kalınlığındaki pencere kemerleri, Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık üstten teğet sivri kemerlerdir. Kemer aynası, tek parça Marmara mermeri ile doludur. Ayna, 0.11m kalınlıkta Hereke pudingi bordür ile çevrelenmektedir. Ayrıca, almaşık bir bordür de üstten iki pencere kemerini dolaşmaktadır. Pirinç parmaklıklar, 2.7cm çapında pirinç borulardan ve 5.5m çapında pirinç toplardan oluşmaktadır. Pirinç elemanlar, demir bir iskelet üzerine giydirilmiştir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Girişte, 7/51cm boyutlarında geometrik desenli ajurlu Marmara mermeri korkuluk, Dış çevrel revakta ise 0.09/1.03m boyutlarında Bursa kemerli ajurlu Marmara mermeri korkuluk yer almaktadır.

Giriş ve dış çevrel revak, kurşun levha kaplı tek eğimli ahşap çatı ile örtülmektedir. Girişte, tavanda mermer levha kaplamalar, dış çevrel revakta ise saçağın eğimini izleyen sıvalı ve kalemişli yüzeyler gözlenmektedir.

Döşemelerde, ana girişte oldukça iri Marmara mermeri plakalar kullanılmıştır. Ana giriş aksı üzerinde 1.72/1.72m boyutlarında kare planlı alanda serpantin breşi bordürlerle geometrik desen uygulanmıştır. Dış bordür 13cm, iç bordür ise dış bordüre teğet ve 10cm kalınlıktadır. Çevrel revakta ise, beden duvarlarına dik olarak ortalama 0.42/1.04m boyutlarında Marmara mermeri dörtgen levhalar kullanılmıştır.

2.2.13. Dükkan Dizileri

Tonoz üzengi düzeyine kadar ince derzli kesme küfeki, üstte ise taş iki tuğla yinelemesinde duvar örgüsü izlenmektedir. Taşlar, 16-30/28-63cm boyutlarında kesme küfeki, tuğlalar ise 4.2/27-28cm boyutlarında dörtgen tuğlalardır. Tuğla-taş arasında 4.5-5cm kalınlıkta horasan harç tabakası yer almaktadır.

Tonozlar, toprak itkisine dik yönde yerleştirilmiştir. Bir buçuk ve iki tuğla kalınlığında yarım dairesel tonozlardır. Horasan harç ile bağlanan tuğlalar 4.2/27-28cm boyutlarındadır ve şaşırtmalı olarak dizilmiştir. Şaşırtma, 4.2/13.5-14cm boyutlarında yarım tuğlalarla sağlanmıştır. Yarım tuğlalarla, ayrıca, sırt çizgisi oluşturularak tonozlar almaşık duvar yüzeyinden yaklaşık 5cm geri çekilmiştir.

Döşemelerde kenar uzunluğu 20cm olan altıgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır.

3. YAPI MALZEMELERİ

3.1. Taş

Külliye yapıları içinde en zengin taş kullanımı, camide sergilenmektedir. Granit, porfir, breş, puding ve kalker yapılı yaklaşık 19 çeşit farklı cins taş kullanılmıştır (Foto 2.35-2.42).

Kullanım sıralamasına bağlı olarak **karataş,** temel altı blokajında, **od taşı** temel duvarlarında, ahır sövelerinde ve hamam külhanında, **küfeki,** temel, beden ve dolgu duvarlarında, duvar ayaklarında, ayaklarda, sütunlarda, kemerlerde, döşeme kaplamalarında, harpuştalarda ve sövelerde, **Marmara mermeri,** sütun, sütun kaidesi, sütun başlığı, kemer, duvar ve döşeme kaplaması, korkuluk ve basamaklarda, **Mısır graniti,** avlu ve cami sütunlarında, **serpantin breşi** cami dış avlu ana girişi, sofa ve hünkar mahfili sütunlarında, avlu ana giriş geçmeli dekoratif kemerlerinde, cami boşaltma arkatı duvar bordürlerinde, avlu girişi döşeme kaplama bordürlerinde, cami ana girişi küçük döşeme kaplama disklerinde, **Kestanbol graniti,** cami ve tabhane avluları ile cami dış sofa üst kat sütunlarında, **Armutlu graniti,** avlu güney girişi sütununda, **Kapıdağ graniti,** III.medrese derslik girişi sütununda, **eski kırmızı porfir,** avlu ana girişi, hünkar mahfili ve tabhane avlu sütunlarında, sofa cephe küçük disklerinde, avlu dörtgen ya da dairesel döşeme panolarında, **eski yeşil porfir,** sofa küçük cephe disklerinde, **Hereke pudingi** (Foto 2.35, 2.36), cami avlu, iç sofa, dış sofa alt kat, kuzey ve batı minare girişi ve tabhane avlu kemerlerinde, kıble duvarı pencere iç sövelerinde, avlu sekisi döşeme panolarında, **mor renkli mermer** (Foto 2.42) avlu yan giriş geçmeli dekoratif kemerlerinde, avlu sofa ve cami yan giriş döşeme kaplama bordürlerinde, **Bilecik Vezirhan Taşkesen breşi** (Foto 2.38) hünkar mahfili sütununda ve avlu döşeme bordürlerinde, **Bandırma breşi** (Foto 2.37) avlu döşeme bordürlerinde ve avlu batı köşesi 5 kemerinde (Şekil 2.4, 2.5), **Muğla tektonik breşi** avlu sofası döşeme panosu ve cami kuzey yan girişi kuzeybatı sekisi

döşeme bordüründe, **Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı** (Foto 2.39, 2.40) cami avlu döşeme kaplama bordürlerinde, **Gebze rüdistli kireç taşı,** cami güneybatı iç sofa ve Kanuni Sultan Süleyman Türbesi sütunlarında, **Ergani nümülitli kalkeri,** doğu mahfil sütunlarında, **Gülünbe pembe oolitli kalkeri,** kuzeydoğu iç sofa sütununda, **Denizli Akköy traverteni** (Foto 2.41), avlu döşeme kaplama bordürlerinde kullanılmıştır.

3.1.1. Taş Malzemelerin Getirildiği Yerler

Tersanenin teknik destek ve donanımı katkısıyla Yunan, Anadolu ve Mısır uygarlıklarına ait Marmara, Ege ve Akdeniz kıyısı antik kentlerinden (Şekil 3.1) büyük miktarda renkli ve değerli yapı taşı derlenmiştir. Belgesel ve yapısal verilere göre, bu taşlar, ağırlıklı olarak Süleymaniye Camisinde kullanılmıştır. Taşlar, Marmara bölgesinde İstanbul (Kıztaşı, Şekil 2.9, Colona Istoriata, Şekil 2.10), Marmara Ereğli (Persepolis), Kırklareli (Vize, Pınarhisar), Edirne (Eski Saray), Bursa (Mihaliç) ve Balıkesir (Bandırma, Edincik/Aydıncık, Cyzicus/Belkıs, Şekil 3.2); Ege bölgesinde Çanakkale (Ezine/Neandria), İzmir (Çandarlı/Pitane), Midilli, Sakız adası, Bozcaada ve Selanik (Sidrekapsi); Akdeniz bölgesinde, Kilikya yöresinde Alanya (Korakesion), Mersin (Silifke/Seleukeia, Mud/Danısanclus, Gülnar/Celendis, Tarsus), Adana (Karataş, Ceyhan/Misis) (Ek, "Misis/Sis" mad.), İskenderiye, Gazze (Askalan) (Ek, "Askalan" mad.) ve Baalbek (Heliopolis, Ek, "Baalbek" mad.) (Şekil 2.11, Foto 2.17, 2.18) antik kentlerinden başta tapınaklar olmak üzere sayısız anıtsal yapıdan derlenmiştir. Genel olarak 1549-1555 dönemini kapsayan derleme taş etkinliği, İstanbul, Kırklareli ve Edirne'de 1550-1551; Selanik'te 1552-1553; Bursa, Balıkesir, İzmir ve Çanakkale'de 1549-1555; Kilikya'da 1551 ve Mısır'da 1550-1553 yılları arasında izlenmektedir (Tablo 3.1). İlk etkinlik Ezine-Kestanbol'da (Eski İstanbul, Eski İstanbulluk) (Ek, "Eski İstanbol" mad.) gerçekleştirilmektedir. 29 nisan 1550'de, Gelibolu kadısından "yapımı henüz başlamamış olan imaret-i amire için" Ezine'de kesilen ve iskeleye taşınan taş örneklerinin, mutemed Mustafa ulaştığında, zaman geçirilmeksizin Hassa at gemisine yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir [25, s. 27, belge no 55]. En uzun etkinlik, küfekiden sonra ikinci ana yapı taşı olan Marmara mermerinin elde edildiği Bandırma-Cyzicus'da gerçekleştirilmektedir (Şekil 3.2).

döşeme bordüründe, **Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı** (Foto 2.39, 2.40) cami avlu döşeme kaplama bordürlerinde, **Gebze rüdistli kireç taşı,** cami güneybatı iç sofa ve Kanuni Sultan Süleyman Türbesi sütunlarında, **Ergani nümülitli kalkeri,** doğu mahfil sütunlarında, **Gülünbe pembe oolitli kalkeri,** kuzeydoğu iç sofa sütununda, **Denizli Akköy traverteni** (Foto 2.41), avlu döşeme kaplama bordürlerinde kullanılmıştır.

3.1.1. Taş Malzemelerin Getirildiği Yerler

Tersanenin teknik destek ve donanımı katkısıyla Yunan, Anadolu ve Mısır uygarlıklarına ait Marmara, Ege ve Akdeniz kıyısı antik kentlerinden (Şekil 3.1) büyük miktarda renkli ve değerli yapı taşı derlenmiştir. Belgesel ve yapısal verilere göre, bu taşlar, ağırlıklı olarak Süleymaniye Camisinde kullanılmıştır. Taşlar, Marmara bölgesinde İstanbul (Kıztaşı, Şekil 2.9, Colona Istoriata, Şekil 2.10), Marmara Ereğli (Persepolis), Kırklareli (Vize, Pınarhisar), Edirne (Eski Saray), Bursa (Mihaliç) ve Balıkesir (Bandırma, Edincik/Aydıncık, Cyzicus/Belkıs, Şekil 3.2); Ege bölgesinde Çanakkale (Ezine/Neandria), İzmir (Çandarlı/Pitane), Midilli, Sakız adası, Bozcaada ve Selanik (Sidrekapsi); Akdeniz bölgesinde, Kilikya yöresinde Alanya (Korakesion), Mersin (Silifke/Seleukeia, Mud/Danısanclus, Gülnar/Celendis, Tarsus), Adana (Karataş, Ceyhan/Misis) (Ek, "Misis/Sis" mad.), İskenderiye, Gazze (Askalan) (Ek, "Askalan" mad.) ve Baalbek (Heliopolis, Ek, "Baalbek" mad.) (Şekil 2.11, Foto 2.17, 2.18) antik kentlerinden başta tapınaklar olmak üzere sayısız anıtsal yapıdan derlenmiştir. Genel olarak 1549-1555 dönemini kapsayan derleme taş etkinliği, İstanbul, Kırklareli ve Edirne'de 1550-1551; Selanik'te 1552-1553; Bursa, Balıkesir, İzmir ve Çanakkale'de 1549-1555; Kilikya'da 1551 ve Mısır'da 1550-1553 yılları arasında izlenmektedir (Tablo 3.1). İlk etkinlik Ezine-Kestanbol'da (Eski İstanbul, Eski İstanbulluk) (Ek, "Eski İstanbol" mad.) gerçekleştirilmektedir. 29 nisan 1550'de, Gelibolu kadısından "yapımı henüz başlamamış olan imaret-i amire için" Ezine'de kesilen ve iskeleye taşınan taş örneklerinin, mutemed Mustafa ulaştığında, zaman geçirilmeksizin Hassa at gemisine yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir [25, s. 27, belge no 55]. En uzun etkinlik, küfekiden sonra ikinci ana yapı taşı olan Marmara mermerinin elde edildiği Bandırma-Cyzicus'da gerçekleştirilmektedir (Şekil 3.2).

döşeme bordüründe, **Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı** (Foto 2.39, 2.40) cami avlu döşeme kaplama bordürlerinde, **Gebze rüdistli kireç taşı,** cami güneybatı iç sofa ve Kanuni Sultan Süleyman Türbesi sütunlarında, **Ergani nümülitli kalkeri,** doğu mahfil sütunlarında, **Gülünbe pembe oolitli kalkeri,** kuzeydoğu iç sofa sütununda, **Denizli Akköy traverteni** (Foto 2.41), avlu döşeme kaplama bordürlerinde kullanılmıştır.

3.1.1. Taş Malzemelerin Getirildiği Yerler

Tersanenin teknik destek ve donanımı katkısıyla Yunan, Anadolu ve Mısır uygarlıklarına ait Marmara, Ege ve Akdeniz kıyısı antik kentlerinden (Şekil 3.1) büyük miktarda renkli ve değerli yapı taşı derlenmiştir. Belgesel ve yapısal verilere göre, bu taşlar, ağırlıklı olarak Süleymaniye Camisinde kullanılmıştır. Taşlar, Marmara bölgesinde İstanbul (Kıztaşı, Şekil 2.9, Colona Istoriata, Şekil 2.10), Marmara Ereğli (Persepolis), Kırklareli (Vize, Pınarhisar), Edirne (Eski Saray), Bursa (Mihaliç) ve Balıkesir (Bandırma, Edincik/Aydıncık, Cyzicus/Belkıs, Şekil 3.2); Ege bölgesinde Çanakkale (Ezine/Neandria), İzmir (Çandarlı/Pitane), Midilli, Sakız adası, Bozcaada ve Selanik (Sidrekapsi); Akdeniz bölgesinde, Kilikya yöresinde Alanya (Korakesion), Mersin (Silifke/Seleukeia, Mud/Danısanclus, Gülnar/Celendis, Tarsus), Adana (Karataş, Ceyhan/Misis) (Ek, "Misis/Sis" mad.), İskenderiye, Gazze (Askalan) (Ek, "Askalan" mad.) ve Baalbek (Heliopolis, Ek, "Baalbek" mad.) (Şekil 2.11, Foto 2.17, 2.18) antik kentlerinden başta tapınaklar olmak üzere sayısız anıtsal yapıdan derlenmiştir. Genel olarak 1549-1555 dönemini kapsayan derleme taş etkinliği, İstanbul, Kırklareli ve Edirne'de 1550-1551; Selanik'te 1552-1553; Bursa, Balıkesir, İzmir ve Çanakkale'de 1549-1555; Kilikya'da 1551 ve Mısır'da 1550-1553 yılları arasında izlenmektedir (Tablo 3.1). İlk etkinlik Ezine-Kestanbol'da (Eski İstanbul, Eski İstanbulluk) (Ek, "Eski İstanbol" mad.) gerçekleştirilmektedir. 29 nisan 1550'de, Gelibolu kadısından "yapımı henüz başlamamış olan imaret-i amire için" Ezine'de kesilen ve iskeleye taşınan taş örneklerinin, mutemed Mustafa ulaştığında, zaman geçirilmeksizin Hassa at gemisine yüklenerek İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir [25, s. 27, belge no 55]. En uzun etkinlik, küfekiden sonra ikinci ana yapı taşı olan Marmara mermerinin elde edildiği Bandırma-Cyzicus'da gerçekleştirilmektedir (Şekil 3.2).

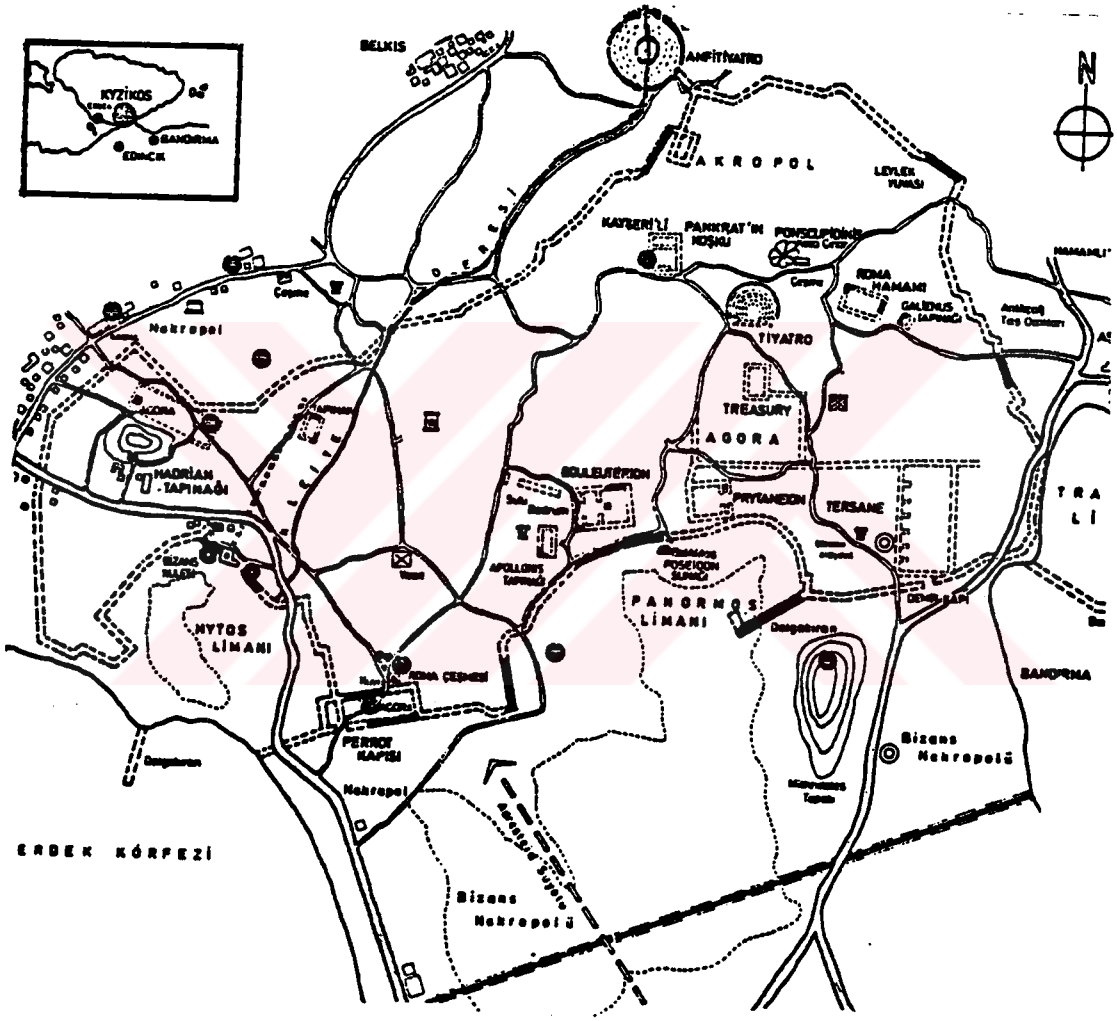

Şekil 3.2. Kyzikos antik kenti.
(Başaran, C., 1990. Yeni Topografik Gözlemler Işığında Kyzikos, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 29-34, s 29).

Derleme taş bildirimlerinde boyutlar, ölçülerle olduğu gibi yek pâre, pâre ve âlâ gibi terimlerle de belirtilmektedir. Âlâ terimi, iri, ender, renkli ve dayanıklı anlamına gelmektedir. Renk, "ablak" (arapça, siyah ve beyaz renkli), "reng-âmîz" (farsça, renkli), "alaca" (türkçe, renkli), "siyahla ak benek benek", yüzey özellikleri ise "mücella" (parlak, cilalı) terimleri ile betimlenmektedir.

3.1.2. Belgelerde Yer Alan Taş Malzeme

3.1.2.1. Karataş

Temel blokajında kullanılan karataş, eldeki belgelere göre, 27 eylül 1550'de, Edirne Eski Saray'da bir tapınağın temelinde saptanmıştır. Taşın Süleymaniye'ye ulaştırıldığına ilişkin bir bilgi yoktur.

3.1.2.2. Od Taşı

Od taşı, Üsküdar-Kadıköy (30 ocak 1550-23 mayıs 1553), Marmara Ereğli (5 mart 1550-21 şubat 1552) ve Karamürsel-Kavak iskelesi (29 mart 1550-19 mayıs 1554) ocaklarından çıkarılmış; Marmara Ereğli ve Edirne Eski Saray'dan (27 eylül 1550) derlenmiştir. Karamürsel-Kavak iskelesinden getirilen od taşları 1.90/1.26/0.63m ve 2.27/1.10/0.57m, Edirne'den getirilen od taşları ise 0.55/1.00/1.60m, 0.60/1.00/1.70m 0.70/1.50m boyutlarında olabilmektedir [25,s.47,belge no 93] [25,s.51,belge no 100] [25,s.52,belge no 103-105] [25,s.55,belge no 113].

Küçük od taşı bloğu ("kalıb-ı küçek") 1/1.5zira ya da 0.75/1.13m, büyük od taşı bloğu ("kalıb-ı kebir") ise 1.5/2.5zira ya da 1.13/1.89m boyutlarındadır [25,s.44,belge no 88]. Taşların üçüncü boyutları değişkendir ("çıkduğına göre") [25, s. 44, belge no 88].

Küçük blok (0.75/1.13m) 20 akçeye, büyük blok ise (1.13/1.89m) 60 akçeye yonulmaktadır [25, s. 44, belge no 88]. Sözleşme, Mimar Ağa'nın onayı ile yürürlüğe girmektedir. İşçilik, Mimar Ağa tarafından oldukça özenli bulunacak nitelikte olmalıdır.

Üsküdar-Kadıköy od taşı ocaklarının yeri belirlenememektedir. Kadıköy od taşı, açık ve koyu renkli kırmızı, sarı, gri-siyah mineral toplulukları gözlenen andezitik tüftür; dış etkenlere dayanımı düşüktür [42, s. 111]. Belgelerde, öd-taşı (ateş taşı) [25,

s. 52, belge no 103], seng-i Karye-i Kadı (Kadıköy taşı) [25, s. 52, belge no 104] ve seng-i temel der Karye-i Kadı (Kadıköydeki temel taşı) [25, s. 52, belge no 105] olarak adlandırılmaktadır. Kadıköy od taşı, yapım alanına en erken 30 ocak 1550'de ulaşmıştır [25, s. 51, belge no 100]. 19 ocak 1551'de, ocakta 2000 adet taş hazır edilmiş ve bunun 1200'ü iskeleye taşınmıştır [25, s. 52, belge no 104]. 17, 20, 23 mayıs 1553'de 185 taş ulaştırılmıştır [25, s. 55, belge no 113]. 30 ocak 1550'de Tophane fırınlarına 2 adet [25, s. 51, belge no 100], 19 ocak 1551'de Tophane, Topkapı sarayı, Eski saray, İskender Çelebi sarayı, Hassa fırınları, Galata sarayı mutfak ve hamamlarına 100 adet ödünç taş verilmiştir [25, s. 52, belge no 104]. Tophane eminine verilen 2 taş, giderleri Tophane emininden karşılanarak yeniden sağlanacaktır. 6 ekim 1550'de ocakta 33 acemioğlan çalışmaktadır [25, s. 52, belge no 105].

Marmara Ereğli od taşı ocaklarının yeri belirlenememektedir. Eldeki en erken veri, ocağa araç gereç ve işgücü gönderildiğini bildiren 5-19 mart 1550 tarihli belgedir [25, s. 49, belge no 98]. 5 mayıs 1550'de Ereğli iskelesinin yeniden yapım kararı alınmış [25, s. 47, belge no 93] ve 8 mayıs 1550'de iskele kazıklarının çakılmasında kullanılacak şahmerdan için saray anbarından 4 "demürlü tokmak" gönderilmiştir [25, s. 49, belge no 98]. 6 haziran-16 temmuz 1550 döneminde araç gereç ve işgücü sağlanmıştır [25, s. 49, belge no 98]. Ocaktan elde edilen bir gemi taşın oldukça niteliksiz [25, s. 47, belge no 93] bulunması üzerine 1000 akçelik bir fon sağlanarak emin Hayrüddin ve Çorlu kadısı sorumluluğunda derleme çalışmalarına başlanmıştır [25, s. 48, belge no 96]. Ahunbay'a göre iri boyutlu od taşları, genellikle, Bizans yapılarından derlenmektedir [59, s. 27-34, 28]. Kadı bir bilirkişi ekibi ile derlenecek taşları belirleyecek ve ocaktan elde edilen taşlarla birlikte iskeleye taşıtacaktır [25, s. 48, belge no 96]. 21 Şubat 1552'de, Nikola Podek, Todor ve Andırya 2'si 0.13/2.64/2.64m; 34'ü 1-1.5m, 3'ü 2.27/2.27m (traşlı) boyutlarında taşlar göndermektedir [25, s. 48, belge no 97].

Karamürsel-Kavak İskelesi od taşı ocakları, Yalova-Karamürsel karayolunun Dereköy sapağında yer almakta [42, s. 111] ve belgelerde "Kavak iskelesinde od taşı karhengi" olarak geçmektedir [25, s. 44, belge no 88]. 1975'e kadar etkinliklerini sürdüren ocaklar [59, s. 28], Marmara bölgesindeki 30 eski taş ocağını kapsayan araştırmaya göre, Roma'dan buyana izlenegelen yamaç ocak çizgisi dışında yer altı

galerilerinden oluşan tek örnektir [41, s. 636]. Taş, yeşil renkli volkanik tüftür ve dış etkenlere dayanımı düşüktür [18, s.118,119]. Yapısındaki killi ve tüflü bölümler nedeniyle kolayca aşınabilmektedir [42, s. 111]. Belgelerde, od-taşı [25, s. 44, belge no 88], seng-i ateş [25, s. 64, belge no 126], seng-i Kavak [25, s. 55, belge no 113], seng-i ateş 'an Kavak [25, s. 64, belge no 126], seng-i ateş 'an iskele-i Kavak [25, s. 57, belge no 115] olarak adlandırılmaktadır. Kavak od taşı, sayı ile alınmaktadır. 2 zira 12 parmak / 1 zira 16 parmak / 20 parmak (1.90/1.26/0.63m) ve 3 zira / 1 zira 11 parmak / 18 parmak (2.27/1.10/0.57m) boyutlarında olabilmektedir [25, s. 64, belge no 126].

İzmit-Yenibahçe-Nikola Körez od taşı, belgelerde seng-i ateş 'an seng-i Nikola Körez (Nikola Körez taşından od taşı) [25, s. 64, belge no 126] [25, s. 62, belge no 125], 'an kaza-i İznikmid seng-i ateş 'an Nikola Körez (İzmit kazasından Nikola Körez'den od taşı) [25, s. 57, belge no 115] seng-i ateş 'an seng-i Nikola (Nikola taşından od taşı) [25, s. 57, belge no 116] ve 'an mermer-i Nikola Körez 'an Yeni Bağçe (Yenibahçe'den Nikola Körez mermerinden) [25, s. 68, belge no 129], kalıb-ı kebir ve kalıb-ı küçek [25, s. 44, belge no 88] olarak adlandırılmaktadır. Seng-i ateş 'an Nikola Körez olarak adlandırılan Nikola Körez od taşı, sayı ile bildirilmektedir. 5 zira 20 parmak/4 zira 4 parmak/ 3 zira 4 parmak (4.38/3.15/2.40m) ve 13 zira 10 parmak/7 zira/ 6 zira 20 parmak (10.15/5.29/5.17m) boyutlarında olabilmektedir [25, s. 64, belge no 126].

Nikola Körez'den elde edilen bloklar, Kavak'tan elde edilenlerden daha iridir. Luther'in 1550-1856 döneminde batı Anadolu'daki tarihsel yol güzergahlarını gösteren çalışmasında Nikola Körez isimli bir yer saptanamamıştır [80]. Nikola Körez, özel bir taş ocağı ya da bir Bizans kilisesi olmalıdır.

Kavak ve Nikola Körez od taşı çalışmalarına 29 mart 1550'de [25, s. 41, belge no 86] başlanmaktadır [25, s. 42, belge no 87]. 29 mart, 5, 28 nisan, 4, 12, 28 mayıs, 9, 20 haziran,17 temmuz [25, s. 42, belge no 87], 23 kasım, 15 aralık 1550 [25, s. 41, belge no 86], 8 şubat 1551 [25, s. 53, belge no 106] ve 7 haziran 1553 [25, s. 41, belge no 86] tarihlerinde ocaklara araç-gereç ve işgücü akışı sürmektedir. 15 haziran 1550'de, İzmit'ten Karamürsel'e 100 öküz arabası için gülek-i araba, dingil ve ipsid gönderilmektedir [25, s. 109, belge no 234]. 28 ocak 1551'de, 60 küçük blok taş

işlenmiş ve iskeleye indirilmeleri için 2000 akçelik bir fon sağlanmıştır [25, s. 53, belge no 106]. Kavak ve Nikola Körez od taşı, 17 mayıs 1553-19 mayıs 1554'de Unkapanı ve Eminönü iskelelerine ulaşmaktadır. 17 mayıs-4 haziran 1553'de 538 [25, s. 55, belge no 113], 16 ocak 1554'de 41 [25, s. 56, belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 1.90/0.70/0.50m ve 2.30/1.00/0.60m boyutlarında 2, 4.41/3.20/2.40m ve 2.50/1.65/1.25m boyutlarında 4'er, 10.15/5.30/5.20m boyutlarında 12 [25, s. 64, belge no 126], 3-17 mart 1554'de 34 [25, s. 57, belge no 115], 17-24 mart 1554'de, 41'i 1.90/0.60/0.60m boyutlarında olmak üzere 316 [25, 57, belge no 116] [25, s. 62, belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554'de, 1'i 1.10/0.90/0.60m boyutlarında 35 [25, s. 68, belge no 129] ve 12-19 mayıs 1554'de 4 od taşı ulaşmaktadır [25, s. 65, belge no 127]. Nikola Körez'den 27 ocak- 4 şubat1554 döneminde bir sütun parçası getirilmiştir [25, s. 64, belge no 126].

3.1.2.3. Küfeki

Küfeki, devlete ait Davudpaşa küfeki ocaklarından (12 mart 1550-19 mayıs 1554) çıkarılmış ve az miktarda da Marmara Ereğli (Persepolis) ve Edirne Eski Saray'daki (27 eylül 1550) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir.

Devlete ait küfeki taşı ocakları ("seng-i köfeke karheng-i miri"), Davutpaşa'daki Mehmet paşa çiftliğinin [25, s. 201, belge no 533] 400m yakınında, Haznedar-Lütfi paşa [25, s. 51, belge no 100] çitliğindedir. Belgelerde, "karheng-i miri nezd-i çiftlik-i Lütfi ve Mehmet paşa" olarak geçmektedir [25, s. 51, belge no 100 ve 101]. Haznedar ocağının sondaj kesitine göre çatlaksız iri yapı taşı alınabilecek katman 6.5m derindedir [18, s. 18, 19]. Bundan dolayı, taş çıkarma sırasında yapma tepeler oluşmaktadır. Erguvanlı 1955'de bu yapma tepeler yardımıyla Bakırköy, Vidos ve Safraköy üçgeni içinde gelişigüzel açılmış sayısız eski ocak saptamıştır [18, s. 21]. Mimar Sinan tarafından en erken 1531'de Fatih-Üçbaş Nureddin Hamza mescidinde kullanılan [42, s. 110] küfeki ya da Bakırköy maktralı kalkeri, Süleymaniye külliyesinde temel [5, s. 49], duvar, duvar ayağı, ayak, sütun, kemer, pandantif, kubbe, çatı ve döşeme kaplama levhası, kapı ve pencere sövelerinde kullanılmıştır.

Taş, formuna göre, seng-i zira, seng-i kalıp, seng-i büzürk beray-i kalıp, seng-i pehlü, seng-i helik ve kullanıldığı yere göre kemer tabanı, seng-i harpüşte, seng-i minare ve seng-i kaldırım olarak sınıflandırılmaktadır.

Seng-i kalıp, yapım alanında çeşitli yapı elemanlarının -ocaktan kemer taşı gönderilmemiş olması göz önüne alınarak- özellikle ana askı kemeri kemer taşlarının elde edildiği iri bloklardır. Seng-i büzürkten elde edilmektedir [25, s. 65, belge no 127]. Blok büyüklüğüne ve formuna göre sayı ("kıt'a"), uzunluk ("zira") ve hacmi ("araba") ile ölçülendirilmektedir [25, s. 67, belge no 128]. 2 seng-i kalıp, 15 zira ya da 11.35m uzunluktadır [25, s. 65, belge no 127]. 7 seng-i büzürk ise 35 zira ya da 26.49m uzunluktadır [25, s. 65, belge no 127].

Seng-i zira, sayı ya da boyut belirtilmeksizin uzunluk ile ölçülendirilmektedir. Duvar yüzey taşıdır ve yerinde yapılan incelemeye göre bloklar 0.29-0.63m yükseklikte, 0.425-1.90m uzunlukta ve 0.19-0.43m derinlikte olabilmektedir. **Seng-i helik,** ocakta küfeki taş bloklarının yanısıra elde edilen, duvar dolgusunda [82] ve moloz duvarlarda kullanılan şekilsiz moloz küfeki taşıdır. Külliyedeki moloz duvarlarda yüzeyde 50cm'den küçük olmak üzere değişken boylarda, yaklaşık 17 cm yükseklikte ve ortalama 20-23 cm derinlikte kullanılmıştır. Yapım alanına at ya da öküz arabalarıyla ve küfeye yüklenmiş olarak at ya da katırlarla taşınmaktadır. Şekilsiz ve küçük olmasından dolayı araba ya da hamil birimi ile ölçülendirilmektedir. Hamil, at ya da katır sırtındaki iki küfe dolusu yük anlamına gelmektedir. Bir araba helik 10 akçeye, bir hamil helik ise 2 akçeye taşınmaktadır. **Seng-i pehlü,** sayı (kıt'a) ile belirtilmektedir. Genel olarak 10 parmak (0.19m) kalınlıkta bir zira (0.757m) genişlikte ve iki zira (1.50m) uzunluktadır [25, s. 65, belge no 127]. 4 ve 6 parmak (0.12m ve 0.31m) kalınlıkta olanlarına da rastlanmaktadır. Pehlü, yan anlamına gelmektedir [81] ve Ayazma camisi inşaat defterlerinden söve olduğu anlaşılmaktadır [54, s. 82]. Belgelerde söve düşey elemanına söve, yatay elemanına ise eşik denmektedir. **Kemer tabanı** [25, s. 63, 1 nolu dipnot], kemer üzengi taşıdır. **Seng-i harpüşte,** harpuşta formundaki küfeki taş bloktur. Bu tanım, harpuşta taşlarının ocakta kabaca işlendiğine işaret etmektedir. Belgelerde genişliğinin 1 zira 4 parmak (78cm) [25, s. 62, belge no 125] olduğu bildirilmektedir. Yerinde yapılan incelemeye göre, harpuştalar yaklaşık 90cm genişliktedir (Şekil 2.22, 2.23).

Seng-i minare, minare formunu verecek şekilde biçimlendirilmiş küfeki taş bloklardır [83, Şekil 1-3]. Bu tanım, minare taşlarının ocakta kabaca işlendiğine işaret etmektedir. Cami minarelerinde duvar kalınlığı yaklaşık 0.60m ve 0.90m'dir.

Seng-i çap, bir ucu minare milini oluşturacak şekilde biçimlendirilmiş minare merdiveni basamak taşıdır. Minare merdiven kovaları, 2.27m ve 2.81m çapındadır.

Davutpaşa küfeki ocaklarından Süleymaniye külliyesi için taş çıkarma çalışmaları, 12 mart 1550'de başlamıştır [25, s. 51, belge no 100] [25, s. 51, belge no 102]. Ocaktan çıkarılan taşlar, yapım alanına 17 mart-12 ağustos 1554 döneminde taşınmış [25, s. 62, belge no 125] [25, s. 65, belge no 127] [25, s. 67, belge no 128] [25, s. 68, belge no 129] [25, s.75, belge no 138/a] [25, s. 74, belge no 138] [25, s. 76, belge no 139] ve eski saraydaki depolara teslim edilmiştir [25, s. 74, belge no 137]. 17-24 mart 1554 döneminde, 1 seng-i harpüşte, 5 seng-i kalıp, 6 araba seng-i kalıp, 330m-tul seng-i zira, 237 araba seng-i helik, 10 araba seng-i kaldırım [25, s. 62, belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde, 134 seng-i pehlu, 2 seng-i minare, 1559m-tul seng-i zira [25, s. 65, belge no 127] [25, s. 67, belge no 128], 14-28 nisan 1554 döneminde, seng-i helik; 12-19 mayıs 1554 döneminde, 405m-tul seng-i zira, 1 seng-i minare, 7 seng-i kalıp, seng-i pehlu ve seng-i kaldırım [25, s. 68, belge no 129], 28 temmuz-5 ağustos 1554 döneminde, 139 seng-i pehlü [25, s. 75, belge no 138/a], 290m-tul seng-i kapak, 91 blok [25,s.74,belge no 138], 30 temmuz-12 ağustos 1554 döneminde, 1605m-tul seng-i zira (12akçe/zira), 315m-tul seng-i çap (4akçe/zira), 144 seng-i harpüşte (2 akçe/parmak) [25, s. 76, belge no 139] alınmıştır (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. Belgelere göre Davutpaşa taş ocaklarından gelen taş yapı malzemeleri.

1554	Seng-i Minare (adet)	Seng-i Pehlu (adet)	Seng-i Harpüşte (adet)	Seng-i Kalıp (adet)	Seng-i kapak (m-tul)	Seng-i çap (m-tul)	Seng-i zira (m-tul)	Seng-i Helik (araba)	Seng-i Kaldırım (araba)
17-24 mart			1	5 adet+ 6 araba			330	237	10
24mart - 1nisan	2	134					1559		
14-28 nisan								+	
12-19 mayıs	1	+		7			405	+	
28 temmuz-5 ağustos		139			290				
30 temmuz-12 ağustos			144			315	1605		

1559 yılında 18 mart-23 nisan 1559 döneminde sadece 15m-tul seng-i kaldırım alınmıştır [25, s. 77, belge no 142].

Özel kişilerden alınan küfeki yapı malzemelerinin bedeli, Mimar Sinan tarafından boyutlarına göre belirlenmiştir [25, s. 74, belge no 137].

Tarihsiz bir belgede, Makrihorya'da (Bakırköy) bir tarlada saptanan ve küfeki olma ihtimali olan bir taşın yapım alanına ulaştırılması istenmektedir [25, s. 53, belge no 107].

3.1.2.4. Marmara Mermeri

Marmara mermeri, Edincik ("Aydıncık") (4 nisan 1550-25 temmuz 1555) ve az miktarda Pınarhisar (27 temmuz 1551-17 eylül 1551), Edirne Eski saray (27 eylül 1550), Selanik (24 kasım 1552-12 mart 1553) ve Mersin'deki (Mud) (11 ocak 1551-19 ekim 1552) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir. Belgelerde, Marmara adasındaki mermer ocaklarından [28] taş çıkarıldığına ilişkin bir bilgi yoktur.

Erdek'in (Arteka) güneyinde Edincik ("Aydıncık") yakınındaki antik Cyzicus (Belkıs/ "Temaşalık") [84, s. 40, Resim 31] [85] kenti, 7.yy'ın I.çeyreğinde kurulmuş bir Mysia deniz şehir devletidir [86, s. 312]. Nicetas tarafından geç Roma'nın 7 harikasından biri olarak nitelenen Hadrian tapınağı, kentin güneybatısında Mytos limanı kıyısında kent duvarlarının içinde Temaşalık bölgesinde yer almaktadır [85] [87] (Şekil 3.1). Yapının 33 -tek parça- sütunu (R:2.66m; l:21.35m) [88, s. 350] [89, s. 517-545] ve tüm üst yapısı, 1431'de Ancona'lı Cyriacus tarafından belgelenmiştir [86]. Günümüze, sadece alt yapısı [85, resim 28-30] ve bir sütun tamburu ulaşmıştır [85, resim 31]. Belgelere göre, Aydıncık-Temaşalık bölgesine [25, s. 35, belge no 76] mescit dışındaki yapılardan sütun, söve ve döşeme kaplaması derlemek amacıyla taşçı ve taşçı aletleri gönderilmiştir [25, s. 29, belge no 61]. Belgelerde "mermer-i Aydıncık" ve "seng-i mermer-i Aydıncık" olarak adlandırılan Marmara mermeri, başta Hadrian tapınağı olmak üzere Cyzicus antik kentinin özellikle Temaşalık bölgesindeki anıtsal Roma yapı kalıntılarından elde edilmiştir (Şekil 3.2). Ağırlıklı olarak, camide, sütun, sütun kaidesi, sütun başlığı, kemer, söve, korkuluk, basamak, duvar ve döşeme kaplamalarında kullanılmıştır.

Aydıncık'taki taş derleme çalışmaları, 4 nisan 1550'de başlamıştır [25, s. 36, belge no 77[1]]. 1550 yılının ikinci yarısında, 1552 yılının başında ve 1553 yılı boyunca olmak üzere Aydıncık'a 4 ve 28 nisan, 3 haziran [25, s. 36, belge no 77[1]], 27 nisan, 16 mayıs, 26 ağustos [25, s. 58, belge no 117], 15 temmuz 1550'de [25, s. 36, belge no 77], 8 şubat 1552'de [25, s. 37, belge no 78] ve 18 aralık 1553-11 şubat 1554 döneminde [25, s. 37, belge no 79] taşçı, taş ocağı aletleri ve 30 000 akçelik ödenek gönderilmiştir.

Kullanıldıkları yapı elemanına göre, direk (sütun), âlâ direk, ser sütun (sütun başlığı), direk başı, kürsi (sütun kaidesi), kürsi-i büzürk çıhar köşe (dörtgen büyük sütun kaidesi), mermer-i kemer, kemer, kemer-i küçek, kemer-i vasat, kemer-i büzürk, kemer-i hurde, döşeme, mermer-i döşeme-i büzürk, döşeme-i yufka, döşeme-i cedid, kademe (basamak), kor (duvar kaplama levhası), mermer-i Aydıncık söve, söve (boy: 1.80m), eşik, söve, söve-i büzürk, söve-i küçek, söveha-i büzürk ma'a eşik (eşikli büyük söveler), söveha-i küçek ma'a eşik (eşikli küçük söveler), söveha-i hurda beray-i pencereha-i fevkaani (üst sıra pencereleri için hurda söveler), dergah (iri blok), pare mermer (mermer parçası) ve küçük pare mermer (küçük mermer parçası) olarak adlandırılmaktadır.

Kullanıldıkları yere göre, kürsi-i tabhane (tabhane sütun kaidesi), kemer-i tabhane (tabhane kemeri), söve-i cami'-i şerif (cami sövesi), söveha-i pencereha-i cami'-i şerif (cami pencere söveleri), eşik-i cami'-i şerif (cami eşiği) ve söveha-i eşik-i pencere-i cami'-i şerif (cami pencere eşiği söveleri) olarak adlandırılmaktadır.

Ser-sütun ya da direk başı olarak adlandırılan sütun başlıkları, 1zira/16parmak/16parmak (0.75/0.50/0.50m) boyutlarında olabilmekte ve "dergah" olarak adlandırılan iri bloklardan elde edilebilmektedirler [25, s. 35, belge no 76].

Kürsi-i büzürk çıhar köşe olarak adlandırılan 4'gen büyük sütun kaidelerinden 26 ağustos 1550'de -Mısır graniti ana sütunlar için- 4 adet alınmıştır [25, s. 40, belge no 84/a].

Mermer-i kemer (kemer mermeri: Marmara mermeri kemer taşı), kemer, kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer -taşı-), kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer -taşı-), kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer -taşı-) ve kemer-i hurde (hurda kemer -taşı-)

olarak adlandırılan Marmara mermeri kemer taşları, Mimar Ağa'nın hazırladığı ve mimar Kaasım'ın ulaştırdığı tezkireye göre 4 zira/11 parmak/8 parmak (3/0.35/0.25m) boyutlarında olabilmektedir [25, s. 36, belge no 77].

Marmara mermeri söveler, mermer-i Aydıncık söve (Aydıncık mermeri söve), söve, eşik, söve-i eşik (eşik sövesi), söve-i büzürk (büyük söve), söve-i küçek (küçük söve), söveha-i büzürk ma'a eşik (eşikli büyük söveler), söveha-i küçek ma'a eşik (eşikli küçük söveler), söveha-i hurda beray-i pencereha-i fevkaani (üst sıra pencereleri için hurda söveler), süve-i cami'-i şerif (cami sövesi), süveha-i pencereha-i cami'-i şerif (cami pencere söveleri), eşik-i cami'-i şerif (cami eşiği) ve süveha-i eşik-i pencere-i cami'-i şerif (cami pencere eşiği söveleri) olarak adlandırılan Marmara mermeri pencere ya da kapı sövelerinin düşey bileşeni söve, yatay bileşeni ise eşik olarak adlandırılmaktadır. "Söveha-i hurda beray-i pencereha-i fevkaani" olarak adladırılan hurda söveler, işlenerek daha küçük boyutlu üst sıra dörtgen pencerelerde kullanılmıştır [25, s. 35, belge no 76].

Dergah olarak adlandırılan oldukça iri Marmara mermeri bloklar, 3 zira/2 zira 13 parmak (2.27/1.16m), 3 zira/1 zira 13 parmak (2.27/0.40m), 6 zira 15 parmak/ kalını 0.5 ziradan ziyade (5.01/≥0.37m), 6 zira/2 zira/15 parmak (4.54/1.50/0.47m) boyutlarında olabilmektedir [25, 35, belge no 76]. Dergahlar, bu boyutlarıyla gemiye yüklenebildikleri gibi –döşeme, duvar kaplaması ve korkuluklarda kullanılmak üzere- "ferman olunırsa...bıçkıya virüb ıslah" olunabilmekte ve sütun başlığı şeklinde işlenebilmektedir [25, 35, belge no 76]. 26 ocak 1554'de 208 bloktan 25'i levha halinde kesilmek üzere İzmit biçki işliğine bırakılmıştır [25, s. 56, belge no 114].

Aydıncık'tan derlenen Marmara mermeri yapı malzemesine ilişkin ilk sipariş, 15 temmuz 1550'ye tarihlenmektedir. Siparişte 30 pencere sövesi, 250 büyük ve 0.25/0.35/3.00m boyutlarında 600 küçük açıklıklı kemer taşı istenmiştir [25, s. 36, belge no 77]. 13 temmuz 1553'e tarihlenen ikinci siparişte ise sütun, döşeme kaplaması ve söve istenmiştir [25, s. 9, belge no 61].

1550 yılının ikinci yarısında Aydıncık'ta hazır edilen Marmara mermeri yapı malzemeleri şöyledir: 28 haziran 1550'de 9 adet döşeme (döşeme kaplama levhası) ve 2 adet eşik, 26 ağustos 1550'de, 14 adet dergah (iri blok), 4 adet kürsi-i büzürk çıhar köşe (4'gen büyük sütun kaidesi), 1 adet döşeme-i yufka (ince döşeme kaplama

levhası), 2 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı) ve 13'ü büyük olmak üzere 43 adet seng (taş), 23 kasım 1550'de, 40 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı) ve 15 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı), 24 kasım 1550'de, 34 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı), 16 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı) [25, s. 40, belge no 84/a].

1551 yılı sonunda Aydıncık'ta hazır edilen Marmara mermeri yapı malzemeleri şöyledir: 9 aralık 1551'de, 38 adet kemer (kemer taşı), 12 adet döşeme (döşeme kaplama levhası), 8 parça yapılacak 4 adet söveha-i pencere (pencere sövesi), dergah), 2 zira 13 parmak/3 zira (1.92/2.27m) ve 1 zira 13 parmak/3 zira 1.16/2.27m) boyutlarında 2 adet dergah (iri blok), 6 zira 15 parmak (5.00m) boyunda 6 adet seng (taş), bir adet seng-i ham-tıraş (hamtraş taş, kalınlığı 0.5 zira, 0.38m) ve 15 parmak/2 zira/6 zira (0.50/1.50/4.50m) boyutlarında bir adet seng (taş) [25, s. 35, belge no 76]. Dergah olarak adlandırılan iri bloklar, eşik ve 16 parmak/16 parmak/1 zira (0.50/0.50/0.75m) boyutlarında 2 adet sütun başlığı olarak işlenmiştir [25, s. 35, belge no 76]. 0.50/1.50/4.50m boyutlarındaki taş ise bu şekilde yüklenebileceği gibi istenildiğinde biçilebilecektir [25, s. 35, belge no 76].

1553 yılında Aydıncık'ta hazır edilen Marmara mermeri yapı malzemeleri şöyledir: 7 aralık 1553-13 kasım 1554 döneminde 83 adet söve ve eşik ile 35 döşeme (döşeme kaplama levhası) ve kor (duvar kaplama levhası) [25, s. 37, belge no 79].

1554 yılının ilk yarısında Aydıncık'ta hazır edilen Marmara mermeri yapı malzemeleri şöyledir: 20-26 ocak 1554 döneminde 24 adet söve ve kemer taşı [25, s. 56, belge no 114], 29 ocak 1554'de 12 adet söve, 40 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı) ve 40 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı), 21 adet kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer taşı), 9 adet büyük döşeme (döşeme kaplama levhası), 2 adet ser-sütun (sütun başlığı) ve 208 adet seng (taş) [25, s. 56, belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 18 adet söve (boy: 2 zira 10 parmak, 1.18m), 26 adet döşeme (döşeme kaplama levhası), 8 adet kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer taşı), 4 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı), 5 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı) ve 6 adet seng-i pare (parça taş) [25, s. 64, belge no 126], 3-17 mart 1554 döneminde 18 adet söveha-i büzürk (büyük söve), 10 adet söve-i vasat (orta büyüklükte söve), 14 adet söveha-i küçek ma'a eşik (eşikli küçük söve), 8 adet

eşik, 30 adet söveha-i pencere-i fevkaani (üst pencere sövesi) [25, s. 57, belge no 115], 17-24 mart 1554 döneminde, 246 adet söve, 23 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı), 381 adet kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer taşı) [25, s. 57, belge no 116], 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde, 54 adet döşeme (döşeme kaplama levhası), 2 adet söve-i cami-i şerif (cami sövesi), 16 adet eşik-i cami-i şerif (cami eşiği), 3 adet söveha-i pencere-i cami-i şerif (cami pencere sövesi), 23 adet eşik-i pencere-i cami-i şerif (cami pencere eşiği), 19 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı), 3 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı) ve 26 adet kemer-i tabhane (tabhane kemer taşı) [25,s.58,belge no 118]. 29 ocak 1554'de hazırlanan 208 adet taşın 25'i levha halinde kesilmek üzere Dernschwam'ın 13 mart 1555'de ayrıntılı olarak betimlediği [119, s.211-213] İzmit bıçkı işliğine bırakılmıştır [25, s. 56, belge no 114].

Aydıncık'tan derlenen Marmara mermeri yapı elemanları, 20 ocak-7 temmuz 1554 döneminde gemi ile Eminönü ("Emin") ve Unkapanı ("Kapan-ı Dakıyk") iskelelerine, iki ay sonra 17 mart - 19 mayıs 1554 döneminde de öküz arabaları ile yapım alanına taşınmıştır [25, s. 56, belge no 114], [25, s. 64, belge no 126], [25, s. 57, belge no 115,116], [25, s. 58, belge no 118]. Arabalara bir çift öküz için 5 ya da 8 akçe ödenmiştir. 2 söve ve 11 kemer taşı, 36 çift öküz tarafından taşınabilmektedir.

1554 yılının ikinci çeyreğinde Eminönü ve Unkapanı iskelelerinden yapım alanına taşınan Marmara mermeri yapı malzemeleri şöyledir: 17-24 mart 1554 döneminde 58 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı), 28 adet sövaha-i büzürk ma'a eşik (eşikli büyük söve) [25, s. 62, belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde, 27 adet söve-i vasat (orta büyüklükte söve), 10 adet söve-i küçek (küçük söve), 11 adet kademe (basamak bloğu), 8 adet kor (duvar kaplama levhası), 13 adet kemer-i küçek (küçük açıklıklı kemer taşı), 7 adet kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer taşı), 3 adet kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı), 1 adet ser-sütun (sütun başlığı), 15 adet döşeme (döşeme kaplama levhası) [25, s. 65, belge no 127], 7-14 nisan 1554 döneminde, 30 adet döşeme (döşeme kaplama levhası), kor (duvar kaplama levhası), kademe (basamak bloğu) ve 397 adet söve ve eşik [25, s. 67, belge no 128], 12-19 mayıs 1554 döneminde, 4 adet söve, 5 adet eşik, 3 adet kürsü (sütun kaidesi), 25 adet döşeme (döşeme kaplama levhası) ve kor (duvar kaplama levhası), 2 adet kademe (basamak bloğu), 3 adet kemer (kemer taşı) [25, s. 68, belge no 129], 11

adet kürsi-i tabhane (tabhane sütun kaidesi), 22 adet dergah (iri blok) ve döşeme (döşeme kaplama levhası) [25, s. 58, belge no 117].

Marmara mermeri yapı elemanları, Aydıncık dışında Selanik-Sidrekapsi'den derlenmiştir. 24 kasım 1552'de Sidrekapsi'de cami için 4-5 zira (3.02-3.78m) boyunda 6 adet beyaz mermer sütun, Abdülmelik vakfına ait yapılarda ise 0.5/1 zira (0.38/0.75/0.75m) boyutlarında 4 adet çarşu-i kürsi (4'gen sütun kaidesi), 12 parmak/1 zira/2.5 zira (0.37/0.75/1.89m) boyutlarında 4 adet musavver direk (bezemeli sütun), 18 parmak/4.5 zira (0.568/3.41m) boyutlarında 3 adet ve 14 parmak/14 parmak/4.5 zira (0.442/0.442/3.41m) boyutlarında 4 adet olmak üzere 7 adet köpri (arşitrav), 18 parmak/1 zira/ 4.5 zira (0.568/0.75/3.41m) boyutlarında 4 adet mermer (friz) ve 18 parmak/2 zira/4.5 zira (0.568/1.50/3.41m) boyutlarında 4 adet kafa tahta (saçak silmesi) [25, s. 23, belge no 42] [25, s. 22, belge no 41] [25, s. 21, belge no 40] saptanmış ve 12 mart 1553 sonrasında fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25, s. 23, belge no 42]. İskeleye 30'ar akçeye taşınacak [25, s. 23, belge no 42] olan Abdülmelik vakfi Marmara mermeri yapı malzemeleri için 9m boyunda 6 adet Üsküdar ahşabı, isparçina urganı ve 2000 akçe gerekmektedir. Taşların derlendiğine ilişkin bir bilgi yoktur.

Marmara mermeri döşeme kaplamaları Aydıncık dışında Edirne ve Selanik'ten derlenmiştir. Edirne'de 2-3 zira (1.50-2.00m) boyutlarında 23 adet [25, s. 29, belge no 62], 1/2 zira (0.75/1.50m), 6 parmak/2 zira (0.189/1.50m), 9 parmak/1 zira (0.284/0.75), 2/5 karış boyutlarında ve irili ufaklı 200 adet [25, s. 29, belge no 63], Selanik'ten ise 2-3 zira (1.50-2.00m) boylarında 50 adet [25, s. 23, belge no 42] döşeme kaplama levhası saptanmıştır. Taşların derlendiğine ilişkin bir bilgi yoktur.

3.1.2.5. Hereke Pudingi

Hereke pudingi, belgelerde "Mihaliç karhenginden" (Mihaliç taş ocağı) gelen "seng-i Mihalıç", "mermer-i Mıhalıç" ve "seng-i mermer-i Mıhalıç" olarak adlandırılmaktadır*.

---

* Hereke pudingi 1592'de "mermer-i sürh-i Darıca" olarak adlandırılmaktadır ve kemerlerde kullanılmaktadır [25, 269, belge no 270]. Hereke'den çıkarılan taş, Darıca'dan yollandığından bu adı almaktadır [18,s.59].

Mihaliç'teki puding ocakları, yapı taşı olacak nitelikte blok veremediğinden [42,s.111], Külliyede kullanılan Hereke pudingi, 12 nisan 1552-14 nisan 1554 döneminde Mıhalıç'taki (Bursa-Karacabey) Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir*.

Hereke pudingi, külliyede cami ve tabhane avlusu kemer taşlarında, cami avlusu döşeme kaplama levha ve bordürlerinde, kıble duvarı, güney ve doğu özel girişi iç sövelerinde kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5).

Hereke pudingi kemer taşları, belgelerde, seng-i mermer-i Mıhalıç kemer, seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i büzürk, seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i küçek, seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i vasat, seng-i kemer-i mermer-i Mıhalıç, kemer-i hurdeden ziyade ve kızıl kemer taşı olarak adlandırılmıştır [25, s. 53, belge no 108] [25, s. 39, belge no 82].

Seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i büzürk, "cami-i şerif içinde olan –Mısır garniti- direkler üstüne olacak kızıl kemer taşı" (cami boşaltma arkatında kullanılacak kırmızı kemer taşı) olarak da adlandırılmaktadır [25, s. 53, belge no 108]. 2 zira 2 parmak (1.563m) [25, s. 39, belge no 82] boyundadır [25, s. 53, belge no 108] [25, s. 39, belge no 82] ve eni kalıba (taş bloğunun boyutuna) göre değişebilmektedir [25, s. 53, belge no 108]. 80 adet sipariş edilmiştir [25, s. 53, belge no 108]. Mıhalıç'tan 12 nisan 1552'de 25 adet 2 zira 2 parmak (1.563m), 168 adet 2 zira 14 parmak (1.942m) ve 275 adet 1 zira 20 parmak (1.388m) [25, s. 39, belge no 82], 17-24 mart 1554'de 33 adet [25, s.62, belge no 125], 7-14 nisan 1554'de ise 24 adet [25, s.67, belge no 1285] Hereke pudingi kemer taşı alınmıştır.Yerinde yapılan incelemeye göre, cami boşaltma arkatlarında 0.35-0.40/0.75/1.5m boyutlarında 98 adet Hereke pudingi kemer taşı kullanılmıştır.

---

* Yapı taşı verecek nitelikteki Hereke pudingi ocakları, Haydarpaşa'nın 64km uzaklıktaki Hereke istasyonu çevresinde Mağara burnu yönündedir [18, s.59]. İstasyona en yakın olan ocak, renk, doku ve boyut açısından en nitelikli blokları sağlamaktadır [18, s. 63]. 10-15m'lik ocak aynaları 4-5m'lik blok alınabildiğini belgelemektedir [42, s. 111]. Açık-koyu gri çakıllı, kalkerli ve demirli çimentolu bir pudingtir. Demir kırmızı renk vermektedir. Çimentosu turuncu ve gri olan damarlar da izlenmektedir. Çakıllar 1-50 cm iriliktedir. 1.00/1.00/2.00m boyutlarında bloklar alınabilmektdir. En büyük bloklar, Sultanahmet camisi avlu sütunlarında sergilenmektedir (R:0.8; I:5m) [18, s. 63]. Türk anıtlarında, genellikle, küçük çakıllı ve kırmızı çimentolu tipi kullanılmıştır [18, s. 64]. Ocaklardan, Mimar Davud Ağa döneminde, 1592'de, Sinan paşa köşkü için 282 kemer taşı elde edilmiştir [25, s. 269, belge no 270].

Seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i vasat (orta açıklıklı kemer -için- Mıhalıç mermer taşı) [25, s. 64, belge no 126], "harem etrafına olacak kızıl kemer taşı" [25, s. 53, belge no 108] olarak da adlandırılmaktadır. 1 zira 8 parmak (1.009m) boyundadır [25, s. 39, belge no 82]. Cami avlu kemerlerinde Marmara mermeri ile almaşık düzende kullanılmıştır. 544 adet sipariş edilmiştir [25, s. 53, belge no 108]. Mıhalıç'tan 12 nisan 1552'de 580 adet [25, s. 39, belge no 82], 27 ocak-4 şubat 1554'de 26 adet [25, s. 64, belge no 126] alınmıştır. Yerinde yapılan incelemeye göre, avlu kemerlerinde 0.23/0.35/1m boyutlarında 920 adet kullanılmıştır.

Seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i küçek (büyük açıklıklı kemer -için- Mıhalıç mermer taşı) [25, s. 64, belge no 126], 18 parmak (0.568m) boyundadır [25, s. 39, belge no 82]. Mıhalıç'tan 12 nisan 1552'de 387 adet [25, s. 39, belge no 82], 27 ocak-4 şubat 1554'de ise 73 adet [25, s. 64, belge no 126] alınmıştır. Yerinde yapılan incelemeye göre, sofa ve yan girişlerde 0.23/0.23/0.45m boyutlarında 796 adet kullanılmıştır.

Tabhaneye olacak kızıl kemer taşı (tabhane kırmızı kemer taşı) 420 adet sipariş edilmiştir [25, s. 53, belge no 108].

Hereke pudingi kemer taşı, döşeme kaplaması ve söveleri, 12 nisan 1552 [25, s. 39, belge no 82], 18 temmuz 1552 [25, s. 62, belge no 124], 14 şubat 1553 [25, s. 39, belge no 83], 4 şubat 1554 [25, s. 56, belge no 114], 4 şubat 1554 [25, s. 64, belge no 126], 24 mart 1554 [25, s. 62, belge no 125] ve 14 nisan 1554 [25, s. 67, belge no 128] tarihlerinde alınmıştır. 13 temmuz 1553'de Mıhalıç'a ırgad takviyesi [25, s. 40, belge no 84] yapılmıştır.

12 nisan 1552'de Mıhalıç'tan gönderilen toplam 1435 adet Hereke pudingi kemer taşı şöyledir [25, s. 39, belge no 82]: 2 zira 14 parmak (1.942m) boyunda 168 adet, 2 zira 2 parmak (1.563m) boyunda 25 adet, 1 zira 20 parmak (1.388m) boyunda 275 adet, 1 zira 8 parmak (1.009m) boyunda 580 adet ve 18 parmak (0.568m) boyunda 387 adet.

12 nisan 1552'de Mıhalıç'tan gönderilen Hereke pudingi döşeme kaplama levhaları şöyledir [25, s. 39, belge no 82]: yatayda ikiye bölünmek üzere 2 zira 8

parmak (1.766m) çapında ve 8 parmak (0.252m) kalınlığında şemse-i müdevver (dairesel), 1 zira 15 parmak/1 parmak (1.23/0.031m), 2 zira 19 parmak/1 zira 1 parmak (2.09/0.78m), 2 zira 16 parmak/1 zira 4 parmak (2.00/0.88m), 1 zira 12 parmak/22 parmak (1.135/0.694m), 1 zira 20 parmak/1 zira (1.388/0.757m) (2 adet), 1 zira 20 parmak/1 zira 15 parmak (1.388/1.23m), 1 zira /21 parmak (0.75/0.663m) vel zira 12 parmak/22 parmak (1.13/0.69m) boyutlarında olmak üzere toplam 9 adet (?) dörtgen döşeme kaplama levhası ("döşeme"),

12 nisan 1552'de Mıhalıç'tan gönderilen Hereke pudingi pencere söveleri şöyledir [25, s. 39, belge no 82]: -cami kıble duvarında ve avluda yer alan 32 pencere için 32 söve (söve düşey bileşeni) ve 32 eşik (söve yatay bileşeni) sipariş edilmesi üzerine [25, s. 53, belge no 108]- 40 söve ve 40 eşik gönderilmiştir [25, s. 39, belge no 82].

1554 yılının ilk yarısında Mıhalıç'tan gönderilen Hereke pudingi yapı malzemeleri şöyledir: 20 ocak-4 şubat 1554 döneminde 103 blok [25, s. 56, belge no 114]; 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 26 orta açıklıklı kemer taşı, 73 küçük açıklıklı kemer taşı [25, s. 64, belge no 126]; 17-24 mart 1554 döneminde 6 söve, 33 büyük açıklıklı kemer taşı [25, s. 62, belge no 125], 7-14 nisan 1554 döneminde 6 zira (4.54m) söve ve 24 büyük açıklıklı kemer taşı [25, s. 67, belge no 128].

Hereke pudingi taş yapı malzemeleri, öküz arabaları [25, s. 62, belge no 125][25, s. 64, belge no 126] [25, s. 67, belge no 128], rençber gemileri [25, s. 39, belge no 83], sefine-i seng-i büzürk ba-dolab (dolaplı büyük taş gemisi), sefine-i seng-i küçek ba-dolab (dolaplı küçük taş gemisi), sefine-i seng-i büzürk (büyük taş gemisi), sefine-i seng-i küçek (küçük taş gemisi), sefine-i top (top gemisi), sefine-i esb-i hassa (hassa at gemisi) ve kadırgalarla taşınmaktadır [25, s. 55, belge no 113]. Yaklaşık 1 ton ağırlığındaki bir kemer taşı ancak iki çiftin koşulduğu bir öküz arabası ile taşınabilmektedir. Öküz arabasına koşulan çift sayısına göre İstanbul'da 5 akçe ödenmektedir [25, s. 62, belge no 125][25, s. 64, belge no 126][25, s. 67, belge no 128]. Öküz arabalarının kirası ve rençber gemilerinin navlunu kadı tarafından bina emininin sağladığı ödenekten karşılanmıştır. Taş gemilerinde çalışan gılman-ı acemiyan-i keşti (gemici acemioğlanlar) ve halatçılar için gemi başına acemioğlanlara

60 akçe nafaka, halatçılara ise 100 akçe ücret" ödenmektedir [25, s. 56, belge no 114] [25, s. 57, belge no 116].

3.1.2.6. Mısır Graniti ve Eski Kırmızı Porfir

Mısır graniti ve eski kırmızı porfir ("somaki" ve "serçe gözi"/"kızıl serçe gözi"), genellikle sütun formunda, İskenderiye (14 eylül 1550-30 ağustos 1552), Mersin (Silifke ve Selendi) (11 ocak 1551), İstanbul (nisan 1551-ocak 1552) (Kıztaşı ve Colona Istoriata), Marmara Ereğli (?), Selanik (Sidrekapsi) (24 kasım 1552-12 mart 1553), Baalbek (18 temmuz 1552-17 mayıs 1553) ve Gazze'deki (Askalan) (15 şubat 1553) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir. Cephelerde ve döşemelerde kullanılan eski kırmızı porfir ve eski yeşil porfir diskler, sütunlardan kesilerek elde edilmiştir.

24 kasım 1552'de Selanik, Sidrekapsi'de 7.5 zira (5.60m) boyunda 20.5 parmak (0.66m) alt ve 21 parmak (0.64m) üst çapında bir adet sütun-ı serçe gözi (Mısır graniti / Eski kırmızı porfir sütun) saptanmış [25, s. 22, belge no 41] [25, s. 21, belge no 40] [25, s. 23, belge no 42] ve 12 mart 1553 sonrasında fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25, s. 23, belge no 42]. Serçe gözi sütun, kıyıdan 1260 zira (yaklaşık bir km) içerde, özel bir mülk içinde ve 3m derinde yer almaktadır. Sütunun alınabilmesi için 30 zira boyunda (23m)150 Karadeniz çubuğu (kereste), 50 virke (ahşap kiriş), 6 ısparçine urganı ve 10 makaranın yanısıra çeşitli yerlerin yıkılması ve onarılması, kıyıya da mimarlık ve işçilik bedeli 2000 akçe olacak 60 zira (45m) uzunluğunda bir iskele yapılması gerekmektedir. Sütun iskeleye 2000 akçeye taşınacaktır. Özgül ağırlığı 2.8t/m^3 olan sütunun hacmi yaklaşık 7.43m^3, ağırlığı ise 20.81 tondur. Elverişsiz yol koşullarından kaynaklanan artı giderler göz ardı edildiğinde bile 1 ton taşın 1 km taşınabilmesi için yaklaşık 100 akçe harcanmaktadır [25, s. 23, belge no 42].

3.1.2.7. Kestanbol Graniti

Ezine ("Eyne"), Alexandria Troas'dan (Eski İstanbul, Eski İstanbulluk) [80, s. 47] 13 km içerde ve denizden 500m yüksekte, Çığrı dağı adlı granit bir kütle üzerinde, Neandria antik kentinin (M.Ö. 5.yy) kalıntıları üzerinde yer almaktadır [86, s. 322]. Yapısında 2-3cm boyunda iri pembe ortozlar bulunan ve Koçali köyü çevresinde pembe taş olarak adlandırılan granit, Eski İstanbul ya da günümüzdeki adıyla

Kestanbol granitidir. Erguvanlı, Yeditaşlar'daki eski ocaklarda 12.50m boyunda ve 1.70m çapında 7 adet, aynı boy ve daha küçük çapta onlarca ve 2.00-3.00m boyunda ve 0.50m çapında yüzlerce sütun saptamıştır (1955). Bu sütunlar, Eski İstanbulluk'ta ve İstanbul camilerinde kullanılmıştır [18, s. 85]. Süleymaniye külliyesinde kullanılan Kestanbol graniti sütunlar da Eski-İstanbulluk'dan ve nefs-i Eyne dağının karhanesinden (Çığrı dağındaki Yeditaşlar taş ocağı) gönderilmiştir [25, s. 27, belge no 54] [25, s. 28, belge no 56] ve **"mermer-i sürh-i alaca"** (kırmızı renkli mermer) olarak adlandırılmaktadır [25, s. 55, belge no 111].

Eyne dağı karhanesindeki yani Ezine Çığrı dağı Yeditaşlar Kestanbol graniti ocağındaki çalışmalar, 24 kasım 1549'da başlamıştır. 13 haziran 1550 tarihine kadar 500 blok elde etmeyi hedeflemiştir [25, s. 46, belge no 92]. Taş araştırma, saptama, örnek alma ve iskeleye taşıma çalışmaları 29 nisan 1550'de tamamlanmıştır [25, s. 27, belge no 55]. Eyne'ye 21 mayıs 1550'de, taşçı, acemioğlan ve taş ocağı aletleri, 22 mayıs 1550'de ise 13000 akçelik ödenek gönderilmiştir [25, s. 46, belge no 92].

Eski İstanbulluk'tan, ilk partide 2, 2.5, 3 ve 4 arşun (1.50, 1.90, 2.30 ve 3.00m) boyutlarında 550 adet [25, s. 28, belge no 56], 5 temmuz 1550'de başlayan ikinci partide [25, s. 46, belge no 92] ise 100 tanesi bir arşun (0.75m), 20'si 2, 2.5, 3 ve 4 arşun (1.50, 1.90, 2.30 ve 3.00m) boylarında toplam 120 adet [25, s. 28, belge no 56] ve 26 mayıs 1557'de, 157 adet Kestanbol graniti ("mermer-i sürh-i alaca") yapı malzemesi gönderilmiştir [25, s. 55, belge no 111].

Kestanbol graniti yapı malzemeleri, Şehzade Selim'in bölgeyi ziyareti sırasında yapılan iskele onarılarak, iskeleye uğrayan gemilerle gönderilmiştir [25, s. 27, belge no 54]. Bir kantar yük için 4 akçe navlun ödenmiştir [25, s. 27, belge no 54].

Gelibolu ve Ezine kadılarına ve Bozcacada kalesi dizdarına yapımı sürmekte olan imaret için, daha önceden, taş araştırma-saptama, taş ocağına araç gereç sağlama-taş kesme ve taşı iskeleye taşıma-gemiye yükleme-İstanbul'a iletme gibi aşamalarda başarısını kanıtlamış Bozcaada kalesi kethüdası İbrahim'in Eski İstanbulluk'ta ve Ezine dağı karhanesinde görevlendirildiği bildirilmiştir [25, s. 27, belge no 54]. Ezine kadısı ve Bozcaada kalesi dizdarı, Ezine taş ocağındaki gereksinimleri gidermemeleri durumunda Gelibolu kadısı tarafından saraya bildirilecektir. Bozcaada kalesi dizdarı, kethüda ve yayabaşı ulaştığında, taşların gemilere yüklenmesi için asker sağlayacaktır.

13 bennanın (duvarcı) görev aldığı ilk çalışma dönemindeki (24 kasım 1549-13 haziran 1550) ekip ve araç-gereç yönetimi Ali Arnavut sorumluluğundadır [25, s. 46, belge no 92].

Kestanbol graniti, belgelerde ayrıca, **"mermer-i sürh-i ablak"** (siyah beyaz ve kırmızı renkli mermer) olarak adlandırılmıştır [25, s. 55, belge no 112]. Sakız adasından 22 ocak 1558'de 151 adet alınmıştır [25, s. 55, belge no 112].

3.1.2.8. Armutlu Graniti

Armutlu graniti, Armutlu yarımadasında doğu-batı doğrultusunda uzanan iki granit kütleden elde edilmektedir. Kıyıdaki Karlık dağı granit ocakları, Katırlı, Büyük Karlık dağı, Teşvikiye ve Yukarı Kocadere köyleri arasındaki bölgededir. Ocakların sahile ve İstanbul'a yakınlığı ve taşın kolay çıkarılması gibi etkenlerden dolayı Kapıdağ granitine yeğlenmektedir. Pembe ve beyaz renkli granitin yapısında yoğun olarak koyu yeşil ya da siyah renkli iri hornblent isimli benekler vardır [18, s. 82,84].

Bir belgede merkezi Lesbos (Midilli) olan Aeol deniz şehir devletlerinin en önemlilerinden olan Pitane antik kenti kalıntıları üzerinde yer alan [86,s.360] Candarlu'da (Çandarlı, Ek. "Çandarlı" mad.) reis Pir Ali tarafından saptanan **"siyahla ak benek benek mücella direk"** ten söz edilmektedir. 3 ocak1553'de, Midilli kadısı ile araştırma yapmak amacıyla Hassa mimarlar ocağından Mustafa görevlendirilmiştir [25, s. 26, belge no 50/a]. Camide avluda bir adet böyle bir sütun izlenmekle birlikte bu sütunun gönderildiğine ilişkin bir bilgi yoktur.

3.1.2.9. Serpantin Breşi ve Eski Yeşil Porfir

Serpantin breşi ve eski yeşil porfir, belgelerde genellikle sütun formundadır ve sütun-ı sebz (yeşil sütun) olarak adlandırılmaktadır [25, s. 21, belge no 40] [25, s. 22, belge no 41] [25, s. 23, belge no 42].

Serpantin breşi ocakları Yunanistan'dadır. Genelde, camilerde, sütun, silme, dairesel cephe panosu ve pencere içi mozaiklerinde kullanılmıştır [42, s. 113]. Eski yeşil porfir, Mora yarımadasındaki Taygetus dağından elde edilmektedir. İnce levha formunda bezeme amaçlı kullanılmıştır [42, s. 113].

Süleymaniye külliyesinde kullanılan serpantin breşi ve eski yeşil porfir yapı malzemeleri, başta Selanik-Sidrekapsi'den olmak üzere (24 kasım 1552-12 mart 1553), Mersin-Mud (11 ocak 1551-19 ekim 1552) ve İskenderiye'deki (14 eylül 1550-30 ağustos 1552) antik yapı kalıntılarından derlenmiştir.

24 kasım 1552'de Selanik-Sidrekapsi'de, özel mülk, kilise avlusu ve yol güzergahlarında 2 sütun-ı sebz (yeşil sütun) ve 10 sütun-pare-i sebz (yeşil sütun parçası) saptanmış [25, s. 21, belge no 40] [25, s. 22, belge no 41] [25, s. 23, belge no 42], 12 mart 1553 sonrasında fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25, s. 23, belge no 42].

2 sütun-ı sebz (yeşil sütun/serpantin breşi sütun), 14 parmak (0.44m) çapında ve 4 zira (3.02m) boyundadır [25, s. 23, belge no 42].

10 sütun-pare-i sebz'den (yeşil sütun parçası) 5'i 6 parmak (0.19m) çapında ve 2 zira (1.50m) boyunda, 5'i ise 3 zira (2.27m) çapında ve 1.5 zira (1.13m) boyundadır [25, s. 23, belge no 42].

3.1.2.10. Mermer-i Ablak (Muğla Siyah Tektonik Breş Mermeri)

Muğla siyah tektonik breş mermeri, belgelerde **"mermer-i ablak"** (siyah ve beyaz renkli mermer) olarak geçmektedir (Şekil 2.4, Foto 2.43, 2.44) [25, s. 59, belge no 119] [25, s. 54, belge no 109]. 26 ağustos 1551 [25, s. 54, belge no 109] ve 15 mayıs 1557 tarihlerinde [25, s. 59, belge no 119] Bozcaada'dan 40 adet alınmıştır. Cami ana ve yan girişlerinde döşeme kaplaması bordür ve levhalarında kullanılmıştır.

3.1.3. Belgelerde Cinsi Belirtilmeyen Taş Malzeme

Yeniçeri Yunus'un Midilli'de bir tarlada bulunan 30 adet **"âlâ döşeme mermerinin"** (üstün nitelikli döşeme kaplama mermeri) topçubaşı Mehmed tarafından Ayazmend (Ek, "Ayazmend" mad.) nazırına verildiğini bildirmesi üzerine, 3 ocak 1553'de, Ayazmend kadısı, taşların kısa sürede imarete iletilmesi doğrultusunda uyarılmıştır [25, s. 29, belge no 60]. Taşların gönderildiğine ilişkin bir bilgi yoktur.

3.1.4. Belgelerde Yer Almayan Taş Malzeme

3.1.4.1. Gebze Rüdist Fosilli Kalkeri

Gebze rüdist fosilli (hippüritli) kalkeri yapı malzemeleri camide izlenmekle birlikte eldeki belgelerde yer almamaktadır.

Gebze rüdist fosilli (hippüritli) kalker ocakları, Gebze-İzmit arasında Tavşanlı köyünün 500m batısındadır; 2-3 adetdir; Roma döneminden buyana değerlendirilmektedir. 0.6-1.2m'lik bloklar elde edilebilmektedir. Kırmızı zemin üzerinde beyaz rüdist fosilleri izlenmektedir. Fosillerin yol açtığı boşluklar nedeniyle dış etkenlere dayanımı düşüktür [18, s. 21,22]. Süleymaniye Camisinde, pencere içlerinde mozaiklerinde [42, s. 112], ayrıca güneybatı iç sofası güney sütununda (çap:0.296m, boy:2.34m) saptanmıştır.

3.1.4.2. Gebze Kırmızı Killi Kırmızı Bej Dalgalı Kireç Taşı

Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı yapı malzemeleri camide izlenmekle birlikte eldeki belgelerde yer almamaktadır.

Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı ocakları, Gebze-İzmit arasında Tavşanlı köyünün 500m batısında, Dil iskelesi kuzeyinde ve Kemer Köprü yakınında Mehmet Kahya çiftliğindedir. Dil deresi batısındaki ocaklar, büyüktür, eskidir ve Sinan döneminde değerlendirilmektedir. Dış etkilere dayanımı düşüktür [18, s. 31]. Süleymaniye Camisinin pencere içi mozaiklerinde [42, s. 112], ayrıca, avlu ve cami ana giriş döşeme kaplama bordürlerinde ve bordürle yapılan pano düzenlemelerinde (kalınlık: 0.38m, 0.395m, 0.43m ve 0.51m) saptanmıştır.

3.1.4.3. Bandırma Breşi

Bandırma breşi, yapıda izlenmekle birlikte belgelerde yer almamaktadır.

Ocaklar, Bandırma'nın 3km güneydoğusunda Kayacık köyü dolaylarındadır ve antik çağdan buyana etkinliğini sürdürmektedir. Taş, açık-koyu kırmızı renkli, bazen beyaz damarlı mermerimsi kalkerdir [18, s. 10]. Genelde, camilerde kemer ve döşeme kaplamalarında kullanılan taş Süleymaniye Camisinin çeşitli yerlerinde izlenmektedir

[18, s. 11]. Cami avlusunun batı köşesinde yer alan 5 kemerde, avlu ve cami ana giriş döşeme kaplama bordürlerinde ve bordürle yapılan pano düzenlemelerinde (kalınlık: 0.38m, 0.395m, 0.43m ve 0.51m) saptanmıştır.

3.1.4.4. Kapıdağ Graniti

Kapıdağ graniti, Kapıdağ yarımadasının batısındaki Ocaklar köyünde ve daha batıdaki Tavşan adasından çıkarılmaktadır. Gri renkli, ufak taneli ve amfibollü bir granittir [18, s.79]. III. medresede derslik girişinde 0.385m çapında ve 1.90m boyunda Kapıdağ graniti sütun olarak kullanılmıştır. Sütun belgelerden saptanamamıştır.

3.2. Pişmiş Toprak Yapı Malzemeleri

Pişmiş toprak yapı malzemeleri başlığı genel olarak, duvar, duvar ayağı, kemer, kubbe, tonoz ve döşeme kaplamalarında kullanılan tuğla, kiremit, hafifletme, aydınlatma, havalandırma ve akustik amaçlı sebu (Foto 2.23, 2.24) [25, s. 171, belge no 418] ve su donanımında kullanılan künkleri kapsamaktadır (Tablo 3.3).

Tuğlalar, ilk aşamada cami, matbah ve tabhane, ikinci aşamada ise cami, hamam ve darülhadis için [25, s. 165, belge no 404] [25, s. 166, belge no 405], künkler ise ilk aşamada hamam daha sonra bimarhane için alınmıştır [25, s. 171, belge no 416,417,419] [25, s. 172, belge no 420].

3.2.1. Düşey Taşıyıcılarda ve Kemerlerde Kullanılan Tuğlalar (Tablo 3.3)

Tuğla-i çarşu (kare tuğla), düşey taşıyıcılarda, kemerlerde, kemer sırt çizgisinde ve tonozlarda (düz, çapraz, tekne, beşik) kullanılmıştır. Dükkan dizilerindeki T/2t yinelemesindeki almaşık duvarlarda, kemerlerde ve beşik tonozlardaki tuğlalar, 4.2/27-28cm boyutlarındadır. 4.2/13.5-14 cm boyutlarındaki tuğla-i nime ile birlikte kullanılmıştır. 1000 tanesi 70 akçe'dir. [25, s. 161, belge no 393]. Kasım 1550'de 8 hamil (yük), 11-15 aralık 1550'de 33 hamil, 20 temmuz 1554'de 360440 adet ve 17 temmuz 1556'da 179680 adet olmak üzere toplam 540120 adet ve 41 hamil alınmıştır [25, s. 165, belge no 402,404,405] [25, s. 161, belge no 393] [25, s. 158, belge no

381]. Ayrıca, 8-15 mayıs 1557'de [25, s. 60, belge no 120] ve 28 haziran -26 eylül 1557'de de alınmıştır [25, s. 71, belge no 132].

Tuğla-i nime (yarım tuğla), düşey taşıyıcılarda, kemerlerde ve tonozlarda tuğla-i çarşu ile birlikte kullanılmıştır. 4.2/13.5-14 cm boyutlarındadır. Dükkan dizilerinde almaşık duvarlarda, kemerlerde, kemer sırt çizgisinde ve tonozlarda tuğla-i nime kullanılmıştır. 1000 tanesi 35 akçe'dir. [25, s. 161,belge no 393]. 26 kasım-8 aralık 1550'de 250 hamil, 20 temmuz 1554'de 104770 adet ve 17 temmuz 1556'da 81870 adet alınmıştır [25, s. 164,belge no 402] [25, s. 165,belge no 404] [25, s. 166, belge no 405] [25, s. 167,belge no 406] [25,s. 168, belge no 408]. Ayrıca, 8-15 mayıs 1557'de [25, s. 60, belge no 120] ve 28 haziran -26 eylül 1557'de de alınmıştır [25,s. 71,belge no 132].

Tuğla-i bazari-i çarşu (dörtgen piyasa tuğlası), moloz beden duvarlarında hatıllarda kullanılmıştır. Matbah güneybatı moloz beden duvarında 4.5-5/34-35.5 cm boyutlarında tuğlalar kullanılmıştır. 100 tanesi 26.5 akçe'dir. 5 temmuz 1555'de 64285 adet, 17 temmuz 1556'da 51320 adet olmak üzere toplam 115605 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393] [25, s. 167, belge no 406].

Tuğla-i bazari-i kalıp (blok piyasa tuğlası), olasılıkla moloz beden duvarlarında düzeç dolgusunda kullanılmıştır. 100 tanesi 3.5 akçe'dir. 17 temmuz 1556'da 11988 adet alınmıştır [25, s. 158, belge no 381].

3.2.2. Örtü Elemanlarında Kullanılan Tuğlalar ve Sebu (Tablo 3.3)

Tuğla-i kubbe (kubbe tuğlası), kubbelerde kullanılmıştır. Tanesi 1 akçe 3 fülüs'tür [25, s. 157, belge no 379]. Özel olarak ürettirilmiş ve piyasadan satın alınmamıştır. 20 temmuz 1554'de 51156 adet, 5 temmuz 1555'de 5680 adet, 17 temmuz 1556'da 2000 adet olmak üzere toplam 177408 adet alınmıştır [25, s. 165, belge no 403-405] [25, s. 161, belge no 393] [25, s. 158, belge no 381].

Tuğla-i çarşu-i büzürk (büyük kare tuğla), örtü elemanlarında kullanılmıştır. 100 tanesi 7 akçe'dir. 5 temmuz 1555'de 78280 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393].

Tuğla-i nime-i büzürk (büyük yarım tuğla), kubbelerde örgüde şaşırtma sağlamak amacıyla kullanılmıştır [25, s. 157, belge no 379]. 100 tanesi 48 akçe'dir [25, s. 157, belge no 379]. 5 temmuz 1555'de 23498 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393].

Tuğla-i topaç (blok tuğla), olasılıkla örtü elemanlarında kullanılmıştır. 100 tanesi 47 akçe'dir. 20 temmuz 1554'de cami, matbah ve tabhane için 62510 adet alınmıştır [25, s. 165, belge no 404].

Sebu (testi), cami ana kubbesi için ("beray-i kubbe-i cami'i-şerif") alınmıştır [25, s. 171, belge no 418]. Tanesi 2 akçedir. Kubbe tuğlasından daha pahalıdır. Kubbenin kapanmasına 2 ay kala, 30 mayıs-6 haziran 1556 döneminde 255 adet alınmıştır [25, s. 171, belge no 418]. Dolayısıyla, kubbe basınç bölgesinde kullanılmıştır. Beşik tonozlu helalarda ışık ve hava geçişini sağlayacak şekilde beşik tonoza ışınsal olarak yerleştirilmiş 0.19m çapında ve 0.33m boyunda pişmiş toprak elemanlar izlenmektedir. Benzer elemanlar, Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iç kubbede 0.34m çapında 0.25m çıkıntılı küfeki kilit taşı çevresinde 0.13m çapında ve 0.35m boyunda 5cm çıkıntılı olarak (4 adet) izlenmektedir (Foto 2.23). Türbede boruların iç mekana bakan ağızları, Şehzade camisinin ana kubbesindeki rezonatörlerin iç mekana bakan ağızlarındaki gibi delikli ince metal levhalarla kapatılmaktadır. Şehzade camisinde bir ağızlı olan elemanlar Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde iki ağızlı boru şeklindedir ve iki kubbe arasındaki boşluğa açılmaktadır. Ağızlarındaki delikli metal objeler yardımıyla sesin iç boşluğa alınarak soğurulması sağlanmaktadır.

3.2.3. Döşeme Kaplamalarında Kullanılan Tuğlalar (Tablo 3.3)

Tuğla-i şeşhane (altıgen tuğla), döşeme kaplamalarında kullanılmıştır. Tanesi 2 akçedir. 17 temmuz 1556'da 544 adet alınmıştır [25, s. 168, belge no 408]. Tabhane, sıbyan mektebi ve dükkan dizilerinde kenar boyu 0.20m, matbah, I. ve II. medresede kenar boyu 0.26m, III. ve IV. medresede ise kenar boyu 0.30m olan altıgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır.

Darülhadiste 0.35/0.35m boyutlarında dörtgen döşeme kaplama tuğlaları kullanılmıştır. Ayrıca, I. ve II. medresede de derslik ve derslik girişlerinde kullanılan altıgen döşeme kaplama tuğlalarının yanısıra 0.24/0.34m boyutlarında dörtgen tuğlalar kullanıldığı izlenmektedir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

3.2.4. Örtü Kaplama Sisteminde Kullanılan Kiremitler (Tablo 3.3)

Kiremid-i büzürk (büyük kiremit), (0.045akçe) 5 temmuz 1555'de 2000 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393]. 100 tanesi 4.5 akçe'dir.

Kiremid-i puşiş (örtü kiremiti), 29 haziran1555-17 temmuz 1556 döneminde 764 747 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393] [25, s. 157, belge no 380]. Ayrıca, 8-15 mayıs 1557'de [25, s. 60, belge no 120] ve 28 haziran -26 eylül 1557'de de alınmıştır [25,s. 71, belge no 132]. 100 tanesi 3 akçe'dir.

Kiremitler, külliye çapında geniş bir satha yayılmış olan dükkan dizilerinin girişlerinde yer alan geniş saçaklarda kullanılmıştır.

3.2.5. Su Donanımında Kullanılan Künk Boru ve Dirsekler (Tablo 3.3)

Su donanımında kullanılan ("beray-ı rah-ı ab") [25, s. 171, belge no 417] künk borular (Foto 3.1, 3.2), 1.5 fülüs, 3 fülüs ve 6 fülüs olmak üzere 3 tiptir [25, s. 171, belge no 417]. Matbah güneybatı beden duvarında yüzeyden 0.12 m içerde yer alan künk su donanımında 0.189 m çapında (boşluk çapı: 0.127 m) ve 0.37m boyunda künk borular kullanılmıştır. Boruların uçtan 3.7cm'lik bölümlerinde geçmeyi sağlamak amacıyla 2cm'lik dişler oluşturulmuştur. Su geçirimsizliği, 2cm kalınlıkta lökün tabakası ile sağlanmıştır.

10 aralık 1556'da tanesi 6 fülüs'ten 300 adet [25, s. 171, belge no 416], 18 mart 1557'de tanesi 1.5 fülüs'ten 394 adet, tanesi 3 fülüs'ten 694 adet ve tanesi 6 fülüs'ten 160 adet alınmıştır [25, s. 171, belge no 417].

Dirsek-i sehdehan, üç ağızlı dirsektir. Tanesi 2.5 fülüs'tür. 18 mart 1557'de 7 adet alınmıştır [25, s. 171, belge no 417].

3.2.6. Süreç (Tablo 3.3)

Süleymaniye külliyesinde kullanılan tuğlanın üretimine ("kesilmesine") [25, s. 155, belge no 374] ilişkin eldeki en erken belge, 3 ağustos 1550 tarihlidir [2, s. 157, belge no 379]. Son tuğla fırını ise 15 şubat 1557 tarihinde boşaltılmıştır [25, s. 159, belge no

3.2.4. Örtü Kaplama Sisteminde Kullanılan Kiremitler (Tablo 3.3)

Kiremid-i büzürk (büyük kiremit), (0.045akçe) 5 temmuz 1555'de 2000 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393]. 100 tanesi 4.5 akçe'dir.

Kiremid-i puşiş (örtü kiremiti), 29 haziran1555-17 temmuz 1556 döneminde 764 747 adet alınmıştır [25, s. 161, belge no 393] [25, s. 157, belge no 380]. Ayrıca, 8-15 mayıs 1557'de [25, s. 60, belge no 120] ve 28 haziran -26 eylül 1557'de de alınmıştır [25,s. 71, belge no 132]. 100 tanesi 3 akçe'dir.

Kiremitler, külliye çapında geniş bir satha yayılmış olan dükkan dizilerinin girişlerinde yer alan geniş saçaklarda kullanılmıştır.

3.2.5. Su Donanımında Kullanılan Künk Boru ve Dirsekler (Tablo 3.3)

Su donanımında kullanılan ("beray-ı rah-ı ab") [25, s. 171, belge no 417] künk borular (Foto 3.1, 3.2), 1.5 fülüs, 3 fülüs ve 6 fülüs olmak üzere 3 tiptir [25, s. 171, belge no 417]. Matbah güneybatı beden duvarında yüzeyden 0.12 m içerde yer alan künk su donanımında 0.189 m çapında (boşluk çapı: 0.127 m) ve 0.37m boyunda künk borular kullanılmıştır. Boruların uçtan 3.7cm'lik bölümlerinde geçmeyi sağlamak amacıyla 2cm'lik dişler oluşturulmuştur. Su geçirimsizliği, 2cm kalınlıkta lökün tabakası ile sağlanmıştır.

10 aralık 1556'da tanesi 6 fülüs'ten 300 adet [25, s. 171, belge no 416], 18 mart 1557'de tanesi 1.5 fülüs'ten 394 adet, tanesi 3 fülüs'ten 694 adet ve tanesi 6 fülüs'ten 160 adet alınmıştır [25, s. 171, belge no 417].

Dirsek-i sehdehan, üç ağızlı dirsektir. Tanesi 2.5 fülüs'tür. 18 mart 1557'de 7 adet alınmıştır [25, s. 171, belge no 417].

3.2.6. Süreç (Tablo 3.3)

Süleymaniye külliyesinde kullanılan tuğlanın üretimine ("kesilmesine") [25, s. 155, belge no 374] ilişkin eldeki en erken belge, 3 ağustos 1550 tarihlidir [2, s. 157, belge no 379]. Son tuğla fırını ise 15 şubat 1557 tarihinde boşaltılmıştır [25, s. 159, belge no

Tablo 3.3a. 1550 ve 1551 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler

			TUĞLALAR										KİREMİTLER		KÜNKLER			LÜLELER			
			ÖRTÜ SİSTEMİ					DÜŞEY TAŞIYICILAR				DÖSEME									
			KUBBE	ÇARŞU-I	NİME-İ	SEBU	TOPAÇ	ÇARSU	NİME	BAZARİ-İ	BAZARİ-İ	ŞEŞHANE	PUŞİŞ	BÜZÜRK	BORULAR			DİRSEK			
			1 akçe	BÜZÜRK	BÜZÜRK		0,47	0,38	0,19	ÇARŞU	KALIP		0,03	0,045	1,50	3	6	2,5	10	15	60
YIL	TARİH	ÜRETİCİ	3 fülüs	0,07akçe		2akçe	akçe	akçe	akçe	0,265 akçe	0,035akçe	2 akçe	akçe	akçe	fülüs	fülüs	fülüs	fülüs	akçe	akçe	akçe
	kasım 1550	Laz Ali						8 hamil													
1	26 kasım 1550	İlyas							81 hamil												
5	27 kasım 1550	Ahmed Çelebi							50 hamil												
5	28 kasım 1550	Ahmed Çelebi							32 hamil												
0	3 aralık 1550	Ahmed Çelebi							18 hamil												
	8 aralık 1550	İlyas							69 hamil												
	11 aralık 1550	Laz Ali						25 hamil													
	15 aralık 1550	Laz Ali						8 hamil													
	11 ocak 1551	Laz Ali						65 hamil													
	12 ocak 1551	Laz Ali						65 hamil													
	13 ocak 1551	Laz Ali						55 hamil													
	14 ocak 1551	Laz Ali						54 hamil													
	16 ocak 1551	Laz Ali						70 hamil													
	17 ocak 1551	Laz Ali						70 hamil													
	16 nisan 1551	Laz Ali						11 hamil													
	11 aralık 1551	Mehmed Çelebi	6000																		
		Ali Bezzaz	20088																		
1		Muhiddin b. Abdullah	7834																		
5		Mehmed b. Kaya	9680																		
5		Mehmed Mismari	9697																		
1		İlyas Eyyübi	6286																		
		Hasan Yakici	6000																		
		Haydar	11424																		
		Dimitri veled-i Tales	3256																		
		Peraki veled-i Bohori	6321																		
		Yenaki zimmi	6400																		
		Monol veled-i Seytan	5955																		
		Karagöz ve Nikola	3865																		
		Ahmed b. Haci Iskender	15766																		

Tablo 3.3b. 1554 ve 1555 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler

YIL	TARİH	ÜRETİCİ	TUĞLALAR										KİREMİTLER		KÜNKLER			LÜLELER			
			ÖRTÜ SİSTEMİ					DÜŞEY TAŞIYICILAR				DÖŞEME			BORULAR			DİRSEK			
			KUBBE	ÇARŞU-I BÜZÜRK	NİME-İ BÜZÜRK	SEBU	TOPAÇ	ÇARSU	NİME	BAZARİ-İ ÇARŞU	BAZARİ-İ KALIP	ŞEŞHANE	PUŞİŞ	BÜZÜRK							
			1 akçe				0,47	0,38	0,19				0,03	0,045	1,50	3	6	2,5	10	15	60
			3 fülüs	0,07akçe		2akçe	akçe	akçe	akçe	0,265 akçe	0,035akçe	2 akçe	akçe	akçe	fülüs	fülüs	fülüs	fülüs	akçe	akçe	akçe
	14-20 temmuz 1554	Ahmed Çelebi	6756				8160	15700													
		Mehmed Kethüda	2280				6060	16620													
		Hasan Yakıcı	8280					5700													
		Ali Kazzaz	3300				7200	17600	3680												
		Mehmed b. Kaya						19400													
		İlyas Eyüp						11280													
		Karagöz						16760											CAMİ		
		Haydar					19310												MATBAH		
		Mehmed Alagöz mismari	9060				3000	13920	8360										TABHANE		
		Yenaki	1212				2850	8300													
		Manol	3984				5310	14160													
1		Dimitri veled-i Balin	4560					5880	3880												
5		Mihal veled-i Gore	3696				10620	24860	5000												
5	Tarihsiz	Mehmed Kethüda						23280	4320												
4		Ahmed b. Hacı İskender						44920													
		Haydar b. Abdullah						18020	36680										CAMİ		
		Hasan Yakıcı						16840	4000										CAMİ AVLUSU		
		İlyas Eyüp						13680	11720										HAMAM		
		Mehmed Alagöz mismari	8028					17020	9800										DARÜLHADİS		
		Mehmed b. Kaya						12160	2920												
		Mihal veled-i Gore						9860	7880												
		..... Yehudi						11140	5600												
		Karagöz Zimmi						13520													
		Dimitri Balin						3740													
		Petaki						6080	930												
	29 haziran-5 temmuz	Ali b. Kasım											61735								
1	1555	Miço Çölmekçi											69480								
5		Pandro Benefşe											78888	2000							
5		Hamza b. Murad vd											70460								
5		Petro Todor vd											69284								
		Toma Petri vd	5680	78280	23498					64285											

Tablo 3.3c. 1556-1558 yıllarında alınan pişmiş toprak yapı malzemeleri ve lüleler

YIL	TARİH	ÜRETİCİ	TUĞLALAR										KİREMİTLER		KÜNKLER			LÜLELER			
			ÖRTÜ SİSTEMİ					DÜŞEY TAŞIYICILAR				DÖŞEME			BORULAR			DİRSEK			
			KUBBE	ÇARŞU-İ BÜZÜRK	NİME-İ BÜZÜRK	SEBU	TOPAÇ	ÇARSU	NİME	BAZARİ-İ ÇARŞU	BAZARİ-İ KALIP	ŞEŞHANE	PUŞİŞ	BÜZÜRK	1,50	3	6	2,5	10	15	60
			1 akçe 3 fülüs	0,07akçe		2akçe	0,47 akçe	0,38 akçe	0,19 akçe	0,265 akçe	0,035akçe	2 akçe	0,03 akçe	0,045 akçe	fülüs	fülüs	fülüs	fülüs	akçe	akçe	akçe
	30 mayıs-6 haziran 1556					255															
	11-17 temmuz 1556		2000	151742							11988										
		Pando vd											85000								
		Miço vd											61600								
		İstoyo vd											94000								
		Kolyo vd											81800								
		Çölmekçi Vasil vd											85500								
		Mehmed Kethüda										544	7000	(0,12akçe)							
		Hasan Yakıcı							5080												
		Ahmed Çelebi						13920	13720												
		Karagöz zimmi							18880												
1		Haydar b. Abdullah							2950												
5		Petaki							7640												
5		Ahmed Çelebi b. İskender						58900	3640	27040											
6		Mehmed Kaya						13400													
		Ali-i Kazzaz						13280		4800											
		Haydar b. Abdullah						24660	7240												
		Hasan Yakıcı							9440												
		Mehmed mimari						3180													
		Mehmed beg eskicizade						1200													
		Karagöz zimmi						11100													
		Dimitri Balin						5500													
		Mihal veled-i Gore						29380	11120	18800											
		Yenaki zimmi						5160	2160	680											
	28 kasım-10 aralık	Muslihiddin															300				
5	6-18mart 1557	Hacı Mustafa														364	160	7			
7		Derviş b. Kara Mustafa													394	330		HAMAM			
		Ayas																	28	15	3
5 8	27ağustos-9eylül	Ayas																BİMARHANE			2

384]. 3 ağustos 1550'de Mimar Sinan, Hasköy kiremitçileri ile tuğla anlaşması yapmakta; siyah kiremit toprağı, siyah çamur ("balçık-ı siyah") ve ince kum ("riyg") bileşenlerinden [25, s. 163, belge no 397][25, s. 160, belge no 387,388] (bkz. Tablo 3.4) oluşan tuğlanın kalitesini balçığın iyi süzülmesine, siyah toprağın iyi elenmesine, balçık ve siyah toprağın temiz bir zeminde iyi yoğurulmasına ve iyi pişirilmesine bağlamaktadır [25, s. 157, belge no 379]. İstediği şartlar sağlandığı takdirde kubbe tuğlasına 1 akçe yerine 1akçe 3 pul (fülüs), yarım kubbe tuğlasına ise 100 tanesi için 47 akçe yerine 48 akçe fiyat belirlemektedir [25, s. 157, belge no 379]. 28 ekim 1550'de, Gelibolu kadısına, saraydan Ali ve Kosta ile 12500 akçe gönderilmiş ve kubbe tuğlası örneğinin daha iyi pişirilmesi gerektiği bildirilmiştir. 20 mart 1551'de Gelibolu kadısı, cami kubbe tuğlaları için Hamza, Veli, Kaasım ve Mustafa'ya 1000'er akçe vermiştir [25, s. 156, belge no 377]. İlk kubbe tuğlası 11 aralık 1551'de alınmıştır [25, s. 165, belge no 403]. 26 mart 1551'de, kaptan paşa ile Gelibolu voyvodası Süleyman'a Gelibolu'da tuğla üretileceği bildirilmiştir. Şehzade külliyesinin yapımında etkin olan Gelibolu tuğla işliklerinde örneğe göre 100 adet tuğla üretilerek İstanbul'a gönderilecektir. Kullanılan toprak ve balçık, kubbe tuğlasında kullanılacak kadar nitelikli olacaktır [25, s. 155, belge no 374]. 12 aralık 1552'de, Gelibolu kadısından İstanbul'daki tuğla ocakları için tuğla ustası istenmiştir. Gelibolu-Eski mahalle'deki Yorgi veled-i Duka, İstemad veled-i küçek vd ustalar, yanlarına usta, kalıpçı ve çamurcudan oluşan ekiplerini de alarak en geç Muharrem ayına (18 aralık 1552-18 ocak 1553) kadar saraya gelecek ve İstanbul'da tuğla ocakları kuracaktır. Şehzade külliyesi için kullanılmış ve Gelibolu kalesi dizdarına teslim edilmiş olan tuğla kalıpları da İstanbul'a alınacaktır [25, s. 157, belge no 378]. Artık, Gelibolu yerine İstanbul'daki tuğla ocaklarına işlerlik sağlanacaktır [25, s. 160, belge no 386]. 1555 yılı fırınlama çalışmaları, 10 nisan 1555 [25, s. 162, belge no 396] - 20 eylül 1555 [25, s. 159, belge no 382] döneminde gerçekleştirilmiştir.

Tuğla yapımında hak-i tuğla ve kiremid (kiremit ve tuğla toprağı), hak-i siyah (siyah toprak), hak-i beyaz (beyaz toprak), hak-i sürh (kırmızı toprak), riyg (ince kum) [5, s. 28) ve balçık [25, s. 155, belge no 374] kullanılmıştır.

Tablo 3.4. Tuğla bileşenleri ve taşıma bedelleri.

PEREMECİLER	TUĞLA BİLEŞENİ	BİLEŞEN MİKTARI	TAŞIMA BEDELİ
Mustafa Abdullah vd	Balçık-ı siyah	1051 pereme	5 akçe/pereme
?	Hak-i kiremid	302 "	8 "
Haydar Çerkes	Riyg	47 "	25 "

Harmanlama, 11 ırgat tarafından yapılmıştır [25, s. 162, belge no 396]. Irgatlara, harman döneminde 200'er akçe ücret ve 170'er akçe nafaka ödenmiştir (Tablo 3.5).

Fırınlama, 1554 yılında 25 adet [25, s. 164, belge no 400], 1555 yılında 24 adet [25, s. 162, belge no 395], 1556 yılında ise 32 adet fırın [25, s. 162, belge no 395] [25, s. 159, belge no 383] ile yapılmıştır. Son fırın, 15 şubat 1557 tarihinde boşaltılmıştır [25, s. 159, belge no 384].

Tuğla fırınları, yıllık 4000'er akçe kira ödenerek İbrahim Çelebi b. Mahmud Çelebi Defterdar ve Ayşe Hatun bint-i Hacı Sinan'dan kiralanmıştır [25, s. 162, belge no 394] [25, s. 159, belge no 385].

Fırınların yakılması, yıllık 1000 akçe ücret ve 300 akçe nafaka karşılığında Nikola veled-i Miço Yakıcı [25, s. 164, belge no 400], fırınların doldurulup boşaltılması ise yıllık 4302 akçe karşılığında İskender Rus ve Rus ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir [25, s. 162, belge no 395]. Irgatlara 300'er akçe ücret ve 344'er akçe nafaka ödenmiştir [25, s. 162, belge no 396] [25, s. 159, belge no 382] (Tablo 3.6).

Fırınlarda dişbudak odun yakılmıştır [25, s. 160, belge no 391]. 18 sefine dişbudak odununun kesilmesi için baltacılara ("teberdaran") toplam 614 akçe ödenmiştir [25, s. 164, belge no 401] [25, s. 160, belge no 389]. Odunun 100 tanesi 52 akçe'dir. 10 temmuz 1554'de, camiye kubbe tuğlası pişiren fırın için 8758 akçelik [25, s. 160, belge no 391] (Tablo 3.7), 1556 yılında ise 48919 akçelik [25, s. 161, belge no 392] (Tablo 3.8) odun ("hiyme-i yarma-i sal") alınmıştır. Odununun büyük bir bölümü özel kişilerden, İzmit ve imaretten (Şehzade ?) sağlanmıştır.

Tablo 3.5. Tuğla harmanlama döneminde ırgatlara ödenen ücret ve nafaka.

IRGATLAR	ÜCRET	NAFAKA
Arabacı Malkoç	300 akçe	185
Mustafa Can	260	170
Miço Reis	220	170
....	230	170
Yani Dimo	200	170
Andriye Kolo	200	170
Kör Dimitri	200	170
Miço Nikola	"	"
Kör Miço	"	"
Peno Dimo	"	"
Nikola Görgi	"	"

Tablo 3.6. Tuğla pişirme döneminde ırgatlara ödenen ücret ve nafaka.

IRGATLAR	ÜCRET	NAFAKA
Arabacı Ali Kaasım	310 akçe	344 akçe
Arabacı Malkoç	"	"
İstamo Benefşe	"	"
Yani İstemad	"	"
Miço Peno	270	"
Duka Papas	300	"
... Yani	300	"
...	290	"

Tablo 3.7. Tuğla fırınları için 10 temmuz 1554'de alınan dişbudak odunu.

Oduncular	**Miktar (adet)**
Kosta veled-i Karaca	8416
Monol veled- i Yorgi	720
Todor veled- i İskender	1410

Tablo 3.8. Tuğla ve kiremit fırınları için 1556 yılında alınan dişbudak odunu

DİŞBUDAK SATICILARI	MİKTAR	BEDEL
Reis Ali	3545 adet	65 akçe/100 adet
Reis Ali	3500 "	91"
Reis Sinan	1600 "	70"
Reis Mehmet Kaya	1280 "	80"
Reis Yusuf Nasuh	2620 "	95"
Reis Şehriman	2680 "	80"
Ali bin Hamza	2850"	85 "
Ali bin Hamza	4455 "	86 "
Ali bin Hamza	3600 "	77 "
Hacı Piri Koçı	3352 "	84 "
Mustafa Koçı	2120 "	84 "
Yusuf Abdullah	1830 "	75"
İskender Abdullah vd	3380 "	77"
Monol Kerç	3500 "	84 "
Monol Kerç	2640 "	86 "
Kiryazi Köstendil	2670 "	86 "
Yorgi Mihal	2960 "	84 "
Terzi Yorgi	3062 "	80"
Mihal Şili	1476 "	73"
Yorgi Kamare	2900 "	70"
Toma Yorgi	4150 "	75"
İzmit'den	164 yük	
İmaretden	310 yük	

Kasım 1550'de kare ve yarım tuğla [25, s. 164, belge no 402], 11 aralık 1551'de tipi belirtilmemiş 110000 tuğla [25, s. 165, belge no 403], 14-20 temmuz 1554 döneminde cami, matbah ve tabhane için tuğla-i kubbe ve tuğla-i topaç [25, s. 165, belge no 404], 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde cami, cami avlusu, hamam ve darülhadis için kare ve yarım tuğla [25, s. 166, belge no 405], 29 haziran-5 temmuz 1555 döneminde kare, yarım, pazar ve cami kubbe tuğlası ile kiremit [25, s. 161, belge no 393], 30 mayıs-6 haziran 1556 döneminde cami kubbesi için sebu [25, s. 171, belge no 418], 11-17 temmuz 1556 döneminde cami [25, s. 158, belge no 381] [25, s. 167, belge no

406] ve bimarhane [25, s. 167, belge no 406] kubbe tuğlaları, kare, yarım ve büyük yarım tuğla, altıgen döşeme tuğlası ve kiremit [25, s. 168, belge no 408] [25, s. 157, belge no 380], 4 kasım 1556'da 47 gemi kare ve yarım tuğla ile kiremit [25,s.59,belge no 119], 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde [25, s. 171, belge no 416] ve 6-18 mart 1557 döneminde künk boru ve dirsek [25, s. 171, belge no 417] ve hamam için lüle [25, s. 172, belge no 420], 8-15 mayıs 1557'de (47 gemi) [25, s. 60, belge no 120] ve 28 haziran -26 eylül 1557'de [25, s. 71, belge no 132] kare ve yarım tuğla ile kiremit, 27 ağustos - 9 eylül 1558 döneminde bimarhane için lüle [25, s. 171, belge no 419] alınmıştır. 18 aralık 1558'de, Süleymaniye Camisi suyunun kaç lüle olduğu ölçülmüştür [6, s. 14].

Tuğla bileşenleri, peremelerle ve donanmaya ait gemilerle taşınmaktadır. Balçık-ı siyah, peremeyle, 5 akçeye, riyg 25 akçeye, hak-i tuğla ve kiremid 8 akçeye, [25, s. 163, belge no 397], hak-i sürh 10 akçeye, hak-i beyaz 80 akçeye [5, s. 28], tuğla 15 akçeye [25, s. 163, belge no 398] [25, s. 164, belge no 399] (Tablo 3.9) taşınmıştır. Donanmaya ait gemilerde sadece denizci acemioğlanlarına gemi başına 25 akçe nafaka ödenmektedir [25, s. 169, belge no 410].

Tablo 3.9. Tuğlaların kiremitçilerden şantiyeye taşınması.

KİREMİTÇİLER	SEFER SAYISI	SEFER BEDELİ
Mehmed Kethuda	29 pereme	15 akçe/pereme
Ahmed Çelebi b. Hacı İskender	91 "	"
Haydar b. Abdullah	74 "	"
Ali Kazzaz	56 "	"
Yakıcı Hasan	38 "	"
İlyas Eyüb	40 "	"
Mehmed Alagöz Mismari	64 "	"
Mehmed Kaya	27 "	"
Mihal Gore	29 "	"
İlye Yehudi	28 "	"
Karagöz Zimmi	27 "	"
Penaki Zimmi	13 "	"
Dimitri Balın	7 "	"

Kiremitler, kiremitlik ya da kiremit fırını olarak adlandırılan işliklerde üretilmektedir [25, s. 162, belge no 394]. 11 kiremitçiden ikisi, çömlekçi ("çölmekci") takma ismini taşımaktadır.

3.3. Lüleler

Lüle, hem bir debi ölçü birimidir hem de suyun belli bir debide akmasını sağlayan belli çaplardaki mermer ya da pirinç boru şeklindeki elemandır. 30 dirhem (94,44 gram) ağırlığındaki kurşun kürenin çapına eşit dairesel bir boşluktan akan su debisini belirlemektedir. Bir lüle, 4 masura ve 16 çuvaldıza eşittir [81, s. 372].

Lüle, belgeye göre, lüle-i çeşme (çeşme lülesi) ve lüle-i musluk (musluk lülesi) olmak üzere 2 tiptir [25, s. 172, belge no 420]. 19 mart 1557'de hamam [25, s. 172, belge no 420], 9 eylül 1558'de ise bimarhane için alınmıştır [25, s. 171, belge no 419]. Hamam için tanesi 15 akçe'den 3 adet ve tanesi 10 akçe'den 28 adet, hamam havuzu için tanesi 60 akçe'den (lüle-i çeşme) 2 adet ve tanesi 100 akçe'den (lüle-i musluk) bir adet lüle alınmıştır [25, s. 171, belge no 419] [25, s. 172, belge no 420].

3.4. Sıvalar ve Harçlar

Harç ve sıva başlığı, kireç ("gec"), horasan, tuğla agrega ("tuğla kırığı"), ince kum ("riyg"), alçı, keten ve saman ("alef") bileşenlerini içermektedir. Belgeler 1554'den itibarendir.

3.4.1. Gec / Kireç

Kireç, belgelere göre, Boğaz çevresinden elde edilen gec-i İstanbul (İstanbul kireci) ve Pendik, Gebze, Hereke ve Karamürsel dolaylarından elde edilen gec-i Anatolu (Anadolu kireci) olmak üzere 2 tiptir. Dernschwam, Karamürsel'de deniz kıyısında sıralanan çok sayıdaki kireç ocağından söz etmektedir [119, s.210]. 12 mart 1555'de Karamürsel'de bulunduğu sırada İstanbul'a yollanmak üzere gemilere kireç yüklenmektedir [119, s. 210].

22 mart ve 17 nisan 1553'de, kireç fırınlarında yakılan funda yetersizliği nedeniyle kireç üretiminin azalması üzerine İstanbul hasları kadısı funda [25, s. 169, belge no 411] [25, s. 169, belge no 412], bina emini ise Pendik ("Pandik"), Gebze ("Gekbuze"), Damra ve Hereke'de **gec-i Anatolu** (Anadolu kireci) ocakları bulmakla görevlendirilmiştir [25, s. 170, belge no 413]. 27 mart 1553'de, bina mutemedleri Üsküdar kadısı sorumluluğunda Anadolu kireç ocaklarını yerinde kontrol ederek öteki yapım etkinliklerine kireç sattırmayacak ve ilk aşamada 20 gemi kireç sağlayacaktır. Kadı -naibine güvenmeksizin- konu ile doğrudan ilgilenecektir. Taşıma, miri bedeller ödenerek rençber gemileri ile sağlanacaktır [25, s. 170, belge no 413]. İlk İstanbul ve Anadolu kireci 3-15 şubat 1554 döneminde alınmıştır [25, s. 170, belge no 414] (Tablo 3.10, 3.11). İstanbul kireci daha sonra alınmamıştır. 17-24 mart 1554 döneminde 71,58 ton [25, s. 71, belge no 131], 7-14 nisan 1554 döneminde ilk samanla birlikte 33,87 ton [25, s. 72, belge no 133] ve 14-28 nisan 1554 döneminde ilk kömürle birlikte 103,27 ton [25, s. 70, belge no 130] Anadolu kireci alınmıştır. Böylece, 1554 yılının şubat (144,74 ton), mart (71,58 ton) ve nisan (137,14 ton) aylarında 4 partide toplam 353.46 ton Anadolu kireci alınmıştır. Kireç, Unkapanı iskelesinden atlı hamallar ile taşınmıştır. Şantiye'deki büyük kireç kuyularında söndürülmüştür.

Tablo 3.10. 3-15 şubat 1554'de alınan İstanbul kireci ("gec-i İstanbul").

Kireç ocağı işletmecileri	İstanbul kireci (ton)
Mihal Arnavud	4.29
Ahmed Zerd	6.096
Hasan Arnavud	1.326
Yorgi Ağriboz	1.044
Andriye Ağriboz	3.5
Kara Oğlan	5.108
Petroz Papaz	3.556
Dedegöz	5.193
Todor Ağriboz	1.834
Yorgi	2.935
Andriye	1.58
Kara Yorgi	1.891

Tablo 3.11. 3-15 şubat 1554'de alınan Anadolu kireci ("gec-i Anatolu").

Kireç ocağı işletmecileri	Anadolu Kireci (ton)
Monol Pendik	12.193
Monol Balıkçı	39.968
Yani Mora	44.935
Poloz Kartal	9.935
Dimitri Pendik	6.096
Yani Nikola Kalkeri, Yani Mora	12.419
Dimitri Yorgi Pendik	19.193

3.4.2. Horasan

Horasan, belgelere göre Horasan değirmeninde öğütülen tuğla kırığından üretilmiş ya da öğütülmüş olarak piyasadan satın alınmıştır. Yerinde yapılan incelemeye göre tuğla tozu ve dane boyutu 0.006m'ye varan tuğla agregadan oluşmaktadır.

Eldeki verilere göre horasana ilişkin en erken belge, 29 haziran - 6 temmuz 1555 dönemine aittir.

Belgelere göre, 29 haziran - 6 temmuz 1555 döneminde Horasan değirmeni için yıllık 500 akçe kira ödenmiştir [25, s. 162, belge no 394].

Bir yıl sonra, öğüterek horasan üretmek amacıyla 11-17 temmuz 1556 döneminde [25, s. 168, belge no 407] (Tablo 3.12) ve 10-16 temmuz 1557 döneminde (Tablo 3.13) [25, s. 168,belge no 409] tuğla kırığı alınmıştır.

27 ağustos - 9 eylül 1558 döneminde ise, belgelere göre, piyasadan yaklaşık 7,5 ton öğütülmüş hazır horasan satın alınmıştır [25, s. 171, belge no 415] (Tablo 3.14).

Tuğla kırığının peremesine 30 akçe, atlı hamallarla taşınmasında ise hamiline (yük) 2 akçe taşıma bedeli ödenmiştir.

Tablo 3.12. 11-17 temmuz 1556'da tuğla kırığına yapılan ödeme.

TUĞLA KIRIĞI SATICISI	MİKTAR Pereme	BEDEL Akçe/pereme	MİKTAR Hamil	BEDEL Akçe/hamil
Mehmed Kethüda	10	30	21	2
Ahmed Çelebi	-	"	133	"
Mehmed Kaya	5	"	2	"
Haydar b. Abdullah	5	"	48	"
Ali-i Kazzaz	17	"	20	"
İlyas Eyüb	2	"	14	"
Mehmed Mismari	7	"	35	"
Hasan Yakıcı	11	"	40	"
Mihal veledan-ı Gore vd.	6	"	44	"
Yenaki Zimmi	16	"	16	"
Dimitri Balın	6	"	4	"
Karagöz	42	"	24	"
?	43	15	-	"

Tablo 3.13. 10-16 temmuz 1557 döneminde tuğla kırığına yapılan ödeme.

TUĞLA KIRIĞI SATICISI	MİKTAR Hamil	BEDEL Akçe/hamil
İlyas Abdullah	30	2
Mehmed Kethüda	385	"
Ali mismari	30	"
Mehmed b. Kaya	15	"
Ali Kazzaz	147	"
Hasan Yakıcı	75	"
Karagöz Zimmi	626	"
Mezale Gara	180	"

Tablo 3.14. 27 ağustos - 9 eylül 1558 döneminde alınan horasan.

HORASAN SATICILARI	MİKTAR Müdden
Perali Gore	43.5
Yorgi İstanbul	115.5
Dimitri İstanbul	132

3.4.3. Riyg (İnce Kum)

Eldeki verilere göre riyg (ince kum) en erken 4-28 nisan 1554 döneminde alınmıştır. [25, s. 70, belge no 130]. 12-19 mayıs 1554 döneminde 14 sefine (gemi) [25, s. 58, belge no 117], 23 haziran-8 temmuz 1554 döneminde 22 gemi [25, s. 58, belge no 118], 1 nisan 1557'de ise 33 gemi [25, s. 59, belge no 119] ince kum alınmıştır. Gemi başına 30 akçe taşıma bedeli ödenmiştir.

3.4.4. Keten

Keten, lif katkı olarak kubbe sıvalarında kullanılmıştır. Kantarı 50 akçe (0.95 akçe/kg), 55 akçe akçe (0.97akçe/kg) ve 66 akçe (1.16 akçe/kg) olmak üzere 3 tip keten kullanılmıştır [25, s. 187, belge no 483] [25, s. 196, belge no 505]. Kubbe sıvaları için ("beray-i sıva-i kubbeha") kantarı 50 akçeden 11-16 temmuz 1556 döneminde 7 kantar (0.39t), kantarı 55 akçeden 20 kantar (1.13t) [25, s. 196, belge no 505], 6-19 mart 1557 döneminde 52 kantar 7 lodra (2.93t), kantarı 66 akçeden 6-19 mart 1557 döneminde 82 kantar 86 lodra (4.65t) [25, s. 187, belge no 483] keten alınmıştır.

3.4.5. Alef (Saman)

Alef (saman), kubbe kurşun kaplamalarının altında lüleci çamurunda kullanılmıştır. 7-14 nisan 1554 döneminde 12 hamil [25, s. 72, belge no 133], 28 haziran-26 eylül 1557 döneminde ise 72 hamil [25, s. 71, belge no 132] alınmıştır. Saman sapları olasılıkla kaba Horsan harçta kullanılmıştır.

Alef, atlı hamallarla hamili 1.5 akçeye şantiyeye taşınmıştır.

3.4.6. Alçı

Alçıya ilişkin ilk belge, 1 nisan 1557 tarihine aittir. 1 nisan 1557'de 120 adet [25, 59, belge no 119], 9-16 temmuz 1558 döneminde ise 144 kantar (4.8 ton) [25, s. 76, belge no 140] seng-i alçı (alçı taşı) alınmıştır.

9-16 temmuz 1558 döneminde ayrıca, piyasadan oldukça küçük miktarda 235 keylçe (178 kg) hazır alçı satın alınmıştır [25, s. 76, belge no 140].

Alçı taşı şantiyede odun ateşinde yakılmıştır.

Alçı taşının kantarı 500 akçe, alçının keylçesi 8 akçe, yakacak odunun hamili (yük) ise 1.5 akçedir.

3.4.7. Lökün

Lökün, sönmemiş kireç, beziryağı, pamuk ve ketenin yoğurulması ile elde edilmiş ve su donanımı yalıtımında kullanılmıştır [25, s. 201, belge no 529]. 11-16 temmuz 1556 döneminde 25 vakıyye (32 kg) penbe (pamuk) (7akçe/kg) alınmış [25, s. 196, belge no 504], 4-17 eylül 1557 döneminde ise 246 müdre (113.6 ton) lökün yoğurulmuştur [25, s. 201, belge no 529]. Pamuğun 25 vakıyyesi 226 akçe (7akçe/kg) [25, 196, belge no 504], bir müdre lökünün yoğurulması ise 4 akçe'dir [25, s. 201, belge no 529].

3.5. Çub (Ahşap)

3.5.1. Ahşap Kaynakları (Şekil 3.3)

İskele ve iksa sistemleri, temel ve duvar hatılları temel kazıkları, çatı, pencere, kapı ve mobilyalarda kullanılan yapı ahşabı iğne yapraklılar ve geniş yapraklılar olmak üzere iki ana başlıkta toplanmaktadır.

İğne yapraklılar, beyaz çam (göknar), sarıçam, karaçam, kızılçam, ladin, sedir ve ardıçtır [90, s. 19, 20].

Geniş yapraklılar ise, genel olarak reçine damarları olmayan, yapıda ve mobilyada kullanılan, meşe, palamut meşesi ("pelüt"), pırnal, kırmızı kayın, beyaz kayın (gürgen, "gülgen"), dişbudak, ceviz, kestane, kızılağaç, ıhlamur, akçaağaç, karaağaç, selvi ve abanozdur [90, s. 21-26].

Bu ağaçların büyük bir bölümü, Marmara, batı Ege, Toroslar, doğu ve batı Karadeniz'de yetişmektedir. Kesim dönemi, mart-eylül'dür [91, s. 21].

Kereste, Nuruosmaniye camisinin yapımında Karadeniz'den [32, s. 32], Sultan Ahmet külliyesinin yapımında Marmara, Rumeli ve batı Karadeniz'in Bartın, Ereğli, İzmit, Karasu, Üsküdar, Rumeli ve Samanlı dağı ormanlarından [14,s. 105] sağlanmıştır.

Süleymaniye külliyesinin yapımında Marmara bölgesinin Vize ve İzmit odaklı olmak üzere Istranca, Ganos [25, s. 107, belge no 227] ve Samanlı dağları [25, s. 108, belge no 229] [25, s. 111, belge no 243] [25, s. 109, belge no 233] orman alanlarından yararlanılmıştır (Şekil 3.3).

Istranca dağı ormanlarından meşe ve kayın, Ganos dağı ormanlarından ise meşe, gürgen (beyaz kayın) ve ıhlamur elde edildiği bilinmektedir.

Istranca ahşabı, belgelerde **"Karadeniz çubuğu", "çub-ı Karadeniz" ya da "çubuk-ı Karadeniz"**olarak adlandırılmaktadır [25, s. 107, belge no 227].

Istranca ahşabı, Vize'nin İnada ve hemen kuzeyinde yer alan Ahyolu'nun (Anchialus, Ek, "Ahyolu" mad.) Ahtabolu (Agatopolis, Ek, "Ahtabolu" mad.), Süzebolu (Sozopolis, Ek, "Süzebolu" mad.) ve Yoroz iskelelerinden ve ender olarak da -Ganos dağı ormanlarından elde edilen ahşap ile birlikte olsa gerek- Çorlu-Ereğli iskelesinden iletilmektedir [25, s. 107, belge no 227] (Şekil 3.3).

Ayrıca, İzmit, Kazıklı (Ek, "Kazıklı" mad.), Kandıra, Akyazı (Ek, "Akyazı" mad.) ve Göynük [25, s. 108, belge no 229] bölgelerinden elde edilen ahşap İzmit-Kazıklı'da biçilmekte [25, s. 111, belge no 243], İzmit-Boğaz iskelesinde depolanmaktadır [25, s. 109, belge no 233].

Osmanlı imparatorluğun 4. büyük tersanesinin kurulduğu İzmit'te iskelede 17.yy'da 200 kereste deposu yer almaktadır [92, s. 63].

Geniş yapraklılar ise, genel olarak reçine damarları olmayan, yapıda ve mobilyada kullanılan, meşe, palamut meşesi ("pelüt"), pırnal, kırmızı kayın, beyaz kayın (gürgen, "gülgen"), dişbudak, ceviz, kestane, kızılağaç, ıhlamur, akçaağaç, karaağaç, selvi ve abanozdur [90, s. 21-26].

Bu ağaçların büyük bir bölümü, Marmara, batı Ege, Toroslar, doğu ve batı Karadeniz'de yetişmektedir. Kesim dönemi, mart-eylül'dür [91, s. 21].

Kereste, Nuruosmaniye camisinin yapımında Karadeniz'den [32, s. 32], Sultan Ahmet külliyesinin yapımında Marmara, Rumeli ve batı Karadeniz'in Bartın, Ereğli, İzmit, Karasu, Üsküdar, Rumeli ve Samanlı dağı ormanlarından [14,s. 105] sağlanmıştır.

Süleymaniye külliyesinin yapımında Marmara bölgesinin Vize ve İzmit odaklı olmak üzere Istranca, Ganos [25, s. 107, belge no 227] ve Samanlı dağları [25, s. 108, belge no 229] [25, s. 111, belge no 243] [25, s. 109, belge no 233] orman alanlarından yararlanılmıştır (Şekil 3.3).

Istranca dağı ormanlarından meşe ve kayın, Ganos dağı ormanlarından ise meşe, gürgen (beyaz kayın) ve ıhlamur elde edildiği bilinmektedir.

Istranca ahşabı, belgelerde **"Karadeniz çubuğu", "çub-ı Karadeniz" ya da "çubuk-ı Karadeniz"**olarak adlandırılmaktadır [25, s. 107, belge no 227].

Istranca ahşabı, Vize'nin İnada ve hemen kuzeyinde yer alan Ahyolu'nun (Anchialus, Ek, "Ahyolu" mad.) Ahtabolu (Agatopolis, Ek, "Ahtabolu" mad.), Süzebolu (Sozopolis, Ek, "Süzebolu" mad.) ve Yoroz iskelelerinden ve ender olarak da -Ganos dağı ormanlarından elde edilen ahşap ile birlikte olsa gerek- Çorlu-Ereğli iskelesinden iletilmektedir [25, s. 107, belge no 227] (Şekil 3.3).

Ayrıca, İzmit, Kazıklı (Ek, "Kazıklı" mad.), Kandıra, Akyazı (Ek, "Akyazı" mad.) ve Göynük [25, s. 108, belge no 229] bölgelerinden elde edilen ahşap İzmit-Kazıklı'da biçilmekte [25, s. 111, belge no 243], İzmit-Boğaz iskelesinde depolanmaktadır [25, s. 109, belge no 233].

Osmanlı imparatorluğun 4. büyük tersanesinin kurulduğu İzmit'te iskelede 17.yy'da 200 kereste deposu yer almaktadır [92, s. 63].

3.5.2. Ahşap Standartları

Tablo 3.15. 20 mayıs 1568 tarihli ahşap standartı.
(A R., Altmay, 1935. On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591) (961-1000), Devlet Basımevi, İstanbul, s. 60)

AHŞAP ELEMANIN ADI	BOY			KALINLIK	EN
	İri	Orta	Küçük		
	("â'lâ")	("evsat")	("edna")	("kalınlık")	("yassılık")
Karadeniz çubuğu	12-18 zira 13.62m	9,08m			
Taban	15 zira 11.36m	12 zira 9,08m		5 parmak 0.158m	7 parmak 0.221m
Taslak çubuğu	10-12 zira 9.08m	7.57m			
Direk	8zira 6.06m	5,6 zira 4.54,3.7m	3,4 zira 2.27,3.02m		
Ayrık merteği	5 zira 3.79m				
Pare mertek	4 zira 3.02m				
Baskı merteği	4 zira 3.02m			≥1 parmak ≥0.0315m	
Ahyolu tahtası	4 zira 3,02m			1 parmak 0.0315m	
Solikos tahtası	4 zira 3,02m			1 parmak 0.0315m	
Silivri tahtası	4 zira 3,02m				
Deste tahtası	3 zira 2.27m				
Padavra	("uzun")	("orta")	("kısa")		
	2 zira 8 par. 1,76m	1.5 zira 1.135m	1zira 8 par. 1.003m		

Kereste boyutları, **"kereste çapı"** olarak tanımlanmaktadır [91]. Dairesel planlı ağaç kütüğünden elde edilen dörtgen planlı kütüğe **"çaplanmış kütük"** [91, s. 19]; artan kenar parçalarına da **"kapak"** denilmektedir. Ağacın dörtgen planlı bir kütüğe dönüştürülmesi işlemi, **"çapına getirmek"** olarak adlandırılmaktadır [91, s. 369]. Kütüğün boyuna üçe bölünmesinden, yanlarda iki **"sırt biçmesi"** ve ortada bir **"yürek biçmesi"** elde edilmektedir [91, s. 19]. Ağaç gövdesinin kök ve dal uçları kesik olan ağaç tomruğuna, -kabuklu ya da kabuksuz olsun-, iki başı kesik [91, s. 22] **("du ser buride")** denilmektedir. Ahşap elemanlar, aşı boyası ile boyanmış çırpı iplerinin [92, s. 806] üzerlerinde çekilip bırakılması ile elde edilen çizgiler yardımıyla düzgün bir biçimde kesilmeye çalışılmaktadır. Çaplanmış kütüğün iki ip çekilerek üçe bölünmesinden elde edilen ahşap **"tahta-i du-rişte"**, tek ip çekilerek ikiye bölünmesinden elde edilen ahşap ise **"tahta-i yek-rişte"** olarak adlandırılmaktadır.

Tablo 3.16a. 6 mart 1582 tarihli iri boyutlu ahşap standartı.
(A.R., Altınay, 1935. On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591) (961-1000), Devlet Basımevi, İstanbul, s. 64)

AHŞAP ELEMANIN ADI	BOY			EN	KALINLIK
	İri	Orta	Küçük		
İRİ BOYUTLULAR					
Verdinar direk	10 zira 7.57m	8 zira 6.06m	3,4,5,6zira 2.27,3.03 3.78,4.54m	5,6,10,12 parmak 0.189,0.252, 0.315, 0.378m	5,6,10,12 parmak 0.189,0.252, 0.315,0.378m
Verdinar taban	16 zira 12.10m	14 zira 10.50m	10,12 zira 7.50,9.08m	10 parmak 0.315m	10 parmak 0.315m
Dolma direği (hımış duvar dikmesi)	6 zira 4.54m	5 zira 3.79m	3,4 zira 2.27-3.03m	5,6 parmak 0.157-0.189m	5,6 parmak 0.157-0.189m
Havli (avlu) direği	6 zira 4.54m	5 zira 3.79m	3,4 zira 2.27-3.03m	5,6 parmak 0.157-0.189m	5,6 parmak 0.157-0.189m
Dolma direk üstü taban	-	-	-	16 parmak 0.189m	16 parmak 0.189m
Karasu çubuğu	14 zira 10.50m	12 zira 9.08m	6,10 zira 4.54,7.57m	7 parmak 0.22m	5 parmak 0.157m
Tavşancıl tabanı/ Gurna/Gorina tabanı	8 zira 6.06m			5 parmak 0.157m	7 parmak 0.094m

Tablo 3.16b. 6 mart 1582 tarihli küçük boyutlu ahşap standartı.
(A.R., Altınay, 1935. On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591) (961-1000), Devlet Basımevi, İstanbul, s. 64)

KÜÇÜK BOYUTLULAR					
Kerpi çubuğu	≥16 zira ≥12.11m	10 arşın 0.75m	8 zira 6.06m	≥0.5m	
Harci çubuk	6 arşun 4.54m				
Kara direk	8 arşun 6.06m				
Doğluk	4 arşun 3.03m				
Samanlı merteği	6arşun 4.54m				
İbrek merteği	5 arşun 3.78m				
Kumba yarma merteği	3 zira 2.27m				
Emaret tahtası	10 zira 7.57m			10 parmak 0.315m	1.5 parmak 0.047 m
Sandal tahtası	8 arşun 6.06m			8 parmak 0.252m	1 parmak 0.031m
Parladi tahtası	6 zira 4.54m			6 parmak 0.189m	≥1 parmak ≥0.031m
İki başı biçme tahta*	4 arşun 3.03m				1parmak 0.031m
Deste tahtası			3 zira 2.27m	≥ 0.02m	
Uzun kadne	2zira8parmak 1.76m	1.5 zira 1.13m	1zira8parmak 1.00m		
Bozılık ve fındık			4 zira 3.03m		

* Karadeniz (Vize)-Ahyolu'ndan ve İznikmid'den (İzmit) gelen iki başı biçme pelid (meşe) ve gürgen kereste.

Tablo 3.17a. 1640 tarihli taşıyıcı ahşap eleman sandartı.
(Y., Yücel, 1992. Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli), Ankara, s.131-133).

	KERESTE	BOY	EN	KALINLIK	BEDEL (akçe)
SÜTUN	Sütun-ı **Karasu** battal	15 zira 11.355m	-	-	250
	Sütun-ı taban-ı **Karasu**	11 zira 8.327m	-	-	50 (70?)
	Sütun-ı Karasu	7zira 5.299m	7parmak 0.221m	-	70 (50?)
	Sütun-ı **İznikmid**	7zira 5.299m	-	-	40
	Sütun-ı **Bartın**	6 zira 4.542m	-	-	25
	Sütun-ı **Şile**	6zira 4.542m	-	-	30
	Sütun-ı Şile	5 zira 3.785m	-	-	15
	Sütun-ı dişbudak kebir	4 zira 3.028m	-	-	12
	Sütun-ı dişbudak sagir	3zira 2.271m	-	-	8
	Sütun-ı **Çotuk**	3zira 2.271m	-	-	5
	Sütun-ı **Mihaliç**	-	-	-	25
	Sütun-ı çapa	12 zira 9.084m	10 parmak 0.316m	10 parmak 0.316m	500
	Sütun-ı vürdinar	8 zira 6.056m	10 parmak 0.316m	10 parmak 0.316m	270
	Sütun-ı vürdinar	8 zira 6.056m	9 parmak 0.284m	9 parmak 0.284m	220
	Sütun-ı vürdinar	7zira 5.299m	8 parmak 0.253m	7 parmak 0.221m	160
	Sütun-ı dolab	7.5, 8 zira 5.65-6.05m	7 parmak 0.221m	7parmak 0.221m	90
	Sütun-ı dolma	6 zira 4.542m	-	-	6

	Sütun-ı yamalık	6zira 4.542m	-	-	25
	Sütun-ı yamalık sagir	5 zira 3.785m	-	-	12
	Sütun-ı tobac	5zira 3.785m	8 parmak 0.253m	8 parmak 0.253m	90
TABAN	Taban-ı vergeh	12 zira 13.626m	6 parmak 0.221m	6parmak 0.189m	450
	Taban-ı vergeh	12zira 9.084m	6parmak 0.189m	6parmak 0.189m	80
	Taban-ı **Kemer**	11 zira 8.327m	6parmak 0.189m	4parmak 0.126m	80
	Taban-ı Kemer	10 zira 7.570m	5 parmak 0.158m	3 parmak 0.095m	60
	Taban-ı İznikmid	10zira 7.570m	-	-	60
	Taban-ı Şile	10zira 7.570m	-	-	33
	Taban-ı Şile	8zira 6.056m	-	-	33
	Taban-ı Akeşte	8zira 6.056m	-	-	20
	Taban-ı Mihaliç	-	-	-	30
VERGEH	Vergeh-i kafiri	-	-	-	*6*
	Vergeh-i Karasu	-	-	-	*3*
	Vergeh-i biçme kebir	-	-	-	*6*
	Vergeh-i biçme sagir	-	-	-	*4*
	Vergeh-i bellüt	-	-	-	*9*
	Samanlı mertek-i İznikmid	-	-	-	2
	Samanlı mertek-i **Yalıova**	-	-	-	*1*

Tablo 3.17b. 1640 tarihli ahşap levha, eğri vs. standartı.
(Y., Yücel, 1992. Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli), Ankara, s.131-133)

	KERESTE	BOY	EN	KALINLIK	BEDEL (akçe)
	Elvah-ı karaağaç kebir	*32 zira* *24.224m*	*18 parmak* *0.568m*	-	*40*
ELVAH	Elvah-ı karaağaç	-	-	-	*25*
	Elvah-ı çınar	-	-	-	*40*
	Elvah-ı emaret	-	-	-	*16*
	Elvah-ı sal	-	-	-	*10*
	Elvah-ı ağa	-	-	-	*10*
	Elvah-ı çam-ı ağa	-	-	-	*10*
	Elvah-ı **Ereğli**	-	-	-	*8*
	Elvah-ı **Karadeniz**	-	-	-	*6*
	Elvah-ı kesadet	-	-	-	*6*
	Elvah-ı İznikmid,gülgen	-	-	-	*5*
	Elvah-ı haydari	-	-	-	*3*
	Elvah-ı bellüt-ı İznikmid	-	-	-	*6*
EĞRİ	Tel eğrisi	-	-	-	*4*
	Eğri-i değirmen	-	-	-	*60*
	Eğri-i **Üsküdar**	*6 zira* *4.542m*	-	-	*150*
	RUMELİ, kebir	10 zira 7.570m	-	-	500
	Rumeli, vasat	-	-	-	16

Süleymaniye külliyesinde III. ve IV. medreselerin ve matbahın güneybatı moloz beden duvarlarında yüzey kayıpları yardımıyla yüzeyin 10-12 cm gerisinde ahşap hatıl sistemi olduğu saptanmıştır. Hatıl sistemi, duvar boyunca uzanan 7-7.5/17.5-19cm boyutlarında kesitli ve duvara dik doğrultuda uzanan matbahta 1.26m, III. ve IV. medreselerde ise 0.53m aralıklarla yerleştirilmiş 0.085-0.095/0.145m boyutlarında kesitli ahşap elemanlardan oluşmaktadır. Hatıl düşey elemanı saptanamamıştır.

3.5.3. Süleymaniye Külliyesinin Yapımında Kullanılan Ahşap Cinsleri ve Ahşap Eleman Tipleri (Tablo 3.18)

Çubuk ya da çub-ı çubuk, Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. Çub Farsça, çubuk ise Türkçe, ahşap kereste anlamına gelmektedir [60]. Uzun, büyük, orta ve küçük olarak boyutlandırılmıştır. Çubuk-ı dıraz-kebir-büzürk ya da çub-ı çubuk-ı dıraz-kebir-büzürk, 11.35/0.189/0.157m boyutlarındadır [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 108, belge no 230]. 1550'de 4627 adet, 1551'de 2020 adet ve 1552'de 1312 adet alınmıştır [25, s. 105,belge no 221] [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 101,belge no 213]. Çubuk-ı orta-vasat ya da çub-ı çubuk-ı orta-vasat, 9.08/0.22/0.157m boyutlarındadır [25, s. 106,belge no 222]. 1550'de 1944 adet ve 1551'de 2188 adet alınmıştır [25, s. 105,belge no 221] [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 101,belge no 213] [25, s. 108,belge no 230] [25, s. 102,belge no 214] [25, s. 107,belge no 227] [25, s. 107,belge no 224]. Çubuk-ı kütah-küçek ya da çub-ı çubuk-ı kütah-küçek, 7.57/0.19/0.16m boyutlarındadır [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 112,belge no 247] [25, s. 105,belge no 221] [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 101,belge no 213] [25, s. 108,belge no 230] [25, s. 102,belge no 214] [25, s. 107,belge no 224, 227] [25, s. 109,belge no 233].

Çub-ı Karadeniz, çubuk-ı Karadeniz ve elvah-ı Karadeniz, Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir [25, s. 106, belge no 222]. Çubuk-ı Karadeniz, 7.57m [25, s. 107, belge no 224] ve 6.80m [25, s. 108,belge no 230] boylarında ve 2 akçedir. 1551'de 2020 adet [25, s. 107,belge no 227] ve levha formunda 1557'de alınmıştır [25, s. 115,belge no 256].

Verdinar, çub-ı verdinar, çubuk-ı verdinar ve elvah-ı verdinar, Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Biga, Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 104,belge no 220]. 1548-1553 döneminde Süleymaniye külliyesi bina eminliğini üstlenen Hüseyin, 19 kasım 1543'de Şehzade külliyesi (1543-1548) bina eminliğine atandığında 200 büyük verdinara gereksinim duyulduğunu bildirmiştir [25, s.108, belge no 231].

Arseven, verdinarı göknar olarak tanıtmaktadır [91,s. 364]. Göknar, reçine damarları olmayan kaba dokulu bir ağaçtır ve daha çok iç kaplamada, doğramada ve çatıda kullanılmaktadır [90, s. 19-20]. Oysa gemi yapımında da kullanıldığı bilinen verdinarın suya dayanıklı olması gerekmektedir. Gemilerde kullanılan "verdinar-ı çam" (çam verdinarı), Biga ve Kemer'den [93, s. 115], "verdinar-ı bellut" (palamut meşesi verdinarı) ise İzmit'ten (17.yy) [93, s. 115] sağlanmaktadır. Verdinar-ı çam, sütun ve seren gibi ana taşıyıcılarda, çıralı çam ve karaçam ise direk gibi ikincil taşıyıcılarda kullanılmaktadır [93, s. 119]. Süleymaniye külliyesi yapım gider göstergelerinde verdinar-ı bellut ve verdinar-ı top bellut terimlerinin yer alması 16.yy'da da aynı kavramların olduğunu göstermektedir. 6 mart 1582'de Mimar Sinan tarafından belirlenen kereste standartında (Tablo 3.16) â'lâ (büyük), vasat (orta), küçük ve daha küçük olmak üzere 4 sınıf verdinar sıralanmaktadır. Büyük verdinar 7.57/0.378/0.378m, orta verdinar 6.06/0.315/0.315m, küçük verdinar 4.54-3.78/0.252/0.252m ve en küçük verdinar ise 3.02-2.27/0.189/0.189m boyutlarındadır (Tablo 3.15-3.17). Daha küçük boyutlu keresteler verdinar standardına girmemektedir. Verdinar, iğne yapraklı (verdinar-ı çam) ya da geniş yapraklı (verdinar-ı bellüt) olsun 7.57, 6.06, 4.54, 3.78, 3.02 ve 2.27m boyunda ve kenar uzunluğu 0.378, 0.315, 0.252 ve 0.189m olan kare kesitli dayanıklı ana taşıyıcı ahşap elemandır. Verdinar, Süleymaniye külliyesi için 1550 yılında 30 adet sipariş edilmiştir [25, s. 112,belge no 247].

Çub-ı verdinar, 9.08/0.31/0.31m boyutlarındadır [25, s. 108,belge no 230]. İlk kez ve oldukça yoğun olarak olarak 1550 yılında alınmıştır. 1550'de 1000 adet, 1551'de ise 200 adet alınmıştır [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 108,belge no 230].

Çubuk-ı verdinar, 9.08/0.22/0.22m boyutlarındadır [25, s. 108,belge no 230]. İlk kez ve çub-ı verdinar'dan da daha yoğun olarak 1551 yılında alınmıştır. 1551'de 2891 adet, 1552'de ise 177 adet alınmıştır [25, s. 108,belge no 230] [25, s. 102,belge no 214] [25, s. 102,belge no 216].

Elvah-ı verdinar, sadece 1550 yılında 1798 adet alınmıştır [25, s. 106,belge no 222].

Verdinar-ı bellüt, verdinar-ı top bellüt ve elvah-ı bellüt, Istranca ve Samanlı dağı ormanlarından (İzmit, Bolu, Bursa ve Kastamonu) elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Ahtabolu ve İzmit iskelelerinden gönderilmiştir [25, s. 102,belge no 214].

Bellüt (17.yy'da pelüt), meşedir. Ana kirişlerde ("taban") [94,s. 1309], temel kazık ve hatıl sistemlerinde [14, 105] ve pencere doğramalarında [14,s. 128] kullanılmıştır. Verdinar-ı bellüt, 9.08-9.80m boyunda ve 15 akçedir [25, s. 102,belge no 216]. 1659'da 65 akçeye satılmıştır [93, s. 105]. 1550'de 15 adet, 1551'de 420 adet [25, s. 102,belge no 214] 1552'de ise 12 adet [25, s. 102,belge no 216] alınmıştır. Verdinar-ı top bellüt, 1550'de 15 adet sipariş edilmiştir [25, s. 112,belge no 247]. Elvah-ı bellüt, 11.35/0.22/0.19m boyutlarında ve 4 akçedir. İzmit'ten cami pencere doğramaları için 1554'de 1167 adet [25, s. 58, belge no 117], 1557'de ise 500 adet alınmıştır [25, s. 114,belge no 253].

Çub-ı çubuk-ı karaağaç ve tahta-i karaağaç ya da elvah-ı karaağacın nereden elde edildiği belgelerde belirtilmemiştir. Çub-ı çubuk-ı karaağaç, 4.54, 5.29 ve 6.06m boylarındadır (Tablo 3.18). Tahta-i karaağaç ya da elvah-ı karaağaç, 1557'de 72 adet [25,110,belge no 236], 1558'de ise 218 adet alınmıştır [25, s. 115,belge no 255].

Sırık-ı uflamur (ıhlamur sırık), sırt hamallarının omuzlarında taşıdıkları sırıktır. Yapı malzemeleri, resen-i uflamur (ıhlamur sırık halatı) yardımıyla bu sırığa asılarak taşınmıştır. Sırık, bazen de gürgen ağacından yapılmıştır. Ihlamur, Kastamonu, İzmit ve Bursa çevresinden elde edilmiştir.

Çınar ve gürgen (beyaz kayın), Sabancı köyü çevresinden elde edilmiştir [25, s. 111,belge no 242] [25, s. 111,belge no 244]. 29 mart 1550'de, Sabancı köyünde bir köylü tarafından işletilen bir su biçki işliğine gürgen ve çınar biçme yasağı [25, s. 111,belge no 242] delinerek çınar tahtası biçme izni verilmiştir [25, s. 111,belge no 244]. Gürgen, sırık ve levha formunda; ayrıca, kaldırma ve taşıma amaçlı sistemlerde çub-ı makara (makara ahşabı) olarak makara yapımında kullanılmıştır [25, s. 108,belge no 230]. 1551'de kaldıraç makarası için gerekli çub-ı makara (makara için ahşap) 100 adet [25, s. 108,belge no 230], 1556'da boncuk-ı makara (makara boncuğu) (0.33akçe) 30 adet [25, s. 110,belge no 240], 1557'de çub-ı makara-i yedek (yedek makara için ahşap) 11 adet alınmıştır [25, s. 114,belge no 251]. Çub-ı makara-i yedek 7 akçedir [25, s. 114,belge no 251]. Sırık-ı gürgen (gürgen sırık), 0.76 akçedir ve 1556'da 26 adet [25, s. 113,belge no 249], elvah-ı gürgenin (gürgen levhaların) ise tanesi 2.4 akçedir ve 1557'de 200 adet [25, s. 114,belge no 254] alınmıştır.

Ceviz, İzmit, Kazıklı, Kandıra, Akyazı ve Göynük [25, s. 108,belge no 229] bölgelerinden elde edilmiş, İzmit-Kazıklı'da biçilmiş [25, s. 111,belge no 243] ve İzmit-Boğaz iskelesinde depolanmıştır [225,s. 109,belge no 233]. 20 haziran 1555'de Kazıklı ormanından geçen Dernschwam ormanın çok yüksek ve geniş olduğundan, bir çok ağacın yanısıra kayın, meşe, kestane, muşmula ve kavak ağaçlarından söz etmektedir [119, s.321]. Tomruk ("tomruk-ı ceviz") ve levha ("elvah-ı ceviz") formunda kullanılmıştır. 11 mayıs 1550'de, İzmit, Kandıra, Akyazı ve Göynük'te kapı, pencere ve dolap için kesilen ceviz ağaçları, kadının bina emini mutemediyle gönderilen ödenekten kiraladığı öküz arabaları ile [25, s. 108,belge no 229] 23 eylül 1551'de, İzmit-Boğaz iskelesine indirilmiştir [25, s. 109,belge no 233]. Levha formunda işlenmiş olan ağaçlar için 3000 akçe daha gerekmektedir [25, s. 109,belge no 233]. Kürsü, rahle, pencere kapakları ve kapılarda kullanılmıştır. Tomruk-ı ceviz (ceviz tomruk), 10 akçedir ve 1557'de 3 adet alınmıştır [25, s. 114,belge no 253]. Elvah-ı ceviz (ceviz levhalar), Tanesi 80 akçedir ve 1558'de 9 adet alınmıştır [25, s. 115,belge no 255].

Funda, camiye süpürge yapmak amacıyla 1556 yılında 200 demet alınmıştır [25, s. 121,belge no 262]. Demeti 12 akçedir.

Fındık, levha formunda ("elvah-ı fındık") 1557 yılında 560 adet alınmıştır [25, s. 110,belge no 241]. 3 akçedir.

Şimşir, kereste formunda (çub-ı şimşir) alınmış; hamam ve mutfak eşyası yapımında kullanılmıştır [91, s. 18] [25, s. 114,belge no 251] [25, s. 110,belge no 237]. Çub-ı şimşir (şimşir ahşap) 6 ya da 8.33 akçedir ve 1557'de 27 adet alınmıştır [25, s. 114,belge no 251] [25, s. 110,belge no 237].

Abanoz, yapıda kullanıldığı halde belgelerde geçmemektedir. Çok ağır, siyah renkli ve sert yapısıyla 17.yy dolaplarında oyma ve kaplamalarda [91, s. 20], Süleymaniye külliyesinde fildişi ile birlikte kapıların kündekarisinde kullanılmıştır [79, s. 87].

Sütun, çub-ı sütun, sütun-ı harci ve sütun-ı kadim, Istranca ormanlarından elde edilmiş, Pınarhisar'dan [25, s. 113,belge no 250], Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu, Ahyolu-Yoroz ve Anave iskelelerinden gönderilmiştir. Sütun, 1550'de 60 adet [25, s. 105,belge no 221], 1552'de ise 192 adet [25, s. 102,belge no 216] alınmıştır. Çub-ı

sütun, 5 akçedir [25, s. 113,belge no 250]. 1550'de 20 adet [25, s. 105,belge no 221], 1556'da ise 150 adet [25, s. 113,belge no 250] alınmıştır. Sütun-ı harci, 5 akçedir ve 6 zira/7 parmak/7 parmak (4.54/0.22/0.16m) boyutlarındadır [25, s. 108,belge no 230]. 1551'de 500 adet [25, s. 08,belge no 230] ve tarihsiz 4 belgede 1515 adet alınmıştır [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 107,belge no 224,225]. Sütun-ı harci-i orta, 1582 tarihli kereste standartına göre sütun-ı harci gibi 4.54m boyundadır (Tablo 3.16). Sütun-ı kadim ise 1552'de 541 adet alınmıştır [25, s. 102,belge no 216].

Direk ve çub-ı direk, Vize-İnada iskelesinden gönderilmiştir. Arseven'e göre, ana direkler kestane, yan direkler ise gürgendendir [91, s. 20]. Kestane, İzmit ve Bursa, gürgen ise Kastamonu ve Bursa çevresinde yetişmektedir. Çub-ı direk, 1550'de 180 adet [25, s. 105,belge no 221], direk ise 1551'de 1082 adet [25, s. 102,belge no 214] alınmıştır.

Verke/virke/vergeh (kiriş), çub-ı verke, çub-ı çubuk-ı verke, çubuk-ı verke-i sütun, Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Yoroz, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. Verke, 10 zira (7.57m) boyunda [25, s. 108,belge no 230] ve 2 akçedir [25, s. 108,belge no 230] [25, s. 106,belge no 223]. 1550'de 1200 adet [25, s. 102,belge no 221], 1558'de 500 adet [25, s. 113,belge no 248] ve tarihsiz bir belgeye göre 2000 adet [25, s. 106,belge no 223] alınmıştır. Çub-ı verke, 10 zira (7.57m) boyunda ve [25, s. 108,belge no 230] 4 akçedir [25, s. 113,belge no 248]. 1550'de 20 adet [25, s. 102,belge no 221], 1551'de 200 adet [25, s. 108,belge no 230], 1558'de ise 1004 adet [25, s. 113,belge no 248] alınmıştır. Çub-ı çubuk-ı verke tarihsiz bir belgeye göre 993 adet [25, s. 104,belge no 220], çubuk-ı verke-i sütun ise 1552'de 93 adet [25, s. 102,belge no 216] alınmıştır.

Mertek, mertek-i İrva, çub-ı mertek-i İrva, mertek-i Samanlı, mertek-i yarma, mertek-i aruk ve çub-ı mertek-i aruk, Istranca ve Samanlı dağları ile İrva (Riva) çevresindeki ormanlardan elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Ahtabolu ve Anave iskelelerinden gönderilmiştir. Mertek, 0.5 akçedir [25, s. 106,belge no 223]. 1552'de 50 adet [25, s. 109,belge no 235], tarihsiz bir belgeye göre ise 5000 adet [25, s. 106,belge no 223] alınmıştır. Mertek-i İrva, 1.05 akçedir [25, s. 113,belge no 248]. 1558'de 2000 adet alınmıştır [25, s. 113,belge no 248]. Çub-ı mertek-i İrva, 1551'de

5000 adet alınmıştır [25, s. 108,belge no 230]. Mertek-i Samanlı, Samanlı dağı ormanlarının İzmit ve Yalova bölgelerinden elde edilmiştir [34, s. 131-133]. 2 akçedir [25, s. 113,belge no 248]. 1558'de 4591 adet alınmıştır [25, s. 113,belge no 248]. Mertek-i yarma, 1550'de 1200 adet alınmıştır [25, s. 109,belge no 221]. Mertek-i aruk [25,107,belge no 224] ve çub-ı mertek-i aruk 1700'er adet (tarihsiz) [25, s. 106,belge no 222] alınmıştır.

Pedavre-i dıraz/kebir/büzürk, pedavre-i orta/vasat ve pedavre-i küçek/kütah, Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Yoroz ve Ahyolu-Süzebolu iskelelerinden gönderilmiştir. Pedavre-i dıraz/kebir/büzürk, 0.165 akçe, 0.20 akçe, 0.18 akçe ve 0.19 akçedir. 1550'de 2050 adet [25, s. 105,belge no 221], 1551'de 30000 adet [25, s. 108,belge no 230], 1552'de 5200 adet [25, s. 102,belge no 216], 1558'de ise 10800 adet [25, s. 113,belge no 248] ayrıca tarihsiz bazı belgelere göre 134600 adet [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 106,belge no 223] [25, s. 107,belge no 225] alınmıştır. Pedavre-i orta/vasat 1550'de 4000 adet [25, s. 105,belge no 221], 1552'de ise 9500 adet [25, s. 102,belge no 216] [25, s. 109,belge no 235] alınmıştır. Pedavre-i küçek/kütah, 1550'de 4300 adet [25, s. 105,belge no 221], 1551'de 50000 adet [25, s. 108,belge no 230], 1552'de ise 26400 adet [25,s. 102,belge no 216] ayrıca tarihsiz bazı belgelere göre 74000 adet [25, s. 104,belge no 220] [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 106,belge no 223] [25, s. 107,belge no 224] alınmıştır.

Çub-ı gorya ya da çub- çubuk-ı gorne, Tavşancıl'dan elde edilmiş ve oluk yapımında kullanılmıştır (Tablo 3.16). Istranca ormanlarından elde edileni Ahyolu-Ahtabolu iskelesinden gönderilmiştir. 0.16/0.95/6.06 m boyutlarındadır ve 4 akçedir. 1550'de 150 adet, 1551'de 2617 adet ve 1556'da ise 1051 adet [25, s. 113,belge no 250] alınmıştır.

Elvah-ı erre-i ab, elvah-ı du ser buride, elvah-ı yek rişte, elvah-ı du rişte, elvah-ı bazu, elvah-ı bazu yek rişte, elvah-ı bazu du rişte, elvah-ı orta ve elvah-ı deste olarak adlandırılan su testeresi ile biçilmiş levhalar, İzmit'teki su biçkisinde biçilmiş ve İzmit iskelesinden gönderilmiştir [25, s. 114,belge no 254] [25, s. 192,belge no 489]. Elvah-ı erre-i ab, 1.8 akçe, 2 akçe, 2.5 akçe [25, s. 114,belge no 254] ve 3 akçedir [25, s. 115,belge no 256]. 1557'de 2209 adet [25, s. 114,belge no

254] [25, s. 115,belge no 256] alınmıştır. Serbest piyasada 100 tanesi 350 akçedir [25, s. 192,belge no 489]. Elvah-ı du ser buride (iki başı kesik levha), 2-2.5 akçedir. 1552'de 110 adet, 1557'de ise 2651 adet alınmıştır. Elvah-ı yek rişte boyuna bir ip çekilerek ikiye, elvah-ı du rişte ise boyuna iki ip çekilerek üçe bölünen kütükten elde edilen oldukça kalın taşıyıcı ahşap elemandır. 1557'de 62 adet elvah-ı du rişte alınmıştır. Elvah-ı bazu, 1557'de 507 adet alınmıştır. Elvah-ı bazu yek rişte 20 akçedir [25,115,belge no 255] ve 1557'de 129 adet alınmıştır. Elvah-ı bazu du rişte, 22 akçedir [25,114,belge no 252] ve 1557'de 617 adet alınmıştır. Elvah-ı orta, 0.15 akçedir ve 1552'de 4000 adet alınmıştır. 25 nisan-25 mayıs 1552 tarihleri arasında İzmit iskelesine teslim edilen "orta levha"ların (0.15 akçe) kapak ve ufanık olmaması istenmiştir [25,112,belge no 246]. Kapak, çaplanmış kütükten [91,19] artan kenar parçası [91,369] demektir. Elvah-ı deste, 1.6 akçedir ve 1557'de 300 adet alınmıştır. Elvah-ı gemi, 1552'de 1000 adet alınmıştır.

Çub-ı varil fuçı ve gerder, çıbık-ı fuçı ve gerder, elvah-ı varil ve fuçı, tahta-i fuçı, gerder beray-i hamam ve gerdel-i ab, Vize-İnada, Ahyolu ve İzmit'ten gönderilmiştir. Çıbık-ı fuçı ve gerderin demeti 45 akçe [25, s. 114,belge no 254], elvah-ı varil ve fuçı 0.2 akçe [25, s. 113,belge no 249] ya da 0.15 akçe [25, s. 110,belge no 241], gerder beray-i hamam (hamam kovası), 6 akçe [25, s. 110,belge no 237], gerdel-i ab (su kovası) ise 2 akçedir [25, s. 115,belge no 256]. 1550'de 1400 adet tahta-i fuçı [25, s. 105,belge no 221], 1556'da 2000 adet elvah-ı varil ve fuçı [25, s. 113,belge no 249], 1557'de ise 26 demet çıbık-ı fuçı ve gerder [25, s. 114,belge no 254], 518 gerdel-i ab [25, s. 115,belge no 256], 6000 adet elvah-ı fuçı [25, s. 110,belge no 241], 5450 adet çub-ı varil fuçı ve gerder, 440 adet tahta-i fuçı ve 2 adet gerder beray-i hamam [25, s. 110,belge no 237], tarihsiz iki belgeye göre 1200'er adet çub-ı elvah-ı fuçı [25, s. 106,belge no 222] ve elvah-ı fuçı [25, s. 107,belge no 224] alınmıştır.

Kabza-i kazma külünk varye (kazma, külünk ve balyoz sapı), Ahyolu-Ahtabolu'dan gönderilmiştir. Kabza-i varya 1.32 akçedir [25, s. 114,belge no 251]. 1550'de 5000 adet kazma ve külünk sapı, 1551'de 1000 adet külünk, 2000 adet varye sapı [25, s. 108,belge no 230], 1556'da 2000 adet kabza-i kazma külünk varye [25, s. 113,belge no 249], 1557'de ise 100 adet kabza-i varya [25, s. 114,belge no 251] alınmıştır.

Sırık-ı hammal ve sırık-ı uflamur beray-i hamam, Vize-İnada ve Ahyolu iskelelerinden gönderilmiştir. Sırıg-ı gürgen (gürgen sırık), 0.77 akçedir ve 1556'da 26 adet alınmıştır [25, s. 113,belge no 249]. Sırık-ı uflamur beray-i hamam (hamam için ıhlamur sırık) 10 akçedir [25, s. 110,belge no 237]. 1557'de 10 adet alınmıştır [25, s. 110,belge no 237]. Sırık-ı hammal, tarihsiz iki belgeye göre 4000 adet alınmıştır [25, s. 106,belge no 222] [25, s. 107,belge no 224].

Kazık ya da çub-ı kazık, gülek, dingil, yasdık ve ipsid isimli öküz arabası parçaları [92, s. 903], İzmit ve Ahyolu-Ahtabolu iskelesinden gönderilmiştir. Kazık, 2 akçedir. 1550'de 60 adet, 1552'de 2000 adet, 1557'de ise 1406 adet alınmıştır. Gülek, 0.95/0.44m boyutlarındadır. 1550'de 100 adet, 1552'de ise 40 adet alınmıştır. Dingil, 1550 ve 1552'de 40'ar adet, yasdık, 1552'de 40 adet, ipsid, 1550'de 100 adet, 1552'de 250 adet alınmıştır [25, s. 109,belge no 234].

Hime ya da hiyme (odun), yakacak olarak mutfak ve hamamda, ayrıca, kurşun eritmekte kullanılmıştır [25, s. 121,belge no 262]. Çekisi 24.1 akçedir. 1556'da 250 çeki alınmıştır [25, s. 121,belge no 262].

Tahta, İzmit-Kazıklı'da işlenmiştir [25, s. 111,belge no 243].

Süleymaniye külliyesinin ahşap etkinliğine ilişkin en erken tarihli belge, Şehzade külliyesinden yaklaşık 5.5 yıl sonrasına, 29 nisan 1549'a aittir. Unkapanı'na ("Kapan-ı Dakıyk") 1 verdinar ve 2 Karadeniz tomruk ("çubuk") iletilmekte ve 26 temmuz 1549'da öküz arabaları ile yapım alanına ulaştırılmaktadır [25, s. 115,belge no 257].

5 ağustos 1552'de, eski Vize kadısı Derviş Çelebi döneminde sağlanan 8000 akçelik ödeneğin tükenmesi [25, s. 103,belge no 217] üzerine 1000 adet "gemi tahtası" için 17 ağustos 1552'de Vize ve Ahyolu kadılarına ödenek sağlanmıştır. 24 ocak 1553'de, Vize ve Ahyolu'ndan [25, s. 103,belge no 218] 4 şubat 1553'de İzmit'ten (15000 adet tahta) [25, s. 112,belge no 245], 10 şubat 1553'de Aydos'dan (Ek, "Aydos" mad.) (verke vs) [25,104,belge no 219] ahşap istenmiştir.

Vize'den, 30 nisan 1550'de, verke, mertek-i yarma, çubuk-ı dıraz, çubuk-ı orta, verdinar, verdinar-ı bellut; pedavre-i küçek, 5 mayıs 1550'de pedavre-i vasat ve küçük, pedavre-i dıraz, çub-ı orta, çubuk-ı dıraz, çub-ı sütun, çub-ı verdinar-ı top bellut, 7 mayıs 1550'de, pedavre-i küçük, pedavre-i dıraz, çubuk-ı orta, mertek-i

yarma, çubuk-ı dıraz, çub-ı direk, kazıklık (öküz arabası için) [92, s. 903], çub-ı verke, verdinar, 8 mayıs 1550'de, çubuk-ı orta, çubuk-ı dıraz, verke -18 mayıs-18 haziran 1550 döneminde verke gereksinimi duyulmakta [25, s. 112,belge no 247]- 2 haziran 1550'de, tahta-i fiçı, resen-i uflamur, çubuk-ı orta, çubuk-ı dıraz, verke, sütun ulaştırılmaktadır [25, s. 105,belge no 221]. 23 haziran 1550'de, çub-ı pedavre, çub-ı çubuk-ı orta, çub-ı direk, çub-ı çubuk-ı dıraz [25, s. 105,belge no 221], Ahyolu-Süzebolu'dan çub-ı çubuk, elvah-ı verdinar, Ahyolu-Ahtabolu'dan elvah-ı verdinar, çub-ı çubuk-ı dıraz, çub-ı çubuk, Vize- İnada'da, çub-ı pedavre-i kütah, hammal sırığı, mertek, çub-ı elvah-ı fiçı, sütun-ı harci, çub-ı çubuk, çub-ı çubuk-ı orta, çub-ı çubuk-ı Bahr-i Siyah, çub-ı çubuk-ı dıraz [25, s. 106,belge no 222], Ahyolu-Süzebolu'dan, pedavre-i dıraz, çub-ı çubuk-ı verdinar, çub-ı çubuk-ı verke, sütun-ı harci, Ahyolu-Yoroz'dan, pedavre-i kütah, pedavre-i dıraz, çub-ı çubuk-ı verke, sütun-ı harci gönderilmektedir [25, s. 104,belge no 220]. 16 temmuz 1550'de, mertek, varye-külünk sapı, çubuk-ı dıraz, araba dingili, çubuk-ı gorne [25, s. 101,belge no 213], 25 ocak 1551'de, 30.000 akçelik ödenek ile pedavre-i küçük, pedavre-i kebir, resen-i uflamur, çub-ı mertek-i İrva, çubuk-ı verdinar, çubuk-ı Karadeniz, varye sapı, külünk sapı, çubuk-ı dıraz, sütun-ı harci, çub-ı verdinar, çub-ı verke, çub-ı makara (gürgen) [25,108,belge no 230], 6 temmuz 1551'de, Vize-İğnada'da pedavra-i küçek, pedavra-i kebir, gorne, mertek, sırık-ı hammal, direk, çubuk-ı dıraz, çubuk-ı verdinar, verdinar-ı bellut [25, s. 102,belge no 214], 4 ağustos 1551'de, çub-ı Karadeniz [25, s. 107,belge no 227], 4 ağustos 1551'de, 300 Karadeniz çubuğu [25, s. 107,belge no 227], Vize-İnada iskelesinden, pedavre-i küçük, hammal sırığı, mertek-i aruk, elvah-ı fiçı, sütun-ı harci orta, çubuk, çubuk-ı orta ağaç, çubuk-ı dıraz, çubuk-ı Karadeniz [25, s. 107, belge no 224], 23 eylül 1551'de, 6000 tahta [25, s. 109,belge no 233], 25 nisan-25 mayıs 1552 tarihleri arasında İzmit iskelesinden orta levha ve taş ocaklarında kulanılacak öküz arabası için kazıklık, isbid, gönlek, dingil ve yastık [25, s. 112,belge no 246], 8 temmuz 1552'de, Vize-İnada iskelesinde, 5200 pedavre-i büzürk, 1400 pedavre-i küçek, 892 çubuk-ı dıraz , 541 sütun-ı kadim, 192 sütun, 177 çubuk-ı verdinar, 30 çubuk-ı verke sütun, 12 verdinar-ı bellut, 25000 pedavre-i küçek, Ahyolu'nun Ahtabolu (Ağatabolu), Süzebolu ve Yoroz iskelelerinde, 8500 pedavre, 420 çubuk-ı dıraz, 110 elvah-ı du ser büride [6,64], 63 çubuk-ı verke [25, s. 102,belge no 216], 11 ağustos 1552'de, Saray-ı Atik'teki hassa anbarından 8 adet verke, 50 adet mertek, ve 1000 adet pedavre [25, s. 109,belge no 235], 16-30 mayıs

1556'da, kurşun levhaları eriterek akıtmak için 6025 akçe karşılığında 250 çeki odun [25, s. 121,belge no 262], 30 mayıs-7 haziran 1556'da, binaya süpürge yapmak için 200 demet funda [25, s. 121,belge no 262]; 30 makara boncuğu [25, s. 110,belge no 240], Ahyolu'ndan, elvah-i fiçı ve varil, varya, külünk ve kazma kabzası, sırık-ı gürgen, çub-ı çubuk, resen-i uflamur [25, s. 113,belge no 249], Pınarhisar'dan, çub-ı gorya, çub-ı sütun [25, s. 113,belge no 250], 6-20 mart 1557 döneminde, kabza-i varya, yedek makara çubuğu, çub-ı şimşir [25, s. 114,belge no 251], 8-15 mayıs 1557 döneminde, İzmit'ten 400 çub-ı kazık, 11 demet çıbık-ı fiçı, 5 demet çıbık-ı gerdel, 420 du ser büride levha [25, s. 59,belge no 119], 15-22 mayıs 1557 döneminde, pedavre, gerdel-i ab, elvah-i du ser buride, elvah-i erre-i ab, elvah-i Karadeniz [25, s. 115,belge no 256], 22-29 mayıs 1557'de, 200 varya sapı (0.8 akçe) [25, s. 121,belge no 262], 26 haziran-3 temmuz 1557'de, tahta-i karaağaç, tahta-i du-rişte, tahta-i paru (pazu) [25, s. 110,belge no 236] ve hamam için, çubuk-ı varil fuçı ve gerder, tahta-i fuçı, gerder, çub-ı şimşir, sırık-ı uflamur beray-i hamam [25, s. 110,belge no 237], 14-21 ağustos 1557 döneminde, elvah-ı fuçı, elvah-ı fındık, elvah-ı bazu [25, s. 110,belge no 241], 12-19 mayıs 1554 döneminde, İzmit'ten cami için 1167 bellut levha [25, s. 58,belge no 117]; 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde, Anave'den 460 mertek, 341 gorna, 95 sütun, 18000 pedavre; Ahteboli'dan 34 Karadeniz kerestesi , 1095 virke, 257 mertek, 745 bellut levha, 118 müdre bezir yağı [25, s. 58,belge no 118] gelmektedir. 28 ağustos-5 eylül 1557'de, elvah-ı du ser buride, bellut levha, tomruk-ı ceviz [25, s. 114,belge no 253], 4-17 eylül 1557 döneminde, elvah-ı erre-i ab, çub-ı kazık, elvah-ı gürgen ve çınar, çubuk-ı fiçı ve gerder [25, s. 114,belge no 254], kurşun levhaları eriterek akıtabilmek amacıyla 156 çeki odun [25, s. 121,belge no 262], tahta-i bazu yek rişte ve du rişte [25, s. 114,belge no 252], 15-22 ocak 1558 döneminde, pedavre-i dıraz, mertek-i Samanlı, çub-ı verke, mertek-i Irva, çub-ı çubuk-ı Karadeniz, elvah-ı deste, elvah-ı du ser buride [25, s. 113,belge no 248], elvah-i karaağaç, tahta-i bazu yek-rişte, elvah-i ceviz [25, s. 115,belge no 255], 15-22 ocak 1558 döneminde, kurşun levhaları eriterek akıtabilmek amacıyla 700 hamil odun alınmıştır [25, s. 121,belge no 262] (Şekil 3.4-3.9).

Ahşap, Unkapanı iskelesine [25, s. 115,belge no 257], top gemileriyle [25, s. 105,belge no 221], yapım alanına ise öküz arabaları ile taşınmıştır [25, s. 115,belge no 257]. Bir belgeye göre, 300 adet kereste 234 akçeye taşınmıştır [25, s. 192,belge no

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

489]. Karadeniz'den getirilen ahşabın taşınabilmesi için 24 mart 1551'de, İstanbul hassa harcı emini Hüseyin'den kış nedeniyle kızağa çekilmiş olan at gemileri istenmiştir [25, s. 200,belge no 523].

Tablo 3.18. Ahşap elemanların yıllara göre dağılımı

GELDİĞİ İSKELE	AHŞAP VE AHŞAP GEREÇLER		BOYUT (METRE)	BEDEL (AKÇE/TANE)	YILLAR								
					1543	1549	1550	1551	1552		1556	1557	1558
Vize-İnada,	BELLUT	V.-I BELLUT	09-09.80	(1682 65)15			15	420					
Ahyolu-Ahtabolu	(PALAMUT)	V.-I TOP BELLUT					15						
İzmit		ELVAH-I BELLUT	11.35/0.22/0.19	4								500	
Vize, Ahyolu	UFLAMUR	SIRIK-I U.											
	KARAAĞAÇ	ÇUB-I ÇUBUK-I K.		4.5-5-6									
		TAHTA-İ K.		22						1553		72	218
Sabancı	GÜRGEN	ÇUB-I MAKARA		7				100		(BELLÜT,		11	
		SIRIK		0.76						VERKE	26		
		LEVHA		2,4								200	
	ÇINAR	LEVHA											
İzmit,Kandırz	CEVİZ(C)	TOMRUK-I C.		10								3	
Göynük, Akyazı		ELVAH-I C.		80									9
	FUNDA			(DEMET)12							200		
	FINDIK (F)	ELVAH-I F.										560	
	ŞİMŞİR(Ş)	ÇUB-I ÇUBUK-I Ş.										27	
Vize-İnada,	KARADENİZ (K)	ÇUB-I K.				2	38					784	
Ahyolu-Ahtabolu		ÇUBUK-I K.	06.80-07.57	2				2020					
		ELVAH-I K.										470	
Vize-İnada,	ÇUB-I ÇUBUK-I	DİRAZ/KEBİR/BÜZÜRK	11.35/0.19/0.16				4627	2020	1312				
Ahyolu-Süzebolu	YA DA	ORTA/VASAT	09.00/0.22/0.16	6			1944	2188			10		
Ahyolu-Ahtabolu	ÇUBUK-I	KÜTAH/KÜÇEK	07.57/0.19/0.16										
Vize-İnada,	PEDAVRE-İ	DİRAZ/KEBİR/BÜZÜRK		0.06			82650	45000	5200			10800	
Ahyolu-Yoroz		ORTA/VASAT		0.03			8000		9500				
Ahyolu-Süzebolu		KÜTAH/KÜÇEK		0.015-0.012			48000	150000	26400			496400	
Vize-İnada,	SÜTUN-I (S)	KADİM							541				
Ahyolu-Süzebolu	GÖKNAR ?	HARCİ	04.54/0.22/0.16	5			947	500					
Ahyolu-Yoroz		HARCİ-İ ORTA						613					
Anave		ÇUB-İ ÇUBUK-I S.		5			20				150		
		SÜTUN					60		192				
Vize-İnada,	DİREK	ÇUB-I DİREK					180						
	KARAÇAM ?	DİREK						1082					
Vize-İnada,	MERTEK-İ (M)	YARMA/ARUK					1200	1700					
Ahyolu-Ahtabolu	MEŞE ?	SAMANLI		2								4591	
Anave		İRVA		1.05				5000				2000	
		MERTEK						2000	50				
Vize-İnada,	VERKE (V)	ÇUB-I ÇUBUK-I V.	07.57	4			1013	200				2004	
Ahyolu-Yoroz	(KİRİŞ)	ÇUBUK-I V.							63				
Ahyolu-Süzebolu	MEŞE ?	ÇUBUK-I V.SÜTUN							30				
Ahyolu-Ahtabolu		VERKE	07.57	2			1200	2000	8				
Ahyolu-Ahtabolu	GORNE	ÇUB-I ÇUBUK-I G.	06.00/0.16/0.95	4			150	2617			1051		
Biga, Vize-İnada,	VERDİNAR	ÇUB-I VERDİNAR	09.00/0.31/0.31		200	1	1000	200					
Ahyolu-Süzebolu	(GÖKNAR)	ÇUBUK-I VERDİNAR	09.00/0.22					2891	177				
Ahyolu-Ahtabolu	(V)	VERDİNAR					30						
		ELVAH-I VERDİNAR					1798						
Ahyolu-Ahtabolu	ELVAH-I	ERRE-İ AB (SU TESTERESİ İLE BİÇİLMİŞ)		1.8-2-2.5								2209	
İzmit-Kazıklı		DU SER BÜRİDE (İKİ BAŞI KESİK)		2-2.5					110			2651	

		YEK RİŞTE (İKİYE BİÇİLMİŞ)								1555				
		DU RİŞTE (ÜÇE BİÇİLMİŞ)								(KAPI		62		
		BAZU								PENCERE		507		
		BAZU YEK RİŞTE		20						VE		129		
		BAZU DU RİŞTE		22						SIVA		617		
		ORTA		0.15					4000	YAPIMI)				
		DESTE		1.6								300		
		GEMİ							1000					
Vize-İnada,	VARİL/FIÇI	ÇUB-I ELVAH-I F.-V.	02.27	45	(demet)		1200					5450		
Ahyolu, İzmit		ELVAH-I F.-V.					1400	1200				6440		
İzmit	GERDEL	(KOVA)		2								520		
Ahyolu-Ahtabolu	SAP	KAZMA												
		KÜLÜNK					5000	1000			2000			
		VARYE						2000				100		
Vize-İnada,	SIRIK-I	HAMAM					2000	3588						
Ahyolu		HAMAL												
İzmit	KAĞNI/ÇİFTE	KAZIK		2			60		2000		1406			
Ahyolu-Ahtabolu	0.95/0.44m	GÜLEK					100		40					
		DİNGİL					300		40					
		YASTIK							40					
		İPSİD					100		250					
	ODUN			24.1	Çeki						250			

3.5.4. Ahşap Elemanların Bedelleri (Tablo 3.18)

Pedavre-i küçek, 0.03 akçe, pedavre-i kebir 0.06 akçe, mertek 0.5 akçe, çubuk-ı verdinar (boy:11.35m) 7 akçe, çubuk (boy: 9m) 6 akçe, çubuk-ı Karadeniz 2 akçe, verke (boy:7.57m) 2 akçe, sütun-ı harci 5 akçe, verdinar-ı bellut ise 15 akçedir [25, s. 106,belge no 223].

3.5.5. Ahşap Çatı ve Kepenkler

28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde 62 dükkanın kepenk, sakıf ve turre çatısının ahşap konstrüksiyonuna başlanmıştır [25, s. 120,belge no 262]. 4-17 eylül 1557 [25, s. 114,belge no 252] ve 15-22 ocak 1558 [25, s. 115,belge no 255] dönemlerinde ahşap çatılar için tenüke-i sakaf (çatı tenekesi) alınmıştır.

		YEK RİŞTE (İKİYE BİÇİLMİŞ)								1555			
		DU RİŞTE (ÜÇE BİÇİLMİŞ)								(KAPI		62	
		BAZU								PENCERE		507	
		BAZU YEK RİŞTE		20						VE		129	
		BAZU DU RİŞTE		22						SIVA		617	
		ORTA		0.15					4000	YAPIMI)			
		DESTE		1.6								300	
		GEMİ							1000				
Vize-İnada,	VARİL/FIÇI	ÇUB-I ELVAH-I F.-V.	02.27	45	(demet)		1200					5450	
Ahyolu, İzmit		ELVAH-I F.-V.					1400	1200				6440	
İzmit	GERDEL	(KOVA)		2								520	
Ahyolu-Ahtabolu	SAP	KAZMA											
		KÜLÜNK					5000	1000			2000		
		VARYE						2000				100	
Vize-İnada,	SIRIK-I	HAMAM					2000	3588					
Ahyolu		HAMAL											
İzmit	KAĞNI/ÇİFTE	KAZIK		2			60		2000		1406		
Ahyolu-Ahtabolu	0.95/0.44m	GÜLEK					100		40				
		DİNGİL					300		40				
		YASTIK							40				
		İPSİD					100		250				
	ODUN			24.1	Çeki						250		

3.5.4. Ahşap Elemanların Bedelleri (Tablo 3.18)

Pedavre-i küçek, 0.03 akçe, pedavre-i kebir 0.06 akçe, mertek 0.5 akçe, çubuk-ı verdinar (boy:11.35m) 7 akçe, çubuk (boy: 9m) 6 akçe, çubuk-ı Karadeniz 2 akçe, verke (boy:7.57m) 2 akçe, sütun-ı harci 5 akçe, verdinar-ı bellut ise 15 akçedir [25, s. 106,belge no 223].

3.5.5. Ahşap Çatı ve Kepenkler

28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde 62 dükkanın kepenk, sakıf ve turre çatısının ahşap konstrüksiyonuna başlanmıştır [25, s. 120,belge no 262]. 4-17 eylül 1557 [25, s. 114,belge no 252] ve 15-22 ocak 1558 [25, s. 115,belge no 255] dönemlerinde ahşap çatılar için tenüke-i sakaf (çatı tenekesi) alınmıştır.

		YEK RİŞTE (İKİYE BİÇİLMİŞ)								1555			
		DU RİŞTE (ÜÇE BİÇİLMİŞ)								(KAPI		62	
		BAZU								PENCERE		507	
		BAZU YEK RİŞTE		20						VE		129	
		BAZU DU RİŞTE		22						SIVA		617	
		ORTA		0.15					4000	YAPIMI)			
		DESTE		1.6								300	
		GEMİ							1000				
Vize-İnada,	VARİL/FIÇI	ÇUB-I ELVAH-I F.-V.	02.27	45	(demet)		1200					5450	
Ahyolu, İzmit		ELVAH-I F.-V.					1400	1200				6440	
İzmit	GERDEL	(KOVA)		2								520	
Ahyolu-Ahtabolu	SAP	KAZMA											
		KÜLÜNK					5000	1000			2000		
		VARYE						2000				100	
Vize-İnada,	SIRIK-I	HAMAM					2000	3588					
Ahyolu		HAMAL											
İzmit	KAĞNI/ÇİFTE	KAZIK		2			60		2000		1406		
Ahyolu-Ahtabolu	0.95/0.44m	GÜLEK					100		40				
		DİNGİL					300		40				
		YASTIK							40				
		İPSİD					100		250				
	ODUN			24.1	Çeki						250		

3.5.4. Ahşap Elemanların Bedelleri (Tablo 3.18)

Pedavre-i küçek, 0.03 akçe, pedavre-i kebir 0.06 akçe, mertek 0.5 akçe, çubuk-ı verdinar (boy:11.35m) 7 akçe, çubuk (boy: 9m) 6 akçe, çubuk-ı Karadeniz 2 akçe, verke (boy:7.57m) 2 akçe, sütun-ı harci 5 akçe, verdinar-ı bellut ise 15 akçedir [25, s. 106,belge no 223].

3.5.5. Ahşap Çatı ve Kepenkler

28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde 62 dükkanın kepenk, sakıf ve turre çatısının ahşap konstrüksiyonuna başlanmıştır [25, s. 120,belge no 262]. 4-17 eylül 1557 [25, s. 114,belge no 252] ve 15-22 ocak 1558 [25, s. 115,belge no 255] dönemlerinde ahşap çatılar için tenüke-i sakaf (çatı tenekesi) alınmıştır.

3.5.6. Ahşap Kapılar

Cami, 2 dış avlu kapısı 1000 akçe, 2 dış avlu kuzey kapısı 460 akçe, minare giriş kapıları 700 akçe, avlu ana giriş kapısı 6000 akçe, avlu yan giriş kapıları 5100 ve 4500 akçe, cami ana, kuzey ve batı giriş kapıları 6000 akçe, 4 sofa kapısından 2'si 800 akçe, 2'si 700 akçe ve 4 dolap kapağı ise 2300 akçedir.

Tabhane ana giriş kapısı ("mufattah") 2800 akçe, ahır kürre (at) kapısı 1000 akçe, 2 ana eyvan kapısı 1550 akçe, 14 cunba kapısı ise 800 akçedir. **Darülhadis** ana giriş kapısı, 2300 akçe, **Bimarhane** ana giriş kapısı ise 1000 akçedir [25, s. 116,belge no 261].

4 aralık 1552'de, darülhadis'in ("saray tarafındaki medresenin") altındaki 18 odanın [25, s. 115,belge no 258], 29 haziran-5 temmuz 1555 döneminde hamam ve tabhane tarafındaki 18 dükkanlı oda hücresinin [25, s. 116,belge no 259], 18 ocak-2 şubat 1556 döneminde bimarhane alt katındaki 6 hücrenin [25, s. 116,belge no 260] ve 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde cami 2 dış avlu kuzey kapısının yapımına başlanmıştır [25, s. 121,belge no 262]. Dış avlu kuzey girişi kapıları, 28 ağustos-3 eylül 1558 döneminde tamamlanmıştır (460 akçe) [25,s.121,belge no 262].

19-25 eylül 1556 döneminde cami ana giriş kapısının 1006 adet, avlu ana giriş kapısının 1000 adet, cami ve avlu yan kapılarının 980 adet ravzaması (kündekari birleşenleri ?) işlenmiştir ("nakş-kerden-i ravzemaha-i babhai-cami'i-şerif ve harem") [25, s. 178,belge no 442]. Ravzamaların 3 tanesi için 1 akçe ödenmiştir. 14-21 ağustos 1557'de cami kapıları tamamlanmıştır [25, s. 116,belge no 261].

25 eylül-1 ekim 1557 döneminde Hasan Bosna Kendegari cami ana giriş kapısının 1461 adet, Hamza Safer kendegari ise yan giriş kapılarının 150 adet ravzamasının kündekarisini yapmıştır ("kenden-i ravzamaha-i bab-ı cami'i-şerif") (3akçe/adet) [25, s. 178,belge no 441].

3.5.7. Ahşap Pencereler

Cami pencere kapaklarından 2'si kendegari (kündekari), 8'i du-ruy (iki-yüz), 26'sı kürre, çatma, kürre-i çatma, kürre Acem, yek ruy (tek-yüz) ve yek-ruy kürre (tek-yüz kürre), cami avlu ve yan sofa pencere kapakları cunba tekniklerinde yapılmıştır [25, s.

116,belge no 261]. Sadece mihrabın iki yanında yer alan 2 penceredeki kapaklar kündekaridir ve belgede "pencere-i mihrab-ı cami'i-şerif kendegari" (kündekari cami mihrap penceresi) olarak adlandırılmıştır [25, s. 116,belge no 261]. Belgede cami kuzey ve batı yan giriş pencereleri "pençere-i cami' mufattah", hünkar mahfiline girişi sağlayan pencere, "pençere-i cami', mufattah der mahfil-i hazret-i hüdavendigar", güney özel girişini sağlayan pencere "pençere-i mahfil-i peygar" (savaş mahfili penceresi), yan sofa pencereleri "pençere-i tabaka, cunba" (cunba sofa penceresi), avlu pencereleri ise "pençere-i harem, cunba" (cunba avlu penceresi) olarak adlandırılmıştır [25, s. 116,belge no 261]. Kıble duvarındaki 2 pencerenin kendegari kapakları 4500'er akçe, -kuzeybatı duvarındaki 8 adet pencerenin- du-ruy pencere kapakları 3350 akçe, yan sofa ve kuzeybatı beden duvarındaki üst sıra 26 adet pencerenin kürre, çatma, kürre-i çatma, yek ruy (tek-yüz) ve yek-ruy kürre (tek-yüz kürre) pencere kapakları 1700-2300 akçe, yan sofalardaki 14 adet alt sıra pencerenin cunba pencere kapakları 700 akçe, avludaki 18 adet pencerenin cunba pencere kapakları ise 1500 akçedir [25, s. 116,belge no 261].

Tabhane cunba pencereleri 600 akçe, türbe pencereleri 1700 akçe [25, s. 121,belge no 262], bimarhane alt kat pencereleri 350 akçe (116,260), Arabi pencereleri ise 60 akçedir [25, s. 121,belge no 262]. Matbahta 9 adet, tabhanede 14 adet, darülhadiste 8 adet, bimarhanede ise 10 adet Arabi pencere vardır.

12-19 mayıs 1554'de, cami -pencereleri- için İzmit'ten 1167 adet bellüt (palamut meşesi) levha alınmıştır [25, s. 58,belge no 117]. 14-21 ağustos 1557 döneminde pencereler tamamlanmıştır [25, s. 116,belge no 261]. 19-25 eylül 1556 döneminde Mehmet nakkaş tarafından cami kıble duvarındaki 2 kendegari pencerenin 471 adet ravzaması (kündekari birleşenleri ?) bezenmiştir ("nakş-kerden") [25, s. 178,belge no 442]. Ravzamaların 3 tanesi için 1 akçe ödenmiştir [25, s. 178,belge no 442]. 14-20 ağustos 1557 döneminde ise pencere kapakları tamamlanmıştır [25, s. 116,belge no 261].

29 haziran-5 temmuz 1555 döneminde hamam ve tabhane tarafındaki 18 dükkanlı oda hücresinin pencerelerine [25,116,belge no 259], 18 ocak-2 şubat 1556 döneminde bimarhane altındaki 6 hücrenin pencerelerine [25,116,belge no 260], 23-30 nisan 1558 döneminde bimarhanenin 40 adet Arabi penceresine [25,121,belge no 262], 9-16

temmuz 1558 döneminde türbenin 9 adet penceresine başlanmıştır [25,121,belge no 262].

3.5.8. Kürsü

26 kasım-10 aralık 1558'de, cami kürsüsünün eksikleri giderilmektedir [25, s. 121, belge no 262].

3.6. Ahen (Demir)

Kargir yapının demir donatısı genel olarak, kenet, zıvana, simit, gergi ve kuşaklamadan oluşmaktadır. Ahmed Efendi'ye göre Nuruosmaniye camisinin yapımı sırasında en önemli ve en pahalı yapı malzemeleri, demir ve kurşundur [32, s. 35]. Demirin kıyyesi, 11.5-12-13 akçe (10132.5akçe/ton), kurşunun kantarı ise 8-9 kuruştur (159.46kuruş/ton) [32, s. 35]. Nuruosmaniye camisinde taşın konumuna göre 3 ya da 5 demir kenet kullanılmıştır. Kenetler, 1.5-6 kıyye ya da 1.92-7.69 kilodur ve 4-12 kıyye ya da 5.13-15.39 kilo kurşun dökülerek sabitlenmiştir. Demir zıvanalar, ortalama bir kıyye ya da 1.283 kilodur [32, s. 18-20] kemer taşlarına bir kaç noktadan konmuşlardır [32, s. 20]. Demir kuşaklamalar ("çiftleme demir cıvatalar"), 4-14 arşın ya da 3.02-10.59m boyunda ve balık sırtı kalınlığındadır [32, s. 21]. Nuruosmaniye camisinde "temelde, kemerleri devrolunan su haznelerinin üzerinde, 33 adet olan demir pencerelerin üzerinde, mahfil mermer direklerinin üzerinde, kebir kemerlerin üzengi tabanında, kalkanda bulunan cam tabanları üzerinde, cam pencerelerin üst kemerlerinde, kubbe üzengi devrinde, kubbede yer alan duvar camlarının üst kemerlerinde ve kubbe devr olunduğunda tuğlanın başladığı yerde" olmak üzere 9 düzeye yerleştirilmişlerdir [32, s. 21]. Kuşaklama başları kanca gibi bükülerek köşelerdeki simit denen demir halkalara geçirilmiş ve kurşun dökülerek sabitlenmiştir [32, s. 22].

3.6.1. Demir Kaynakları

Süleymaniye külliyesinde kullanılan demir yapı elemanları ve yapı malzemeleri, Sofya ilinin Ihca ilçesine bağlı Samakov ve Kuziçe kazalarında üretilmiştir [25, s. 123,belge

no 263]. Samakov, daha sonraki yıllarda da demir kaynağı olmayı sürdürmüştür [6, s. 26].

3.6.2. Süleymaniye Külliyesinin Yapımında Kullanılan Demir Cinsleri ve Demir Eleman Tipleri (Tablo 3.19-3.21)

Süleymaniye külliyesi için, ahen (demir), ahen-i ham (ham demir), ahen-i çıbuk (çubuk demir), pareha-i ahen (demir parçaları), çelik-i sızdırma (sızdırma çelik), çelik-i firengi (Avrupa çelik), harkunnar (ham demirin ikinci kez eritilmiş olanı) [47, s. 276], kiriş-i kubbe (kubbe kuşaklama gergisi), kiriş-i büzürk (büyük kemer gergisi), kiriş-i harem (cami avlusu kemer gergisi), kiriş-i medrese (medrese için gergi), kiriş-i matbah (matbah için gergi), kened-i büzürk (büyük kenet), kened-i küçek (küçük kenet), kened-i vasat (orta boy kenet), kened-i firengi (Avrupa kenet), kened-i firengi-i büzürk (büyük boy Avrupa keneti), kened-i firengi-i büzürk-i vasat (orta büyük Avrupa keneti), kened-i firengi-i vasat (orta boy Avrupa keneti), kened-i nev (yeni kenet), kened-i köhne, mismar-ı sağış (küçük çivi), mismar-ı sağış-ı büzürk (büyük boyun küçüğü çivi), mismar-ı sağış-ı hurde (hurda küçük çivi), mismar-ı sağış-ı meyane, mismar-ı şumar-ı hurde (hurda -sayılabilir- çivi), mismar-ı şumar-ı vasat (orta boy sayılabilir çivi), mismar-ı pedavre (padavra çivisi), mismar-ı pedavre-i dıraz (uzun padavra çivisi), mismar-ı mertek (mertek çivisi), mismar-ı mertek-i büzürk (büyük mertek çivisi), mismar-ı mertek-i hurde (hurda mertek çivisi), mismar-ı şişe (çıta çivisi), mismar-ı sakaf (çatı çivisi), mismar-ı baskı (baskı çivisi), mismar-ı hatıl (hatıl çivisi), mismar-ı çıbuk (ahşap çivisi), mismar-ı haşeb (odun çivisi), mismar-ı nal (nal çivisi), kazma-i lağım (lağım kazması), külüng-i ferhadi-i cedid (yeni ferhad külüngü), külüng-i ferhadi-i çelikleme, kürek, varya (balyoz), çekic-i büzürk (büyük çekiç), çivi-i büzürk (büyük çivi), küski (kuvvet kolu), küski-i dest (el küskisi), cedid matkab, bıçkı, nal, bab-ı ahen (demir kapı), ahen-i pençere (parmaklık), parmaklık (korkuluk), tırabzon (küpeşte), reze (menteşe), reze-i çifte (çifte menteşe), bend-i köşe (köşebent), büyük köşebent, köşebend-i seh-paye (üç ayaklı köşebent), kened-i köşe-i cunba (cunba köşe keneti), bini, taban, ökçe, döşek, binili demir kapı için bahü (yuvarlak sandık ?), kufl (sürgü, kilit), mandal, kapı halkası, pencere halkası, halka-i seng-i pençere (pencere taşı halkası), kapı perdeleri için çengal (çengel) ve çengal ma'a tabaka (tabakalı çengel) alınmıştır.

Kiriş, belgelerde temel, duvar ve kemerlerde gergi, kubbelerde ise kuşaklama gergisi olarak kullanılmıştır [25, s. 129,belge no 281]. Yerinde yapılan ölçüme göre, medrese arkatlarında kullanılan kiriş-i medrese, 0.06/0.10m boyutlarında kesite sahiptir.

Alat, belgelerde reze, köşebend, bini ve döşek gibi kapı ve pencere aksesuarları anlamında kullanılmıştır [25, s. 140,belge no 305]. Sade, müşebbek (bezemeli) [25, s. 140,belge no 305] ya da müzehheb (altın yaldızlı) [25, s. 143,belge no 311] olan çeşitleri vardır. Bahü (yuvarlak sandık ?) sadece caminin 2 demir kapısında olmak üzere 24 kantar 92 lodra (1.38t) kullanılmıştır [25, s. 147,belge no 339].

Demir, kantar-ı İstanbul, kantar-ı Samakov ve kantar-ı Kuziçe/Kozniçe tartı sistemleri ile tartılmıştır. Samakov'da 14 kantar 33 lodra ağırlığında olan bir demir eleman, İstanbul'da 19 kantar 5 lodra [25, s. 132,belge no 286], Samakov'da 20 kantar ağırlığında olan bir demir eleman ise Kuziçe/Kozniçe'de 35 (?) kantar [25, s. 134,belge no 290] olarak tartılmıştır. Camide kullanılan kiriş-i büzürk (büyük gergi), 5 kantar-ı İstanbul 20 lodra, cami avlusunda kullanılan kiriş-i harem (avlu gergisi), 4 kantar-ı İstanbul ya da 5 kantar-ı İstanbul 55 lodra, kiriş-i medrese (medresede kullanılan gergi) ortalama 1.7 kantar-ı İstanbul (yerinde yapılan ölçüme göre, 0.06/0.10m boyutlarında kesite sahiptir), 27 adet kened ise 14 kantar-ı İstanbul ağırlığındadır [25, s. 132,belge no 286]. Ahen-i pençere-i cami (cami pencere parmaklığı), 6 kantar 80 lodra (367.98kg), 2 dış avlu kuzeybatı çevre duvarı pencere parmaklığı 1 kantar 40 lodra (69.25kg), 2 dış avlu kuzeydoğu çevre duvarı pencere parmaklığı ise 29 vakıyye (37.21kg) ağırlığındadır [25, s. 136,belge no 294].

3.6.2.1. Kiriş, Kened, Mismar ve Ahen (Tablo 3.19, 3.20)

Süleymaniye külliyesinde kullanılan demir yapı malzemelerine ilişkin en erken belge, 8 haziran 1550 tarihlidir [25, s. 148,belge no 340-342]. Eski saraydaki demirciler karhanesi mutemedi Pervane ("mutemed-i karhane-i haddadan der enderun-ı saray-ı atıyk") tarafından halka-i ahen (demir halka), mismar-ı araba (araba çivisi) ve çıbık-ı kerder (kova sapı ?) yapımı için demircilere ("ahengeran") demir teslim edilmiştir [25, s. 148,belge no 340-342]. Tanesi 4 vakıyye olan mismar-ı araba için 25 vakıyye (32.07 kg), çıbık-ı kerder (gerder) için 1 kantar 33 lodra (67.01 kg) ve halka-i ahen için 41 vakıyye (52.60 kg) demir verilmiştir [25, s. 148,belge no 340-342].

İlk acil gereksinim 20 nisan 1550'de duyurulmuştur [25, s. 123,belge no 264]. 27 şubat 1552'de 500 kantar (28.22t) ahen-i ham (ham demir), 200 kantar (11.29t) kenedha-i mütenevvi'a (çeşitli kenetler), 100 kantar (5.64t) mismar-ı mertek (mertek çivisi), 50 kantar (2.82t) mismar-ı taban (kiriş çivisi), 100 kantar (5.64t) mismar-ı hatıl (hatıl çivisi), 40 kürek, 100 kazma-i lağım (lağım kazması) ve nal ba-mıh (mıhsız nal) [25, s. 128,belge no 280], 9 ağustos 1552'de 300 kantar (16.93t) ahen-i ham, 100 kantar (5.64t) kened-i büzürk, 200 kantar (11.29t) kened-i vasat, 200 kantar (11.29t) kened-i küçek, 100 kantar (5.64t) mismar-ı mertek ve 100 kantar (5.64t) mismar-ı hatıl [25, s. 128,belge no 280] sipariş edilmiştir. 29 şubat 1553'de, "mühürlü defterde" kayıtlı demir malzemelerin 240000 akçelik ödenekle "âdet ve kanun üzere ehli olanlara" işletilerek kara ya da deniz yolu ile en geç nevruza kadar gönderilmesi istenmiştir [25, s. 126,belge no 274].

29 aralık 1551-18 aralık 1552 dönemini kapsayan anbar defterine göre 1552 yılında, cami, çevre duvarı, ahır ve medrese için 501 kantar 99 lodra (28.31t) ahen-i ham ve 44085 adet kenet kullanılmıştır [25, s. 128,belge no 279].

Samakov'dan İstanbul'a 20 ocak-15 ağustos 1550'de 126 adet kiriş-i kubbe (cami kubbe kuşaklama gergisi), 57 adet kiriş-i büzürk (cami askı kemeri gergisi), 94 adet kiriş-i harem (avlu gergisi) (36.565kg/adet), 90 adet kiriş-i medrese, 231 kantar-ı Samakov (17.48t) kened-i büzürk (büyük kenet), 299 kantar-ı Samakov 18 kıyye 250 dirhem (22.65t) kened-i vasat (orta boy kenet), 249 kantar-ı Samakov (18.84t) kened-i küçek (küçük boy kenet), 9 kantar- İstanbul 99 kıyye (0.63t) kened-i firengi (Avrupa kenet), 317 adet kened-i firengi-i büzürk (büyük boy Avrupa kenet), 100 kantar-ı Samakov 183 vakıyye (7.80t) kened-i firengi-i büzürk vasat (büyük orta boy Avrupa kenet),178 adet kened-i firengi-i vasat (orta boy Avrupa kenet),136250 adet mismar-ı sağış (küçük çivi), 60000 adet mismar-ı çıbuk (ahşap çivisi), 56000 adet mismar-ı şumar-ı hurde (hurda sayılabilir çivi), 105 kantar-ı Samakov (7.94t) mismar-ı mertek, 1000 adet kürek, 331 adet lağım kazması, 167 adet küski, 48 adet küski-i dest (3.955kg/adet), 40 kantar 19 lodra (2.26t) ahen-i ham (ham demir), 28.5 kantar-ı İstanbul (1.60t) çelik-i sızdırma (sızdırma çelik) [25, s. 129,belge no 281], 2 eylül 1551'de, 10'u 108.21kg 20'si 119.10 kg, 10'u 5.96 kg kiriş, 1223 adet kened (1.27-1.92 kg), 2406 adet kened-i nev (yeni kenet) (1.42 kg), 2030 adet kened-i köhne (eski

kenet) (1.566 kg), 1500 adet mismar-ı haşeb (odun çivisi) (0.48 kg), 6 kantar-ı Samakov 105 lodra (0.49t) mismar-ı mertek, 86 adet mismar-ı sağış (3.79 kg/adet) [25, s. 131,belge no 284], 1 ekim 1551'de, 12 adet kiriş (66.97kg), 3 kantar-ı Samakov 75 lodra (0.18t) kiriş-i kubbe, 95 kantar-ı Samakov (5.17t) kened, 39 kantar-ı Samakov (2.06t) mismar-ı mertek, 27650 adet mismar-ı baskı (1.93kg/adet) [25, s. 132,belge no 285], 21 ekim 1551'de, cami için 5 adet kiriş-i büzürk (2'si 288.647-282.247kg, 3'ü 358.047kg), cami avlusu için 16 adet kiriş-i harem (1'i 299.847kg, 15'i 225.798kg), 5 adet kiriş-i medrese (92.879 kg), 54 kantar-ı İstanbul (3.27t) kened, 27 adet kened (29.74 kg) [25, s. 132,belge no 286], 12 kasım 1552'de 175 adet kiriş-i medrese (8'i 80.021 kg, 103'ü 84.14-88.553 kg), 64 adet kened (93.713 kg), 77 kantar-ı Samakov (11.474t) kened [25, s. 133,belge no 287], 11 nisan 1552'de, 38 adet kiriş (23'ü 182.7-188.1, 6'sı 159.9, 6'sı 172.8, 5'i 109.3, 4'ü 282.2 akçe/kg) [25, s. 133,belge no 288], 6 mayıs 1552'de, 32 kantar-ı Samakov (2.42t) kened, 1009 adet nal (0.26kg) [25, s. 135,belge no 291], 7 mayıs 1552'de, 20 kantar-ı Samakov (1.51t) mismar, 23.5 kantar-ı Kuziçe (1.13t) mismar-ı hatıl, 21000 adet mismar-ı baskı, 20000 adet mismar-ı sağış-ı büzürk (56.75kg), 8000 adet mismar-ı sağış-ı hurde (141.87kg) [25, s. 134,belge no 290], 23 mayıs 1552'de, 27 adet kiriş (27'si 170.01-170.69kg, 15'i 191.37-196.06kg, 5'i 203.23kg, 5'i 271.80kg ve 5'i 282.26kg) [25, s. 134,belge no 289], 4 haziran 1552'de, (11.33t) ahen-i ham, 45 kenet (25.23 kg/adet), 2.26t kenet [25, s. 135,belge no 292], 23 haziran 1552'de, 33 adet (114.5 kantar-ı İstanbul / 86 kantar-ı Samakov 11 lodra) kiriş-i matbah (matbah için gergi) (10'u 205.14-207.70kg, 17'si 190.84-199.18kg ve 6'sı 172.28 kg) (2,135,293), 9 şubat 1554'de, 12 adet (28 kantar-ı İstanbul 20 lodra / 1.58t) kiriş, 101 adet kiriş (277 kantar-ı İstanbul / 15.63t), nisan 1554'de, 166 adet (32 kantar-ı İstanbul 70 lodra / 1.82t) ahen, 84 adet (6 kantar-ı İstanbul 88 lodra / 0.36t) pareha-i ahen (demir parçası), 2317 adet (394 kantar-ı İstanbul/22.24t) ahen-i çıbuk, 197 adet kenet (7 kantar-ı İstanbul 80 lodra / 420.74kg) [25, s. 130,belge no 283], 16 mayıs 1554'de, 113 kantar-ı Samakov (8.55t) ahen-i ham, 337 adet (7.5 kantar-ı Samakov 14 lodra / 0.57t) demir kened (1.70 kg), 63 adet (209 kantar / 15.82t) kiriş (251.12 kg) [25, s. 129,belge no 282], 4 -18 eylül 1557'de 2500 adet mismar-ı pedavre-i dıraz (100'ü 20 akçe), 36000 adet mismar-ı şımar-ı vasat (1000'i 90 akçe), 99000 adet mismar-ı pedavre (1000'i 13 akçe), 86000 adet mismar-ı pedavre (1000'i 12 akçe), 126000 adet mismar-ı çubuk (1000'i 19 akçe), 62000 adet mismar-ı şişe (şişe: çıta,

çubuk. kafes çubuğu, hasır halı kenarı çıtası) [95] (1000'i 7 akçe), vakıyyesi 190 akçeden 15 kantar 53 lodra (863.70kg) mismar-ı mertek [25, s. 142,belge no 310], 29 ocak-20 şubat 1558'de yeni açılan taş ocağı için 94 adet mismar-ı büzürk (8.7kg) (1.06 akçe/kg), 3 varya(balyoz) (11.54kg) (1.55 akçe/kg), 48 adet çekic-i büzürk (büyük çekiç) (10 akçe/adet), 21 adet cedid ferhad külüngü (10 akçe), çelikleme ferhad külüngü (215akçe), 4 adet cedid matkab (10akçe) alınmış, 10 bıçkı-i ahen onarılmış (4akçe) [25, s. 147,belge no 336], 5-12 mart 1558'de, Kozniçe'den 1000 adet nal, 15000 mismar-ı nal (nal çivisi) (1000'i 28 akçe), 50600 adet mismar-ı sağış-ı büzürk (1000'i 85 akçe), 42 Kuziçe kantarı 53 lodra mismar-ı hatıl (kantarı 103 akçe), 43 Kuziçe kantarı 9 lodra mismar-ı mertek-i hurde (kantarı 112 akçe), 87 Kuziçe kantarı 53 lodra mismar-ı mertek-i büzürk (kantarı 105 akçe) [25, s. 139,belge no 302], 18000 adet mismar-ı şişe (1000'i 8 akçe), 10000 adet mismar-ı sakaf (1000'i 14 akçe), 52000 adet mismar-ı çıbık (1000'i 18 akçe), 3 kantar (169.35kg) mismar-ı mertek (kantarı 190 akçe), 2 kantar 10 lodra ahen-i ham (kantarı 110 akçe) [25, s. 141,belge no 307], 100000 adet mismar-ı sağış-ı büzürk (1000'i 85 akçe), 176 kantar-ı Kozniçe (13.32t) mismar-ı mertek (kantarı 105 akçe), 72 kantar-ı Kozniçe (5.45t) mismar-ı hatıl (kantarı 101 akçe), 50000 adet mismar-ı sağış meyane (1000'i 64 akçe), 147 kantar-ı Samakov (11.12t) ahen-i ham, 43.5 kantar-ı İstanbul 25 lodra (2.46t) bıçkı-i ahen, 7.5 kantar-ı İstanbul (423.37kg) nal [25, s. 139,belge no 303], 27 ağustos 1558-12 eylül 1558'de 5 kantar (282.26kg) kened (kantarı 40 akçe) [25,s.146,belge no 334] alınmış, 3150 külüng tarak (2'si 1 akçe), 1448 adet kalem-i murç (8'i 1akçe) ve 20 kantar (1.12t) demir kenet onarılmıştır [25, s.146,belge no 335].

Tablo 3.19a. 1550 ve 1551 yıllarında alınan demir elemanlar.

TARİH Ve DÖNEM	DEMİRCİ ya da İŞLİK	DEMİR YAPI GERECİ	MİKTAR	AĞIRLIK	
			Toplam	Toplam	Birim
			tane	ton	kg/tane
20 ocak-15 agustos 1550		Kiriş-i kubbe	126		
		Kiriş-i büzürk	57		
		Kiriş-i harem	94	3,43	36,56
		Kiriş-i medrese	90		
		Kened-i büzürk		17,48	
		Kened-i vasat		22,65	
		Kened-i küçek		18,84	
		Def'a kened-i küçek	47		
		Kened-i firengi		0,63	
		Kened-i firengi-i büzürk	317		
		Kened-i firengi-i büzürk vasat		7,8	
		Kened-i firengi-i vasat	178		
		mismar-ı sağış	136 250		
		mismar-ı çıbuk	60 000		
		mismar-ı şumar-ı hurde	56 000		
		mismar-ı mertek		7,94	
		Kürek	1 000		
		Lağım kazması	331		
		Küski	167		
		Küski-i dest	48	0,18	3,95
		Ahen-i ham		2,26	
		Çelik-i sızdırma		1,6	
2 eylül 1551	Ali b. Sahbali	Kiriş	10	1,08	108,21
	Haydar b. Abdullah	Kiriş	10	0,05	5,96
	Timur b. Karagöz	Kiriş	10	1,18	118,86
	Nazar b. Nasuh	Kiriş	10	1,19	119,34
	Ali b. Sahbali	Kened	7	0,01	1,92
	Ali b. Sahbali	Kened	274	0,37	1,38
SAMAKOV EMINI	Haydar b. Abdullah	Kened	297	0,37	1,27
MUZAFFER ÇELEBI	Haydar b. Abdullah	Kened-i nev	762	1,13	1,49
	Haydar b. Abdullah	Kened-i nev	737	0,09	1,23
SAMAKOV KADISI ?	Nazar b. Nasuh	Kened-i nev	709	1,05	1,49
	Ramazan b. Musa	Kened-i nev	198	0,30	1,52
	Ramazan b. Musa	Kened-i köhne	2030	3,17	1,56
	Ali b. Sahbali	mismar-ı haşeb	1500	0,73	0,48
	Mehmed b. Ömer	mismar-ı sağış	86	0,32	3,79
21 ekim 1551	Ramazan b. Ali	Kiriş-i büzürk	1	0,28	288,65
	Ramazan b. Ali	Kiriş-i büzürk	1	0,28	282,25
	Reyhan b. Hüseyin	Kiriş-i büzürk	3	1,07	358,80
SAMAKOV EMINI	Ramazan b. Ali	Kiriş-i harem	1	0,29	299,85
MUSTAFA ÇELEBI	Ramazan b. Ali	Kiriş-i harem	3	0,67	225,98
	Abbas b. Mehmed	Kiriş-i harem	7	1,58	225,80
SAMAKOV KADISI	Reyhan b. Hüseyin	Kiriş-i harem	5	1,12	225,80
MUSLIHIDDIN	Abbas b. Mehmed	Kiriş-i medrese	5	0,46	92,88
	Mustafa b. Piri	Kened		2,84	
	Abbas b. Mehmed	Kened	27	0,80	29,74
	Ramazan b. Ali	Kened		0,42	
16 kasım 1551	Yusuf b. Hüseyin	Kiriş	12	0,80	66,97
	Ferhad b. Isa	Kiriş (kubbe)		0,18	180,00
	Süleyman b. ...	Kened		0,73	
	Süleyman b. ...	Kened		0,73	
	Hasan b. Dede	Kened		0,73	
	Haci b. Murad	Kened		0,73	
	Hamza b. Veli	Kened		0,73	
	Yusuf b. Hüseyin	Kened		0,79	
	Ferhad b. Isa	Kened		0,52	
	Mustafa b. Piri	Kened		0,21	
	Mustafa b. Piri	mismar-ı mertek		0,60	
	Haci b. Ishak	mismar-ı mertek		0,73	
	Haci b. Ishak	mismar-ı mertek		0,73	
	Mustafa b. Piri	mismar-ı baskı	27 650	0,53	0,02

Tablo 3.19b. 1552 yılında alınan demir elemanlar.

TARİH Ve DÖNEM	DEMİRCİ ya da İŞLİK	DEMİR YAPI GERECİ	MİKTAR	AĞIRLIK	
			Toplam	Toplam	Birim
			tane	ton	kg/tane
11 nisan 1552	Todor	Kiriş	6	1,09	182,70
	Vilço Radoslav	Kiriş	6	1,10	183,80
SAMAKOV EMINI	Belo Vladislov	Kiriş	6	1,12	188,10
MUZAFFER ÇELEBI	Petko Radko	Kiriş	5	0,92	184,80
	Pavli Niko	Kiriş	6	0,95	159,90
SAMAKOV KADISI	Pavlo Petko	Kiriş	5	0,84	109,30
MEHMED b. AHMED	Kalo Belo	Kiriş	6	1,03	172,80
	Dragan Donko	Kiriş	4	1,13	282,20
6 mayis 1552	Durmus b. Yusuf	Nal	1009	0,26	
	Durmus b. Yusuf	Kened		2,42	
7 mayis 1552	Durmus b. Yusuf	mismar		1,51	
	Piri b. Kudad	mismar-ı baskı	21 000		
	Pir Ahmed b. Yakub	mismar-ı mertek			
	Ahmed pasa	mismar-ı hatıl			
	Piri b. Kudad	mismar-ı hatıl			
	Pir Ahmed b. Yakub	mismar-ı hatıl		1,13	
	Ahmed pasa	mismar-ı sağış-ı büzürk	20 000	1,13	0,05
	Piri b. Kudad	mismar-ı sağış-ı hurde	8 000	1,13	0,14
23 mayis 1552	Kurd b. Abdullah	Kiriş	7	1,19	170,27
	Kurd b. Abdullah	Kiriş	5	0,96	192,45
	Yusuf b. Hizir	Kiriş	7	1,19	170,01
	Görgi Paskal	Kiriş	5	1,35	271,80
	Görgi Paskal	Kiriş	5	1,01	203,23
	Apostol	Kiriş	6	1,02	170,69
	Apostol	Kiriş	7	1,37	196,06
	Todor	Kiriş	3	0,57	191,37
	Todor	Kiriş	5	1,41	282,26
4 haziran 1552	Timur b. Sehsuvar	ahen-i ham		6,65	
	Malkoç b. Sehsuvar	ahen-i ham		1,13	
	Mustafa b. Ahmed	ahen-i ham		2,34	
	Receb b. Mahmud	ahen-i ham		1,21	
	Timur b. Sehsuvar	Kened	45	1,13	25,23
	Malkoç b. Sehsuvar	Kened		1,13	
	Ramazan b. Saadeddin	Kened		1,13	
23 haziran 1552	Timur b. Abdi	kiriş-i matbah	5	1,02	205,14
	Turgut b. Karli	kiriş-i matbah	6	1,19	199,18
	Emrullah	kiriş-i matbah	5	1,03	207,70
	Hüseyin b. Mehmed	kiriş-i matbah	5	0,96	193,21
	Mehmed	kiriş-i matbah	6	1,14	190,84
	Hamza b. Sirmend	kiriş-i matbah	6	1,03	172,28
12 kasım 1552	Orhan b. Ramazan	kiriş-i medrese	10	0,86	86,28
	Salih b. Yunus	kiriş-i medrese	8	0,64	80,02
	Ali b. Hüseyin	kiriş-i medrese	10	0,96	96,13
	Memi b. Hüseyin	kiriş-i medrese	11	0,97	88,55
	Kaya b. Piri	kiriş-i medrese	23	2,15	93,71
	Receb b. Inehan	kiriş-i medrese	20	1,88	94,11
	Petro Dragan	kiriş-i medrese	11	1,05	96,34
	Mahmud b. Abdullah	kiriş-i medrese	12	1,03	85,88
SAMAKOV EMINI	Mahmud b. Abdullah	kiriş-i medrese	12	1,02	85,61
MUZAFFER ÇELEBI	Mürsel b. Enver	kiriş-i medrese	12	1,04	86,81
	Turgut b. Ishak	kiriş-i medrese	14	1,19	85,59
SAMAKOV KADISI	Turgut b. Ishak	kiriş-i medrese	11	0,92	84,14
DERVIS MEHMED	Turgut b. Ishak	kiriş-i medrese	11	0,95	87,24
	Turgut b. Ishak	Kened		0,05	
	Mürsel b. Enver	Kened		0,03	
	Mürsel b. Enver	Kened		1,13	
	Salih b. Yunus	Kened		0,10	
	Durak b. Mehmed	Kened		1,13	
	Bayram b. Iskender	Kened		0,98	
	Üveys b. Abdullah	Kened		1,05	
	Bektas b. Süleyman	Kened		1,13	
	Bektas b. Süleyman	Kened		5,82	
1552 TOPLAM	cami, ahır,	ahen-i ham		28,31	
(29 aralik1551-	medrese ve	Kened	44 085	56,70	
18 aralik 1552)	çevre	külçe-i sürb	511(891)	67,89	
	Duvarı için	tahta-i sürb	4589		

Tablo 3.19c. 1554, 1556-1558 yıllarında alınan demir elemanlar.

TARİH Ve DÖNEM	DEMİRCİ ya da İŞLİK	DEMİR YAPI GERECİ	MİKTAR	AĞIRLIK		BEDEL	
			Toplam	Toplam	Birim	Birim	
			tane	ton	kg/tane	akçe/tane	akçe/kg
9 subat 1554		Kiriş	12	1,58	132,24		
nisan 1554		Ahen	166	1,82	11,01		
		Ahen-i çıbuk	2317	22,24	9,59		
		Pareha-i ahen	84	0,36	4,36		
		Kiriş	101	15,63	15,48		
		Kened	197	0,42	2,13		
16 mayıs 1554		Ahen-i ham	827	8,55	10,34		
		Kiriş	63	15,82	251,12		
		Kened	337	0,57	1,69		
18-25 temmuz 1556		Çelik-i firengi		4 kg			15,6
4-18 eylül 1557	Ilya Yehudi	Mismar-ı şımar-ı vasat	36000			90 akçe/1000tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı pedavre-i duraz	2500			20 akçe/100tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı pedavre	99000			13 akçe/1000tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı pedavre	86000			12 akçe/1000tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı çubuk	126000			19 akçe/1000tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı şişe	62000			7 akçe/1000tane	
	Ilya Yehudi	Mismar-ı mertek		0,86			148
29 ocak-20 subat 1558	Mustafa b. Mehmed	Kiriş-i medrese	58	10,8	186,20		1,16
	"	Kiriş-i nev (türbe)	3	10,8	60,07		2,44
	"	Kened-i hurde onarımı		0,33			0,89
	"	Kened-i vasat onarımı		5,28			0,69
	"	Büyük çivi	94	0,81	35,98		1,06
	not: tas ocağı	Varya	3	0,34	20,03		1,55
	III. ve IV.	Büyük çekiç	48			10	
	medreseler için	Külüng-i ferhadi cedid	21			10	
	etkin duruma	Külüng-i ferhadi çelikleme(tas ocagi için)	215			4	
	getiriliyor	Cedid matkab	10			10	
	olmalidir.	Biçki onarimi	4			10	
5-12 mart 1558		Ahen-i ham , Kozniçe		11,12			
		Mis. sağ.büzürk,Kozniçe	100000	5,60		85 akçe/1000tane	
		Mismar-ı sağış-ı büzürk	50600	2,83			
		Mismar-ı sağış meyane	50000	2,80		64 akçe/1000tane	
		Mismar-ı mertek		13,54			2,5
SAMAKOV EMINI		Mismar-ı hatıl		8,65			
MAHMUD ÇELEBI		Büyük mertek çivisi		6,58			
		Hurde mertek çivisi		3,25			
SAMAKOV KADISI	Aslan Yehudi	Mismar-ı şişe	18000			8 akçe/1000tane	
MEHMED b. IBRAHIM	Aslan Yehudi	Mismar-ı sakaf	10000			14 akçe/1000tane	
	Aslan Yehudi	Mismar-ı çıbık	52000			18 akçe/1000tane	
		Mismar-ı nal	21000			28 akçe/1000tane	
		Nal	1000 +	0,56			
		Biçki-i ahen		2,46			
	Aslan Yehudi	Kürek	50			1,5	
	Aslan Yehudi	Küfe	300			1,5	
9-16 temmuz 1558	Dervis Çingene	Kened-i türbe					
	Yani veled-i Kosta	Kened		0,03			
	Mustafa	Külünk onarımı	3150			1	
	Mustafa	Tarak onarımı	2			1	
	Mustafa	Kalem-i murç onarımı	1448			1	
	Mustafa	Kened onarımı		1,12			

Tablo 3.20. Kiriş, kened, mismar ve ahen (zıvana için demir) alımının yıllara göre dağılımı.

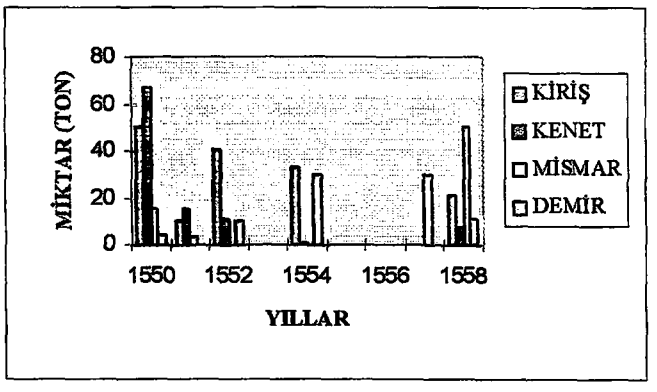

Demir gereçler, Samakov'dan Saray-ı Atik'teki depolara 1.5 ayda ulaşmaktadır [25, ss 132,belge no 285]. 1 Samakov kantarı yük (ykl. 75.697 kg) kara yolu ile Samakov'dan 25 [25, s. 131,belge no 284], Kuziçe'den ise 27 akçeye [25, s. 134,belge no 290], deniz yolu ile Ahyolu iskelesinden [25, s. 130,belge no 283] Unkapanı ("Kapan-ı Dakıyk") iskelesine [25, s. 73,belge no 135-136] ise 3 akçeye taşınmıştır [25, s. 129,belge no 282]. Bir arabanın taşıyabileceği yük, genel olarak, 14 Samakov kantarıdır (1.05t) [25, s. 132,belge no 285]. Kervanbaşı ("karbanbaşı") Süleyman bin Bayramlı'nın kefilliği karşılığında, taşıma ("kira") bedeli olan 4587 akçe arabacılara peşin olarak ödenmiştir. Taşıma sırasında demir yapı malzemesinde oluşacak bozulma ve eksilmelere karşı arabacılar birbirine kefil tutulmuştur. Eski Saray'daki depolarda saptanacak hasar ve eksikler, arabacılar tarafından karşılanacaktır [25, s. 132,belge no 285]. Samakov müvellası (şeriatça görevlendirilmiş iş takipçisi) Derviş Muhammed tarafından düzenlenen bir belgeye göre, arabacılar birbirine kefil tutulmuş, 4844 akçelik taşıma bedelinin 3000 akçelik bölümü, Samakov'un Rezvebe mahallesinden Mustafa bin Abdullah'ın kefilliği karşılığında peşin ("selem") olarak ödenmiş ve kalan 1844 akçe taşıma sigortası olarak tutulmuştur [25, s. 131,belge no 284].

3.6.2.2. Bab, Ahen-i Pençere, Kol, Reze, Bahü, Bend-i Köşe, Bini, Döşek, Mandal, Halka, Kufl ve Çengal (Tablo 3.21)

4 temmuz-11 temmuz 1554'de, 4 adet ahen-i pençere-i cami (cami pencere demiri/parmaklığı) (6 kantar 80 lodra/367.98 kg), 2 adet kuzeybatı dış avlu çevre

duvarı pencere parmaklığı (1 kantar 40 lodra/69.25kg), 2 adet kuzeydoğu dış avlu çevre duvarı pencere parmaklığı (29 vakıyye/37.21kg) [25, s. 136,belge no 294] alınmış, 29 haziran-6 temmuz 1555'de, tanesi 190-200 akçeden 32 adet cami pencere parmaklığının perdahı ("perdaht-kerdeni") yapılmış [25, s. 146,belge no 329], tabhanenin ana giriş kapısı da dahil olmak üzere 15 kapısının (1'i 350 akçe, 14'ü 100 akçe) ve 47 penceresinin (30 akçe) reze ve köşebentleri, ahır kapısının 4 halkası (10 akçe), matbah, kiler ve fırının 10 kapısının reze ve köşebentleri (40 akçe), darülhadisin 52 penceresinin reze ve köşebentleri (8'i 40 akçe, 46'sı 20 akçe) [25, s. 140,belge no 304], cami ana ve yan giriş kapılarının (3 adet) bezemeli rezeleri (alat-ı bab-ı cami'i-şerif müşebbek) (1'i 2350 akçe 2'si 2400 akçe), avlu ana giriş kapısının bezemeli rezesi (2000 akçe), avlu yan giriş kapılarının sade rezeleri (1200 akçe), 2 yan sofa ("tabaka") kapısının rezesi (160akçe), 4 minare kapısının rezesi (160akçe), darülhadis (310 akçe) ve tabhane ana giriş kapılarının rezeleri (310akçe), 66 cami penceresinin rezesi (250 akçe), 4 cami dolabının reze, bini, köşebent ve döşeği (300 akçe) [25, s. 140,belge no 305], 18-25 temmuz 1556'da vakıyyesi 20 akçeden 3 vakıyye (3.849kg) çelik-i firengi (Avrupa çelik) [25, s. 144,belge no 319], 6-20 şubat 1557'de, 179 adet (7 kantar 44 lodra/409.22kg) ahen-i tırabzon-ı daire-i kubbe-i cami'i-şerif (cami kubbe balkon korkuluğu demiri), kıyyesi 8 akçeden 100 kıyye mismar-ı köhne onarımı [25, s. 146,belge no 332], 6-21 mart 1557'de 14 cami yan sofa pencere reze ve köşebentleri (100 akçe), 55 bimarhane penceresinin rezesi (30 akçe), 10 bimarhane kapısının rezesi (40 akçe), 4 matbah dış avlu kapısının köşebenti (25 akçe), 61 dükkanın rezesi (1.2 akçe) [25, s. 142,belge no 308], 2 adet kufl-i firengi (Avrupa kilit) (25 akçe) [25, s. 145,belge no 322], 28 temmuz 1557-5 ağustos 1557'de cami 2 binili demir kapı bahüsü (24 kantar 92 lodra/1.38t) [25, s. 147,belge no 339], 7-14 ağustos 1557'de 7 adet cami kapı mandalı (60 akçe), 66 adet cami ve yan sofa pencere mandalı (12 akçe), 66 çift köşebend-i seh-paye (üç ayak köşebent) (2.5 akçe), 46 çift cami kapı perdesi tabakalı çengeli (çengal ba-tabaka) (6 akçe), 31 adet cami dolabı için kened-i köşe-i cunba (cunba köşe keneti) (20 akçe), 7 adet dış avlu kapı halkası (20 akçe), 8 adet dış avlu kapısı büyük köşebenti (50 akçe), 140 adet cami pencere halkası (3 akçe), 4 adet avlu ana girişi üst kat pencere rezesi (100 akçe), 41 adet pencere köşebent, çerçeve-i şem ma'a halka (halkalı mum çerçevesi) ve mandalı (15akçe), 16 adet bimarhane pencere rezesi (3 akçe), 11 bimarhane kapı bini ve döşeği (20 akçe) [25, s. 141,belge no 306], 28 ağustos 1557-5 eylül 1557'de, cami ana giriş kapısının

altın yaldızlı kilidi (kufl-i müzehheb) (200 akçe) [25, s. 143,belge no 311] alınmış, caminin 2 demir kapısının perdahı (200 akçe) [25, s. 146,belge no 331] yapılmış, 4 - 18 eylül 1557'de 124 adet reze-i ahen (1.5 akçe), 260 adet reze-i ahen (0.5akçe) alınmış [25, s. 142,belge no 310], cami kapılarındaki 3200 adet mismarha-i tahta (saç levha çivisi ?) kalaylanmış (kal'i-kerden) (100'ü 10 akçe) (2, s. 154,373), 16 dörpi (törpü) (14 akçe) [25, s. 143,belge no 315], 60 adet miskab (kantar) ve 15 adet kantarın onarımı (35 akçe) yapılmış [25, s. 143,belge no 312], kıyyesi 3.5 akçeden 4422 kıyye (5.67t) cami kubbe balkonu için (beray-i daire-i kubbe-i cami'i-şerif) tırabzon ve parmaklık [25, s. 139,belge no 302], 116 adet reze-i çifte (çifte reze) (1akçe), 50 adet kürek (1.5akçe) [25, s. 141,belge no 307], 5-12 mart 1558'de, 100 adet büyük (8 akçe) 50 adet küçük (5.5 akçe) kufl (sürgü) alınmmış [25, s. 139,belge no 303], 27 ağustos 1558-12 eylül 1558'de Ferhad usta tarafından 5 kıyye (6.41kg) kalay kullanılarak kıyye başına 20 akçeye va'iz kürsünün kal'i yapılmış [25, s. 153,belge no 369], türbe için 35.5 kantar (2t) ahen-i pençere (pencere demir parmaklığı) ve kened-i ahen (demir kenet) (kantarı 35 ve 40 akçe) [25, s. 147,belge no 337], 130 medrese derslik ve hücresinin ("medrese ve odaha") kapı ve pencere rezesi (25 akçe), 17 pencere köşebent ve mandalı (11akçe), 4 kapı rezesi (35akçe), türbe perdesi için 46 adet çengal ba-kal'i (kalaylı çengel) (5akçe), cüzlerin saklandığı sandık (sandık-ı ecza) için 60 adet altın yaldızlanmış köşebent ve cunba sürgü, 5 adet mandal (7.8 akçe),14 adet halka-i seng-i pençereha (pencere taşı halkası) (2 akçe) [25, s. 142,belge no 309], 32 adet reze-i çifte (2 akçe) [25, s. 143,belge no 313], 26 kasım 1558-11 aralık 1558'de türbe şebekesi için 30 adet kalaylı (ba-kal'i) mandal ve köşebend (188 akçe) [25, s. 143,belge no 314] alınmıştır.

Anadolu vd. bölgelerin demir ustası gereksiniminin Samakov'dan karşılanıyor olması imarete demir gereç sağlanmasında güçlükler yaşatmaktadır [25, s. 123,belge no 263]. Sarayı bilgilendiren kadı, öncelikle, imaret için gerekli demir gerecin sağlanacağı doğrultusunda görevlendirilmektedir. Ayrıca, ülkedeki öteki yapım etkinlikleri için gerekli demirci çevre kazalardan sağlanacaktır [25, s. 123,belge no 263]. 16. yy'da devlet eliyle işletilen en önemli demir madeni olan [47, s. 20] Bilecik'e (Ek, "Bilecik" mad.) imaret için çalışmayan samakoculardan gönderilmektedir [25, s. 123,belge no 265]. 27 temmuz 1551'de, Benderikli demir madenindeki görevinden alınan samakocu Mihail Veruskine'nin zimmetinde bulunan 6200 akçenin geri alınabilmesi amacıyla,

saraydan gelecek bir görevli ile İstanbul'a iletilmektedir [25, s. 125,belge no 269]. Samakov kadısı, demir kiriş üretiminden doğrudan sorumludur [25, s. 123,belge no 263]. 1 ekim 1551'de Samakov kadısı Derviş Mehmed, Samakov emini Muzaffer Çelebi [25, s. 32,belge no 285], 21 ekim 1551'de Samakov kadısı Muslihiddin, Samakov emini Mustafa Çelebi [25, s. 132,belge no 286], 12 kasım 1552'de Samakov emini Muzaffer Çelebi [25, s. 133,belge no 287], 11 nisan 1552'de Samakov emini Muzaffer Çelebi, Samakov kadısı Mehmed bin Ahmed [25, s. 133,belge no 288], 6 mayıs 1552'de, Samakov kadısı Mehmed bin Ahmed ve bina katibi (emini) Muzaffer Çelebi [25, s. 135,belge no 291], 7 mayıs 1552'de, bina katibi Muzaffer Çelebi ve Samakov kadısı Mehmed bin Ahmed [25, s. 134,belge no 290], 23 mayıs 1552'de, Samakov kadısı Mehmed bin Ahmed, Samakov emini Muzaffer Çelebi [25, s. 134,belge no 289], 4-23 haziran1552'de, Samakov kadısı Mehmed bin Ahmed ve Samakov emini Muzaffer Çelebi [25, s. 135,belge no 292] [25, s. 135,belge no 293], 9 ağustos 1552'de Samakov kadısı Hüsrev [25, s. 128,belge no 280], nisan 1554'de, Ahyolu kadısı naibi Abdüllatif [25, s. 130,belge no 283], 6 nisan 1550'de mübaşir Ahmed ve mubassır Hüseyin'dir [25, s. 123,belge no 263]. 6 nisan 1550 tarihli bir belgeye göre, demir gergiler, Yuvan veled-i Pavin, Todor veled-i Yuvan, Mihail Kuyo, Todor veled-i Kuyo, Mihail, Rifne ve Petri Topçu tarafından işlenmektedir [25, s. 123,belge no 263]. Belgede, samakocu (demiri dövmeye yarayan büyük mekanik çekici çalıştıran kişi [47, s. 281], vikneci (vigne ocağında cevherden demir üreten kişi) [47,s.282] ve yekserici (enserici, en büyük boy çiviyi üreten kişi) [47,275] olmak üzere 3 sınıf demirciden söz edilmektedir [25, s. 123,belge no 263]. Kenet işçilik bedeli 30 akçe/kantar'dır [25, s. 146,belge no 330].

Demir ödeneği ("ihracat akçesi") [25, s. 124,belge no 267] 18 mayıs 1551'de, Filibe ve Samakov kadıları ile Sofya "âdet-i ağnam" (küçük baş hayvan vergisi) sorumlusu Mehmed tarafından, Filibe'den 115 000 akçe, Samakov'dan ise 125 000 akçe olacak şekilde, küçük baş hayvan vergisinden sağlanmıştır. Toplam 240 000 akçe olan ödenek, âdet-i ağnam sorumlusu Mehmed tarafından, hükmü iletecek olan bina katibi Muzaffer ile Samakov kadısına teslim edilerek, kadılar tarafından hükmün arkasına yazılan notlar ve mühürler ile belgelenmiştir. Ayrıca, hüküm ile birlikte, tüm giderlerin ayrıntılı bir dökümü de bina katibi Muzaffer ile birlikte İstanbul'daki bina muhasebesine (bina eminliğine) iletilmiştir [25, s. 124,belge no 266]. 240 000 akçe

bina fonundan alınarak hazineye aktarılmıştır. 16 temmuz 1551'de, demir yapı malzemelerinin bedelleri bina emini tarafından iletilen ödenekten karşılanmıştır. Ödemeler, İstanbul'a, "zimem defteri" (borçlar göstergesi) yardımıyla belgelenmiş ve seçilecek güvenilir kişiler aracılığı ile İstanbul'a iletilmiştir. Bedeli ödenmiş demir malzemeler, işliklerden alınarak, mubassır Ahmed yardımıyla arabalara yüklenerek gönderilmiştir. Gecikme bedeli kadıya ödetilecektir [25, s. 124,belge no 268]. 12 mart 1552'de, Edirne sarayında düzenlenen hüküm uyarınca Samakov'da işlenen demir gereçler için Samakov mukataalarından sağlanan ödenek, İstanbul hassa harcı emini tarafından bina emininden alınarak "bab-ı humayunda" yer alan "hızane-i amire" ye aktarılmıştır [25, s. 125,belge no 270]. 29 aralık 1552'de, saray, Samakov'dan sağlanacak olan demir yapı malzemeleri için gerekli 200000 akçelik ödeneğin, Usturumca kadılığının "yıllık haraç akçesi" nden sağlanmasını kararlaştırarak kadıya bildirmiştir. Akçe, bina emininin ilettiği saraydan Ali [25, s. 126,belge no 274] tarafından teslim alınıp mühürlü bir keseye konarak güvenilir kişiler eşliğinde Samakov kadısına iletilecektir. Kadıya, "hükmün zahrına hüccet yazıp ellerine ver ki vakt-i hisabda muhasebede göstereler" denmiştir [25, s. 125,belge no 272]. Samakov kadısı, 200000 akçelik ödenek ile bina emininin ilettiği liste uyarınca gereksinim duyulan demir yapı malzemelerini satın alarak ya da işleterek önceden belirlenmiş olan bedeller uyarınca "kira arabaları" ile Nevruz'a kadar İstanbul'a, bina eminine iletecektir. Arabalar, gerekirse, çevre kadılıklardan da sağlanacaktır. Giderler, kadı tarafından, ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş, imzalanmış ve mühürlenmiş olarak saraya belgelenecektir. Bina emininin düzenlediği belge doğrultusunda borçlu olan kişi ve kuruluşlarda ("zimem-i nas" da) kalan demir gereçler toplanacaktır [25, s. 126,belge no 273]. 4 şubat 1553'de, bina emini Hüseyin, bir önceki Samakov kadısı Derviş döneminde bedelleri ödenmiş yekserilerden bir kısmının "defter ve şer'i suret-i sicillat" uyarınca henüz alınmadığını bildirmektedir. Kadı, hükmü iletecek olan görevlinin ulaştıracağı "defter" doğrultusunda gereksinim duyulan yekserileri teslim alacaktır [25, s. 128,belge no 277, 278). Bina emini Hüseyin, saraya, demir kiriş işleyen Damyan'ın zimmetinde, bir önceki kadı Derviş döneminden 7700 akçe kaldığını bildirmesi üzerine 9 mart 1553'de, Yenipazar kadısına, 7700 akçenin bina mutemedi Ahmed tarafından teslim alınarak kadılıktan sağlanacak güvenilir bir kişi eşliğinde bina eminine iletileceği bildirilmiştir. Borç ödenmezse, Damyan, kadının adamları ile saraya gönderilecektir [25, s. 125,belge no 271]. Avarız vergisi, demir üretim

merkezlerinde demir olarak ödenmektedir [47, s. 20,dipnot 99]. Kadı, gereksinim duyulan demir, ekseri, kürekçi ve avarızın kendisi tarafından iletilmesinin sakıncalar yaratacağını bildirmiştir. 15 mayıs 1553'de, kürekçi ve avarızın süre geçirilmeksizin kadı naibi ve güvenilir adamları ile iletilebileceği hüküm edilmiştir [25, s. 127,belge no 276]. Kadı, bedeli ödenmiş fakat teslim alınamamış olan demir malzemeleri, "zimem-i nas defteri" yardımıyla bina eminine bildirmiştir [25, s. 125,belge no 271]. 11 ağustos-11 eylül 1553'de (kadı isimlerinden dolayı, bu tarih 28 kasım-28 aralık 1543 dönemi olmamalıdır) Samakov kadısı Derviş ve Samakov kadısı Mehmed dönemlerinde düzenlenen ve onaylanan "zimem-i nas defteri" (borçlular göstergesi), dönemin kadısı tarafından bir kopyesi çıkarıldıktan sonra alacakların toplanabilmesi amacıyla mühürlenerek bina emini Hüseyin'e iletilmiştir. Bina emini, saraya, alacakları toplayamadığını bildirmiş saray ise bina emini tarafından gönderilen mühürlü belgeyi bir hüküm ile Samakov kadısına göndermiştir. Kadı, topladığı para ile bina eminine gereken demir gereçleri satın alacaktır. Alacak, gerektiğinde, borçlunun yiyecek ve malları satılarak karşılanacaktır. Borcunu ödemeyen Yorgi, kadının güvenilir kişileri eşliğinde İstanbul'a gönderilecektir. Ayrıca, Mehmed ve Küçük Piru'nun borçlarını ödemiş oldukları ortaya çıkmıştır. Kadıdan konuyu netleştirmesi istenmiştir [25, s. 127,belge no 275].

Tablo 3.21 1554-1558 yıllarında alınan bab, ahen-i pençere, kol, reze, bahü, bend-i köşe, bini, döşek, mandal, halka, kufl ve çengal

TARİH	DEMİRCİ ya da İŞLİK	DEMİR YAPI GERECİ Ve ELEMANI	MİKTAR	AĞIRLIK		BEDEL		
			Toplam	Toplam	Birim	Toplam	Birim	
			Tane	ton	kg/tane	akçe	ak/tane	ak/kg
4-11 temmuz 1554	Solak Yehudi	Tabhane avlusu penceresi	2		34,62			
	Hasan	Cami penceresi	1		364,31			
	Solak Yehudi	Cami penceresi	3		367,98			
	Hasan	Yeniçeri ağası yönü penceresi	2		18,60			
29 haziran-6 temmuz 1555	Kara Hasan	Müsebbek cami kapısı	2				2400	
	?	Müsebbek cami kapısı	1				2356	
	?	Müsebbek avlu kapısı	1				2000	
	Ali Çelebi	Cami ve avlu kapısı	2				2178	
	Satılmış Ali	Cami avlu kapısı	2				1200	
	Satılmış Ali	Cami penceresi	34				250	
	Oğulbeyi Karamanlı	Cami penceresi	9				250	
	Yunus Çilingir	Cami penceresi	1				250	
	Kurd Altıparmak	Cami penceresi	10				250	
	Murad Ermani Çilingir	Cami penceresi	12				250	
	İlyas	Cami penceresi ?			56,45		745	
	Satılmış	Minare kapısı	4				160	
	Satılmış	Tabaka kapısı	2				160	
	Satılmış Ali	Cami dolabı,bini,döşek,köşebent	4				300	
	Satılmış	Tabhane avlu kapısı rezesi	1				350	
		Tabhane avlu kapısı rezesi	1				350	
	Kirkor Ermeni (5'i)	Tabhane kapısı köşebentli rezesi	14				100	
		Tabhane kapısı köşebentsiz rezesi	22				40	
		Tabhane kapısı köşebentsiz rezesi	22				40	
	Kirkor Ermeni	Tabhane pencere rezesi	47				30	
		Tabhane pencere rezesi	46				20	

	Satılmış	Tabhane dış kapısı	1				310	
	Kirkor Ermeni	*Tabhane kapısı köşebentli rezesi*	*5*				100	
		Tabhane pencere rezesi	*26*				30	
	Ermeni	*Tabhane kapısı köşebentli rezesi*	9				100	
		Ahır kapısının 4 halkası	1				10	
		Ahır kapısı halkası	4				10	
		Darülhadis pencere rezesi	8				40	
		Darülhadis pencere rezesi	46				20	
		Darülhadis pencere rezesi	8				40	
	Satılmış	Darülhadis kapısı	1				310	
6-20 subat 1557	haddad Derviş	Cami kubbe daire trabzonu	179	0,40				
	haddad Derviş	*Köhne çivi meremmeti (onarımı)*		0,12				6,23
	haddad Derviş	*Kaşağı meremmeti (onarımı)*	10				2	
6 mart 1557	Şahin Ermeni	**Bimarhane** kapı rezesi	10				40	
	Şahin Ermeni	Bimarhane kapı rezesi	40				30	
	Kirkor Ermeni	Bimarhane penceresi	15				30	
	Şahin Ermeni	Mutfak iç avlu kapısı köşebenti	4				40	
	Kirkor Ermeni	Tabaka pencere ve köşebenti	14				100	
	Süca	Dükkan çifte rezesi	61				1,2	
6-20 mart 1557	Pagun ve Kosta	Küfl-i (sürgü kilit) firengi	2				25	
28 temmuz-5 ağustos 1557	Haddad Murad	**Cami binili demir kapı bahâsü**	2	1,38				6,3
7-14 ağustos 1557		Cami kapısı mandalı	7				60	
		Cami ve tabaka pencere mandali	66				12	
		Cami kapı perdesi tabakalı çengeli	46 çift				6	
		Cami dolabi kened-i köşe-i cumba	31				20	
		dış avlu kapısı halkası	7				20	
		dış avlu kapısı büyük köşebenti	8				50	
		Avlu kapısı tabaka pencere rezesi	4				100	
		Halka ve mandallı çerçeve-i sem pencere köşebendi	41				15	
		Bimarhane pencere rezesi	16				3	
		Bimarhane pencere bini ve döşeği	11bab				20	
		Köşebend-i sehpaye	66 çift				2,5	
28 ağustos-5 eylül 1557	Satılmış	**Cami kapısı altın yaldızlı sürgüsü**	1				200	
	Suhanger Aydın	Cami kapısı perdahtlanması	2				200	
4-18 eylül 1557	Şahin Ermeni	Cami kapı levha çivilerinin kal'i	3200				10 akçe/100 tane	
	İlya Yehudi	Reze-i ahen	124				1,5	
	İlya Yehudi	Reze-i ahen	260				0,5	
	Sühanger Abdi b. Ali	Dörpi	16				14	
	İlya Yehudi	*Kufa*	492				1,5	
	?	*Miskab (kantar)yapımı*	60					
	?	*Kantar onarımı*	15					
29 ocak-20 subat 1558	Mustafa b. Mehmed	**Medrese pen. ve kapı taban ve ökçesi**		0,64				3,84
	"	Türbe penceresi	8	0,59	73,77			2,01
5-12 mart 1558		*Nal çivisi*	21000					
		Nal	1000 +	0,56				
SAMAKOV EMİNİ		*Demir biçki*		2,46				
MAHMUD ÇELEBİ		Büyük kufl (sürgü)	100				8	
		Küçük kufl (sürgü)	50				5,5	
SAMAKOV KADISI		Kubbe balkon trabzan ve korkuluğu		5,67				
MEHMED b. İBRAHIM	Aslan Yehudi	Reze-i çifte	116				1	
9-16 temmuz 1558	Ayas Abdullah vd.	Türbe penceresi	5				1900	
	Derviş Çingene	Türbe penceresi						0,67
27 ağustos-11 eylül 1558	Kirkor çilingir	**Medrese pencere ve kapı rezesi**	130				35	
	Kirkor çilingir	Medrese pen.,kapı köşebent,mandalı	17				11	
	Şahin ermeni	Medrese kapı rezesi	4				35	
	Şahin ermeni	Türbe perdesi için çengal+kal'i	46				5	
	Şahin ermeni	Sandık parçaları için yaldızlı köşebent ve cumba sürgü				60		
	Şahin ermeni	Mandal	5				7,8	
	Şahin ermeni	Pencere taşı halkası	14				2	
	Hasan mismari	reze-i çifte	32				2	
26 kasım-11aralık 1558	Kirkor ermeni	türbe şebekesi mandal, köşebent+kal'i	30				6,26	

3.7. Sürb (Kurşun)

Süleymaniye külliyesine gerekli kurşun, belgelere göre Sofya ilinin Ilıca ilçesindeki kurşun madeninden elde edilmiştir [25, s. 150,belge no 351]. Kurşun şantiyeye külçe şeklinde ulaştırılmıştır. Kurşun külçesi, belgelerde külçe-i sürb olarak geçmektedir. 1550 yılında 484 tanesi 770 kantar 5 lodra (43.48t), 261 tanesi 421 kantar 46 lodra (23.77t) [25, s. 151,belge no 356], 1552 yılında ise 511 tanesi 1202 kantar 123

lodradır (67.88t) [25, s. 128,belge no 279]. Dolayısıyla, bir külçe-i sürb, 1550 yılında 89.81- 91.11 kg [25, s. 151,belge no 356], 1552 yılında ise 132.86 kg [25, s. 128,belge no 279] ağırlığındadır. 1000 kantarlık (56.5t) kurşunun değeri, "60'lık filoriden 1233 sikke filori 20 akçe"dir (1.31akçe/kg) [25, s. 150,belge no 350]. Külçeler, ocak-ı bina-i şerifte (şantiye ocağında ?) eritilip tavalara dökülerek örtü kaplaması için gerekli kurşun levhalara dönüştürülmüştür [25, s. 151,belge no 352]. Kurşun levhalar, belgelerde tahta ya da elvah-i sürb (kurşun levha) olarak geçmektedir [25, s. 128,belge no 279]. Belgelerden levha ağırlığı saptanamamıştır.

Süleymaniye külliyesinde kullanılan kurşuna ilişkin en erken belge, 24 mart 1551 tarihlidir [25, s. 200,belge no 523]. Sofya-Ilıca madeninden elde edilen ve Ahyolu iskelesinde depolanan kurşunun şantiyeye taşınabilmesi için kışın kızağa çekilmiş olan at gemileri istenmiştir [25, s. 200,belge no 523]. Ahyolu iskelesinden, 24-30 nisan 1551'de darülhadise [25, s. 151,belge no 352], 30 haziran 1551'de camiye [25, s. 148,belge no 344], 30 mart 1552'de külliye geneline [25, s. 150,belge no 349], 16 kasım 1552'de ise camiye [25, s. 150,belge no 351] kurşun alınmıştır.

24-30 nisan 1551'de, darülhadisi kurşun çatı kaplaması için ocak-ı bina-i şerifte (şantiye ocağında ?) 641 adet kurşun levha hazırlanmıştır [25, s. 151,belge no 352]. 1551'de, maden bakanı Hüseyin'e, ödenek sağlanarak 278292 akçelik kurşun satın alması istenmiştir [25, s. 149,belge no 345]. 30 haziran 1551'de, Süleymaniye Camisinin acil kurşun gereksinimi gidermek amacıyla saray tarafından, maden bakanı Hasan'dan, Ahyolu iskelesindeki kurşun stok miktarı öğrenilmek istenmiştir [25, s. 148,belge no 344]. 16 kasım 1552'de, yine Süleymaniye Camisinin acil kurşun gereksinimini gidermek amacıyla bina emini Hüseyin, saraya, Sofya'da depolanan kurşunun vakit kaybetmeden Ahyolu iskelesine iletilmesi gerektiğini bildirmiştir [25, s. 150,belge no 351]. 30 mart 1552'de, acil kurşun gereksinimini gidermek amacıyla tersane için hazırlanan kurşunun 39.51 t'luk bölümü, Ahyolu emini Dimitri eliyle imarete gönderilecektir [25, s. 150,belge no 349].

29 aralık 1551-18 aralık 1552 dönemini kapsayan anbar defterine göre 1552 yılında, cami, çevre duvarı, ahır ve medrese için 511 adet külçe-i sürb (kurşun külçesi) (132.860 kg/adet) ve 4589 adet tahta-i sürb (kurşun levha) kullanılmıştır [25, s. 128,belge no 279].

Belgelerden, eldeki tüm kurşun madenlerinin Süleymaniye külliyesinin yapımı için kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. 8 haziran 1550-24 nisan 1551 tarihleri arasında, Süleymaniye külliyesinin mahzen-i amire'deki [25, s. 150,belge no 348] stoklarından ödünç olarak ("karz") [25, s. 152,belge no 358] Valide sultan imareti darüşşifası, Selim I medresesi, Topkapı sarayında bir köşk, Halep-Bakraz'da bir han ve donanma için (?) toplam 4336 kantar (244.74t) kurşun verilmiştir. 8 haziran 1550, 4 eylül 1550 ve 29 ekim 1550 tarihlerinde Valide sultan imareti darüşşifası için İstanbul hassa harcı eminine 1000 kantar (56.44t) [25, s. 150,belge no 350] [25, s. 151,belge no 353] [25, s. 151,belge no 354] [25, s. 152,belge no 357], 27 temmuz 1550 ve 19 ağustos 1550 tarihlerinde Kalaycılar köşkünde yapımı süren sultan Selim I medresesi, medrese kapısı ve mescit sofası ("suffa") örtü sistemleri için bina emini Müderris Abdül'e 1400 kantar (79.02t) [25, s. 150,belge no 348] [25, s. 151,belge no 355] [25, s. 151,belge no 356], 3 aralık 1550'de, Topkapı sarayında yapılacak olan köşkün örtü kaplaması için İstanbul hassa harcı eminine, 300 kantar (16.93t) [25, s. 152,belge no 358], 12 mart 1551 ve 22 nisan 1551 tarihlerinde donanma için Cezayir beylerbeyi Kaptan Sinan paşaya [25, s. 149,belge no 346] [25, s. 150,belge no 347], 21 temmuz 1551'de, Halep-Bakraz'da yapımı süren bir hanın kubbe örtü kaplaması için 400 Halep kantarı ya da 1636 kantar-ı İstanbul (92.35t) [25, s. 150,belge no 348] kurşun verilmiştir.

Külçe ve levha şeklindeki kurşun [25, s. 128,belge no 279], "hızane-i amire" de [25, s. 150,belge no 347] yani, Eski saray'daki [25, s. 132,belge no 285] [25, s. 148,belge no 340-342] [25, s. 132,belge no 285] ya da Sofya'daki [25, s. 150,belge no 351] kurşun depolarında toplanmıştır. Kurşun gereksinimi, bina emini tarafından saraya bildirilmiştir. Divan'da "ta'yin olup Ahyolu iskelesine ulaştırmak ferman olınan" [25, s. 148,belge no 344] kurşun, maden bakanı ("me'adin nazırı") tarafından satın alınmıştır [25, s. 149,belge no 345]. Taşıma [25, s. 149,belge no 345] ve depolama [25, s. 150,belge no 351] bedeli, ivedi olarak, bakanın sorumluluk sınırları içindeki hassa mukataalarından karşılanmış [25, s. 149,belge no 345] ve giderler ayrıntılı bir biçimde saraya belgelenmiştir. Saray, daha sonra, bakana, bina eminliği kanalıyla bu bedele karşılık bir ödenek sağlamış [25, s. 149,belge no 345] ve gerekli kurşunu satın alarak güvenilir kişiler eşliğindeki öküz arabaları ("davarlar") ile iskeleye indirmiştir [25, s. 149,belge no 345].

İmparatorluk sınırları içindeki öteki yapım/onarım çalışmaları için gerekli kurşun, çok gerekli durumlarda, ödünç ("karz") [25, s. 152,belge no 357] olarak yukarıda sözü geçen depolardan sağlanmıştır. Öteki yapım etkinliklerinin bina eminleri, gereksinim duyulan kurşunu, saraya bildirmiştir [25, s. 151,belge no 356]. Defterdarlar tarafından hüküm şeklinde düzenlenen kurşun verilmesine yönelik divan kararı, Süleymaniye külliyesi bina emini Hüseyin'e iletilmiştir [25, s. 151,belge no 353]. Bina emini Hüseyin, kurşunu, ödünç olarak ("karz"), İstanbul hassa harcı eminine [25, s. 151,belge no 353]/ şehreminine [25, s. 152,belge no 357] [96, s. 322] teslim etmiş ve teslim işlemini ayrıntılı bir biçimde saraya belgelemiştir. Verilen kurşunun bedeli, taşıma ve depolama giderleri ile birlikte, bina emini Hüseyin tarafından düzenlenen bir belge ("defter") ile saraya bildirilmektedir [25, s. 150,belge no 350]. Bina emini Hüseyin'de bulunan mühürlü borç senedi ("temessük") ile belgelenen borç, yapım/onarım çalışmasının mütevellisi tarafından ödenmiştir [25, s. 150,belge no 350].

Külçeler, Sofya-Ilıca'dan Ahyolu iskelesine öküz arabaları ("davarlar") ile [25, s.149, belge no 345], Ahyolu iskelesinden İstanbul'a ise rençber ve at gemileri ile taşınmıştır [25, s. 150,belge no 350]. Bir kantar demirin taşıma bedeli toplam 74 akçedir (1.31 akçe/kg) [25, s. 150,belge no 350]. Kurşun, gemiye yüklenmeden önce ve gemiden boşaltıldıktan sonra kantarlarla tartılmıştır. Sarraf Musa'nın, Ahyolu'nda, hatalı tartım yapıldığını ileri sürmesi üzerine memleha emini (tuz ocağı emini/tuzla müdürü) [81, s. 474] Dimitri (Ahyolu emini) [25, s. 150,belge no 349], durumu saraya iletmiş ve tartım işlemine Hacı Cafer ve Hamza isimli kişilerin kantarları ile devam edilmiştir. Sarraf Musa, tartımı yerinde izlemiş ve altın tartarcasına özenli bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Rençber gemileriyle taşınan kurşun külçelerinin, İstanbul gümrüğündeki kantarlarda eksik çıkması üzerine, kadı tarafından düzenlenen yönetmelik uyarınca, rençberlerden aradaki farkı karşılamaları istenmiştir. Rençberlerin külçe sayısında bir değişiklik olmadığına dikkat çekmeleri üzerine sarayın bilirkişi ekibi ("ehl-i hiref") tarafından yapılan incelemeler sonucunda Hacı Cafer ve Hamza'nın kantarlarının yaklaşık %4 eksik ölçüm yaptığı belirlenmiştir. Bunun üzerine, kantarlar mühürlenerek depolanmış ve memleha emini de ayrıntılı bilgi vermek üzere saraya gitmek istemiştir [25, s. 148,belge no 343].

3.8. Nuhas (Bakır) (Tablo 3.22)

Süleymaniye külliyesinde, bakır, kubbe ve minarelerde alem, sütunlarda perazvane (bilezik), cami şadırvanı su donanımında perazvane (bilezik), külüng-i lüle (lüle külüngü) ve kefgir-i muslu (delikli musluk, fiskiye ?), hamamda kazgan (kazan), medrese camlarında ise nuhas teli (bakır tel) şeklinde kullanılmıştır. Alemler, sayı ile alınmıştır. Alem-i ser-kubbe-i cami'i-şerif (cami ana kubbe alemi) 20000 akçe, alem-i kubbeha-i köşeha-i cami (köşelerdeki kubbeler için alem) ve alem-i minareha (minare alemleri) ise 2000 akçedir [25, s. 153,belge no 372]. Perazvaneha-i nuhas (bakır bilezikler), kıyye ya da vakıyye ile ağırlığına göre alınmıştır. Cami dış sofa üst kat sütunlarında kullanılan 68 adet sütun bileziği 120 kıyye, dolayısıyla bir tanesi 1.76 kıyye (2.26kg), bimarhane avlu sütunlarında kullanılan 72 adet sütun bileziği 453.5 kıyye, dolayısıyla tanesi 6.3 kıyye (8kg), yeri saptanamayan 16 adet sütun bileziği ise 42 kıyye, dolayısıyla tanesi 2.63 kıyye (3.37kg) ağırlığındadır [25, s. 153,belge no 372]. Sütun bileziklerinin kıyyesi 16 akçedir. Sadece, yeri saptanamayan sütun bileziklerinin kıyyesi 20 akçedir. Kazgan-ı hammam-ı bimarhane (bimarhane hamam kazanı), 66 kıyye (84.67kg) ağırlığındadır. Kalaylanmış olarak (ma'a ücret-i kal') kıyyesi 18 akçedir [25, s. 153,belge no 372]. Kazgan-ı firun-ı taht-ı hammam-ı bimarhane (bimarhane hamamı altındaki fırın kazanı) ise 35 kıyye ağırlığındadır. Kıyyesi 28.5 akçedir [25, s. 153,belge no 367]. Külüng-i lüle (lüle külüngü), belgede be-cihet-i harc-ı perazvaneha-i şadırvan (şadırvan bileziklerinde kullanılacak) başlığı altında sıralanmıştır ve 7 adet alınmıştır. 11 kıyye ağırlığındadır. Kıyyesi, 30 akçedir [25, s. 153,belge no 367]. Şadırvan tavanında saptanmıştır (Foto 2.15, Şekil 2.7). Kefgir-i muslu(k) (süzgeçli musluk, duş), belgede be-cihet-i harc-ı perazvaneha-i şadırvan (şadırvan bileziklerinde kullanılacak) başlığı altında sıralanmıştır ve 6 adet alınmıştır [25, s. 153,belge no 367]. Şadırvan tavanında saptanmıştır (Foto 2.15, Şekil 2.7). Süleymaniye suyunun havalandırılmasında kullanılmıştır. Nuhas teli (bakır tel), medrese camları için (beray-ı camha-i medrese) alınmıştır [25,174,belge no 423].

Süleymaniye külliyesinde kullanılan bakır, 12 ve 14 ağustos 1552 tarihlerinde ve genel olarak 28 mart 1556-12 eylül 1558 döneminde alınmıştır. 12 ağustos 1552'de medrese camları için 20 vakıyye (25.66kg) nuhas teli (bakır tel) [25, s. 174,belge no 423], 2 mayıs 1556-26 eylül 1556 döneminde cami ana kubbe, cami 4 köşe kubbesi ve 4 minare alemi, 68 adet dış sofa üst kat ve 72 adet bimarhane avlusu sütun bilezikleri,

bir adet bimarhane hamam kazanı [25, s. 153,belge no 372], 9-16 temmuz 1558'de cami şadırvanı için 6 adet kefgir-i muslu(k) (delikli musluk, fiskiye ?) ve 7 adet külüng-i lüle (lüle külüngü), bimarhane hamamı altındaki fırın kazanı [25, s. 153,belge no 367], 9-16 temmuz 1558 sonrasında cami kubbe alemini parlatmak için 12 adet köstere (zımpara) taşı alınmıştır [25, s. 76,belge no 141].

Cami ana kubbe ve minare alemleri Mehmed Beğ ser-kazganiyan (kazancılar başı), 4 köşe kubbe aleminden 3'ü Kansu silahdar, biri İbrahim Macar ve Cafer, cami dış sofa üst kat sütun bilezikleri Satılmış bin Ali, bimarhane avlusu sütun bilezikleri ise Satılmış bin Ali ve Kansu silahdar tarafından yapılmıştır [25, s. 153,belge no 372].

Tablo 3.22. Süleymaniye külliyesinin yapımında kullanılan bakır elemanlar ve yıllara göre dağılımı.

TARİH		BAKIRCI / İŞLİK	BAKIR YAPI GERECİ YA DA ELEMANI	SAYI	AĞIR LIK		FİYAT		
				Toplam	Toplam	Birim	Toplam	Birim	
				Adet	kg	kg/adet	Akçe	akçe/adet	akçe/kg
	12 ağustos 1552	Musa zenk-furuş vd	medrese camları için bakır tel		15,14				
	28 mart-5 nisan	?	keten tohumu ölçeği güğüm		3,2		61		19,06
	2-9 mayıs	Ramazan b. Şaban	bimarhane perazvanesi		191,43		1436		7,5
	19-26 eylül	Mehmed ser-kazganiyan	cami ana kubbe alemi	1			20 000	20 000	
1		Silahtar Kansu	cami kubbe alemleri	3			6 000	2 000	
5		İbrahim macar, Cafer	cami kubbe alemi	1			2 000	2 000	
5		Satılmış b. Ali	cami üst kat perazvanesi	68	154	2,26			
6		Mehmed ser-kazganiyan	minare alemleri	4			8 000	2 000	
		Silahtar Kansu	bimarhane hamamı kazanı	1	84,7	84,7	1 188	1 188	
		Silahtar Kansu	bimarhane perazvanesi	16	110	6,85	1 368	85,5	12,5
		Satılmış b. Ali	Bimarhaneavlusütun Perazvanesi	56	472	8,43			
		Gedik Ali kazganger	bakır perazvane	16	53,9	3,36	440	27,41	8,16
	9-16 temmuz	Mehmed ser-kazganiyan	cami şadırvanı perazvanesi	4					
1		Mehmed ser-kazganiyan	cami şadırvanı külüng-i lülesi	7	98	14	420	30	2,14
5		Mehmed ser-kazganiyan	cami şadırvanı: kefgir-i muslu	6					
8		Mehmed ser-kazganiyan	bimarhane: altkat fırın kazanı	1		45		1 000	
	27 ağ. -12 eylül	Ayas Abdullah vd.	türbe sütun perazvanesi	12	32,07	2,67	500	41,64	15,6

3.9. Pirinç (Tablo 3.23)

Pirinç, Süleymaniye külliyesinde, belgelere göre cam teli, tel, zincir, pencere parmaklığı ve havuz lülesi şeklinde kullanılmıştır.

Tel-i camha (cam teli), 23 ocak-6 şubat 1557'de kantarı 12.5 akçeden 7 kantar 14 lodra (0.39t) alınmıştır [25, s. 144,belge no 318].

Tel-i pirinç (pirinç tel), cami kandil zincirleri için ("beray-i zincirha-i kanadil-i cami'i-şerif") alınmıştır [25, s. 143,belge no 316]. 9-15 mayıs 1556'da kantarı 1000 akçeden 11 kantar 10 lodra (624.14kg) [25, s. 183,belge no 457], 18-24 temmuz 1556'da vakıyyesi 17 akçeden 8 kantar (0.45t) [25, s. 144,belge no 321], 23 ocak-6 şubat 1557'de kantarı 920 ve 1000 akçeden 17.5 kantar 12 lodra (0.99t) [25, s. 144,belge no 318], 15-21 mayıs 1557'de kantarı 1250, 1280 ve 118 akçeden 26 kantar 67 lodra (1.49t) [25, s. 143,belge no 316], 22-28 mayıs 1557'de 465 vakıyye [25, s. 145,belge no 323], 27 ağustos-10 eylül 1558'de 12 vakıyye (31 akçe) [25, s. 145,belge no 328] ve 51 vakıyye (10 akçe) [25, s. 145,belge no 328] alınmıştır. Pirinç tel üretimi, belgelerde keşiden-i tel-i pirinç (pirinç tel çekme) olarak adlandırılmıştır [25, s. 145,belge no 323]. 465 vakıyye (596.60kg) pirinç tel 572 akçeye çekilmiştir [25, s. 145,belge no 323]. Pirinç telden zincir üretme işlemi, belgelerde tabden-i zencir-i kanadil (kandil zinciri bükmek) olarak adlandırılmıştır [25, s. 145,belge no 325]. 1476 zira uzunluktaki zincir 984 akçeye bükülmüştür [25, s. 145,belge no 325].

Zencir-i pirinç (pirinç zincir), kandilin kubbeye asılmasını ("avihten") [25, s. 174,belge no 423] sağlayan ötekilere göre yaklaşık iki katı daha kalın zincirdir [25, s. 144,belge no 317]. Bir zirası (0.757m) 0.15 vakıyyedir (0.19kg) [25, s. 144,belge no 317]. Vakıyyesi, 32 akçedir [25, s. 144,belge no 317]. 15-21 mayıs 1557'de 2450 zira (1854.65m) [25, s. 144,belge no 317], 27 ağustos-10 eylül 1558'de 15 vakıyye (31 akçe) [25, s. 145,belge no 328] alınmıştır.

Zencir-i kanadil (kandil zinciri), kıyye ile ağırlığına göre alınmıştır. 192 tanesi 10 kıyye (bir kıyyesi 32 akçe) [25, s. 145,belge no 326]; bir zirası ise 0.67 akçedir [25, s. 145,belge no 325]. 15-21 mayıs 1557'de 914 zira (691.90m) (bir zirası 0.08 vakıyye, vakıyyesi 32 akçe) [25, s. 144,belge no 317], 503 zira (bir zirası 0.07 vakıyye, vakıyyesi 40 akçe) [25, s. 144,belge no 317], 22-28 mayıs 1557'de 1476 zira [25, s. 145,belge no 325], 4-18 eylül 1557'de ise 192 adet alınmıştır [25, s. 145,belge no 326].

Zencir-i ba-top (toplu zincir), 9 akçedir [25, s. 145,belge no 326]. 28 kasım-11 aralık 1556'da 10 adet [25, s. 174,belge no 424], 4-18 eylül 1557'de ise 4 adet alınmıştır [25, s. 145,belge no 326].

Zencir-i sade (sade zincir), 3 akçedir [25, s. 145,belge no 326]. 28 kasım-11 aralık 1556'da 57 adet [25, s. 174,belge no 424], 4-18 eylül 1557'de ise 103 adet [25, s. 145,belge no 326] alınmıştır.

Zencir-i seh-sin (üç-diş zincir), 18 akçedir; 28 kasım-11 aralık 1556 döneminde 21 adet alınmıştır [25, s. 174,belge no 424].

Zencir-i seh-paye (üç-ayak zincir), cam kandillerin asılmasında kullanılmıştır ("beray-i nihaden-i kanadil") [25, s. 144,belge no 317]. 2.5 akçe [25, s. 144,belge no 317) ve 16 akçe [25, s. 145,belge no 326] olmak üzere iki tiptir. 15-21 mayıs 1557'de 447 adet (2.5 akçe) [25, s. 144,belge no 317], 4-18 eylül 1557'de 25 adet (16 akçe) alınmıştır [25, s. 145,belge no 326].

Pençereha-i pirinç (pirinç pencere parmaklıkları), 3 kantar (169.35kg) ağırlığındadır [25, s. 153,belge no 372]. Demir içlik üzerine pirinç borular geçirilerek oluşturulan pirinç parmaklıklar, cami kıble duvarında (2 adet), hünkar mahfilinde (2 adet) ve türbede (8 adet) kullanılmıştır. Kıble duvarındakiler 5250 akçe, hünkar mahfilindekiler ise 2100 akçedir ve Esad Ağa ser-topçıyan (topçular başı) tarafından yapılmıştır [25, s. 153,belge no 372]. 28 mart-5 nisan 1556'da cami pencereleri için vakıyyesi 17 akçeden 44 vakıyye (56.45 kg) pirinç [25, s. 153,belge no 370], 19-26 eylül 1556'da kıble ve hünkar mahfili pencere parmaklıkları [25, s. 153,belge no 372], 29 ocak 1558'de kıyyesi 17 akçeden 12 kantar 72 lodra (0.70t) pirinç çıbuk beray-i pençereha-i türbe (türbe pencereleri için pirinç boru) [25, s. 145,belge no 327] alınmıştır.

Lüle-i pirinç (pirinç lüle), belgeye göre 18-24 temmuz 1556'da bir havuz için alınmıştır ("beray-i havz-ı bina") [25, s. 144,3belge no 20]. Belgede havuzun yeri belirtilmemiştir. 240 akçedir [25, s. 144,belge no 320].

Pirinç tel, 9 mayıs 1556 [25, s. 183,belge no 457]-12 eylül 1558 [25,145,belge no 328], pirinç zincirler 28 kasım 1556 [25, s. 174,belge no 424]-12 eylül 1558 [25, s. 145,belge no 328], hünkar mahfili pirinç pencere parmaklıkları 19-26 eylül 1556 [25,

s. 153,belge no 372], pirinç parmaklık çubukları 29 ocak 1558 [25, s. 145,belge no 327]-12 eylül 1558 [25, s. 145,belge no 328], pirinç havuz lülesi ise 18-25 temmuz 1556'da [25, s. 144,belge no 320] alınmıştır.

Pirinç zincir, zincirkeşan (zincirciler), zincir için gerekli pirinç tel tiylkeşan (telciler) pirinç parmaklıklar ise topçıyan (topçular) iş kolları tarafından üretilmiştir.

18-24 temmuz 1556'da 8 kantar (0.45t) pirinç tel, 21 akçeye taşınmıştır [25, s.144, belge no 321].

Tablo 3.23. Pirinç elemanların yıllara göre dağılımı.

KAYNAK	TARİH	DEMİRCİ / İŞLİK	Adet	PİRİNÇ YAPI GERECİ	BOY	AĞIR LIK			FİYA T			
					Toplam	Toplam	Birim		Toplam	Birim		
					metre	Ton	kg/tane	kg/m	akçe	Tane	metre	kg
2,173,422	25 mart 1552			kandil zinciri								
2,174,423	12 ağustos 1552	Ali Eyyubi		cami kandil teli	43,14	0,009		0,20			0,66	15,6
2,183,457	9-15 mayıs 1556	Musa ve Isak Yehudi		cami kandil teli		0,624						17,8
2,179,444	11-17 temmuz 1556			cami kandil teli		0,112						779
2,144,320	18-25 temmuz 1556		1	havuz lülesi					240	240		
2,144,321				Tel		0,45						9,93
2,153,372	19-26 eylül 1556	Ayas b. Abdullah çerakçi	2	mihrap penceresi		0,34	169,36		10 500	5 250		31
		Esad Aga ser-topçiyan	2	hünkar mahfili penceresi		0,34	169,36		4 200	2 100		12,4
2,174,424	28 kasım-10aralık 1556	Haci Mehmed tiylkes	21	seh-sin zinciri						18		
			10	toplu zincir						9		
			57	sade zincir						3		
2,144,318	23 ocak-8 şubat 1557	Musa ve Isak Yehudi, Hüseyin		cami kandil zinciri ve camı için tel		1,39	not: sadece pirinç bedelidir.					
2,144,317	15-22 mayıs 1557	Ali b. Süleyman		cami kubbe zinciri	1 854,65	0,48		0,26				24,9
				kandil zinciri	380,77	0,04		0,13				24,9
		Seydi Mehmed ve Yakob		kandil zinciri	691,89	0,09		0,13				24,9
		Ayvat Yusuf, Dervis Ali	442	kandil nihaden sehpayesi					1 105	2,5		
2,145,323	22-29 mayıs 1557	Mehmed b. Hüseyin tiylkes		cami kandil teli		0,59			572			0,95
2,174,427		çikrikçilar haydari	34	güneş kandili büyük topu						4		
			860	güneş kandili küçük topu						0,2		
2,145,325		Pir Mehmed zinciri		kandil zincir teli bükmek	1 117,33				984		0,88	
2,174,428	28 ağustos-4 eylül 1557	Haci Haydar	10	güneş kandili büyük topu						5		
			105	güneş kandili küçük topu						0,2		
2,145,326	4-18 eylül 1557	Ramazan b. Dervis	25	sehpaye zinciri						16		
			4	toplu zincir						9		
			103	sade zincir						3		
2,143,316	15-22 eylül 1557	Kemal Aslan		cami kandil teli		0,24						1,98
		Abraham yehudi		cami kandil teli		0,14						1,98
		Musa ve Isak Yehudi		cami kandil teli		1,1						1,98
2,145,327	29 ocak-20 şubat 1558	Ilya yehudi		türbe pencere çubuğu		0,7						13,3
2,153,368	9-16 temmuz 1558	Ser-topçiyan	2	türbe penceresi					2 000			
2,147,338	27 ağustos-12 eylül 1558	?		türbe pencere çubuğu		0,4						1,94
2,145,328		Pagon yehudi zincirkes		zincir		0,02						24,2
				tel		0,01						7,79
				tel çekmek (sadece işçilik)		0,06						7,79

3.10. Tenüke (Teneke)

Tenüke (teneke), tenüke-i sakaf (çatı tenekesi) ve tenüke-i sandık (teneke sandık) olarak dükkan dizilerinin giriş saçaklarında kullanılmıştır. 26 haziran 1557-22 ocak 1558 döneminde sırasıyla tenüke, tenüke-i sandık ve tenüke-i sakaf alınmıştır.

Tenüke (teneke), 26 haziran-3 temmuz 1557 döneminde 475 adet alınmıştır [25, s. 110,belge no 236]. Tanesi 2.5 akçedir.

Tenüke-i sandık (teneke sandık, su toplama haznesi ?), 26 haziran-3 temmuz 1557 döneminde 355 adet alınmıştır [25, s. 110,belge no 236]. Tanesi 5 akçedir.

Tenüke-i sakaf (çatı tenekesi), 4-17 eylül 1557 [25, s. 114,belge no 252] ve 15-22 ocak 1558 [25, s. 115,belge no 255] dönemlerinde alınmıştır. Tanesi ise 3 akçedir. 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde ahşap konstrüksiyonuna başlanan 62 adet dükkanın sakıf (tek eğimli ?) ve turre (kırma ?) çatısı için [25, s. 120,belge no 262] kullanılmıştır.

3.11. Zücac (Cam) (Tablo 3.24)

Cam, Süleymaniye külliyesinde, belgelere göre pencerelerde, kandillerde ve filgözlerinde kullanılmıştır. Kronolojik sıralama içinde I. ve II. medrese camları, Musa zenk-furuş, cami ve darülhadis camları Geyvan Abdullah ve Hacı Mehmed, hamam filgözleri İshak Yehudi, Musa Yehudi ve Hayyim, revzen ("cam-i münakkaş") pencerelerde kullanılan renkli camlar ("züccac-ı rengamiz") devlete ait cam işliğinden Hacı Mehmed isimli iki usta Yahya Yehudi, İshak Yehudi, Geyvan Abdullah, Hüseyin Abdullah, Hüseyin Balat, Kara Mustafa, Hasan Tekir, kandillerde kullanılan toplar Hacı Haydar, Kaasım ve Ferruh, bimarhane hamamı filgözleri Danyal, türbe revzen camları için gerekli renkli camlar Kaasım, Ferruh, Geyvan Abdullah, III ve IV. medrese petek pencere camları ise Behram'dan alınmıştır.

Cam, 16. yüzyılda, Gilles'i kaynak gösteren Eyice'ye göre Topkapı sarayı dış suru içinde yer alan devlete ait ("miri") ya da İstanbul'un çeşitli yerlerinde yer alan ve cam loncasına bağlı cam işliklerinden alınmış, ayrıca nadiren de Venedik'ten getirilmiştir [97, s. 243].

16. yüzyıla ait bir Osmanlı cam firını, Seyyid Lokman'ın Surname-i Humayun adlı eserinde, III.Murad'ın oğlu Mehmed'in Atmeydanı'ndaki sünnet düğününü anlatan bir Nakkaş Osman minyatüründe canlandırılmaktadır [98].

3.11.1. Düz Pencere Camları (Tablo 3.24)

Süleymaniye külliyesinde belgelere göre 12 ağustos 1552'de I. ve II. medrese pencere camları için 12 kıyye (15.14kg) nuhas teli (bakır tel) [25, s.174,belge no 423], 30 mayıs-6 haziran 1556'da cami için 1 küre cam (40 akçe), darülhadis için 8 düz (115 akçe) [25, s.176,belge no 436], 15-21 ocak 1558'de hamam için ("cam-ı hamam") 12 düz (2 akçe/adet) [25, s.176,belge no 435], 9-15 temmuz 1558'de medrese için 32 telli cam (14 akçe), imam odaları için ise 6 düz cam (14 akçe) alınmıştır.

3.11.2. Dairesel Petek Pencere Camları (Tablo 3.24)

Süleymaniye külliyesinde belgelere göre 18-24 temmuz 1556'da 15 adet cami avlu petek penceresi (30 akçe) [25,s.175,belge no 429], 30 ocak-28 mayıs 1557'de 1967'si 1.3, 1000'i 0.65, 600'ü 0.7, 292'si 1.5 ve 272'si 1.25 akçeden 4192 adet [25,s.180,belge no 445], 15-21 ocak 1558'de 90 adet (1.5akçe/adet) [25,s.176,belge no 435], 27 ağustos-10 eylül 1558'de medrese için 1270 adet (1.5 akçe) [25,s.176,belge no 434] camha-i müdevver (dairesel cam) alınmıştır.

3.11.3. Renkli Revzen Pencere Camları (Tablo 3.24)

Süleymaniye Camisi revzen pencereleri için gerekli zücac-ı renk-amiz (renkli cam), belgelere göre, 30 ocak-28 mayıs 1557'de 41 vakıyye (52.6kg) alınmıştır [25,s.180,belge no 445]. Renkli camın kıyyesi 28 akçedir (21.82akçe/kg) [25,s.180,belge no 445]. Cami revzen pencereleri, 900akçedir [25,s.175,belge no 430]. 15-21 mayıs 1557'de yapılmıştır [25,s.175,belge no 430]. Dairesel revzen pencereler, Kara Mustafa ve Hasan Tekir, kemerli revzen pencereler ise saraydan iki Hacı Mehmed, Keyvan/Geyvan, İshak, Balatlı Hüseyin ve Hüseyin Abdullah tarafından yapılmıştır [25,s.175,belge no 430]. Pencerelerden ikisi Hacı Mehmed isimli iki saray ustası ("an' üstadan-ı miri") tarafından yapıldığından bedelleri "beray-i mu'avenet" adı altında sadece 200 akçedir.

Hürrem Sultan Türbesi revzen pencereleri için gerekli zücac-ı renk-amiz (renkli cam), belgelere göre, 4-17 eylül 1557'de alınmıştır: kıyyesi 25 akçeden 123 kıyye (157.81kg) zücac-ı zerd ve mavi ve la'li ve mor (mor, kırmızımsı, mavi ve sarı cam), kıyyesi 50 akçeden 26 kıyye (33.36kg) zücac-ı sürh (kırmızı cam), kıyyesi 10 akçeden 11 kıyye (14.11kg) beyaz -cam- [25,s.176,belge no 433]. Türbe revzen pencereleri, 300 akçedir, Geyvan Abdullah vd tarafından 9-15 temmuz 1558'de yapılmıştır [25,s.176,belge no 432].

3.11.4. Filgözleri (Tablo 3.24)

Süleymaniye külliyesinde kullanılan camha-i müdevver beray-i kubbeha-i hamam (hamam kubbeleri için dairesel cam) yani filgözleri belgelere göre 2.52 [25,s.180,belge no 445], 1.40 ve 1.85 akçe [25,s.176,belge no 432/a] olmak üzere üç tiptir. 30 ocak-28 mayıs 1557'de –olasılıkla Dökmeciler- hamamı kubbeleri için 61 adet (2.52 akçe) [25,s.180,belge no 445], 4-17 eylül 1557'de ise bimarhane hamamı kubbesi için 59 adet (1.40 ve 1.85 akçe) alınmıştır [25,s.176,belge no 432/a].

3.11.5. Kandiller (Tablo 3.24)

Süleymaniye Camisini süslemek amacıyla ("beray-i zeyn-i cami'i-şerif") [25,s.174,belge no 425] 100 mevceli (dalgalı) toplu kandil, 100 mevceli orta toplu kandil, 100 küçük sade toplu kandil, 100 kuşaklı büyük kandil, 500 kuşaklı orta kandil, 1000 kuşaklı küçük kandil, 100 mevceli Şami kandil, 100 sade Şami kandil, 100 uzun minare kandili planlanmıştır [25,s.173,belge no 421]. Top-ı kanadil-i şemse (güneş kandil topu) [25,s.174,belge no 427] ya da top-ı şemse (güneş topu) [25,s.174,belge no 428], top-ı büzürk (büyük top) ve top-ı küçek (küçük top) olmak üzere iki tiptir [25,s.174,belge no 427] [25,s.174,belge no 428]. Top-ı büzürk, 4 ya da 5 akçe, top-ı küçek ise 0.2 akçedir (5'i 1 akçe) [25,s.174,belge no 427] [25,s.174,belge no 428]. 22-28 mayıs 1556'da 34 adet büyük, 860 adet küçük [25,s.174,belge no 427], 28 ağustos-4 eylül 1557'de ise 10 büyük ve 105 küçük top-ı şemse alınmıştır. 4-17 eylül 1557'de 1365 adet minare kandili (2 akçe) [25,s.176,belge no 433], 246 adet büyük (13 akçe) ve 1250 adet küçük (0.8 akçet) kandil [25,s.174,belge no 425] alınmıştır.

29 haziran-12 temmuz 1557'de, yevmiyesi 3, 4, 8 ve 12 akçe olan 19 camgeran (camcı) 2 hafta oldukça yoğun bir biçimde çalışmıştır [25,s.175,belge no 431].

Tablo 3.24. Cam elemanların yıllara göre dağılımı.

YIL	TARIH	SANATÇI	KULLANIM YERİ	MIKTAR tane	CAM CINSİ	BEDEL akçe/tane
1552	12ag.1552	Musa zenk-furus vd	medrese camları	15,14 kg	bakır tel	
	30may.-6 haz.	Geyvan ve	cami	1	küre cam	40
5		Haci Mehmed	darülhadis	8	Cam	115
6	18-24tem.		cami avlusu	15	petek pencere	30
	30oc.-28may.	Isak ve	hamam kubbeleri	61	dairesel cam	2,52
		Musa Yehudi;		1000	"	0,65
		Hayyim		600	"	0,7
				1967	"	1,3
				292	"	1,5
				272	"	1,25
		Yahya Yehudi		*52,6kg*	*renkli cam*	*21,82(kg)*
	15-21may.	*Haci Mehmed'*	*cami,cam-ı kemer-i büzürk*	*1*	*cam-ı münakkaş*	*200*
		Haci Mehmed''	"	*1*	"	*200*
		Keyvan/Geyvan	*cami, cam-ı kemer*	*2*	"	*900*
	REVZEN	*Ishak*	"	*1*	"	"
	(CAMI)	*Balatli Hüseyin*	"	*1*	"	"
		Hüseyin Abdullah	"	*1*	"	"
		Kara Mustafa	*cami, cam-ı müdevver*	*1*	"	"
		Hasan Tekir	"	*1*	"	"
	22-29may.	çıkrıkçılar Haydarı	cami, güneş kandili	34	kandil topu	4
1			cami, kandil	860	küçük top	0,2
	29 haz.-12 tem.	19 camcı ("camgeran") çalışmaktadır (3, 4, 6, 8, 12 akçe/günlük).				
5	28ag.-4ey.	Haci Haydar	cami, kandil	10	büyük top	5
			"	105	küçük top	0,2
5	4-17ey.	Kaasim ve Ferruh	cami	246	büyük kandil	13
			"	1250	küçük kandil	0,8
7			cami, minare	1365	kandil	2
		Danyal	bimarhane, hamam kubbesi	59	cam	1,66
		Kaasim ve Ferruh	türbe,sari,mavi,la'li,mor	157,8kg	renkli cam	19,48
	REVZEN		türbe, kırmızı	33,35kg	"	38,97
	(HÜRREM SULTAN TÜRBESI)		türbe, beyaz	14,11kg	"	7,79
	15-21oc.			90	dairesel cam	1,5
1			hamam,petek pencere	12	cam-i hamam	2
5	9-15tem.	Geyvan Abdullah vd	türbe, pencere	8	camha-i münakkas	300
5			medrese	32	telli cam	14
8			imam odaları	6	cam	14
	27ag.-10ey.	Behram	medrese	1270	dairesel cam	1,5

LEJAND:

RENKLI CAM

3.12. Kaşi (Çini) (Tablo 3.25)

Çini ("kaşi"), Süleymaniye külliyesinde, belgelere göre camide son cemaat yeri ve kıble duvarında, Hürrem Sultan Türbesinde girişte ve iç mekanda kullanılmıştır. Ayrıca daha sonra inşa edilen Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde de girişte ve iç mekanda kullnılmıştır. Cami son cemaat yerinde, haşiye (yazıt), şemse (dairesel), gilvi (profil) ve koltuk (?) tipi, kıble duvarında kitabe, tac (taç, tepelik), haşiye (yazıt), tuğla ve köşe tipi, türbede ise pano ve tuğla tipi çini elemanlar kullanılmıştır.

Tablo 3.25. Çini elemanların yıllara göre dağılımı.

YIL	TARİH	SANATÇI	KULLANIM YERİ	MİKTAR (tane)	İZNİK ÇİNİSİ CİNSİ	BEDEL (akçe/tane)
1556	5-11 eylül	baş çinici		44,66m	*İstanbul çinisi*	389.61akçe/m
	18-24 eylül	Mehmed b.	Cami avlu penceresi	75	büyük haşiye	18
		Kaasım subaşı	"	195	küçük haşiye	10
1		ve	"	128	şemse	24
		Mehmed	"	126	gilvi	20
5		mutemed	"	24	koltuk	18
		yardımıyla	"		*kira ve navlun*	*438akçe*
5			Cami mihrap duvarı	228	kitabe	25
			"	98	taç	18
7			"	238	haşiye	10
			"	82	tuğla	14
			"	100	köşe	8
			"		*kira ve navlun*	*249akçe*
1	9-15 temmuz	Piyale beğ	Türbe	220	tuğla	30
		yardımıyla	"	788	"	20
5			"	393	"	25
			"	140	"	15
5			"	256	"	12
			"	292	"	8
8			Türbe kapısı			2000
					kira ve navlun	*1194*

Çini, İznik ve İstanbul'dan alınmıştır. 5-11 eylül 1556'da ser-kaşiciyan'dan (kaşiciler başı) 17400 akçeye 59 zira (44.66m) kaşi-i İstanbul (İstanbul çinisi) [25,s.188,belge no 484], 18-24 eylül 1557'de Mahmed b. Kaasım subaşı ve Mehmed mutemed yardımıyla, 438 akçe kira ve navlun ödenerek son cemaat yeri ve kıble duvarları için 75 adet büyük (18 akçe), 195 adet küçük (10 akçe) ve 128 adet şemse (güneş, dairesel) (24 akçe) haşiye (yazıt), 126 adet gilvi (mukarnas, profil) (20 akçe) ve 24 adet koltuk (1/4 dairesel köşe elemanı) (18 akçe) [25,s.188,belge no 485], 249 akçe kira ve navlun ödenerek, cami kıble duvarı için 228 adet kitabe (25akçe), 238 adet haşiye (10 akçe), 98 adet taç (18 akçe), 82 adet tuğla (duvar kaplaması) (14 akçe) ve

100 adet köşe (8 akçe), 9-15 temmuz 1558'de, 1194 akçe kira ve navlun ödenerek Piyale bey yardımıyla türbe için 2000 adet giriş panosu parçası ve 2089 adet iç mekan duvar kaplama çinisi (30 akçe) alınmıştır [25,s.188,belge no 486].

3.13. Altın Varak, Altın Yaldız, Nakışlı Top Aynalar ve Kalemişi (Tablo 3.26)

3.13.1. Kullanım Alanları ve Kullanılan Malzemeler

Cami minber, minare, ana ve köşe kubbe alemleri, cami pencere ve cami, darülhadis ve tabhane ana giriş kapı rezeleri, cami ve Hürrem Sultan Türbesi şamdanları altın yaldızlanmış, cami ve türbe kubbelerindeki altın varak ve kalemişleri yapılmış ve cami ve türbe altın bezemeli, kalem-i münbit, su rengi bezemeli ve altın varak top aynalarla süslenmiştir. Süslemelerde, 61'i sade, 159'u altın yaldız bezemeli, 33'ü altın varaklı, 126'sı kalem-i münbit (bitkisel motifli) ve 111'i ise su rengi bezemeli olmak üzere toplam 490 adet top ayna kullanılmıştır.

Altın yaldız ve varak çalışmalarında, 2153 sikke altın yaldız, 204 deste altın varak (destesi 15 akçe), 44 adet tirşe (6 akçe) kullanılmıştır.

Kalemişi çalışmalarında 73 deste İstanbul kağıdı (destesi 6, 8, 10 ve 13 akçe), 10 top nimte (bez) (topu 18.14 ve 22 akçe), 32 bogasi muşamma (bogasisi 75akçe), 40 000 adet muşamma çivisi (100'ü 1 akçe), 93 demet firça (demeti 4 ve 24 akçe), 1 makras (3 akçe), 1 katır (2 akçe), 1 kase (3 akçe), 20 deste ahşap yaprak (destesi 1.5 akçe), 24 adet şarabena (10 akçe) ve çeşitli boya malzemeleri kullanılmıştır.

Belgelere göre, Süleymaniye külliyesindeki kalemişi çalışmalarında kullanılan 38 çeşit boya malzemesi şöyledir: revgan-ı bezir (bezir yağı), revgan-ı neft (neftyağı), revgan-ı sandalos (sandalos yağı), çub-ı sandalos (sandalos ağacı), çub-ı abanos (abanos ağacı), çub-ı bakkam (bakkam ağacı), tutkal-ı siyah (siyah tutkal), zamg-ı Arabi (Arap zamkı), lök-i macun, lök-i frengi (Avrupa lök), lök-i şematar, çiriş, kitre, sakız-ı mastaki (mastaki sakızı), şap, riyg-i sebz (yeşil kum), milh-i Eflak, sülüğen, isfidaç (üstübeç), nuşadır (nişadır), zencefre (zencefil), zağfıran (safran), zağfıran-ı Nil (Nil safranı), zerdeçav (zerdeçal), sarı ohri, lal'i, laciverd-i bedahşi, dude-i siyah (çıra isi), çivid, rasuht (kına), zırnık/zırnık-i meshuk (dövülmüş zırnık), sünpare/sünpare-i meshuk (dövülmüş meshuk), zeybek, kal'i, fil dendanı (fil dişi), kalem-i cengar/cengar, dortı ve tırtır.

Sülüğen, minium, neft ve bezir yağından oluşan kırmızı renkli astar boyadır. Antipas olarak da kullanılır [95,s.1851]. Zırnık-i meshuk, dövülmüş zırnık demektir. Zırnık ise arsenik ve kükürt içeren ve sarı renk veren sıçanotudur. Sünpare-i meshuk, dövülmüs sünparedir. Zencefre (zencefil), kırmızı boyadır. Sülüğene kırmızı rengini verir. İsfidaç (üstübeç), beyaz renkli kurşun karbonattır. Zagfiran, safrandır. Zerdeçav, zerdeçal boyasıdır. Dude-i siyah, mürekkep yapılan siyah çira isidir. Rasuht kınadır. Lök-i şematar koyu kırmızı renkli Hind zamkıdır [94,s.1244]. Nuşadır (nişadır) amonyaktır. Zibak, civadır. Bakır üzerine altın kaplanmasında kullanılmıştır. Kitre, yüksekliği 25-30cm olan şemsiye şeklindeki dikenden elde edilen zamktır [94, s.1102]. Bez yüzeyi sertleştirmek ve cilalamak amacıyla kullanılmıştır. Çiriş, sarı zambak kök unu tozudur [91,s.412]. Yapıştırıcı olarak kullanılmıştır. Çub-i bakkam (bakkam ağacı) kırmızı boya ağacıdır. Bogasi muşambadır [99]. Tirşe, altın tozlarının arasında dövülerek varak haline getirildiği ceylan derisidir [95,s.1994].

Süleymaniye külliyesindeki kalemişi boya malzemelerinin mevcut belgelere göre kullanım miktarları şöyledir:

1. 761müdre revgan-ı bezir (bezir yağı) (17.5akçe/müdre),
2. 713.31kg sülüğen (7.01 ve 8.58 akçe/kg),
3. 426.59kg isfidaç (üstübeç) (5.19, 6.23 ve 7.01 akçe/kg),
4. 375.9kg tutkal-ı siyah (siyah tutkal) (1.55 ve 7.01 akçe/kg),
5. 323.94kg çub-ı sandalos (sandalos ağacı) (10.13, 12.47 ve 15.58 akçe/kg),
6. 173.51kg çub-ı abanos (abanos ağacı) (31.17, 46.76 ve 75.37 akçe/kg),
7. 103.91kg zencefre (zencefil) (38.97 ve 54.58 akçe/kg),
8. 61.59kg zeybek (32.73 akçe/kg),
9. 44.89kg kal'i (17.94akçe/kg),
10. 43.62kg revgan-ı sandalos (sandalos yağı) (10.13 akçe/kg),
11. 42.33kg zırnık/zırnık-i meshuk (dövülmüş zırnık) (15.58 akçe/kg),
12. 35.89kg dude-i siyah (çıra isi) (62.35 akçe/kg),
13. 31.43kg fil dendanı (fil dişi) (31.18 akçe/kg),
14. 25.02kg sünpare/sünpare-i meshuk (dövülmüş meshuk) (6.23 akçe/kg),
15. 23.09kg çub-ı bakkam (bakkam ağacı) (7.01 akçe/kg),
16. 17.94 çivid (2.73 ve 62.35 akçe/kg),
17. 12.83 şap (6.23 akçe/kg),
18. 10.52kg laciverd-i bedahşi (521.65, 833.33, 936.48, 1043.3 ve 1356.6 akçe/kg),
19. 1.44 kg kitre (6.23, 12.15 ve 31.25 akçe/kg),

20. 1.28kg riyg-i sebz (yeşil kum) (10akçe/kg),
21. 12.83kg milh-i Eflak (0.77 akçe/kg),
22. 8.98kg lök-i macun (6.23 akçe/kg),
23. 8.33kg dortı (6.23 akçe/kg),
24. 4.48kg zamg-ı Arabi (Arap zamkı) (31.17 ve 31.25 akçe/kg),
25. 3.88kg sarı ohri (3.64 ve 4.16 akçe/kg),
26. 3.84kg lök-i frengi (Avrupa lök) (156.25 akçe/kg),
27. 3.84kg çiriş (3.11 ve 4 akçe/kg),
28. 3.64kg tırtır (6.25 akçe/kg),
29. 2.31kg zağfiran (safran) (465.23 ve 471.42 akçe/kg),
30. 1.92kg nuşadır (nişadır) (38.97 ve 39.06 akçe/kg),
31. 1.74kg kalem-i cengar/cengar (32.6 akçe/kg),
32. 0.96kg lök-i şematar (62.5 akçe/kg),
33. 0.8kg rasuht (kına) (15.62 ve 18.75 akçe/kg),
34. 0.32kg zerdeçav (zerdeçal) (31.25 akçe/kg),
35. 0.16kg sakız-ı mastaki (mastaki sakızı) (93.75 akçe/kg),
36. 0.08kg zağfiran-ı Nil (Nil safranı) (625 akçe/kg),
37. 0.06kg lal'i (62.5 akçe/kg),
38. 0.04kg revgan-ı neft (neftyağı) (5073.17 akçe/kg).

1556 yılında, 9-15 mayıs 1556 döneminde, Musa ve İsak Yehudi'den cami kubbe bezemeleri için beyaz [25,s.183,belge no 456], 10 kıyye (12,83kg) zibak (civa), 12,83kg sülüğen (8.58akçe/kg), zencefil (54.58 akçe/kg), 3.2kg çıra isi (0.66 akçe/kg), 20 deste ahşap yaprak (1.5akçe/deste) [25,s.183,belge no 457], 11-17 temmuz 1556'da 96.22 sandalos (10.91akçe/kg), 225.8 sülüğen (7.01akçe/kg), 118.03kg üstübeç (6.23 akçe/kg), 3.84kg çivit (62.35 akçe/kg), 16.67kg çıra isi (62.35 akçe/kg), 12.83kg şap (6.23 akçe/kg), 191.16kg siyah tutkal (7.01 akçe/kg), 14.11kg zencefil (38.97 akçe/kg), 61.59kg zeybek (32.73akçe/kg), 12.83kg zırnık-i meshuk (15.58 akçe/kg), 0.64kg kitre (6.23akçe/kg), 24 demet fırça (104 akçe/demet), 6.41kg sunpare (6.32 akçe/kg), 1.28kg yeşil kum (10 akçe/kg), 1.28kg çiriş (4akçe/kg), 2.56kg arap zamkı (31.17 akçe/kg), 8.33kg dortı (6.23 akçe/kg),

Tablo 3.26a. 1556 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.

TARIH	SATICI/ SANATÇI	KULLANIM YERI	MIKTAR (KG)	GERECIN ADI	BEDEL (AKÇE/KG)
11-17 oc.1556	Kurd Altıparmak ve Süleyman	cami avlu minare alemlerinin yaldızlanması (300 akçe/tane)			
		cami avlu minare alemleri		Altın yaldız	71 sikke
21-27 mart 1556	Turhan	cami pencere rezeleri		"	11 sikke
9-15 may. 1556	Musa ve Isak Yehudi	cami ana kubbe		Beyaz	
			12,83	Civa	
			12,83	Sülügen	8,58
				Zencefil	54,58
			3,2	Çira isi	0,66
			20 deste	Ahsap yaprak	1,5 akçe/deste
11-17 tem.1556			96,22	Sandalos	10,91
			225,8	Sülügen	7,01
			118,03	Üstübeç	6,23
			3,84	Çivit	62,35
			16,67	Çira isi	62,35
			12,83	Sap	6,23
			191,16	Siyah tutkal	7,01
			14,11	Zencefil	38,97
			61,59	Zeybek	32,73
			12,83	Zirnik-i meshuk	15,58
			0,64	Kitre	6,23
			24 demet	Firça	104 akçe/demet
			6,42	Sunpare	6,23
			1,28	Yesil kum	10
			1,28	Çiris	4
			2,56	Arap zamki	31,17
			8,33	Dorti	6,23
			12,83	Milh-i Eflak	0,77
			3,84	Lök-i Firengi	156,25
			0,64	Kitre	12,15
			0,64	Nisadir	39,06
			1	Makras	3
			1	Katır	2
			1	Kase	3
19-25 ey.1556	Ayas Abdullah	cami ana kubbe aleminin yaldızlanması (1600 akçe)			
		cami ana kubbe alemi		Altın yaldız	1010 sikke
	Karaoglan zerker	cami 4 köse kubbe aleminin yaldızlanması (1000 akçe)			
		cami 4 köse kubbe alemi		Altın yaldız	158 sikke
	Satılmış zerker vd	cami 4 minare alemlerinin yaldızlanması (1000 akçe)			
		cami 4 minare alemi		Altın yaldız	1010 sikke
		cami minber aleminin yaldızlanması (96 akçe)			
		cami minber alemi		Altın yaldız	12 sikke
	Karaoglan ve Satılmış	cami 54+8 penceresinin rezelerinin yaldızlanması (50 akçe/tane)			
		cami 54+8 pencere rezesi		Altın yaldız	6 sikke/pencere
		cami ve avlu, 6 kapı rezesinin yaldızlanması (8akçe/sikke)			
		cami ve avlunun 6 kapi rezesi		Altın yaldız	261sikke
		tabhane ve darülhadis, ana kapı rezelerinin yaldızlanması (208 akçe)			
		tabhane ve darülhadis ana kapi rezeleri		Altın yaldız	26sikke
		cami 4 minare kapısı, 2 galeri kapısı ve 4 dolap rezesinin yaldızlanması			
		cami 2 mihrap şamdanının yaldızlanması (1040 akçe)			
		cami 2 mihrap şamdanı		Altın yaldız	1040 akçe
		türbe 2 şamdanı		Altın yaldız	100 sikke
		türbe 16 sütun bileziğinin yaldızlanması			
		cami ana kapısının 1006 nevzemasının *bezenmesi* (0,33 akçe/tane)			
		cami avlu kapısının 1000 nevzemasının *bezenmesi* (0,33 akçe/tane)			
		cami ve avlu yan kapılarının 980 nevzemasının *bezenmesi* (0,33 akçe/tane)			
		cami mihrap duvarı pencerelerinin 471 nevzemasının *bezenmesi* (0,33 akçe/tane)			
28 kas.-10 ar. 1556			6 deste	Altın varak	15 akçe/deste
	Hasan Katip	cami kubbe bezeme çizimi	15 deste	Istanbul kagidi	12 akçe/deste
	Hasan Cafer	Çizimleri	3,12	Laciverd-i bedahsi	4, 6, 10 akçe/miskal

12.83kg milh-i Eflak (0.77 akçe/kg), 3.84kg lök-i Firengi (156.25 akçe/kg), 0.64kg kitre (12.15 akçe/kg), 0.64kg nişadır (39.06 akçe/kg), 1kg makras (3akçe/kg), 1 katır (2akçe) ve 1 kase (3akçe) [25,s.179,belge no 444], 28 kasım-10 aralık 1556'da cami kubbe bezemelerinin çizimleri için Hasan Katip ve Hasan Cafer'den 15 deste İstanbul kağıdı (12 akçe/deste) [25,s.184,belge no 464], 6 deste altın varak (15 akçe/deste) [25,s.187,belge no 480] alınmıştır.

1557 yılında, 23 ocak-5 şubat 1557 döneminde, Yahya Yehudi'den 3.12kg laciverd-i bedahşi (4,6,10 akçe/miskal), vakıyyesi 40 akçeden 24.5 vakıyye (31.43kg) (31.17 akçe/kg) ve vakıyyesi 60 akçeden 53.5 vakıyye (68.64kg) (46.76akçe/kg) çub-ı abanos (abanos ağacı), 19.5 vakıyye (25.01kg) sandalos (14 akçe/vakıyye, 0.55 akçe/kg), 243 vakıyye (311.77kg) çub-ı bakkam (bakkam ağacı) (6 akçe/vakıyye), 35 vakıyye (44.89kg) kal'i (23akçe/vakıyye,17.94 akçe/kg), 13 vakıyye (16.67kg) zencefre (zencefil) (50akçe/vakıyye, 38.97 akçe/kg), 60 vakıyye (76.98kg) sülüğen (9 akçe/vakıyye), 120 vakıyye (153.96kg) isfidaç (üstübeç) (8 akçe/vakıyye, 5.19 akçe/kg), 142 vakıyye (182.18kg) tutkal-ı siyah (siyah tutkal) (9 akçe/vakıyye, 7.01 akçe/kg), 6 vakıyye (7.69kg) dude-i siyah (siyah çıra isi) (80 akçe/vakıyye), 8 vakıyye (10.26kg) zırnık-i meshuk (dövülmüş meshuk) (20 akçe/vakıyye), 150 dirhem (0.46kg) kalem-i çengar (0.10 akçe/dirhem), 110 dirhem (0.35 kg) zafran (safran) (1.5 akçe/dirhem), 1.5 vakıyye (1.92kg) sarı ohri (8 akçe/vakıyye), 0.06kg lali (62.5 akçe/kg), 3 vakıyye (3.84kg) zamg-ı Arabi (arap zamkı) (40 akçe/vakıyye), 50 dirhem (0.16kg) rasuht (kına) (0.06 akçe/dirhem), bir kıyye (1.28kg) çiriş (4 akçe/vakıyye, 3.11 akçe/kg) [25,s.80,belge no 445], 6-19 mart 1557'de 7 top nimte (18.14akçe/ton) [25,s.182,belge no 452], 15-21 mayıs 1557'de Ali Çelebi'den cami bezemeleri için 150 deste altın varak (15 akçe/deste) [25,s.187,belge no 479], Receb bin Mehmed'den kıyyesi 13 akçeden 34 kıyye revgan-ı sandalos (sandalos yağı) [25,s.183,belge no 458], 26 haziran-2 temmuz 1557'de Hacı Mısri vd'den 0.25kg laciverd-i bedahşi (1043.3 akçe/kg), 1.58kg laciverd-i bedahşi (521.65 akçe/kg) [25,s.182,belge no 448], Hasan Katip'ten cami kubbe kitabelerinin çizimi için ("beray-i resm-i kitabeha-i kubbeha-i cami") 37 deste kağıd-ı İstanbul (İstanbul kağıdı) (10-13akçe/deste) [25,s.184,belge no 466], cami sütun başlıklarının üst çizgisi için Sinan b. Abdullah'tan 43 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) [25,s.187,belge no 482], İvan Papas

ve Nikola Kiryaki'den 761 müdre revgan-ı bezir (bezir yağı) (17.5akçe/müdre) [25,s.182,belge no 454], 7-13 ağustos 1557'de İsak ve Musa Yehudi'den 12 deste kağıd-ı İstanbul (8 akçe/deste), kıyyesi 9 akçeden 80.5 kıyye (103.28kg) ve kıyyesi 8 akçeden 40 kıyye (51.32kg) isfidaç (üstübeç), 13 kıyye (16.68kg) revgan-ı neft (neft yağı) (16 akçe/kıyye, 5073.17 akçe/kg), 7 kıyye (8.98kg) lök-i macun (8 aklçe/kıyye, 6.23 akçe/kg), 300 dirhem (0.96kg) lök-i şematar (62.5 akçe/kg), 1.5 kıyye (1.92kg) zamg-ı Arabi (40 akçe/kıyye, 31.25 akçe/kg), 294 kıyye (377.2kg) tutkal-ı siyah (9 akçe/kıyye, 7.01 akçe/kg), bir kıyye (1.28kg) nişadır (50 akçe/kıyye, 38.97 akçe/kg), 310 kıyye (397.7kg) sülüğen (10.33 akçe/vakıyye, 8.05akçe/kg), 15 kıyye (19.24kg) zırnık-i meshuk (20 akçe/kıyye, 15.59 akçe/kg), 57 kıyye (3.13kg) zencefre (50 akçe/kıyye. 38.97 akçe/kg), 9 kıyye (11.54kg) çivid (80 akçe/kıyye, 62.39 akçe/kg), kıyyesi 0.17 akçeden 120 kıyye (153.94kg), kıyyesi 0.30 akçeden 50 kıyye (64.15kg) ve kıyyesi 0.54 akçeden 24 kıyye (30.79kg) sandalos, 610 dirhem (1.96kg) zağfiran (1.5 akçe/dirhem, 469.23 akçe/kg), 6.5 kıyye (8.33kg) dude-i siyah (80 akçe/kıyye, 62.42 akçe/kg), 262 dirhem (0.84kg) sülüğen (2 akçe/dirhem, 623.8 akçe/kg), 1.5 kıyye (1.96kg) sarı ohri (4.67 akçe/kıyye, 3.64 akçe/kg), 100 dirhem (0.32kg) zerdeçav (0.1 akçe/dirhem, 31.25 akçe/kg), 3 kıyye (3.64kg) tırtır (tırtıl ?) (8 akçe/kıyye, 6.25 akçe/kg), 200 dirhem (0.64kg) rasuht (0.05 akçe/dirhem, 15.62 akçe/kg), bir kıyye (1.28kg) cengar (40 akçe/kıyye, 31.17 akçe/kg), 50 dirhem (0.16kg) kitre (0.1 akçe/dirhem, 31,25 akçe/kg), 14 kıyye (17.96kg) zibak (civa) (40 akçe/kıyye, 31.18 akçe/kg), 14.5 kıyye (18.6 kg) sünpare-i meshuk (8 akçe/kıyye, 6.23 akçe/kg), 50 dirhem (0.16kg) sakız-ı mastaki (mastaki sakızı) (0.3 akçe/dirhem, 93.75 akçe/kg), 45 demet furça (firça) (4akçe/demet), 56 kıyye (66.71kg) abanos (60 akçe/kıyye, 46,76 akçe/kg), 18 kıyye (23.09kg) çub-ı bakkam (bakkam ağacı) (9 akçe/kıyye, 7.01 akçe/kg), 24.5 kıyye (31.43kg) dendan-ı fil (fil dişi) (40 akçe7kıyye, 31.18 akçe/kg), cami pencereleri için ("beray-i pençereha-i cami'i-şerif") 32 bogasi (top ?) muşamma (75akçe/bogasi), 40000 adet muşamma çivisi (1000'i 10akçe), 44 adet tirşe (6akçe/adet) [25,s.178,belge no 443], 28 ağustos-4 eylül 1557'de Hacı Veli'den miskalı 4.5 akçeden 485 miskal (2.33kg) (936.48 akçe/kg), Şaban b. Piri'den miskalı 4 akçeden 175 miskal (0.84kg) (833.33akçe/kg), Ahmed Lali-i Budin'den ise dirhemi 2.5 akçeden 25 dirhem (0.08kg) (7.75akçe/kg) laciverd-i bedahşi [25,s.182,belge no 450] alınmıştır.

Tablo 3.26b. 1557 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.

TARIH	SATICI/ SANATÇI	KULLANIM YERI	MIKTAR (KG)	GERECIN ADI	BEDEL (AKÇE/KG)
23 oc.-5 sub. 1557	Yahya Yehudi		31,43	Abanos agaci	31,17
			44,89	kal'i	17,94
			16,67	Zencefil	38,97
			76,98	Sülüğen	0,11
			153,96	Üstübeç	5,19
			25,01	Sandalos	0,55
			182,18	Siyah tutkal	7,01
			7,69	Çira isi	10,4
			10,26	Zirnik-i meshuk	1,94
			0,46	Kalem-i çengar	32,6
			0,35	Safran	471,42
			9 deste	Istanbul kağıdı	6 akçe/deste
			1,92	Sari ohri	4,16
			0,06	Lali	62,5
			3,84	Arap zamkı	10,41
			24 demet	Fırça	4 akçe/demet
			0,16	Rasuht	18,75
			1,28	Çiris	3,11
6-19 mart 1557		nakkaslar için	7 top	Nimte	18,14 akçe/top
		cami kubbe sıvaları	7,7 ton	Keten	0,97-1,16
17-30 nis. 1557		26 nakkas 2 hafta cami kubbe bezemelerinin yapımı			
15-21 may.1557	Ali Çelebi	cami bezemeleri	150 deste	Altın varak	15 akçe/deste
	Hasan Cafer	159 altın bezemeli top ayna (4(akçe/tane)			
		126 kalem-i münbit top ayna (.0 akçe/tane)			
		111 su rengi bezemeli top ayna (4akçe/tane)			
		33 altın varak top ayna (1,5 akçe/tane)			
26 haz.-2 tem. 1557	Hasan Katip	cami kubbe kitabeleri	37 deste	Altın varak	10-13 akçe/deste
		cami kubbe kitabeleri	37 deste	Istanbul kagıdı	10-13 akçe/deste
	Sinan b. Abdullah	cami ana sütun üst çizgisi	43 deste	Altın varak	15 akçe/deste
	Receb b. Mehmed		43,62	Sandalos agacı	10,13
	Hacı Mısırı vd.		0,25	Laciverd-i bedahsi	1043,3
			1,58	Laciverd-i bedahsi	521,65
	Ivan Papas vd.		761 müdre	Bezir yağı	17,5 akçe/müdre
7-13 ag. 1557	Isak ve		397,7	Sülüğen	8,05
	Musa Yehudi		19,24	Zirnik	15,59
			73,13	Zencefil	38,97
			11,54	Çivid	62,39
			153,96	Sandalos	15,58
			64,15	"	11,69
			30,79	"	10,13
			103,28	Üstübeç	7,01
			51,32	"	6,23
			1,96	Safran	469,23
			8,33	Çira isi	62,42
			0,04	Neft yağı	5073,17
			0,84	Sülüğen	623,8
			1,96	Sarı ohri	3,64
			0,32	Zerdeçal	31,25
			3,64	Tırtır	6,25
			0,64	Rasuht	15,62
			1,28	Cengar	31,17
			0,96	Lök-i sematar	62,5
			1,92	Arap zamkı	31,25
			12 deste	Istanbul kagıdı	8 akçe/deste
			377,2	Siyah tutkal	7,01
			1,28	Nişadır	38,97
			17,96	Civa	31,18
			8,98	Lök-i macun	6,23
			0,16	Kitre	31,25

7-13 ag. 1557			2,56	Çivid	2,73
			18,6	Sünpare-i meshuk	6,23
			0,16	Mastaki sakizi	93,75
			45 demet	Fırça	4 akçe/demet
			66,71	Abanos	46,76
			23,09	Bakkam agacı	7,01
			31,43	Fil dendanı	31,18
		cami pencereleri	32 bogasi	Musamma	75 akçe/bogasi
			40000 tane	Musamma çivisi	0,01akçe/tane
			44	Tirse	6 akçe/tane
28 ag.-4 ey.1557	Haci Veli		2,33	Laciverd-i bedahşi	936,48
	Saban b. Piri		0,84	"	833,33
	Ahmed lali-i Budin		0,08	"	7,75
25 ey.-1 ek.1557	Hasan Bosna	cami kapısının 1461 ravzanası'nın *kündekarisi* (3akçe/tane)			
	Hamza Safer	camii yan kapısının 150 ravzanasının *kündekarisi* (3akçe/tane)			

1558 yılında, 15-21 ocak 1558 döneminde, vakıyyesi 60 akçeden 54 vakıyye (69.28kg) ve vakıyyesi 40 akçeden 4 vakıyye 300 dirhem (6.09kg) çub-ı abanos [25,s.183,belge no 460], 27 ağustos-10 eylül 1558'de Hasan Cafer'den türbe bezemeleri için 484 miskaal (2.32kg) laciverd-i bedahşi (6.5 akçe/miskaal, 1356.6 akçe/kg) [25,s.182,belge no 449], Ferhad'dan vaiz kürsüsü için 25 dirhem (0.08kg) Nil safranı (2 akçe/dirhem, 625akçe/kg) [25,s.181,belge no 446], Turhan'dan 3 adet nimte (22 akçe) [25,s.182,belge no 452], Hasan Katip'ten cami bezemeleri için 24 adet şarabena (10 akçe) [25,s.183,belge no 455], Ahmed'den 2 vakıyye (2.56kg) tutkal-ı siyah (2 akçe/vakıyye, 1.55 akçe/kg) [25,s.182,belge no 453], Süleyman'dan 4 kıyye (5.13kg) sandalos (16akçe/kıyye, 12.47 akçe/kg) [25,s.183,belge no 459] ve türbe bezemeleri için 5 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) [25,s.186,belge no 476,477] alınmıştır.

Tablo 3.26c. 1558 yılında nakış, altın varak ve süsleme çalışmaları.

TARIH	SATICI/	KULLANIM YERI	MIKTAR (KG)	GERECIN ADI	BEDEL (AKÇE/KG)
15-21 oc. 1558			75,37	Abanos agacı	31, 17-46, 76
	Nakkas Cafer	45 top aynasının bezenmesi (28-30 akçe/tane)			
9-15 tem. 1558		türbe şamdanlarının altın yaldızlanması (100 sikke)			
		türbe 16 sütun bileziğinin altın yaldızlanması (32 sikke)			
14-20 ag. 1558	Kündekari	102 Şam aynasının sünahkerde ü (5 akçe/tane)			
27ag.-10 ey. 1558	Nakkas Cafer	türbe saçağının bezenmesi (7400 akçe)			
		türbe 16 top aynasının bezenmesi (30 akçe/tane)			
	Hasan Cafer	türbe bezemeleri	2,32	Laciverd-i bedahsi	1356,6
	Ferhad	vaiz kürsüsü	0,08	Nil safranı	625
	Turhan		3 tane	Nimte	22 akçe/tane
	Hasan Katip	cami bezemeleri	24 tane	Sarabena	10 akçe/tane
	Ahmed		2,56	Siyah tutkal	1,55
	Süleyman		5,13	Sandalos	12,47
		türbe bezemeleri	5 deste	Altın varak	15 akçe/deste

3.13.2. Altın Varak

3.13.2.1. Alemler

11-17 ocak 1556 döneminde Kurd Altıparmak tarafından 71 sikkelik altın kullanılarak kuzey ve batı ("avlu") minare alemleri (300 akçe) [25,s.185,belge no 470], 19-25 eylül 1556'da Satılmış zerker vd tarafından 1010 sikkelik altın kullanılarak güney ve doğu minare alemleri (500 akçe) [25,s.186,belge no 473], Ayas Abdullah tarafından 1010 sikkelik altın kullanılarak [25,s.186,belge no 473] cami ana kubbe alemi (1600 akçe) [25,s.185,belge no 471], Karaoğlan zerker tarafından 158 sikkelik altın kullanılarak 4 köşe kubbe alemi (250 akçe) [25,s.186,belge no 473], Satılmış zerker vd tarafından 12 sikkelik altın kullanılarak minber alemi (96 akçe) [25,s.186,belge no 473] altın yaldızlanmıştır (tıla-kerden). Bakır alemlerin altın yaldızlanmasında 24 vakıyye (30.79kg) zibak (cıva) (31.18 akçe/kg) kullanılmıştır. Belgelerde altın için zer (altın), altın yaldızla uğraşan iş kolu için ise zergeran (altıncılar) denmektedir.

3.13.2.2. Rezeler

19-25 eylül 1556 döneminde Karaoğlan ve Satılmış zerker tarafından, 261 sikkelik altın kullanılarak cami ve avlu 6 adet ana giriş kapı rezesi (menteşe) (8akçe/sikke), 2 adet yan sofa kapısı, 4 adet minare kapısı ve 4 adet dolap rezesi, 26 sikkelik altın kullanılarak tabhane ve darülhadis 2 adet ana giriş kapı rezesi (208 akçe), 372 sikkelik altın kullanılarak cami 62 adet pencere rezesi (50 akçe) [25,s.186,belge no 473] altın yaldızlanmıştır (tıla-kerden).

3.13.2.3. Şamdanlar

19-25 eylül 1556 döneminde Karaoğlan ve Satılmış zerker tarafından, 2 adet mihrap şamdanı (1040 akçe) [25,s.186,belge no 473], 9-15 temmuz 1558 döneminde 100 sikkelik altın kullanılarak 2 adet türbe şamdanı [25,s.186,belge no 474] altın yaldızlanmıştır (tıla-kerden).

3.13.2.4. Sütun Bilezikleri

9-15 temmuz 1558 döneminde 32 sikkelik altın kullanılarak türbe 16 adet sütun bileziği altın yaldızlanmıştır (tıla-kerden) [25,s.186,belge no 472].

3.13.3. Altın Varaklı Nakışlar

3.13.3.1. Kubbe ve Saçaklar

17-30 nisan 1557 döneminde 26 nakkaş tarafından cami kubbe nakışları [25,s.177,belge no 437], 27 ağustos-10 eylül 1558 döneminde nakkaş Cafer tarafından türbe saçak nakışları (7400 akçe) [25,s.177,belge no 439] yapılmıştır.

3.13.3.2. Aynalar

3.13.3.2.1. Top Aynalar

Ayineha-i top (top aynalar), caminin süslenmesinde kullanılmıştır ("ayineha-i top beray-i zeyn-i cami'i-şerif") [25,s.178,belge no 440].

Belgelere göre, Hasan Cafer'den 158 adet altın nakışlı ("ba-nakş-ı zer") top ayna (40 akçe), 126 adet bitkisel motifli ("kalem-i münbit") top ayna (10 akçe), 111 adet su rengi ("ab-renk") bezemeli top ayna (4 akçe) ve 33 adet altın varak top ayna (1.5 akçe) alınmıştır [25,s.178,belge no 440]. 15-21 ocak 1558 döneminde nakkaş Cafer tarafından 45 adet (28-30 akçe) [25,s.177,belge no 438], 27 ağustos-10 eylül 1558 döneminde ise türbe için 16 adet (30 akçe) [25,s.177,belge no 439] top ayna bezenmiştir.

3.13.3.2.2. Düz Aynalar

14-20 ağustos 1558'de, tanesi 5 akçeden 102 adet Şam aynasının suyu akıtılmıştır ("sürah-kerden") (5akçe/adet) [25,s.174,belge no 426].

3.14. Halı ve Hasır

Belgelere göre, Süleymaniye külliyesinde özellikle camide kullanılan halılar, Aydın-Tire'de dokunmuş, hasırlar ise Mısır'da işlenmiştir. 29 temmuz 1551'de, Mısır veziri Ali'den cami için "kaali" (halı) işleyen ustalara ince havlı 10 büyük halı dokutması ve bedelini ödeyerek saraya iletmesi istenmiştir [25,s.194,belge no 496]. 15-21 mayıs 1557 döneminde cami için 79 adet Mısır hasırı (90 akçe) [25,s.201,belge no 528], 4 - 18 eylül 1557 döneminde ise hasır kenarı çıtalarını çakmak için 62 000 adet mismar-ı şişe alınmıştır [25,s.142,belge no 310].

19 kasım 1551'de, bina emini Hüseyin "zihne harcı"ndan 200 000 akçeyi alabilmek için [25,s.192,belge no 488] bina fonundaki 200 000 akçelik sikkeyi mühürlü bir kese içinde saraya göndermektedir. Bu para daha sonra bir hüküm ile kendisine verilmektedir [25,s.192,belge no 488].

"Nazır-ı mukata'at" Tire (Aydın) kadısı Mevlana Muhyiddin'e bir hüküm gönderilerek örnekleri içeren kataloğa ("defter") göre imarete halı dokutması istenmiştir. Kadı, saraya giderek, sermayeyi vakıf gelirlerinden karşıladığını, fakat toprak kadısının da desteği gerektiğini bildirmiştir. 19 nisan 1553'de, gerekli destek sağlanmıştır. 11 mayıs 1553'de, Anadolu Beylerbeyi ve Nazır-ı mukata'at Tire Kadısı Mevlana Muhyiddin Aydın sancağının Tire kazasına bağlı Yakacık (11 532 akçe), Elifli (7470 akçe) ve Uşak-Bınarı (5140 akçe) isimli köyleri ("karyeler") vakfetmiş ve ürünlerine el koymuştur. Kimseye timar verilmemesi sağlanmıştır [25,s.195, belge no 498]. Köylerden 24142 akçe gelir artı ürün sağlanmıştır. Gece-gündüz vardiyeli olarak dokutulan halıların bedelleri, Mevlana Muhyiddin ve bilirkişi ("ehl-i hibre") tarafından belirlenmiş [25,s.194,belge no 497] ve Küre toprak kadısı tarafından vakıf ürününden ödenmiştir.

4. EKİPLER VE ÖRGÜTLENME

Osmanlı mimarlığında, yapım etkinliğinin beyni, padişah, bina nazırı, bina emini ve mimar başıdır. Bina nazırı müderris Mevlana Mehmed; bina emini temel çalışmaları sırasında (1549-1553) Hüseyin Çelebi, 9 kasım1553-7aralık 1553 döneminde Anadolu muhasebecisi Mustafa, temel üstü çalışmaları sırasında ise Sinan (1553-1559); bina katibi Halil'dir [5, s. 1, 8-13, 15, 35-37, 44]. Para hareketlerinde, İstanbul Hassa Harcı Emini Hasan Çelebi ve Galata Hassa Harcı Emini Ahi ile daimi bir işbirliği söz konusudur. Bina emini mutemedleri, mimar başı ise halifeleri ve kalfası tarafından desteklenmektedir. Süleymaniye külliyesinin yapımında bina emini, mutemedleri ve çavuşlar yardımıyla, hazine-i hassa ile bina harcı (bina fonu), ayrıca bölge kadılarının da yardımıyla bina harcı ile ocaklar ve madenler arasındaki para transferini yönetmiştir. Her işliğe bir mutemed atanarak Eski Saray'da yer alan (Sary-ı Atik) Hazine-i Hassa (yapı malzemesi depoları) ve karhaneler (işlikler) arasındaki yapı malzemesi akışını sağlamış ve malzeme giriş çıkışını denetlemiştir. Eski Saray'daki demirciler karhanesi (demir işliği) mutemedi Pervane'dir [25,s.148, belge no 340-342]. Bina nazırı, defterdarlığa bağlı haremeyn-i şerif muhasebesinden atanmıştır. Süleymaniye külliyesi bina eminliği, 1548-1553 döneminde -daha önce 19 kasım 1543'de Şehzade külliyesi (1543-1548) bina eminliğine atanmış olan- Hüseyin tarafından yapılmıştır [25,s.108,belge no 231]. Bina emini Hüseyin, nazır, sancakbeyi, kadı gibi üst düzey yöneticilere yönelik bildirimleri, saraydan hükmü yazılmak üzere bizzat kendisi yazmıştır [25,s.193,belge no 490] [25,s.193,belge no 493] [25,s.193,belge no 491] [25,s.193,belge no 492]. Hüküm, Divan'dan bildirimden iki gün sonra çıkabilmiştir. İstimlak heyeti (Bölüm 5.5), haremeyn-i şerif, şeyhülislamlık, sadrazamlık ve evkaf elemanlarından evkaf mütevellileri, bina emini, mimarbaşı, mimaran katibi ve hülefasından, temel kazısı ise rençber, lağımcı, duvarcı ve yıkım için neccarlardan oluşmaktadır. Yapımda, genel olarak, forsa (esir ırgad), ırgad (hür ırgad), hammalan-ı puşt (sırt hamalları), hammalan-ı esb (atlı hammallar), gılman-ı acemiyan

(acemioğlanlar), sengtraşan (taşçılar), mermertraşan (mermer işleyenler), benna (duvarcı)yan (duvarcılar), lağımgeran (temel ve kanal kazanlar), lökümgeran (su donanımı için geçirimsiz bileşim harcı yapanlar), neccaran (dülger ve marangozlar), harratlar (çıkrıkçılar, kazma vs sapı yapanlar), haddaddan (demirciler), kurşuncu, kiremitçi, harmancı, tuğla fırıncı, kazganiyan (bakır alem ve kazan yapanlar), tiylkeşan (pirinç telciler), topçıyan (zincir topu yapanlar), zincirî (teli bükerek zincir yapan), camgeran (camcılar), çiniciler, nakkaşan (nakkaşlar) ve zerker (altın yaldızcı) iş kolları görev almıştır. İşkollarına ait işliklerin ("karhane") başkanları, iş kolu adının başına "ser" eklenerek (ser-kazganiyan, ser-topçıyan vs.) anılmıştır. Örneğin mermertraşan karhanesi yürütücüsü karhane-i mermer traşan başı Muhiddin Halife'dir [5,s.66]. Belgeleri yayımlanmış olan Nuruosmaniye camisinde, muhasebe katibi, bina katibi, 3 özel kişi (ameleler için), 20 harbeci, 2 yekçeryan katip (üzerlerine kapı tarafından memur), mutemedbaşı, 78 mutemed, 10 odabaşı, 3 kapıcı, Kayseri, Kastamonu, Rodos, Sakız adası, İzmir, Midilli adaları ve Azerbaycan'lı 50 "arşunlu kalfa", hamamcı, marangoz, doğramacı, sıvacı, camcı, hamalbaşı, 182 hamal, 3 rençber başı, 1000 tekçi, çilingir ve divanciye, 500-600 arabacıyan, amele ve rençber olmak üzere temel kazısında 1100, yapımda ise 1350 kişi çalışmıştır [32,s.38, 39].

4.1. Yapı Malzemesi Sağlayan Ekipler ve Örgütlenme

4.1.1. Taş Ekipleri ve Örgütlenme

Taş yapı malzemesi ya da elemanı, ister ocaktan çıkartılsın ister antik kentlerdeki yapı kalıntılarından elde edilsin, aynı örgütlenme, ekip, araç-gereç ve taş işliği yapılanması gerektirmiştir.

4.1.1.1. Taş Derleme Ekipleri ve Örgütlenme

Taşların cins, renk (rengamiz, serçe gözi, ablak vs), boyut (tul,arz,kalınlık), doku (mücella vs) ve bulundukları yerler (kadılık, mahalle), iskeleye taşınma koşulları ve araçlar (öküz arabası, kızak, tirfil), iskele koşulları (kullanılabilirlik ya da yeniden yapılabilirlik, taşa yakınlık, denizden yanaşılabilirlik), taşların İstanbul'a başka hangi yollarla ulaştırılabileceği ve kadılıklar tarafından sağlanacak olanaklar sancakbeyi,

kadı, mimar ve mutemed işbirliği içinde araştırılmaktadır [25,s.12,belge no 14] [25,s.19,belge no 32]. Sancakbeyi ve kadılar sorumluluklarını üstlenmemeleri durumunda mimar tarafından saraya bildirilmiş ve görevlerinden "azl ve redd-i ebedi" edilebilmişlerdir [25,s.12,belge no 14]. Taş etkinliğinde, acemioğlanlar, subayları, taşçılar ise mimarları tarafından yönetilmektedir [25,s.38,belge no 81].

Kıztaşı, 1 nisan 1551'de bina emini ("efendi"), İstanbul kadısı Muhyiddin, Mimar Ağa, Kaptan Paşa ve Galata Hassa Harcı Emini Hüsrev [25,s.23,belge no 43] [25,s.24,belge no 44] [25,s.24,belge no 45], İskenderiye'den getirilen iki ana sütun, Mısır beylerbeyi Ali Paşa [25,s.16,belge no 23], Biga kadısı, Subaşı Ali [25,s.15,belge no 20], mutemed Ömer [25,s.16,belge no 23], mimar Bali [25,s.109,belge no 232] [25,s.15,belge no 21] [25,s.13,belge no 16] [25,s.13,belge no 17], mimar Hüseyin [25,s.16,belge no 26], Said reis [25,s.13,belge no 15] [25,s.16,belge no 25] ve Satı reis [25,s.17,belge no 29] tarafından yerinden alınmıştır. Yeniçeri Yunus'un Midilli'de bir tarlada bulunan 30 "âlâ döşeme mermerinin" topçubaşı Mehmed tarafından Ayazmend nazırına verildiğinin bildirilmesi üzerine 3 ocak 1553'de, Ayazmend kadısı, taşların kısa sürede imarete iletilmesi doğrultusunda uyarılmaktadır [25,s.29,belge no 60].

Aydıncık'ta, 4 nisan 1550'de Hacı Hüseyin Halife (mimar) ve Aydıncık emini Mahmud Dıraz [25,s.36,belge no 77[1]], 28 haziran 1550'de (Hacı Hüseyin Halife yerine) Mirza, Manyas kadısı Abdi Çelebi [25,s.40,belge no 84/a], 9 mart 1551'de emin Ali [25,s.38,belge no 81] katip Mustafa bin İlyas [25,s.37,belge no 79], 18 mart 1555-25 temmuz 1555 döneminde, Kadı Fethullah, katip Mehmed bin Ali ve katip Osman görev almıştır [25,s.38,belge no 80] [25,s.37,belge no 79]. 9 mart 1551'de Temaşalık köylüsü vergi yolsuzlukları yapmakta, kadı tarafından kesilmiş olan cezalar acemioğlan subayları ve taşçı mimarlarının engellemesi nedeniyle gümrük vergisi ve mukataaları toplayan mültezim emini Ali ve ayak amilleri (vergi toplayan mültezimler) tarafından toplanamamaktadır [25,s.38,belge no 81]. Ayrıca, taş gemilerinde çalışan rençberler (ırgatlar) de kaçakçılık yapmakta, reis ve bölükbaşlarının engellemesi nedeniyle iskele emini gemiyi arayamamaktadır. Saray, bir üst yargı ve yasama düzeyindeki Aydıncık kadısını uyarmaktadır [25,s.38,belge no 81]. Taş etkinliği, kadı onayıyla gerçekleşebilmektedir [25,s.35,belge no 76].

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Mıhalıç'taki taş etkinliği taş nazırı [25,s.39,belge no 83] Mevlana Abdüllatif bin Kaasım el-müvella [25,s.39,belge no 82], Mıhalıç kadısı ve Mihalıç iskele emini [25,s.40,belge no 84] tarafından yönetilmektedir. Kimsenin hakkı yenmeyecek ve düşman kazanmaktan sakınılacaktır ("kimesnenin hakkı ketm olmub te'addi olmaktan hazer edesiz").

Selanik Sidrekapsi'deki taş etkinliği, Sidrekapsi kadısı Hasan, sağ bölük ulufecilerden Hüseyin [25,s.22,belge no 41] ve mimar Veli [25,s.21,belge no 40] tarafından gerçekleştirilmiştir. Kadı, kendisine ulaşacak taş tespitlerini mimar Veli'ye bildirmiştir. Kadı Hasan, nitelik ve niceliklerin not edildiği taş örneklerini sağ bölük ulufecilerden Hüseyin ile İstanbul'a göndermiştir. Taşların yapıdan alınmasıyla oluşacak sorunların giderilebilmesine yönelik ayrıntılı raporlar, mimar Veli tarafından hazırlanmıştır. Kadı, ekonomik çözümler geliştirmek ve giderleri o bölgedeki emine belgelemekle yükümlüdür. Masraf defterleri, bölgenin bina emini tarafından saraydaki bina muhasebesine ulaştırılmaktadır. Yerinden alınması oldukça pahalı olan taş malzeme, öncelikle, yaklaşık giderleri, nitelik ve nicelikleri ile İstanbul'a bildirilmiş ve onay alındıktan sonra yerinden alınmıştır. Taşlar, hassa mukataalarından ya da imaret fonundan sağlanan parayla gemilerin yanaşabileceği kıyılara taşınmıştır [25,s.23,belge no 42].

Adana, Sis (Misis, Ceyhan) ve Tarsus kadıları, hassa mimarlar ocağından gelen mimarla birlikte taş araştırmaktadır [25,s.12,belge no 14]. Silifke, Selendi ve Mud çevresinde, 11 ocak 1551'de başlatılan taş etkinliği İç-İl (İçel, Mersin) sancakbeyi Yunus, Mud kadısı, İvgadi dizdarı Sefer [25,s.19,belge no 33] ve mimar Hızır [25,s.20,belge no 35] tarafından gerçekleştirilmiştirilmaktadır. Sancakbeyi, kadı ve mimar, denize yakın ve gemi ile taşınması olası sütun ve döşeme kaplamalarını saptamaya çalışmıştır. Mimar Hızır, sütunları yerinden alma, alındığı yapıda oluşacak yapısal sorunları giderecek önlemler ve gerekli harcamalar konusunda raporlar düzenleyerek sütunun iskeleye uzaklık, yol ve taşıma koşullarını saptamıştır [25,s.20,belge no 35].

4.1.1.2. Taş Ocağı Ekipleri ve Örgütlenme

Marmara Ereğli od taşı ocağındaki çalışmalar, Çorlu kadısı, emin Hayrüddin, mutemed Yusuf Halife, ulufeci Mahmud Efrenc, yayabaşı Musa, bölükbaşı Ömer, Turnacıbaşı, Zağarcıbaşı ve mimar Hacı tarafından gerçekleştirilmiştirilmıştır. Turnacıbaşı Livadya'dan Andriya oğlu Davud'u, Zağarcıbaşı ise Avlunya'daki Mehmed paşa çiftliğinden Ahmed Berata'yı getirmiştir. Bu kişiler ulufesizdir, devşirilmemiştir ve 2'şer akçe gündelik nafaka ile çalıştırılmışlardır [25,s.49,belge no 98].

Kavak od taşı ocağındaki etkinlik, emin 7. bölükten silahtar Piri Bosna, sağ ulufeci Pervane Bosna, Mustafa imamzade, çavuş Hüseyin, çavuş Süleyman ve Husam ibn-i Ali Karamani halife (mimar) tarafından gerçekleştirilmiştir. Acemioğlanların ocaktan kesip çıkardıkları ("kat' idüp ayırdıkları") taşların kabayonusu ("ham-traş") taşçı ("sengtraşan") ustaları tarafından ocakta yapılmıştır [25,s.44,belge no 88]. Kaba yonu, ayrıca, küçük blok (0.75/1.13 m) için 20 akçe, büyük blok (1.13/1.89 m) için ise 60 akçeye Abdi bin Hamza ve Mustafa bin Mehmed Selîmî tarafından yapılmıştır [25,s.44,belge no 88]. İhaleler ve işçilik Mimar Ağa'nın onayına bağlıdır. Taşçı aletleri, ocak demircisi tarafından çelik-i Firengi (Avrupa çelik) ile onarılmış ve bilenmiştir. 21 şubat ve 14 aralık 1550 tarihlerinde hamtraş külünklerinin çelik-i Firengi'si için 1000'er akçe ödenmiştir [25,s.44,belge no 88].

Taş ve işgücü trafiği iskele emini tarafından denetlenmiştir. 13 temmuz 1553'de, iskele emini, Mihaliç'e taş kesmeye giden ve bina emini tarafından onanmış bir belgede adı geçen ırgadların geçişine engel olmaması için uyarılmıştır [25,s.40,belge no 84].

Mehmet paşanın Davutpaşa'daki çiftliğinin yaklaşık 400m açığında yer alan ve öteden beri işletilmekte [25,s.201,belge no 533] olan devlete ait küfeki taşı ocaklarında ("seng-i köfeke karheng-i miri") mimar, çavuş, anbarcı, haseki, katip, demirci, aşçı, sucu ve imam gibi yönetim ve destek gruplarının yanısıra taşın ocaktan çıkartılması ve kabayonusunun yapılması gibi asıl işi yapan acemioğlanlar ("gılman-ı acemiyan") çalışmıştır. Tüm personele nafaka ödenirken, mimar ve demirciye "ücret" ödenmiştir [25,s.61,belge no 121-123]. Ocakta, 18 mart 1551'de 444 acemioğlan çalışmaktadır [25,s.51,belge no 100]. Çalışanların listesi, emin efendinin istemi doğrultusunda, 1 nisan 1551'de, İmamzade tarafından saraya iletilmiştir. Acemioğlanların kazma ve külünkleri, Haznedar'dan demirci Piyo ve Vasil tarafından bilenmiş ve çeliklenmiştir

[25,s.51,belge no 101] [25,s.62,belge no 123]. İstanbul ağası Hüseyin ve subay Hasan'a, demircilerin 1 akçe karşılığında 3 alet işleyeceği bildirilmiştir. 6-29 aralık 1553 döneminde, [25,s.61,belge no 121], 1193'ü 4 akçe, 1016'sı ise 3 akçe yevmiye alan 2209 kabayonucu sengtraşan (taşçı) acemioğlan, 558 lağımgeran (toprak kazan) acemioğlan, 2722 kabalacıyan (toprak çeken) acemioğlan, 8 sırt hamalı (taş taşıyan), 17 ahçı ve sakkayan (acemioğlan), 4 imam, 4 haddad, 4 habib halife, 4 çavuş, 4 şakird, 4 anbarcı, 4 haseki (Sinan çelebi, Hızır subaşı, Muslıhiddin Sofi) ve bir katip, 30 aralık 1553-26 ocak 1554 döneminde [25,s.61,belge no 122], 978'i 4 akçe, 940'ı 3 akçe yevmiye alan 1918 sengtraşan acemioğlan, 518 lağımgeran acemioğlan, 774 kabalacıyan acemioğlan, 112 sırt hamalı, 493 servis ve yönetim personeli, 16 mart-21 nisan 1554 döneminde [25,s.62,belge no 123], 1867'si 4 akçe, 1445'i 3 akçe yevmiye alan 3312 sengtraşan acemioğlan, 862 lağımgeran acemioğlan, 4916 kabalacıyan acemioğlan, 192 sırt hamalı ve 493 servis ve yönetim personeli görev almıştır. Taşın ocaktan çıkarılması ya da ana kayaçtan ayrılması lağımgeran (2 akçe/gün) (zemini kazanlar) ve kabalacıyan ("beray-i keşiden-i hak", çıkan toprağı taşıyanlar) [25,s.61,belge no 121,122] (1 akçe/gün) olarak iki gruba ayrılan ocakçı acemioğlanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Lağımcılar külünklerle, kabalacılar ise küreklerle çalışmıştır [25,s.42,belge no 87]. 18 mart 1551'de toplam 444 acemioğlan, caminin beden duvarı, duvar ayağı ve ayaklarının yapıldığı aralık 1553- nisan 1554 döneminde ise 646 lağımgeran ve 2804 kabalacıyan olmak üzere toplam 3450 acemioğlan çalışmıştır. Burada, kabalacıyan grubunun 4.3 kez daha kalabalık olduğu ve daha az nafaka aldığı dikkat çekmektedir. Taşın yaklaşık 6 m derinden çıkarılmasından dolayı oluşan yapma tepeler, 1955 yılında Kemal Erguvanlı tarafından yerinde gözlenmiştir (Erguvanlı, 21). Çıkan taşın kabayonusu ("hamtraş") taşçı/taş yonucu ("sengtraşan") acemioğlanlar (3-4 akçe/gün) tarafından ocakta yapılmıştır ("be cihet-i nafaka-i gılman-ı acemiyan ... beray-i ... seng-i köfeke ... hamtraş-kerden der karheng) [25,s.61,belge no 121-123]. Ocakta, aynı dönemde, ortalama 2479 taşçı acemioğlan çalışmıştır. Bunun 1346'sına 4 akçe 1133'üne ise 3 akçe günlük nafaka ödenmiştir. Bu durum, taşların kabayonusunun iki aşamalı olduğunu göstermektedir. Yarıdan fazlayı oluşturan 1346 kişilik taşçı grubuna 4 akçe ödeniyor olması, daha zor olan ilk aşama kabayonuyu yaptıklarını düşündürmektedir.

Taşçı acemioğlanlar "sengtraşan taifesinden" taşçı ustalar (50 akçe/gün) denetiminde çalışmıştır [25,s.38,belge no 81]. Yönetim grubu, halife (mimar) (12 akçe/gün) ve çavuşdan (2 akçe/gün) oluşmaktadır [25,s.61,belge no 121-123). İki aşamalı kabayonuyu gerçekleştiren taşçı acemioğlanları subayları, ince yonuyu gerçekleştiren taşçı ustalar ise mimarları tarafından yönetilmiştir [25,s.38,belge no 81]. Aynı dönemde, farklı aralıklarda Habib Halife ve Cüneyd Halife görev almıştır. Taşlar, hammalan-ı puşt (sırt hamalları) acemioğlan grubu tarafından taşınmıştır ("hammalan-ı püşt, beray-i keşiden-i seng") [25,s.61,belge no 122].

Aralık 1553'de sadece 8 kişi olan ekip, ocak ayında ortalama 152 kişiye ulaşmıştır. Taşçı (ocakçı ve yonucu) aletlerinin bakımı ve onarımı "haddadan" (demirciler) grubu tarafından gerçekleştirilmektedir (" haddad beray-i meremmet-kerden-i külünk ve tarak ve kazma") [25,s.62,belge no 123]. Haddadan grubu, "haddad" (demirci) (5 akçe/gün) ve "şakird"den (çırak) (2 akçe/gün) oluşmaktadır [25,s.61,belge no 121-123). Demirci, Mustafa haddad ya da Mustafa ahenger, demirci çırağı ise Ahmed şakird'dir.

Taş ocağında üretilen taş yapı elemanlarının belgelenmesi ve saklanması, çalışanların puantajının tutulması anbarcı (2 akçe/gün), katib (8 akçe/gün) ve hasekiler (4 akçe/gün) tarafından tutulmuştur [25,s.61,belge no 121]. Ocakta 1 anbarcı (Anbarcı Yusuf), 1 katip (Mustafa) ve 3 haseki (Sinan Çelebi, Hızır Subaşı ve Muslihiddin Sofi) görev almıştır [25,s.61,belge no 121].

Çalışmaların tamamlandığı ocaklardaki araç ve gereçler, bulundukları bölgede kadı tarafından kiralanan depolarda saklanmıştır. Aydıncık örneğinde, 14-20 ağustos 1557 döneminde, taş ocağı gereçleri, kadı tarafından 50 akçe ödenerek depolanmıştır [25,s.200,belge no 526].

Taşçıların yeme-içme gereksinimi, tabbahin (aşçı) (1 akçe/gün) ve sakkayan (sucu) (1 akçe/gün) acemioğlanlar tarafından karşılanmıştır. Tabbahin grubu 17 kişiden oluşmaktadır ve saraydaki mutfaklardan Davutpaşa taş ocağına yemek ya da çorba taşıdıkları anlaşılmaktadır ("tabbahin-i gılman-ı acemiyan, beray-i keşiden-i şurba, 'an İstanbul ila karheng") [25,s.61,belge no 121]. Sakkayan grubu iki kişiden oluşmaktadır. Aydıncık'taki ocakta Davutpaşa'dan farklı olarak yemek ocakta pişirilmiştir [25,s.35,belge no 76].

Taşçıların ibadet gereksinimi, ocakta ve yapım alanında imam ya da imamlar yardımıyla giderilmiştir. Belgelerden ocaktaki acemioğlanlar için ("mevlana imam-ı gılman-ı acemiyan") [25,s.61,belge no 121], yapım alanında ise cami nöbetçileri ve mutemedleri için imam (18-24 temmuz 1556) [25,s.201,belge no 527] olduğu anlaşılmaktadır. İmam Halife Receb'e 90 akçe (3 akçe/gün) maaş ödenmiştir.

Taşçıların barınma gereksinimi, kiralanan evlerle karşılanmaya çalışılmıştır. Üsküdar kadısı tarafından düzenlenen belgeye göre, 7 aralık 1553-6 ocak 1554 döneminde [25,s.200,belge no 525] ve 29 haziran-5 temmuz 1555 döneminde [25, s.200, belge no 524] Üsküdar-Kadıköy od taşı ocağında çalışan acemioğlanların ve miri (devlete bağlı) seyislerin kaldığı ev için 100 akçe kira ödenmektedir.

Tablo 4.1. Davutpaşa küfeki ocağında çalışan ekip.

EKİP	6-29 ARALIK 1553	30ARALIK1553-26OCAK1554	16MART-21NİSAN 1554
Yönetim Elemanları	**Habib Halife**	**Cüneyd Halife**	**Habib Halife**
Halife (12 akçe)	1	1	1
Usta taşçı (50 akçe)			
Çavuş (2 akçe)	1	1	-
Anbarcı (2 akçe)	1	1	1
Haseki (4 akçe)	3	-	-
Katip (8 akçe)	1	1	1
Gılman-ı Acemiyan			
Sengtraşan (4 akçe)	1193	978	1867
Sengtraşan (3 akçe)	1016	940	1445
Lağımgeran (2 akçe)	558	518	862
Kabalacıyan (1 akçe)	2722	774	4916
Hammalan-ıpüşt (3akçe)	8	112	192
Servis Elemanları			
Tabbahin (1 akçe)	17	17	17
Sakkayan (1 akçe)	-	2	
Mevlana imam (3 akçe)	1	1	1
Haddad (5 akçe)	1	1	1
Şakird (2 akçe)	1	1	1

4.1.1.3. Taş Gemisi Ekipleri ve Örgütlenme

Taşlar gemilere gemici acemioğlanlar ("gılman-ı acemiyan-i keşti") ve halatçılar tarafından yüklenip indirilmiştir [25,s.56,belge no 114] [25,s.57,belge no 116]. Gemi başına acemioğlanlara 60 akçe nafaka, halatçılara ise 100 akçe ücret ödenmiştir.

Halatçılar, geminin iskleye bağlanmasının yanısıra, taşların yüklenme ve indirilmesinde kaldıraç düzenleri kurulmasında da görev alan profesyonel işgücü olmalıdır.

4.1.2. Ahşap Ekipleri ve Örgütlenme

Ahşap çalışmalarında, 5 ağustos 1552'ye kadar Vize kadısı Derviş Çelebi [25,s.103,belge no 217], Vize-İnada'da Yusuf Nevrokop [25,s.106,belge no 222], Ahyolu-Süzebolu'da naip Hasan, Ahyolu-Ahtabolu'da naip Nurullah, naip Yusuf Mahmud [25,s.102,belge no 214], katip Piri Çelebi ve iskeleci (iskele emini) Arap Mehmed [25,s.105,belge no 221], mütevelli Nurullah bin Ali, çavuş Hüseyin [25,s.101,belge no 213], silahtar Ahmed ibn Abdullah, sağbölük ulufeci Mahmud ibn Abdullah, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Yoroz'da Silahtar Ahmet, sağ ulufeci Mahmud Efrenc, mimar Hasan [25,s.104,belge no 220], Çorlu-Ereğli iskelesinde emin Mosku, katib Musa, kethüda Dermukat [25,s.107,belge no 227], mutemed Mahmud Efrenc [25,s.109,belge no 233], İzmit kadısı Hasan Çelebi'nin kardeşi Mustafa Çelebi [25,s.112,belge no 246] görev almıştır. 5 ağustos 1552'de, eski Vize kadısı Derviş Çelebi döneminde sağlanan 8000 akçelik ödeneğin tükenmesi [25,s.103,belge no 217] üzerine 17 ağustos 1552'de Vize ve Ahyolu kadılarına bir emin ile ödenek gönderilmiştir. Gereken nitelikleri ve nicelikleri bildirilen ahşap, satın alınarak ya da kesilegelen yerlerden ustalarına kestirilerek iskeleye taşınmış, navlunu ödenen rençber gemilerine yüklenerek bina eminine ulaştırılmıştır. Giderler, bina eminine ayrıntılı bir biçimde belgelenmiştir. İğnada iskelesinde zarara uğratılmış 12 adet verdinar yerine iskele bekçilerinden 50 adet direk alınmıştır [25,s.103,belge no 217].

Biga çevresindeki ahşap çalışmalarında, saray, bir mutemed ile Biga kadısına gerekli ödeneği (harç akçesi) ve gerekli ahşap malzemenin sıralandığı hükmü iletmektedir. Kadı, yapacağı harcamalarda, yapımın başlangıcından buyana uyulan "miri bedeller" üzerinden yapmak zorundadır [25,s.108,belge no 231]. Orman köylüsü ya da asker, kadı makamında, kefilleri yardımıyla işi tamamlayacağını garanti ederek sözleşme yapmış ve hazırlayacağı ahşap malzemenin bedelini peşin almıştır. 9 mart 1551'de, bina emini Hüseyin, orman köylüsünün yıpratılmaması doğrultusunda uyarılmıştır [25,s.107,belge no 228].

İzmit çevresindeki ahşap çalışmalarında, İzmit'teki su biçkisi ("erre-i ab") işliklerinin ön plana çıktığı izlenmektedir. İşlikler daha çok gelir sağlamak amacıyla ya imarete gerekli olan bellüt yerine çınar ve gürgen biçmekte ya da bellüt tomrukları (palamut meşesi) 10 yerine 15'e biçmektedir [25,s.111,belge no 242] [25,s.111,belge no 244]. Saray, 4 şubat 1553'de, tomrukların önceden belirlenen boyutlarda ("çap") [91, s.19, 368, 369] biçilmesine yönelik uyarıda bulunmaktadır. Daha çok bedel ödeyen tüccarlara ahşap satan köylülerin kadı tarafından hapse atılması, askerlerin ise saraya bildirilmesi istenmiştir [25,s.111,belge no 242]. 28 ağustos 1682 tarihli bir belgeden bu tür eğilimlerin 17. yy sonlarında da sürdüğü izlenmektedir. Tüccara 325 akçeye satılan verdinar-ı bellut, saraya ancak 65 akçeye satılabilmektedir. Bu nedenle, ahşap, köylüler, sipahiler ve yeniçeriler tarafından reisler aracılığı ile -deniz yoluyla- tüccarlara satılmaktadır [93, s.109].

4.1.3. Kurşun ve Demir Ekipleri ve Örgütlenme

Kurşun gereksinimi, bina emini tarafından saraya bildirilmektedir. Divan'da "ta'yin olup Ahyolu iskelesine ulaştırmak ferman olınan" [25,s.148,belge no 344] kurşun, maden nazırı ("me'adin nazırı") tarafından satın alınmaktadır [25,s.149,belge no 345]. Taşıma [25,s.149,belge no 345] ve depolama [25,s.150,belge no 351] bedeli, ivedi olarak, maden nazırının sorumluluk sınırları içindeki hassa mukataalarından karşılanmakta [25,s.149,belge no 345] ve giderler ayrıntılı bir biçimde saraya belgelenmektedir. Saray, daha sonra, maden bakanına, bina eminliği yardımıyla bu bedele karşılık bir ödenek sağlamaktadır [25,s.149,belge no 345]. Ödenek sağlandığında, nazır, gerekli kurşun yapı gerecini satın alarak güvenilir kişiler eşliğindeki öküz arabaları ("davarlar") ile iskeleye –olasılıkla iskeledeki depolara- indirmiştir [25,s.149,belge no 345].

Belgelerden, eldeki tüm kurşun madenlerinin Süleymaniye külliyesinin yapımı için kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Külçe ve levha şeklindeki kurşun [25,s.128,belge no 279], "hızane-i amire" de [25,s.150,belge no 347] yani, Eski saray'daki (2,132,285; 2,148,340-342; 2,132,285) ya da Sofya'daki (2,150,351) kurşun depolarında toplanmıştır. İmparatorluk sınırları içindeki öteki yapım/onarım etkinlikleri için gerekli kurşun gereçler, çok gerekli durumlarda, ödünç ("karz") [25,s.152,belge no 357] olarak bu depolardan sağlanmıştır. Öteki yapım etkinliklerinin bina eminleri,

gereksinim duyulan kurşun yapı gerecini, saraya bildirmiştir [25,s.151,belge no 356]. Divan'da alınan karar, defterdarlar tarafından hüküm şeklinde düzenlenerek Süleymaniye külliyesi bina emini Hüseyin'e iletilmiştir [25,s.151,belge no 353]. Bina emini Hüseyin, kurşunu, ödünç olarak, İstanbul hassa harcı eminine [25,s.151,belge no 353]/ şehreminine [25,s.152,belge no 357] [96] teslim etmiştir. Teslim işlemi, verilen kurşunun bedeli, taşıma ve depolama giderleri ile birlikte, bina emini Hüseyin tarafından düzenlenen bir defter ile saraya bildirilmiştir [25,s.150,belge no 350]. Saray, bu defter doğrultusunda yapım/onarım çalışmasının mütevellisine mühürlü bir borç senedi ("temessük") düzenlemiştir. Mütevelli, borcunu bu borç senedine göre bina emini Hüseyin'e ödemiştir [25,s.150,belge no 350].

4.1.4. Kalemişi ve Altın Varak Ekipleri

Kalemişi ve altın varak çalışmalarında parasal kaynak, hazine ve bina fonudur. Belgelerde hazine, "hızane-i amire, hasene 200 sikke, fi 60" (hazinedeki 60 akçe değerindeki altın sikkeden 200 adet), bina fonu ise "harc-ı bina" olarak belirtilmiştir. Yaldız için hazinedeki 60 akçe değerindeki sikkeler kullanılmıştır. İşçilik kullanılan sikke başına ödenmiştir . Cami kubbe bezemeleri, 17-30 nisan 1557 döneminde, 3-12 akçe yevmiyeye çalışan ve 26 nakkaştan oluşan nakkaşan (nakkaşlar) tarafından 2 haftada [25,s.177,belge no 437], Hürrem türbe saçağı bezemeleri ise 27 ağustos-10 eylül 1558 döneminde, 7400 akçeye nakkaş Cafer tarafından gerçekleştirilmiştir [25,s.177,belge no 439].

4.2. Yapım Ekipleri ve İşçilik Bedelleri

4.2.1. Mekansal Elemanlar

Cami dış avlu kuzeydoğu girişi, İstanbul taşçılarından Kösei Mustafa tarafından toplam 2000 akçe işçilik bedeli karşılığında yapılmıştır [25,s.78,belge no 143]. Sözleşme, Hüseyin Çavuş, Subay Hasan, Sinan ve Ali Zağarcı tarafından onanmıştır. Giriş profilleri, Mustafa Yenikapu ve Faik tarafından işlenmiştir. İşçilik bedeli, zira başına 8 akçedir [25,s.87,belge no 166]. Caminin dış avlu kuzey girişinin içbükey ve dışbükey ("ner ve mâde": erkek ve dişi) profilleri, 4 kişi tarafından zira başına 12 akçeye işlenmiştir [25,s.97,belge no 201].

Cami avlu ana girişi, Hacı İsa yürütücülüğündeki taşçılar ve 12 benna (duvarcı) tarafından 11009.5 işgünü içinde toplam 91964 akçe işçilik bedeli karşılığında gerçekleştirilmiştir [5, s.67]. Kapı profilleri, Ali Amasya, Mustafa Yenikapu ve Mahmud bab-ı Edirne tarafından işlenmiştir. İşçilik bedeli, zira başına 8 akçedir [25, s.87,belge no 166]. Avlu ana girişi güneybatı üst sıra pencerelerinin iç ve dış söveleri, 8 kişi tarafından pencere başına 250 akçeye [25,s.93,belge no 185], avlu ana girişi kuzeydoğu bölümünde yer alan hasırhanenin 4 penceresinin iç ve dış söveleri, 4 kişi tarafından pencere başına 500 akçeye işlenmiştir [25,s.93,belge no 186]. Avlu alt sıra pencerelerinin dış cephe çevre profilleri, İstanbul, Üsküdar, Ayasofya, Aksaray, Davutpaşa, Balat, Selanik, Bosna, Ağzıkara, Amasya, Konya, Larende, Kırkçeşme, Kengiri, Seydigazi ve Tarsus'lu, avlu alt sıra pencerelerinin iç cephe profilleri ise son cemaat yeri, kıble duvarı, cami güney ve doğu yan girişi alt sıra pencere profilleri ile birlikte Davudpaşa, Mahmudpaşa, Kasımpaşa, Yenikapu, Üsküdar, Balat, Bab-ı Kum, Gelibolu, Marzavan (Merzifon), Amasya, Konya, Filibe, Sofya, Selanik ve Rodos'lu ustalar tarafından işlenmiştir. Pencere söveleri, 36 kişi tarafından pencere başına 20 akçeye, dolap söveleri (toplam 4 adet) ise 450'şer akçeye işlenmiştir [25,s.95,belge no 193].

Cami ana girişi, Sofi Salih yürütücülüğündeki 33-37 kişilik taşçı tarafından 11747.5 işgünü içinde toplam 101254 akçe işçilik bedeli karşılığında gerçekleştirilmiştir. Cami kuzey ve batı cemaat yan girişleri, güneybatı iç sofa kemerlerinde çalışan Sofi Mustafa, kuzeydoğu iç sofa kemerlerinde çalışan Ahmed Amasyalı ve kuzeydoğu dış sofa kemerlerinde çalışan Mustafa Mahalle-i Selim yürütücülüğündeki ekipler tarafından gerçekleştirilmiştir [5, s.70]. Batı yan giriş, 543 işgünü içinde 5706 akçeye, kuzey giriş ise 807.5 işgünü içinde 8282 akçeye yapılmıştır. Giriş profilleri Yahya Konevi, Budak, Sofi Mustafa ve Ali Amasya tarafından işlenmiştir. İşçilik bedeli, iç profillerde zira başına 8 akçe, dış profillerde ise zira başına 6 akçedir [25,s.87,belge no 166]. Giriş sekileri ("mermerha-i sedd-i sofaha-i babha-i yan, der-du-canib-i birun-ı cami'-i şerif") (toplam 4 seki), kuzey girişte Habib Yusuf ve İbrahim Hasan, batı girişte ise Yakub Yusuf ve Budak Konya tarafından seki başına 150 akçeye işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.95,belge no 192].

Mihrap, Muhiddin Halife yönetimindeki mermer-traşan karhanesinden Konyalı Yahya yürütücülüğündeki 5 kişilik taşçı ekibi tarafından 377.5 işgünü içinde toplam 3347 akçe işçilik bedeli karşılığında yapılmıştır [5,s.71]. İşini tamamlayan ekip, karhaneye geri dönmüştür. Son cemaat yerindeki 2 mihrabın profil ve mukarnasları, diğer ince işlerle birlikte, zira başına 9 akçeye Mahmudpaşa ve Konevi'li iki usta tarafından işlenmiştir [25,s.88,belge no 169].

Hünkar mahfilinin ("mahfil-i Hz Hüdavendigar") [25,s.90,belge no 174] 30-40 cm çapında ve 2.34m boyundaki Taşkesen breşi, serpantin breşi, Mısır graniti, eski kırmızı porfir ve Marmara mermeri sütunları (toplam 8 sütun), üç kişi tarafından sütun başına 100-150 akçeye işlenmiştir [25,s.94,belge no 190]. Hünkar mahfili sekisi ise zira başına 30 akçeye yapılmıştır [25,s.90,belge no 175].

Kuzey ve batı minareleri, Hacı Ferruh ve Todor İstanbul yürütücülüğündeki 13 ve 17 kişilik 2 ekip tarafından 21102.5 işgünü içinde toplam 202256 akçe, güney ve doğu minareleri ise 10353.5 işgünü içinde toplam 101110 akçe işçilik bedeli karşılığında gerçekleştirilmiştir [5, s.73,74]. Minare profilleri ("gilviha"), İlyas Arnavud ve Ali Üsküb tarafından zira başına 8 akçeye işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.80,belge no 150]. Batı minaresi şerefeleri -ve mukarnasları- Todor ve Kara Mustafa tarafından toplam 5500'er akçe işçilik bedeli karşılığında yapılmış ve işlenmiş, toplam 1200'er akçeye de parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.91,belge no 180].

Cami şadırvanı, toplam 4800 akçe işçilik karşılığında yapılmış ve işlenmiştir [25,s.92,belge no 184].

Abdesthanelerden kuzeydoğu abdesthanesi, Mustafa Mahalle-i Selim yürütücülüğündeki 15-32 kişilik iki taşçı ekibi tarafından 215.5 işgünü içinde toplam 1722 akçe, güneybatı abdesthane, Mahmud Filorici yürütücülüğündeki 15-32 kişilik iki taşçı ekibi tarafından 559.5 iş günü içinde toplam 4804 akçe işçilik bedeli karşılığında gerçekleştirilmiştir. Ekipler abdesthanelerden sonra, cami iç ve dış sofa kemerlerine başlamıştır [5,s.67,68]. Çeşme aynası profilleri ("gilviha"), Yenikapı, Okmeydanı, Kastamonu, Konevi, Yenihisar, Gelibolu, Amasya ve Üsküp'lü ustalar tarafından işlenmiştir [25,s.86,belge no 164]. İşçilik bedeli, içbükey ("made") profiller için zira başına 8 akçe, dışbükey ("ner") profiller için ise 5 akçedir.

10 birimli ("10 bab") cami güney helasının hela taşları ("seng-i kapak"), tanesi 30 akçeye işlenmiş ("tıraşiden") ve yerine konmuştur ("ferş"). 31 zira ($23.46m^2$) alana sahip hela dış sahanlığı ("sahan-ı birun-ı hela") ise zira başına 6 akçeye Marmara mermeri ile kaplanmıştır ("feraşiden") [25,s.96,belge no 197].

III. ve IV. medrese ana girişi 800 akçeye, iki girişi 750 akçeye, 14 hücre girişi ise 150 akçeye yapılmış ("bina-kerden") ve işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.99,belge no 206]. Çalışma, 9 ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Pencere söveleri ise 20 akçeye işlenmiştir [25,s.99,belge no 207].

Darülhadis oda girişleri söve ve yarım tuğla kemerleri ("süveha-i bab-ı odaha-i darülhadis, ma'a kemer ve nime-i çarşu") bir ekip tarafından toplam 500 akçeye işlenmiştir [25,s.94,belge no 189].

Bimarhane temel kazısı, haftada 15 lağımger [5, s.78], yapımı ise haftada 248-512 kişilik bir benna (duvarcı) ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Ekip, 23 mart - 14 kasım 1555 döneminde darülhadis ve hamama da başlamıştır [5, s.78]. Kubbe sıvaları, yüklük, ocak ve döşeme kaplamaları, Dimitri Kefe tarafından yapılmıştır [25,s.100,belge no 212]. Güneydoğu avlusundaki 27 kubbe, tanesi 400 akçeye, kuzeybatı avlusundaki 45 kubbe ise tanesi 150 akçeye sıvanmıştır. Alt kattaki 6 hücrenin kapı, pencere, ocak, döşeme kaplaması ve merdivenleri, hücre başına 350 akçeye [25,s.116,belge no 260], 24 basamaklı bodrum merdiveni zira başına 8 akçeye yapılmış [25,s.96,belge no 198], sütunlar sütun başlığı ve kaideleri ile birlikte 480 akçeye işlenmiş ("tıraşiden") ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden"). Kuzeybatı avlu kapısı alınlık ve söveleri 700 akçeye [25,s.96,belge no 200], 30 adet kapı sövesi 70 akçeye, 3 adet dolap sövesi 90 akçeye [25,s.97,belge no 202], kuzeybatı cephesindeki ("be-canib-i derya") 59 adet üst [25,s.97,belge no 202] ve 19 adet alt (kuzeybatı cephesi) sıra pencere söve ve alınlığı ("kalkan"), Balat, Avlonya (Ek, "Avlonya" mad.), Edirne ve Karaman'lı ustalar tarafından 120 akçeye yapılmış ve işlenmiştir [25,s.93,belge no 187].

Matbahın ince işleri, kişi başına iki ırgad verilmek şartıyla ihale edilmiştir [5, s.76].

Tabhane -avlu kuzey ve batı eyvanlarındaki- 4 kemer 2 kişi tarafından kemer başına 120 akçeye [25,s84,belge no 157], 16 adet avlu kemeri 10 kişi tarafından kemer

başına 150 akçeye [25,s.85,belge no 161], saçak silmesi ("kafa tahta") bir ekip tarafından zira başına 17 akçeye [25,s.86,belge no 162] işlenmiş ve parlatılmıştır. 18 hücrenin yüklük ("musandıra"), ocak, döşeme kaplaması ve kubbe sıvası Yorgi Reis ve Dimitri Kefe tarafından hücre başına 400 akçeye yapılmıştır [25,s.86,belge no 163]. Giriş kubbesi 400 akçeye, 26 adet avlu kubbesi ise 150 akçeye sıvanmıştır [25,s.86,belge no 163]. 4 sofa kapısı mermer sövesi 1000 akçeye, 4 sofa kapısı mermer sövesi 750 akçeye, 12 hücre kapısı mermer sövesi ise 250 akçeye yapılmış ve işlenmiştir [25,s.82,belge no 155]. Çifte söve sistemli 48 pencere sövesi 40 ekip tarafından yapılmış ve iki yüzeyleri de ("du-ruy") işlenmiştir ("tıraşiden"). Taşçılar, Üsküdar, Yenikapı, Davutpaşa, Mahmutpaşa, Aksaray, Langa, Altımermer, Bab-ı Top, Tophane, Kasımpaşa, Balat, Edirne, Konya, Kayseri, Yenipazar, Karaman, Amasya, Üsküb, Konevi, Yenibağçe ve Kırkçeşme'lidir. 11 birimli helanın hela ("kapak") taşları 5 kişi tarafından hela başına 40 akçeye, 32 zira ($24.22m^2$) olan hela sahanlığı Marmara mermeri döşeme kaplamaları ise iki kişi tarafından zira başına 6 akçeye döşenmiştir [25,s.84,belge no 159].

Türbe şebekeleri, yevmiyesi 2 akçe olan 15 saray ustası ("üstadan-ı miri") tarafından 39 günde yapılmıştır ("sahten") [25,s.99,belge no 208].

Kuzeydoğu arastası ("dekakin ve odaha der-canib-i hamam ve tabhane") 18 dükkan ve odasının kapı, pencere ve sıvası, neccar ve bennalardan oluşan ekipler tarafından dükkan başına 150 akçeye yapılmıştır [25,s.116,belge no 259]. 62 dükkanın kepenk, sakıf ve turre çatısı için 6820 akçe harcanmıştır [25,s.120,belge no 262].

Hamam girişi Pervane Selanik tarafından 650 akçeye yapılmıştır [25,s.84,belge no 157]. Giriş profilleri ise zira başına 8 akçeye işlenmiştir. Od taşı külhan ocağı ("ocak-ı külhan"), kaygan taşı döşeme kaplaması ve rıhtımı ile birlikte 4 kişi tarafından 1000 akçeye yapılmıştır [25,s.84,belge no 157].

Su sarnıcı 2 lağımcı ("lağımgeran") tarafından ("sarnıç-ı ab") temizlendikten sonra ("pakiziden"), 3 lağımcı tarafından kulacı 25 akçeye 108 kulaç (163.51m) ve kulacı 15 akçeye 23 kulaç su donanımı ("kenden-i kehriz") yapılmıştır [25,s.100,belge no 211].

4.2.2. Yapısal Elemanlar

Cami dış çevre duvarı ("sedd-i bağçe-i cami'-i şerif") [25,s.85,belge no 160] 282 korluk (kor: 7.5 zira) bölümü (1601m-tul), 20 ekip tarafından kor başına 60 akçeye örülmüş [25,s.95,belge no 194], pencere dış cephe profilleri ("gilviha") zira başına 8 akçeye, pencere iç cephe profilleri ise zira başına 6 akçeye yapılmıştır ("sahten") [25,s.85,belge no 160]. Çalışma 10 ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Duvarın harpuşta silme profilleri ("guluyha-i kafa-tahta-i sedd-i bağçe-i cami'-i şerif") Üsküdar, Bab-ı Kum, Bursa ve Amasya'lı ustalardan oluşan 4 ekip tarafından zira başına 6 akçeye işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.87,belge no 165]. Parapet şeklindeki kuzeydoğu çevre duvarının 332 zira (251.32m-tul) olan harpuştası ("korkuluk için tarbızon") 4 ekip tarafından [25,s.92,belge no 181], çevre duvarı üzerindeki 6 pencere sövesi ise 150 akçeye yapılmış ve işlenmiştir [25,s.91,belge no 178].

Ayaklardan kuzey ayak, ("-kuzeydoğuda- ikinci"), Hamza Divane yürütücülüğündeki 25 kişilik benna ekibiyle 3128 işgününde 28021 akçeye, güney ayak ("-güneybatıda- birinci") Manol Benli yürütücülüğündeki 24 kişilik benna ekibiyle 2954.5 işgününde toplam 27723 akçe, doğu ayak, ("-kuzeydoğuda- birinci") Nikola Mihal yürütücülüğündeki 18 kişilik benna ekibiyle 2261 işgününde toplam 20380 akçe, batı ayak ("-güneybatıda- ikinci") Mihal İstanbullu yürütücülüğündeki 19 kişilik benna ekibiyle [5, s.71] 2467 işgününde toplam 21664 akçe işçilik karşılığında gerçekleştirilmiştir. Ayaklardaki poligonal planlı nişlerin 22 zira (16.65m-tul) mukarnas örtüsü, zira başına 4 akçeye 4 kişi tarafından, nişi çevreleyen 28 zira 6 parmak (40m-tul) S profiller [25, s.89,belge no 173] ise zira başına 12 akçeye işlenmiştir.

Mısır graniti ana sütunlar, Mahmud İstanbul, Mustafa Galata, İsa Aksaray ve Ali Siyah Amasya tarafından sütun başına 600 akçeye parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.91, belge no 177]. Dış sofa üst kat sütunları (toplam 34 sütun), 8 kişi tarafından sütun başına 40-70 akçeye işlenmiştir ("traşiden") [25,s.94,belge no 191].

Ana askı kemerleri, doğu ayağı gerçekleştiren Nikola veled-i Mihal, batı ayağı gerçekleştiren Mihal İstanbul ve güney ayağı gerçekleştiren Manol Benli tarafından

yapılmıştır. Çalışma tamamlandığında ustalara 400'er akçe bahşiş ("âdet-i üstadân") dağıtılmıştır [25,s.204,belge no 542].

Kuzeydoğu boşaltma kemerleri, Amasyalı Ahmed yürütücülüğünde, kuzeydoğu iç sofa kemerleri ile birlikte [5, s.69] 45 kişilik ekiple yoğun olarak 17 - 23 şubat 1554 döneminde yapılmıştır. 28 nisan 1554'de boşaltma kemerleri tamamlandığında ustalara 145'er akçe "âdet-i üstadân" dağıtılmıştır [25,s.203,belge no 539]. 23 kişiye küçültülen ekip, kuzeydoğu iç sofa kemerleri ile birlikte kuzey girişte çalışmaya başlamıştır.

Güneybatı boşaltma kemerleri, iç sofa kemerleri ile birlikte Sofi Mustafa yürütücülüğünde 41 kişilik ekiple en yoğun 27 ocak - 3 şubat 1554 döneminde yapılmış, 4386.5 işgününde 28 nisan 1554'de tamamlanmıştır. Ustalara 145'er akçe "'adet-i üstadan" dağıtılmıştır [25,s.203,belge no 539]. 24 kişiye küçültülen ekip iç sofa kemerleri ile birlikte batı girişte çalışmaya başlamış, iç sofa kemerlerini de tamamlayarak sadece girişe devam etmiştir.

Güneybatı iç sofa kemerleri ("kemerha-i küçek, der-fevk-ı sütunha-i cami'-i şerif") [25,s.90,belge no 176], Sofi Mustafa yürütücülüğünde güneybatı boşaltma kemerleri ile birlikte yapılmıştır.

Kuzeydoğu iç sofa kemerleri 17 - 23 şubat 1554 döneminde yoğunlaşan çalışmalara kuzeydoğu dış sofa kemerlerini tamamlayan Mustafa Mahalle-i Selim ekibi de katılmıştır [5,s.69, 70]. Çalışma, 4798.5 işgününde toplam 44996 akçe işçilik bedeli karşılığında tamamlanmıştır. Yapımı tamamlanan kemerler, 9 ekip tarafından işlenmiş ("traşiden") ve parlatılmıştır ("perdahtkerden"). İşçilik bedeli kemer başına, 2 büyük açıklıklı kemer için 425 akçe, 12 küçük açıklıklı kemer için ise 300 akçedir.

Kuzeybatı iç sofa kemerleri, İsa, Nur Dede ve Nasuh tarafından yapılmıştır. İşçilik bedeli, kemer taşlarının taşınması da ("keşiden") dahil sofa başına (3 kemer) 3000 akçedir.

Kuzeydoğu dış sofa kemerleri, kuzeydoğudaki abdesthanede çalışmasını tamamlayan Mustafa Mahalle-i Selim yürütücülüğündeki taşçı ekibi tarafından 3069.5 işgününde toplam 28811 akçe işçilik bedeli karşılığında yapılmıştır [5,s.69, 70]. Kemerleri tamamlayan ekip Ahmed Amasyalı yürütücülüğünde sürdürülen kuzeydoğu iç sofa

kemerlerinde çalışmaya başlamıştır. İç sofa kemerlerini tamamlayan ekipler kuzey yan girişine devam etmiştir.

Güneybatı dış sofa kemerleri, güneybatı abdesthanesini tamamlayan Mahmud Filorici yürütücülüğündeki taşçı ekibi tarafından 7 aralık 1553'den itibaren yapılmıştır [25,s.69]. 24 şubat-16 mart 1554 döneminde 30 kişiye ulaşan ekiple yoğunlaşan çalışmalar 2395 işgününde toplam 22304 akçeye 19 mayıs 1554'de tamamlanmıştır. Ekip 8 kişiye küçülmüş, 5 kişisi ise cami ana girişine iletilmiştir [25,s. 70].

Avlu kemerleri, zira başına, almaşık olması halinde 50 akçeye [25,s.80,belge no 151], küfeki olması halinde ise 25 akçeye işlenmiştir ("traşiden") [25,s.81,belge no 152]. Küfeki kemerler, zira başına 15 akçeye parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.81,belge no 152]. Almaşık kemerlerde İsa Yusuf, Mustafa Karagöz, Yusuf Macar, Mustafa Abdullah ve Mustafa İsa, Arslan Yani, Ayvat Karaman ve Mihal Kayseri, küfeki kemerlerde ise Siroz, Konya, Karaman, Kayseri, Kırkçeşme, Kengiri ve Yenikapu'lu taşçılar çalışmıştır. Tamamlanma aşamasında ustalara iki aşamalı olarak 150'şer ve 50'şer akçe "âdet-i üstadân" dağıtılmıştır [25,s.203,belge no 540].

Yarım kubbeler tamamlandığında ustalara 70'er akçe "âdet-i üstadân" (bahşiş) dağıtılmıştır [25,s.204,belge no 543].

Cami arkatlarının dış yüzeylerinde yer alan **Marmara mermeri kaplamalar** ("ruy-ı elvah-ı mermer") [25,s.86,belge no 163/a], zira başına 5 akçeye işlenmiş ve parlatılmıştır [25,s.86,belge no 163/a].

İç mekanda, beden duvarlarının üst sınırını belirleyen 180 zira (136.26m) uzunluktaki **silme** ("seng-i kafa tahta der-dayire-i cami'-i şerif") 3 kişi tarafından zira başına 15 akçeye yapılmıştır [25,s.92,belge no 183].

4.3. Taşıma ve Örgütlenme

Süleymaniye külliyesinin yapımında, yapı malzemeleri, genellikle Unkapanı iskelesine [25,s.115,belge no 257] top [25,s.105,belge no 221], at [25,s.200,belge no 523] ya da rençber [25,s.150,belge no 350] gemileriyle ulaştırılmıştır. Donanmaya ait gemilerde gemici acemioğlanlar ("gılman-ı acemiyan-i keşti") ve halatçılar çalışmıştır [25,s.56,belge no 114] [25,s.57,belge no 116]. Acemioğlanlara gemi başına 60 akçe

("nafaka") halatçılara ise 100 akçe ("ücret") ödenmiştir. Halatçılar, geminin iskeleye bağlanmasının yanısıra, taşların yüklenme ve indirilmesinde halatlı makaralı kaldıraç düzenleri kurulmasında görev alan profesyonel işgücü olmalıdır. Demir malzeme, deniz [25,s.73,belge no 135-136] ve kara yolu [25,s.131,284] ile kurşun ise Ahyolu iskelesinden rençber [25,s.150,belge no 350] ve at gemileri ile (74 akçe/kantar, 1.31akçe/kg) taşınmıştır. Karadeniz'den -İnada ve Ahyolu'ndan- getirilen -Istranca- ahşabının taşınabilmesi için 24 mart 1551'de, İstanbul hassa harcı emini Hüseyin'den kış nedeniyle kızağa çekilmiş olan at gemileri istenmiştir [25,s.200,belge no 523]. İskeledeki malzemeler yapım alanına saraya ait ya da kiralanmış at ("esb"), katır ve öküz arabaları ("gâvhâ-i araba") [25,s.115,belge no 257] ile taşınmıştır. Ereğli'deki taş etkinliğinde bir at ve 3 çift su sığırı kullanılmıştır [25,s.196,belge no 506]. Şantiyede taşıma için atlar kullanılmıştır [25,s.197,belge no 510]. Devlete ait olan öküzlere miri öküz [25,s.198,belge no 515], katırlara ise saray katırı denmiştir [25,s.191,belge no 486/a]. Hayvanların bakımı acemioğlanlar tarafından yapılmıştır [25,s.198,belge no 515]. Saray katırcılarının ulufeleri yapım süresince arpa emini yerine bina emini Hüseyin tarafından ödenmiştir [25,s.191,belge no 486/a]. Hayvanlar ot, çayır ("gah") (0.08 akçe/kg) [25,s.197,belge no 509] [25,s.200,belge no 522], saman ("alef") [25,s.197, belge no 508] [25,s.198,belge no 517] [25,s.197,belge no 511] ve arpa ("şa'ir") [25,s.197,belge no 512] ile beslenmiştir. Ot ve çayır, İstanbul hassa çayırları bölük başısı (29 aralık 1551, Murad) tarafından [25,s.198,belge no 513] Çatalca [25,s.198,belge no 514], Nifoz, ve Yarık-Bergoz'dan [25,s.197,belge no 507] sağlanmıştır. 27 mayıs 1551'de, kum ve horasan 50 at arabası ile taşınmaktadır [25,s.197,belge no 510]. Ereğli'deki bir at ve 3 çift su sığırı için 32 araba saman [25,s.196,belge no 506], atlar için paldım, kolan, aşurma, kebe, çul, semer, semer postası, semer keçesi, Tire urganı, küfe ve kazıl alınmıştır [25,s.199,belge no 521].

Bir ton taşın kara yolu ile 1km taşınabilmesi için, elverişsiz yol koşullarından kaynaklanan artı giderler göz ardı edildiğinde yaklaşık 100 akçe harcanmıştır [25,s.23,belge no 42].

Taşıma işlerinde ayrıca, hammalan-ı puşt (sırt hamalları) görev almıştır. Hammalan-ı puşt ekibinin çalışmaları, Victoria & Albert Museum kolleksiyonunda yer alan 16.yüzyıl Hint yapı teknolojisi konulu Akbarname isimli yapıttaki minyatürlerde canlandırılmaktadır [100, s. 98, 99]. Yapı malzemesi, Samsun'da üretilen resen-i

uflamur (ıhlamur -sırık- halatı) yardımıyla iki kişi tarafından omuzda tutulan sırık-ı uflamur (ıhlamur sırık) ya da sırık-ı gürgen (gürgen sırığa) elemana asılarak taşınmaktadır.

4.4. İşlikler ve Depolar

Yapı malzemeleri ve yapı elemanları, "hassa anbarı" [25,s.109,belge no 235] ya da "hızane-i amire" [25,s.150,belge no 347] olarak adlandırılan depolarda toplanmaktadır. Depolar, Eski Saray'da [25,s.132,belge no 285] [25,s.148,belge no 340-342] [25,s.133, belge no 288] konumlandırılmıştır. Malzemeler, ayrıca, elde edildikleri merkezlerdeki iskelelerde depolanmaktadır [25, s.150, belge no 351]. Örneğin kurşun külçe ve levha depoları hem Eski Saray'da [25,s.132,belge no 285] hem de Sofya'da yer almaktadır [25,s.150,belge no 351]. Demirci işliği ("karhanesi") demir depoları ile aynı yerde Eski Saray'dadır [25,s.148,belge no 340-342]. Üretim, yapılan işe bağlı olarak, işliklerde olduğu gibi genellikle uygulama alanında gerçekleştirilmektedir. 17 şaban 959'da (10 ağustos 1552) Eski Saray'daki malzeme anbarından malzeme depolarının ve işçi barakalarının yapımı için malzeme çıkışı yapılmıştır [25,s.109,belge no 235].

5. YAPIM SÜRECİ

5.1. Yapım Sürecine İlişkin Belgeler

Süleymaniye külliyesinin yapım sürecini belgeleyen gider göstergeleri, genel olarak, dört ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, zaman dizinsel sıralama içinde verilecek olursa şöyledir: bir derleme, bir ayrıntılı muhasebe defteri, bir ayrıntılı muhasebe defterleri serisi ve bu defterlerin gelir ve giderlerinin genel toplamlarını veren icmal defterleri. Yapım sürecinin 1549-1553 dönemini belgeleyen eldeki en erken tarihli belge, 311 yazışmayı içeren "kavanin, ahkam ve evamir-i humayun suretleri" isimli derlemedir. Topkapı sarayı müzesi kitaplığında no 1424'de yer almaktadır [5,s.44]. 21x295cm boyutlarında, sülüs yazı tekniğinde ve 100 sayfadır. 99. sayfasında yazımının 1024 yılı receb ayının ilk perşembe günü (30 temmuz 1615) tamamlandığı bildirilmektedir. Bu kopyalama, Sultanahmed külliyesinin yapımında yararlanmak amacıyla gerçekleştirilmiştir [5,s.44-46]. 311 yazışmadan 2'si 956/1549, 106'sı 957/1550, 64'ü 958/1551, 47'si 959/1552, 32'si 960/1553'e tarihlenirken 60'ı tarihsizdir (Barkan, I, 44-46). Bu dönemde bina emini Hüseyin'dir. 954-955 / 1547-1548'de 450000 akçe teslim edilerek [5,s.44] göreve atanan bina emini Hüseyin Çelebi için Celalzade, bina işleri ve masrafları, tüm fen ve kanunlar konusunda son derece yeterli, işi çabuk kavrayan ve güzel çalışma konusunda becerikliliği ile tanınan Hüseyin Çelebi'nin karar verme yetkisine bırakılarak gerekli araç, gereç ve malzemeyi sağlaması emredildi ("Hüseyin Çelebi ki meşahir-i erbab-ı sa'y-i cemilden sahib-i feraset, fünun-u kavaid-i külliyyat-ı emanet'de zi-dirayettir, umur-ı bina ve mesarif anun re'y-i evatıfarasına tefviz buyurulub levazım ve mühimmat ne ise tekmil ve tahsil emr olundı") derken [1,s.421a] bina emininin sağlaması gereken nitelikleri ve görevleri de netleştirmiştir. Hüseyin Çelebi, 960/1553 sonlarına kadar görevde kalmıştır [[5,s.44]. İkinci belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D.44'de yer alan ayrıntılı bir muhasebe defteridir. 10.5x32cm boyutlarında ve 88 sayfalıdır. 2 zilhicce 960 (9

kasım 1553) – 1 muharrem 961 (7 aralık 1553) dönemini kapsayan defter, bir geçiş dönemini belgelemiştir. Bina emini Hüseyin görevden alınmış fakat bina emini Sinan henüz atanmamıştır. Bina eminliğine geçici olarak Anadolu muhasebecisi Mustafa tarafından yapılmıştır [5,s.37]. Üçüncü belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D.43'de yer almaktadır [5,s.1]. 72.'si kayıp 165 adet ayrıntılı muhasebe defterinden oluşmaktadır. Sinan'ın bina emini olduğu 3 muharrem 961 (9 aralık 1553) - 13 receb 966 (22 nisan 1559) dönemini kapsamaktadır [5,s.8-13]. Defterler, 12x34.5 ve 13x36cm boyutlarındadır. Toplam 2973 sayfadır. Yazı tekniği ve düzeni, aynıdır. Dördüncü belge, Topkapı sarayı müzesi arşivinde no D 45 A'da yer alan icmal defterleridir. Beş icmalden ikisi, seri defterlerin [5,s.15-33], biri ise seri dışı defterin [5,s.37-40] gelirlerinin ve giderlerinin genel toplamını vermektedir. Öteki iki icmalde, bina emini Hüseyin döneminden anbarda kalan araç-gereç [5,s.33-35] ve yapım süreci içinde İstanbul hassa harcı emini Hasan Çelebi, Galata hassa harcı emini Ahi, Bayezid camisi mütevellisi Ali, Fatih camisi mütevellisi Hüseyin Mehmed, Yeni cami mütevellisi İslam, Şam Süleymaniye Camisi, Cihanigir camisi görevlisi bostancıbaşı Ahmed, Kağıthane su yolu emini Ali ve Istabl-ı Amire mirahuruna verilen araç ve gereçler belgelenmektedir [5,s.35-36].

İcmallere göre, seri defterler döneminde (3 muharrem 961/9 aralık 1553 - 13 receb 966/22 nisan 1559) bina nazırı müderris Mevlana Mehmed, bina emini Sinan, muhasebe katibi Halil'dir [5,s.15]. "El-mubaya'ât" (satın almalar), "el-icarât" (ücretler) ve "el- icarât-ı müteferrike" (dış hizmet alımı yöntemi ile yapılan işlerde ("maktu") çalışanlara ödenen ücretler) başlıkları altında sıralanan giderler (72 nolu defter de dahil) 31 246 206 akçedir [5,s.13]. "Asl-ı mal" başlığı altında yer alan 26 251 938 akçelik toplam gelirin 25 802 000 akçesi doğrudan hazinedendir [5,s.15-30]. Seri dışı defter döneminde (9 kasım - 7 aralık 1553), toplam gelir 221 918 akçe toplam gider ise 218 261 akçedir [5,s.37-40]. Sonuç olarak, yapımın 9 kasım 1553 - 22 nisan 1559 tarihleri arasındaki son döneminde toplam gider 31 464 467 akçedir. Tüm yapım aşamasındaki toplam gider ise Sinan ve Sai Çelebi'ye göre 53 760 000 akçe [79,s.127, dipnot 33], Ali'ye göre ise 53 782 980 akçedir [5,s.41]. Ali'nin bildirdiği değer doğru var sayıldığında yapımın ilk aşamasından 9 kasım 1553'e kadar geçen dönemde 22 318 513 akçe harcanmış olmalıdır. 5.5 yıllık süre içinde 31.5 milyon akçelik harcama yapıldığı göz önüne alındığında 22.3 milyon akçenin harcanmış

olduğu dönemin de yaklaşık olarak 2.3 yıllık bir süre olabileceği düşünülebilir. Bu da yaklaşık olarak temel atma töreninin yapıldığı tarihi göstermektedir. Arazi düzeçleme çalışmalarının ırgad ve forsa gibi çok düşük ücretli ya da ücretsiz işgücü tarafından gerçekleştirilmiş olduğu, istinat yapılarının ise 13 haziran 1550 ile birlikte cami temel yapımına paralel olarak geliştirilmiş olabileceği var sayılabilir.

5.2. Parasal Kaynak

Alvise Gritti'ye göre Kanuni'nin 1530-1537 dönemindeki yıllık geliri, Anadolu ve Yunanistan'dan 1,300,000, Mısır'dan 1,600,000, Suriye'den 700,000, Mezopotamya'dan 150,000, Pera ve Galata'dan 250,000 olmak üzere toplam 4,000,000 duka altındır [101, s. 168, 169]. 10 kasım 1545'de imzalanan 18 aylık ateşkes anlaşması ardından imparator V.Karl ve Avusturya arşidükü Ferdinand, Kanuni ile kalıcı bir ateşkes elde edebilmek amacıyla Hollandalı Gerhardt Veltwyck'i görevlendirmektedir [102, s. 520]. Veltwyck ile gelen Felemenk seyyahı Hugone Favolio, yapımı sürmekte olan Şehzade camisini Süleyman camisi olarak adlandırmaktadır [103, s. 58a]. 19 haziran 1547'de Avusturya'nın yıllık 30000 düka altın vergi verme teklifine karşılık 5 yıllık bir ateşkes imzalanmaktadır. Böylece 20 yıl süren savaştan yenik düşen batı imparatoru vergiye bağlanmaktadır. Kanuni'nin bu dönemdeki yıllık geliri Hammer'e göre 5,000,000'u emlak vergisi geliri olmak üzere toplam 7-8 milyon duka altındır [104, s. 95]. Yerasimos'a göre yapımına 4 haziran 1543'de başlanan 4 yarım kubbeli Şehzade camisi, 4 ekim 1543'de Manisa'da ölen şehzade Mehmed'e adanarak Jüstinyen'den sonra doğunun ve batının ikinci imparatoru olma sıfatını kazanan Kanuni için Ayasofya benzeri 2 yarım kubbeli Süleymaniye Camisinin yaptırılmasına karar verilmektedir [103,s.234-236] (Ayasofya kubbesi ykl. 31m çapında ve ykl. 45m yükseklikte, Fatih kubbesi ykl. 26m çapında ve ykl. 44m yükseklikte, Şehzade kubbesi ykl. 19m çapında ve ykl. 27m yükseklikte ve Süleymaniye kubbesi ykl. 26.5m çapında ve ykl. 49.5m yüksekliktedir.).

5.3. Proje ve Maket Çalışmaları

Kanuni'nin, II.İran seferi (29 Mart 1548-21 Aralık 1549) ile temel atma töreni arasında (21 Aralık1549-13 haziran 1550) sadece 6 aylık bir süre vardır. Yani, yapının fikir projesi, üç boyutlu çizimleri ve maketi [105], Kanuni sefere çıkmadan 29

mart 1548 öncesinde tamamlanmış ve padişah tarafından onanmış olmalıdır. Ön proje çalışmaları, anlaşma tarihi olan 18 eylül 1547 ile Kanuni'nin sefere çıkış tarihi olan 29 mart 1548 arasındaki 6.5 aylık sürede gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Yapıların proje (karname) çizimi için satın alınan varak-ı İstanbul ya da kağıd-ı İstanbul'a (İstanbul'da üretilen kağıt) ilişkin belgeler, 13 temmuz 1555-10 eylül 1558 tarihleri arasındaki oldukça geç bir döneme tarihlenmektedir [25,s.179,belge no 444] [25,s.184,belge no 461-463,465,467-469]. 13-19 temmuz 1555'de, cami hatt ve karnamesi için ("beray-i hatt-ı cami'i-şerif ve karname") 9 deste (12.22 akçe/deste) [25,s.184,belge no 461], 27 temmuz-3 ağustos 1555'de karname için ("beray-i karname") 5 deste (10 akçe/deste) [25,s.184,belge no 462], 28 kasım-10 aralık 1556'da cami kubbe nakışları için ("beray-i nukuuş-ı kubbe-i cami'i-şerif") 15 deste (12 akçe/deste) [25,s.184,belge no 464], 26 haziran-2 temmuz 1557'de cami kubbelerinin kitabe çizimleri için ("beray-i resm-i kitabeha-i kubbeha-i cami") 33 deste (10 akçe/deste) ve 4 deste (13 akçe/deste) [25,s.184,belge no 466], 11-17 temmuz 1556'da karname için ("beray-i karname") 5 deste (10 akçe/deste) [25,s.184,belge no 463], kalemişi için 3 deste (8 akçe/deste) [25,s.179,belge no 444], 6-19 mart 1557'de, bir yapının mimari projesi için ("beray-i resm-i bina") 3 deste kağıd-ı İstanbul (10 akçe/deste), 2 vakıyye (2.56kg) tutkal-ı siyah (siyah tutkal) (10 akçe/kıyye, 7.81 akçe/kg) ve 100 dirhem (0.32 kg) kitre (4 akçe/100 dirhem, 0.125 akçe/kg) [25,s.184,belge no 465], 28 ağustos-4 eylül 1557'de, Mimar (Sinan ?) tarafından bir medrese projesi için ("beray-i karname-i medrese") 3 deste (16 akçe/deste) [25,s.184,belge no 467], 15-21 ocak 1558'de, bir mimari proje için ("beray-i resm-i hat ve karname-i mi'mar") 14 deste (12 akçe/deste) [25,s.184,belge no 468], 27 ağustos-10 eylül 1558'de, "hatt-ı daire-i türbe" için 10 deste (12 akçe/deste) [25,s.184,belge no 469] kağıd-ı İstanbul ya da varak-ı İstanbul alınmıştır.

Edirne kadısına iletilen 1 şaban 966 / 9 mayıs 1559 tarihli bir hükümde "bina olınacak mescidin karnamesi irsal olınub..... resimde minare iki olmuşdır, bir itdiresin" denmektedir [5,s.52]. Burada karname proje, resim ise projenin kapsadığı iki boyutlu (plan, kesit ve cephe) ya da üç boyutlu çizimler için kullanılıyor olmalıdır.

996/1590-1591 tarihli bir istimlak belgesine göre "ferman olunan" Edirne Selimiye imareti projesinin ("resm") alana uygulanabilme koşulları araştırılmaktadır. Mimar

Hüseyin cami çevresindeki alanda yer alan eski ve yeni yapıları çizerek ("resim") istimlak edilebilecek yapıları, gerekli istimlak bedelini ("tahrir") ve yapının bu alan üzerindeki pozisyonu belirlemektedir ("tasvir") [5,s.52].

Davud Ağa'nın kasım 1585 tarihli 0.25x3m boyutlarında renkli su yolu haritası da karname olarak adlandırılmaktadır. Cafer Çelebi, Sedefkar Mehmed Ağa'nın Sultan Ahmed "cami-i şerifin resmi için tasvir ettiği eşkal"i görmekte ve oldukça etkilenmektedir [106, s. 183].

Süleymaniye Camisinin maketi, Nakkaş Osman'ın III.Murad'ın oğlu şehzade Mehmed'in sünnet kutlamalarını konu aldığı bir minyatürde canlandırılmaktadır [79,s.89]. Maket, izleyicilerin meraklı bakışları arasında omuzlarda taşınarak sergilenmektedir. Selanik kalesine eklenecek kulenin tasarım aşamasında bir "numune" (maket) üretilmektedir [5,s.53] [25,s.247]. Bunun için 277 akçe gibi yüksek bir bedel ödenerek astar, çiriş ve tutkal satın alınmaktadır.

5.4. Yer Seçimi

Kanuni, Edirne'de kışlıktayken 27 ramazan 946/ 7 şubat 1540'da Eski saray tamamen yanarak yıkılmış [107, s. 331] ve harem bölümü Topkapı sarayına taşınmıştır [108, s. 13]. Eski sarayda kalan eski padişah kadınları ve cariyeler için İncicyan'a göre geometrik düzeni olmayan sekizgen planlı, 4 kapılı ve 1 mil uzunluğunda [109, s. 32], N.Nicholay'a göre, 2 kapılı ve 2 mil uzunluğunda [110, s. 163], Evliya'ya göre 4'gen planlı ve 12000 arşın uzuluğunda [66,s.117,120], Kömürciyan'a göre ise 4 kapılı, 8'gen planlı ve 1 mil uzunluğunda [110,s.164] bir surla çevrelenmiş olan oldukça küçük yeni bir saray yaptırılmıştır. Harem bölümü Topkapı sarayına taşınan eski sarayın büyük bir bölümü boşalmış olan arazi ise külliye için kullanılmıştır [24,s.6] [108,s.13]. Arazi, caminin kıbleye çevrilebilmesi için kendine özgü geliştirilen alt yapılarla teraslanarak genişletilmiştir [111, s. 126-137].

Padişah tarafından onanan ("makbul ve matbu"), fermanı ("ferman-ı cihanmuta") ve temel emri yürürlüğe giren [1,s.471a] cami projesi ("resm") için projeyi geliştiren Mimar Sinan yürütücülüğünde, Saray-ı Atik-i Humayun içinde [1,s.470b] havadar, denize nazır, kuzey rüzgarına açık ve cennet gibi geniş [1,s.471a] bir yer tayin

edilmiştir ("tarh"). Alan ("daire-i meydan") düzeçleme ("tertib ve tenzil") çalışmaları ile genişletilmiştir ("tevsi") [1,s.420b].

Tezkiretü'l-Bünyan'a göre, Sinan, "O dem tarh eyleyüp eski sarayı, Süleymaniye'ye urdum binayı" (O zaman düzenleyip eski sarayı, Süleymaniye'ye yaptım binayı) demektedir [79,s.82,155].

Osmanlı sultanlarının yaptırdığı imparatorluk çapındaki büyük külliyeler için yer seçimine gidilmesine belgeleri yayınlanmış olan Sultanahmet külliyesinde de rastlanmaktadır. Cafer Çelebi'ye göre Sultan Ahmed camisinde yer seçimi, şeyhülislam, kaymakam, ikinci vezir ve darüssaade ağası tarafından yapılmış ve alanın yeterli genişlikte, yüksek, havadar, manzaralı, yeni yapılarla şenlendirilecek kadar ya da istimlak gerektirmeyecek kadar tenha, aynı zamanda cemaati olacak kadar kalabalık olan namaz kılmaya elverişli bir yer olmasına dikkat edilmiştir [112, s. s. 88] [113, s. 553] [15,s. 158, 161] [16]. Cafer Çelebi, Sultanahmet külliyesi için "Var idi şehr-i Satanbul'da nice köhne saray, İns ü cinden yoğ idi kimse içinde deyyar, Şehrin ala yerini tutmuş idi bünyeleri, Eyledi arsalarında nice hayr u asar" (İstanbul şehrinde çok sayıda eski saray vardı, İçinde in ve cinden başka kimse yoktu, -Bu eski saraylar- şehrin en güzel yerini kaplamıştı, Arsalarında çok sayıda hayırlı eserler yaptı) demektedir [15,s.158] [17,s.50b].

5.5. İstimlak

1540 yangınında harap olan Eski Saray'da yaşayan haremin Topkapı sarayına taşınması ile boşalan arazi külliye için kullanıldığından [24,s.6] [108,s.13] Süleymaniye külliyesi için başlangıçta bir istimlak sorunu söz konusu olmamıştır. Sadece bimarhane için bir istimlak sorunu yaşanmıştır. 4 rebiülevvel 959 / 1 mart 1552'de bina emini Hüseyin ve Mimar Sinan'dan Eski Saray'da bir tımarhane yapılması ve bunun için bir yer sağlanması istenmiştir [5,s.78]. Bimarhane için yeniçeri ağasının evi karşısındaki Maktul [25,s.203,belge no 538] Mehmed paşa ve Katip Şemseddin vakıflarına ait [25,s.202,belge no 536] imam, müezzin ve Kaasım isimli bir kişinin evi ve yeniçeri ağasının otluğu [25,s.202,belge no 537] istimlak edilmiştir. İstimlak bedeli, bina emini Hüseyin ve Mimarbaşı Sinan tarafından yapılan arsa ölçümüne bağlı olarak [25,s.202,belge no 537] İstanbul kadısı ve şehremini Şemsüddin tarafından

mahkemece belirlenmiş ("bedel buldurup şer-i şerifle istibdal olunması") [25,s.202,belge no 535] ve İstanbul hassa harcı emini tarafından ödenmiştir [25,s.202,belge no 536]. İstimlak bedeli ödenen evler, kadı tarafından yıktırılarak bina eminine teslim edilmiştir [25,s.202,belge no 535]. Evler, yine o bölgedeki sahipsiz boş arsalara yapılmıştır [25,s.202,belge no 537].

Osmanlı sultanlarının yaptırdığı büyük külliyeler için istimlaka gidilmesine belgeleri yayınlanmış olan Sultanahmet ve Nuruosmaniye külliyelerinde de rastlanmaktadır. Sultanahmet külliyesi için Ayşe sultan sarayı bedelinden fazlası ödenerek istimlak edilmektedir [15,s.159]. Nuruosmaniye camisi bina eminliğine (?) atanan Hacı Salihi, öncelikle istimlak edilecek mescidin bağlı bulunduğu vakfi ve 40 kese altın tutarındaki istimlak bedelini saptamıştır. Ticaret bölgesinde cemaat kalabalık olacağından 3 han daha istimlak edilmiş ve arazi 255.5 ziradan 828.5 zira 9 parmak genişliğe ulaştırılmıştır [32,s.1-6]. Padişahın isteği ile büyük bir levha üzerine çizilen ve -yapının içini de gösteren- üç boyutlu çizim ("mücessim tersim") [32,s.s6] uyarınca arsanın daha da büyütülmesi gerektiği ortaya çıkınca çevredeki evlerin de istimlak edilmesi kararlaştırılmıştır [32,s.s6]. Evlerin istimlak bedeli, mimarbaşı tarafından düzenlenen keşif ve tahrir defterleri ile belirlenen "şerefi itibarına göre arsa-i zirai" ye göre saptanmıştır. 2-3 katlı ahşap yapılar 7-10 kuruş, kargir han ve mahzenler ise 12.5 kuruştur [32,s.s6]. İstimlak işlemleri, şeyhülislam, sadrazam, bostanıyan evkafi müfettişleri, mimarbaşı, iki mimar ve katiplerden oluşan bir ekip ile yapı alanında gerçekleştirilmiştir.

5.6. Yapım

5.6.1. Cami

5.6.1.1. Yapısal Elemanlar

5.6.1.1.1. Temel

Yapım, yazarı şeyhülislam Ebussuud efendi, hattatı Hasan bin Ahmed Karahisari olan yazıta göre, 957 Cemaziyelevveli evahiri (1550 haziranı sonları) [114, s. 291]

tezkirelere göre 27 cemaziyelula (cemaziyelevvel) 957 (13 haziran 1550) cuma günü başlamıştır [79,s. 127].

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı yapıtında yapımın **951/1544**'de başladığını, temel çukuru kazısı ve temel yapımının 3'er yıl sürdüğünü bildirmektedir. Bir yıl caminin renkli taşları ve öteki yapıların temel taşları hazırlandıktan sonra Beyazid camisinin peresesine (mihrap doğrultusuna) göre mihrap temeli atılmıştır [66,s.149,157]. Caminin yapım çalışmaları, Ebu Bekr b. Behram Dımışkî'nin, Kitab-ı Nusretü'l-İslam ve's-sürur fi tahrir-i kitab-ı atlas-ı Mayur adlı yapıtında [115, s. 112a] [63,s.34,35] **956/1549**'a, Gelibolulu Mustafa Ali'nin (öl. 1599), 1591 tarihli Künhu'l-ahbâr adlı yapıtında [115] ve Trabzonlu Mehmed bin Ömer Aşık Mehmed Çelebi'nin (öl.16. yy II yarısı), Menazırü'l-'avalim adlı yapıtında [116, s. 40a] **21 cemaziyelevvel 956/17 haziran 1549** pazartesi gününe, Joseph von Hammer Purgstall'ın, Geschichte des Osmanischen Reiches adlı yapıtında (1827-1832) [104,s.8.9] **1550**'ye, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı adlı yapıtında [63,s.34,35] ise Celalzade ve Ali kaynak gösterilerek **7 cemaziyelevvel 957/24 mayıs 1550** cumartesi gününe tarihlenmektedir (Tablo 5.1.).

Tablo 5.1. Cami yapımının başlangıç tarihi.

KAYNAK	BAŞLANGIÇ TARİHİ (HİCRİ)	BAŞLANGIÇ TARİHİ (MİLADİ)
1. Evliya	951	1544
2. Dımışki	956	1549
3. Celalzade, Ali Çelebi, Aşık Çelebi, Katip Çelebi	21 cemaziyelevvel 956	19 haziran 1549
4. Karaçelebizade	21 cemaziyelevvel 957	9 haziran 1550
5. Sai Çelebi	27 cemaziyelevvel 957	13 haziran 1550
6. Yazıt	Cemaziyelevvel 957 sonu	haziran 1550

Celalzade'ye göre, yapının planı ("resmi") yere izdüşürüldükten ("nakş ve bast") sonra -duvar, ayak ve sütun temelleri- ("esas-ı se'adet-iktibas") kazılmıştır. En çok 6.5-7m derine inilerek ana kayaya ulaşılan temel kazısı çalışmaları, mühendisler ("sanayi'-i hendesede mahir kamiller") yürütücülüğünde eliçabuk işçi ve külünglü taş kırıcılarla kısa sürede tamamlanmıştır ("hak-i paki kal'ü traş itdiler") [1,s.420b]. Ahşap (meşe) donatılı horasan bir katman oluşturulduktan sonra takvim ve yıldızlar konusunda bilgili bir bilirkişi ("mehere-i erbab") tarafından belirlenen 27 cemaziye'l-evvel 957 perşembe ("hamis-i meymenet-enis") günü (13 haziran 1550 cuma günü) uğurlu bir saatte temel

atma töreni gerçekleştirilmiştir. Belirlenen an geldiğinde, üst düzey devlet yetkilileri ile yapım alanına gelerek kurbanlar adayan, hediyeler ve sadakalar dağıtan Kanuni'nin emriyle şeyhülislam Ebussuud efendi, -dualar eşliğinde- mihrap temeline yapının ilk taşını koymuştur.

Belgelerde, Süleymaniye külliyesi temel çalışmaları, betimlenmemiştir. Nuruosmaniye camisine dair belgelerde ise oldukça ayrıntılı betimlemeler yer almaktadır. Nuruosmaniye camisinin temel çalışmaları, 1000 rençber, 300 lağımcı, 200 duvarcı ve 50 neccar [32,s.8] ile 4 ayda tamamlanmıştır. Önce temel çukurunun ortasında açılan bir sondaj kuyusu ("kulaguz", kılavuz) [32,s.9] ile 18 arşın ya da 13.62 m olan zemin suyu derinliği saptanmıştır. Kazıkların çürümemesi için 2 arşın (1.51m) daha kazılması gerektiği göz önüne alınarak çukur, 15.14m derinleştirilmiştir. Çukurun toplam derinliği 24 arşındır (30.79m) [32,s.36]. Sondaj kuyusu, temel çukuru 4 arşın (3.02m) derinliğe ulaştıktan sonra açılmıştır. Su, tulumbacı mikrasları (pompaları) ile boşaltılmıştır. Kazıdan çıkan toprak, denize, 16.yy'ın tanınmamış veziri Kara Fazlı Paşanın (öl.1567) Binbirdirek sarnıcının üstünde yer alan ve 1660 Ayazmakapı yangınında yanan sarayına [117, s. 232] ve cinci meydanına dökülmüştür [32,s.9]. Temel çukurunun çevresi, "toprak bastırmamak için verdinar-ı kebir ve kereste-i giran ve çasa sütun ile sedd-i bend olunub" iksa edilmiştir [32,s.36-37]. İskelenin dikmeleri verdinar, döşemesi çifte topaç ve üstüvan (silindirik) omurga (aşık) [17,s.74b] [15,s.203] olup genişliği 5-6 arşın (3.78-4.54m), kat yüksekliği ise 3 arşındır (2.27m). Merdivenler köşelerdedir. İskele, yapıyı içten ve dıştan dolaşmaktadır. İşlevini tamamlayan iskeleler kemer kalıbı olarak kullanılmıştır [32,s.37]. Kazıklar, demir pabuçludur ve sağlam topaç direklerinden 3.5 arşın (2.64m) boyunda kesilerek elde edilmiştir [32,s.9]. Rıhtım (kazık başlığı ya da radye temel) [22,s.41], bir kaç arşın yüksekliktedir [32,s.9]. 2 katman kireç, 1 katman saf horasan ve moloz taştan oluşmaktadır [32,s.9]. Temel atma töreni, 29 muharrem 1162 (21 ocak 1749) cumartesi günü saat 06^{36} da gerçekleştirilmiştir [32,s.9]. Alt yapıyı oluşturan ayaklar ve tonozlar 13 şaban 1162'de (1 ağustos 1749) zeminin 4 arşın (3.02m) altında tamamlandıktan sonra zemine kadar köprüyelik (od taşı) [32,s.9], zeminden 3 arşın (2.27m) yükselen subasman duvar örgüsünde ise Marmara mermeri kullanılmıştır [32,s.10].

Sultanahmet camisi temel çalışmalarına ilişkin belgelerde ise şu bilgiler yer almaktadır: Temel atma töreni, "tencim ehli" tarafından belirlenen "uğurlu bir gün ve saatde" 9 Kasım 1609'da yapılmıştır. Mimar tarafından tasarlanan plan, bel, külünk, zenbil ve ölçekler yardımıyla mimar ve ustalar tarafından araziye aplike edildikten sonra, sırasıyla, şeyhülislam, şeyh, veziriazam, vezirler, kadıaskerler ve ulemalar tarafından dualar edilerek temel çukurları ("yollar") açılmıştır. Padişah, özel gözetleme köşkünden inerek özel bir kazma ile çalışmaya katılmış ve eteğinde toprak taşımıştır [113,s.554]. Evliya, temel çalışmalarına katılan temel imamı, temel şeyhi, temel kadısı ve temel nazırından söz etmektedir [66,s.216] [15,s.161]. Sayısız kurbanın kesilerek ziyafetlerin sunulduğu temel kazısı, ikinci günden başlayarak yeniçeri ve sipahiler tarafından dönüşümlü olarak 36 günde 14 şubat 1609'da tamamlanmıştır [113,s.554]. Aralık, 1609 sonlarında kazıklar çakılmış ve "tencim ehli" tarafından belirlenen "uğurlu bir gün ve saatde" 4 ocak 1610'da saat $14^{\underline{00}}$ 'de temel atma töreni yapılmıştır. İlk taş, mihrap temeline konmuştur. Taşçılar tarafından önceden hazırlanan taşlar, temel kazısı törenindeki hiyerarşik düzen içinde dualarla yerine konmuştur. Padişah, en son, defterdar ve bina emini eşliğinde "mihrap temelinin en şerefli yerine" bir kaç taş koymuştur. Yönetsel kadroya 150 hilat, mimar, dülger, işçi ve ırgatlara çeşitli hediyeler ve para dağıtılan ziyafetlerde şairler de tarih düşüren şiirler okumuştur. Cafer Çelebi şöyle tarih düşürmüştür (burada Cafer Çelebi'nin olaya tanıklık etmediği anımsanmalıdır): "Uruldu tarh-ı bünyad-ı ibadet" (ibadet yapısı/temeli düzenlendi) [17, s.49b] [15,s.162].

Süleymaniye Camisinde de Nuruosmaniye ve Sultanahmet camilerine benzer bir temel atma çalışması ve töreni yapılmış olmalıdır (Tablo 5.2.).

Tablo 5.2. 16.yy-18.yy Dönemi İçin Bir Süreç Karşılaştırma Denemesi 1.

	SÜLEYMANİYE CAMİSİ	SULTANAHMET CAMİSİ	NURUOSMANİYE CAMİSİ
İSTİMLAK -KAZI	18 eylül 1547-13 haziran 1550	9 kasım 1609-15aralık 1609	9 ekim 1748-21 ocak 1749
TEMEL	13 haziran 1550-7 aralık 1553	15 aralık 1609-	21 ocak 1749-1 ağustos 1749

Süleymaniye külliyesinde, 29 aralık 1551-18 aralık 1552 dönemini kapsayan anbar defterine göre 1552 yılında, cami, çevre duvarı, ahır ve medrese yapılmaktadır [25,s.128,belge no 279]. 1547-1551 yıllarında İstanbul'da bulunan Gilles'e göre, cami ve ahır [118, s. 52], 15 ağustos 1554'de İstanbul'da bulunan Dernschwam'a göre ise

cami, ahır, darüşşifa, hamam, medrese ve dükkanlar [119, s. 124, 188] yapılmaktadır. Dernschwam'a göre Belgrad kadar büyük olan inşaat çalışması ancak 1558'de bitebilecektir [119,s.188].

2 zilhicce 960 (9 kasım 1553) - 1 muharrem 961 (7 aralık 1553) dönemini kapsayan bir aylık ayrıntılı muhasebe defterine göre [5,s.37] caminin kuzeydoğu subasmanı, defterin üçüncü haftasının sonunda yani yaklaşık 30 kasım 1553'de, güneybatı subasmanı ise defterin dördüncü haftasının sonunda yani 7 aralık 1553'de tamamlanmıştır [5,s.67,68]. Dolayısıyla, 13 haziran 1550 tarihinde başlayan temel çalışmaları, 7 aralık 1553'de tamamlanmıştır.

Temel çalışması döneminde iksa, iskele ve temel rıhtım hatılı için alınan ahşap, temel duvarları için alınan od taşı, demir kened, (zıvana ve kılıç yapımı için) ahen-i ham ve kurşun alınmıştır.

Süleymaniye Camisinde kullanılan ahşap elemanlar, belgelere göre, 1550, 1551, 1552, 1556 ve 1557 yıllarında alınmıştır. Temel kazısı, iksa, iskele, kalıp ve temel rıhtım hatılı gibi inşaat kerestesi genel olarak 1550-1552 yılları arasındaki dönemde, doğrama ve kaplama için gerekli ahşap ise genel olarak 1556 ve 1557 yıllarında alınmıştır.

Nuruosmaniye camisine ilişkin belgeler incelendiğinde temel iksası ve iskelelerle ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanmıştır. Nuruosmaniye camisinde temel çukurunun çevresi, "toprak bastırmamak için verdinar-ı kebir ve kereste-i giran ve çasa sütun ile sedd-i bend olunub" iksa edilmiştir [32,s.36-37]. İskelenin dikmeleri "verdinar", döşemesi "çifte tobac ve İstefan omurgası" [17,s.74b] [15,s.203] (İstefan (bkz.Ek) ormanlarından elde edilen aşık) olup genişliği 5-6 arşın (3.78-4.54m), kat yüksekliği ise 3 arşındır (2.27m). Merdivenler köşelerdedir. İskele, yapıyı içten ve dıştan dolaşmaktadır. İşlevini tamamlayan iskelelerden kemer kalıbı olarak yararlanılmıştır [32,s.37].

Aşağıda, belgelere göre 1550-1552 yılları arasındaki dönemde Süleymaniye Camisinin temel yapımı sırasında alınmış ahşap yapı malzemeleri sıralanmıştır. Kazma, külünk ve varye (balyoz) sapları 1550'de 5000 adet, 1551'de 3000 adet [25,s.108,belge no 230], çub-ı çubuk-ı dıraz (11.35/0.189/0.157m) 1550'de 4627 adet, 1551'de 2020 adet ve

1552'de 1312 adet [25,s.105,belge no 221] [25,s.106,belge no 222] [25,s.104,belge no 220] [25,s.101,belge no 213], çubuk-ı vasat (9.08/0.220/0.157m) 1550'de 1944 adet ve 1551'de 2188 adet [25,s.105,belge no 221] [25,s.106,belge no 222] [25,s.104,belge no 220] [25,s.101,belge no 213] [25,s.108,belge no 230] [25,s.102,belge no 214] [25,s.107,belge no 227] [25,s.107,belge no 224], çubuk-ı Karadeniz (boy:6.80, 7.57m) 1551'de 2020 adet [25,s.107,belge no 227], çub-ı verdinar (9.08/0.31/0.31m) 1550'de 1000 adet, 1551'de 200 adet [25,s.104,belge no 220] [25,s.108,belge no 230], çubuk-ı verdinar (9.08/0.22/0.22m) 1551'de 2891 adet, 1552'de 177 adet [25,s.108,belge no 230] [25,s.102,belge no 214, 216], elvah-ı verdinar, 1550 yılında 1798 adet [25,s.106,belge no 222], verdinar-ı bellüt (9.08-9.80m) 1550'de 15 adet, 1551'de 420 adet [25,s.102,belge no 214], 1552'de 12 adet [25,s.102,belge no 216], verdinar-ı top bellüt, 1550'de 15 adet [25,s.112,belge no 247], çub-ı makara 1551'de 100 adet [25,s.108,belge no 230], sütun, 1550'de 80 adet [25,s.105,belge no 221], 1552'de ise 192 adet [25,s.102,belge no 216], sütun-ı harci (4.54/0.22/0.16m) 1551'de 500 adet [25,s.108,belge no 230], sütun-ı kadim 1552'de 541 adet [25,s.102,belge no 216], çub-ı direk, 1550'de 180 adet [25,s.105,belge no 221], direk ise 1551'de 1082 adet [25,s.102,belge no 214], verke 1550'de 1220 adet [25,s.102,belge no 221], 1551'de 200 adet [25,s.108,belge no 230], çubuk-ı verke-i sütun ise 1552'de 93 adet [25,s.102,belge no 216], mertek, 1552'de 50 adet [25,s.109,belge no 235], çub-ı mertek-i İrva, 1551'de 5000 adet [25,s.108,belge no 230], mertek-i yarma, 1550'de 1200 adet [25,s.109,belge no 221], pedavre-i dıraz 1550'de 2050 adet [25,s.105,belge no 221], 1551'de 30000 adet [25,s.108,belge no 230], 1552'de 5200 adet [25,s.102,belge no 216], pedavre-i vasat 1550'de 4000 adet [25,s.105,belge no 221], 1552'de ise 9500 adet [25,s.102,belge no 216] [25,s.109,belge no 235], pedavre-i küçek 1550'de 4300 adet [25,s.105,belge no 221], 1551'de 50000 adet [25,s.108,belge no 230], 1552'de 26400 adet [25,s.102,belge no 216], çub-ı gorne, 1550'de 150 adet, 1551'de 2617 adet, elvah-ı du ser buride 1552'de 110 adet, elvah-ı orta, 1552'de 4000 adet [25,s.112,belge no 246], elvah-ı gemi 1552'de 1000 adet, tahta-i fuçı 1550'de 1400 adet [25,s.105,belge no 221] alınmıştır. Bu malzemeler, aynı zamanda, duvar, duvar ayağı ve ayaklar için de kullanılmış olmalıdır.

Süleymaniye Camisinde temel duvarlarında sengha-i temel (temel taşı) olarak adlandırılan öd taşı (od taşı) kullanılmıştır [25, s.52, belge no 104,105]. Temelde

kullanılan od taşına ilişkin en erken belge, 10 muharrem 957 (30 ocak 1550) tarihlidir ve Üsküdar-Kadıköy od taşı ocağına ilişkindir [25,s.52,belge no 103]. Belge, Tophane top fırını için verilecek iki od taşı yerine giru (gri) taştan (temel blokajında kullanılan karataş) getirilmesinden söz etmektedir [25,s.52,belge no 103]. Od taşı, 15 haziran 1550 [25,s.109,belge no 234], 6 ekim 1550 [25,s.52,belge no 105], 19 ocak 1551 [25,s.52,belge no 104], 28 ocak 1551 [25,s.53,belge no 106], 21 Şubat 1552 [25,s.48,belge no 97], 17, 20, 23 mayıs 1553 [25,s.55,belge no 113] tarihlerinde, 17-4 haziran 1553 döneminde [25,s.55,belge no 113], 16 ocak 1554 tarihinde [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 [25,s.64,belge no 126], 3-17 mart 1554 [25,s.57,belge no 115], 17-24 mart 1554 [25,s.57,belge no 116] [25,s.62,belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554 [25,s.68,belge no 129] ve 12-19 mayıs 1554 dönemlerinde [25,s.65,belge no 127] alınmıştır. Cami subasmanı aralık 1553'de tamamlandığından 16 ocak 1554-19 mayıs 1554 dönemindeki od taşı alımları I. ve II. medreseler ile cami dışındaki yapıların temeli için olmalıdır.

Süleymaniye külliyesinde temel kazısında kullanılan kazma, kürek vs, iksa, iskele ve temel hatıllarında kullanılan mismar (çivi), temel ve duvarlarda kullanılan kened (kenet) ve ahen-i ham (ham demir) için ilk acil demir gereksinimi 20 nisan 1550'de duyulmuştur [25,s.123,belge no 264]. 27 şubat 1552'de 28.22t ahen-i ham, 11.29t kenedha-i mütenevvi'a (çeşitli kenetler), 5.64t mismar-ı mertek, 2.82t mismar-ı taban, 5.64t mismar-ı hatıl, 40 adet kürek, 100 adet kazma-i lağım ve nal [25,s.128,belge no 280], 9 ağustos 1552'de 16.93t ahen-i ham, 5.64t kened-i büzürk, 11.29t kened-i vasat, 11.29t kened-i küçek, 5.64t mismar-ı mertek ve 5.64t mismar-ı hatıl [25,s.128,belge no 280] sipariş edilmiştir. 29 aralık 1551-18 aralık 1552 dönemini kapsayan anbar defterine göre 1552 yılında, cami, çevre duvarı, ahır ve medrese için 28.31t ahen-i ham ve 44085 adet kenet kullanılmıştır [25,s.128,belge no 279]. Samakov'dan 15 ağustos 1550'de 17.48t kened-i büzürk, 22.65t kened-i vasat, 18.84t kened-i küçek, 0.63t kened-i firengi (Avrupa kenet), 317 adet kened-i firengi-i büzürk, 7.80t kened-i firengi-i büzürk vasat, 178 adet kened-i firengi-i vasat, 136250 adet mismar-ı sağış, 60000 adet mismar-ı çıbuk, 56000 adet mismar-ı şumar-ı hurde, 7.94t mismar-ı mertek, 1000 adet kürek, 331 adet lağım kazması, 167 adet küski, 48 adet küski-i dest, 2.26t ahen-i ham (ham demir), 1.60t çelik-i sızdırma [25,s.129,belge no 281], 2 eylül 1551'de, 1223 adet kened (1.27-1.92 kg), 2406 adet kened-i nev ,

2030 adet kened-i köhne, 1500 adet mismar-ı haşeb, 0.49t mismar-ı mertek, 86 adet mismar-ı sağış [25,s.131,belge no 284], 1 ekim 1551'de, 5.17t kened, 2.06t mismar-ı mertek, 27650 adet mismar-ı baskı [25,s.132,belge no 285], 21 ekim 1551'de, 3.27t kened, 27 adet kened [25,s.132,belge no 286], 12 kasım 1552'de 11.474t kened [25,s.133,belge no 287], 6 mayıs 1552'de, 2.42t kened, 1009 adet nal (0.26kg) [25,s.135,belge no 291], 7 mayıs 1552'de, 1.51t mismar, 1.13t mismar-ı hatıl, 21000 adet mismar-ı baskı, 20000 adet mismar-ı sağış-ı büzürk, 8000 adet mismar-ı sağış-ı hurde [25,s.134,belge no 290], 4 haziran 1552'de ise 11.33t ahen-i ham, 45 adet kenet ve 2.26t kenet [25,s.135,belge no 292] alınmıştır.

Süleymaniye Camisinin temel yapımı sırasında, 30 haziran 1551 [25,s.148,belge no 344], 16 kasım 1552 [25,s.150,belge no 351] ve 30 mart 1552'de (39.51t) [25,s.150,belge no 349] acil kurşun gereksinimi ortaya çıkmıştır. 29 aralık 1551-18 aralık 1552 dönemini kapsayan anbar defterine göre çevre duvarı, ahır ve medrese ile birlikte cami için 511 adet külçe-i sürb (kurşun külçesi) (132.860 kg/adet) ve 4589 adet tahta-i sürb (kurşun levha) kullanılmıştır [25,s.128,belge no 279].

Süleymaniye Camisinin temel yapımı sırasında, Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından alınan Marmara mermeri döşeme elemanları şöyledir: 28 haziran 1550'de 9 adet döşeme (döşeme kaplama levhası) [25,s.40,84/a], 26 ağustos 1550'de 14 adet dergah (iri blok), 4 adet kürsi-i büzürk çıhar köşe (4'gen büyük sütun kaidesi), 1 adet döşeme-i yufka (ince döşeme kaplama levhası), 13'ü büyük olmak üzere 43 adet seng (taş) [25,s.40,84/a], 9 aralık 1551'de, 12 adet döşeme (döşeme kaplama levhası), 3 adet dergah, 6 adet seng, bir adet seng-i ham-tıraş ve bir adet seng (taş) [25,s.35,belge no 76].

Belgelerde bu dönem için bir küfeki alımına rastlanmamıştır. 1957 tarihli rölövelere göre moloz karakterde olduğu bilinen küfeki taşlar, olasılıkla, yanan Eski Saray'ın yapı kalıntılarından derlenmiştir.

5.6.1.1.2. Duvarlar, Duvar Ayakları ve Ayaklar

Duvarlar ve duvar ayakları Bakırköy Davutpaşa ocaklarından elde edilen kesme küfekiden örülmüştür. Kesme küfeki taş bloklar, yuvalarına kurşun akıtılan demir kenedlerle birbirine bağlanmıştır.

Güney ayak ("-güneybatıda- birinci") yapım hazırlıkları, 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ilk haftasında 9-14 kasım 1553'de izlenmektedir [5,s.71]. Kış tatilinin ardından 17 mart 1554'de -Davutpaşa ocaklarından küfekinin gelmesiyle başlayan- başlayan çalışmalar 23 haziran 1554-19 temmuz 1554'de en yoğun dönemine ulaşmıştır. 34 nolu defterde yoğunluğu azalan çalışmalar, defterin sonunda 4 ekim 1554'de tamamlanmıştır [5,s.71].

Batı ayak ("-güneybatıda- ikinci"), en yoğun 28 nisan 1554 - 3 mayıs 1554 döneminde çalışılmıştır. 34 nolu defterde yoğunluğu azalan yapım çalışmaları, defterin sonunda 4 ekim 1554'de tamamlanmıştır [5,s.71].

Doğu ayak, ("-kuzeydoğuda- birinci"), en yoğun 2 haziran 1554 - 21 haziran 1554 döneminde çalışılmış ve 34 nolu defterin sonunda 4 ekim 1554'de tamamlanmıştır [5,s.71].

Kuzey ayak, ("-kuzeydoğuda- ikinci"), en yoğun 19 mayıs 1554 - 7 haziran 1554 döneminde çalışılmış ve 34 nolu defterin sonunda 4 ekim 1554'de tamamlanmıştır [5,s.71].

Bu bilgilerden ayakların farklı ekipler tarafından aynı dönemde yapıldığı ve 4 ekim 1554'de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Eldeki verilere göre, en kısa sürede doğu ayak, en uzun sürede ise kuzey ayak gerçekleştirilmiştir.

14-19 temmuz 1554 ve 11-16 temmuz 1554 dönemlerinde alınan kubbe tuğlaları, 6-11 ekim 1554 dönemini kapsayan 35 nolu defterde yapım alanına taşınmıştır [5,s.72]. Buradan ayakların tamamlanmasıyla birlikte kubbe yapım hazırlıklarına başlanıldığı görülmektedir.

Ayak nişlerindeki mukarnas ve çevre profili gibi çalışmalar, daha sonra diğer ince işlerle birlikte 18 ocak - 1 şubat 1556'da yapılmıştır [25,s.89,belge no 173].

Cami subasmanının tamamlandığı 7 aralık 1553 [5,s.67,68] tarihi ile ayaklar ve olasılıkla ayaklarla eş zamanlı olan duvar ve duvar ayaklarının tamamlandığı 4 ekim 1554 tarihi [5,s.71] arasındaki dönemde iskele için alınan ahşap, mismar (çivi), duvar için alınan küfeki, kened, kiriş (gergi), ahen-i ham (ham demir) ve kurşun aşağıdaki gibidir.

Süleymaniye Camisinde kullanılan ahşap elemanlar, belgelere göre, 1550, 1551, 1552, 1556 ve 1557 yıllarında alınmıştır. Temel kazısı, iksa, iskele, kalıp ve temel rıhtım hatılı gibi inşaat kerestesi genel olarak 1550-1552 yılları arasındaki dönemde, doğrama ve kaplama için gerekli ahşap ise genel olarak 1556 ve 1557 yıllarında alınmıştır. Belgelere göre 1550-1552 yılları arasındaki dönemde alınmış ve temel, duvar, duvar ayağı ve ayak yapımında kullanılmış olabilecek ahşap yapı malzemeleri yukarıda sıralanmıştır.

Süleymaniye Camisi duvar ve duvar ayakları için gerekli küfeki, Davutpaşa küfeki ocaklarından çıkartılmıştır. 18 mart 1551 tarihinde ocakta 444, caminin beden duvarı, duvar ayağı ve ayaklarının yapıldığı aralık 1553- nisan 1554 döneminde ise 3450 ocakçı acemioğlan çalışmıştır. Belgelere göre, küfeki 17-24 mart 1554'den itibaren şantiyeye alınmıştır [25,s.62,belge no 125]. 17-24 mart 1554'de bir adet harpüşte, 5 adet seng-i kalıp (iri blok), 6 araba seng-i kalıp, 330m-tul seng-i zira (duvar taşı), 237 araba seng-i helik [25,s.62,belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554'de, 1559m-tul seng-i zira [25,s.65,belge no 127] [25,s.67,belge no 128], 14-28 nisan 1554'de, seng-i helik, 12-19 mayıs 1554'de, 405m-tul seng-i zira, 7 adet seng-i kalıp [25,s.68,belge no 129], 30 temmuz-12 ağustos 1554'de, 1605m-tul seng-i zira, 144 adet seng-i harpüşte [25,s.76,belge no 139] alınmıştır. Cami avlu harpuştasının taşları ("seng-i harpüşte"), 1 şubat 1552'de, işlenmiş ve ("traşiden") yerine konmuştur ("nihaden") [25,s.79,belge no 146-147].

Süleymaniye Camisi için Samakov'dan 15 ağustos 1550'de 126 adet kiriş-i kubbe (cami kubbe kuşaklama gergisi), 57 adet kiriş-i büzürk (cami askı kemeri gergisi), 94 adet kiriş-i harem (avlu gergisi) [25,s.129,belge no 281], 2 eylül 1551'de, 10'u 108.21kg 20'si 119.10 kg, 10'u 5.96 kg olan toplam 40 adet kiriş [25,s.131,belge no 284], 1 ekim 1551'de, 12 adet kiriş, 0.18t kiriş-i kubbe [25,s.132,belge no 285], 21 ekim 1551'de, 5 adet kiriş-i büzürk (2'si 288.647-282.247kg, 3'ü 358.047kg), 16 adet kiriş-i harem (1'i 299.847kg, 15'i 225.798kg) [25,s.132,belge no 286], 11 nisan 1552'de, 38 adet kiriş (23'ü 182.7-188.1, 6'sı 159.9, 6'sı 172.8, 5'i 109.3, 4'ü 282.2 akçe/kg) [25,s.133,belge no 288], 23 mayıs 1552'de, 27 adet kiriş (27'si 170.01-170.69kg, 15'i 191.37-196.06kg, 5'i 203.23kg, 5'i 271.80kg ve 5'i 282.26kg) [25,s.134,belge no 289], 9 şubat 1554'de, 12 adet kiriş, 101 adet kiriş, nisan

1554'de, 166 adet ahen, 84 adet pareha-i ahen, 2317 adet ahen-i çıbuk, 197 adet kenet [25,s.130,belge no 283], 16 mayıs 1554'de, 8.55t ahen-i ham, 337 adet demir kened ve 63 adet kiriş [25,s.129,belge no 282] alınmıştır. Temelin yapım döneminde çokça alınmış olan ahen-i ham, çelik-i sızdırma, mismar ve kened gibi demir malzemeler, duvar, duvar ayağı ve ayak yapımında da kullanılmış olmalıdır.

Kurşun, belgelere göre, cami için 30 haziran 1551 [25,s.148,belge no 344], 16 kasım 1552 [25,s.150,belge no 351] ve 30 mart 1552'de (39.51t) [25,s.150,belge no 349] acil olarak istenmiştir.

29 haziran-4 temmuz 1555'de cami için olasılıkla dış sofa arkat duvarlarında kullanılmak amacıyla kare ve yarım kare tuğlalar alınmaktadır [25,s.166,belge no 405].

5.6.1.1.3. Sütunlar

5.6.1.1.3.1 Mısır Graniti Ana Sütunlar

5.6.1.1.3.1.1. İskenderiye'den Getirilen İki Sütun

14 eylül 1550'de [25,s.13,belge no 15], İskenderiye'de cami "içine konmak için" [25,s.16,belge no 23] "4 kıt'a kızıl serçe gözi direk" saptanmaktadır. Yerinde iki kez inceleme yapan Said reis, sanıldığı gibi 4 değil 2 sütun olduğunu görmekte [25,s.17,belge no 27] ve 30 şubat 1552'de Galata tersanesinde boyutlarına ve biçimlerine özgü bir biçimde tasarlanacak olan bir gemi ile taşınabileceklerine karar vermektedir [25,s.17,belge no 27]. Gemi, Haziran 1552'de, Galata emininden geminin yola çıkış tarihine ilişkin bilgi istenmesinin ardından [25,s.17,belge no 28] 9 haziran 1552'de Satı reis sorumluluğunda yola çıkmıştır [25,s.17,belge no 29]. İskele ve yükleme aşamalarında kullanılan gereçler [25,s.18,belge no 31], 30 ağustos 1552'de İskenderiye'de depolanmış [25,s.18,belge no 30] olduğuna göre yükleme gerçekleşmiş ve gemi İstanbul'a doğru yola çıkmış olmalıdır. Geminin en geç 3 ay içinde geri döneceği varsayılırsa sütunlar aralık 1552'de İstanbul'a ulaşmış olmalıdır.

İskele, sütunların yüklenebilmesine elverişli duruma getirilmek amacıyla, 400 bellut (11.35/ 0.22/0.19m) ve 60 (bellut) verdinar (40'ı, 9m; 20'si, 9.8m) ile yeniden

yapılmaktadır [25,s.14,belge no 18] [25,s.109,belge no 232]. Gerekli ahşap malzeme, 9 temmuz 1551'de Bali bey ile kadıya iletilen mühürlü harç akçesinden [25,s.109,belge no 232] [25,s.15,belge no 21] ağaç başına 28 akçe karşılığında [25,s.15,belge no 21] Biga, Kemer'de [25,s.14,belge no 18] köylülere kestirilerek iskeleye indirilmektedir [25,s.15,belge no 22] [25,s.109,belge no 232]. Köylü, kestiği ağaç miktarı, ödenen bedel ve isimleri ile İstanbul'a bildirilmektedir [25,s.109,belge no 232]. 29 temmuz 1551'de, Subay Ali [25,s.15,belge no 20] ve mutemed Ömer [25,s.16,belge no 23] sorumluluğunda bir top gemisiyle [25,s.16,belge no 23] İskenderiye'ye iletilmektedir. Mısır beylerbeyi Ali paşa, 18 ağustos 1551'de, ulaşacak kerestenin amacına uygun bir biçimde kullanılması doğrultusunda uyarılmaktadır [25,s.16,belge no 23]. Tarihsiz bir belgeden [25,s.16,belge no 24] ahşap malzemenin iskenderiye'ye ulaştığı ve daha önce istenmiş olan kaliçelerin aynı gemiyle İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Sütunların gemiye yüklenme sorumluluğunu üstlenen (mimar) Hüseyin, 14 ocak 1552'de, sütunların yüklenebilmesi aşamasında beliren ahşap gereksinimini bildirmektedir [25,s.16,belge no 26]. Gerekli malzeme, sütunları almaya gidecek olan gemi ile gönderilecektir [25,s.16,belge no 26] (29 ocak 1551). Nuruosmaniye camisine ilişkin belgeler incelendiğinde sütun taşımayla ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanmıştır. Nuruosmaniye camisi avlusundaki 12 tek parça serçe gözü sütun (çap: 0.69m, boy:5.29m) Bergama'daki bir kiliseden getirilmiştir [32,s.11-14]. Sütunlar, 500-600 arabacı, amele, rençber ve 35 çift mandanın çektiği uzun zincirli, demir tekerlek ve kuşaklamalı kızaklarla 5.5 saatlik yoldan denize ulaştırılmıştır. Yollar moloz taş ile düzeçlenmiş, çamur ve nehirler ise köprüler ile geçilmiştir. İskele ve darağacı kurularak yüklenen 12 sütun, 12 dil kayığı ile 4-5 gün içinde Yalı köşkü iskelesine ulaştırılmıştır. Tersane personeli, iskele kethüdaları, hamalbaşı ve hamallardan oluşan ekip ve kızaklar ile günde bir sütun taşınabilmiştir. Padişah, çalışmaları Yalı köşkünden izlemiştir [32,s.14-18].

Belgeye göre, Süleymaniye Camisi sütun başlıklarının üst çizgisi için (beray-ı hatt-ı fevk-ı ser-sütunha-i cami") 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde, Sinan b. Abdullah'tan 43 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) alınmıştır [32,s.187,482].

5.6.1.1.3.1.2. Kıztaşı

Iustinos II. (565-578) tarafından diktirilen (Eski İstanbul,184) ve adını, taşıdığı Afrodit heykelinden alan [120, s. 183] Kıztaşı isimli sütun, 1547?-1551 yıllarında İstanbul'da bulunan Gilles tarafından yerinde incelenmiştir [120,s.184] (Şekil 2.9).

Sütunun yerinden alınmasına ilişkin eldeki en erken belge, 1 nisan 1551 tarihlidir [25,s.24,belge no 45]. (Bina emini) Efendi ile Mimar Ağa'nın istemi doğrultusunda tersaneden Kaptan Paşa 97 ahşap makara mili ("zeban-ı bakara-i (bekre) çub") sağlamaktadır. Caminin ana sütunları için 10 kangal "isparçina" ve 10 kangal resen-i yoma ve indirilme aşamasındaki Kıztaşı için 2.258 ton tel gerekmektedir. 8 Haziran 1551'de, bina eminine gereken malzemenin, Galata Hassa Harcı emini Hüsrev tarafından, Mahzen-i Amire'deki telden ve Samsun'dan gelen urgandan, toptan fiyatından sağlanması hükm edilmektedir [25,s.23,belge no 43]. 30 aralık 1551'de, İstanbul kadısı Muhyiddin, Mimar Ağa ile birlikte Kıztaşının indirilmesi aşamasında bulunmak, çevreye gelebilecek zararlara karşı önlem almak ve ortaya çıkabilecek hasarları derhal gidermek amacıyla görevlendirilmektedir [25,s.24,belge no 44]. Bu tarihlerde indirme çalışmalarına başlanılmış olmalıdır. Mimar Sinan'ın anlatısına göre [79,s.82] , önce sütun çevresine büyük kalyon direkleri dikilerek çok katlı bir iskele kurulmuştur. Sütun, kadırga direkleri ile sağlamca desteklendikten sonra, iki yerden insan gövdesi kalınlığındaki halatlar ("mavna komanesi", "palamar", isparçina) ile -yükü azaltacak sayıdaki- demir makaralara takılmıştır. Ayrıca, bir yedek halat-makara düzeneği daha kurulmuştur. Irgatlar tarafından yapılan dolaplara giren acemioğlanlar ve hristiyan esirler "koma hay" ve "Allah Allah" sesleriyle sütunu yerinden kaldırdıklarında yaklaşık 31 ton değerindeki ağırlık nedeniyle (çap: 1.269m, boy:9.10m, özgül ağırlık: 2.8t/m^3) makaralardan kıvılcımlar çıkmış ve halatlar kopmuştur. Yedek halat sistemine alınan sütun kolaylıkla indirilmiş ve filenk yardımıyla yapım alanına ulaştırılmıştır. Sütunun ocak 1552'de yapım alanına ulaştırılmış olabileceği düşünülmektedir.

Belgeye göre, sütun başlıklarının üst çizgisi için (beray-ı hatt-ı fevk-ı ser-sütunha-i cami") 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde, Sinan b. Abdullah'tan 43 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) alınmıştır [25,s.187,belge no 482].

5.6.1.1.3.1.3. Colona Istoriata

Sinan tarafından Saray-ı Amire'de (Saray-ı Atik, Eski Saray) hazır bulunduğu bildirilen -porfiri yapılı Mısır graniti ana- sütun, Giovanni Andrea Vavassore'nin 1470 (Fatih camisi)-1543 (Şehzade camisi) tarihleri arasındaki dönemde, tarihsel yarımada, Galata ve Üsküdar'ı canlandırdığı gravürde "Colona Istoriata" olarak yer almaktadır [121, s. IX] (Şekil 2.10). Sütun, manastır, cami ve bostan kuyusu ile birlikte sarayın dış avlusunda, güneybatı uçta yer almaktadır. Yüzeyinde helezonik düzende kabartmalar izlenmektedir. Camide, yüzeyi traşlanarak ve boyu kısaltılarak kullanılmıştır. Bu nedenle, öteki ana sütunlardan ayırd edilememektedir.

1548'de (?) İstanbul'a gelen Jan Gorynski 1537-39 yıllarında Kanuni'nin gerçekleştirdiği bir sur yapım çalışmasından söz etmektedir [103,s.214]. Bu dönemde, 7 şubat 1540 tarihli [107,s.331] yangında tümüyle yıkılan Eski Saray'ın yeniden yaptırıldığı ve kulesiz bir sur ile çevreletildiği bilinmektedir. Gorynski, sur yapımı sırasında bir Fransisken manastırının kutsal Meryem kilisesinin yıktırıldığını bildirmektedir. Burada, Colona Istoriata ile birlikte manastıra ait öteki taşların da ikinci el malzeme olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Belgeye göre, sütun başlıklarının üst çizgisi için (beray-ı hatt-ı fevk-ı ser-sütunha-i cami") 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde, Sinan b. Abdullah'tan 43 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) alınmıştır [25,s.187,belge no 482].

5.6.1.1.3.2. Öteki Sütunlar

Cami subasmanı, 7 aralık 1553'de tamamlanmış ve 9 aralık 1553'de iç ve dış sofa alt kat kemerlerinin yapımına başlanmıştır [5,s.67,68]. Buna göre, iç ve dış yan soflarda kullanılan sütunlar, en geç 7-9 aralık 1553 tarihinde yerine konmuştur. Dış sofa üst kat sütunlarının bakır bilezikleri, daha sonraki ince işlerle birlikte 2 mayıs-26 eylül 1556 döneminde yapılmıştır [5,s.153,372]. Aşağıda yapıda yer alan ve belgelere göre derleme çalışması yapılmış olan Marmara mermeri, Mısır graniti, eski kırmızı porfir, serpantin breşi, Kestanbol graniti ve Armutlu graniti sütunlar sıralanmıştır.

Cami güney ve doğu özel girişlerinde 0.515m çapında ve 2.64m boyunda 4 adet, dış sofa alt katta 0.38m çapında ve 2.64m boyunda 8 adet, dış sofa üst katta 0.26m

çapında ve 1.50m boyunda 27 adet, kuzeybatı iç sofada 0.296m çapında ve 2.34m boyunda 4 adet, hünkar mahfilinde 0.38m çapında ve 2.34m boyunda 2 adet, avluda ise 0.87m çapında ve yaklaşık 6.20m boyunda 2 adet, 0.65m, 0.67m, 0.69m, 0.72m, çaplarında ve 4.25m boyunda 5 adet olan **Marmara mermeri sütunlar,** belgelere göre Ereğli'den (tarihsiz) [25,s.54,belge no 110] ve 1540'da Hipodrom'dan derlenmiş [122, s. 68] [118, s. 1, 110-112] [109, s.64], ayrıca 24 kasım1552'de Selanik-Sidrekapsi'de saptanmış ve 12 mart 1553'de fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25,s.21,belge no 40] [25,s.22,belge no 41] [25,s.23,belge no 42].

Dış sofa alt katta 0.38m çapında ve 2.64m boyunda 4 adet, iç yan sofada 0.296m çapında ve 2.34m boyunda 2 adet, hünkar mahfilinde 0.38m çapında ve 2.34m boyunda bir adet, avluda ise 0.85-0.89m çapında ve 6.20m boyunda 4 adet, 1.126m, 1.145m, 0.64m, 0.68m çapında ve 4.25m boyunda 4 adet olan **Mısır graniti sütunlar** ve avlu ana girişinde 0.792m ve 0.808m çapında ve 5.90m boyunda 2 adet, hünkar mahfilinde ise 0.38m çapında ve 2.34m boyunda 2 adet olan **eski kırmızı porfir sütunlar,** belgelere göre 11 ocak 1551'de Silifke ve Selendi'de [25,s.19,belge no 33] [25,s.19,belge no 34] ve 24 kasım 1552'de Selanik-Sidrekapsi'de saptanmış ve 12 mart 1553'de fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25,s.21,belge no 40] [25,s.22,belge no 41] [25,s.23,belge no 42]. Sidrekapsi'de saptanan Mısır graniti sütun, kıyıdan yaklaşık bir km içerdeki özel bir mülk içinde ve 3m derindedir. Sütun, yapının çeşitli yerleri yıkılarak 150 Karadeniz kerestesi (boy:23m), 50 virke (kiriş), 6 ısparçine urganı ve 10 makara ile yerinden alınmıştır. Kıyıya, 2000 akçeye taşınan sütun için tasarım (mimarlık) ve yapımı (işçilik) için 2000 akçe gerektiren 45m uzunluğunda bir iskele yapılmıştır [25,s.23,belge no 42]. Son cemaat yerinde yer alan iri boyutlu Mısır graniti ve eski kırmızı porfir sütunlar, belgelere göre, 17 mayıs 1553 sonrasında Baalbek'ten [25,s.20,belge no 36] [25,s.20,belge no 37] [25,s.21,belge no 30] [25,s.21,belge no 38] (Şekil 2.11, Foto 2.17, 2.18), 17 mayıs 1553 sonrasında ise Askalan'dan [25,s.20,belge no 37] getirilmiş olmalıdır.

Dış avlu ana girişinde 0.44m çapında ve 2.16m boyunda 2 adet, cami kuzey ve batı cemaat girişinde 0.515m çapında ve 2.64m boyunda 4 adet, dış sofa alt katta 0.38m çapında ve 2.64m boyunda 8 adet, dış sofa üst katta 0.26m çapında ve 1.50m boyunda 5 adet, iç yan sofada 0.296m çapında ve 2.34m boyunda 4 adet, hünkar mahfilinde ise 0.38m çapında ve 2.34m boyunda 2 adet olan **serpantin breşi sütunlar,** belgelere

göre 11 ocak 1551'de Mersin'de (Mud ve İsbid) [25,s.19,belge no 33] [25,s.19,belge no 34] saptanmış, 24 kasım 1552'de Selanik-Sidrekapsi'de saptanmış ve 12 mart 1553'de fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25,s.21,belge no 40] [25,s.22,belge no 41] [25,s.23,belge no 42].

Dış sofa üst katta 0.26m çapında ve 1.50m boyunda 2 adet, avluda ise 0.69m, 0.62m, 0.67m, 0.70m ve 0.79m çaplarında ve 4.25m boyunda 6 adet olan **Kestanbol graniti sütunlar,** belgelere göre 24 kasım 1549 [25,s.27,belge no 55] - 5 temmuz 1550'de Eski İstanbulluk'tan ve Ezine dağı (Çığrı dağı) taş ocağından (Yeditaşlar) [18,s.85] [25,s.46,belge no 92] derlenmiş [25,s.28,belge no 56] [25,s.55,belge no 111] [25,s.27,belge no 54] olmalıdır.

Avluda 0.64m çapında ve 4.25m boyunda bir adet olan **Armutlu graniti sütun** ("siyahla ak benek benek mücella direk"), belgelere göre Çandarlı'da saptanmış ve 3 ocak 1553'de fizibilite çalışmaları yapılmıştır [25,s.26,belge no 50/a].

5.6.1.1.4. Sütun Kaideleri

Camide sütun kaidesi sadece 4 Mısır graniti ana sütunda kullanılmıştır. Belgede, kürsi-i büzürk çıhar köşe (dörtgen büyük sütun kaidesi) olarak adlandırılan ve Mısır graniti ana sütunlarda kullanılmış olan 4 büyük dörtgen sütun kaidesi, 26 ağustos 1550'de Cyzicus'tan getirilmiştir [25,s.40,belge no 84/a]. Belgelere göre Cyzicus'tan ayrıca, 12-19 mayıs 1554'de başka yapılar için olabilecek 3 adet sütun kaidesi daha getirilmiştir [25,s.68,belge no 129].

5.6.1.1.5. Sütun Başlıkları

Camide dış sofa alt katta 0.37/0.37/0.34m, iç sofalarda 0.45/0.45/0.50m, ana sütunlarda 1.50/1.50/1.50m, hünkar mahfilinde 0.50/0.50/0.50m, avluda ise 0.75/0.75/0.75m boyutlarında mukarnaslı, dış sofa üst katta 0.37/0.37/0.34m, doğu mahfilinde ise 0.16/0.16/0.16m boyutlarında baklavalı Marmara mermeri sütun başlıkları izlenmektedir. Cyzicus'tan 9 aralık 1551'de, 1 arşın/16 barmak/16 barmak (0.75/0.50/0.50m) boyutlarında 2 adet [25,s.35,belge no 76], 29 ocak 1554'de, 2 adet [25,s.56,belge no 114], 24 mart-1 nisan 1554'de ise bir adet sütun başlığı ("direk başı", "ser-sütun") [25,s.65,belge no 127] getirilmiştir. Öteki sütun başlıkları,

belgelerde dergah olarak adlandırılan ve Cyzicus'tan getirilen Marmara mermeri iri bloklardan şantiyede üretilmiş olmalıdır.

5.6.1.1.6. Kemerler

5.6.1.1.6.1. Ana Kubbe Askı Kemerleri

Ana kubbe askı kemerleri ("kemer-i kubbe-i cami'i-şerif"), tamamlandığında yapılacak şerbetli kutlama için 13-19 temmuz 1555 döneminde, 2 kantar 76 lodra 138 kg bal ("asel") satın alınmıştır [25,s.204,belge no 541]. Kemerler, 66 nolu defterde 10-16 ağustos 1555 döneminde, kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.204,belge no 542]. Nikola veled-i Mihal ile Mihal İstanbul ve Manol Benli'ye 400'er akça bahşiş ("adet-i ustadan") verilmiştir.

Cami –kesme küfeki sivri ana askı kemerleri- için 15 ağustos 1550'de 57 adet [25,s.129,belge no 281], 21 ekim 1551'de ise 5 adet (2'si 288.647-282.247kg/adet, 3'ü 358.047kg/adet) büyük demir gergi ("kiriş-i büzürk") alınmıştır.

Davutpaşa küfeki ocaklarından alınan ve iri kemer taşlarının üretilmesinde kullanılan seng-i kalıp isimli iri küfeki bloklar, 17-24 mart 1554 döneminde 5 adet ve 6 araba [25,s.62,belge no 125], 12-19 mayıs 1554 döneminde ise 7 adet [25,.s.68,belge no 129] alınmıştır.

5.6.1.1.6.2. Ana Boşaltma Kemerleri

Kuzeydoğu boşaltma kemerleri, (toplam 3 kemer) 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ilk haftasında kuzeydoğu iç sofa kemerleri ile birlikte yapılagelmektedir [5,s.69]. 8 nolu defterde (17 - 23 şubat 1554) yoğunlaşan kuzeydoğu boşaltma kemerleri yapım çalışmaları, 15 nolu defterde 27 nisan 1554'de tamamlanmış, kemerler kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.203,belge no 539]. 18 nolu defterde 28 nisan 1554'de yoğunluğu azaltılan çalışmalar sadece kuzeydoğu iç sofa kemerlerinde ve ek olarak kuzey girişinde sürdürülmüştür. 22 nolu defterde, 16 haziran 1554'de, iç sofa kemerleri tamamlanmıştır. Artık sadece kuzey girişinde çalışılmaktadır.

Güneybatı boşaltma kemerleri, (toplam 3 kemer) 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ilk haftasında güneybatı iç sofa kemerleri ile birlikte yapılagelmektedir. 6 nolu defterde, 27 ocak - 3 şubat 1554 döneminde yoğunlaşan güneybatı boşaltma kemerleri yapım çalışmaları, 27 nisan 1554'de tamamlanmış, kemerler kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.203,belge no 539]. 18 nolu defterde 28 nisan 1554'de yoğunluğu azaltılan çalışmalar sadece güneybatı iç sofa kemerlerinde ve ek olarak batı girişinde sürdürülmüştür. 22 nolu defterde, 16 haziran 1554'de, iç sofa kemerleri tamamlanmıştır. Artık sadece batı girişinde çalışılmaktadır.

Ana boşaltma kemerleri (toplam 6 kemer) kapandığında ("peyvesten") ustalara toplam 145 akçe bahşiş ("adet-i ustadan") verilmiştir [25,s.203,belge no 539].

Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri cami kemerleri içinde en büyük açıklıklı olanlar ana boşaltma kemerleridir. Avlu kemerleri orta açıklıklı, sofa ve mahfil kemerleri ise küçük açıklıklı kemerlerdir. Büyük açıklıklı ana boşaltma kemerleri, belgelerde kemer-i büzürk olarak adlandırılmıştır. Toplam 98 adet olan kemer taşları, yaklaşık 0.35-0.40/0.75/1.50m boyutlarındadır.

Belgelere göre, Aydıncık'tan 26 ağustos 1550'de 2 adet, 23 kasım 1550'de 40 adet, 24 kasım 1550'de 34 adet [25,s.40,belge no 84/a], 29 ocak 1554'de 40 adet [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 5 adet [25,s.64,belge no 126], 17-24 mart 1554 döneminde 23 adet [25,s.57,belge no 116], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 3 adet [25,s.65,belge no 127], 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde ise 19 adet [25,s.58,belge no 118] Marmara mermeri kemer-i büzürk (büyük açıklıklı kemer taşı) getirilmiştir.

Belgelere göre, Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de 2 zira 14 parmak (1.942m) boyunda 168 adet, 2 zira 2 parmak (1.563m) boyunda 25 adet, 1 zira 20 parmak (1.388m) boyunda 275 adet [25,s.39,belge no 82], 17-24 mart 1554 döneminde 33 adet [25,s.62,belge no 125], 7-14 nisan 1554 döneminde 24 adet [25,s.67,belge no 128] Hereke pudingi büyük açıklıklı kemer taşı getirilmiştir.

5.6.1.1.6.3. Sofa Kemerleri

Güneybatı iç sofa kemerleri, 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ilk haftasında güneybatı boşaltma kemerleri ile birlikte yapılagelmektedir [25,s.69]. 6 nolu defterde, 27 ocak - 3 şubat 1554 döneminde yoğunlaşan güneybatı iç sofa kemerleri yapım çalışmaları, 27 nisan 1554'de tamamlanmıştır. Kemerler, 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde işlenmiş ("tıraşiden") [25,s.92,belge no 182] ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.90,belge no 176].

Kuzeydoğu dış sofa kemerleri yapım çalışmaları, 7 aralık 1553'de başlamış 16 nolu defterde, 3 mayıs 1554'de tamamlanmıştır [5,s.69,70]. Çalışma, kuzeydoğu iç sofa kemerlerinde sürdürülmüştür. 14 haziran 1554'de kuzeydoğu iç sofa kemerleri de tamamlanarak 22 nolu defterde 16 haziran 1554'de kuzey girişinde çalışılmaya başlanmıştır.

Güneybatı dış sofa kemerleri yapım çalışmaları, 7 aralık 1553'de başlamış [5,s.69] ve 24 şubat-16 mart 1554 döneminde en yoğun dönemine ulaşmıştır. 19 nolu defterde 19 mayıs 1554'de ise tamamlanmıştır [5,s.70]. Çalışma, cami ana girişinde sürdürülmüştür.

Kuzeydoğu iç sofa kemerleri, 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ilk haftasında kuzeydoğu boşaltma kemerleri ile birlikte yapılagelmektedir [5,s.69]. 17 şubat-3 mayıs 1554 döneminde yoğunlaşan kuzeydoğu iç sofa kemerleri yapım çalışmaları [5,s.69,70] 22 nolu defterde, 16 haziran 1554'de tamamlanmıştır. Kemerler, 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde işlenmiş ("tıraşiden") [25,s.92,belge no 182] ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.90,belge no 176].

Kuzeybatı iç sofa kemerleri, 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde yapılmıştır ("bina-kerden") [25,s.79,belge no 148].

Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri cami kemerleri içinde en küçük açıklıklı olanlar sofa, mahfil ve yan giriş kemerleridir. Kemerler, belgelerde kemer-i küçek olarak adlandırılmıştır. Dış sofalarda 0.23/0.23/0.45m boyutlarında 312 adet Marmara mermeri ve 313 adet Hereke pudingi kemer taşı, iç sofalarda ise 0.23/0.23/0.37m boyutlarında 209 adet Marmara mermeri ve 210 adet Hereke pudingi kemer taşı kullanılmıştır.

Belgelere göre, Aydıncık'tan 23 kasım 1550'de 15 adet, 24 kasım 1550'de 16 adet [25,s.40,belge no 84/a], 29 ocak 1554'de 40 adet [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 4 adet [25,s.64,belge no 126], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 13 adet [25,s.65,belge no 127], 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde ise 3 adet [25,s.58,belge no 118] Marmara mermeri küçük açıklıklı kemer taşı getirilmiştir.

Belgelere göre, Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de 1 zira 8 parmak (1.009m) boyunda 580 adet, 18 parmak (0.568m) boyunda 387 adet [25,s.39,belge no 82], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 73 adet [25,s.64,belge no 126] Hereke pudingi küçük açıklıklı kemer taşı getirilmiştir.

5.6.1.1.6.4. Avlu Kemerleri

Avlu kemerleri ("kemerha-i harem") tabhane kemerleri ile eş zamanlı olarak 1-14 eylül 1554 döneminde, kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.203,belge no 540]. Ustalara, 150 akçe bahşiş ("adet-i ustadan") verilmiştir.

Hereke pudingi kemer taşının yetmemesi üzerine (ki bu bölgede Hereke pudingi revak döşeme kaplama panoları da eksiktir) avlunun batı köşesinde eksik kalan güneybatı arkatta 3 adet, kuzeybatı arkatta ise 2 adet olmak üzere toplam 5 adet olan kemerler ise, 29 haziran-6 temmuz 1555'de yapılmıştır ("bina-kerden") [25,s.80,belge no 151]. 29 haziran-6 temmuz 1555'de, avlunun kesme küfeki ve almaşık tüm kemerleri, işlenmiş ("tıraşiden") ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden") [25,s.80,belge no 151] [25,s.81,belge no 152].

Marmara mermeri ve Hereke pudingi almaşık sivri cami kemerleri içinde orta açıklıklı kemerler, avlu kemerleridir. Orta açıklıklı avlu kemerleri, belgelerde kemer-i vasat olarak adlandırılmıştır. Kemerlerde yaklaşık 0.23/0.35/1.00m boyutlarında 920 adet Hereke pudingi, 105 adet bandırma breşi ve 976 adet Marmara mermeri kemer taşı kullanılmıştır.

Belgelere göre, Aydıncık'tan 9 aralık 1551'de, 38 adet [25,s.35,belge no 76], 20-26 ocak 1554 döneminde 24 adet [25,s.56,belge no 114], 29 ocak 1554'de, 21 adet [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 8 adet [25,s.64,belge no

126], 17-24 mart 1554 döneminde 381 adet [25,s.57,belge no 116], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 7 adet [25,s.65,belge no 127], 12-19 mayıs 1554 döneminde ise 3 adet [25,s.68,belge no 129] Marmara mermeri orta açıklıklı kemer taşı getirilmiştir.

Belgelere göre, Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de 1 zira 8 parmak (1.009m) boyunda 580 adet [25,s.39,belge no 82], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 26 adet [25,s.64,belge no 126] Hereke pudingi orta açıklıklı kemer taşı getirilmiştir.

Belgelere göre, cami avlu kemerleri için 15 ağustos 1550'de 94 adet (36.565kg/adet) [25,s.129,belge no 281], 21 ekim 1551'de ise 16 adet (1'i 299.847kg, 15'i 225.798kg/adet) [25,s.132,belge no 286] demir gergi ("kiriş") alınmıştır.

5.6.1.1.7. Kubbeler

5.6.1.1.7.1. Yarım Kubbeler

Yarım kubbeler ("nim kubbe"), 66 nolu defterde 10-16 ağustos 1555 döneminde ana kubbe askı kemerleri tamamlandıktan sonra, 67 nolu defterde 24-30 ağustos 1555 döneminde kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.204,belge no 543]. Ustalara 70 akçe bahşiş ("adet-i üstadan") verilmiştir.

5.6.1.1.7.2. Ana Kubbe

66 nolu defterde 10-16 ağustos 1555 döneminde ana askı kemerleri, 67 nolu defterde 24-30 ağustos 1555 döneminde yarım kubbeler kapandıktan yaklaşık bir yıl sonra 9 şevval 963 sept-i mübarek (cumartesi) günü (16 ağustos 1556) kubbe kilitlenmiştir [1,s.20b].

Ana kubbeyi taşıyan kemerler tamamlandığında bir kutlama yapılmış olmakla birlikte, belgelerde, ana kubbe kilit taşı koyma törenine ilişkin bir bilgi yoktur. Oysa, yine yaz döneminde (4 cemaziyelahir 1026/9 haziran 1617) [15,s.163] kubbesi kapanan Sultanahmet camisinde, belgelere göre, bir kubbe kilit taşı töreni yapıldığı bilinmektedir. Sultanahmet camisinde avluya padişah için otağ ve taht konarak düzenlenen büyük ziyafette başta divan üyeleri olmak üzere tüm üst düzey devlet yetkilileri (yaklaşık 1000 kişi) önce saraya gidip hilat giymiş sonra etek öperek

padişahı kutlamıştır [15,s.163]. Süleymaniye Camisi için de benzer bir kutlama yapılmış olmalıdır.

Belgelere göre, Süleymaniye cami kubbesi için 15 ağustos 1550'de 126 adet kiriş-i kubbe (kubbe gergisi) [25,s.129,belge no 281], 14-20 temmuz 1554 [25,s.165,belge no 404], 29 haziran-5 temmuz 1555 [25,s.161,belge no 393] ve 11-17 temmuz 1556 dönemlerinde [25,s.158,belge no 381] [25,s.167,belge no 406] tuğla, 30 mayıs-6 haziran 1556 döneminde 255 adet sebu [25,s.171,belge no 418], 4 ekim 1554'de ayaklar tamamlandıktan sonra 6-11 ekim 1554 döneminde (35 nolu defter) kubbe tuğlaları [5,s.72], 6-19 mart 1557 döneminde cami kubbe sıvaları için ("beray-i sıva-i kubbeha-i cami'i-şerif") kantarı 55 akçeden 52 kantar 7 lodra (2.93t), kantarı 66 akçeden 82 kantar 86 lodra (4.65t) [25,s.187,belge no 483] olmak üzere toplam 134 kantar 93 lodra (7.58t) 2 tip keten alınmıştır.

Belgelere göre, 6-19 mart 1557 döneminde cami kubbe sıvaları [25,s.187,belge no 483], 10 ağustos 1556- 8 ocak 1557 döneminde kubbe kurşun örtüsü, 2 mayıs 1556- 26 eylül 1556 döneminde cami ana ve köşe kubbe alemleri [25,s.153,belge no 372], 19-25 eylül 1556 döneminde alemlerin altın yaldızı yapılmış, 9-16 temmuz 1558'de cami kubbe alemlerini parlatmak için 12 köstere taşı alınmıştır [25, s.76, belge no 141].

Belgelere göre, 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde cami kubbe bezeme çizimleri için 15 deste (12 akçe/deste) [25,s.184,belge no 464], cami kubbe kitabelerinin çizimi için ("beray-i resm-i kitabeha-i kubbeha-i cami") ise Hasan Katip'ten 37 deste kağıd-ı İstanbul (İstanbul kağıdı) (10-13akçe/deste) [25,s.184,belge no 466] ve 6 deste altın varak (15 akçe/deste) [25,s.187,belge no 480] alınmıştır.

5.6.1.1.8. Pencereler

Belgelere göre, 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde, avlu alt sıra pencereleri dış cephe profilleri işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.79,belge no 149]. Bu dönemde, ayrıca, batı köşesinde eksik kalan 5 adet alt sıra pencere kemeri de ("kemer-i kalkan-ı camha-i harem") yapılmıştır ("bina-kerden") [25,s.80,belge no 151]. 5 pencerenin bulunduğu bölgedeki 5 avlu kemeri de ötekilerden (1-14 eylül 1554) [25,s.203,belge no 540] daha geç bir dönemde ve 5 pencere ile birlikte 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde

yapılmıştır ("bina-kerden") [25,s.80,belge no 151]. Avlu alt sıra pencerelerinin iç cephe profilleri, son cemaat yeri pencereleri [25,s.87,belge no 167], kıble duvarı pencereleri [25,s.88,belge no 168], güney ve doğu cami yan giriş pencereleri [25,s.88,belge no 168] [25,s.87,belge no 167] dış cephe profilleri ile birlikte (toplam 38 pencere), 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde işlenmiştir. Avlu ve kıble duvarındaki 26 petek pencere C profili, cami 4 dolap mermer sövesi [25,s.95,belge no 193], avlu ana girişi güneybatı bölümü 8 üst sıra pencere [25,s.93,belge no 185] ve kuzeydoğu bölümündeki "hasırhane" 4 penceresinin mermerden "pehlu"lu ve iç tarafta küfekiden "sade" (Marmara mermeri dış ve küfeki iç) sövesi eş zamanlı olarak 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde işlenmiştir [25,s.93,belge no 186]. Alt sıra pencere söveleri ("sengha-i pençereha"), 5-19 ekim 1557 döneminde [25,s.98,belge no 204], üst sıra pencere söveleri ise 24 aralık 1559-15 ocak 1560 döneminde [25,s.99,belge no 207] işlenmiştir. Pencerelerde, kemer ve alınlıklar yapıldıktan sonra çevre profillleri, daha sonra ise söveler işlenmiştir.

Cami pencerelerinin kesme küfeki kemer taşları şantiyede üretilmiştir. Pencere söveleri, Hereke pudingi, Marmara mermeri ve küfekidendir. Cami alt sıra dörtgen pencere sövesi düşey bileşeni 23.5-25.6 / 32.5-33.2 / 279.4-280.9cm, yatay bileşeni 23.5-25.6 / 32.5-33.2 / 213-217cm, yan sofa üst kat pencere sövesi düşey bileşeni 17/28/194cm, yatay bileşeni ise 17/28/169cm boyutlarındadır.

Mıhalıç'tan cami kıble duvarında ve avluda yer alan 32 adet pencere için 32 adet söve (söve düşey bileşeni) ve 32 adet eşik (söve yatay bileşeni) istenmesi üzerine [25,s.53,belge no 108], 12 nisan 1552'de 40 adet söve ve 40 adet eşik [25,s.39,belge no 82], 17-24 mart 1554 döneminde 6 adet söve [25,s.62,belge no 125], 7-14 nisan 1554 döneminde ise 6 zira (4.54m) boyunda bir söve [25,s.67,belge no 128] gönderilmiştir.

Cyzicus antik kenti Temaşalık bölgesi yapı kalıntılarından 15 temmuz 1550'de, 30 pencere sövesi istenmesi üzerine [25,s.36,belge no 77], 28 haziran 1550'de 2 adet eşik [25,s.40,belge no 84/a], 9 aralık 1551 döneminde 4 adet söve (8 parça yapılması gerekiyor) [25,s.35,belge no 76], 20-26 ocak 1554 döneminde 24 adet söve [25,s.56,belge no 114], 29 ocak 1554'de, 12 adet söve [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 18 adet söve (boyu 1.82m) [25,s.64,belge no 126], 3-

17 mart 1554 döneminde 18 adet büyük söve, 10 adet orta söve, 14 adet küçük söve ve eşik, 8 adet eşik, 30 adet yan sofa üst kat sövesi [25,s.57,belge no 115], 17-24 mart 1554 döneminde 246 adet söve [25,s.57,belge no 116], 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde 2 adet söve, 16 adet eşik, 3 adet söve, 23 adet eşik [25,s.58,belge no 118], 17-24 mart 1554 döneminde 58 adet küçük, 28 adet büyük söve ve eşik [25,s.62,belge no 125], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 27 adet orta, 10 adet küçük söve [25,s.65,belge no 127], 7-14 nisan 1554 döneminde 397 adet söve ve eşik [25,s.67,belge no 128], 12-19 mayıs 1554 döneminde 4 adet söve, 5 adet eşik [25,s.68,belge no 129] gönderilmiştir.

Davutpaşa küfeki ocaklarından 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 134 adet [25,s.65,belge no 127] [25,s. 67,belge no 128], 12-19 mayıs 1554 döneminde 7 adet [25,s.68,belge no 129], 28 temmuz-5 ağustos 1554 döneminde ise 139 adet seng-i pehlü (söve düşey bileşeni) [25,s.75,belge no 138/a] gönderilmiştir.

5.6.1.1.9. Çevre Duvarları

Belgelerde, sedd-i bağçe-i cami'-i şerif (cami bahçe duvarı) [25,s.85,belge no 160] ve sedd-i harem-i birun (dış avlu duvarı) [25,s.95,belge no 194] olarak adlandırılan cami dış avlu çevre duvarı 62 pencere profili ("gilvi"), 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde yapılmış ("sahten") [25,s.85,belge no 160], 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde 62 pencerenin çevre profili ("gilvi") yapılmış ("sahten") [25,s.85,belge no 160], 6 adet pencere sövesi yapılmış ve işlenmiş (150 akçe/adet) [25,s.91,belge no 178], harpuşta silme profilleri ("guluyha-i kafa-tahta-i sedd-i bağçe-i cami'-i şerif") işlenmiş ("tıraşiden") [25,s.87,belge no 165] ve parapet şeklindeki kuzeydoğu çevre duvarı ("sedd") üzerine 232 zira (175.62m-tul) (yerinde yaklaşık 132m-tul ölçülmüştür) harpuşta ("tarbızonha beray-i korkuluk") yapılmış ve işlenmiş (10 akçe/zira) [25,s.92,belge no 181], 9-23 ocak 1557 döneminde ise 282 kor (2115 zira/1601.05m-tul) uzunluktaki taş sırası yapılmış ("bina-kerden") ve işlenmiştir ("tıraşiden") (60 akçe/kor) [25,s.95,belge no 194].

5.6.1.1.10. Döşeme Kaplamaları

Cami avlusunda kullanılan Marmara mermeri döşeme kaplama elemanları, Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından 28 haziran 1550 [25,s.40,belge no 84/a]- 12 mart 1553 [25,s.21,belge no 40] [25,s.22,belge no 41] [25,s.23,belge no 42] dönemninde, Hereke pudingi döşeme kaplama levhaları, Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de [25,s.39,belge no 82], eski kırmızı porfir dörtgen levha ve diskler, İskenderiye'den 28 şubat 1551 ve 9 mart 1551'de [25,s.13,belge no 16,17], serpantin breşi küçük döşeme diskleri ve bordürleri, Selanik-Sidrekapsi'den 12 mart 1553 sonrasında (2,22,41) [25,s.21,belge no 40] [25,s.23,belge no 42], cami dış avlusunda kullanılan küfeki döşeme kaplama elemanları ise Davutpaşa küfeki ocaklarından 17 mart 1554 [25,s.62,belge no 125]-23 nisan 1559 [25,s.77,belge no 142] döneminde getirilmiştir.

Cami avlusunda kullanılan Marmara mermeri döşeme kaplama elemanları (Şekil 2.4), Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından 28 haziran 1550'de 9 adet [25,s.40,belge no 84/a], 26 ağustos 1550'de bir adet, 9 aralık 1551'de 12 adet [25,s.35,belge no 76], 29 ocak 1554'de 34 adet [25,s.56,belge no 114], 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 26 adet [25,s.64,belge no 126], 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde 54 adet [25,s.58,belge no 118], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde 15 adet [25,s.65,belge no 127], 7-14 nisan 1554 döneminde 30 adet [25,s.67,belge no 128], 12-19 mayıs 1554 döneminde 47 adet [25,s.68,belge no 129] [25,s.58,belge no 117], Edirne-Eski Saray'dan 27 eylül 1550'de 23 adet [25,s.29,belge no 62], İskenderiye'den ise 28 şubat 1551 ve 9 mart 1551'de [25,s.13,16,17], Selanik- Sidrekapsi'den 12 mart 1553 sonrasında 50 adet [25,s.21,belge no 40] [25,s.22,belge no 41] [25,s.23,belge no 42] getirilmiştir.

Cami avlusunda kullanılan Hereke pudingi dörtgen döşeme kaplama levhaları ve bordürleri (Şekil 2.4) Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de yatayda ikiye bölünmek üzere 2 zira 8 parmak (1.766m) çapında ve 8 parmak (0.252m) kalınlığında dairesel ("şemse-i müdevver") bir adet, 1 zira 15 parmak/1 parmak (1.23/0.031m), 2 zira 19 parmak/1 zira 1 parmak (2.09/0.78m), 2 zira 16 parmak/1 zira 4 parmak (2.00/0.88m), 1 zira 12 parmak/22 parmak (1.135/0.694m), 1 zira 20 parmak/1 zira (1.388/0.757m) (2 adet), 1 zira 20 parmak/1 zira 15 parmak (1.388/1.23m), 1 zira /21 parmak (0.75/0.663m)

ve 1 zira 12 parmak/22 parmak (1.13/0.69m) boyutlarında dörtgen 9 adet [25,s.39,belge no 82] getirilmiştir.

Cami avlusunda kullanılan eski kırmızı porfir dörtgen levha ve diskler (Şekil 2.4) İskenderiye'den 28 şubat 1551 ve 9 mart 1551'de [25,s.13,belge no 16,17] getirilmiştir.

Cami avlusunda kullanılan serpantin breşi küçük döşeme diskleri ve bordürleri (Şekil 2.4) [25,s.13,belge no 16,17], Selanik-Sidrekapsi'den 12 mart 1553 sonrasında 10 adet sütun parçası ("sütun pare-i sebz") şeklinde getirilmiştir [25,s.22,belge no 41] [25,s.21,belge no 40] [25,s.23,belge no 42].

Belgelerden cinsi saptanamayan döşeme kaplama elemanları (Şekil 2.4), 27 eylül 1550'de [25,s.29,belge no 62] Edirne-Bağlar'dan 15 adet [25,s.29,belge no 63], 17 eylül 1551'de, Vize-Pınarhisar'dan 47 adet [25,s.48,belge no 95], 3 ocak 1553'de Midilli'den 30 adet [25,s.29,belge no 60], 11-18 ocak 1556 dönemi öncesinde Mahmut paşa vakfından [25,s.100,belge no 209] alınmıştır.

4-18 mart 1559'da, cami güneydoğu üçgensel planlı giriş meydanı ("der-kurb-ı Saray-ı 'Atik ve 'an kurb-ı medrese ila bab-ı birun") döşeme kaplaması ("kaldırım") yapılmıştır ("sahten") [25,s.100,belge no 210]. Davutpaşa küfeki ocaklarından 17-24 mart 1554 döneminde 10 araba [25,s.62,belge no 125], 12-19 mayıs 1554 döneminde 7 adet [25,s.68,belge no 129], 18 mart-23 nisan 1559 döneminde ise 20 zira (15.14m-tul) küfeki kaldırım (kaldırım taşı) getirilmiştir [25,s.77,belge no 142].

5.6.1.2. Mekansal Elemanlar

5.6.1.2.1. Girişler

Dış avlu kuzey girişi, içbükey ve dışbükey ("ner ve mâde": erkek ve dişi) profilleri, 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde işlenmiştir [25,s.97,belge no 201]. Bu bilgilere göre giriş, ocak 1556 öncesinde tamamlanmıştır.

Dış avlu kuzeydoğu girişi, 3 ocak 1551'de dış hizmet alımı ile İstanbul'lu bir taşçıya yaptırılmıştır [25,s.78,belge no 143]. Kapının "tuğlaya varınca vaki olan taş tahtasıyla ve kafa tahtası ... tuğla ile olacak kubbeden gayrı ne kadar taş yapu olursa" 2 mermer

sütunu ("direk"), sütun kaideleri ("kürsi"), sütun başlıkları ("ser-sütun"), döşemesi ve koltukları sözleşme kapsamındadır [25,s.78,belge no 143]. Oldukça küçük çapta olan kubbe de taştandır. Daha sonra sözleşme kapsamına alınmış olmalıdır.

Dış avlu güney girişi, belgelerde "bab-ı harem-i birun der-köşe-i bağçe-i cami, be-canib-i yesar" [25,s.94,belge no 188] ve "be-canib-i saray-ı 'atik, der kurb-ı abhane" [25,s.96,belge no 196] olarak adlandırılmıştır. 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde 2 adet küfeki basık kemeri işlenmiş [25,s.94,belge no 188], 7 üst sıra pencere sövesi yapılmış ve işlenmiştir [25,s.96,belge no 196]. Bu bilgilere göre giriş, ocak 1556 öncesinde tamamlanmıştır.

Avlu ana girişi yapım çalışmaları, 9 kasım-7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterin ikinci haftasında, 20 kasım 1553'de başlamıştır. 13 aralık 1554 - 15 şubat 1555 dönemindeki kış tatilinden sonra 75 nolu defterde 14 kasım 1555'de tamamlanmıştır [5,s.67]. Giriş kemerinde [25,s.20,belge no 35] geçmeli kemer taşı olarak kullanılması olası [25,s.13,belge no 16,17] serpantin breşi sütun parçaları ("sütun pare-i sebz"), 12 mart 1553 sonrasında Selanik-Sidrekapsi'den getirilmiştir [25,s.22,belge no 41] [25,s.21,belge no 40] [25,s.23,belge no 42]. Girişin 2 adet büyük (1200akçe/avize), 7 adet küçük (150 akçe/avize) avizesi ve bir süs topu ("top-ı müşebbek") 5-19 ekim 1557 döneminde yapılmıştır [25,s.98,belge no 205].

Avlu yan girişleri için 5-19 ekim 1557'de, birer küçük avize (150 akçe/avize) yapılmıştır [25,s.98,belge no 205]. Bu bilgiye göre girişler, ekim 1557 öncesinde olasılıkla avlu ana girişi ile aynı tarihte, 14 kasım 1555'de tamamlanmış olmalıdır.

Cami ana girişi, 9 kasım-7 aralık 1553 dönemini kapsayan defterde yapım halindedir [5,s.66]. 19 nolu defterde 19 mayıs 1554'de güneybatı dış sofa kemerlerini tamamlayan ekibin de katıldığı [5,s.70] yapım çalışmaları, ana ayaklarla birlikte 34 nolu defterde 4 ekim 1554'de tamamlanmıştır [5,s.67]. 35 nolu defterde, 6 ekim 1554'de sadece avluda çalışılmaktadır. Girişin 2 adet büyük (500akçe/avize), 3 adet küçük avizesi (150 akçe/avize) ve bir süs topu ("top-ı müşebbek"), avlu girişlerindekilerle birlikte 5-19 ekim 1557 döneminde yapılmıştır [25,s.98,belge no 205].

Cami kuzey ve batı cemaat yan girişleri, 18 nolu defterde 28 nisan 1554'de yapılmaya başlamıştır. 28 nisan 1554'de kuzeydoğu iç sofa kemerleri ile birlikte kuzey yan girişine, güneybatı iç sofa kemerleri ile birlikte ise batı yan girişine başlanmıştır. 22 nolu defterde, 16 haziran 1554'de, iç sofa kemerleri tamamlanarak sadece girişlerde çalışılmıştır. 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, profiller işlenmiştir [25,s.87,belge no 166]. Giriş revaklarında yer alan sekilerin Marmara mermeri ("mermerha-i sedd-i sofaha-i babha-i yan, der-du-canib-i birun-ı cami'-i şerif") döşeme kaplamaları, 15-28 şubat 1556 döneminde işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.95,belge no 192]. Bu bilgilere göre, girişler cami ana girişi ile aynı tarihte 4 ekim 1554'de tamamlanmış olmalıdır.

5.6.1.2.2. Hünkar Mahfili

18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, hünkar mahfilinin 6 tam (300 akçe/adet), 2 yarım (240 akçe/adet) sütun başlığı [25,s.90,belge no 174] ve sütunların oturacağı seki ("kademe") yapılmış ve işlenmiştir [25,s.90,belge no 175]. Bu tarihte sütunlar, henüz dikilmemiş, fakat ikisi işlenmiştir. 15-28 şubat 1556 döneminde, kalan 6 sütun da işlenmiştir (toplam 8 sütun) [25,s.94,belge no 190]. 28 şubat 1556 sonrasında sütunlar dikilmiş ve kemerlerin yapımına başlanmış olmalıdır.

5.6.1.2.3. Mihraplar

Ana mihrap, 1 nolu defterde 9 aralık 1553'de yapılmaya başlamış [5,s.71], 14-26 nisan 1554 döneminde, parlatma (perdaht-kerden) çalışmaları ile birlikte tamamlanmıştır.

Son cemaat yerindeki 2 mihraba ait profil ve mukarnaslar ("guluyha") ise diğer ince işlerle birlikte 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde işlenmiştir ("tıraşiden") [25,s.88,belge no 169].

5.6.1.2.4. Minareler

Kuzey ve batı minareleri, 13 nolu defterde 31 mart 1554'de yapılmaya başlamış ya da yapılmaya devam edilmiştir [5,s.74]. 31 mart-26 nisan 1554 döneminde taşçı ve duvarcı ekipleri birlikte çalışmıştır. Minareler eş zamanlı yükselmiştir. 26 nisan 1554'de bennalar ("duvarcılar") tarafından örülen beden duvarları, taşçılar tarafından

işlenmeye başlamıştır. Bu işlem, 26 nisan - 8 aralık 1554 döneminde ve 15 şubat 1555'e dek süren kış tatilinin ardından 14 kasım 1555'de tamamlanmıştır [5,s.74].

Güney ve doğu minareleri, 11 nolu deftere kadar süren kış tatili ardından 41 nolu deftere kadar, 17 mart - 24 kasım 1554 döneminde bir benna (duvarcı) ekibi tarafından örülmüştür. 15 şubat 1555'e dek süren kış tatili ardından, adı taşçı olarak değiştirilen ekip, 14 kasım 1555'e kadar duvar yüzeylerini işlemiştir. 14 mart 1556'ya kadar süren kış tatilinden sonra duvar yüzeylerinin işlenmesine devam edilmiştir. Minareler, 106 nolu defterin ikinci haftasında 25 aralık 1556'da tamamlanmıştır [5,s. 73].

Davutpaşa küfeki ocaklarından 17-24 mart 1554 döneminde 2 adet [25,s.65,belge no 127,128], 24 mart-1 nisan 1554 döneminde, 2 adet [25,s.65,belge no 127,128], 14-28 nisan 1554 döneminde, 1 adet [25,s.68,belge no 129], 12-19 mayıs 1554 döneminde, bir adet [25,s.68,belge no 129], 30 temmuz-12 ağustos 1554 döneminde, 417 zira (315m-tul) seng-i çap (ortası milli minare merdiven basamak taşı ?) (işçilik: 4akçe/zira) [25,s.76,belge no 139] ve seng-i minare (minare taşı) alınmış, 26 haziran-6 temmuz 1555 döneminde minare profilleri ("gilviha") işlenmiş ("tıraşiden") [25,s.80,belge no 150], 2 mayıs 1556-26 eylül 1556 döneminde minare alemleri [25,s.153,belge no 372], 4-17 eylül 1557 [25,s.114,belge no 252] ve 15-22 ocak 1558 dönemlerinde [25,s.115,belge no 255] ise minare kandilleri için tenüke-i sandık (teneke sandık) (5 akçe) alınmıştır.

5.6.1.2.5. Abdesthaneler

9 kasım-7 aralık 1553 dönemini belgeleyen eldeki en erken defterde, bir aylık dönemin 3. haftasının sonunda ya da yaklaşık 30 kasım 1553'de kuzeydoğu, 4. haftasının sonunda ya da 7 aralık 1553'de ise güneybatı abdesthanelerinin yapımı öteki deyişle cami subasmanı tamamlanmış, 9 aralık 1553'de de cami iç ve dış sofa kemerlerinde çalışılmaya başlamıştır [5,s.67,68]. 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde, diğer ince işlerle birlikte çeşme ayna profilleri işlenmiştir [25,s.86,belge no 164].

5.6.1.2.6. Şadırvan

Şadırvan profilleri, diğer ince işlerle birlikte 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde işlenmiştir [25,s.88,belge no 170]. 9-16 temmuz 1558 döneminde, şadırvan su donanımı için 4 adet perazvane (bakır bilezik), 6 adet kefgir-i muslu (şadırvan tavanındaki süzgeçli musluk, fiskiye ?) (Foto 2.15) ve 7 adet külüng-i lüle (kıyyesi 30 akçe) alınmıştır [25,s.153,belge no 367].

5.6.1.2.7. Helalar

28 temmuz-5 ağustos 1554 döneminde, 290 adet Marmara mermeri seng-i kapak (kapak taşı, hela taşı ?) alınmış [25,s.74,belge no 138], 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde, 10 birimli cami güney helasının 10 adet hela taşı ("seng-i kapak") (30 akçe) yerine konmuş ve 52 zira (39.36m-tul) Marmara mermeri döşeme kaplamaları ("ferş") döşenmiş ("feraşiden") (6 akçe/zira) [25,s.96,belge no 197], 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde, dış avludaki kuzey ya da güney helasının küfeki duvarının yapımına ve işlenmesine başlanmıştır [25,s.97,belge no 203].

5.6.1.3. Caminin Açılışı

Cami, Tezkiret'ül-Bünyan'a göre, 964 şevvalinin ilk cuması, yani **3 şevval 964/30 temmuz 1557** cuma günü kılınan ilk cuma namazı ile açılmıştır [79,s.127].

Açılış, yazıta göre, **964 zilhiccesi evahirinde** yani **1557 ekimi sonlarında** [114,s.291], Evliya Çelebi'ye göre [66,s.149,157] **963/1556'ya,** Joseph von Hammer Purgstall'a göre [104,s.32] **8 şaban 963 / 17 haziran 1556** çarşamba gününe, İbrahim Peçevi [123, s. 424] ve Gelibolulu Mustafa Ali'ye (öl. 1599) göre [115, s.112a] **964/1556-1557'ye**, İsmail Hami Danişmend'e göre [124, s. 306] **9 şaban 964/ 7 haziran 1557** pazartesi gününe, Şemseddin Mehmed [125, s. 154a] ve Kara Çelebizade Abdülaziz'e göre [126, s. 196, 197] **9 şevval 964 / 5 ağustos 1557** perşembe gününe tarihlenmektedir.

Tablo 5.3. Cami yapımının bitiş tarihi.

KAYNAK	BİTİŞ TARİHİ (HİCRİ)	BİTİŞ TARİHİ (MİLADİ)
2. Evliya Çelebi	963	1555
3. Uzunçarşılı		1556
3. Busbecq	1 receb 963 öncesi	11 mayıs 1556
5. Celalzade,Ali Çelebi,Aşık Çelebi,Katip Çelebi	9 şevval 963	17 ağustos 1556
6. Dımışki		1557
7. Danişmend	9 şaban 964	7 haziran 1557
8. Sai Çelebi	3 şevval 964	30 temmuz 1557
9. Karaçelebizade	9 şevval 964	7 ağustos 1557
10. İncicyan	Zilhicce 964	Eylül 1557
11. Yazıt	Zilhicce 964 sonları	Ekim 1557
12. Lorichs		8 ekim 1557

Caminin cuma namazı ile açılması geleneğine Sultanahmet [15,s.163] ve Nuruosmaniye camilerinde de [32,s.43] rastlanmaktadır. Açılış namazında cemaate mercan ve kokulu kalembek tesbihler hediye edilmiştir.

5.6.2. Matbah

Matbaha ilişkin en erken belge, 23 haziran 1552 tarihlidir. 23 haziran 1552'de, matbah için 33 adet kiriş-i matbah (matbahda kullanılacak gergi) (10'u 205.14-207.70, 17'si 190.84-199.18, 6'sı 172.28 kg/adet) [25,s.135,belge no 293] alınmıştır. 9 kasım - 7 aralık 1553 dönemini belgeleyen defterde cami beden duvarlarının yapımı sırasında matbah söve ve sıvalarına ilişkin ihaleler yapılmıştır. 21 kasım 1553'de un anbarının bir adet [5,s.77], 22 kasım 1553'de matbahın 17 adet, mekelin 12 adet penceresi ve mekel ana giriş kapısı [5,s.76], 3 nolu defterde 30 aralık 1553'de tuz anbarının bir adet ve fırının 5 adet pencere sıvası ve söveleri ihale edilmiştir [25,s.77]. Anbar, kiler ve fırın 30 aralık 1553'de, kubbeleri ise 21 kasım 1553'de sıvanmıştır [5,s.77]. 6 nolu defterde 27 ocak 1554'de matbah, kiler, mekel ve fırının 25 pencere demir parmaklığı için 32 kantar 82 lodra (1.83t) pencere demiri (7 akçe/okka) alınmıştır [5,s.77]. 7 temmuz 1554'de beden duvarları tamamlanmıştır [5,s.77]. 14-20 temmuz 1554 döneminde kubbeler için kubbe tuğlası alınmıştır [25,s.165,belge no 404]. 60 nolu defterde 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, matbah giriş ("yol") kapısının yarım tuğla kemeri, mekel, fırın, fodla, kiler ve mütevelli hücresinin 13 adet mermer ve 3 adet küfeki kapı sövesi, bir adet mermer ve 13 adet küfeki pencere sövesi [25,s.83,belge no 156], ayrıca, kapı merdiveni ve sahanlığı yapılmış ve işlenmiştir

[25,s.82,belge no 154]. 15-22 ocak 1558 döneminde, matbah ocaklarında yakılmak için 700 hamil odun alınmıştır [25,s.121,belge no 262]. Matbah, 22 ocak 1558 tarihinde faaliyete geçmiş olmalıdır.

5.6.3. Tabhane

Tabhane beden duvarları, 11-24 nolu defterler döneminde 17 mart-23 haziran 1554 tarihleri arasında, matbah beden duvarları ile eş zamanlı olarak örülmüş ve 8 aralık 1554'de tamamlanmıştır [5,s.77]. Tabhane avlu kemerleri, cami avlu kemerleri ile eşzamanlı olarak 31 nolu defterde 1-14 eylül 1554 döneminde, kapanmıştır ("peyvesten") [25,s.203,belge no 540]. Ustalara 50 akçe bahşiş ("adet-i üstadan") verilmiştir. 23 haziran-7 temmuz 1554 döneminde Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından 26 adet kemer taşı getirilmiştir [25,s.58,belge no 118]. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, -avlunun kuzey ve batısında yer alan iki üniteli ayvanlardaki- 4 adet kemer ("kemerha-i tabhane") (tanesi 120 akçe) [25,s.84,belge no 157], 16 adet avlu kemeri ("kemerha-i tabhane be-canib-i enderun") (tanesi 150 akçe) [25,s.85,belge no 161] ve 28 adet kemer üzengi taşı profilleri ("gilviha-i taban-ı kemerha") (tanesi 18 akçe) [25,s.84,belge no 158] işlenmiş ("tıraşiden") ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden"). Tabhane avlu sütunları (toplam 18 adet) için Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından 12-19 mayıs 1554 döneminde 11 adet sütun kaidesi getirilmiştir [25,s.58,belge no 117]. Sütunlar, 19 mayıs 1554 sonrasında dikilmiş olmalıdır.

14-20 temmuz 1554 döneminde tuğlaları alınan [25,s.165,belge no 404] kubbeler, 30-38 nolu defterler döneminde 4 haziran-10 kasım 1554 tarihleri arasında kurşunla örtülmüştür [5,s.77]. Kubbe sıvaları, 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde yapılmıştır [25,s.86,belge no 163].

29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, kafa tahta (saçak silme profili) [25,s.86,belge no 162], 8 adet sofa ve 12 adet hücrenin kapı sövesi [25,s.82,belge no 155], çifte söveli 48 adet pencerenin [25,s.81,belge no 153] mermer sövesi yapılmış ve işlenmiş, 11 birimli helanın hela taşları işlenmiş, yerine konmuş ve sahanlık döşeme kaplaması yapılmış [25,s.84,belge no 159], hücre yüklük, ocak ve döşeme kaplamaları yapılmış [25,s.86,belge no 163], 18 ocak - 1 şubat 1556 döneminde, avlu şadırvanı

yapılmış ve işlenmiştir [25,s.92,belge no 184]. Tabhane, şubat 1556 sonrası tamamlanmış olmalıdır.

5.6.4. Bimarhane

4 rebiülevvel 959 (1 mart 1552) tarihinde, bina emini Hüseyin ve Mimar Sinan'dan Eski Saray'da bir tımarhane yapılması ve bunun için bir yer sağlanması istenmiştir [5,s.78]. Tımarhane, Barkan'ın yayımladığı 532 nolu belgede, bimarhane olarak geçmektedir [25,s.201,belge no 531]. 30 kasım 1551'de yeniçeri ağasının evi karşısındaki Maktul [25,s.203,belge no 538] Mehmed paşa ve Katip Şemseddin vakıflarına ait [25,s.202,belge no 536] bir imam, bir müezzin ve Kaasım isimli bir kişinin evleri ile yeniçeri ağasının otluğunun [25,s.202,belge no 537] istimlak edilmesi kararlaştırılmıştır. İstimlak bedeli, 14 şubat 1552'de, bina emini Hüseyin ve Mimarbaşı Sinan tarafından yapılan arsa ölçümü doğrultusunda [25,s.202,belge no 537], İstanbul kadısı ve şehremini Şemsüddin tarafından mahkemece belirlenmiş ("bedel buldurup şer-i şerifle istibdal olunması") [25,s.202,belge no 535] ve İstanbul hassa harcı emini tarafından ödenmiştir [25,s.202,belge no 536]. 4 kasım 1552'de istimlak bedeli ödenmiş olan evler, kadı tarafından yıktırılacak ve arsa bina eminine teslim edilecektir [25,s.202,belge no 535]. İstimlaktan dolayı yıkılan evler, yine o bölgedeki sahipsiz boş arsalara yapılacaktır [25,s.202,belge no 537].

Temel kazısı, 5 ocak 1554 - 2 ocak 1555 döneminde [5,s.78]) yapılan bimarhane, yoğun olarak 16 şubat - 21 mart 1555 döneminde yapılmıştır. 23 mart 1555'de çalışmalar yoğunluğunu yitirmiş ve hamamın yapımına başlanmıştır [5,s.78]. 14 kasım 1555'de bimarhanenin yapımı tamamlanmıştır [5,s.78].

Sütunlar 1540'da Hipodrom'dan derlenmiştir (Şekil 5.1). Clavijo'ya göre 1.5m çapında, 8-9 m boyunda beyaz mermerden olan sphendone peripatos sütunlarından, 1403-1405 döneminde 37'si [127, s. 84] Panvinius'un (15.yy) gravüründe [128, s. 31], 17'si, Matrakçı Nasuh'un minyatüründe (1533) [129, s. 8b] ise sadece 8'i ayaktadır. Sütunlardan 17'si 1540 yılında yerinden alınmış ve bimarhanede kullanılmıştır [122] [118, s.1,42,43] [109,s.63]. 18-30 ocak 1556 döneminde, avlu döşeme kaplama levhaları döşendikten [25,s.93,belge no 187] sonra, 29 kasım 1556'da 16 adet iç avlu [5,s.78], 29 şubat - 11 mart 1556 döneminde ise -dış avlu- sütunları [25,s.167,belge

no 406], sütun başlığı ve sütun kaideleri ile birlikte işlenmiş ("tıraşiden") ve parlatılmıştır ("perdaht-kerden"). 2 mayıs-26 eylül 1556 döneminde ise bakır sütun bilezikleri alınmıştır [25,s.153,belge no 372].

18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, iç avlu kapı sövesi [25,s.96,belge no 200], 3 adet dolap sövesi, 30 adet kapı sövesi [25,s.97,belge no 202], 59 adet üst kat [25,s.97,belge no 202], 19 adet alt kat (kuzeybatı cephesi) pencere sövesi ve mermer pencere alınlığı ("kalkan") [25,s.93,belge no 187], kapı profilleri [25,s.96,belge no 199], bodrum kat merdiveni [25,s.96,belge no 198], alt kat helasının abhane ve abdesthane mekanlarının hela taşları, döşeme kaplaması ve 6 basamaklı merdiveni [25,s.96,belge no 195] yapılmış ve işlenmiş, alt kattaki 6 adet hücrenin ocak, merdiven, döşeme kaplaması, ahşap kapı ve penceresi hücre başına 350 akçeye ihale edilmiştir [25,s.116,belge no 260]. Hücre yüklük, ocak ve döşeme kaplamaları, 9-23 ocak 1557 döneminde, 27 adet dış avlu ve 45 adet iç avlu kubbe sıvası ile birlikte yapılmıştır [25,s.100,belge no 212]. Kubbe tuğlaları, 11-17 temmuz 1556 döneminde [25,s.167,belge no 406], bakır hamam kazanı 2 mayıs-26 eylül 1556 döneminde [25,s.153,belge no 372], bimarhane hamamı için 100 adet kapak taşı (taş kanal kapağı) 18-23 temmuz 1556 döneminde, ahşap kapılar 14-20 ağustos 1557 döneminde, mermer alem ve duvaklar 1-21 ocak 1558 döneminde [5,s.78], ahşap pencereler 23-29 nisan 1558 döneminde [5,s.79], hamam alt fırın kazanı ("kazgan-ı firun-ı taht-ı hammam-ı bimarhane") 9-16 temmuz 1558 döneminde [25,s.153,belge no 367], 2 adet lüle-i büzürk (büyük lüle) ise 27 ağustos-9 eylül 1558 döneminde [25,s.171,belge no 419] alınmıştır. Bu bilgilere göre, bimarhane 9 eylül 1558 sonrasında tamamlanmış olmalıdır. Ünver, Peçevi'yi kaynak göstererek ilk hekimin 25 cemaziyelahir 985/11 eylül 1577'de atandığını bildirmektedir [123,s.424-426].

5.6.5. Tıp Medresesi

Tıp medresesi, belgelerde yer almamaktadır. Baltacı, 957/1550'de açıldığını bildirmektedir [65,s. 614].

Şekil 5.1 Sfendon sütunları (Coeck, P., 1873. The Turks in MDXXXIII: a series of drawings made in that year at Constantinople, London, Pl.VII)

5.6.6. Medreseler

Medreseler için genel olarak 15 ağustos 1550'de 90 adet [25,s.129,belge no 281], 21 ekim 1551'de, 5 adet (92.879 kg/adet) [25,s.132,belge no 286], 12 kasım 1552'de 175 adet (8'i 80.021 kg/adet, 103'ü 84.14-88.553 kg/adet, 64'ü 93.713 kg/adet) gergi ("kiriş-i medrese") [25,s.133,belge no 287] alınmıştır.

Baltacı ve Uzunçarşılı, Nev'i-zade Atai ve Tarih-i Silsile-i 'Ulema'yı kaynak göstererek, I. ve II. medresenin 960/1552-1553 yılında tamamlandığını bildirmektedir [130, s. 18, 40, 137, 165, 260] [63,s.35] [65,s.518]. Belgelere göre, I. ve II. medrese için 30 mart 1552'de, 39.51t kurşun [25,s.150,belge no 349], pencere camları için 12 ağustos 1552'de 20 vakıyye (25.66 kg) nuhas teli (bakır tel) alınmıştır [25,s.174,belge no 423]. Bu bilgilere göre, I. ve II. medrese, 12 ağustos 1552 sonrasında tamamlanmış olmalıdır.

Baltacı Nev'i-zade Atai'yi kaynak göstererek, III. ve IV. medresenin 966/1559 yılında tamamlandığını bildirmektedir [130,s.165]. Belgelere göre, 28 ağustos-4 eylül 1557'de medrese tasarımı için 3 deste (16 akçe/deste) İstanbul kağıdı (kağıd-ı İstanbul) alınmıştır [25,s.184,belge no 467]. I. ve II. medreseler 1552'de tamamlandığından bu tarihte III. ve IV. medreselerin tasarımı yapılmıştır. İki yazıtlı ve iki yazıtsız 4 adet ana giriş kapısı ve 14 adet hücre kapısının söve, kemer ve yazıtları ("haşiye") 10-24 eylül 1558 döneminde yapılmış ("bina-kerden") ve işlenmiş ("tıraşiden") [25,s.99,belge no 206], pencere söveleri ise 24 aralık 1559-15 ocak 1560 döneminde işlenmiştir [25,s.99,belge no 207]. Bu bilgilere göre, III. ve IV. medrese, 15 ocak 1560 sonrasında tamamlanmış olmalıdır.

5.6.7. Darülhadis

Belgelere göre, 24-30 nisan 1551 döneminde, örtü sistemi için 641 adet kurşun levha hazır edilmiş [25,s.151,belge no 352] darülhadis için gerekli yer, 30 ocak 1552 tarihinde belirlenmiştir [25,s.201,belge no 532]. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, kubbe tuğlaları alınmış [25,s.166,belge no 405], 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, oda kapı söveleri ve yarım tuğla kemerleri ("süveha-i bab-ı odaha-i darülhadis, ma'a kemer ve nime-i çarşu") işlenmiştir (94,189). Bu bilgilere ve Mecdi ve Atai'yi kaynak gösteren Baltacı'ya göre darülhadis, 964/1556-1557 yılında tamamlanmıştır [65,s.601].

5.6.8. Sıbyan Mektebi

Belgelerde sıbyan mektebine rastlanmamaktadır. Mektep, I. ve II. medreselerle birlikte 12 ağustos 1552 sonrasında tamamlanmış olmalıdır.

5.6.9. Darülkurra

Belgelerde darülkurraya ilikin bir bilgi yer almamaktadır. İlk müderrisi Mahmud Hatip Efendi, 1012/1603'de vefat etmiştir [65,s.610,611].

Mevcut belgeler içinde darülkurranın altındaki su sarnıcına ("sarnıç-ı ab") rastlanmaktadır. Belge, 15-22 ocak 1558 dönemine aittir. Bu tarihte su sarnıcının içi

temizlenmiş ("pakiziden") ve 131 kulaç (262 zira, 198.33m) uzunluğunda "kenden-i kehriz"i yapılmıştır [25,s.100,belge no 211]. Sarnıç, 22 ocak 1558 sonrasında kullanıma geçmiş olmalıdır. Dolayısıyla, darülkurra da bu tarih öncesinde tamamlanmış olmalıdır.

5.6.10. Hamam

Belgelere göre, yapımına, darülhadis sonrasında 23 mart 1555'de başlanmıştır [5,s. 78]. Sphendone'un peripatos sütunlarından 17'si 1540'da yerlerinden alınmış ve bir bölümü 23 mart 1555 sonrasında levha halinde kesilerek hamamda döşeme kaplama levhası olarak kullanılmıştır [122,s.68] [118,s.1, 42, 43, 110-112][109,s.63, 64]. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, kubbe tuğlaları alınmış [25,s.166,belge no 405], giriş kapısının yarım tuğla kemeri, sövesi ve yazıtı [25,s.84,belge no 157], od taşı külhan ocağı ("ocak-ı külhan"), kaygan (tabakalı mavi, mor esmer tonlarda üstü kaygan taş) [92,s.985] taşı döşeme kaplaması ve "rıhtımı" yapılmıştır [25,s.84,belge no 157]. Giriş kapısı profilleri ("gilviha"), diğer ince işlerle birlikte 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, işlenmiştir [25,s.91,belge no 179]. 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde, 300 adet büyük boy [25,s.171,belge no 416], 6-18 mart 1557 döneminde, 394 adet küçük boy, 697 adet orta boy ve 160 adet büyük künk boru ve 7 adet üç'lü bağlantı elemanı [25,s.171,belge no 417], 28 adet küçük lüle, havuz için bir adet lüle-i musluk (musluk lülesi) ve 2 adet lüle-i çeşme (çeşme lülesi) [25,s.172,belge no 420], külhan yakma töreni için iki adet kurbanlık koyun ("2 re's ganem") [25,s.204,belge no 543/a], 26 haziran-3 temmuz 1557 döneminde, çub-ı varil (ahşap varil), tahta-i fuçı (tahta fıçı), fuçı (fıçı), gerder (kova), gerder beray-i hamam (hamam için kova), çub-ı şimşir (şimşir kereste) ve sırık-ı uflamur beray-i hamam (hamam için ıhlamur sırık) alınmıştır [25,s.110,belge no 237]. Bu bilgilere göre, 23 mart 1555-18 ocak 1556 döneminde kaba yapısı, 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde ince yapısı, 28 kasım 1556-18 mart 1557 sonrasında su donanımı tamamlanarak külhanı yakılan hamam, fıçı, kova ve sırık gibi araç ve gereci de alınarak 3 temmuz 1557 sonrasında kullanıma açılmış olmalıdır.

5.6.11. Kadın Efendi (Hürrem Sultan) Türbesi

1547-1551 yıllarında İstanbul'da bulunan Gilles, Süleymaniye'de, türbe (darülkurra ?), cami ve ahır (s52), 1553-1554 yıllarında İstanbul'da bulunan Dernschwam (1484-1568) ise Süleymaniye'de cami, hamam, medrese ve dükkan [119,s.188] yapımından söz etmektedir. Dernschwam, çalışmaların en erken 1557'de tamamlanacağını belirtmiştir [119,s.188]. 1555-1559 yıllarında İstanbul'da bulunan Alman (Flensbug'lu) ressam Melchior Lorichs (1527-1586), Galata sırtlarından Galata, Haliç ve tarihsel İstanbul yarımadasının 1559 yılını belgeleyen 0.45mx11.45m boyutlarındaki, özen ve ayrıntı açısından döneminin en seçkin çizimlerinin sergilendiği Lorichs panoramasında, Süleymaniye külliyesini, cami, III. ve IV. medrese, hamam ve darülhadis ile birlikte oldukça başarılı bir biçimde canlandırmıştır [131, levha X].

Cami kıble avlusunun en solunda yapısal ve topografik verileri ile Hürrem Sultan Türbesine özdeş bir yapı yer almaktadır. Yapının kubbe, dairesel planlı kubbe sekisi ve profil programlarıyla çerçevelenen cephe panoları gibi yapısal özellikleri bu görüşü destekler niteliktedir. Sekizgen planlı prizmatik alt yapının cephe panoları doğru algılanmış olmakla birlikte, bir cephesinde iki panonun yer aldığı kare planlı bir alt yapı canlandırılmaktadır. Eyice, ressamın çizdiği resimleri piyasa hakkaklarına hak ettirmesi nedeniyle özgün kimliklerini ve doğruluklarını yitirdiklerinden söz etmektedir [132, s. 133]. Lorichs'in panoramayı çizdikten hemen sonra (1559'da) İstanbul'dan ayrıldığı göz önüne alındığında, hatanın, ressamın ya da yapıları görmemiş hakkakların hak etme aşamalarında ortaya çıkmış olabileceği akla yakın gelmektedir.

Avluda, ayrıca, yapısal özellikleri ve topografik verileri ile darülkurra ile benzeşen bir yapı daha yer almaktadır. Yapının, kubbesi, onikigen planlı kubbe sekisi ve kübik alt yapısı bu görüşü destekler niteliktedir. Darülkurranın 2'li üst sıra pencere düzeni bir pencereli olarak canlandırılmaktadır. Caminin kıble duvarına oldukça yakın bir konumda yer alan ve yapısal-mekansal tasarım kimliği ile özgün bir yapı olarak avludaki diğer yaygın yapılardan kolayca ayırd edilebilen Kanuni Sultan Süleyman Türbesi, panoramada yoktur.

6 mayıs 1557 tarihli Süleymaniye vakfiyesinde gider göstergelerinde "Kadın Efendi türbesi için" başlığı altında Hürrem (öl. 1558) türbesi giderleri sıralanırken, Kanuni

Sultan Süleyman Türbesinden söz edilmemiş ve genel bir türbedarlık gider göstergesine yer verilmiştir [24].

Belgelerden sağlanan yapısal verilere göre vakfiyede sözü edilen türbe, 1 adet kapı, 7 adet pirinç parmaklıklı alt sıra ve 8 adet nakışlı (içte revzenli, dışta alçı revzenli) üst sıra pencerelere sahiptir. Bu nitelik ve nicelikteki yapı elemanları ile iki türbe arasında kurulan analojiler ışığında netleşen bulgular, vakfiyede (1557) giderleri belirtilen türbenin Hürrem Sultan türbesi olduğunu göstermiştir. Özel bir malzeme alımı gerektirmediğinden kaba yapıya ilişkin bir bilginin yer almadığı belgelerde sadece ince yapı ve dekorasyona ait son evrelerde gereken özel üretim ve malzeme alımları izlenmektedir. Giderler, belgelerde 19-26 eylül 1556 döneminden başlayarak izlenmektedir.

19-26 eylül 1556 döneminde 100 adet sikke kullanılarak 2 adet şamdan yaldızlanmış ("tıla-kerden") [25,s.186,belge no 473], 15 ocak 1558'de sandık-ı ecza (cüzlerin saklandığı sandık) (300 akçe) alınmış [25,s.110,belge no 238], 9-15 temmuz 1558 döneminde ise 32 adet sikke kullanılarak (işçilik: sikke başına 8 akçe) 16 adet sütun bileziği yaldızlanmış ("tıla-kerden") [25,s.186,belge no 472], 7 kişik neccar ekibi tarafından 9 adet pencere (1700 akçe) yapılmış ("sahten") [25,s.121,belge no 262], ana giriş için İznik'ten 2 adet çini pano (2000 akçe), iç mekan için ise 2089 adet tuğla [25,s.186] 27 ağustos-13 eylül 1558 döneminde, hatt-ı daire-i türbe (türbe iç mekan yazıları) için 10 deste kağıd-ı İstanbul (İstanbul'da üretilen kağıt) [25,s.184,belge no 469], bezemeler için Hasan Cafer'den 484 miskaal (2.32kg) laciverd-i bedahşi (6.5 akçe/miskaal, 1356.6 akçe/kg) [25,s.186,belge no 449], 5 deste varak-ı zer (altın varak) (15akçe/deste) [25,s.186,belge no 476-477], perde için 46 adet çengal (çengel) alınmış, turre sakıfının (giriş saçağının) ve 16 adet ayineha-i top'un (top aynalar) bezemesi [25,s.177,belge no 439], 24 aralık 1559- 14 ocak 1560 döneminde 15 kişilik bir ekip tarafından 39 gün çalışılarak pirinç pencere parmaklıları [25,s.99,belge no 208] yapılmıştır.

Ölümünden önce uzun süre hasta olan Hürrem için, belgelere göre ölüm tarihi olan 1558 öncesinde bir türbe yaptırılmıştır.

Şamdanları 26 eylül 1556'da yaldızlanan türbe 1556 öncesinde yapılmıştır. 27 temmuz-3 ağustos 1555'de mimari bir tasarım için 5 deste (10 akçe/deste) kağıd-ı

İstanbul (İstanbul'da üretilen kağıt) alınmıştır [25,s.184,belge no 462]. 15 ocak 1558 tarihine kadar türbe için özel bir üretim ya da malzeme alımı yapılmamıştır. Çini, altın varak, kalemişi, top ayna süs, cüz sandığı, pencere doğramaları, parmaklıklar ve perde, 15 ocak 1558-14 ocak 1560 döneminde tamamlanmıştır.

5.6.12. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Lokman'ın Süleyman tarihinde (1578-1580) yer alan bir Nakkaş Osman minyatüründe (Şekil 5.2) Kanuni'nin gömü töreni canlandırılmaktadır. Minyatürde, güneydoğu avlusuna güneybatıdan bakılmaktadır. Cenaze alayı, avlu güneybatı duvarı ve giriş kapısı, soldan sağa doğru, Kanuni'nin otağı ve altında hazırlanmakta olan gömü çukuru, sekizgen planlı prizmatik gövdeli Hürrem Sultan Türbesi ve avlu duvarına bitişik tek kubbeli kubik darülkurra izlenmektedir. Otağın altında iki kişi çukuru kazmakta, bir kişi çukur derinliğini kontrol etmekte, bir kişi elinde taş ya da tuğla olabilecek bir yapı malzemesi taşımakta ve en solda elinde arşın ya da asası ile Mimar Sinan gözlenmektedir. Minyatür, Kanuni'nin cenazesinin Sigetvar'dan İstanbul'a getirildiği 28 kasım 1566 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Türbesinin en az temel üstü bölümünün henüz olmadığını belgelemektedir (Şekil 5.2). Yapı, 6 mayıs 1557 tarihli Süleymaniye vakfiyesinde geçmemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi giriş revağı tavanında kullanılan mermer plakalar, Manuel I'in 1166 tarihli fermanının yazıldığı mermer plaklardır ve 1567'de Ayasofya'dan derlenmiştir [133]. 27 receb 975 (27 Ocak 1568) tarihinde II.Selim, babası Kanuni Sultan Süleyman türbesi için Bursa, Amasya, Kastamonu ve Merzifon kadılarından mermer işinde usta taşçılar istemiştir [6,s.15]. Bu bilgilere göre, gömünün yapıldığı 28 kasım 1566 ile 27 Ocak 1568 tarihleri arasında türbenin kaba yapısı tamamlanmış ve beden duvarlarındaki Marmara mermeri yüzeylerin işlenmesine ve parlatılmasına geçilmiştir. 1577-1580 yıllarında ikinci kez İstanbul'da bulunan Lorichs, bir Süleymaniye Camisi çalışmasında Kanuni Sultan Süleyman Türbesini canlandırmıştır [132,s.137]. Türbe yapım çalışmaları, 1577 öncesinde tamamlanmıştır.

İstanbul (İstanbul'da üretilen kağıt) alınmıştır [25,s.184,belge no 462]. 15 ocak 1558 tarihine kadar türbe için özel bir üretim ya da malzeme alımı yapılmamıştır. Çini, altın varak, kalemişi, top ayna süs, cüz sandığı, pencere doğramaları, parmaklıklar ve perde, 15 ocak 1558-14 ocak 1560 döneminde tamamlanmıştır.

5.6.12. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Lokman'ın Süleyman tarihinde (1578-1580) yer alan bir Nakkaş Osman minyatüründe (Şekil 5.2) Kanuni'nin gömü töreni canlandırılmaktadır. Minyatürde, güneydoğu avlusuna güneybatıdan bakılmaktadır. Cenaze alayı, avlu güneybatı duvarı ve giriş kapısı, soldan sağa doğru, Kanuni'nin otağı ve altında hazırlanmakta olan gömü çukuru, sekizgen planlı prizmatik gövdeli Hürrem Sultan Türbesi ve avlu duvarına bitişik tek kubbeli kubik darülkurra izlenmektedir. Otağın altında iki kişi çukuru kazmakta, bir kişi çukur derinliğini kontrol etmekte, bir kişi elinde taş ya da tuğla olabilecek bir yapı malzemesi taşımakta ve en solda elinde arşın ya da asası ile Mimar Sinan gözlenmektedir. Minyatür, Kanuni'nin cenazesinin Sigetvar'dan İstanbul'a getirildiği 28 kasım 1566 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Türbesinin en az temel üstü bölümünün henüz olmadığını belgelemektedir (Şekil 5.2). Yapı, 6 mayıs 1557 tarihli Süleymaniye vakfiyesinde geçmemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi giriş revağı tavanında kullanılan mermer plakalar, Manuel I'in 1166 tarihli fermanının yazıldığı mermer plaklardır ve 1567'de Ayasofya'dan derlenmiştir [133]. 27 receb 975 (27 Ocak 1568) tarihinde II.Selim, babası Kanuni Sultan Süleyman türbesi için Bursa, Amasya, Kastamonu ve Merzifon kadılarından mermer işinde usta taşçılar istemiştir [6,s.15]. Bu bilgilere göre, gömünün yapıldığı 28 kasım 1566 ile 27 Ocak 1568 tarihleri arasında türbenin kaba yapısı tamamlanmış ve beden duvarlarındaki Marmara mermeri yüzeylerin işlenmesine ve parlatılmasına geçilmiştir. 1577-1580 yıllarında ikinci kez İstanbul'da bulunan Lorichs, bir Süleymaniye Camisi çalışmasında Kanuni Sultan Süleyman Türbesini canlandırmıştır [132,s.137]. Türbe yapım çalışmaları, 1577 öncesinde tamamlanmıştır.

5.6.13. Dükkan Dizileri

Kuzeydoğu arastasının ("dekakin ve odaha der-canib-i hamam ve tabhane") 18 adet dükkan ve odasının kapı, pencere ve sıvası 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde yapılmış [25,s.116,belge no 259], 62 adet dükkanın kepenk, sakıf ve turre çatısının ahşap konstrüksiyonu 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde 6820 akçeye ihale edilmiş [25,s.120,belge no 262], 4-17 eylül 1557 döneminde 210 adet tahta-i bazu yek rişte ve du-rişte (tek ip çekilerek ikiye ve iki ip çekilerek üçe bölünmüş kütükten elde edilen oldukça kalın taşıyıcı ahşap eleman) (22 akçe), 2265 adet tenüke-i sakaf (çatı tenekesi) (3 akçe), 593 adet tenüke-i sandık (teneke sandık, oluk, su haznesi ?) (5 akçe), 96 adet kolluk -demiri- (4 akçe) ve 906 adet parmaklık -demiri- (2 akçe) [25,s.114,belge no 252], 15-22 ocak 1558 döneminde ise 29 adet tahta-i bazu yek rişte (20 akçe), 410 adet tenüke-i sakaf, 196 adet tenüke-i sandık ve 77 adet parmaklık -demiri- [25,s.115,belge no 255] alınmıştır.

29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde kapı, pencere ve sıvası, 4 eylül 1557- 22 ocak 1558 döneminde saçakları yapılan arastalar, 22 ocak 1558 sonrasında tamamlanmış olmalıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Döneminde Kabe, Medine ve Mescid-i Aksa'dan sonra en kutsal ve neredeyse Belgrad kadar büyük bir yer olarak nitelendirilen Süleymaniye külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan ve Sokollu'nun bir araya geldiği bir dönemde, bina nazırı müderris Mevlana Mehmed, bina emini Hüseyin Çelebi (temel döneminde), bina emini ve aynı zamanda Anadolu muhasebecisi Mustafa (geçiş dönemi), bina emini Sinan (temel üstü döneminde), bina katibi Halil, İstanbul hassa harcı emini Hasan, Galata hassa harcı emini Ahi ve İstanbul kadısının yoğun çabalarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun zirvesinde gerçekleştirilmiştir. Yapımı sırasında imparatorluğun tüm olanakları seferber edilmiş, diğer yapım ve onarım faaliyetleri için gerekli yapı malzemesi ve işgücü tahsisi Divan kararına bağlanmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş kapsamlı yapım etkinliklerinden biri olan Süleymaniye külliyesinin Ömer Lütfi Barkan tarafından yayımlanmış olan yapı malzemesi ve işçilik masraf defterleri, kanun, hüküm ve emirler (Bölüm 5.1), Selimiye, Sultanahmet, Nuruosmaniye ve Ayazma camilerine ilişkin belgesel veriler, geleneksel yapı teknolojisi tarihi bilgi birikimi ve mevcut mekansal ve yapısal verilerle (Bölüm 2) desteklenerek, mimarlık tarihi ve restorasyon çalışmalarına ışık tutmak amacıyla mimari açıdan değerlendirilmiş (Bölüm 3, 4) ve yapım sürecine (Bölüm 5) ilişkin bilgiler ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Mevcut belgelerin, sadece, yapı malzemesi ve işgücü alımına yönelik masraf defterleri olması, süreci ortaya koymaya yönelik bu çalışmada, yeterli veri sağlamamış ve belgeleri külliyenin yapısal verileri ile donatmayı gerektirmiştir. Bu kapsamda, Bölüm 2'de külliye yapılarının yapısal ve mekansal betimlemeleri yapılarak Bölüm 3 ve Bölüm 4'de yer alan yapı malzemesi ve işgücüne yönelik belgesel veriler için karşılaştırma yapılacak bir veri tabanı oluşturulmuştur.

Bölüm 2'deki yapısal ve Bölüm 3 ve Bölüm 4'deki belgesel verilerden yola çıkılarak kullanılan yapı malzemelerinin bir tipolojisi yapılmış, kullanım yerleri, kullanım miktarları, boyutları, bedelleri, kaynakları, kaynaklarında uygulanan ön işlemler, taşınmaları ve şantiyede uygulanan işlemler belirlenerek restorasyon çalışmalarına; kullanım yerlerine bağlı olarak alındıkları ve kullanıldıkları tarihler, ekiplerin yapılar arasındaki hareketleri, belli ekiplerin belli dönemlerde belli bölgelerde yoğunlaşmaları belirlenerek mimarlık tarihi çalışmalarına bilgi sağlanmaya çalışılmıştır (Bölüm 3, 4).

Ayrıca, yapım sürecinde izlenen hiyerarşik yapılanma, üretim, denetim, yönetim ve destek kadroları, aralarındaki örgütlenme düzeni, yetki ve sorumluluk dağılımı, cezai müeyyideler incelenmiştir (Bölüm 4).

Belgelere göre, süreç yapımın çok öncesinde, dönemin siyasal ve parasal şartları çerçevesinde alınan yapılaşma kararı ile başlamış, yer seçimi, istimlak, proje ve maket çalışmaları, padişah onayı, temel fermanı, inşaat alanının düzenlenmesi, kara ve deniz kuvvetlerinin katkısıyla işgücü ve yapı malzemesi temini, işçi koğuşlarının ve yapı malzemesi depolarının, işliklerin ve kireç kuyularının hazırlanması, planın aletli ölçümler yardımıyla araziye aplikasyonu, zemin sondajları, tören ile temel kazısı, iksa çalışmaları, rıhtım (radye) yapımı, tören ile temel atma çalışmaları, temel, subasman, beden duvarları, ayaklar, askı kemerleri ile birlikte yarım kubbe ve tromplar, ana kubbe yapımı gibi kaba yapı ve ardından ince işler gibi oldukça büyük ve karmaşık aşamaları kapsamıştır (Bölüm 5).

Çalışma, mevcut belgelere koşut olarak yapılardan cami, yapı malzemelerinden ise taş üzerinde yoğunlaşmıştır. Ana yapı taşları, od taşı, küfeki ve Marmara mermeridir. Od taşı, Üsküdar-Kadıköy ve Karamürsel-Kavak, küfeki ise Davutpaşa ocaklarından elde edilmiş olmakla birlikte Marmara mermeri, Cyzicus kalıntılarından derlenmiştir. İlk etkinlik Ezine'de, en uzun etkinlik ise Cyzicus'da gerçekleştirilmiştir.

Başta camide olmak üzere külliyede, **porfir** (Mısır'dan eski kırmızı porfir, Selanik'ten eski yeşil porfir), **granit** (Mısır, Kestanbol, Armutlu, Kapıdağ), **breş** (Vezirhan, Bandırma, Muğla, Selanik'ten serpantin), **puding** (Hereke), **mermer** (Marmara), **kalker** (Davutpaşa'dan küfeki, Gebze'den rüdist fosilli ve kırmızı bej dalgalı, Bandırma, Ergani, Gülünbe) ve **traverten** (Akköy) yapılı yaklaşık 19 çeşit farklı cins taş kullanılmıştır.

Derleme taşlar, tersanenin teknik destek ve donanımı katkısıyla başta tapınaklar olmak üzere sayısız anıtsal yapıyı içeren Marmara, Ege ve Akdeniz kıyısındaki Yunan, Anadolu ve Mısır antik kentlerinden derlenmiştir (Şekil 3.1): İstanbul'da Hipodrom, Kıztaşı, Colona Istoriata, Eski Saray, Eski Saray'daki Fransisken manastırı, Kırklareli'de Vize, Pınarhisar, Edirne'de Eski Saray, Bursa-Karacabey-Mihaliç'de Miletopolis ve Lopadion, Balıkesir- Edincik'de ("Aydıncık") Cyzicus, Çanakkale-Ezine'de ("Eyne") Neandria, İzmir-Çandarlı'da ("Candarlu") Pitane, Midilli, Sakız, Bozcaada, Selanik'te Sidrekapsi, Alanya'da Korakesion, Mersin'de Seleukeia (Silifke), Danısanclus (Mud), Celendis ("Selendi", Gülnar), Tarsus, Adana-Ceyhan'da Misis ("Sis"), Karataş, İskenderiye, Gazze (Askalan) ve Baalbek (Heliopolis).

Çeşitli yerlerden [134, 135] alınan taş malzeme, üst yapılara başlanan 1553 sonu-1554 başı döneminde neredeyse tamamıyla sağlanmış ve Eski Saray'daki Hazine-i Hassa depolarına alınmıştır (Tablo 3.1).

Kullanım sıralamasına bağlı olarak **karataş,** temel altı blokajında, **od taşı,** temel duvarlarında ve ahır sövelerinde, **küfeki,** temel, beden ve dolgu duvarlarında, duvar ayaklarında, ayaklarda, payandalarda, kemerlerde, döşeme ve çatı kaplamalarında, sövelerde ve harpuştalarda, **Marmara mermeri,** sütun, sütun kaidesi, sütun başlığı, kemer, duvar ve döşeme kaplaması, korkuluk ve basamaklarda, **Mısır graniti,** avlu ve cami sütunlarında, **serpantin breşi** dış avlu ana girişi, cami sofa ve hünkar mahfili sütunlarında, avlu ana giriş geçmeli dekoratif kemerlerinde, cami boşaltma arkatı duvar bordürlerinde, avlu giriş döşeme kaplama bordürlerinde, cami ana giriş küçük döşeme disklerinde, **Kestanbol graniti,** cami ve tabhane avluları ile cami dış sofa üst kat sütunlarında, **Armutlu graniti,** avlu güneybatı revağı sütununda, **Kapıdağ graniti** III. ve IV. medresede derslik girişlerinde, **eski kırmızı porfir,** avlu ana giriş revağı ve hünkar mahfili sütunlarında, sofa cephe küçük disklerinde, avlu dörtgen ya da dairesel döşeme panolarında, **eski yeşil porfir,** sofa küçük cephe disklerinde, **Hereke pudingi,** cami avlu, iç sofa, dış sofa alt kat, kuzey ve batı minare girişi ve tabhane avlu kemerlerinde, kıble duvarı pencere iç sövelerinde, avlu sekisi döşeme panolarında, mor renkli mermer avlu yan giriş geçmeli dekoratif kemerlerinde, avlu sofa ve cami yan giriş döşeme kaplama bordürlerinde, **Bilecik Vezirhan Taşkesen breşi** (Foto 2.38) hünkar mahfili sütununda ve avlu döşeme bordürlerinde, **Bandırma**

breşi (Foto 2.37) avlu döşeme bordürlerinde ve batı köşesi 5 kemerinde (Şekil 2.4, 2.5), **Muğla tektonik breşi** avlu sofası döşeme panosu ve cami kuzey yan girişi kuzeybatı sekisi döşeme bordüründe,**Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı** (Foto 2.39, 2.40) avlu döşeme kaplama bordürlerinde, Gebze hippüritli kireç taşı güneybatı iç sofa sütununda, **Ergani nümülitli kalkeri** doğu mahfil sütunlarında, **Gülünbe pembe oolitli kalkeri** kuzeydoğu iç sofa sütununda, **Denizli Akköy traverteni** avlu döşeme kaplama bordürlerinde kullanılmıştır.

Od taşı ("seng-i temel", "seng-i od", "seng-i ateş"), esasen temellerde kullanılmıştır. Belgelere göre Kadıköy (28 ocak 1551-23 mayıs 1553), Marmara Ereğli (21 şubat 1552) ve Karamürsel-Kavak iskelesi (17 mayıs 1553-19 mayıs 1554) ocaklarından çıkarılmış; 1.5/2.5zira (1.13/1.89m) boyutlarında büyük blok ("kalıb-ı kebir") ve 1/1.5zira (0.75/1.13m) boyutlarında küçük blok ("kalıb-ı küçek") olarak 20 ve 60 akçeye ocakta işlenmiştir (Bölüm 3.1.2.2).

Küfeki ("köfeke"), genelde ana yapı taşı olarak duvarlarda ve ayaklarda kullanılmıştır (Şekil 2.5). Devlete ait Davudpaşa küfeki ocaklarından ("seng-i köfeke karheng-i miri nezd-i çiftlik-i Lütfi ve Mehmet Paşa") çıkarılmıştır (12 mart 1550-19 mayıs 1554). Belgelerde, yapıda kullanıldığı şekliyle, seng-i kalıp (ana ayaklarda kullanılan iri bloklar), seng-i büzürk beray-i kalıp (seng-i kalıp'ın elde edildiği daha iri bloklar), seng-i zira (duvar yüzey taşı), seng-i helik (duvar yüzeyleri arasında şekilsiz dolgu taşı), kemer tabanı (üzengi), seng-i pehlü (söve), seng-i harpüşte (harpuşta) (Şekil 2.22, 2.23), seng-i minare (minare formunu verecek şekilde biçimlenmiş blok), seng-i çap (minare merdiveni için basamak) ve seng-i kaldırım (döşeme kaplama bloğu) adını almıştır. Elemanlar, acemioğlanlar ve usta taşçılar tarafından ocakta iki aşamalı olarak yonulmuş ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Yüzey, şantiyede bennayan (duvarcılar) tarafından gerçekleştirilen örgünün ardından, sengtraşan (taşçılar) tarafından gerçekleştirilen traşiden (ince yonu) (Foto 2.8-2.10, 2.28) ve perdahtkerden (perdah, parlatma) işlemleri ile bitirilmiştir (Bölüm 3.1.2.3).

Marmara mermeri ("mermer-i Aydıncık" "seng-i mermer-i Aydıncık"), belgelerde, yapıda kullanıldığı şekliyle, sütun, direk, kürsi (sütun kaidesi) (Foto 2.21, 2.22), kürsi-i büzürk (Şekil 2.8, Foto 2.16), ser-sütun ya da direk başı (sütun başlığı), kemer (küçük, orta ve büyük boy olabilen kemer taşı), söve (Foto 2.27, 2.28), eşik,

kademe (basamak), kor (duvar kaplama bloğu) ve döşeme (döşeme kaplama bloğu) adlarını almıştır (Şekil 2.4, 2.5). Başta dünyanın 7 harikasından biri olan Hadrian tapınağı olmak üzere Cyzicus antik kenti Temaşalık bölgesi anıtsal Roma yapı kalıntılarından derlenmiştir (4 nisan 1550-19 mayıs 1554). Elemanlar, şantiyeden gönderilen siparişe göre kalıntılar üzerinde kurulan taş işliğinde işlenmiş, İzmit biçki işliğinde biçilmiştir. Cami Mısır graniti ana sütunlarına ait sütun kaideleri (yaklaşık 1.5m^3) ve sütun başlıkları (yaklaşık 1.5m^3) ocakta, oldukça iri "dergah"lardan elde edilmiştir. İzmit biçki işliğinde biçilerek şantiyeye gönderilen dergahlar, şantiyede işlenmiş; ağırlıklı olarak duvar ve döşeme kaplamalarında, korkuluklarda (Foto 2.11, 2.12, 2.29, 2.30) ve merdivenlerde kullanılmıştır. Ocaktan, işlenmeden gönderilen hurda elemanlar, şantiyede değerlendirilmiştir (Bölüm 3.1.2.4).

Hereke pudingi ("mermer-i Mihaliç", "seng-i Mihaliç", "seng-i mermer-i Mihaliç", "kızıl kemer taşı") (Foto 2.35, 2.36), Mihaliç'teki (Bursa-Karacabey) Miletopolis ve Lopadion antik yapı kalıntılarından derlenmiştir (12 nisan 1552-14 nisan 1554). Camide kemerlerde (Şekil 2.4, 2.5), döşeme kaplamalarında (Şekil 2.27, 2.29, Foto 2.33, 2.34, 2.45, 2.46), -Mihaliç'teki antik yapılardan öğrenilmiş olsa gerek- cami mihrap bölgesi pencere sövelerinde (Şekil 2.17, Foto 2..25, 2.26), ayrıca, tabhane avlu kemerlerinde kullanılmıştır. Cami avlusunun 1-14 eylül 1554 döneminden sonra yaklaşık bir yıl gecikmeli olarak 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde tamamlanan batı köşesindeki 5 kemerde (Bölüm 2.2.1.7.5 ve 5.6.1.1.6.4) ve döşeme kaplamalarında (Şekil 2.4) Hereke pudingi stokları tükendiğinden farklı cins taşlar kullanılmıştır (Bölüm 3.1.2.4).

Mısır graniti ("somaki") ve eski kırmızı porfir ("serçe gözi", "kızıl serçe gözi"), belgelere göre, sütun ve döşeme kaplaması (Şekil 2.4, 2.24-2.26, 2.30, Foto 2.31, 2.32, 2.47) formunda, İskenderiye (14 eylül 1550-30 ağustos 1552), Mersin (Seleukeia/ "Silifke", Celendis/"Selendi") (11 ocak 1551), İstanbul (Kıztaşı (Şekil 2.9) ve Colona Istoriata (Şekil 2.10)) (nisan 1551-ocak 1552), Selanik (Sidrekapsi) (24 kasım 1552-12 mart 1553), Baalbek (Şekil 2.11, Foto 2.17) (18 temmuz 1552-17 mayıs 1553) ve Gazze'deki (Askalan) (15 şubat 1553) antik yapı kalıntılarından derlenmiş, camide (Şekil 2.4, 2.5, Foto 2.7, 2.16, 2.17), tabhanede (avluda) ve III. medresede (avluda) kullanılmıştır (Bölüm 3.1.2.6). Taş elemanlar, "kirpas"lara

sarılarak sandıklara yerleştirilmiş ve taşınmaları sırasında zarar görmemeleri için azami dikkat gösterilmiştir.

Kestanbol graniti ("mermer-i sürh-i alaca") (kırmızı renkli mermer), günümüzde yöre halkı tarafından "pembe taş" olarak adlandırılmaktadır. Sadece cami ve tabhane avlularında, sütun formunda kullanılmış olan Kestanbol graniti sütunlar, belgelere göre, Çanakkale-Ezine'deki ("Eyne") Çığrı isimli granit dağı ("Eyne dağı") üzerinde yer alan Neandria antik kentine ait Yeditaşlar Kestanbol graniti ocaklarında ("Eyne dağı karhanesi") daha önceki dönemlerde işlenip bırakılmış olan Kestanbol graniti sütunlardan elde edilmiştir (24 kasım 1549-5 temmuz 1550). Sütunlar, ayrıca, kıyıdaki Alexandreas Troas'daki (Eski İstanbul/Kestanbol) kalıntılardan derlenmiştir (Bölüm 3.1.2.7). Çalışmalar, ocakta serbest halde yerde yatan sütunların iskeleye taşınması ve mevcut iskele yeniden yapılarak şantiyeye gönderilmeleri ağırlıklıdır. Sütunlar, camide dış sofa üst katta 26cm çap ve 2.64m boyunda toplam 4 adet, avluda 62-70cm çapında ve 4.25m boyunda toplam 6 adet, tabhanede ise 53.8cm çapında ve 3.62m boyunda avlu eyvanlarında kullanılmıştır. Şantiyeye gönderilen ve boyları 0.75-3m arasında değişen toplam 827 adet sütundan arta kalanlar ise Eski Saray ya da Topkapı Sarayı'nda yer alan Hazine-i Hassa depolarında saklanmış olmalıdır.

Armutlu graniti ("siyahla ak benek benek"), sütun formunda ("siyahla ak benek benek mücella direk"), Çandarlı'daki (Candarlu) Pitane antik kenti kalıntılarından derlenmiş, camide avlu güney girişinde 64.9cm çapında ve 4.25m boyunda kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5) (Bölüm 3.1.2.8).

Serpantin breşi ve eski yeşil porfir, sütun formunda **("sütun-ı sebz"),** başta kaynağına (Mora yarımadasında Taygetus dağı) oldukça yakın bir konumda yer alan Selanik-Sidrekapsi'deki olmak üzere (24 kasım 1552-12 mart 1553), Mersin-Mud'daki Danısanclus (11 ocak 1551-19 ekim 1552) ve İskenderiye'deki (14 eylül 1550-30 ağustos 1552) antik yapı kalıntılarından derlenmiş, camide sütun (Şekil 2.4, 2.5, Foto 2.5, 2.12-2.14), kemer (Şekil 2.2), cephe bordürü (Şekil 2.2, 2.5, Foto 2.2), cephe diski (Foto 2.12), camide avlu döşeme kaplama bordürü (Şekil 2.4, 2.24-2.26), dörtgen (Şekil 2.25) ve dairesel levha (Şekil 2.30, Foto 2.47) olarak kullanılmıştır (Bölüm 3.1.2.9). Taş elemanlar, "kirpas"lara sarılarak sandıklara yerleştirilmiş ve taşınmaları sırasında zarar görmemeleri için azami dikkat gösterilmiştir.

Muğla siyah tektonik breş mermeri ("mermer-i ablak") (siyah ve beyaz renkli mermer), 26 ağustos 1551 ve 15 mayıs 1557 tarihlerinde Bozcaada'dan derlenmiş ve cami döşeme kaplaması pano (Foto 2.43, 2.44) ve bordürlerinde (Şekil 2.32) kullanılmıştır (Şekil 2.4, 2.5) (Bölüm 3.1.2.10).

Gebze rüdist fosilli (hippüritli) kalkeri, Bölüm 3.1.4.1'deki yapısal verilere göre, camide güneybatı iç sofada (29.6cm çapında ve 2.34m boyunda) sütun formunda (Şekil 2.4) ve pencere içlerinde mozaiklerde kullanılmış olmakla birlikte eldeki belgelerden nasıl elde edildiği saptanamamıştır.

Gebze kırmızı killi kırmızı bej dalgalı kireç taşı (Foto 2.39, 2.40), Bölüm 3.1.2.10'deki yapısal verilere göre, pencere içi mozaiklerinde (Foto 2.26) ve camide avlu döşeme kaplaması bordürlerinde (Şekil 2.4, Foto 2.33) kullanılmış olmakla birlikte eldeki belgelerden nasıl elde edildiği saptanamamıştır.

Bandırma breşi (Foto 2.37), Bölüm 3.1.4.3'deki yapısal verilere göre, cami avlusunun batı köşesinde yer alan 5 adet kemerde, cami avlusu döşeme kaplamalarında kullanılmış olmakla birlikte eldeki belgelerden nasıl elde edildiği saptanamamıştır.

Kapıdağ graniti, III. medrese derslik girişinde (38.5cm çapında ve 1.90m boyunda) kullanılmış olmakla birlikte belgelerden nasıl elde edildiği saptanamamıştır.

Süleymaniye külliyesinde kullanılan pişmiş toprak yapı malzemeleri, Bölüm 3.2'deki belgesel verilere göre, tuğla, kiremit, sebu ve künklerdir. Tuğlalar, ilk aşamada cami, matbah ve tabhane, ikinci aşamada cami, hamam ve darülhadis; künkler ise ilk aşamada hamam, daha sonra ise bimarhane hamamı için alınmıştır.

Tuğlalar (Bölüm 3.2), Gelibolu-Eski mahalle'deki Yorgi veled-i Duka, İstemad veled-i küçek vd ustalar, usta, kalıpçı ve çamurcuları ve Şehzade külliyesi için kullanılmış tuğla kalıpları ile birlikte 18 ocak 1553'de İstanbul'a alınarak, Gelibolu yerine İstanbul'daki tuğla harmanlarında ürettirilmiştir. Tuğla yapımında hak-i tuğla ve kiremid (kiremit ve tuğla toprağı), hak-i siyah (siyah toprak), hak-i beyaz (beyaz toprak), hak-i sürh (kırmızı toprak), riyg (ince kum) ve balçık kullanılmıştır. 1554 yılında 25, 1555 yılında 24, 1556 yılında ise 32 fırın olmak üzere toplam 81 fırın tuğla

pişirilmiştir. Son fırın, 15 şubat 1557 tarihinde boşaltılmıştır. Fırınlama çalışmaları, 10 nisan-20 eylül döneminde gerçekleştirilmiştir. Fırınlarda dişbudak odun yakılmıştır. Tuğla bileşenleri, peremelerle (Tablo 3.4) ve donanmaya ait gemilerle taşınmıştır.

Tuğla-i çarşu (kare tuğla) **ya da tuğla-i çarşu-i büzürk** (büyük kare tuğla), külliye genelinde tuğla hatıllı moloz ve T/2t almaşık duvarlarda, I. ve II. medrese, tıp medresesi ve dükkan dizilerinde kemer ve tonozlarda kullanılmıştır. 100 tanesi 7 akçedir. Oldukça ucuzdur. 1550, 1554, 1555, 1556 ve 1557'de toplam 618400 adet 41 hamil alınmıştır. Örgüde şaşırtma yapmak amacıyla, aynı dönemlerde alınmış olan **tuğla-i nime** (yarım kare tuğla) ya da **tuğla-i bazari-i kalıp** (piyasadan satın alınan yarım tuğla) ile birlikte kullanılmıştır. Tuğla-i nime ve tuğla-i bazari-i kalıp'ın 100 tanesi 3.5 akçedir. Oldukça ucuzdur. Toplam 198628 adet alınmıştır (Bölüm 3.2.1) (Tablo 3.3). Bölüm 2.2'deki yapısal verilerle Bölüm 3 ve 4'deki belgesel veriler arasında kurulan korelasyonlara göre, tuğla-i çarşu 4.2/27/27cm, tuğla-i nime 4.2/13.5-14/13.5-14cm, tuğla-i çarşu-i büzürk 4.5-5/34-35.5/34-35.5cm, piyasadan satın alınmış olan tuğla-i bazari-i kalıp ise 4.2-5.5/30-31/?cm ve 5/31.5-33.5/?cm boyutlarındadır.

Tuğla-i bazari-i çarşu (piyasadan satın alınan kare tuğla), üstte sıralanan tuğlalara göre yaklaşık 4 kez daha pahalıdır. 100 tanesi 26.5 akçedir. 1555 ve 1556'da toplam 115605 adet alınmıştır (Bölüm 3.2.1) (Tablo 3.3). Bölüm 2.2'deki yapısal verilerle Bölüm 3 ve 4'deki belgesel veriler arasında kurulan korelasyonlara göre, camide sofalardaki aynalı basık çapraz tonozlarda kullanılmıştır.

Tuğla-i kubbe (kubbe tuğlası) yani kubbede kullanılacak kadar mukavim tuğla, özel olarak Mimar Sinan tarafından Hasköy kiremitçilerine yaptırılmıştır (Bölüm 3.2.2). Üstün nitelikli bir kubbe tuğlası için Kanuni ve Mimar Sinan önlemler almış; toprağın iyi elenmesini, çamurun iyi süzülmesini, hamurun temiz bir zeminde karılmasını ve ham tuğlanın iyi pişirilmesini şart koşmuştur. Tuğla-i kubbe, 1554, 1555 ve 1556'da toplam 177408 adet alınmıştır. Döşeme kaplamalarında kullanılan ve dayanımı çok yüksek tuğla-i şeşhane'den (altıgen tuğla) sonra, en pahalı tuğladır. Tane hesabı satın alınmıştır. Tanesi 1 akçe 3 fülüstür. Başta cami ana kubbesi olmak üzere kubbe, yarım kubbe ve tromplarda kullanılmıştır (Bölüm 3.2.2) (Tablo 3.3). Bölüm 2.2.1.9 ve 2.2.12'deki yapısal verilere göre, Kanuni Sultan Süleyman Türbesi kubbelerinde

kullanılan tuğla, 5-5.6/23-24/23-24cm boyutlarındadır. Tuğla-i kubbe, örgüde şaşırtma sağlamak amacıyla **tuğla-i topaç** (topaç tuğla) ya da **tuğla-i nime-i büzürk** (büyük yarım kare tuğla) ile birlikte kullanılmıştır. 1554 ve 1555'de toplam 86008 adet satın alınmıştır. 100 tanesi 47 ya da 48 akçedir. Tuğla-i kubbeden sonra en pahalı tuğladır.

Sebu, sadece cami ana kubbesi için 30 mayıs-6 haziran 1556 döneminde kubbenin kapanmasına 10 gün kala 255 adet satın alınmış (Bölüm 3.2.2) (Tablo 3.3) ve yapısal verilere göre (Bölüm 2.2) kubbe basınç bölgesinde hafifletme ve akustik (Foto 2.23, 2.24) amaçlı kullanılmıştır. Belgesel ve yapısal verilerden boyut ve bedeline ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tuğla-i şeşhane (altıgen tuğla), sadece 17 temmuz 1556'da 544 adet alınmış ve döşeme kaplamalarında kullanılmıştır (Bölüm 3.2.3) (Tablo 3.3). Tanesi 2 akçedir. Bölüm 2.2'deki yapısal verilere göre, kenar boyu 20, 26 ve 30cm'dir.

Kiremid-i büzürk (büyük kiremit) ve **kiremid-i puşiş** (örtü kiremiti), dükkan dizilerindeki giriş saçaklarında, olasılıkla hamam külhan avlusunda odunların konduğu sundurmada kullanılmıştır. Kiremid-i büzürk, 5 temmuz 1555'de 2000 adet, kiremid-i puşiş ise 29 haziran 1555-17 temmuz 1556 döneminde 764747 adet alınmıştır (Bölüm 3.2.4) (Tablo 3.3).

Künk (pişmiş toprak su borusu) ve **dirsek-i sehdehan** (üç ağızlı dirsek), "beray-i rah-ı ab" (su akıtmak için) yapıların su donanımında kullanılmıştır. Künkler (Foto 3.1, 3.2) çaplarına göre, 1.5, 3 ve 6 fülüs, dirsek-i sehdehan ise 2.5 fülüstür. 10 aralık 1556'da 300 adet iri boy, 18 mart 1557'de 394 adet küçük, 694 adet orta boy ve 160 adet büyük boy künk ile 7 adet dirsek-i sehdehan alınmıştır (Tablo 3.3). Bölüm 2.2.2'deki matbah su donanımına ilişkin yapısal verilere ve Bölüm 3.2.5'deki belgesel verilere göre bir künk, 18.9cm çapında ve 37cm boyundadır. Uçtan 3.7cm'lik bölümünde geçme sağlamak amacıyla 2cm'lik dişler oluşturulmuştur. Su geçirimsizliği, künk boru hattını çevreleyen 2cm kalınlığındaki lökün tabakası ile sağlanmıştır.

Lüle-i çeşme (çeşme lülesi) ve **lüle-i musluk** (musluk lülesi), suyun debisini ayarlamak amacıyla su donanımında kullanılan ve Bölüm 3.3'deki belgesel verilere göre bakır ya da pirinç olabilen boru şeklinde elemanlardır. 19 mart 1557'de hamam, 9 eylül 1558'de ise bimarhane için alınmıştır. Lüle-i çeşme 10,15 ve 60 akçe, lüle-i

musluk ise 100 akçedir. Hamamda, 15 akçelikten 3 adet, 10 akçelikten 28 adet, hamam havuzu için ise 60 akçelikten 2 adet lüle-i çeşme ve bir adet lüle-i musluk alınmıştır (Tablo 3.3).

Sıvalar ve harçlar başlığı, Bölüm 3.4'deki belgesel verilere göre, gec (kireç), horasan, riyg (ince kum), alçı, keten ve alef (saman) bileşenlerini kapsamaktadır.

Bölüm 3.4.1'deki belgesel verilere göre, külliyede, İstanbul Boğazı'ndan elde edilen **gec-i İstanbul** ya da **kireç-i İstanbul** (İstanbul kireci) ve Pendik, Gebze, Hereke ve Karamürsel'den elde edilen **gec-i Anatolu** ya da **kireç-i Anatolu** (Anadolu kireci) kullanılmıştır. İstanbul kireci, sadece ilk alımda ve çok düşük miktarda alınmıştır (748 kantar ya da 39.51ton). Kireç, asıl Anadolu ocaklarından 1554 yılının ilk çeyreğinde alınmış, Unkapanı iskelesinden atlı hamallar ile taşınmıştır. Bir at sırtındaki 2 küfe yani 2 kantar (105.61kg) kireci, yani 1 hamil yük, 1 akçe karşılığında taşınmaktadır.

Horasan, 29 haziran-16 temmuz 1557 döneminde tuğla kırıklarının horasan değirmeninde öğütülmesi ile elde edilmiş, 27 ağustos - 9 eylül 1558 döneminde ise oldukça küçük bir miktarda (7,5t) piyasadan hazır öğütülmüş olarak alınmıştır. Tuğla kırığının peremesine 30 akçe, hamiline (yük) ise 2 akçe ödenmiştir.

Riyg (ince kum), 1554 yılının ikinci çeyreğinde 36 gemi, 1 nisan 1557'de ise 33 gemi alınmış, Unkapanı iskelesinden atlı hamallar ile şantiyeye taşınmıştır.

Keten, kubbe sıvalarında ve –belgelerde bir bilgi bulunmamakla birlikte lökünde- kullanılmıştır. Kantarı 50, 55 ve 66 akçe olmak üzere üç tiptir. 11-16 temmuz 1556 ve 6-19 mart 1557 dönemlerinde toplam 9.1t alınmıştır.

Alçı, alçı taşının odun ateşinde yakılması ile elde edilmiştir. Alçı taşı, 1 nisan 1557'de 120 adet, 9-16 temmuz 1558 döneminde 4.8t, alçı ise sadece 9-16 temmuz 1558 döneminde 178 kg piyasadan hazır olarak alınmıştır.

Alef (saman), 7-14 nisan 1554 ve 28 haziran-26 eylül 1557 dönemlerinde toplam 84 hamil alınmıştır. Kubbe kurşun kaplamaları altındaki lüleci çamuruna katılmıştır.

Lökün, sönmemiş kireç, beziryağı, pamuk ("penbe") ve ketenin yoğurulması ile elde edilmiş ve su donanımı yalıtımında 2cm kalınlıkta kullanılmıştır. 4-17 eylül 1557 döneminde 113.6 ton lökün yoğurulmuştur.

Bölüm 3.5'de incelenen **ahşap,** temel ve duvar hatılları, iskele, iksa, kalıp, çatı, saçak altı ve tavan kaplaması, kapı, pencere, dolap, kürsü ve rahlelerde kullanılmıştır. Vize ve İzmit odaklı olmak üzere Istranca (meşe), Ganos (meşe, gürgen ve ıhlamur) ve İzmit odaklı olmak üzere Samanlı (ceviz vd) dağı ormanlarından elde edilmiş (Bölüm 3.5.1); Vize-İnada, Vize-Ahyolu (Ahtabolu, Süzebolu, Yoroz), Marmara-Ereğli ve İzmit-Boğaz iskelelerinden gönderilmiştir (Şekil 3.3).

Külliyeye 29 nisan 1549'dan itibaren 22 ocak 1558 tarihine kadar çub-ı verdinar, çubuk-ı verdinar, elvah-ı verdinar, verdinar-ı bellüt, verdinar-ı top bellüt, elvah-i bellüt, sütun, sütun-ı harci, sütun-ı kadim, direk, verke, çubuk-ı verke-i sütun, mertek-i İrva (Riva), mertek-i Samanlı, mertek-i yarma, mertek-i aruk, pedavre, gorne, elvah-ı erre-i ab, elvah-ı du ser buride, elvah-ı yek rişte, elvah-ı du rişte, elvah-ı bazu, elvah-ı bazu yek rişte, elvah-ı bazu du rişte, elvah-ı orta, elvah-ı deste, çub-ı varil fuçı ve gerder, çıbık-ı fuçı ve gerder, elvah-ı varil ve fuçı, tahta-i fuçı, gerder beray-i hamam, gerdel-i ab, kabza-i kazma külünk varye, sırık-ı hammal, sırık-ı uflamur, kazık, gülek, dingil, yasdık, ipsid, hiyme, tahta, funda, karaağaç, ceviz, fındık ve şimşir alınmıştır.

Ceviz, karaağaç, çınar, fındık, gürgen (kaldıraç makarası için), funda (süpürge için) ve şimşir (mutfak ve hamam eşyası için) 1557, bellüt (meşe) verdinar formunda (temel rıhtım hatılı için)1550, 1551 ve 1552, levha formunda (pencere doğramaları için) 1554 ve 1557, çubuk, levha ve verdinar olarak adlandırılan iğne ya da geniş yapraklı ağaçtan elde edilen kereste 1550, 1551, 1552 ve 1557, padavra 1550, 1551 ve 1557, sütun, kiriş ve mertek 1550, 1551, 1554 ve 1557, kova, fıçı, kazma kürek külünk ve varye sapı, odun (kurşun eritmek için), hamal sırığı ve kağnılık kereste ise 1550, 1551, 1552, 1556 ve 1557'de yoğun olarak alınmıştır.

Bölüm 2.2'deki yapısal, Bölüm 3.5 ve Bölüm 4'deki belgesel verilere göre, çub-ı verdinar (9.08/0.31/0.31m), çubuk-ı verdinar (9.08/0.22/0.22m), elvah-ı verdinar (11.35/0.22/0.19m), sütun, sütun-ı kadim ve sütun-ı harci (4.54/0.22/0.16m), çub-ı verke (boy 7.57m) ve çubuk-ı verke-i sütun, iksa ana taşıyıcılarında, pedavre iksa

perdesinde, gorne (0.16/0.95/6.06m) ise temel çukuruna malzeme transferinde oluk şeklinde rampa olarak kullanılmıştır.

Bölüm 2.2'deki yapısal ve Bölüm 3.5'deki belgesel verilere göre, çub-ı direk, direk, çubuk-ı verke-i sütun, mertek-i yarma, mertek-i aruk, elvah-ı orta ve padavra iskele sisteminde, kemer ve tonoz kalıplarda kullanılmıştır.

Bölüm 2.2'deki yapısal ve Bölüm 3.5'deki belgesel verilere göre, verdinar-ı bellüt (9.08/0.22/0.22m, 9.80/0.22/0.22m) meşedir ve temel rıhtım hatılında kullanılmıştır.

Bölüm 2.2'deki yapısal ve Bölüm 3.5'deki belgesel verilere göre, çub-ı verke 7-7.5/17.5-19/757cm boyutlarında, mertek-i İrva (Riva) ve mertek-i Samanlı ise 8.5-9.5x14.5cm^2 kesit ölçülerindedir ve çub-ı direk ve direk ile birlikte tuğla hatıllı ya da tuğla hatılsız moloz ve almaşık duvarlarda yüzeyin 12cm gerisindeki ahşap hatılda yatay olarak kullanılmıştır.

Bölüm 3.5.6 ve Bölüm 3.5.7'deki belgesel verilere göre, elvah-ı bellüt (11.35/0.22/0.19m), 1554 ve 1557'de alınmış ve pencere doğramalarında kullanılmıştır. Kapı, pencere ve pencere kapakları 14-21 ağustos 1557 döneminde tamamlanmıştır.

Dükkan saçakları ve kepenkler 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde, kürsü ise 10 aralık 1558 tarihinde tamamlanmıştır.

Tenüke (teneke), saçaklar ve minare kandilleri için alınmıştır.

Bölüm 3.6'daki belgesel verilere göre, **ahen** (demir) yapı elemanları (), Sofya ilinin Ilıca ilçesine bağlı Samakov ve Kuziçe kazalarından sağlanmıştır (Bölüm 3.6.1). Bölüm 3.6'daki belgesel verilere göre, Samakov ve Kuziçe'den ahen, ahen-i ham, ahen-i çıbuk, pareha-i ahen, çelik-i sızdırma, çelik-i firengi, harkunnar, kiriş-i kubbe, kiriş-i büzürk, kiriş-i harem, kiriş-i medrese, kiriş-i matbah, kened-i büzürk, kened-i küçek, kened-i vasat, kened-i firengi, kened-i firengi-i büzürk, kened-i firengi-i büzürk-i vasat, kened-i firengi-i vasat, kened-i nev, mismar-ı sağış, mismar-ı sağış-ı büzürk, mismar-ı sağış-ı hurde, mismar-ı sağış-ı meyane, mismar-ı şumar-ı hurde, mismar-ı şumar-ı vasat, mismar-ı pedavre, mismar-ı pedavre-i dıraz, mismar-ı mertek, mismar-ı mertek-i büzürk, mismar-ı mertek-i hurde, mismar-ı şişe, mismar-ı

sakaf, mismar-ı baskı, mismar-ı hatıl, mismar-ı çıbuk, mismar-ı haşeb, mismar-ı nal, kazma-i lağım, külüng-i ferhadi-i cedid, külüng-i ferhadi-i çelikleme, kürek, varya, çekic-i büzürk, çivi-i büzürk, küski, küski-i dest, cedid matkab, bıçkı, nal, bab-ı ahen, ahen-i pençere, parmaklık, tırabzon, reze, reze-i çifte, bend-i köşe, büyük köşebent, köşebend-i seh-paye, kened-i köşe-i cunba, bini, taban, ökçe, döşek, binili demir kapı için bahü, kufl, mandal, kapı halkası, pencere halkası, halka-i seng-i pençere, kapı perdeleri için çengal ve çengal ma'a tabaka alınmıştır.

Bölüm 2.2'deki yapısal verilere göre yapılarda kullanıldığı bilinen zıvana, belgelerde (Bölüm 3.6) yer almamaktadır. Mevcut belgelerde zıvana alımı yoktur. Olasılıkla, ahengeran taifesi tarafından Eski Saray'daki haddadan (demirciler) karhanesinde (işlik) Samakov'dan alınan ahen, ahen-i ham, pareha-i ahen ve ahen-i çıbuk'tan üretilmiştir.

Bölüm 2.2 ve Bölüm 3.6.2'deki belgesel verilere göre, temel, duvar ve kemer gergisi ile kubbe kuşaklaması olarak kullanılan kirişlerden (gergi) kiriş-i büzürk 282-288 ve 358kg, kiriş-i harem 36, 225 ve 299kg, kiriş-i matbah 172, 190-199 ve 205-207kg, kiriş-i medrese ($6x10cm^2$), 80, 84-88 ve 92kg, kiriş ise 66, 108, 119, 251 ve 271kg'dır.

Temel, duvar, kemer, pandantif, korkuluk vd kullanılan kened'in (kenet), kantarı 40 akçedir. Kened 1.27-1.92, 25.23, 29.74 ve 93.71 kg, kened-i nev 1.42 kg, kened-i köhne ise 1.56kg'dır.

Zıvana ve kılıç yapımında da kullanıldığı anlaşılan ahen-i ham'ın kantarı 110 akçedir.

İksa, iskele, kalıp, hatıl, çatı, saçak altı ve tavan kaplamalarında kullanılan mismar-ı baskı 1.93kg, mismar-ı sağış 3.79kg, mismar-ı büzürk 8.7kg, mismar-ı haşeb ise 3.2gr'dır. Çiviler kantarla ya da 1000'lik düzen içinde taneyle satılmaktadır. 1000'lik düzen içinde mismar-ı pedavre-i dıraz 200, mismar-ı şımar-ı vasat 90, mismar-ı sağış-ı büzürk 85, mismar-ı sağış meyane 64, mismar-ı nal 28, mismar-ı çıbuk 18 ve 19, mismar-ı sakaf 14, mismar-ı pedavre 12 ve13, mismar-ı şişe ise 7 ve 8 akçedir. Kantar ve lodra sisteminde ise mismar-ı mertek 190, mismar-ı mertek-i hurde 112, mismar-ı mertek ya da mismar-ı mertek-i büzürk 105, mismar-ı hatıl 101 ve 103 akçedir.

Temel kazısında ve taş ocaklarında kullanılan el aletlerinden varya (balyoz) 11.54kg, küski-i dest 3.955kg, nal ise 0.26kg'dır. Çekic-i büzürk, cedid ferhad külüngü ve cedid matkab 10 akçe, çelikleme ferhad külüngü ise 215 akçedir.

Belgesel verilere göre (Bölüm 3.6.2.1), ilk sipariş, 13 haziran 1550'de başlayan yapım çalışmalarından yaklaşık bir ay önce, 20 nisan 1550'de gerçekleşmiştir.

Kiriş (gergi), kiriş-i kubbe (kubbe kuşaklama gergisi), kened (kenet), zıvana yapımında kullanılan ahen (demir), ahen-i ham (ham demir), pareha-i ahen (parça demir) ve ahen-i çıbuk (demir çubuk) ile iksa, iskele ve hatıllarda kullanılan mismar (çivi) gibi **demir taşıyıcı sistem elemanları,** 20 ocak 1550-16 mayıs 1554 döneminde alınmıştır (Tablo 3.19a, 3.19b, 3.19c). 20 ocak-15 ağustos 1550 döneminde ve 2 eylül 1551'de cami için kiriş-i kubbe (kubbe kuşaklama gergisi), cami avlusu ve I. ve II. medrese için kiriş, kenet, mismar, ahen-i ham (zıvana), 23 mayıs 1552, 4 haziran 1552 ve 23 haziran 1552'de kiriş, ahen-i ham, kenet ve matbah için kiriş, 9 şubat 1554'de kiriş, nisan 1554'de, ahen, pareha-i ahen, ahen-i çıbuk, kenet, 16 mayıs 1554'de ahen-i ham, kenet ve kiriş (Tablo 3.19a, 3.19b, 3.19c, 3.20).

Bab-ı ahen, ahen-i pençere, tarbızon, bini ve döşek, reze, köşebent, kened-i köşe-i cunba, halka, mandal, kufl-i firengi, tabakalı çengal, tırabzon ve pencere taşı halkası gibi **taşıyıcı sisteme ait olmayan demir elemanlar,** 4 temmuz 1554-11 aralık 1558 döneminde alınmıştır. 4 temmuz-11 temmuz 1554'de, cami ve dış avlu çevre duvarı parmaklıkları, 29 haziran-6 temmuz 1555'de, cami, darülhadis ve matbah kapıları için reze, köşebent ve halka, 18-25 temmuz 1556'da çelik-i firengi, 6-20 şubat 1557'de ahen-i tırabzon-ı daire-i kubbe-i cami'i-şerif, 6-21 mart 1557'de bimarhane, matbah ve cami yan sofa pencere reze ve köşebentleri ve kufl-i firengi, 7-14 ağustos 1557'de cami kubbe balkonu için tırabzon ve parmaklık, cami kapı ve pencereleri için halka, mandal, kapı perdesi tabakalı çengeli, cami dolabı için kened-i köşe-i cunba, bimarhane kapı bini ve döşeği, pencere rezesi, 4-18 eylül 1557'de mismar, 5-12 mart 1558'de ahen-i ham, mismar, mismar-ı hatıl, mismar-ı şişe ve mismar-ı sakaf, 27 ağustos-12 eylül 1558'de kenet, kufl, medrese için kapı ve pencere rezesi, Hürrem Sultan Türbesi demir parmaklıkları, kenet, perde çengeli, pencere taşı halkası, mandal ve reze, 26 kasım-11 aralık 1558'de şebeke için mandal ve köşebend alınmıştır (Boyut ve bedel sistemi için bkz Tablo 3.21).

Elemanlar, kantar-ı İstanbul, kantar-ı Samakov ve kantar-ı Kuziçe/Kozniçe tartı sistemleri ile tartılmış, Samakov ya da Eski Saray'daki depolarda saklanmıştır.

Sürb (kurşun), Sofya ilinin Ilıca ilçesindeki kurşun madeninden elde edilmiş ve Ahyolu iskelesinde ya da Eski Saray'da yer alan ve hızane-i amire olarak adlandırılan depolarda saklanmıştır (Bölüm 3.7). **Külçe-i sürb** (külçe kurşun) ve **tahta-i sürb/elvah-ı sürb** (kurşun levha) formunda kullanılmıştır. Külçe-i sürb, 89.81-91.11kg'dır ve 1000 kantarı 1233 sikke 20 akçedir. Şantiyedeki ocakta eritilerek tahta-i sürb ya da elvah-ı sürb'e (örtü levhası) dönüştürülmüştür. Ayrıca, akışkan halde, kiriş, kenet ve zıvana yuvalarına akıtılarak elemanların sabitlenmesini sağlamıştır. En erken belge, 13 haziran 1550'de başlayan yapım çalışmalarından 8.5 ay sonrası, 24 mart 1551 tarihlidir. Bu tarihte henüz temel duvarları örülmemektedir. 24-30 nisan 1551'de darülhadise, 30 haziran 1551'de camiye, 30 mart 1552'de külliye geneline, 16 kasım 1552'de ise camiye kurşun alınmıştır. Dolayısıyla, 30 haziran 1551'de cami od taşı temel duvarının en fazla ilk sırası örülmüştür. Yani, temel taşı boyutlarına göre, temel en fazla 1.15m yükselmiştir.

1552'de cami, tabhane, matbah, I., II. ve tıp medresesi temel ve beden duvarlarında 28.31t ahen-i ham (zıvana) ve 44085 adet kenet kullanılmıştır (Tablo 3.19b, 3.20).

Nuhas (bakır), Bölüm 2.1.1.9'daki yapısal ve Bölüm 3.8'deki belgesel verilere göre, kubbe ve minarelerde alem, sütunlarda perazvane (bilezik), cami şadırvanı su donanımında perazvane (bilezik), külüng-i lüle (lüle külüngü) ve kefgir-i muslu(k) (süzgeçli musluk, duş) (Foto 2.15, Şekil 2.7), hamamda kazgan (kazan), medrese camlarında ise nuhas teli (bakır tel) şeklinde kullanılmıştır. Belgelere göre, cami dış sofa üst kat sütun bilezikleri 2.26kg, bimarhane avlu sütun bilezikleri 8kg, bimarhane hamamı kazanı ise 84.67kg ağırlığındadır. Bakır elemanlar, 12 ve 14 ağustos 1552 tarihlerinde I., II. ve tıp medresesi için alınan bakır elemanlar sayılmazsa genel olarak 28 mart 1556-12 eylül 1558 döneminde alınmıştır (Tablo 3.22).

Pirinç, Bölüm 2'deki yapısal ve Bölüm 3.9'daki belgesel verilere göre, külliyede tel-i camha (kantarı 12.5 akçe), tel-i pirinç (kantarı 1000 akçe), zencir-i pirinç (vakıyyesi 32 akçe, bir zirası 0.15 vakıyye), zencir-i kanadil (kıyyesi 32 akçe, bir zirası 0.07-0.08 vakıyye), zencir-i ba-top (tanesi 9 akçe), zencir-i sade (tanesi 3 akçe), zencir-i seh-sin

(üç diş zincir, tanesi 18 akçedir), zencir-i seh-paye (üç ayak zincir, tanesi 2.5 ve 16 akçedir), lüle-i pirinç (240 akçe) ve pençere-i pirinç (pirinç pencere parmaklığı) (cami kıble duvarındaki 2'si 5250 akçe, hünkar mahfilindeki 2'si 2100 akçe) için top ve pirinç çıbuk şeklinde kullanılmıştır. Tel-i cam 23 ocak-6 şubat 1557'de, cami kandil zincirleri için pirinç tel ise 9 mayıs 1556-10 eylül 1558 döneminde alınmıştır. Tel-i pirinç tiylkeşan taifesi tarafından çekilmiş ("keşiden"), zencir-i kanadil ise zencirkeşan taifesi tarafından bükülmüştür ("tabden"). Pirinç pencere parmaklıkları, camide kıble duvarında (2 adet), hünkar mahfilinde (2 adet) ve Hürrem Sultan Türbesi'nde (8 adet), lüle-i pirinç ise bir havuz ("havz-ı bina") için alınmıştır (Tablo 3.23).

Zücac (cam), Bölüm 3.11'deki belgesel verilere göre, telli ya da telsiz düz cam (III. ve IV. medresede tanesi 14 akçe), renkli cam (**zücac-ı reng-amiz**) ve dairesel petek pencere camı (**cam-ı müdevver**) (tanesi 0.65, 0.7, 1.25, 1.3 ve 1.5 akçe) olmak üzere pencerelerde, kandillerde (**kanadil**) ve filgözlerinde (**cam-ı hamam**) kullanılmıştır. Belgelere göre, revzenlerde, pahalıdan ucuza doğru, kıyyesi 50 akçeden 33kg sürh (kırmızı), kıyyesi 25 akçeden 157kg zerd (sarı), mavi, la'li (kırmızımsı) ve mor, kıyyesi 10 akçeden 14kg beyaz olmak üzere toplam 204kg zücac-ı reng-amiz alınmıştır. En pahalısı zücac-ı sürh'tür (kırmızı cam). Revzenler, camide 900, Hürrem Sultan Türbesi'nde ise 300 akçeye yapılmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki cam işliğinden iki usta ("üstadan-ı miri") tarafından yapılan 2 pencereye ise sadece 200 akçe ödenmiştir.

Belgelere göre (Bölüm 3.11) , 12 ağustos 1552'de I., II. ve tıp medresesi, 30 mayıs-6 haziran 1556'da darülhadis, 9-15 temmuz 1558'de III. ve IV. medrese için düz cam, 30 ocak-28 mayıs 1557, 4-17 eylül 1557 kandil ve cam-ı hamam, 15-21 ocak 1558'de cam-ı hamam, 18-24 temmuz 1556'da cami avlusu, 30 ocak-28 mayıs 1557, 15 ocak-10 eylül 1558'de III. ve IV. medrese için cam-ı müdevver alınmıştır (Tablo 3.24).

15-21 mayıs 1557 döneminde açılıştan iki ay önce cami, 9-15 temmuz 1558 döneminde Hürrem Sultan Türbesi revzen pencereleri yapılmıştır (Bölüm 3.11) (Tablo 3.24).

Kaşi (çini), Bölüm 3.12'deki belgesel verilere göre, camide son cemamat yeri ve kıble duvarında, Hürrem Sultan Türbesi'nde ise girişte ve iç mekanda kullanılmış; İznik ve İstanbul'dan alınmıştır. Cami son cemaat yerinde, haşiye, şemse, gilvi (20 akçe) ve koltuk (18 akçe), kıble duvarında kitabe (25 akçe), tac, haşiye (10, 18 ve 24 akçe),

tuğla (14 akçe) ve köşe (8 akçe), türbede ise pano (30 akçe) ve sırlı tuğla (30 akçe) tipi çini elemanlar kullanılmıştır. 5-11 eylül 1556'da ser-kaşiciyan'dan, **kaşi-i İstanbul** (İstanbul çinisi), 18-24 eylül 1557'de son cemaat yeri ve kıble duvarlarında kullanılan **İznik çinisi,** türbede kullanılan İznik çinisi ise 9-15 temmuz 1558 döneminde alınmıştır (Tablo 3.26a, 3.26b, 3.26c).

Bölüm 3.13'deki belgesel verilere göre, camide minber, minare ve kubbe alemleri, cami pencere ve cami, darülhadis ve tabhane ana giriş kapı rezeleri, cami ve Hürrem Sultan Türbesi şamdanları altın yaldızlanmış, cami ve Hürrem Sultan Türbesi kubbeleri **altın varak ve kalemişi** ile bezenmiş ve top aynalarla süslenmiştir (Bölüm 3.1.3.1) (Tablo 3.26a, 3.26b, 3.26c).

Belgelere göre, kalemişi ve altın varaklarda 39 çeşit malzeme kullanılmıştır. İlk beşi, revgan-ı bezir, sülüğen, isfidaç, tutkal-ı siyah ve sandalos ağacı oluşturmuştur.

Cami kubbe bezemeleri için 9 mayıs 1556, 11-17 temmuz 1556 ve 28 kasım-10 aralık 1556'da varak-ı İstanbul (çizim kağıdı), boya, kubbe kitabesi için 23 ocak-2 temmuz 1557'de varak-ı İstanbul alınmış; uygulamalar ise 17-30 nisan 1557'de yapılmıştır (Bölüm 3.1.3.3.1).

Cami nakışlarının tamamlanmasıyla Hürrem Sultan Türbesi bezemelerine başlanmıştır. 7-13 ağustos 1557'de varak-ı İstanbul, 28 ağustos-4 eylül 1557, 15-21 ocak 1558 ve 27 ağustos-10 eylül 1558'de boya ve altın varak alınmış; 27 ağustos-10 eylül 1558'de türbe saçak nakışları yapılmış (Bölüm 3.1.3.3.1) ve top aynalarla (Bölüm 3.1.3.3.2.1) süslenmiştir.

Cami alemlerinin yaldızlanma çalışmaları, 11 ocak 1556-25 eylül 1556 döneminde yapılmıştır. 11-17 ocak 1556'da kuzey ve batı, 19-25 eylül 1556'da ise güney ve doğu minareleri ile kubbe ve minber bakır alemleri (Bölüm 3.1.3.2.1) , mihrap şamdanları (Bölüm 3.1.3.2.3), cami, yan sofa, avlu, minare, dolap, tabhane ve darülhadis ana giriş kapısı rezeleri, cami pencere rezeleri (Bölüm 3.1.3.2.2), 9-15 temmuz 1558'de ise türbe şamdanları (Bölüm 3.1.3.2.3) ve sütun bilezikleri (Bölüm 3.1.3.2.4) altın yaldızlanmıştır.

Yapım çalışmaları, 13 haziran 1550'de başlamıştır.

Yapım kararı ve yer seçimi kararı ise bu tarihten çok öncesine aittir. 18 Eylül 1547'de Avusturya'nın yıllık 30000 düka altın getiri sağlayacak bir vergiye bağlanması (Bölüm 5.2) ve 1548'de ise Şehzade külliyesinin tamamlanması sonrasında ve II.İran seferi (29 mart 1548-21 aralık 1549) öncesinde, 18 eylül 1547-29 mart 1548 döneminde yapım kararı alınmış ve yer belirlenmiştir.

Bölüm 5.4'de incelenen **yer seçimi**, yapım kararı ardından yine 18 Eylül 1547-29 Mart 1548 döneminde gerçekleştirilmiştir. 7 şubat 1540'da tamamen yanan ve haremi Topkapı sarayına taşınarak boşaltılan ve küçültülen Eski Saray'ın "havadar, denize nazır, kuzey rüzgarına açık ve cennet gibi geniş" –yangın- arazisinde (Şekil 2.10) karar kılınmıştır. Oldukça eğimli olan arazi, özellikle caminin kıbleye çevrilebilmesi için kuzeydoğu dükkan dizisi, matbah ve tabhane alt yapıları kullanılarak genişletilmiştir (Şekil 2.1). Böylece, hem yanan saraydan arta kalan arazi değerlendirilmiş, hem de oldukça yoğun bir ticaret yerleşimi olan Süleymaniye'de, Sultanahmet ve Nuruosmaniye külliyelerinde karşılaşılmış olan vakit ve para kaybına yol açan ve yöre sakinlerini yerinden eden istimlak sorunu uzaklaştırılmıştır.

İstimlak, Bölüm 5.5 ve Bölüm 5.6.4'deki bilgilere göre, sadece, bimarhane (Şekil 2.1) için yapılmıştır. Bu amaçla, 3 ev ve bir otluk istimlak edilmiştir. 30 kasım 1551'de istimlak edilecek yapılar belirlenmiş, 12 şubat 1552'de bina emini ve Mimar Sinan tarafından yerinde ölçüm yapılmış, İstanbul kadısı ve şehremini tarafından bu ölçüme göre istimlak bedeli belirlenmiş ("şer-i şerifle istibdal olunmuş") ve İstanbul hassa harcı emini tarafından bu bedel ödenmiştir. Yıkım, 4 kasım 1552'de gerçekleştirilmiştir (temel kazısı, bir yıl sonra 5 ocak 1554'de başlamıştır). Yıkılan ev ve otluk için yakınlarda yer alan sahipsiz boş arsalardan tahsis edilmiştir. İstimlak işlemi bir yıl sürmüştür.

Bölüm 5.3'de incelenen **proje ("karname") ve maket** çalışmaları Kanuni'nin görüşleri, istek ve düşünceleri ile arazinin olumlu ve olumsuz koşulları göz önüne alınarak 29 mart 1548-21 aralık 1549 döneminde, Kanuni II. İran seferindeyken gerçekleştirilmiştir. Kanuni, II. İran seferi dönüşünde, -belki de bazı revizyonların ardından- projeyi onaylamış ve temel fermanını vermiştir. Bir maketle de desteklenen proje, oldukça eğimli bir yangın arazisi olan alanı, (bimarhane hariç) -istimlaka gidilmeksizin- geliştirilen alt yapılarla ustaca kullanmasını bilmiştir (Şekil 2.1).

Arazi düzenleme çalışmaları, oldukça eğimli olan arazide, özellikle camiyi kıbleye çevirebilmek açısından önem kazanmaktadır. Bu amaçla planlanan kuzeydoğu dükkan dizisi, matbah ve tabhane alt yapıları (Şekil 2.1) göz önüne alınarak kazı ve dolgu yapılarak arazi düzeçlenmiş ve genişletilmiştir. Çalışmalar, 18 eylül 1547-29 mart 1548 döneminde yapılan yer seçiminin ardından başlamıştır. 29 nisan 1549'da Unkapanı iskelesine ulaşan bir verdinar ve 2 çub-ı Karadeniz, öküz arabalarıyla 26 temmuz 1549'da şantiyeye taşınmaktadır.

Temel fermanı, padişahın projeyi onaylamasıyla 21 aralık 1549-13 haziran 1550 döneminde verilmiş ve Divan'dan çıkmıştır.

Plan ("resim") aplikasyonu, 21 aralık 1549-13 haziran 1550 döneminde "sanayi'i-hendesede mahir kamiller" (harita mühendisleri) tarafından yapılmıştır. Caminin planı, Sultanahmet camisine ilişkin belgelerden öğrenilen bilgilere göre, bel, külüng, zenbil ve ölçekler yardımıyla araziye izdüşürülmüştür (Bölüm 5.6.1.1.1). Kıble doğrultusu Beyazıt camisi peresesine göre belirlenmiştir.

Temel kazısı, Bölüm 2.2.1.1 ve Bölüm 5.6.1.1.1'deki bilgilere göre, 21 Aralık 1549-13 haziran 1550 döneminde gerçekleştirilmiştir. Duvar, ayak ve sütun akslarında iki doğrultuda yapılmıştır. 1975 tarihli zemin ve 1957 tarihli temel bilgilerine (Bölüm 2.2.1.1) göre, kazı 6.5-7m derinliktedir. Kazıda, temellerin sağlam zemine oturmasını sağlamak amacıyla dolgu alınarak grovak killi şist ana kayaya ulaşılmıştır ("hak-i pak-i kal'ü traş"). Bölüm 3.6'daki belgesel verilere göre, kazıda, varya (balyoz, 11.54kg), çekic-i büzürk, çelikleme ferhad külüngü, cedid ferhad külüngü, kazma-i lağım, kürek, küski, küski-i dest (manivela, 3.955kg) ve cedid matkab kullanılmıştır.

Temel çukuru iksası, Bölüm 3.5 ve Bölüm 3.6'daki belgesel verilere göre, çub-ı verdinar (9.08/0.31/0.31m), çubuk-ı verdinar (9.08/0.22/0.22m), elvah-ı verdinar (11.35/0.22/0.19m), sütun, sütun-ı kadim ve sütun-ı harci (4.54/0.22/0.16m), çub-ı verke (boy 7.57m) ve çubuk-ı verke-i sütun isimli ahşap ana taşıyıcılardan, pedavre isimli ahşap iksa perdesi elemanından (Bölüm 2.2, Bölüm 3.5 ve Bölüm 4) ve mismar-ı baskı (1.93kg), mismar-ı sağış (3.79kg), mismar-ı büzürk (8.7kg), mismar-ı sağış-ı büzürk, mismar-ı pedavre-i dıraz, mismar-ı pedavre (iki boy), mismar-ı şımar-ı vasat, mismar-ı sağış meyane ve mismar-ı mertek-i büzürk isimli demir çivilerden

oluşmuştur. Bölüm 3.5 ve Bölüm 3.6'daki bilgilere göre, iksa, 30 nisan 1550 sonrasında yani 30 nisan-13 haziran 1550 döneminde yapılmıştır. (Bölüm 2.2, Bölüm 3.6).

Rıhtım, Bölüm 2.2.1.1'deki yapısal ve analojik bilgilere göre, iki kat horasan, bir kat kireç ve moloz taştan oluşmaktadır. Ayrıca, içinde bir ahşap hatıl bulunmaktadır. Moloz taş, olasılıkla Eski Saray kalıntılarından, verdinar-ı bellüt Istranca ormanlarından, mismar ise Sofya ilinin Ihca ilçesine bağlı Kuziçe/Kozniçe kazasından elde edilmiştir.

Verdinar-ı bellüt, belgesel verilere göre, 9.08/0.22/0.22m ve 9.80/0.22/0.22m boyutlarında iri boyutlu meşe taşıyıcı sistem elemanıdır. Cevizden sonra en pahalı ahşap elemandır. Tanesi 15 akçedir. ve 15 akçedir. En erken, 30 nisan 1550'de (15 adet) alınmıştır. Daha sonra, 6 temmuz 1551'de 420 adet, 8 temmuz 1552'de ise 12 adet alınmıştır (Bölüm 2.2 ve Bölüm 3.5).

Mismarlar, Bölüm 3.6.2.1'e göre, en erken 20 ocak 1550'de alınmıştır. Rıhtım hatılında 20 ocak-15 ağustos 1550 döneminde, Sofya ilinin Ihca ilçesine bağlı Kuziçe/Kozniçe kazasından alınan mismar-ı sağış, mismar-ı çıbuk, mismar-ı şumar ve mismar-ı mertek kullanılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, 30 nisan 1550'de yapımına başlanan rıhtım, yoğun olarak 6 temmuz 1551'de yapılmıştır. Dolayısıyla, 13 haziran 1550'deki temel atma töreni sırasında yapımı sürmektedir. Tören için öncelikle mihrap bölgesi rıhtımı hazırlanmış olmalıdır.

10 ramazan 957 / 23 eylül 1550 tarihli bir belgede yer alan "haliya mahruse-i İstanbul'da bina olınacak.." kaydından anlaşıldığına göre 23 eylül 1550'de yapım, henüz yoğun olarak başlamamıştır [25, s. 27, belge no 55].

Bölüm 3.4.1'deki belgesel verilere göre, günümüze ulaşmış olan malzeme masraf defterlerinde, en erken kireç alımı, 3-15 şubat 1554 döneminde gerçekleştirilmiştir. 1551'de yapımı sürmekte olan istinat yapılarından matbah ve tabhane alt katlarında duvar örgüsündeki derzlerde kireç bağlayıcılı horasan harç izlenmektedir. Temel yapımında rıhtımdan başlayarak yoğun olarak kullanıldığı bilinen kireç olasılıkla, 13

haziran 1550 sıralarında bol miktarda alınarak şantiyedeki kuyularda –belki de bir bölümü horasan ile- söndürülmüş ve kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Bölüm 3.4.2'deki belgesel verilere göre, horasana ilişkin belgeler, 29 haziran 1555-9 eylül 1558 dönemine aittir. Temel yapımında rıhtımdan başlayarak yoğun olarak kullanıldığı bilinen horasan, olasılıkla, 13 haziran 1550 sıralarında bol miktarda alınarak Eski Saray'da depolanmış, bir bölümü de ince kum ("riyg") ile birlikte söndürülen kirece katılarak kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Temel ve rıhtıma ilişkin yapı malzemelerinin temel çukuruna transferi, 0.16/0.95/6.06m boyutlarındaki gorne isimli ve oldukça iri boyutlu ahşap elemanlardan elde edilen oluk şeklindeki rampalar yardımıyla sağlanmıştır.

Temel atma, takvim ve yıldızlar konusunda bilgili mehere-i erbab ya da tencim ehli tarafından belirlenen uğurlu gün ve saatde, törenle gerçekleştirilmiştir. Aynı durum, Sultanahmet ve Nuruosmaniye'ye ilişkin belgelerde de yer almaktadır. Kanuni'nin emriyle şeyhülislam Ebussuud efendi, 13 haziran 1550'de, dualar eşliğinde mihrap temeline külliyenin ilk taşını koymuştur. Üst düzey devlet yetkililerinin katıldığı törende kurbanlar adanmış, hediye ve sadakalar dağıtılmıştır.

İskele, Bölüm 2.2'deki yapısal ve Bölüm 3.5'deki belgesel verilere göre, çub-ı direk, direk, çubuk-ı verke-i sütun, mertek-i yarma, mertek-i aruk, elvah-ı orta ve padavra ile mismardan oluşmaktadır.

Temel yapım çalışmaları, Celalzade ve Tezkiret'ül-Bünyan'ın Revan nüshasına göre 27 cemaziyelula 957/13 haziran 1550'de başlamıştır (Tablo 5.1). Bu tarihte, ilk taş mihrap temeline konmuştur.

Bölüm 2.2'deki yapısal, Bölüm 3.1., Bölüm 3.6. ve Bölüm 3.7'deki belgesel verilere göre, temellerde, 30 ocak 1550-23 mayıs 1553 döneminde Üsküdar-Kadıköy'deki ocaktan alınan 0.75/1.13m ve 1.13/1.89m boyutlarında, 28 ocak 1551 tarihinde Karamürsel-Kavak iskelesindeki ocaktan alınan 0.63/1.26/1.90, 0.57/1.10/2.27m, 2.40/3.15/4.38m ve 5.17/5.29/10.15m boyutlarında, 21 şubat 1552'de ise Marmara-Ereğli'deki antik yapı kalıntılarından derlenen 2.64/2.64m ve 2.27/2.27m boyutlarında od taşı, Davutpaşa küfeki ocaklarından 17 mart 1554'den sonra küfeki getirildiğinden, olasılıkla Eski Saray kalıntılarından derlenen ve üst yapıdaki kesme küfeki bloklara

göre daha küçük boyutlu ve moloz karakterde olan küfeki, 20 ocak 1550-12 kasım 1552 döneminde (Tablo 3.19a, 3.19b) Samakov'dan alınan 62 adet 280kg ağırlığında kiriş-i büzürk (kuşaklama gergisi), 25.23 ve 29.79kg ağırlığında kened, kened-i büzürk, kened-i vasat, kened-i küçek, kened-i firengi, kened-i firengi-i büzürk, kened-i firengi-i vasat, kened-i firengi-i büzürk vasat, 1.23-1.56kg ağırlığında kened-i nev ve kened-i köhne, kılıç ve zıvana yapımında kullanıldığı anlaşılan ahen, ahen-i ham ve ahen-i çıbuk (Tablo 3.20), 30 haziran 1551 ve 16 kasım 1552'de Sofya-Ilıca'daki kurşun madeninden sağlanan yaklaşık 90kg ağırlığında külçe-i sürb (Bölüm 3.7) kullanılmıştır.

Bu bilgiler ışığında, od taşı bloklarının kenet ve zıvana bağlantılarının sabitlenmesinde kullanılan kurşunun 30 haziran 1551'de geldiği göz önüne alındığında ilk od taşı sırasının ancak 30 haziran 1551'de tamamlandığı anlaşılmaktadır. Subasman, 7 aralık 1553'de tamamlanmıştır.

Mısır graniti ana sütunlar, yerlerine dikilmeleri sırasında gerekecek oldukça geniş hareket alanından dolayı, Bölüm 2, Bölüm 3 ve Bölüm 4'deki bilgilere göre, üst yapı iskeleleri kurulmadan ve 9 kasım 1553'de üzerlerine mesnetlenen boşaltma kemerlerine başlanmadan önce yerlerine dikilmiştir. 26 ağustos 1550'de Cyzicus'tan getirilen Marmara mermeri sütun kaideleri, 30 aralık 1551'de getirilen Kıztaşı, aralık 1552'de getirilen İskenderiye sütunları ve Eski Saray'da hazır bekleyen Colona Istoriata göz önüne alındığında, sütunların, aralık 1552'de yerlerine dikildiği anlaşılmaktadır. Temel yapımında öncelik, olasılıkla, sütun temellerine tanınmıştır.

Sütunların aralık 1552'de dikilmesinin ardından 9 kasım 1553'de üzerlerine mesnetlenen boşaltma kemerlerine başlanmış ve 7 aralık 1553'de ise subasman tamamlanarak üst yapıya geçilmiştir.

Beden duvarları, duvar ayakları ve ayaklarda, Davutpaşa küfeki ocaklarından elde edilen ve 17 mart-12 ağustos 1554 döneminde şantiyeye alınan farklı boyutlarda ve tipte (Bölüm 3.1.2.3, Tablo 3.2) küfeki ile yukarıda sıralanan demir ve kurşun yapı malzemeleri kullanılmıştır. Yapım, 7 aralık 1553-4 ekim 1554 döneminde gerçekleşmiştir. 4 ekim 1554'e 2.5 ay kala 14 temmuz 1554'de kubbe tuğlaları alınmıştır. Avlu ana girişi 20 kasım 1553-14 kasım 1555'de, cami ana girişi ise 9 kasım 1553-4 ekim 1554'de tamamlanmıştır.

Sofa kemerlerine (Bölüm 2.2.1.7.3) ve **boşaltma kemerlerine** (Bölüm 2.2.1.7.2) 9 aralık 1553'de başlanmıştır. Boşaltma kemerlerinde kullanılan Marmara mermeri kemer taşları 26 ağustos 1550-1554 döneminde Cyzicus'tan, Hereke pudingi kemer taşları ise 12 nisan 1552-1554 döneminde Mıhalıç'tan getirilmiştir. Boşaltma kemerleri 27 nisan 1554'de, dış sofa kemerleri mayıs 1554'de, iç sofa kemerleri ise 16 haziran 1554'de tamamlanmış ve cami yan girişlerine başlanmıştır. Kuzeybatı iç sofa kemerleri, bir yıl gecikmeli olarak, avlunun batı köşesinde eksik kalan beş kemer ile birlikte 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde tamamlanmıştır. Yapısal ve belgesel verilerden, gecikmenin bu dönemde çekilen Hereke pudingi sıkıntısından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bir yıllık gecikme ardından tamamlanan sofa kemerlerinde Hereke pudingi, avlu kemerlerinde ise Bandırma breşi kullanılmıştır (Şekil 2.4). Öncelik, cami iç mekanında yer alan kemerlere tanınmıştır.

Cami ve **tabhane avlu kemerleri** (Bölüm 2.2.1.7.5, Bölüm 2.2.3) eş zamanlı olarak yapılmış ve 1-14 eylül 1554 döneminde tamamlanmıştır. Cami avlu kemerleri için Samakov'dan 20 ocak-15 ağustos 1550'de 94 adet, 21 ekim 1551'de ise 16 adet kiriş, Mıhalıç'tan ise 12 nisan 1552'de 580 adet, 27 ocak-4 şubat 1554 döneminde 26 adet Hereke pudingi kemer taşı alınmıştır. Avlunun batı köşesinde eksik kalan beş kemer (Şekil 2.4, 2.5), avlu beden duvarı ve kuzeybatı iç sofa kemerleri ile birlikte 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde avlunun öteki kemerlerine göre bir yıl sonra gecikmeli olarak tamamlanmıştır. Bu kemerlerde, Bandırma breşi kullanılmıştır. Bu bölgede, döşeme kaplamalarındaki Hereke pudingi panolarda da eksiklikler vardır.

Ana kubbe askı kemerleri (Bölüm 2.2.1.7.1, Bölüm 5.6.1.1.6.1) 16 ağustos 1555'de, **yarım kubbeler** (Bölüm 2.2.1.9, Bölüm 5.6.1.1.7.1) 24-30 ağustos 1555 döneminde, **ana kubbe** (Bölüm 2.2.1.9, Bölüm 5.6.1.1.7.2) 16 ağustos 1556'da tamamlanmıştır. Kubbe için 15 ağustos 1550'de Samakov'dan 126 adet kiriş-i kubbe (kuşaklama gergisi), 14-20 temmuz 1554, 29 haziran-5 temmuz 1555 ve 11-17 temmuz 1556 dönemlerinde tuğla-i kubbe, 30 mayıs-6 haziran 1556 döneminde 255 adet sebu (testi), kubbe sıvası için 6-19 mart 1557 döneminde 2 tip keten ve 4-18 eylül 1557 döneminde ise oldukça yoğun olarak mismar alınmıştır. Kilit taşının konmasına yakın bir tarihte alınmış olan sebular kubbe basınç bölgesinin hafifletilmesinde ve sesin yutulmasında, mismar ise kubbe kaba sıvasının taşınmasında

kullanılmıştır. 10 ağustos 1556- 8 ocak 1557 döneminde kubbe kurşun örtüsü, 2 mayıs 1556-26 eylül 1556 döneminde kubbe bakır alemleri, 19-25 eylül 1556 döneminde alemlerin altın yaldızı, 28 kasım-10 aralık 1556 döneminde cami kubbe bezeme ve kitabelerinin çizimi yapılmış ve nakışına başlanmıştır.

Kuzey ve batı minareleri, 31 mart 1554-26 nisan 1554 döneminde bennalar tarafından örülmüş, 26 nisan - 8 aralık 1554 ve 15 şubat 1555-14 kasım 1555 dönemlerinde taşçılar tarafından işlenmiştir. **Güney ve doğu minareleri,** 17 mart - 24 kasım 1554 döneminde örülmüş, 15 şubat 1555-14 kasım 1555 ve 14 mart 1556-25 aralık 1556 dönemlerinde işlenmiştir. Minarede kullanılan küfeki Davudpaşa ocaklarından 17 mart-12 ağustos 1554 döneminde (Tablo 3.2), minare alemleri 2 mayıs 1556-26 eylül 1556 döneminde, minare kandilleri ise 4-17 eylül 1557 ve 15-22 ocak 1558 dönemlerinde alınmıştır.

Camide avluda kullanılan Marmara mermeri döşeme kaplama elemanları, Cyzicus antik kenti yapı kalıntılarından 28 haziran 1550-12 mart 1553 döneminde, eski kırmızı porfir dörtgen levha ve diskler, İskenderiye'den 28 şubat 1551 ve 9 mart 1551'de, Hereke pudingi döşeme kaplama levhaları, Mihalıç'tan 12 nisan 1552'de, serpantin breşi küçük döşeme diskleri ve bordürleri, Selanik-Sidrekapsi'den 12 mart 1553 sonrasında alınmıştır. Avlu döşeme kaplamaları, 29 haziran-6 temmuz 1555 döneminde batı köşesindeki Bandırma breşi ve Marmara mermeri almaşık sivri kemerler tamamlandıktan ve iskeleler söküldükten sonra yapılmıştır.

Cami dış avlusunda ve güneydoğu üçgensel planlı giriş meydanı döşeme kaplamaları, Davutpaşa küfeki ocaklarından 17 mart 1554-23 nisan 1559 döneminde getirilen seng-i kaldırım ile yapılmıştır. Yapım, 23 nisan 1559 civarı tamamlanmıştır.

Mevcut yapısal ve belgesel verilerin yoğunluğundan dolayı yukarıda -külliyenin diğer yapılarına göre daha- ayrıntılı olarak değerlendirilebilen **cami,** Tezkiret'ül-Bünyan'a göre 964 şevvalinin ilk cuması yani 30 temmuz 1557 cuma günü kılınan ilk cuma namazı ile açılmıştır (Bölüm 5.6.1.3). Kubbe bezemeleri, açılıştan 3 ay önce, kıble duvarındaki revzenleri en erken 2 ay önce tamamlanmış ve iskeleler, açılış öncesinde henüz sökülmüştür. Son cemaat yeri ve kıble duvarlarındaki İznik çinisi panolar ve kandillerin bir bölümü ise 2 ay sonra alınmıştır. Dış mekan döşeme kaplamaları ise 23 nisan 1559 sonrası tamamlanmıştır.

Matbah alt katında yer alan ve tabhanede kalan misafirlerin hayvanlarını barındıran ahır, Gilles'e göre 1551'de yapılmaktadır (Bölüm 2.1.2, Bölüm 2.2.2 ve Bölüm 5.6.2). Oldukça eğimli olan arazide aynı zamanda bir istinat yapısı olan matbahın temelleri, cami temelleri ile birlikte atılmıştır. Belgesel verilere göre, 23 haziran 1552'de Samakov'dan kiriş (demir gergi), 9 kasım 1553'de Cyzicus'tan Marmara mermeri söve, 27 ocak 1554'de ise demir pencere parmaklıkları (seng-i pençere) için ahen-i çıbuk alınmıştır. Beden duvarları, 7 temmuz 1554'de tamamlanmıştır. Beden duvarlarının ardından 14 temmuz 1554'de tuğla-i kubbe alınarak kubbelere başlanmıştır. 4 temmuz 1555'de girişler tamamlanarak kaba yapı bitirilmiştir. 22 ocak 1558'de matbah ocaklarında yakılmak üzere odun alınmıştır. Matbah, 22 ocak 1558'de faaliyete geçmiştir.

Matbah gibi, arazinin oldukça eğimli olan bölümünde yer alan ve bir istinat yapısı olan **tabhanenin,** Bölüm 2.1.3, Bölüm 2.2.3 ve Bölüm 5.6.3'daki bilgilere göre, beden duvarları, 17 mart-8 aralık 1554 döneminde tamamlanmıştır. Avlu sütun kaideleri ("kürsi-i tabhane") 12-19 mayıs 1554 döneminde Cyzicus'tan alınmış ve sütunlar bu tarihte dikilerek avlu kemerlerine başlanmıştır. Kemerlerin 1-14 eylül 1554 döneminde tamamlanmasına 2 ay kala 14-20 temmuz 1554 döneminde tuğla-i kubbe alınmış ve kubbelere başlanmıştır. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde Cyzicus'tan avlu için alınmış olan Marmara mermeri avlu kemer taşlarına göre, 4 temmuz 1555'de avlu kemerleri, henüz tamamlanmaktadır. Kubbeler, 14 temmuz 1554-4 haziran 1554 döneminde tamamlanmış ve 4 haziran-10 kasım 1554 döneminde kurşunla örtülmüştür. Kaba yapı, 4 haziran 1554'de tamamlanmıştır. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde kubbe sıvası, 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde saçak silmesi, 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde ise avlu şadırvanı yapılmıştır. Tabhane, şubat 1556 sonrası tamamlanmıştır.

Matbah ve tabhaneye ilişkin bu bilgiler ışığında cami için birer istinat yapısı olan bu binaların istinat işlevi gören alt katlarının, cami beden duvarlarının başladığı 17 mart 1554 tarihi öncesinde tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Bimarhane (Bölüm 2.1.4, Bölüm 2.2.4 ve Bölüm 5.6.4) için 30 kasım 1551'de yer seçimi yapılmış,12 şubat 1552'de istimlak edilecek yapıların ölçümü yapılarak istimlak bedeli ödenmiş, 4 kasım 1552'de istimlak gerçekleştirilmiştir. Temel kazısı bir yıl

sonra 5 ocak 1554'de başlamıştır. Temel kazısı 5 ocak 1554-2 ocak 1555 döneminde, kaba yapı ise 16 şubat-14 kasım 1555 döneminde tamamlanmıştır. İskeleler söküldükten sonra 18-30 ocak 1556 döneminde avlu, merdiven ve hela döşeme kaplama levhaları döşenmiş, ahşap kapı ve pencere, yüklük ve ocaklar yapılmış, 2 mayıs-26 eylül 1556 döneminde bakır sütun bilezikleri alınmış, 18-23 temmuz 1556 döneminde ahşap kapılar yapılmış, 29 kasım 1556'da sütunlar işlenmiş ve parlatılmış, 9-23 ocak 1557 döneminde kubbe sıvaları yapılmış, 14-20 ağustos 1557 döneminde mermer alemler alınmış, 1-21 ocak 1558 döneminde ahşap pencereler yapılmış, 9-16 temmuz 1558 döneminde bimarhane hamamı bakır fırın kazanı, 27 ağustos-9 eylül 1558 döneminde ise 2 adet pirinç lüle-i büzürk alınmıştır. Bimarhane 9 eylül 1558 sonrasında tamamlanmıştır.

I. ve II. medrese, Bölüm 3.11'deki belgesel verilere göre 12 ağustos 1552'de camları takılarak kullanıma açılmıştır.

III. ve IV. medrese, Bölüm 2.1.6 ve Bölüm 2.2.6'daki belgesel verilere ve Bölüm 5.6.6.'daki bilgilere göre, 28 ağustos-4 eylül 1557 döneminde alınan varak-ı İstanbul ile mimari proje çizimi yapılmış, 29 ocak 1558'de Davutpaşa küfeki ocağına yeniden işlerlik kazandırılmıştır. Medreseler, 15 ocak 1560 sonrasında ince işleri de tamamlanarak kullanıma açılmıştır (ve Bölüm 5.6.6).

Darülhadis (Bölüm 2.1.8, Bölüm 2.1.7 ve Bölüm 5.6.7) için gerekli yer, 30 ocak 1552 tarihinde belirlenmiş ve örtü sistemi için gerekli kurşun levhalar 24-30 nisan 1551 döneminde hazır edilmiştir. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde kubbe tuğlaları alınmış, 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde, ince işler tamamlanmıştır. Darülhadis, 1556'da tamamlanmıştır.

Hamam (Bölüm 2.1.11, Bölüm 2.2.10 ve Bölüm 5.6.10), darülhadis sonrasında 23 mart 1555'de yapılmaya başlamıştır. 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde, kubbe tuğlaları alınmış ve külhanı yapılmıştır. 18 ocak-1 şubat 1556 döneminde ince işleri, 28 kasım 1556-18 mart 1557 döneminde ise su donanımı yapılmış, külhan yakma töreni için iki adet kurbanlık koyun, 26 haziran-3 temmuz 1557 döneminde, kova, fıçı, varil, sırık ve tarak için şimşir alınmıştır. Hamam 3 temmuz 1557 sonrasında açılmıştır.

Bölüm 2.1.12, Bölüm 2.2.11 ve Bölüm 5.6.11'deki bilgilere göre, **Hürrem Sultan Türbesi**'ne ilişkin masraflar, 19-26 eylül 1556 döneminde belgelere yansımıştır. Bu dönemde şamdanları yaldızlanmış, 4-17 eylül 1557 döneminde revzenler için renkli cam, 15 ocak 1558'de cüzlerin saklandığı sandık, 9-15 temmuz 1558 döneminde İznik'ten çiniler alınmış, sütun bilezikleri yaldızlanmış, pencere doğramaları yapılmış, 7 ağustos 1557-10 eylül 1558 döneminde kalemişi ve altın varak bezemeleri, 27 ağustos-13 eylül 1558 döneminde, kitabe çizimleri için İstanbul kağıdı, bezeme için boya ve varak ile deri kapı perdesi için çengel alınmış, 24 aralık 1559-14 ocak 1560 döneminde ise pirinç pencere parmaklıları yapılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi (Bölüm 2.1.13, Bölüm 2.2.12 ve 5.6.12), 28 kasım 1566-27 Ocak 1568 döneminde yapılmış ve 1568 sonrasında işlenmiştir.

Dükkan dizilerinin (Bölüm 2.1.14, Bölüm 2.2.13 ve Bölüm 5.6.13) kapı, pencere ve sıvası 29 haziran-4 temmuz 1555 döneminde kepenk, sakıf ve turre çatıları 28 ağustos-5 eylül 1557 döneminde yapılmıştır.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, özetle, I.ve II.medrese 12 ağustos 1552, tabhane, matbah ve darülhadis 1556, hamam ve cami 1557, III. ve IV. medrese ile Hürrem Sultan Türbesi 1560, Kanuni Sultan Süleyman Türbesi ise 8 yıl sonra 1568'de tamamlanmıştır. Bölüm 3, Bölüm 4 ve Bölüm 5'deki bilgiler genel olarak Tablo 6.1'de verilmektedir (Tablo 6.1).

Mevcut belgelere göre, özetle, Süleymaniye külliyesine ilişkin malzeme alımları 29 nisan 1549 - 23 nisan 1559; işçilik giderleri ise 29 nisan 1549 - 15 ocak 1560 dönemine aittir. 29 nisan 1549 sıralarında külliye genelinde başlayan arazi düzenleme çalışmaları, 13 haziran 1550 temel atma töreni öncesinde büyük oranda tamamlanmıştır. Temel yapımı, 1550'de başlayan malzeme ve işgücü alımları ardından 6 temmuz 1551'den itibaren hızlandırılmıştır. Üst yapıya ait iskeleler kurulmadan önce, temelleri önceden tamamlanan ve boyları eşitlenen Mısır graniti ana sütunlar, aralık 1552'de yerine dikilmiştir. Bina emini Hüseyin'in görevden alındığı, bina emini Sinan'ın ise henüz göreve atanmadığı bir aylık geçiş dönemini kapsayan 9 kasım-7 aralık 1553 dönemini belgeleyen ilk muhasebe defteri ile birlikte cami subasmanı tamamlanarak üst yapıya geçilmiştir.

Tablo 6.1. Süleymaniye külliyesinin yapım süreci (kaba yapı).

YAPI	YAPI ÜNİTESİ	YAPI ELEMANLARI	YAPIM DÖNEMİ
I. ve II. MEDRESE			13 haziran 1550-12 ağustos1552 sonrası
CAMİ			13 haziran 1550-30 temmuz 1557 (temel atma töreni - ilk cuma namazı)
	Temel		13 haziran 1550-7 aralık 1553
	Subasman	Kuzeydoğu subasmanı	1 aralık 1553
		Güneybatı subasmanı	7 aralık 1553
	Mısır graniti ana sütunlar	Ana sütun kaideleri	26 ağustos 1550
		Kıztaşı	1 nisan 1551-ocak 1552
		İskenderiye'den gelen iki sütun	14 eylül 1550-30 ağustos 1552
		Colona Istoriata	Eski sarayda mevcut.
	Boşaltma Kemerleri	Güneybatı boşaltma kemerleri	9 kasım 1553-27 nisan 1554
	İç Sofa Kemerleri	Güneybatı iç sofa kemerleri	9 kasım 1553-16 haziran 1554
		Kuzeydoğu iç sofa kemerleri	9 kasım 1553-16 haziran 1554
		Kuzeybatı iç sofa kemerleri	29 haziran-6 temmuz 1555
	DışSofaKemerleri	Güneybatı dış sofa kemerleri	7 aralık 1553- 19 mayıs 1554
		Kuzeydoğu dış sofa kemerleri	1 aralık 1553-3 mayıs 1554
	Ayaklar	Kuzey, güney, doğu ve batı	9 kasım 1553-4 ekim 1554
	Askı Kemerleri	Ana askı kemerleri	4 ekim 1554-16 ağustos 1555
	Kubbeler	Ana yarım kubbeler	4 ekim 1554-30 ağustos 1555
		Ana kubbe	16 ağustos 1555-16 ağustos 1556
	Mihrap	Mihrap	9 aralık 1553-26 nisan 1554
	Girişler	Cami ana girişi	9 kasım 1553-4 ekim 1554
		Avlu ana girişi	20 kasım 1553-14 kasım 1555
	Minareler	Güney ve doğu minareleri	17 mart 1554-25 aralık 1556
		Kuzey ve batı minareleri	31mart 1554-14 kasım 1555
	Avlunun eksik kemerleri	Kuzeybatıda batı uçta 2 kemer	29 haziran- 6 temmuz 1555
		Güneybatıda batı uçta 3 kemer	29 haziran- 6 temmuz 1555
TABHANE			17 mart 1554-şubat 1556 sonrası
MATBAH			7 temmuz 1554-22 ocak 1558 sonrası
HAMAM			23 mart 1555-3 temmuz 1557
DARÜLHADİS			30 ocak 1552 sonrası-1556
BİMARHANE			16 şubat 1555-9 eylül 1558 sonrası
III.ve IV. MEDRESE			28 ağustos 1557 sonrası- 15 ocak 1560 sonrası
HÜRREM TÜRBESİ			27 temmuz 1555 sonrası- 14 ocak 1560 sonrası
DÜKKAN DİZİLERİ			-22 ocak 1558 sonrası
KANUNİ TÜRBESİ			28 kasım 1566 sonrası- 27 ocak 1568 sonrası

I. medrese, II. medrese ve tıp medresesi; cami için istinat yapısı niteliğinde olan matbah, tabhane ve darülhadis'in toprak itkisini karşılayan alt katları ile Haliç yönündeki tonozlu dükkan dizileri üst yapı öncesinde tamamlanmıştır. Bu arada, 1

mart 1552'de yeri belirlenen ve ocak 1554'de temel kazısına başlanan bimarhane yapımı da sürmektedir. 17 mart 1554'de biten kış tatili ardından Davutpaşa ocaklarından şantiyeye alınan küfeki ile üst yapılara başlanmıştır. Cami beden duvarları ve ayaklar, 17 mart 1554 - 4 ekim 1554 döneminde tamamlanmıştır. Ana askı kemerleri temmuz 1555'de, yarım kubbeler ağustos 1555'de, ana kubbe ise ağustos 1556'de tamamlanmıştır. 30 temmuz 1557 cuma günü kılınan ilk cuma namazı ile açılan camideki yapım çalışmaları, 23 nisan 1559 sonrasına değin sürmüştür. Cami beden duvarı ve ayaklarına paralel olarak tabhane ve matbahın ardından bimarhane de tamamlanarak sırasıyla darülhadise ve hamama geçilmiştir. Tabhane, matbah ve bimarhane kubbeleri temmuz 1554, darülhadis ve hamam kubbeleri temmuz 1555'den itibaren yapılmış, 1556-1560 döneminde ise ince yonu ve dekorasyon çalışmaları tamamlanmıştır. III. ve IV. medreseler, cami açıldıktan 6 ay sonra, 4 eylül 1557'de mimari projeleri çizilerek ve 29 ocak 1558'de Davutpaşa küfeki ocaklarına yeniden işlerlik kazandırılarak yapılmaya başlanmış ve Hürrem Sultan Türbesi ile birlikte ince işleri de tamamlanarak 15 ocak 1560'da bitirilmiştir.

Tablo 6.2. 16.-18. yüzyıllar için bir süreç karşılaştırması 2.

	SÜLEYMANİYE CAMİSİ	SELİMİYE CAMİSİ	SULTANAHMET CAMİSİ	NURUOSMANİYE CAMİSİ
İSTİMLAK ve KAZI	18 eylül 1547- 13 haziran 1550		9 kasım 1609- 15 aralık 1609	9 ekim 1748- 21 ocak 1749
TEMEL	13 haziran 1550- 7 aralık 1553		15 aralık 1609 -	21 ocak 1749- 1 ağustos 1749
ANA ASKI KEMERLERİ	4 ekim 1554- 16 ağustos 1555	- 15 temmuz 1572		
ANA KUBBE	16 ağustos 1556	26 ağustos 1573	9 haziran 1617	20 aralık 1755 (açılış)

Bölüm 3, Bölüm 4 ve Bölüm 5'deki yapısal ve belgesel bilgilere göre, 16. Yüzyıla damgasını vuran Süleymaniye külliyesi ile Selimiye, Sultanahmet ve Nuruosmaniye camileri arasında 16.-18. yüzyıl dönemine ilişkin bir süreç karşılaştırma denemesi yapıldığında istimlak ve temel kazısı çalışmalarına sonbaharda kasım-aralık-ocak aylarında başlanıldığı, verilen bir kış tatili ardından temel ve beden duvarları tamamlanarak temmuz ve ağustos aylarında ana kubbe askı kemerleri ve ana kubbeler yapılmıştır (Tablo 6.2).

Süleymaniye külliyesi için yapılan bu çalışma Osmanlı yapı teknolojisinin üst düzeyde uygulandığı diğer yapı ve külliyeler için de benzer şekilde geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

[1] **Celalzade Mustafa Çelebi**, Tabakat'ül-memalik ve Derecat'ül-mesalik, İÜ kitaplığı, no 5997.

[2] **Yerasimos, S.,** 1993. Kostantiniye ve Ayasofya Efsaneleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

[3] **Reyhanlı, T.,** 1983. İngiliz Gezginlerine Göre XVI.Yüzyılda İstanbul'da Hayat 1582-1598, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

[4] **Erdoğan, M.,** 1951-1952. Osmanlı Mimarlık Tarihinin Arşiv Kaynakları, *Tarih Dergisi*, **3/5-6**, 111-121.

[5] **Barkan, Ö. L.,** 1972. Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı, C1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[6] **Ahmet Refik,** 1988. Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

[7] **Ahmet Refik,** 1988. Onbirinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

[8] **Ahmet Refik,** 1988. Onikinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

[9] **Ahmet Refik,** 1988. Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.

[10] **Ahmet Cevdet,** 26 şubat 1926. Kitab'ül-Mimariye ve Safaname, *İkdam Gazetesi*, **S 10373.**

[11] **Ahmet Cevdet,** 3 mart 1926. Konferans Tarzında Serbest Bir Ders Numunesi, *İkdam Gazetesi*, **S 10378.**

[12] **Ahmet Cevdet,** 20 mart 1926. Kitab'ül-Mimariye, *İkdam Gazetesi*, **S 10395.**

[13] **Öz, T.,** 1944. Mimar Mehmed Ağa ve Risale-i Mi'mariye, *Arkitekt.*.

[14] **Nayır, Z.,** 1975. Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[15] **Gökyay, O. Ş.,** 1976. Risale-i Mimariyye-Mimar Mehmet Ağa-Eserleri, *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan,* Ankara, 113-215.

[16] **Crane, H.,** 1987. Risale-i Mimariyye, An Early Seventeenth Century Ottoman Treatise on Architecture, *Studies in Islamic Art and Architecture, Supplements to Muqarnas,* C. 1, Leiden, New York, Kobenhavn, Köln.

[17] **Cafer Çelebi,** Risale-i Mimariyye, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Yeni Yazma, no: 339.

[18] **Sayar, M., Erguvanlı, K.,** 1955. Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, Kutulmuş Matbaası, İstanbul.

[19] **İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi.**

[20] **Aksoy, İ.H.,** 1976. Süleymaniye Unkapanı Yemiş Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Süleymaniye Camii Temel İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[21] **Peynircioğlu, H., Aksoy, İ.H., Özüdoğru, K.,** 1978. Eminönü- Süleymaniye-Unkapanı Bölgesinin Geoteknik Etüdü ve Yeni Cami Temellerinin İncelenmesi, Teknik Rapor, No. 31.

[22] **Peynircioğlu, H., Toğrol, E., Aksoy, İ. H.,** 1981. İstanbul'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Camilerin Temelleri, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 14-18 eylül, İstanbul, C III, 37-46.

[23] **Aksoy, İ. H.,** 1982. İstanbul'da Tarihi Yapılarda Uygulanan Temel Sistemleri, İstanbul.

[24] **Kürkçüoğlu, K. E.,** 1962. Süleymaniye Vakfiyesi, Resimli Posta Matbaası, Ankara.

[25] **Barkan, Ö. L.,** 1979. Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı, C 2, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara.

[26] **Nayır, Z.,** 1981. The Contribution of the Historical Sources to the Cognizance of Süleymaniye Complex in İstanbul, *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim-Teknoloji Tarihi Kongresi,* 14-18 eylül, İstanbul, C III, 319-330.

[27] **Rogers, J. M.,** 1982. The State and The Arts in Ottoman Turkey, Part 1: The Stones of Süleymaniye, Part 2: The Furniture and Decoration of Süleymaniye, *İnternational Journal of Middle East Studies*, **14**, 71-86, 283-313.

[28] **Asgari, N.,** 1978. Roman and Early Byzantine Marble Quarries of Proconnesus, *The Proceedings of the Xth İnternational Congress of Classical Archaeology,* 23-30 ekim, Ankara-İzmir, 467-480.

[29] **Erguvanlı, K.,** 1981. Taş Endüstri ve Teknolojisinin Anadolu'da Tarihsel Gelişimine Genel Bir Bakış, *I. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 14-18 eylül, İstanbul, C III, 279-297.

[30] **Kuban, D.,** 1981. Notes on Building Technology of the 18th Century, The Building of the mosque of Nuruosmaniye at İstanbul, According to 'Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani', *I. International Congress on the History of Türkish-Islamic Science and Technology,* 14-18 eylül, İstanbul, C V, 271-293.

[31] **Hochhut, P.,** 1986. Die Moschee Nûruosmâniye in İstanbul, Beiträge zur Baugeschichte nach osmanischen Quellen, Islamkundlıche Untersuchungen, Band 130, Berlin.

[32] **Ahmet Efendi,** 1335-1337. Tarih-i Cami-i Şerif-i Nur-u Osmani, Dersaadet, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası İlavesi, 1918.

[33] **Kütükoğlu, M.S.,** 1983. Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul.

[34] **Yücel, Y.,** 1992. Osmanlı Ekonomi Kültür Uygarlık Tarihine Dair Bir Kaynak Es'ar Defteri (1640 Tarihli), Ankara.

[35] **1640 tarihli narh defteri,** Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Revan Kitapları, no:1934, İÜ Arşivi, TY no:5381.

[36] **Rogers, M.,** 1983. Glass in Ottoman Architecture, İstanbul er Mitleilunges, Band 33.

[37] **Küçükerman, Ö.,** 1985. Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler, Ankara.

[38] **Aktuğ, İ.,** 1986. 16.Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri, *II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, C 1, 71-76.

[39] **Akman, M.S., Güner, A., Aksoy, İ.H.,** 1986. The History and Properties of Khorasan Mortar and Concrete, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, C1, 101-112.

[40] **Erguvanlı, K.,** 1986. Keserek Taş Çıkarma Yöntemleri, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni*, **8**, 8-18.

[41] **Erguvanlı, K., Eriş, İ., Ahunbay, M., Ahunbay, Z.,** 1988. The Significance Of Researche On Old Quarries For The Restoration Of Historic Buildings With Special Referance To Marmara Region Turkey, The Engineering Geology Of Ancient Works, *Monuments and Historical Sites Preservation and Protection*, Balkema, 631-638.

[42] **Erguvanlı, K., Ahunbay, Z.,** 1989. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Eserlerinde Kullandığı Taşların Mühendislik Jeolojisi ve Mimari Özellikleri The Building Stones of Sinan's Monuments in İstanbul, *Mühendislik Jeolojisi Bülteni,* **11**, 109-114.

[43] **Erguvanlı, K., vd,** 1989. Marmara Bölgesi Eski Taş Ocaklarının İşletilebilme ve Taşlarının Restorasyonda Kullanılabilme Olanaklarının Araştırılması, İstanbul.

[44] **Tanyeli, U., Tanyeli, G.,** 1989. Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16.-18. Yüzyıl), *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **2/4**, 23-38.

[45] **Tanyeli, G., Tanyeli, U.,** 1989. Structural Use of Iron In Ottoman Architecture (from the 15t th to the early 19 th century), *Structural Repair and Maintenance of Historical Buildings*, Basel, 13-22.

[46] **Demiriz, Y.,** 1988. Sinan Mimarisinde Bezeme, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 465-478.

[47] **Tanyeli, G.,** 1990. Osmanlı Mimarlığında Demirin Strüktürel Kullanımı (15.-18. Yüzyıl), Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[48] **Tanyeli, G., Geçkinli, A.E., Ata, A.,** 1990. Osmanlı Mimarisinde Kullanılan Demir Ögelerinin Üretim Teknolojisi, *VI. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 109-125.

[49] **Aktuğ, İ., Ersen, A.,** 1991. Bir 15. Yüzyıl Yapısı Olan Tahtakale Hamamında Uygulanan Bazı YapımTeknikleri, *Taç Vakfı Yıllığı*, **I**, 25-55.

[50] **Kahya, Y.,** 1991. İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

[51] **Tanyeli, U.,** 1991. Kanuni ve II.Selim Türbeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *TAÇ Vakfı Yıllığı*, **I**, 83-96.

[52] **Tanyeli, G.,** 1991. Kanuni ve II.Selim Türbeleri Teknik Çözümleme, *TAÇ Vakfı Yıllığı*, **I**, 97-113.

[53] **Ersen, A., Güleç, A.,** 1991. Geleneksel Harçlar Konusunda Bir Araştırma Tahtakale Hamamı, *TAÇ Vakfı Yıllığı*, **I**, 56-75.

[54] **Aktuğ, İ.,** 1994. Ayazma Camii İnşaat Defteri, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, 23-27 eylül, Ankara, C 1, 79-89.

[55] **Aktuğ, İ.,** 1994. Ayazma Camisi İnşaat Defterine Göre Yapıda Kullanılan Bezeme ve Tefrişat Malzemeleri, *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri*, 7-10 mart, İstanbul, 211-217.

[56] **Sönmez, N.,** 1991. 18. yy Osmanlı Mimarisi İçin Bir Kaynak Olarak Ayazma Camii İnşaat Defteri, Doçentlik Tezi, YTÜ, İstanbul.

[57] **Seyyit İshak,** Ayazma Camii İnşaat Defteri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no:1137.

[58] **Tanyeli, G., Tanyeli, U.,** 1993. 16.Yüzyıl Osmanlı Mimarlık Teknolojisi, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler*, İstanbul, 125-156.

[59] **Ahunbay, Z.,** 1995. Osmanlı Mimarlığında "Od" Taşı", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, 23-27 eylül, Ankara, C1, 27-34.

[60] **Aktuğ Kolay, İ.,** 2000. A Survey on Timber as Building Material in the Ottoman Registers, *The Fourth International Congress on: Ottoman Archaeology in the World*, Foundation Temimi-Zaghonan, 22-24 Mart, Tunus.

[61] **Eyice, S.,** 1963. İstanbul Minareleri, *G.S.A. Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,* **I,** 31-132.

[62] **Çeçen, K.,** 1986. XVI. Yüzyılda İstanbul'da Yapılan Su Tesisleri, *II.Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, C III, 105-122.

[63] **Uzunçarşılı, İ. H.,** 1988. Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[64] **Kuran, A.,** 1986. Mimar Sinan, İstanbul.

[65] **Baltacı, C.,** 1976. XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarih, İrfan Matbaası, İstanbul. 42

[66] **Evliya Çelebi,** 1969. Zuhuri Danışman Çevirisi, C 1, İstanbul.

[67] **Ebû Bekr b. Behram Dımışkî,** Kitab-ı Nusretü'l-İslam ve's-sürur fi tahrir-i kitab-ı atlas-ı Mayur, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Bağdat Köşkü Kitapları, no 325-333, 106-108.

[68] **Gürkan, K. I.,** 1970. Süleymaniye Darüşşifası, Kanuni Armağanı, Ankara, 259-267.

[69] **Ünver, A. S.,** 1974. Süleymaniye Külliyesinde Darüşşifa, Tıp Medresesi ve Darül'akakire Dair, *Vakıflar Dergisi*, **2**, 195-207.

[70] **Tanman, B.,** 1988. Sinan'ın Mimarisi İmaretler, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 333-353.

[71] **Ünver, A. S.,** 1970. Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni, *Kanuni Armağanı*, Ankara, 302-306.

[72] **Goodwin, G.,** 1971. A History of Ottoman Architecture, London.

[73] **Önkal, H.,** 1992. Osmanlı Hanedan Türbeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[74] **Hendrofski, H.,** Österreich Bibliothek National, C 1590, cod. 8626.

[75] **Gulamogly, M.F.,** 1986. Azerbaijan-Turkish Architectural Connections and Sinan'' Art, II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, 191-196.

[76] **Kuban, D.,** 1988. Sinan'ın Dünya Mimarisindeki Yeri, *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, C1, 581-624.

[77] **Eyice, S.,** 1988. Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu, 5-8 aralık, İstanbul, tartışma bölümü, 235-236.

[78] **Uzunçarşılı, İ. H.,** 1957. Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi, *Vakıflar Dergisi*, **IV**, 1-17.

[79] **Sözen, M., Saatçi, S.,** 1989. Mimar Sinan ve Tezkiret-ül Bünyan, İstanbul.

[80] **Luther, U. M.,** 1989. Historical Route Network of Anatolia (İstanbul-İzmir-Konya) 1550's to 1850's: A Methodogical Study, Ankara.

[81] **Pakalın, M.Z.,** 1993. "Pehle" maddesi, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C 2, 765.

[82] **Hasol, D.,** 1979. "Helik" maddesi, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 222.

[83] **Kulaç, Ü.,** 1981. Türk Taş Minarelerinde Döner Merdiven ve Metal Bağlantı Elemanların Yatay Yükleri Karşılamadaki İşlevleri, *I.Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 14-18 eylül, İstanbul, C 3, 235-240, Şekil 1-3.

[84] **Anabolu, M.,** 1970. Küçük Asya'da Bulunan İmparator Tapınakları, *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, **2**, 31-54.

[85] **Başaran, C.,** 1990. Yeni Topografik Gözlemler Işığında Cyzicus, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **9**, 29-34.

[86] **Akurgal, E.,** 1990. Anadolu Uygarlıkları, Asır Matbaacılık, İstanbul.

[87] **Fıratlı, N.,** 1961. Erdek-Cyzicus Harabeleri Rehberi, *T.T.O.K. Belleteni*, **229.**

[88] **Perrot, G., Guillaume, E.,** 1864. Le Temple d'Hadrien a Cyzique.

[89] **Reinach, T.,** 1890. Lettre a. M. le Commendeur J.B.Rossi au Sujet du Temple d'Hadrien a Cyzique.

[90] **Güngör, H.,** 1961. Ahşap Yapı Bilgisi, C 1, Çeltüt Matbaası, İstanbul.

[91] **Arseven, C.E.,** 1983. "Çap" maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. 368

[92] **Arseven, C.E.,** 1983. "İp (çırpı ipi)" maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 806.

[93] **Bostan, İ.,** 1992. Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[94] **Arseven, C.E.,** 1983. "Meşe ağacı", "Meşe direk", "Meşe kiriş" ve "Meşe Taban" maddeleri, Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C 3, 1309.

[95] **Arseven, C.E.,** 1983. "Şişe" maddesi, Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C 4, 1884.

[96] **Pakalın, M.Z.,** 1993. "Şehremini" maddesi, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C 3, 322.

[97] **Dölen, E.,** 1986. XVI Yüzyılda Osmanlı Cam Fırınları, II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, C I, 239-249.

[98] **Seyyid Lokman,** Surname-i Humayun, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H 1344.

[99] **Pakalın, M.Z.,** 1993. "Bogası" maddesi, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, C 1, 237.

[100] **Qaisar, A.J.,** 1986. Building Construction in Muslim India During the Sixteenth Century Technology Material and Personnel, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi,* 28 nisan-2 mayıs, İstanbul, 89-99.

[101] **Lybyer, A.H.,** 1913. Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi, Harward Historical Studies XVIII, Çeviren Seçkin Cılızoğlu, 1987, İstanbul.

[102] **Hammer, J.,** 1827. Osmanlı Tarihi, C 1, Çeviren Mehmet Ata, 1991, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

[103] **Favolio, H.,** 1563. Hedoeporici Byzantini, Libri III, Lovanii. 58a

[104] **Hammer, J.,** 1827. Osmanlı Tarihi, C 2, Çeviren Mehmet Ata, 1991, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

[105] **Kafadar, G.N.,** 1986. Plans and Models in 15th and 16th Century Ottoman Architectural Practice, *Journal of the Society of Architectural Historians*, **XLV/3**, 224-243.

[106] **Erdoğan, M.,** 1955. Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri, *Türkiyat Mecmuası,* C. 12,'den ayrı baskı, İstanbul.

[107] **Cezar, M.,** 1963. Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri,* C.1, İstanbul.

[108] **Uzunçarşılı, İ.H.,** 1988. Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[109] **İncicyan, P.Ğ.,** 1976. 18. Asırda İstanbul, Baha Matbaası, İstanbul.

[110] **Kömürciyan, E.Ç.,** 1988. İstanbul Tarihi XVII Asırda İstanbul, Çeltüt Matbası, İstanbul.

[111] **Sauermost, H. J., Mülbe, W.C.,** 1981. Istanbuler Moscheen, Münih.

[112] **Mustafa Safi,** Zübdetü't-tevarih, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Revan Kitapları, no 1151.

[113] **Uzunçarşılı, İ.H.,** 1954. Osmanlı Tarihi, C 3, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[114] **Çulpan, C.,** 1970. İstanbul Süleymaniye Camii Kitabesi, *Kanuni Armağanı*, Ankara, 291-299.

[115] **Mustafa Âli,** Künhu'l-ahbâr, 4 cilt, Süleymaniye Kitaplığı, Hüsnü Paşa Kitapları, no 839.

[116] **Âşık Mehmed,** Menâzır'ül-avâlim, Süleymaniye Kitapları, Esad Efendi Kitapları, no 2421, vr 327a, Halet Efendi Kitapları, no 616.

[117] **Eyice, S.,** 1994. "Binbirdirek Sarnıcı" maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C 2, Anabasım Matbaası, İstanbul.

[118] **Gilles, P.,** 1729. The Antiquities of Constantinople, London.

[119] **Dernschwam, H.,** 1992. İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Çeviren Yaşar Önen, Mersin İmar İnşaat Ticaret Limited Şirketi Basımevi, Mersin.

[120] **Arseven, C.E.,** 1989. Eski İstanbul, Şefik Matbaası, İstanbul.

[121] **Coeck, P.,** 1873. The Turks in MDXXXIII : a series of drawings made in that year at Constantinople, London.

[122] **Müller-Wiener, W.,** 1977. Bildlexikon zur Topographie İstanbuls, Tubingen.

[123] **İbrahim Peçevi,** 1283. Tarih-i Peçevi, C 1, İstanbul.

[124] **Danişmend, İ.H.,** 1948. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C 2, İstanbul.

[125] **Şemseddin Mehmed Süleymanname,** Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, no 1340.

[126] **Kara Çelebizade Abdülaziz,** 1284. Süleymanname, Bulak baskısı.

[127] **Kuban, D.,** 1996. Istanbul An Urban History, Numune Matbaacılık, İstanbul.

[128] **Mango, C.,** 1979. Byzantine Architecture, London.

[129] **Yurdaydın, H.G,** 1976. Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

[130] **Nev'i-zade Atai,** 1268. Şakayık zeyli.

[131] **Oberhummer, E.,** 1902. Konstantinopel unter Sultan Süleiman dem Grossen aufgenommen 1559 durch Melchior Lorichs, München.

[132] **Eyice, S.,** 1970. Avrupalı Bir Ressamın Gözü İle Kanuni Sultan Süleyman, Kanuni Armağanı, Ankara, 129-170.

[133] **Mango, C.,** 1963. The Conciliar Edict of 1166, *Dumbarton Oaks Papers*, **XVII**, 317-330.

[134] **Yer İsimleri Kılavuzu,** 1991. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Başvuru Eserleri ve Kataloglar Serisi: 1, İstanbul.

[135] **Mostras, C.,** 1873. Dictionnaire Geographique de L'empire Ottoman, St. Petersbourg.

EK

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİNE İLİŞKİN BELGELER (BÖLÜM 3-4) İÇİN SÖZLÜK

Adet-i üstadan: İş bitiminde ustalara dağıtılan bahşiş.
Alâ döşeme: Renkli ve iri boyutlu mermer döşeme kaplama levhası.
Ablak: (Arapça) siyah ve beyaz renkli.
Ahen: Demir.
Ahenger: Demirci.
Ahengeran: Demirciler.
Ahen-i çıbuk: Demir çubuk.
Ahen-i ham: Ham demir.
Ahen-i pençere: Demir pencere parmaklığı.
Ahen-i pençere-i cami: Cami demir pencere parmaklığı. Süleymaniye camisinde 6 kantar 80 lodra (367.98kg) ağırlığındadır. Eklemlerinde lokmalar izlenmektedir.
Ahtabolu: Antik adı, Agatopolis. Edirne eyaletinin Kırkkilise sancağına bağlı kaza.
Ahyolu: Antik adı, Anchialus. Edirne (antik adı Andrinople) eyaletinin İslimye (günümüzde Slivno) sancağına bağlı kaza.
Akyazı: İzmit eyaletinin Adapazarı sancağına bağlı kaza.
Alaca: (Türkçe) renkli.
Alat: Reze, köşebend, bini ve döşek gibi kapı ve pencere aksesuarları.
Alef: Saman. Süleymaniye külliyesinde kurşun örtü altı lüleci çamurunda kullanılmıştır.
Alem-i kubbeha-i köşeha-i cami: Cami köşe kubbe alemi. Bakırdan yapılmaktadır. Civa ("zibak") yardımıyla altın varaklanmaktadır. Tanesi, 2000 akçedir.
Alem-i minareha: Minare alemi. Bakırdan yapılmaktadır. Civa ("zibak") yardımıyla altın varaklanmaktadır. Tanesi, 2000 akçedir.
Alem-i ser-kubbe-i cami'i-şerif: Cami ana kubbe alemi. Bakırdan yapılmaktadır. Civa ("zibak") yardımıyla altın varaklanmaktadır. Tanesi, 20.000 akçedir.
An kaza-i İznikmid seng-i ateş 'an Nikola Körez: İzmit-Nikola Körez od taşı.
Armudi: Dışbükey profil.
Askalan: Antik adı, Ascalon. Saida (Beyrut) eyaletinin Oreşalem (Jerusalem) sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı, Gazze.
Avlonya: Antik adı Aulon. Yanya (antik adı Janina) eyaletinin Berat sancağına bağlı kaza.
Ayasuluğ: Antik adı Ephesus. Aydın eyaletinin İzmir sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı Efes.
Ayazmend: Hüdavendigar (Bursa) eyaletinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlı kaza.
Ayazmend: Aydın eyaletinin İzmir sancağına bağlı kaza.

Aydıncık: Hüdavendigar eyaletinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı Edincik. Arteka'nın (Erdek) güneyinde yer alan bir yerleşim. 7. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuş Mysia deniz şehir devletlerinden Kyzikos'un ("Balkız") "Temaşalık" bölgesindeki Hadrian tapınağı ve çevresinde gerçekleştirilen oldukça yoğun Marmara mermeri derleme çalışmalarından dolayı belgelere yansımıştır.
Aydos: Kastamonu eyaletinin Kocaeli sancağına bağlı kaza.
Ayineha-i top: Süsleme amaçlı top aynalar.
Baalbek: Suriye eyaletinin Şam-ı Şerif sancağına bağlı kaza.
Bab-ı ahen: Demir kapı.
Bab-ı yan-ı cami'-i şerif: Cami yan giriş kapısı.
Balçık-ı siyah: Kil, tuğla bileşeni.
Bayramiç: Hüdavendigar (Bursa) eyaletinin Biga sancağına bağlı kaza.
Bellüt: Meşe.
Bend-i köşe: Köşebent.
Beyaz sıva: İnce sıva.
Bigadiç: Hüdavendigar (Bursa) eyaletinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlı kaza.
Bilecik: Hüdavendigar (Bursa) eyaletine bağlı sancak.
Bina-kerden: İnşa edilme. İşlem, bennayan (duvarcılar) tarafından gerçekleştirilir.
Boğaz İskelesi: Samanlı dağı ormanlarından elde edilen kerestenin İzmit'te depolandığı iskele.
Büyükderbend: Edirne eyaletinin Kırkkilise sancağına bağlı kaza.
Camha-i müdevver: Petek pencereler için dairesel cam.
Camha-i müdevver beray-i kubbeha-i hamam: Filgözleri. Hamam kubbelerinde kullanılmıştır. Tanesi, 2.52, 1.85 ve 1.40 akçedir.
Cam-i münakkaş: Nakışlı cam, revzen.
Candarlu: Gümümüzdeki adı Çandarlı. Hüdavendigar (Bursa) eyaletinin Karesi (Balıkesir) sancağına bağlı kaza.
Çaplanmış / çapına getirilmiş kütük: Dairesel planlı ağaç kütüğünden elde edilen kareye yakın dörtgen kesitli kütük.
Çekic-i büzürk: Büyük çekiç.
Çelik-i firengi: Avrupa çelik.
Çelik-i sızdırma: Sızdırma (?) çelik.
Çengal ma'a tabaka: Tabakalı çengel.
Çıbık-ı fuçı ve gerder: Kova ve fıçı için kereste. Demeti, 45 akçedir.
Çiriş: Sarı zambak kök unu tozudur. Bezemelerde yapıştırıcı olarak kullanılmıştır. Kilosu, 3.11 ve 4 akçedir.
Çivi-i büzürk: Büyük çivi.
Çölmekçi: Çömlekci.
Çub: (Farsça) ahşap.
Çub-ı abanos: Abanos ağacı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 31.17, 46.76 ve 75.37 akçedir.
Çub-ı bakkam: Bakkam ağacı, kırmızı boya ağacı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 7.01 akçedir.
Çub-ı çubuk-ı karaağaç: Karaağaç (ahşap) kereste. 4.54, 5.29 ve 6.06m boylarındadır.
Çub-ı direk: Ahşap dikme. Istranca ormanlarından elde edilmektedir.

Çub-ı gorya ya da çub-çubuk-ı gorne: Bir cins kereste. Tavşancıl'dan elde edilmektedir. Oluk yapımında kullanılmıştır. 0.16/0.95/6.06m boyutlarında ve 4 akçedir.

Çub-ı sandalos: Sandalos ağacı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 10.13, 12.47 ve 15.58 akçedir.

Çub-ı sütun: İri boyutlu ahşap dikme. Istranca ormanlarından elde edilmektedir. Tanesi, 5 akçedir.

Çub-ı verdinar: İğne yapraklı ya da geniş yapraklı ağaçtan elde edilebilen ana taşıyıcı ahşap eleman. Istranca ve Samanlı dağı ormanlarından elde edilmektedir. 9.08/0.31/0.31m boyutlarındadır.

Çubuk-ı verdinar: Çub-ı verdinardan daha küçük kesitlidir. İğne yapraklı ya da geniş yapraklı ağaçtan elde edilebilen ana taşıyıcı ahşap eleman. Istranca ve Samanlı dağı ormanlarından elde edilmektedir. 9.08/0.22/0.22m boyutlarındadır.

Çub-ı verke: Ahşap ana kiriş. Istranca ormanlarından elde edilmektedir. 7.57m boyunda ve 4 akçedir.

Çubuk: (Türkçe) kereste.

Çubuk-ı kütah-küçek / çub-ı çubuk-ı kütah-küçek: Küçük boyutlu kereste ya da küçük boyutlu ahşap kereste. Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. 7.57/0.19/0.16m boyutlarındadır. 2 akçedir.

Çubuk-ı orta-vasat / çub-ı çubuk-ı orta-vasat: Orta boy kereste ya da orta boy ahşap kereste. Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. 9.08/0.220/0.157m boyutlarındadır.

Çubuk-ı dıraz-kebir-büzürk / çub-ı çubuk-ı dıraz-kebir-büzürk: Büyük boyutlu kereste ya da büyük boyutlu ahşap kereste. Istranca ormanlarından elde edilmiş ve Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. 11.35/0.189/0.157m boyutlarındadır.

Çubuk-ı Karadeniz: Istranca ormanlarından elde edilen kereste.

Çubuk-ı verke-i sütun: İri boyutlu ahşap dikmeye mesnetlenen ahşap kiriş. Istranca ormanlarından elde edilmektedir.

Dergah: Oldukça iri taş blok. 2.27/1.16m, 2.27/0.40m, 4.54/1.50/0.47m boyutlarında olabilmektedir.

Dirhem: Bir ağırlık ölçü birimi. 1/400 okka, 3.20gr'dır.

Direk: Taş sütun ya da ahşap dikme.

Direk başı: Sütun başlığı. Külliyede yaygın olarak 1zira/16parmak/16parmak (0.75/0.50/0.50m) boyutlarında kullanılmıştır.

Dirsek-i sehdehan: Üç ağızlı künk dirsek. Tanesi, 2.5 fülüstür.

Dortı: Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 6.23 akçedir.

Döşeme: Taş döşeme kaplama levhası.

Döşeme-i cedid: Yeni taş döşeme kaplama levhası.

Döşeme-i yufka: İnce taş döşeme kaplama levhası.

Dude-i siyah: Çıra isi. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 62.35 akçedir.

Du-ruy: İki-yüz. Bir elemanın iç ve dış yüzeylerinin de işlenmiş olması.

Du ser buride: Kök ve dal uçları kesik ağaç gövdesi.

Elvah-ı du ser buride: Kök ve dal uçları kesik ağaç gövdesinden elde edilen levhalar. Tanesi, 2-2.5 akçedir.

Elvah-ı bazu: Oldukça iri boyutlu ahşap levhalar.

Elvah-ı bazu yek rişte/Elvah-ı yek rişte: Boyuna bir ip çekilerek ikiye bölünen kütükten elde edilen oldukça iri boyutlu ahşap kereste. Tanesi, 22 akçedir.

Elvah-ı bazu du rişte/Elvah-ı du rişte: Boyuna iki ip çekilerek üçe bölünen kütükten elde edilen oldukça iri boyutlu ahşap levhalar. Tanesi, 20 akçedir

Elvah-ı deste: Desteyle satılan ahşap levhalar. Tanesi, 1.6 akçedir.

Elvah-ı orta: Orta boy ahşap levhalar. Samanlı dağı ormanlarından elde edilmektedir. Tanesi, 0.15 akçedir.

Elvah-ı erre-i ab: Su biçkisiyle biçilmiş ahşap levhalar. Samanlı dağı ormanlarından elde edilmekte ve İzmit-Kazıklı'daki su biçkisinde biçilmektedir. Tanesi, 1.8, 2, 2.5 ve 3 akçedir.

Elvah-ı bellüt: Meşe levhalar. Istranca ve Samanlı dağı ormanlarından elde edilmektedir. 11.35/0.22/0.19m boyutlarında ve 4 akçedir. Ana kirişlerde ("taban"), temel kazıklarında, temel ve duvar hatıllarında ve pencere doğramalarında kullanılmıştır.

Elvah-ı mermer: Mermer duvar kaplama levhası.

Elvah-ı varil ve fuçı: Fıçı ve varillik levhalar. Tanesi, 0.2 ve 0.15 akçedir.

Emin: Eminönü.

Esb: At

Eski İstanbol: Antik adı, Alexandria Troas. Hüdavendigar eyaletinin Biga sancağına bağlı kaza.

Eyne: Çanakkale eyaletinin Biga sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı Ezine. Eski İstanbul ya da Eski İstanbulluk'tan (Alexandria Troas) 13 km içerde Neandria antik kentinin (M.Ö. 5.yy) kalıntıları üzerinde yer almaktadır.

Nefs-i Eyne dağı karhanesi: Ezine Çığrı dağı Yeditaşlar kestanbol graniti ocağı.

Feraşiden: Döşeme kaplama levhalarının döşenmesi.

Fil dendanı: Fil dişi. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 31.18 akçedir.

Filibe: Antik adı, Philippopolis. Edirne eyaletine bağlı sancak.

Filyos: Kastamonu eyaletinin Bolu sancağına bağlı kaza.

Gâvhâ-i araba: Öküz arabaları.

Gah: Taşımada kullanılan at, katır ve öküzlerim yemesi için ot, çayır.

Gec: Kireç.

Gec-i Anatolu: Anadolu kireci. Pendik, Gebze ve Hereke dolaylarından elde edilmektedir.

Gec-i İstanbul: İstanbul kireci. İstanbul boğazı çevresinden elde edilmektedir.

Gekbuze: Gebze.

Gerdel-i ab/gerder-i ab: Ahşap su kovası. Tanesi, 2 akçedir .

Gerder beray-i hamam: Hamam için ahşap kova. Tanesi, 6 akçedir.

Gılman-ı acemiyan: Acemioğlanlar.

Gılman-ı acemiyan-i keşti: Gemici acemioğlanlar.

Gilvi: Profil.

Göknar: Reçine damarları olmayan kaba dokulu bir ağaç. İç kaplama, doğrama ve çatıda kullanılmaktadır.

Guluyha der-daire-i mukarnas: Mukarnas profilleri, mukarnas.

Guluyha: Profiller.

Guluyha-i payeha-i cami'-i şerif: Cami ana ayak profilleri.

Gülgen: Gürgen.

Hak-i beyaz: Tuğla yapımında kullanılan beyaz toprak.

Hak-i siyah: Tuğla yapımında kullanılan siyah toprak.

Hak-i sürh: Tuğla yapımında kullanılan kırmızı toprak.
Hak-i tuğla ve kiremid: Tuğla yapımında kullanılan kiremit ve tuğla toprağı.
Halka-i ahen: Demir halka.
Halka-i seng-i pençere: Pencerelerin ve pencere kapaklarının rüzgarda çarpmasını önleyen seng-i pençere (pencere taşı) isimli Marmara mermeri ağırlığın kolayca tutulup kaldırılmasını sağlayan demir halka. Yaklaşık 4cm çapındadır. Taş ile arakesitinde dekoratif bir demir pul vardır.
Hamil: At sırtındaki iki küfe dolusu yük.
Hammalan-ı püşt: Halat ve ıhlamur sırık ile sırtlarında malzeme taşıyan hamal.
Ham-traş: Kabayonu.
Harem: Avlu.
Harkunnar: Ham demirin ikinci kez ergitilmişi.
Hasırhane: Cami avlu anıtsal girişinin kuzeydoğu bölümü.
Hazine-i Hassa Anbarı: Saray-ı Atik'teki (Eski Saray) yapı malzemesi depoları.
Haşiye: İznik çinisinden yazıt pano.
Hime/ hiyme: Yakacak odun. Genelde dişbudaktır.
Ilıca: Niş (günümüzdeki adı Nissa) eyaletinin Köstendil sancağına bağlı kaza.
İnada: Edirne eyaletinin Tekfurdağı (Tekirdağ) sancağına bağlı kaza.
İrva: Riva.
İsfidaç: Üstübeç, kurşun karbonat. Beyaz renklidir. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 5.19, 6.23 ve 7.01 akçedir.
İskenderiye: Antik adı, Alexandria. Mısr-ı Süfla eyaletinin Mısr-ı Asli sancağına bağlı kaza.
İstefan: Antik adı, Stephane. Kastamonu eyaletinin Sinop sancağına bağlı kaza.
İstefan omurgası: İstefan (bkz İstefan maddesi) ormanlarından elde edilen aşık. Nuruosmaniye camisinin yapımına ilişkin belgelerde geçmektedir.
İvrindi: Vidin eyaletine bağlı sancak. Günümüzdeki adı, Wratza.
İzladi: Niş eyaletinin Sofya sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı, Sladitza.
Kazıklı: Samanlı dağı ormanlarından elde edilen kerestenin İzmit'te su biçkisiyle biçildiği yer.
Kabalacıyan: Davutpaşa küfeki ocaklarında kazıdan çıkan toprağı uzaklaştıran kürekçiler.
Kabza-i varya: Balyoz sapı. 100 tanesi, 132 akçedir.
Kademe: Basamak.
Kadın Efendi: Süleymaniye Vakfiyesi'nde Hürrem Sultan.
Kadın Efendi Türbesi: Süleymaniye Vakfiyesi'nde Hürrem Sultan türbesi.
Kafa tahta der-dayire-i cami'-i şerif: Cami iç mekanında kesme küfeki kübik alt yapı bitiş düzeyini belirleyen silme.
Kafa tahta: Saçak silmesi.
Kalem-i cengar/cengar: Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 32.6 akçedir.
Kandil: Pirinç ve cam bileşenlerden oluşan aydınlatma elemanı. Kuşaklı büyük kandil, kuşaklı küçük kandil, kuşaklı orta kandil, küçük sade toplu kandil, mevceli (dalgalı) toplu kandil, mevceli orta toplu kandil, mevceli Şami kandil ve Sade Şami kandil gibi çeşitleri vardır.
Kantar: İstanbul'da 44 okka (56.452kg), Samakov'da 59 okka (75.697kg), Halep'te ise 180 okkadır (230.94kg). Samakov'da 14 kantar 33 lodra ağırlığında olan bir demir eleman, İstanbul'da 19 kantar 5 lodra, Samakov'da 20 kantar ağırlığında olan bir demir eleman ise Kuziçe/Kozniçe'de 35 kantar olarak

tartılmıştır.
Kapak: Kütüğün çaplanması sırasında artan kenar parçaları.
Kapan-ı Dakıyk: Unkapanı.
Kapı halkası: Asma kilit için demir kapı halkası.
Karasu: İzmit eyaletinin Adapazarı sancağına bağlı kaza.
Çengal: Deri kapı perdeleri için demir çengel.
Karadeniz çubuğu: Istranca ormanlarından elde edilen kereste.
Karamussalı: Hüdavendigar eyaletinin Kocaeli sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı, Karamürsel.
Karataş: Karaman eyaletinin İçil sancağına bağlı kaza.
Karhane-i haddadan der enderun-ı saray-ı atıyk: Eski Saray içinde yer alan demircilere ait işlik.
Karheng-i miri nezd-i çiftlik-i Lütfi ve Mehmet paşa: Davutpaşa'daki devlete ait küfeki ocağı.
Karname: Proje.
Kaşi: Çini
Kat' idüp ayırma: Ocaktan taş çıkarma.
Kavak iskelesinde od-taşı karhengi: Karamürsel-Kavak iskelesindeki od taşı ocağı.
Kazgan: Kazan. Bakırdan yapılmakta ve kalaylanmaktadır. Kalaylanmış olarak kıyyesi 18 akçedir.
Kazma-i lağım: Taş ocağı kazması.
Kefgir-i muslu(k): Süzgeçli musluk, fiskiye. Bakırdandır. Cami şadırvanı tavanında 6 adet kullanılmıştır. Süleymaniye suyunun havalanmasını sağlamaktadır.
Kemer tabanı: Kemer üzengi taşı.
Kemer-i küçek: Marmara mermeri küçük kemer taşı.
Kemerha-i küçek, der-fevk-ı sütunha-i cami'-i şerif: Yan sofaların küçük kemerleri.
Kemer-i büzürk: Marmara mermeri büyük kemer taşı. 4 zira/11 parmak/8 parmak (3.00/0.35/0.25m) boyutlarındadır.
Kemer-i hurde: Hurda kemer taşı.
Kemer-i kalkan-ı camha-i harem: Avlu pencereleri alınlık kemeri.
Kemer-i tabhane: Tabhane kemer taşı.
Kemer-i vasat: Marmara mermeri orta boy kemer taşı.
Kendegari: Kündekari.
Kened-i büzürk: Büyük kenet.
Kened-i firengi: Avrupa kenet.
Kened-i firengi-i büzürk: Büyük boy Avrupa kenet.
Kened-i firengi-i büzürk-i vasat: Orta büyük Avrupa kenet.
Kened-i firengi-i vasat: Orta boy Avrupa kenet.
Kened-i küçek: Küçük kenet.
Kened-i nev: Yeni kenet.
Kened-i vasat: Orta boy kenet.
Kened-i köşe-i cunba: Cunba köşe kenet.
Kepsut: Hüdavendigar eyaletinin Hüdavendigar sancağına bağlı kaza.
Kereste çapı: Kereste boyutları.
Kestanbolu: Edirne eyaletinin Gelibolu (antik adı Gallipolis) sancağına bağlı kaza.
Keşiden: Taşımak, çekmek.
Keşiden-i tel-i pirinç: Pirinç tel çekme, pirinç tel üretimi.

Keten: Kantarı 50 akçe (0.95 akçe/kg), 55 akçe akçe (0.97akçe/kg) ve 66 akçe (1.16 akçe/kg) olarak 3 tiptir. Kubbe sıvalarında kullanılmıştır.
Keten: Keten.
Kızıl serçe gözi: Serçe gözü gibi kırmızı renkli olan eski kırmızı porfir.
Kile: Bir hububat ağırlık ölçü birimi. İstanbul'da 18 okkadır (23.09kg).
Kiremid-i büzürk: Büyük kiremit. 100 tanesi 4.5 akçedir.
Kiremid-i puşiş: Örtü kiremidi. 100 tanesi 3 akçedir.
Kiriş: Kemer için demir gergi.
Kiriş-i büzürk: Kemer için büyük demir gergi. Ağırlığı, 5 kantar-ı İstanbul 20 lodradır (288.66kg).
Kiriş-i harem: Cami avlusu için demir kemer gergisi.
Kiriş-i matbah: Matbah için demir kemer gergisi.
Kiriş-i medrese: Medrese için demir kemer gergi.
Kiriş-i kubbe: Kubbe için demir kuşaklama gergisi.
Kirmastı: Hüdavendigar eyaletinin Hüdavendigar sancağına bağlı kaza.
Kitabe: İznik çinisi yazıt pano.
Kitre: Yüksekliği 25-30cm olan şemsiye şeklindeki dikenden elde edilen zamk. Kilosu, 6.23, 12.15 ve 31.25 akçedir.
Koltuk: Çeyrek dairesel köşe profili.
Kor: Duvar ölçü birimi. 7.5 zira (5.67m-tul) uzunluğundaki duvar taş sırasını belirtir.
Kor taşı: Duvar yüzey taşı.
Köstendil: Niş eyaletine bağlı sancak.
Köstere: Zımpara taşı. Bakır alemlerin parlatılmasında kullanılmıştır.
Köstere: Bozok eyaletinin Kayseri sancağına bağlı kaza.
Köşebend-i seh-paye: Üç ayaklı köşebent. Demirdendir.
Kufl: Sürgü, kilit. Demirdendir.
Kulaguz: Kılavuz, sondaj kuyusu.
Külçe-i sürb: Kurşun külçesi. 1550'de ağırlığı, 89.81-91.11kg'dır.
Külüng-i ferhadi-i cedid: Yeni ferhadi külüng.
Külüng-i ferhadi-i çelikleme: Çelikleme ferhadi külüng.
Külüng-i lüle: Lüle külüngü. Bakırdandır. Cami şadırvanında 7 adet kullanılmıştır. Tanesi 30 akçe ve 14.11kg ağırlığındadır.
Künk boru: Su donanımı için pişmiş toprak boru. 1.5, 3 ve 6 fülüs olmak üzere 3 boydur.
Küre: Kastamonu eyaletinin Kastamonu sancağına bağlı kaza.
Kürre Acem: Ahşap pencere kapağı tekniği.
Kürre: Ahşap pencere kapağı tekniği.
Kürre-i çatma: Ahşap pencere kapağı tekniği.
Kürsi: Sütun kaidesi.
Kürsi-i büzürk çıhar köşe: İri dörtgen sütun kaidesi.
Kürsi-i tabhane: Tabhane için sütun kaidesi.
Küski: Demir kuvvet kolu.
Küski-i dest: Demir el küskisi, kuvvet kolu.
Laciverd ablağı: Laciverte yakın koyu yeşil renkli iri çakılları olan serpantin breşi.
Laciverd-i bedahşi: Lacivert boya. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 521.65, 833.33, 936.48, 1043.3 ve 1356.6 akçedir.
Lal'i: Kırmızımsı boya. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 62.5 akçedir.
Lodra: Bir ağırlık ölçü birimi. ¼ okka ya da 100 dirhem ağırlığındadır. Kantar ile

birlikte kullanılır. İstanbul'da 0.32kg, Samakov'da ise 0.42kg'dır.
Lök-i frengi: Avrupa macun. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 156.25 akçedir.
Lök-i macun: Macun. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 6.23 akçedir.
Lök-i şematar: Macun. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 62.5 akçedir.
Lökün: Sönmemiş kireç, beziryağı, pamuk ve ketenin yoğurulması ile elde edilen macun. Künk su donanımı yalıtımında kullanılmıştır.
Lüle: 4 masura ve 16 çuvaldıza eşit su ölçü birimi. Ayrıca, suyun belli bir debide akmasını sağlayan mermer ya da pirinç boru şeklindeki elemandır.
Lüle-i çeşme: Çeşme lülesi. Pirinçtendir. Tanesi 10, 15 ve 60 akçedir.
Lüle-i musluk: Musluk lülesi. Pirinçtendir. Tanesi, 100 akçedir.
Lüle-i pirinç: Pirinç lüle. Tanesi, 240 akçedir. Hamam, matbah ya da tabhane havuzunda kullanılmıştır.
Made: İçbükey profil.
Mahfil-i hazret-i hüdavendigar: Hünkar mahfili.
Mahfil-i peygar: Savaş mahfili (müezzin mahfili ?).
Mandal: Demir kapı mandalı.
Me'adin nazırı: Taş ocağı bakanı.
Mermer direk: Mermer sütun.
Mermerha-i sedd-i sofaha-i babha-i yan: Cami yan giriş revak sekileri mermer döşeme kaplama levhaları.
Mermer-i ablak: Muğla siyah tektonik breş mermeri (?).
Mermer-i Aydıncık söve: Aydıncık (günümüzde Edincik)-Kyzikos'tan derlenen Marmara mermeri söve. Boyu, 1.80m olabilmektedir.
Mermer-i döşeme-i büzürk: Aydıncık'tan (günümüzde Edincik)-Kyzikos'tan derlenen iri boyutlu Marmara mermeri döşeme kaplama levhası.
Mermer-i kemer: Aydıncık'tan derlenen Marmara mermeri kemer taşı.
Mermer-i Mıhalıç: Mihaliç'teki (Bursa-Karacabey) Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kenti yapı kalıntılarından derlenen Hereke pudingi.
Mermer-i sürh-i ablak: Siyah beyaz ve kırmızı renkli mermer (Kestanbol graniti ?).
Mermer-i sürh-i alaca: Kırmızı renkli mermer.
Mertek: Mertek. Samanlı dağlarından elde edilmektedir. Tanesi, 0.5 akçedir.
Mertek-i aruk/ çub-ı mertek-i aruk: Aruk (?) merteği ya da ahşap aruk merteği. Istranca ve Samanlı dağlarından elde edilmektedir.
Mertek-i İrva/çub-ı mertek-i İrva: İrva (günümüzde Riva) merteği ya da ahşap Riva merteği. Riva çevresinden elde edilmektedir. Tanesi, 1.05 akçedir.
Mertek-i Samanlı: Samanlı dağı ormanlarından elde edilen mertek. Tanesi, 2 akçedir.
Mertek-i yarma: Yarma mertek. Samanlı dağlarından elde edilmektedir.
Mihaliç: Hüdavendigar eyaletinin Hüdavendigar sancağına bağlı kaza. Günümüzde Bursa-Karacabey. Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kentleri üzerinde yer almaktadır.
Mihaliç karhengi: Mihaliç taş ocağı: Mihaliç'teki (Bursa-Karacabey) Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kenti yapı kalıntıları.
Mihrab-ı harem-i cami-i şerif: Cami avlu mihrabı.
Milh-i Eflak: Eflak tuzu. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 0.77 akçedir.
Minare-i harem: Avlu minaresi. Avlunun kuzey ve batısındaki minareler.
Miri: Devlete ait.
Misis/Sis: Antik adı, Mopsuestia. Adana eyaletinin Kozan sancağına bağlı kaza.
Miskaal: Bir ağırlık ölçü birimi. 1.5 dirhem ya da 4.81gr ağırlığındadır.

Mismar-ı çıbuk: Ahşap çivisi.
Mismar-ı haşeb: Odun çivisi.
Mismar-ı hatıl: Hatıl çivisi.
Mismar-ı mertek: Mertek çivisi.
Mismar-ı mertek-i büzürk: Büyük mertek çivisi.
Mismar-ı mertek-i hurde: Hurda mertek çivisi.
Mismar-ı pedavre: Padavra çivisi.
Mismar-ı pedavre-i dıraz: Uzun padavra çivisi.
Mismar-ı sağış: Küçük çivi.
Mismar-ı sağış-ı büzürk: Büyükten bir küçük boy çivi.
Mismar-ı sağış-ı hurde: Küçük hurda çivi.
Mismar-ı sakaf: Çatı çivisi.
Mismar-ı baskı: Baskı çivisi.
Mismar-ı şişe: İnce çıta çivisi.
Mismar-ı nal: Nal çivisi.
Mud: Karaman eyaletinin İçil sancağına bağlı kaza.
Mud: Bir ağırlık ölçü birimi. 20 kile ya da 461.86kg ağırlığındadır.
Muslukha: Abdesthaneler.
Mücella: Cilalı.
Nakş-kerden: Bezenme.
Ner: Dışbükey profil.
Nevrekop: Selanik eyaletinin Siroz sancağına bağlı kaza.
Nim kubbe: Yarım kubbe.
Niş: Antik adı, Naissus. Rumeli eyaletlerindendir. Şimdiki adı, Nissa.
Nuhas teli: Bakır cam teli.
Nuşadır: Amonyak. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 38.97 ve 39.06 akçedir.
Ohri: Kalemişlerinde kullanılan sarı bir renk (bkz. sarı ohri maddesi).
Ohri: Antik adı Ochrida. Manastır eyaletinin Manastır sancağına bağlı kaza.
Okka: Bir ağırlık ölçü birimi. 4 lodra, 400 dirhem ya da 1.282945kg'dır.
Od taşı, kalıb-ı kebir: Büyük blok od taşı. 1.5/2.5zira (1.13/1.89m) boyutlarındadır.
Od taşı, kalıb-ı küçek: Küçük blok od taşı. 1/1.5zira (0.75/1.13m) boyutlarındadır.
Öd taşı: Od taşı, ateş taşı.
Pandik: Antik adı, Pantichium. Günümüzdeki adı, Pendik. Hüdavendigar eyaletinin Kocaili sancağına bağlı kaza.
Pareha-i ahen: Demir parçaları.
Payeha-i cami'-i şerif: Cami ana ayakları.
Pedavre-i dıraz/kebir/büzürk: Büyük boy padavra. Istranca ormanlarından elde edilmektedir. 100 tanesi 16.5, 18, 19 ve 20 akçedir.
Pedavre-i küçek/kütah: Küçük boy padavra. Istranca ormanlarından elde edilmektedir.
Pedavre-i orta/vasat: Orta boy padavra. Istranca ormanlarından elde edilmektedir.
Penbe: Pamuk. Lökün için alınmıştır.
Pencere halkası: Demir pencere halkası (Foto 2.26).
Pençereha-i pirinç: Pirinç pencere parmaklıkları. 3 kantar (169.35kg) ağırlığındadır. Demir parmaklık üzerine geçirilmiş pirinç boru ve eklemlerdeki farklı çaplardaki içi boş toplardan oluşmaktadır.
Pirinç çıbuk: Pencere parmaklıkları için pirinç boru. Kıyyesi 17 akçedir.
Perazvane: Bilezik. Sütunlarda bakır, lülelerde ise bakır ve pirinç olabilmektedir.

Perazvaneha-i nuhas: Bakır bilezikler.
Perdahtkerden: Kesme küfeki ve mermer duvar ve döşeme yüzeylerine traşiden aşamasından sonra uygulanan perdah, parlatma işlemi.
Peyvesten: Kemer ya da kubbenin kapanması, yapımının tamamlanması. Bu aşamalarda, bal alınarak şerbetli kutlama yapılmakta ve ustalara adet-i üstadan denilen bahşiş dağıtılmaktadır.
Rasuht: Kına. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 15.62 ve 18.75 akçedir.
Ravzama: Kündekari bileşeni. 3 tanesi 1 akçedir.
Reng-âmîz: (Farsça) renkli.
Revgan-ı bezir: Bezir yağı. Müdresi 17.5 akçedir.
Revgan-ı neft: Neftyağı. Kilosu, 5073.17 akçedir.
Revgan-ı sandalos: Sandalos yağı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 10.13 akçedir.
Reze: Menteşe.
Reze-i çifte: Çifte menteşe.
Rıhtım: Radye. Bir kaç arşın yüksekliktedir. 2 katman kireç, 1 katman saf horasan ve moloz taştan oluşmaktadır. Meşe donatı ile geliştirilmektedir.
Riyg: İnce kum. Horasan harç ve tuğla yapımında kullanılmıştır.
Riyg-i sebz: Yeşil renkli ince kum. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 10 akçedir.
Sahten: Yapılma.
Sakız-ı mastaki: Mastaki sakızı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 93.75 akçedir.
Sakkayan: Sucu acemioğlanlar. Yevmiyeleri, 1 akçedir.
Samakov: Niş eyaletine bağlı sancak. Günümüzdeki adı, Samakowo.
Samakovcuk: Edirne eyaletinin Kırkkilise sancağına bağlı kaza.
Sandık-ı ecza: Türbelerde okunan cüzlerin saklanması için sandık.
Saray-ı Vize: Edirne eyaletinin Tekfurdağı (Tekirdağ) sancağına bağlı kaza.
Sarı ohri: Sarı pigment. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 3.64 ve 4.16 akçedir.
Sebu: Testi, rezonatör, hafifletme elemanı. Cami ana kubbesinde basınç bölgesinde 255 adet kullanılmıştır. Tanesi, 2 akçedir. Kanuni türbesinde, kilit taşı çevresinde 5cm çıkıntılı olarak 0.13m çapında ve 0.35m boyunda 4 adet izlenmektedir.
Sedd-i bağçe-i cami'-i şerif: Cami dış avlu çevre duvarı.
Sedd-i harem-i birun: Dış avlu çevre duvarı.
Sedd-i sofaha-i babha-i yan: Cami yan giriş revak sekileri.
Selendi: Karaman eyaletinin İçil sancağına bağlı kaza.
Semadirek: Antik adı, Samothrace. Cezair-i B.Sefid eyaletinin Bozcaada sancağına bağlı ada. Günümüzdeki adı, Semendirek adası.
Sengha-i pençere: Pencere sövesi.
Sengha-i temel: Temel taşları.
Seng-i kaldırım: Döşeme kaplama taşı.
Seng-i alçı: alçı taşı.
Seng-i ateş: od taşı.
Seng-i ateş 'an Kavak: Karamürsel-Kavak od taşı.
Seng-i ateş 'an seng-i Nikola Körez: Nikola Körez od taşı.
Seng-i harpüşte: Harpuşta formundaki küfeki blok.
Seng-i helik: Davutpaşa küfeki ocağında taş bloklarının yanısıra elde edilen, duvar dolgusunda ve moloz duvarlarda kullanılan şekilsiz moloz küfeki taşı. Boyu 50cm'den küçük olmak üzere yaklaşık 17/20-23cm boyutlarında olabilmektedir.

Seng-i kalıp: İri küfeki taş blok. Seng-i büzürkten (büyük blok taş) elde edilmektedir.
Seng-i kapak: Marmara mermeri hela taşı. Tanesi, 30 akçedir.
Seng-i Karye-i Kadı: Üsküdar-Kadıköy od taşı.
Seng-i kemer-i mermer-i Mihaliç: Mihaliç'teki Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) Antik kenti yapı kalıntılarından derlenen Hereke pudingi kemer taşı.
Seng-i köfeke karheng-i miri: Davutpaşa devlete ait küfeki taşı ocağı.
Seng-i mermer-i Aydıncık: Aydıncık-Temaşalık'ta Hadrian tapınağı ve çevresinden derlenen Marmara mermeri.
Seng-i mermer-i Mihaliç: Mihaliç'teki Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kenti yapı kalıntılarından derlenen Hereke pudingi.
Seng-i mermer-i Mihaliç kemer: Mihaliç'teki Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kenti yapı kalıntılarından derlenen Hereke pudingi kemer taşı.
Seng-i mermer-i Mihaliç kemer-i büzürk: Mihaliç'ten derlenen büyük boy Hereke pudingi kemer taşı. 2 zira 2 parmak (1.563m) boyundadır. Camide, Mısır graniti sütunlar üzerinde ana boşaltma kemerlerinde kullanılmıştır.
Seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i vasat: Mihaliç'ten derlenen orta boy Hereke pudingi kemer taşı. 1 zira 8 parmak (1.009m) boyundadır. Camide, avlu kemerlerinde kullanılmıştır.
Seng-i mermer-i Mıhalıç kemer-i küçek: Mihaliç'ten derlenen küçük boy Hereke pudingi kemer taşı. 18 parmak (0.568m) boyundadır. Camide, sofalarda kullanılmıştır.
Seng-i Mihaliç: Mihaliç'teki Miletopolis ve Lopadion (Ulubat) antik kenti yapı kalıntılarından derlenen Hereke pudingi.
Seng-i minare: Minare formunu verecek şekilde biçimlendirilmiş küfeki blok.
Seng-i pehlü: Söve düşey elemanı. Genel olarak 10 parmak (0.19m) kalınlıkta, 1 zira (0.751m) genişlikte ve 2 zira (1.50m) uzunluktadır. 4 ve 6 parmak (0.12m ve 0.31m) kalınlıkta olanlarına da rastlanmaktadır.
Seng-i temel der Karye-i Kadı: Üsküdar Kadıköy temel taşı.
Seng-i zira: Kesme küfeki duvar yüzey taşı. Bir uzunluk ölçü birimi olan kor (bkz. kor maddesi) ile ölçülendirilmektedir. 29-63/19-43/42[5]-190cm boyutlarındadır.
Sengtraşan taifesi: Taşçı çalışma grubu.
Sengtraşan: Taşçılar.
Serçe gözi: Serçe gözü ile aynı renkte olan eski kırmızı porfir.
Serencari: İçbükey profil.
Serfiçe: Manastır (antik adı Bitolia) eyaletine bağlı sancak. Günümüzdeki adı, Servia.
Ser-sütun: Sütun başlığı. Külliye genelinde 1zira/16parmak/16parmak (0.75/0.50/0.50m) boyutlarında kullanılmıştır.
Sırık-ı hammal: Sırt hamallarının omuzlarında taşıdıkları sırık. Ihlamur ya da gürgenden yapılmıştır.
Sırık-ı uflamur: Sırt hamallarının omuzlarında taşıdıkları ıhlamur sırık. Ihlamur, Kastamonu, İzmit ve Bursa çevresinden elde edilmiştir.
Sırık-ı uflamur beray-i hamam: Hamam için ıhlamur sırık. Tanesi, 10 akçedir.
Sırt biçmesi: Kütük boyuna üçe bölünmesiyle elde edilen kenar parçalar.
Silifke: Karaman eyaletinin İçil sancağına bağlı kaza.
Siyah sıva: Kaba sıva.
Siyahla ak benek benek mücella direk: Armutlu graniti sütun (?).
Somaki: Mısır graniti.
Sofaha-i babha-i yan: Cami yan giriş revakları.

Sofya: Niş eyaletine bağlı sancak.
Sömbeki: Cezair-i B.Sefid eyaletinin Rodos sancağına bağlı ada.
Söveha-i büzürk ma'a eşik: Eşikli büyük söveler.
Söveha-i eşik-i pencere-i cami'-i şerif: Cami pencere eşiği söveleri.
Söveha-i hurda beray-i pencereha-i fevkaani: Üst sıra pencereler için hurda söveler.
Söveha-i küçek ma'a eşik: Eşikli küçük söveler.
Söveha-i pencereha-i cami'-i şerif: Cami pencere söveleri.
Söve-i büzürk: Büyük söve.
Söve-i cami'-i şerif: Cami sövesi.
Söve-i eşik: Eşik sövesi, eşik.
Söve-i küçek: Küçük söve.
Sülüğen: Minium, neft ve bezir yağından oluşan kırmızı renkli astar boyadır. Bezemelerde kullanılmıştır. Kırmızı rengini, zencefil (bkz. zencefre maddesi) vermektedir. Antipas olarak da kullanılmaktadır. Kilosu, 7.01 ve 8.58 akçedir.
Sünpare/sünpare-i meshuk: Dövülmüş meshuk. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 6.23 akçedir.
Sütun-ı harci: Bir çeşit dikme. Istranca ormanlarından elde edilmektedir. 5 akçedir ve 6zira/7parmak/7parmak (4.54/0.22/0.16m) boyutlarındadır.
Sütun-ı sebz: Serpantin breşi ya da eski yeşil porfir sütun.
Süve-i cami'-i şerif: Cami sövesi.
Süveha-i eşik-i pencere-i cami'-i şerif: Cami pencere eşiği söveleri, eşikleri.
Süveha-i pencereha-i cami'-i şerif: Cami pencere söveleri.
Süzebolu: Antik adı, Apollonia Thracia, Sozopolis. Edirne eyaletinin İslimye sancağına bağlı kaza.
Şadırvan-ı sofa-i harem-i cami'-i şerif: Cami (avlu sofası) şadırvanı.
Şakird: Çırak
Şap: Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 6.23 akçedir.
Şemse: İznik çinisi ya da eski kırmızı porfir dairesel pano ya da plaka.
Tabaka: Cami, yan sofa üst katları.
Tabbahin: Aşçı acemioğlanlar. Yevmiyeleri, 1 akçedir.
Tabden-i zencir-i kanadil: Pirinç tel bükerek kandil zinciri üretmek.
Tac: Taç, tepelik. Camide pencere üstlerinde kullanılan taç şeklindeki İznik çinisi pano.
Tahta-i du-rişte: Çaplanmış kütüğün iki ip çekilerek üçe bölünmesiyle elde edilen ahşap levha.
Tahta-i karaağaç/elvah-ı karaağaç: Karaağaç levha, levhalar.
Tahta-i sürb: Kurşun levha. Çatı ve kubbelerin örtülmesinde kullanılmıştır.
Tahta-i yek-rişte: Çaplanmış kütüğün tek ip çekilerek ikiye bölünmesiyle elde edilen ahşap levha.
Tel-i camha: Cam teli. Bakırdandır. Kantarı, 12.5 akçedir.
Tel-i pirinç: Pirinç tel. Tiylkeşan (telciler) tarafından üretilmiştir. Üretimi, pirinç tel çekme (keşiden-i tel-i pirinç) olarak adlandırılmıştır. Cami kandil zincirlerinin (bkz zencir-i pirinç maddesi) yapımında kullanılmıştır. Kantarı 1000 akçedir.
Temaşalık: Arteka'nın (Erdek) güneyinde Aydıncık (günümüzde Edincik) yakınında, 7.yy'ın ilk çeyreğinde kurulmuş Mysia deniz şehir devletlerinden Kyzikos (belgede Balkız) antik kentinin güneybatısında Mytos limanı kıyısında kent duvarlarının içinde yer alan bölümü. Dünyanın 7 harikasından biri olan Hadrian

tapınağı, buradadır. Külliye için gerekli Marmara mermerinin neredeyse tamamı buradan derlenmiştir.

Mermer-i Aydıncık: Aydıncık-Temaşalık'ta (bkz. Aydıncık ve Temaşalık maddeleri) Hadrian tapınağından ve çevresinden derlenen Marmara mermeri.

Tekfurdağı: Edirne eyaletine bağlı sancak. Günümüzdeki adı, Tekirdağ. Antik Viza harabeleri üzerinde yer almaktadır.

Tenüke: Teneke. Tanesi 2.5 akçedir.

Tenüke-i sakaf: Çatı tenekesi. Tanesi ise 3 akçedir.

Tenüke-i sandık: Sandık tenekesi. Tanesi 5 akçedir.

Tıla-kerden: Boyanma.

Tarbızon: Küpeşte. Cami kubbe eteği balkonundaki demir korkulukta kullanılmıştır.

Tıraşiden: Kesme küfeki ya da mermer duvar yüzeyinin ince yonu aletleri ile işlenmesi. Sengtraşan (taşçılar) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yüzeye daha sonra perdahtkerden (perdahlama, parlatma) uygulanmıştır.

Tırnova: Vidin eyaletine bağlı kaza.

Tırtır: Bezemelerde boya olarak kullanılmıştır. Kilosu, 6.25 akçedir.

Tiyl: Tel.

Tiylkeşan: Telciler.

Topçıyan: Pirinç parmaklık topu yapanlar.

Top-ı büzürk: Cami güneş kandili için büyük cam top. Tanesi, 4 ve 5 akçedir.

Top-ı kanadil-i şemse / top-ı şemse: Cami güneş kandili için cam top.

Top-ı küçek: Cami güneş kandili için küçük cam top. 10 tanesi, 2 akçedir.

Traşiden-i du-ruy-ı elvah-ı mermer: Mermer levhanın iki yüzeyinin de işlenmesi.

Traşiden-i ruy-ı elvah-ı mermer: Mermer levhanın dış yüzeyinin işlenmesi.

Tuğla kesilmesi: Tuğla üretimi.

Tuğla kırığı: Horasan değirmeninde öğüterek Horasan üretmek amacıyla alınmıştır.

Tuğla: Bilinen anlamı dışında motifsiz, sade İznik çinisi sırlı plaka.

Tuğla-i bazari-i çarşu: Piyasadan satın alınan dörtgen tuğla. 4.5-5/34-35.5cm boyutlarındadır. 100 tanesi 26.5 akçedir. Almaşık duvar hatıllarında kemerlerde ve kemer sırt çizgisinde kullanılmıştır.

Tuğla-i bazari-i kalıp: Piyasadan satın alınan niteliksiz blok tuğla. 100 tanesi 3.5 akçedir. Moloz duvar hatıllarında ve düzeç dolgusunda kullanılmıştır.

Tuğla-i çarşu/Tuğla-i çarşu-i büzürk: Kareye yakın dörtgen tuğla. 4.2/27-28/27-28cm boyutlarındadır. 1000 tanesi 70 akçedir. Örgüde şaşırtma yapmak amacıyla tuğla-i nime ile birlikte kullanılmıştır.

Tuğla-i nime: 4.2/13.5-14cm boyutlarındadır. 1000 tanesi 35 akçedir. Örgüde şaşırtma yapmak amacıyla tuğla-i çarşu ya da tuğla-i çarşu-i büzürk ile birlikte kullanılmıştır.

Tuğla-i kubbe: Kubbe tuğlası. Kubbelerde kullanılmıştır. Özel olarak ürettirilmiş ve piyasadan satın alınmamıştır. Tanesi, 1 akçe 3 fülüstür. Örgüde şaşırtma yapmak amacıyla tuğla-i nime-i büzürk (büyük yarım tuğla) ile birlikte kullanılmıştır.

Tuğla-i nime-i büzürk: Büyük yarım tuğla. 100 tanesi 48 akçedir. Kubbelerde örgüde şaşırtma sağlamak amacıyla tuğla-i kubbe ile birlikte kullanılmıştır.

Tuğla-i topaç: Blok tuğla. 100 tanesi, 47 akçedir.

Tuğla-i şeşhane: Altıgen döşeme kaplama tuğlası. Tanesi, 2 akçedir.

Tutkal-ı siyah: Siyah tutkal. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 1.55 ve 7.01 akçedir.

Ulubat: Antik adı Lopadion. Hüdanedigar eyaletinin Hüdavendigar sancağına bağlı kaza.

Usturumca: Antik adı, Tiberiopolis.Selanik eyaletinin Selanik sancağına bağlı kaza. Günümüzdeki adı, Stromnitza.

Uzun minare kandili: Minare kandili.

Üstadan-ı miri: Saraya bağlı ustalar.

Vakıyye: Okka. Bir ağırlık ölçü birimi. 4 lodra, 400 dirhem ya da 1.282945kg'dır.

Varak-ı İstanbul / kağıd-ı İstanbul: İstanbul'da üretilen kağıt. Proje çizimlerinde kullanılmıştır. Çizim, tutkal-i siyah ve kitre ile yapılmıştır.

Varya: Balyoz.

Verdinar: 3.02-2.27/0.189/0.189m boyutlarından daha büyük olmak zorunda olan iri boyutlu ana taşıyıcı ahşap eleman. Istranca ormanlarından ve Biga çevresinden elde edilmiş, Biga, Vize-İnada, Ahyolu-Süzebolu ve Ahyolu-Ahtabolu iskelelerinden gönderilmiştir. 6.06/0.315/0.315m, 4.54-3.78/0.252/0.252m ve 3.02-2.27/0.189/0.189m boyutlarındadır.

Verdinar-ı bellüt: Palamut meşesi verdinarı. İzmit çevresinden elde edilmiştir. 9.08-9.80m boyunda ve 15 akçedir.

Verdinar-ı çam: Çam verdinarı. Biga ve Kemer'den elde edilmiştir.

Verdinar-ı kebir: Büyük boy verdinar. 7.57/0.378/0.378m boyutlarındadır.

Verdinar-ı top bellüt: Palamut meşesi verdinarı.

Verke/virke/vergeh: Ahşap kiriş. Istranca ormanlarından elde edilmiştir. 10 zira (7.57m) boyunda ve 2 akçedir

Yalakabad: Kastamonu eyaletinin Kocaeli sancağına bağlı kaza.

Yek-ruy kürre: Kürre tekniğinin sadece dış yüzeye uygulandığı cami pencere kapakları.

Viranşehir: Kastamonu eyaletine bağlı sancak.

Vize: Edirne eyaletinin Tekfurdağı (Tekirdağ) sancağına bağlı kaza.

Yenice-i Karasu: Selanik eyaletinin Drama sancağına bağlı kaza.

Yürek biçmesi: Kütük boyuna üçe bölündüğünde ortada kalan parça.

Zağfıran: Safran. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 465.23 ve 471.42 akçedir.

Zağfıran-ı Nil: Nil safranı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 625 akçedir.

Zamg-ı Arabi: Arap zamkı. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 31.17 ve 31.25 akçedir.

Zencefre: Zencefil. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 38.97 ve 54.58 akçedir.

Zencir-i ba-top: Toplu zincir. Pirinçtendir. Cami kandillerinde kullanılmıştır. Tanesi, 9 akçedir.

Zencir-i kanadil: Kandil zinciri. Tel-i pirinç (pirinç tel), bükülerek (tabden) elde edilmiştir. 192 tanesi 10 kıyyedir (tanesi 66.82gr). Bir kıyyesi 32 akçe, bir zirası ise 0.67 akçedir.

Zencir-i pirinç: Pirinç zincir. Kandillerin asılması için kullanılmıştır.

Zencir-i sade: Sade zincir. Pirinçtendir. Cami kandillerinde kullanılmıştır. Tanesi, 3 akçedir.

Zencir-i seh-paye: Üç-ayak zincir. Pirinçtendir. Cam kandillerinin asılmasında kullanılmıştır.

Zencir-i seh-sin: Üç-diş zincir. Pirinçtendir. Cami kandillerinde kullanılmıştır. Tanesi, 18 akçedir.

Zerdeçav: Zerdeçal. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 31.25 akçedir.

Zeybek: Bezemelerde kullanılmıştır. 32.73 akçedir.

Zırnık/zırnık-i meshuk: Dövülmüş zırnık. Bezemelerde kullanılmıştır. Kilosu, 15.58 akçedir.

Zincirkeşan: Zincirciler.

Züccac-ı rengamiz: Renkli camlar.

Zücac-ı sürh: Kırmızı cam. Cami ve türbe revzenlerinde kullanılmıştır. Yahya Yehudi, Kaasım ve Ferruh'tan satın alınmıştır. Kilosu, 38.97 akçedir (Kıyyesi 50 akçe).

Zücac-ı zerd ve mavi ve la'li ve mor: Mor, kırmızı, mavi ve sarı cam. Cami ve türbe revzenlerinde kullanılmıştır. Yahya Yehudi, Kaasım ve Ferruh'tan satın alınmıştır. Kilosu, 19.48 ve 21.82 akçedir (Kıyyesi 25 ve 28 akçedir).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖZGEÇMİŞ

24.12.1966 tarihinde İstanbul'da doğan Serpil ÇELİK, 1987 yılında İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümün'nden mezun oldu. 1991 yılında İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı'nda "Ahi Çelebi Camisi ve Çevresinin Restorasyonu" isimli yüksek lisans tez çalışmasını tamamlayarak yüksek mimar ünvanını aldı. 1993 yılında doktora programına başladı. 1997'den buyana TBMM Başkanlığı Genel Sekreterliği, Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Mimari Araştırma Birimi'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Evli ve bir kız çocuğu annesidir.

Yapı tarihi ve geleneksel yapı teknolojisi ağırlıklı olmak üzere yurt içi bir bildiri, 7 makale ve bir seminer konuşması vardır.